ADUT ZVANI SADAM

Pise: Aleksandar HEMON

NAKON BARAZA INFORMACIJA, spekulacija i raznih zajebancija posvecenih **Clintonovoj** navodnoj vezi sa **Monicom Lewinsky**, "americka javnost" - ta tajanstvena grupa slobodnih americkih gradana koja nekako predstavlja svih 250 miliona Amerikanaca - je potpuno neostecena i poprilicno nezainteresovana za ishod citave afere. Mjerenja gledanosti informativnih magazina glavnih televizijskih kompanija pokazuju da se misteriozna "americka javnost" nije pretrgla od zelje da sazna vise o mracnim tajnama Bijele kuce - gledanost informativnih magazina, ABC-a i CBS-a je bila manja nego obicno, dok je NBC imao tek malcice vecu gledanost. Istina, CNN je poduplao svoje uobicajeno gledaliste, ali u poredenju sa drugim velikim "nacionalnim pricama" kao sto su bili rat u Zalivu, sudenje **O.J. Simpsonu**, eksplozija u Oklahoma Cityju ili smrt **princeze Diane**, avanture Clintonove cune ne mogu se nesto trsiti. **Howard Polskin**, predstavnik CNN-a, je to objasnio nedostatkom "centralnog dogadaja" u citavoj aferi. Drugim rijecima, "americka javnost" misli da je citava rabota nepotrebno komplikovana i nije joj bas jasno sto se pravi tolika frka. Ne samo da ga cunsko srljanje nije ostetilo ili dovelo u pitanje njegov predsjednicki autoritet, nego je procenat Amerikanaca koji ga podrzavaju i smatraju dobrim predsjednikom veci nego ikada - u anketi *Chicago Tribunea* nekih 72 posto su na Clintonovoj strani. Evo i razloga:

1) Na vrhuncu citave afere Clinton je imao redovno godisnje predsjednicko obracanje Kongresu i naciji o "stanju Unije" (The State of the Union). Nekoliko dana prije toga **Hillary Clinton** je dala intervju u kojem je pokazala nepokolebljivo povjerenje u svog muza, a dan prije obracanja naciji, na konferenciji za stampu Clinton je odlucno i strogo poricao da ga je ikad curliknuo gospodici Lewinsky. U svom predsjednickom obracanju naciji Clinton ni jednom rijecju nije spomenuo svoje vragolije, nego je predstavio raznorazne planove za 21. stoljece, govorio o velicini

americke nacije, busao se u prsa svojim uspjesima - sto je izmedu ostalog ukljucivalo i zenu, vozacicu viljuskara iz Ohia od nekih 150 kila, koja je sjedila pored Hillary i koja je predstavljala uspjeh Clintonove reforme sistema drzavne pomoci nezaposlenima. Sve je to bilo protkano iskrama u predsjednickom oku i spontanim ovacijama i aplauzima, posto je svim demokratama u Kongresu bilo nalozeno da pljescu sto cesce, sto vise i sto glasnije. Tako je Clinton projektovao sliku sebe kao marljivog predsjednika, stalno zauzetog unapredenjem Amerike, nekoga ko nema vremena da se zamajava cunskim aferama.

2) Clinton je blagoslovljen **Sadamom Huseinom**, idealnim neprijateljem, koji nije dovoljno jak da bi bio opasan, a nije ni dovoljno slab da bi bio bezopasan. Godine propagande, od **Busha** naovamo, obojile su Huseina bojom crnog davola, iako su, naravno, Sjedinjene Drzave stvorile Sadama kao bedem protiv jos crnjeg iranskog davola. Tako Clinton moze vazda povuci adut Sadama i reci naciji da se mora ujediniti protiv neprijatelja. Sadam je idealan, jer nikad ne sjedi s mirom nego vazda nesto rovari, k'o kad i njemu dobro dode spoljnji neprijatelj.

3) Covjek koji je na celu Amerike, koji mora da devera sa raznim crnim davolima i 21. stoljecem istovremeno, mora biti muzjak, misle mnogi americki patrioti, te mu genitalije, na celu s cunom, moraju biti aktivne, kako simbolicno, tako i konkretno. U tom kontekstu, prodiranje u dvadesetjednogodisnjakinje pokazuje da bi Clinton na celu americke muske i vojne masinerije sa jednakom efikasnoscu prodro u tajne, mracne i vlazne podrume Sadamovih djevicanskih palata.

4) **Keneth Starr**, specijalni istrazitelj koji istrazuje Aferu Whitewater, vezanu za nelegalne zemljisne spekulacije u koje su Clintonovi mogli biti upetljani, upadljivo se premece preko glave da dohaka Clintonu. Afera Lewinsky ima rukopis Kenetha Starra svuda po sebi i Clintonov stab tvrdi da Starr protura informacije iz svoje istrage, koje bi trebale biti tajne i dokazive na sudu, kako bi izvrsio pritisak na Monicu Lewinsky i Clintona. Clintonova propagandna masina uspjela je da predstavi Starra kao zlog birokratu koji je rukovoden patoloskom zeljom za osvetom, mada se mora priznati da im Starr u tome obilno pomaze.

5) Nevjerovatna institucija anketa u kojima "americka javnost" iskazuje svoje misljenje zapravo je nacin da se "americkoj javnosti" kaze sta misli. Buduci da je "americka javnost" u anketama podijeljena u dvije (ili najvise tri) grupe izrazene procentima ciji zbir uvijek iznosi 100 posto i da je pri tome potpuno anonimna, "americka javnost" uvijek predstavlja "americki narod" do zadnjeg, bez ikakvog ostatka, kao nesto blaza verzija nekadasnjih izbora u Albaniji na koje je izlazio svaki Boziji stanovnik Albanije, pa bi broj glasaca bio jednak broju stanovnika prema zadnjem popisu. U Americi broj ljudi koji glasa na predsjednickim izborima rijetko prelazi 50 posto ljudi u glasackom dobu (a u izborima za Kongres procenat se vrti oko 40 posto), dok u anketama, sudeci prema zbiru od 100 posto, ucestvuju svi. Drugim rijecima, americki gradanin koji na CNN-u gleda rezultate ankete u kojoj 70 posto "americke javnosti" misli ovo, a 30 posto misli ono, pri cemu "americka javnost" predstavlja sve Amerikance bez ostatka, ukljucujuci njega ili nju, mora da odluci sta misli i kojoj grupi pripada - ono sto izgleda kao vlastiti izbor i vlastita misao, jedna je od dvije (ili najvise tri) unaprijed zadate mogucnosti. Ako ne znas sta mislis ili uopste ne mislis, nadi se u anketi i sve ce ti biti jasno. I jos ces se, sto je visnja na slagu, osjecati kako aktivno ucestvujes u americkoj demokratiji, buduci da si dio monolitne "americke javnosti".

Prije nego sto je procent Amerikanaca koji podrzavaju Clintona stigao do 72 posto, polako se penjao, jer su Clintonovi adutanti i demokrati diljem Amerike maestralno manipulisali anketama. Afera Lewinsky i Clintonove, ne bas velike, nevolje ispuhali su i otegli se kao, da prostite, upotrijebljen kondom. Clinton i ideoloska masinerija u kojoj je on jedan od vaznijih zupcanika uspjeli su zastititi instituciju predsjednistva i americke vrijednosti od neugodnog prckanja, stavise uspjeli su iz citavog belaja izvuci najveci moguci dobitak. Clintonova cuna je nazad u futroli, iz koje ce biti izvucena tek ako Sadam Husein bude neprijemciv ili ako se opet ukaze neka mlada zena sa natapiranom kosom, mekim usnama i velikim dudama spakovanim u izazovnu haljinu.

AMERICKE PACKE I LJUDSKA PRAVA

Piše: Aleksandar HEMON

NEDAVNA ODLUKA BRITANSKOG DOMA lordova da general **Augusto Pinochet**, bivsi cileanski diktator, koji je dosao na lijecenje u Veliku Britaniju, nema pravo na diplomatski imunitet, ohrabrila je mnoge borce za ljudska prava. Lordovi su se slozili da zlocini pocinjeni za vrijeme Pinochetove sedamnaestogodisnje vladavine - kada je oko 3.000 ljudi "nestalo", a nebrojeni su muceni i zatvarani - nisu bili postupci neophodni za upravljanje drzavom. Britanski sekretar Home Officea **Jack Straw** mora da do 11. decembra odluci da li da izruci Pinocheta Spaniji, koja bi mu sudila za nestanak nekih 300 spanskih gradjana. Straw ce pokusati da ne izruci Pinocheta, vadeci se na njegovo krhko zdravlje, sto nece uopste biti lako, buduci da je Pinochet nekidan otpusten iz bolnice posto mu medicinska njega nije vise potrebna. Bez obzira na odluku o izrucenju, situacija sa Pinochetom predstavlja ozbiljan presedan, jer izgleda da se bjelosvjetski diktatori i masovne ubice nece moci tako lako setkati svjetskim metropolama.

U citavom "slucaju Pinochet" cutnja i suzdrzanost Sjedinjenih Americkih Drzava vrlo su upadljivi - moze se (tesko, doduse) zamisliti situacija u kojoj, zbog pritiska Sjedinjenih Drzava, Straw odlucuje da izruci Pinocheta, ali to se ne desava. Jedan od razloga tom nemijesanju je, svakako, da je general Augusto Pinochet stari americki prijatelj i da je na vlast dosao, kao i mnogi svjetski diktatori, zahvaljujuci obilnoj pomoci americke vlade i njenih mutnih agencija. Vazniji razlog je to sto su ljudska prava i njihovo krsenje - uprkos uobicajenoj politickoj retorici - vrlo osjetljiva tema za americke vladajuce strukture.

U julu ove godine, u Rimu je potpisan sporazum (120 zemalja potpisnica) koji omogucava osnivanje Medjunarodnog kriminalnog suda, koji bi - slicno Tribunalu u Haagu, koji se bavi

samo Bosnom i Hercegovinom i Ruandom - bio nadlezan da proganja zlocine koji potpadaju pod tzv. "univerzalnu jurisdikciju", kao sto su genocid, ratni zlocini i zlocini protiv covjecanstva. Sjedinjene Drzave su se otpocetka odupirale ovom sporazumu i samom konceptu medjunarodnog suda, koje je zamislila koalicija od nekih sezdesetak zemalja, ukljucujuci zapadne demokratije kao sto su Kanada, Novi Zeland, Australija, Njemacka, a i novije demokratske zemlje (Juzna Afrika, Malavi, Juzna Koreja, Argentina itd). Koalicija je predlozila niz kompromisa, u nadi da ce Sjedinjene Drzave promijeniti svoj stav, koji je od samog pocetka bio krajnje negativan. Jedan od kompromisa, koji se nasao u zavrsnoj verziji sporazuma, ustanovio je da bi Sud imao jurisdikciju samo ako zemlja ciji je gradjanin pocinio zlocine ili zemlja nad cijim su gradjanima zlocini pocinjeni, ne bi pokusali da sude zlocincu. Ovaj kompromis je napravljen kako bi se umanjila mogucnost da Medjunarodni sud sudi americkom gradjaninu, posto je glavna bojazan Amerikanaca da bi, recimo, Kambodza mogla pokusati da izvede **Kissingera** pred sud zbog brutalnog i besmislenog bombardovanja Kambodze za vrijeme vijetnamskog rata. Pentagon se zdusno opire samoj primisli da bi mu u nekoj buducnosti moglo biti sudjeno zbog pretjeranog bombardovanja, a desnica u Kongresu nikad ne bi dopustila scenario po kojem americkom gradjaninu moze suditi medjunarodni sud. Uprkos brojnim kompromisima, Amerika nije ratifikovala, a nece u skoroj buducnosti ni ratifikovati, Sporazum o Medjunarodnom kriminalnom sudu. Ultradesnicarski predsjednik Senatskog komiteta za medjunarodne odnose **Jesse Helms** proglasio je Sporazum, koji bi se mogao naci pred Kongresom radi ratifikacije, "mrtvorodjenim" i obecao da ce svaki pokusaj finansiranja suda od strane Sjedinjenih Drzava biti zatrt u klici. Na svecanom proglasenju Sporazuma u julu, americki predstavnik **David Scheffer** je demonstrativno sjedio prekrstenih ruku, da bi ga prisutni predstavnici drugih zemalja prigodno izvizdali. Tako su se Sjedinjene Americke Drzave nasle u drustvu znanih ljubitelja ljudskih prava, tradicionalno nesklonih genocidu i masovnom ubijanju, kao sto su Irak, Libija, Iran, Sudan, Kina, Jugoslavija i Alzir. To nije prvi put, posto su se Sjedinjene Drzave nasle u slicnom drustvu kada su odbile da potpisu Sporazum o zabrani nagaznih mina potpisan prosle godine u Ottawi (Pentagon je smatrao da se taj sporazum protivi interesima

americkog vojnika), kao i kada su se odupirale medjunarodnoj zabrani regrutovanja djece mladje od osamnaest godina (Pentagon zeli da pridrzi pravo regrutovanja sedamnaestogodisnjaka). Porazavajuci izvjestaj Amnesty Internationala o stanju ljudskih prava u Americi tvrdi da postoji "uporno i siroko rasprostranjeno narusavanje ljudskih prava" od strane policije i nekih vladinih agencija (narocito INS-a, agencije koja se bavi imigrantima) - sto je fraza koja se rutinski upotrebljava u vezi sa gorespomenutim prijateljima ljudskih prava. Americki patrioti tvrde da se radi o "izuzecima" i da su Sjedinjene Drzave uvijek principijelno za zastitu ljudskih prava i razne slobode.

Principi na stranu, ljudska prava su univerzalna samo dok se ne sukobe sa americkom spoljnjom (a i unutrasnjom politikom). Americka spoljnja politika upotrebljava ljudska prava kao orudje za vrsenje pritisaka ili u pregovorima, kao sto ih zaboravlja kada se radi o prijateljima. Jedna od prijetnji kojom americki pregovaraci pred ocima masu **Slobodanu Milosevicu** je moguca optuzba za ratne zlocine. S druge strane, stari americki prijatelj i bivsi indonezijski diktator **Suharto** bi se zacas mogao naci pred Medjunarodnim sudom zbog genocida u Istocnom Timoru, koji Sjedinjene Drzave vec par desetljeca odano ignorisu. Ljudska prava su fleksibilna kategorija kojom se Amerika sluzi da razluci prijatelje od neprijatelja i nemaju nikakve veze, osim retoricke, sa principima. Medjunarodni kriminalni sud bi, barem donekle, doveo u pitanje americku privilegiju da dijeli packe zbog krsenja ljudskih prava, zasnivajuci svoje odluke na principima oko kojih bi se vecina zemalja svijeta saglasila, a ne na nacionalnim i politickim americkim interesima. Nadureni americki predstavnik u Rimu tako je bio iznerviran postojanjem ostatka svijeta, koji odbija da se rastroji na prijatelje, ciji se interesi poklapaju sa americkim, te tako ljudska prava nisu nikakav problem, i neprijatelje koji mlave veliki broj ljudskih bica samo da bi omogucile Sjedinjenim Americkim Drzavama da podijeli packe i omoguci "americkoj javnosti" da se ponosi univerzalnim americkim principima.

AVANTURE CLINTONOVE CUNE

Pise: Aleksandar HEMON

MONICA LEWINSKY JE DIJETE uspjesnih i bogatih roditelja: otac joj je radiolog na Beverly Hillsu gdje bogatom svijetu pravi slike njihovih tumora, a majka joj je pisac i napisala je knjigu o tri tenora (tri tenora k'o tri prasica). Zahvaljujuci uticaju porodicnog prijatelja **Waltera Kayea**, koji se bavi osiguranjem i koji je od 1992. naovamo pripomogao Demokratsku partiju sa lijepom sumom od 300.000 USD, Monica Lewinsky je nakon zavrsenog koledza, u junu 1995. pocela vrijedno raditi u uredu Clintonovog sefa kabineta **Leona Panette**. Prema *Newsweeku*, gospodica Lewinsky je na prijemu u novembru 1995. nosila haljinu koja je vise otkrivala nego skrivala, sto je privuklo paznju **Billa Clintona** (koji, po svoj prilici, ima radarsku cunu) i njihovi pogledi su prodrli kroz dobro obucenu i razdraganu vasingtonsku gomilu i sreli se na pola puta. Tada je, navodno, pocela veza izmedu spomenutog Clintona i gospodice Lewinsky. U aprilu 1996, gospodica Lewinsky je premjestena u ured **Kenetha Bacona**, Pentagonovog predstavnika za stampu, gdje je bila placena 32.700 USD godisnje i gdje je imala pristup strogo povjerljivim dokumentima. U Pentagonu se gospodica Lewinsky sprijateljuje sa **Lindom Tripp**, koja je radila u Bijeloj kuci za vrijeme **Bushove** administracije i koja se smatra izvorom glasina o Bushovim ljubavnim aferama, u sto niko normalan nije povjerovao, jer je Bush jedan od najneinteresantnijih ljudi na svijetu. Linda Tripp je takoder radila u istom uredu sa **Vincentom Fosterom**, Clintonovim savjetnikom koji je pod misterioznim okolnostima strovalio metak u vlastitu glavu u julu 1993, i ona je bila ta koja ga je, navodno, zadnja vidjela zivog. Bilo kako bilo, Monica Lewinsky je Lindi Tripp pocela pricati o svojoj jednoipogodisnjoj vezi sa Clintonom. Tripp, ocigledno stara vasingtonska lija, pocinje snimati te razgovore i uspijeva sakupiti nekih dvadesetak sati prica o avanturama Clintonove cune. U decembru prosle godine, Monica Lewinsky pocinje traziti novi posao, pri cemu joj pomazu **Vernon Jordan**, Clintonov blizak prijatelj i saradnik, kao i **Bill Richardson**, americki ambasador u Ujedinjenim

nacijama i jedan od Clintonovih miljenika (koji je poziciju u UN dobio kao nagradu za napore u uspostavljanju Sjevernoamerickog trgovinskog sporazuma - NAFTA-e, jednog od najvecih Clintonovih spoljnopolitickih uspjeha). Monica Lewinsky dobija posao u "Revlonu", kozmetickoj kompaniji u kojoj je jedan od direktora upravo Verner Jordan. Nakon sto je afera prodrla u javnost, "Revlon" brzo povlaci svoju ponudu.

U meduvremenu, trake koje je Linda Tripp snimala dospijevaju do **Kenetha Starra**, specijalnog istrazitelja, koji vec godinama pokusava da uganja prekrsaje Clintonovih u zemljisnim manipulacijama, znanim kao afera Whitewater. Starr, koji je zadrti Republikanac, svoju istragu vodi sa fanatizmom koji sugerise da se radi o licnom obracunu sa Clintonovima. Priliku koju mu je pruzila Monica Lewinsky spremno je zgrabio - prema odvjetniku Monice Lewinsky, agenti FBI-a su je ispitivali sest sati bez prisustva advokata. Sve se ovo desava u vrijeme sudenja na kojem **Paula Jones** tuzi Clintona da ju je svojevremeno, u funkciji guvernera Arkansasa, pozvao u svoju hotelsku sobu, a onda lijepo pred njom istovario svoju cunu. Clinton je bio nedavno svjedocio na tom sudenju, pri cemu je pod zakletvom priznao da se svojevremeno ljubakao sa izvjesnom **Gennifer Flowers**. Prije nekih sest godina, u televizijskom intervjuu za vrijeme predsjednicke kampanje, dok mu je Hillary sjedila uz bok, Clinton je americkom narodu rekao kako izmedu njega i Gennifer Flowers nije bilo nicega. Niko vise u ovoj zemlji ne sumnja da je Clinton a) sklon maslanju i b) da ima zivahnu, avanturama sklonu cunu, koja cesto ne zna kud udara glavom.

Sve je to, medutim, mala maca. To sto Clinton premece cinjenice na raznorazne nacine spada u jednu od politickih vjestina i niko u Washingtonu mu to ne bi zamjerio. A to sto ima vragolasti pipak umjesto cune, za neke znaci da je vrhunski muzjak, a za neke da je budala - ni jedno ni drugo, medutim, ne predstavlja krsenje zakona. Clintonov problem je to sto je Monica Lewinsky Lindi Tripp pokazala nepotpisan dokument u kojem se govori kako Monicica treba da se ponasa pred sudom, ako je pozovu da svjedoci - drugim rijecima, koji je obucava kako da laze. Ako se na to doda mogucnost da je pomoc pruzena od strane Jordana i Richardsona bila nacin da se Moniki Lewinsky zavezu slatka ustasca, na Clintonovu molbu, onda je Predsjednik pocinio

krivicno djelo ometanja sudskog procesa, sto za posljedicu moze imati Clintonovu ostavku. To bi bila najzesca afera u americkoj politici nakon Watergatea, kad je **Nixon** uhvacen u lazi i pakovanju. Sada svi cekaju da vide sta ce se desiti. Odvjetnik Monike Lewinsky pokusava da isposluje njen imunitet od Kenetha Starra, a ona bi zauzvrat rekla "istinu". Pregovori su u toku. Clintonovo poricanje je krajnje neuvjerljivo i muljavo - besposleni analiticari razlazu njegove malobrojne rijeci i pokusavaju da skontaju rupe u njegovim petljavinama. Naprimjer, skupina uglednih novinara i analiticara sasvim ozbiljno diskutuje o mogucnosti da je Clinton, kada je novinaru ABC-a rekao da odnos izmedu njega i Monike Lewinsky nije bio "seksualne prirode", zapravo time mislio da medu njima nije bilo vaginalnog prodiranja, cime je sebi ostavio prostor za oralno prodiranje, ili - u jeziku sarajevskih specijalista po pitanju seksa - popularnu pusionu (koji neki od specijalista nazivaju i "glabanjem"). Ako pusiona nije "seksualne prirode" te tako nije preljuba, onda je Clinton rekao istinu. Milioni americkih muzjaka, bez sumnje, navijaju za novu definiciju pusione kao cina "neseksualne" ili "drugarske" prirode, buduci da bi im to otvorilo razne prijatne mogucnosti. Tako od ishoda afere Lewinsky ne zavisi samo buducnost americkog politickog sistema nego i buducnost popularne pusione, jedne od omiljenih vanbracnih aktivnosti americkog muzjastva.

BEZNACAJNA UTAKMICA STOLJECA

Pise: Aleksandar HEMON

TARAPANA OKO UTAKMICE USA – IRAN

pocela je odmah nakon izvlacenja grupa za Svjetsko prvenstvo. Televizijska kompanija ABC, koja je jedina od velikih televizijskih kompanija koja se bakce s fudbalom, odmah je pocela graditi famu o utakmici, u nadi da ce to povecati gledanost, ocekujuci valjda da ce se nedjeljne pivopije iz patriotske duznosti prebaciti sa golfa i *baseballa* na fudbal. Neka budala je utakmicu nazvala "utakmicom stoljeca," ali se fama uglavnom zasnivala na dobro znanim politickim nesuglasicama izmedju USA i Irana. Povrh toga, americka reprezentacija je, kao sto se i ocekivalo, izgubila od Njemacke, pa joj je utakmica protiv Irana bila vadiona. Cak je i **Clinton**, koji bezbeli ne zna ni pravila fudbala i cije se zanimanje za loptaste objekte svodi na golf loptice i dojke, rekao u govoru nekoliko dana prije utakmice da je to prilika da se poboljsaju odnosi izmedju Irana i Amerike. Jos pocetkom ove godine iranski predsjednik je pozvao na kulturnu saradnju izmedju dvije zemlje, sto je za posljedicu imalo mec izmedju dvije rvacke reprezentacije. Elem, ova utakmica je bila ne samo odlucujuca za americku reprezentaciju, nego je dobila i politicku vaznost.

Politicka tezina ovog susreta i patriotski osjecaji primorala je covjeka zvanog, od milja, Pus, cikaskog policajca sa brcicima i pelikanskim podvaljkom, da prebaci kanal sa *baseballa* na fudbal, prekine partiju bilijara koju je gubio, jer je vidjao po dvije kugle, i posveti se iskljucivo podrsci americkim fudbalerima i alkoholnim napicima. To se desavalo u kafani u kojoj sam i ja gledao utakmicu. Osim neznanja, Pus je pokazao i zavidnu dozu rasizma - smisljao je zgodna imena za Irance (*towelheads* - peskirglave), a primijetio je i da **Azizi** ima kose oci, te nas je pocastio i komentarima o Kinezima. Nekoliko puta je rekao - vjerovatno zato sto mu se vlastita misao jako dopala - **"Mi (tj. Amerikanci) bismo trebali poslati avione da prelijecu preko**

stadiona dok nasi igraju."

Jedan od sponzora prenosa fudbalskih utakmica, osim Toyote, Canona, Budwaisera, FedExa, je i americka armija, sto nije nikakvo cudo, buduci da je americka armija zapravo profitabilna korporacija, koja se osim patriotskih ratova bavi i proizvodnjom naoruzanja. Tako se u uglu ekrana, gdje stoje rezultat i vrijeme, do kraja svako malo ukazivao i natpis *Army*. Svaku pojavu tog natpisa Pus je pozdravljao patriotskim usklikom, cija je snaga bila proporcionalna kolicini usisanog alkohola. Americki fudbaleri su se, naravno, usrali, promasili bruku prilika i na kraju izgubili. Iranci su pobjedu potpuno zasluzili, ali im to nijedan americki igrac nije priznao. **Kelsey Keller**, golman americke reprezentacije, rekao je da je izgubio "bolji tim." Trener **Steve Sampson**, koji ce vjerovatno izgubiti posao (sto mu je bolje nego da ga Pus ubije, o cemu je Pus naglas mastao), rekao je da je ponosan na svoje igrace jer su "igrali kao Amerikanci." Iranci su igrali kao Iranci, te su im lijepo stavili dvije pametne kugle. U Teheranu, stotine hiljada navijaca su slavili pobjedu, ukljucujuci i mnoge zene bez velova. Ajatolah **Ali Hamnei**, konzervativni vjerski lider, tom prilikom ga je spustio "Velikoj Sotoni" zvanoj USA i rekao: **"Veceras, ponovo, jaki i nadmeni protivnik osjetio je gorki ukus poraza"**. Sjedinjene Drzave su izgubile i od tradicionalno lijene, jake i neopravdano nadmene Jugoslavije, a ABC komentatori su citavo vrijeme spijevali pohvale igri americke reprezentacije.

ABC i tzv. "fudbalski radnici" nadali su se da bi uspjeh americke fudbalske reprezentacije povecao zanimanje "americke javnosti" za fudbal, a time i gledanost Svjetskog prvenstva. Zanimanje je poprilicno lohotno - manje od deset posto Amerikanaca gleda Svjetsko prvenstvo, mada se ne zna da li to ukljucuje imigrante, fudbalske neradnike i zabusante koji, kao recimo ja, zorom ustaju da odgledaju sve utakmice, a onda zapisu rezultate u album sa slicicama (da se ne zaboravi). Americka javnost je navikla na pobjede americkih sportista, te ih otud zanimaju samo sportovi (*baseball*, *football*) u kojima je pobjeda Amerikanaca zagarantovana, jer se niko drugi tim sportovima ne bavi, ili su toliko nadmocni da je to smijesno (kosarka).

Problem sa americkom fudbalskom reprezentacijom je da, u

ocima "americke javnosti", koju iz misterioznih razloga predstavljaju sredovjecni bijeli sportski komentatori, oni nisu igrali kao Amerikanci, jer da su igrali kao Amerikanci, pobijedili bi s lakocom tamo neke Irance. A kad se malo bolje pogleda, u reprezentaciji i nisu bas Amerikanci: kapiten **Thomas Dooley** prica sa jakim njemackim akcentom, jer se u americkoj reprezentaciji nasao kao sin americkog vojnika; **Regis** je postao americki drzavljanin dvije nedjelje prije pocetka Svjetskog prvenstva, kao muz americke zene; **Preki Radosavljevic** je odrastao u Beogradu i drzavljanstvo primio prije dvije godine, a vecina ostalih igraca, kao **Tab Ramos** ili **Marcelo Balboa**, djeca su imigranata. U ocima "americke javnosti" fudbal igraju stranci i neuspjesno asimilovana djeca, buduci da prava americka djeca igraju *baseball* i americki fudbal. To sto citav svijet igra fudbal nije dokaz vaznosti tog sporta, nego dokaz da se ostatak svijeta sastoji od ljudi koji nisu Amerikanci, u cemu je i njihov najveci problem.

Kako onda objasniti "americkoj javnosti" ili pijanom cikaskom rasistiskom policajcu ljepotu sporta koji omogucava da se sastanu Nigerija i Paragvaj ili Juzna Afrika i Danska. Nikako, a i sta me briga. Eto im *baseballa*, nek' zamahujuci palijom jezde u nove pobjede.

BOGDAN, BOKAN, NAJLON I BJELICA

Pise: Aleksandar HEMON

JA SAM BIO SA ISIDOROM BJELICOM KAD je upoznala **Dragoslava Bokana**, buduceg vodju "Belih orlova" i njenog buduceg "verenika". To je bilo, ja mislim, u februaru 1990, kada sam ja u funkciji "filmskog kriticara" izvjestavao sa Festa za Omladinski program. Isidora i ja smo otisli na dernek kod nekakvih beogradskih filmskih kriticara cija lica i imena su potpuno izbrisana iz mog pamcenja, ali koji su pripadali vrsti koja bi s ushicenjem pisala o porno filmovima ili najumobolnijim holivudskim produkcijama zato sto bi ovi, satro, narusavali misteriozne "zanrovske konvencije". Elem, Bokan je bio prijatelj te kriticarske porodice, buduci da se i on nekad bavio filmom. Bokan je netom dosao iz Amerike, gdje se susretao sa "srpskom imigracijom" i iz Amerike je donio odjevni predmet koji je meni izgledao kao bavarski kaputic - od cohe, zelen, sa okruglom kragnom i prosivenim rubovima. Bokan je onda bulaznio o tome kako su Srbi arijevska rasa i kako svijet polako preuzimaju Jevreji i masoni - narocito masoni - i ja sam shvatio da je bavarski kaputic bio povezan sa njegovom teznjom da izgleda arijevski. I, zaista, izgledao je kao Sicer iz *Salasa u malom ritu*, sa naocarima tankih oboda i tankim usnama i odsjecnim govorom, karikatura palanackog policajca. Bokan je ocigledno bio specijalni slucaj strebera, neko ko nikad nije mogao igrati lopte s ostalom djecom. Bio je tu i tip pod imenom **Bogdan Zlatic**, potomak "stare srpske porodice", toliko stare da su vec cetrdeset i kusur godina zdusno prezirali komuniste, te nisu dozvoljavali Bogdanu da radi za njih. Otud je Bogdan zavrsavao svoj treci fakultet - scenaristiku - sa diplomama iz prava i stomatologije. Bogdan je bio bucmast, sa bradom "intelektualca" - specijalni slucaj strebera - i pricao je sa neobaveznim entuzijazmom studentarije, osim sto je bio u ranim cetrdesetim godinama. Bokan i Bogdan su, podsjecajuci na Loleka i Boleka,

citavu noc pricali o tome ko je mason u Srbiji i Jugoslaviji, a ko nije. Bilo ih je vrlo malo koji nisu bili masoni. Ja sam uglavnom gledao televiziju te veceri - na programu je bila izvrsna engleska serija *The Singing Detective* - i kad se zavrsila epizoda, Bokan i Bogdan su se, pjani, grlili i govorili jedan drugome: **"Ja znam da si mason, al' dobar si covek!"**

Nakon tog derneka, Isidora i ja smo se zgrazavali nad kolicinom gluposti koju su emitovali Bokan i Bogdan. Isidora mi je pricala o skupstini Udruzenja filmskih kriticara Srbije na kojoj je doslo do omanjeg skandala jer je jedan od imbecilnih kriticara zahtijevao amandman koji bi zabranio clanu Udruzenja da istovremeno bude i clan masonske loze. Tada mi je izgledalo da ona prepoznaje bezumlje u svemu tome, da je ta glupost zgrazava i da joj je jasno da su Bogdan i Bokan idioti - da su Bokan, Bogdan i masoni *nevjerovatni*, te tako nestvarni. Bio sam glup.

To su bila vremena kada sam se, kao i mnogi moji prijatelji, pravio da me se sve to ne dotice - da su glupost i bezumlje tako daleko od mene da jedino sto sam mogao da radim je da sve to prezirem sa arogantne distance. Ako se ljudi ne mogu prizvati pameti i vidjeti kako glupi i bezumni su Bokani i Bogdani i Radovani i Franje i Gojke, sta im ja mogu - ja koji sam bio permanentno prikljucen na pumpu pameti. To su bila vremena kad je jedan moj prijatelj pisao da se od najezde papaka i rata treba braniti plesom, kad smo mislili da se od sumskog nacionalizma i seljakluka branimo urbanim, urednim ispijanjem kafa u ugostiteljskom objektu znanom kao "Teatar".

Svi ljudi koje ja znam (oklijevam da kazem "svi mi", jer ne znam ko smo "mi") imaju jednog ili vise prijatelja "sa one strane". Ne sa one strane granice, nego sa one strane razuma, sa one strane dobra i zla. Ja sam se dopisivao sa svojim najboljim prijateljem iz gimnazije **Zoranom K.**, koji je zavrsio u Beogradu nakon pocetka rata, sve dok nisam shvatio da je moj prijatelj nestao u tom bezumlju i da se ukazao neko drugi, bezuman. Nakon sto sam mu u jednom pismu iz Chicaga napisao da je **Milosevic** vrlo slican **Hitleru**, zato sto je nacional-socijalista, Zoran mi je napisao da je Hitler preporodio njemacki narod, ubrizgao mu samopouzdanje i samopostovanje. **"Ali pri tome ostavljam po strani"**, napisao mi je Zoran, **"Jevreje koji su ubijeni."** Tu se

nasa korespondencija zavrsila i nikad se nece nastaviti.

Isidora Bjelica je bila moja dobra prijateljica, sve dok nije presla na onu stranu pameti, dobra i zla, i pocela da misli da je rat umjetnicko djelo, da je genocid performans, da su ratni zlocinci romanticni heroji, da je fasizam seksi, da je bezumlje isto sto i strast. Moja je greska - s kojom nikako ne mogu da izdeveram i sebi oprostim, uprkos savjetima pametnih i cijenjenih ljudi - to sto nisam primijetio kad je presla na onu stranu. Bio sam previse zabavljen sobom i svojim ispraznim teorijama o individualnosti, pa sam propustio trenutak Isidorinog prelaska na drugu stranu. Da sam upratio taj trenutak, sad bih tacno znao u kom trenutku je poceo rat.

Nepotrebni povod ovom moraliziranju je autobiografski zapis Isidore Bjelice u beogradskom listu *Dama*. Citajuci ga, spopala me je blaga jeza, jer je to zapis koji dolazi s one strane. Ta jeza se, medjutim, neobjasnjivo oblikovala u sliku skupog namjestaja i tepiha, permanentno umotanih u najlon u kojem su dostavljeni u stan dobrostojece gospodje (iz neke "stare" porodice). Gospodja drzi svoj skupocjeni namjestaj u najlonu, jer je to, u mracnoj provinciji u kojoj zivi i izvodi performanse, jedini dokaz njenog aristokratskog statusa, a najlon usporava neizbjezni proces truljenja i stiti namjestaj od vulgarnih guzova.

CIKASKA DEMOKRATIJA

Pise: Aleksandar HEMON

U AMERICKOM POLITICKOM ZARGONU

postoji nesto sto se zove "cikaski stil". To se odnosi na politicki stil koji je obiljezen korumpiranim politicarima, manipulacijom glasovima i glasacima, falsifikovanjem rezultata izbora itd., sve u ime ocuvanja mreze u cijem centru su bili oni na vlasti, skoro bez izuzetka demokrate. Na dan izbora, glasaci su bili ohrabrivani parolom: "Glasajte rano i glasajte cesto". Praksa prevozenja "profesionalnih" glasaca od glasackog mjesta do glasackog mjesta bila je uobicajena, a pocesto su glasali i poprilicno mrtvi ljudi, jos uvijek nekim demokratskim cudom na glasackim listama. Na glasackim mjestima dezurali bi aktivisti (*precinct captains*) Demokratske partije i drzali na oku glasace. Nekad bi, pod izgovorom da pomazu starijim glasacima ili imigrantima, ulazili u glasacke kabine i glasali za zbunjenog gradjanina. Ako bi primijetili da neko provodi dugo vremena u glasackoj kabini, to bi se biljezilo i pretpostavljalo da je taj gradjanin *pomislio* na mogucnost glasanja za republikance, sto je bilo nedopustivo. Glasac koji bi se predugo bavio odlucivanjem, ili glasac koji bi - u trenutku bezumlja - glasao za republikance, sto bi se cesto nekako saznalo, bio bi zapamcen i prigodno kaznjen: gradske sluzbe mu ne bi bas bile na usluzi, ne bi mu se odvozilo smece, a ne bi bilo ni sanse da se zaposli u nekoj gradskoj ili drzavnoj sluzbi. U centru te mreze, obicno bi sjedio gradonacelnik, dobro povezan sa sindikatima i sa industrijalcima, sa bankama, crkvom i mafijom, sa svima koji bi mu bili od koristi i kojima bi mogao koristiti u ocuvanju lokalne vlasti. **Anton Cermak**, cikaski gradonacelnik koji je ubijen u neuspjesnom atentatu na **Roosevelta** 1933, pravio je rang-liste glasackih oblasti (*precincts*) na osnovu procenta glasaca koji su glasali za demokrate i one pri vrhu bi nagradjivao, kao i aktiviste iz te oblasti, a one pri dnu (iako bi demokrati pobijedili u svim tim oblastima) bi kaznjavao: rupe na ulicama ne bi bile popravljane, vodovodne cijevi bi

liptale vodu danima prije popravka, smece se, naravno, ne bi odvozilo, policajci bi olako shvatali redovno patroliranje, a ne bi bilo govora o izgradnji novih skola ili parkova. Neko iz vladajuce bosanske partije bi trebao poslati predstavnika u Chicago da uci kako se u demokratiji vjecno ostaje na vlasti.

Jedna od stvari koje su demokrati u Chicagu (i u Illinoisu) izmajmunisali za vrijeme svoje vladavine je i glasanje jednim potezom. U Americi se u isto vrijeme glasa kako za federalne politicare (kongresmeni), tako i za lokalne, bilo da su u pitanju drzavni (guverner, drzavni odvjetnik), gradski (gradonacelnik) ili opstinski. Isto tako se glasa za sudije, upravnike gradskog vodovoda, drzavne i lokalne racunovodje, itd. Vec vise od sto godina glasaci u Chicagu i Illinoisu nisu morali da misle o tome, nego bi jednim potezom glasali za sve demokratske kandidate na glasackom listicu, tako fakticki obezbjedjujuci jednopartijski sistem u Chicagu, omogucavajuci gradonacelniku i demokratskoj vrhuski da razdjeljuju mjesta i pozicije lojalnim sluzbenicima. Glasaci bi, drugim rijecima, glasali za sistem, a ne za kandidate. Eto jos jedne zgodne ideje za vladajucu bosansku partiju.

Glasanje jednim potezom je, medjutim, netom ukinuto u drzavi Illinois, zahvaljujuci vjestim manipulacijama republikanaca, tako da ce se na glasackom listicu u drzavi Illinois ovog 4. novembra naci preko sto glasackih upita - ho's ovog upravnika vodovoda, ho's onog. Izbori u utorak su tzv. izbori usred mandata (*midterm elections*), pri cemu se dvije godine nakon predsjednickih izbora, kao i izbora za guvernere nekih drzava i neka mjesta u Senatu, glasa za sva mjesta (435) u Donjem domu Kongresa (*House of Representatives*), 36 guvernera i oko 34 (od 100) mjesta u Senatu. Tradicionalno, to su izbori sa najmanjim odzivom biraca - obicno se ukaze izmedju 35 i 40 posto glasaca. To znaci da kandidat moze biti izabran voljom manje od trecine stanovnistva u glasackoj dobi. Republikanci su preuzeli Kongres 1994. upravo zahvaljujuci slabom odzivu, buduci da su na izbore mahom izasli republikanski fanatici i krscanska desnica.

Ove godine se ocekuje rekordno slabi odziv, buduci da je svima muka od Clintonove cune i republikanskog moraliziranja, kao i zato sto je privreda u dobroj formi. Republikanci su ulozili bruku para u reklame u kojima panjkaju demokrate, dovodeci ih sve u

vezu sa **Clintonom**, koji je, kao sto znamo, lazov i zenskaros. Cilj reklama, medjutim, nije da se nagovore neodlucni da glasaju za republikance, nego da se neodlucnima (a, akobogda, i demokratima) politika tako ogadi da im ne padne na pamet da izadju na izbore. Republikanci racunaju na apatiju vecine i trude se da je prouzrokuju, istovremeno racunajuci na svoje fanatike - ultradesnicarska Krscanska koalicija je odstampala 45 miliona brosura u kojima postavlja kriterije za "prihvatljivog" kandidata koje mogu ispuniti samo militantni republikanci. Ni demokrati nisu nista bolji - oni uredno racunaju na crne i imigrantske glasove, samo zato sto u poredjenju sa republikancima demokrati izgledaju kao malo manja govna. I jedni i drugi racunaju na zainteresovanost glasaca i odrzavanje *statusa quo*, osim sto bi i jedni i drugi voljeli da dobiju pet-sest mjesta vise u Donjem domu i Senatu, sto bi malo promijenilo odnose snaga, ali nista drugo. Republikanci i demokrati mnogo vise slice nego sto se razlikuju, i uspjeh i jednih i drugih se zasniva na insistiranju na manje-vise nebitnim razlikama. Otud su izbori na kraju krajeva uvijek iluzija izbora - ho's Pepsi Colu, ho's Coca-Colu - i ono za sta se glasa je, zapravo, nezamjenjivi, nepromjenjivi sistem: Cola kako god okrenes. A to je ono sto su cikaski demokrati vazda znali, zbog cega vremena vulgarne politicke manipulacije izgledaju pomalo romanticno u svojoj brutalnoj jednostavnosti, kao komunisticka vremena radnih akcija, kada su akcijasi krampali puteve bratstva i jedinstva i pjevali *"Uz Marsala Tita, junackoga sina, nas nece ni pakao smest'"*.

CIKASKA DROTANA

Pise: Aleksandar HEMON

ODE DROT NA IGRANKU U DOM MILICIJE

i zamoli koku za ples i oni plesu, a drot ne zna sta da kaze, pa cuti. Onda koka kaze, tek da nesto kaze: "Joj, sto je ovdje akusticno." A drot kaze: "Jest, jest, i meni se klize." Ne znam kako je sada, jer nisam izlozen bosanskim metodama odrzavanja reda i poretka, ali prije rata najpopularniji likovi viceva su, pored Sulje i Muje, bili drotovi, poznati po svojoj, da kazem, gluposti. Zasto su drotovi vazda bili glupi, ne znam tacno, ali mi se cini da je ta predrasuda bila u vezi sa tradicionalnim otporom vlastima (svaka vlast je tuda vlast), koji se uglavnom svodio na potkradanje, varanje i presvlacenje. Dijelom je to mozda bilo i zato sto su drotovi, smatralo se, bili cesto ruralnog porijekla, zaduzeni da odrzavaju red u gradu koji ne kontaju. Bilo kako bilo, vicevi su bili izraz dubokog nepostovanja prema organima vlasti, koju su gradani uvijek malo bolje kontali nego sto je vlast mislila.

U Americi su drotovi svetinja. Bezbroj americkih filmova se bavi drotovima, cak i ako su detektivi, koji satro imaju moralni kôd, koji vazda stite gradane od kriminalaca i koji su posteni i obicni, tipicni Amerikanci koji samo savjesno obavljaju svoj posao. Sudeci prema filmovima koji grade mit o drotovima, da nema kriminalaca, drotovi bi bili nepotrebni, buduci da je americki poredak tako samodovoljan i savrsen da bi se sve dnevne operacije reda i poretka (regulacija saobracaja, regulacija pijanaca i baraba, regulacija sporjeckanja) same od sebe obavljale. U novinama se uredno pojavljuju kolumne koje velicaju i slave ulogu drotova koji, kako god okrenes, stoje na braniku slobode. Ako drot pogine u pucnjavi, automatski postane heroj i pune su ga novine i TV, a sva je prilika da ce se neka ulica ili zgradurina u centru grada nazvati po njemu. Prije par godina jedan cikaski drot je paralizovan metkom u vrat, u toku neke rutinske provjere, pa je postao gradski heroj. Nesretnog su covjeka, potpuno paralizovanog, na pokretnom prijestolju, poslije povlacili po

utakmicama "Bullsa" i *baseball* utakmicama, gdje ga je publika morala pozdravljati kao heroja, a on bi jadan nepokretan zahvalno zmigao.

Tipicni cikaski drot se uklapa u taj imidz, ali ima i dodatne karakteristike: tijelo mu ima oblik tikve na postolju (buduci da se hrani krofnama), sto je pojacano oklopnim prslukom, ima podvaljak kao pelikan, prica sa prepoznatljivim cikaskim akcentom (*milk* = melk, *can't* = kent), porijeklom je Irac ili Poljak, odrastao u juznom dijelu Chicaga (South Side), lak je na pistolju i pendreku, ljubitelj je mita i korupcije i rasista je. Chicago je, naravno, zloglasan po svom kriminalu, pa drotovi rizikuju svoje zivote na braniku slobode, te im se, u ocima vlasti grada Chicaga i drzave Illinois, moze oprostiti kad malo pretjeraju. Prosle godine je jedan drot upucao beskucnika na ulici, jer je smatrao da je ovaj bio previse nasrtljiv. Drot nije bio na duznosti, ali ga je javni tuzilac drzave Illinois (bivsi drot, porijeklom Irac iz juznog dijela Chicaga) oslobodio, jer je ovaj ubio nenaoruzanog beskucnika (Crnca) u "samoodbrani". Prije nekih pet-sest godina, **Jon Burge**, jedan od sest policijskih "komesara" u gradu, penzionisan je navrat-nanos, nakon sto su vlasti u Chicagu morale priznati da je bio sklon iznudivanju priznanja mucenjem (premlacivanje, elektrosokovi itd.). Jon Burge je svojevremeno ratovao u Vijetnamu, gdje je naucio razne muciteljske kerefeke, a bio je i vrlo omiljen medu svojim podredenima, posto ih je ohrabrivao da se opuste i malo pomuce ako je sumnjivo lice nesklono priznanju. Sumnjiva lica su, treba li reci, uglavnom bila crna. Ni jedno od priznanja, od kojih su neka vodila na dozivotnu robiju, iznudena od strane Burgea i njegovih pulena, nije ponisteno, ni jedan od njegovih pulena nije otpusten ili penzionisan, a njegovo prijevremeno penzionisanje (Burge nije dosao ni blizu suda) udruzenje cikaskih policajaca je popratilo protestnim marsem.

Proslog mjeseca, u dijelu Chicaga koji se zove Englewood, sa pretezno crnim stanovnistvom, nadena je jedanaestogodisnja djevojcica, udavljena, sa teskim ozljedama glave i vlastitim poderanim gacicama naguranim u usta. Zlocin je zgrozio grad, vijesti su bile pune izvjestaja o istrazi, a onda su grad Chicago i citava Amerika bili zaprepasteni kad je policija podigla optuznicu protiv dva djecaka, stara sedam i osam godina. Ja sam gledao

izvjestaj sa konferencije za stampu, na kojoj je drot (tikvasto tijelo, pelikanski podvaljak, cikaski akcenat) tvrdio da ima vrlo malo sumnje da su zlocin izvrsila dva djecaka. Onda su armije znalaca i analiticara i sociologa i tzv. obicnih ljudi palamudili po novinama i televiziji i pitali se: "Sta se to desava sa nasom djecom?" Chicago je jos jednom postao ozloglaseno mjesto, gdje su cak i djeca krvolocna i gdje je sve otislo do crnog davola.

Prosle sedmice, citava optuznica se raspala nakon sto se saznalo da su na gacicama nadeni tragovi sperme, koja nikako nije mogla poticati od pretpubertetskih djecaka. Pokazalo se da su drotovi, manje-vise, iznudili priznanje od djecaka, tokom ispitivanja kojima nisu prisustvovali roditelji ili advokati djecaka, i da su ogromne logicke rupe ispunili debilnim spekulacijama i zakljuccima izvedenim iz pogresnih premisa. Glupost drotova koji, iako sve ukazuje na seksualnu prirodu zlocina, ne potraze tragove sperme prije nego sto optuze dva djecaka, nepojmljiva je i nije smijesna. Jos je gluplje sto drotovi i dalje tvrde da su djecaci jos uvijek osumnjiceni - jest, jest, i meni se klize. Svi u Chicagu znaju da bi sve bilo drugacije da djecaci nisu crni i siromasni i da drotovi nisu bijeli i glupi. Sve bi bilo drugacije da desetljeca medijske propagande nisu stvorila sliku cikaskih geta, prema kojoj je sve moguce posto su ta geta zone bezakonja i bezumlja, koje moraju biti ogradene kako bi se dobri (bijeli) gradani zastitili. A na ogradi, na braniku slobode sjede priglupi, tikvasti drotovi, zvacu krofne i cekaju da postanu heroji ili da ih paralizovane pokazuju gradanstvu na utakmicama.

DEMOKRATSKA PORNOGRAFIJA

Pise: Aleksandar HEMON

U PONEDJELJAK 21. SEPTEMBRA,
s poCetkom u devet sati ujutro, cetverosatna traka sa **Clintonovim** svjedocenjem pred Velikom porotom u vezi sa aferom **Lewinsky** prikazana je americkom narodu. Krmeljav i bunovan, drapajuci guzove i srcuci kafu, jos uvijek nadrazen erotskim snovima, americki narod je, vele, gledao traku netremice, iako je prije prikazivanja najmanje pola americkog naroda, u jednoj od onih jalovih anketa, izjavilo kako uopste nece gledati traku. Televizijski komentatori, koji misteriozno i jesu i nisu americki narod, bili su vidno uzbudjeni prije pocetka Clintonove monodrame - jedan od njih je cak i odbrojavao do pocetka prikazivanja, nije, jadan, mogao docekati. Clintonova cuna postala je stozer renesanse industrije vijesti - komentatori su vidno uzbudjeni, razni strucnjaci i analizatori, profesionalni zgubidani, paradiraju i palamude ekranom, a novinari-gusteri koji su uglavnom premotavali trake nakon diplomiranja odjednom su se nasli s mikrofonima u rukama, na ulicama, razgovarajuci sa americkim narodom, koji, htio-ne htio, mora na licu mjesta da izrazi svoje misljenje. Nakon cetiri sata Clintonovog blefiranja, cjenjkanja oko znacenja rijeci, sarmiranja kamere i proizvodjenja odsjaja u oku, informativne kablovske stanice obrusile su se na americki narod pod parolom "*America Reacts*" (Amerika reaguje) i onda su se satima mogla slusati njegova razmisljanja. O cemu bi americki narod razmisljao da nema Clintonove cune, ne zna se, ali sigurno bi se nesto naslo.

U zadnjih par sedmica euforija oko Clintonove cune dostigla je vrhunac, nakon objavljivanja izvjestaja istrazitelja **Starra**, punog optuzbi- al' jebo optuzbe - i socnih detalja, koji ne prevazilaze prosjecnu pubertetsku mastu: pusiona, Clinton salje izvidjaca u dubine vagine, pusiona, fatanje, izvidjac, pusiona u kupatilu, fatanje i grickanje, stimulisanje cigarom (ali ne kubanskom, zbog

embarga), telefonski seks, izvidjac, pusiona, i tako u nedogled. Starrov izvjestaj je objavljen na Internetu sa upozorenjem da sadrzi "eksplicitne detalje", a traka sa Clintonovim svjedocenjem bila je popracena slicnim upozorenjem, kao da americki narod u pubertetu ima ikakvog razloga da se skine sa kompjuterske pornografije i uzbudi zbog pohotljivog drapanja sredovjecnog drkadzije i zbunjene obozavateljke. Clinton je u svom svjedocenju izbjegavao da odgovori na pitanja o socnim detaljima, iako su istrazitelji insistirali. Tesko se bilo oteti utisku da insistiranje na tim detaljima nije za svrhu imalo otkrivanje neke istine, nego mentalnog razotkrivanja gologuzog predsjednika.

Jedan detalj, medjutim, posebno je zanimljiv. Par puta je doslo do pusione dok je Clinton razgovarao sa senatorom ili clanom Kongresa. Prvi put, pusiona je bila u toku kad je telefon zazvonio, ali 17. novembra '95, Clinton je podigao slusalicu i onda, upotrebljavajuci znak za pusionu u medjunarodnom jeziku gluhonijemih, predlozio gospodjici Lewinsky da se baci na posao, sto je ona i ucinila. Razgovor sa clanom Kongresa za Clintona je, ocigledno, bio stimulativan. Predsjednicka moc, cinjenica da rutinski caska sa predstavnicima zakonodavne vlasti, bila je usko povezana sa seksualnom moci ciji je dokaz bilo Monikino puskaranje. Za Clintona su, cini se, Monica na svojim koljenima i clan Kongresa na politickim koljenima i americki narod, koji se baci na koljena cim privreda procvjeta i u Clintonovom oku zaiskri patriotizam, jednako uzbudljivi i medjusobno se nadopunjavaju.

Ovaj zgodni detalj ukazuje i na cinjenicu da u centru ovog skandala nije moral ili seks ili Clintonova cuna, nego sistem moci koji nagoni Clintona da konstantno zavodi ili na koljena baca zene, Kongres, Sudan, Sadama, americki narod itd. Predsjednicki autoritet, kao i autoritet americkog politickog sistema, zasniva se na zavodjenju, pri cemu je najveci zavodnicki kvalitet upravo taj autoritet. Moc se potvrdjuje i legitimira stalnom primjenom. Drugim rijecima, Clinton, kao glumac, mora stalno da bude pred ocima americkog naroda, izvodeci moc. *New York Times* je, u sklopu svog bavljenja aferom i Clintonovim svjedocenjem, objavio sasvim ozbiljan prikaz Clintonove *izvedbe*. Cinjenica da se nasao pred ocima naroda dok ga je Monica glabala, samo je

krajnja posljedica situacije u kojoj je on stalno gledan u ulozi predsjednika, buduci da je on i u tom trenutku primjenjivao svoju predsjednicku moc. Americki ideoloski aparat stalno ubjedjuje americki narod da je upravo on nosilac moci, sto, naravno, ne moze biti istina, jer tako slozen mehanizam moci i kapitala ne moze zavisiti od volje budalastog naroda koji ne zna osnovne stvari o politici i svjetskim odnosima i poljima moci itd. S druge strane, volja naroda se ne moze potpuno eliminisati, jer legitimnost politickog sistema zavisi od volje naroda. Otud se americki narod drzi na bezbjednoj distanci od politickog sistema - moze gledati, ali ne smije dirati. Tako je americki narod sveden na ulogu voajera, koji posmatra sistem kako funkcionise, nalazeci zadovoljstvo u vlastitom neucestvovanju, dok se istovremeno zanosi mogucnoscu ucestvovanja - Amerika reaguje, neko drugi aguje. Radi se o fundamentalno pornografskoj situaciji: vlastita seksualna/politicka nemoc se projektuje u predstavu necije druge seksualne/politicke moci. Bilo je samo pitanje dana kad ce se ukazati socni detalji, na celu sa spretnim izvidjacem.

Gledati traku sa Clintonovim svjedocenjem bilo je cudno iskustvo, zato sto se nalazio sam pred kamerom (sto njemu nije neudobna situacija), ali se izmedju njega i americkog naroda nalazio bestjelesni, bezlicni, neimenovan glas - aparat moci odjednom je dobio neku formu. Sva parada demokracije: objavljivanje Starrovog izvjestaja, prikazivanje trake sa Clintonovim svjedocenjem, gonjenje Amerike da reaguje, armija analitickih dramosera koja defiluje ekranom, bezbrojne ankete (procenat Amerikanaca koji podrzavaju Clintona jos uvijek je oko 60 posto), izjave senatora-seratora, komiteti i komisije, iluzija ucestvovanja u politickom procesu, buduci da se svako osjeca pozvan da iskaze misljenje, sve to predstavlja razlicite aspekte bezlicnog, decentralizovanog mehanizma moci cija je glavna i jedina funkcija da odrzi sistem kakvim jeste, izolujuci i deaktivirajuci pojedinacne gradjane, istovremeno stvarajuci fatamorganu njihove aktivnosti, vaznosti i slobode. Americki narod se tako pretvara u naciju voajera, koji gledaju nekog drugog kako uziva u vlastitoj moci, ubijedjeni da je pozicija voajera privilegija, jer se niko i nista ne moze sakriti od njihovog pogleda, pa cak ni Clintonov izvidjac.

GATESOVI HEPECI

Piše: Aleksandar HEMON

BILL GATES, VLASNIK I PREDSJEDNIK

Microsofta i najbogatiji čovjek na svijetu, našao se početkom marta u Washingtonu DC, pred komisijom američkog Senata, da bi odgovorio na optužbe da zdušno gradi monopol nad industrijom *softwarea* za lične kompjutere. Prošle godine koalicija sadržana od Microsoftovih konkurenata podnijela je tužbu u kojoj se tvrdi da Microsoft narušava anti-trust zakone time što prisiljava svoje mušterije da uz *Windows 95 software sistem* moraju da uzmu i *Internet Explorer*, Microsoftov pretraživač *weba*. Konkurenti, na čelu sa Netscapeom, proizvođačem *Netscape Navigator* pretraživača, tvrde da se tu radi o građenju bezočnog monopola, dok Gates i kompanija tvrde da je *Internet Explorer* neodvojivi dio *Windowsa 95* i da su oni nerazdvojni drugovi.

Tužba se nalazi pred federalnim sudom, a sudija je naložio Microsoftu da prestane sa naturanjem *Internet Explorera* svojim mušterijama. Senat je odlučio da malo pogleda čitav slučaj, budući da Microsoft kontroliše skoro 90 odsto tržišta *softwarea* za lične kompjutere, što se debelo približava potpunom monopolu. Microsoftovi konkurenti (Netscape, Novell, Dell, itd.) tvrde da im je u opasnosti goli opstanak i da bi ih Microsoft mogao uništiti ili progutati, kao što je to učinio sa kompanijom Apple. Oni tvrde da Gates dominaciju nad tržištem duguje često nezakonitim, a uvijek nepoštenim, aktivnostima, kao što su insistiranje na vezanim ugovorima ("Ako hoćete ovo, morate i ovo.."), najavljivanjem, a zatim vječitim odlaganjem pojavljivanja novih proizvoda na tržištu, dizajniranje vlastitih proizvoda tako da su neuskladivi sa proizvodima konkurenata, itd.

Bill Gates se brani tako što tvrdi da nije njegova krivica ako njegovi proizvodi lopatom uzimaju konkurentske na slobodnom tržištu, da je to zato što su njegovi kompjuterski hepeci bolji od drugih. Glavno pitanje pred senatskom komisijom je, zapravo,

koliko je slobodno tržište zapravo slobodno. Apsolutni aksiom američkog kapitalizma - tržišna Božija zapovijest - je da tržište samo sebe reguliše i da je ta regulacija prirodna, te je bilo kakvo uplitanje vlade u suprotnosti sa prirodnim tržišnim procesima, koji se svi zasnivaju na konkurenciji.

Koncept slobodnog tržišta ide unazad do **Johna Stuarta Milla** i **Adama Smitha** (oni koji nisu spavali na časovima marksizma lako će prepoznati ova imena), ali je u Sjedinjenim Državama kanonizovan od strane **Miltona Friedmana**, **Garyja Beckera** i drugih ekonomskih nobelovaca sa University of Chicago, mozga modernog kapitalizma (oni koji nisu prespavali vladavinu **Ante Markovića** sjetiće se **Jeffreyja Sacksa**, učenika Friedmana i inih). Prema čikaškom modelu, proizvod uspijeva ili propada na tržištu, području bezgraničnog izbora, u skladu sa kvalitetom koji slobodno ocjenjuju kupci. Konkurencija je glavna tržišna sila, a nadmetanje među proizvođačima poboljšava kvalitet izbora, te je tako najkvalitetniji proizvod uvijek najpopularniji i uvijek najbolji za kupce. Otud se sloboda tržišta mora braniti kao zjenica oka svoga, naročito od kontrole države, jer bi to vodilo direktno u mrski socijalizam. Ja mislim da je slobodno tržište najveća i neophodna laža kapitalizma, budući da privilegovani slojevi i ideološka mašina koja za njih radi prvo definišu šta "sloboda" znači, a onda svi, uključujući i tržište, mogu do mile volje biti slobodni. Jebo, međutim, mene i šta ja mislim. **Brian Arthur**, ekonomista koji danas radi na uglednom Santa Fe Institutu, još je davne, olimpijske 1984, predložio model po kojem slobodno tržište i nije tako slobodno i vrednovanje proizvoda nije tako prirodno - slobodno tržište, ostavljeno samo sebi, ne mora nužno izabrati najbolje proizvode. Arthur je tvrdio da lošiji proizvodi mogu potući bolje proizvode zahvaljujući tome, recimo, što prvi stignu u prodavnice, ili zato što je konkurentska firma zabrljala sa reklamnom kampanjom.

Arthur je o ovome govorio na Harvardu, još jednom leglu mozgova, gdje mu je **Richard Zeckhauser**, ugledni harvardski ekonomista, u oči rekao: **"Ako ste u pravu, onda kapitalizam ne može funkcionisati."** E, pa može. Arthurov koncept savršeno je primjenljiv na Gatesove hepeke i čitavu kompjutersku industriju. Arthur je, recimo, govorio o "povećanom uzvratu" (*increased returns*), što opisuje npr. vezane proizvode - sa nekim

kompjuterima idu samo neki programi, a sa nekim programima ide samo neka oprema, a za neku opremu rade samo neki programi, i tako unedogled. Kompjuterski proizvodi se po pravilu prodaju lančano, zato što potreba za svaki proizvod proizilazi iz prethodno kupljenih proizvoda, što je strategija koju je Gates doveo blizu savršenstva i koja je njega dovela do ivice potpunog monopola. To, međutim, znači da kvalitet proizvoda igra mnogo manju ulogu nego međusobna uskladivost proizvoda. I eto ti belaja za slobodno tržište.

Američki anti-trust zakoni, na osnovu kojih američko Ministarstvo pravosuđa pokušava da uganja Gatesov monopol, potiču s kraja 19. vijeka. S druge strane, američki vladaoci se kao socijalističkog đavola klone bilo kakve regulacije tržišta. Senatori, kao i svi vladini birokrati, spori su, glupi i nezainteresovani, pa teško shvataju da se kapitalizam i "vječni" koncepti američke ideologije mijenjanju, a kamoli da shvate da je Gates, na čelu kompjuterske industrije, lično promijenio način na koji kapitalizam radi. Dan nakon ukazivanja u Senatu, Bill Gates je, u namjeri da popravi svoj imidž beskrupuloznog i pohlepnog kompjuterskog manijaka, posjetio jednu školu u New Yorku, gdje se pokazao potpuno nesposobnim da komunicira sa drugim ljudskim bićima, a nekmoli sa dvanaestogodišnjom djecom.

Škola se nalazi u jednom od najsiromašnijih dijelova New Yorka. Gates se u školi ukazao zato što su Microsft i Toshiba omogućili roditeljima u toj školskoj oblasti da na otplatu djeci kupe laptop kompjutere. Roditelji, koji jedva sastavljaju kraj s krajem ili žive od državne pomoći, plaćaju za kompjutere 35 dolara mjesečno. Nastranu ljudska sućut, taj socijalistički sentiment, ali Gates i Toshiba su mogli toj školi dati 100 kompjutera onako, što bi fino izgledalo na CNN-u, a još bi djecu od malih ruku priključili na kompjutere i naučili ih da je Microsoft crkva kompjuterske religije, te ih tako od malih nogu obučavali da budu ovisni kupci Gatesovih hepeka. Ali Gates ne bi bio Gates, najbogatiji čovjek na svijetu sa 38 milijardi dolara, kad nekome ne bi uzeo pare ako može. Jebo ti to, trideset pet dolara je trideset pet dolara.

GDJE ZIVI CONAN

Pise: Aleksandar HEMON

ERNEST GELNNER, JEDAN OD najvaznijih teoreticara nacionalizma, veli kako je mozda najvaznija, najcesce upotrebljavana rijec u nacionalnim istorijama "budenje" - rijec koja, gle tog cuda, ima porijeklo isto kao i Buda (bog, ne Trajkovic). U nacionalistickom diskursu, "budenje" predstavlja momenat u kojem pripadnici nacije - koja je do tog trenutka spavala omamljena silom, nepravdom i propagandom onih drugih - svjesno, ponosno i radosno prihvate svoj nacionalni identitet: pocnu govoriti na svom maternjem jeziku, citati svoju knjizevnost, ici u svoje muzeje, slaviti svoje heroje i oplakivati svoje izgubljene bitke, stvarati i uciti svoju istoriju, voljeti svoju bracu i sestre i, naravno, nezaobilazne oceve. Koncept "budenja nacije" (umalo ne napisah "budenje pacova") zgodan je nacin da se prenebregne cinjenica da je "nacija", u najboljem slucaju, svjeza izmisljotina, tvorevina devetnaestog, a bogme cesto i dvadesetog vijeka. Drugim rijecima, u trinaestom, cetrnaestom, petnaestom, sesnaestom, sedamnaestom, osamnaestom i dobrom dijelu devetnaestog vijeka, kao i prije svih tih vijekova, nije bilo Srba, Hrvata, Bosnjaka, Ukrajinaca, Finaca, Filipinaca, kuraca-palaca. Rusi i Ukrajinci se otimaju oko Svetog Vladimira, koji je svoje kompletno podanistvo 988. stjerao u Dnjepar da ih pokrsti, tvrdeci da je on njihove gore list, a on nije bio ni Rus ni Ukrajinac, kao sto to nije bio niko od njegovih podanika, nego kralj na celu svoje kraljevine koja je ukljucivala sve one koji se nisu mogli ili nisu htjeli oduprijeti njegovom macu. Isto tako, bosanski srednjovjekovni kraljevi nisu bili ni Srbi ni Hrvati ni Bosnjaci, nego suvereni svojih teritorija, koji su vladali svojim podanicima i stvarali privremena, nestabilna saveznistva, bez ikakve svijesti o nekom bicu ili duhu zajednickom sa drugim "slicnim" ljudima. U retorici nacionalizma ta prosto dokaziva cinjenica stvara gomilu problema, zato sto nacija mora biti vjecna, bez odredenog pocetka ili kraja, zato sto nacionalna sustina ili nacionalni duh moraju biti nesto transcendentalno i nepromjenljivo. Problem se rjesava tvrdnjom da su, naprimjer,

Srbi u Vojvodini i u sedamnaestom vijeku bili Srbi, samo to nisu znali, jer su bili pod okupatorskom cizmom. Ili da su Hrvati i Bosnjaci bili propagandom i prevarom pretvoreni u podanike habsburske monarhije - da su, drugim rijecima, drijemali i kunjali, nesvjesni svoje nacionalne sustine i identiteta, sve dok se nisu iznebuha probudili, negdje u devetnaestom vijeku, da bi onda poslije ponovo zadrijemali pod komunistickom dekicom, nakon gozbe placene stranim kreditima. I, naravno, nacionalni duhovi su se, znamo kada, ponovo probudili i sad razrogacenih, krmeljavih ociju i cula otupljenih od kunjanja zure u mrak i cekaju da svane rujna zora ili da oni drugi ponovo zaspu.

Nacija i nacionalizam su apsolutno ovisni o prividu kontinuiteta: nacija je uvijek bila i uvijek ce biti, sve u njenoj istoriji, sve pobjede i porazi, svi snovi i hrkanje, vodili su ka konacnom budenju, ka trijumfalnom samoostvarivanju. Otud se nacionalni istoricari uvijek bave proizvodnjom kontinuiteta, proizvodnjom istorije u kojoj sve vodi do ovog, *najvaznijeg* trenutka u vjecnom zivotu nacije. Istoricari nacionalne knjizevnosti, s druge strane, podnose pismene dokaze tog kontinuiteta. Istorija nacionalne istorije uvijek se sastoji od pisaca, uvijek budnih, cak i ako to nisu znali, koji uce jedan od drugog i proizilaze jedni iz drugih. Svaka nacionalna knjizevnost ima jednog ili vise oceva, od kojih sve pocinje i u kojima se sve zavrsava, bas kao sto i svaka nacionalna drzava ima oca ili oceve. Svi ucesnici u istoriji nacionalne knjizevnosti izrazavaju, ovako ili onako, manje ili vise, nacionalno bice u razlicitim etapama svog istorijskog razvoja, te tako nikad ne smiju biti previse udaljeni od svog naroda, narodnog jezika i tradicije, riznice naseg narodnog duha. Svi oni koji se ne mogu uklopiti u taj kontinuitet ili se prosto eliminisu da se vise nikad ne ukazu, ili se protumace, prefarbaju, a bogami i prevedu, kao **Mesa Selimovic**, da bi se uklopili u nezaustavljivi tok nacionalnog razvoja. Pisci, kao i ostala ljudska bica, prvo pripadaju svojoj naciji, a onda svima drugima: svojim citaocima, svojim majkama, svojim komsijama i ljudima s kojim zive - veze i uticaji i slicne kerefeke izmedu dva pisca razlicitih nacija ne igraju nikakvu ulogu u istoriji njihovih nacionalnih knjizevnosti, iako su se njih dvojica mnogi put ublehali i do pasa izljubili u Domu pisaca. Istorija nacionalne knjizevnosti uvijek upucuje na isto, kolektivno iskustvo, koje je nepojmljivo onima drugacijeg imena, i uvijek tece u istom smjeru - prema konacnom

budenju i beskrajnoj nesanici.

Ovdje zivi Conan: Mlada bosanska lirika 1992-1996, u izboru **Miljenka Jergovica** i u izdanju zagrebackog "Durieuxa", pokazuje besmisao i laznost nacionalnih knjizevnosti i podriva kontinuitet falsifikovanih istorija, jer pokazuje da iskustvo ne moze biti rasparcano i razdvojeno u skladu s prezimenima. Mladi pjesnici i pjesnikinja u ovoj antologiji razgovaraju jedni s drugima, a ne s ocevima svojih nacionalnih knjizevnosti. Razlike medu njima - ne govorim o nacionalnim, nego knjizevnim razlikama - i medu njihovim pjesmama samo pojacavaju snagu pojedinacnog glasa. Ova antologija ukazuje na neophodnost remecenja i razvaljivanja kontinuiteta, na potrebi da se knjizevni i svaki dijalog uspostavi na licu mjesta, sa zivim, tjelesno prisutnim ljudima, a ne sa mrtvacima sa slicnim prezimenima koji su prije stotinjak godina izrazavali, bunovni, isto nacionalno bice. Mladi ljudi u Jergovicevoj antologiji mozda ce jednog dana biti razvrstani, kao razlicite boje u spilu karata, na razlicite gomile, kojima ko fol prirodno pripadaju, ali ce ova knjiga ostati kao dokaz da je moguce, stavise neophodno, zivjeti i pisati, makar nakratko, izvan falsifikovanih istorija i izmisljenih zajednica.

KOSOVSKA ZIMA

Pise: Aleksandar HEMON

U MOJOJ PJESADIJSKOJ CETI BIO JE **Cakici**, iz Pristine, student dizajna na Beogradskom univerzitetu, koji mi je jednom dao knjigu o istoriji plakata i koji je podjebavao oficire i kaplare na sofisticiran, inteligentan nacin. Pa je onda bio **Ljulj**, iz ruralnih dijelova Kosova, koji je imao nevjerovatne kratke i krive noge. Ljulj je otisao na redovno odsustvo i kad ga je kompletna porodica, nakrcana na traktorsku prikolicu, na povratku pratila na autobus, traktor se prevrnuo. Mislim da mu je otac bio tesko povrijedjen, te je Ljulj zakasnio, pa mu je kapetan **Vidoje Milosevic** (danas, bez ikakve sumnje, veteran bosanskih ratista i potencijalni ratni zlocinac) dodijelio 30 zatvora i ukinuo skracenje. Onda je bio jedan cije ime sam zaboravio, sin hodze, koji je pjevao kosovske pjesme i cija je jedna od prvih rijeci na srpsko-hrvatskom ili hrvatsko-srpskom bila "zima" - zima 1984. bila je jedna od najgorih zima u istoriji Makedonije. I bio je covjek koji se zvao **Aron Brljajoli**, student iz Pristine, sa debelim naocarima, visok, sa malom, suskavom govornom manom, pametan i zajebant. Ne sjecam se o cemu smo mi pricali, ali se sjecam da smo cesto pricali i da smo bili dobri. Brljajoli je bio jedan od onih vojnika koji je bio prepametan da se bezuslovno pokori i preposten da postane kaplar, tako da je vazda patio, jer su ga kaplari, vodnici, cetni evidenticari i drugi patriotski dosupnici uredno proganjali. Tako je Brljajoli cesto imao najgore pozarne smjene - osmosatne, vikendom - i redovno ga je iz vedra neba sastavljao atomski zdesna.

Jednog jutra, kapetan Vidoje Milosevic - bumbar-glava, mrki brci, poreklom iz Cacka - zapoceo je smotru rijecima: **"Drugovi vojnici, u nasim redovima se nalazi siptarski iredentista i spijun..."**, i naredio Brljajoliju da istupi iz stroja. Brljajoli je istupio, blijed, neispavan, promrzao, pogrbljen i mlitav, kao lutka na napuhavanje koja polako ispusta vazduh, a Vidoje je grmio o Brljajolijevoj "sabotazi" - Brljajoli je, navodno, ukljucio grijanje u kamionu jer mu je bilo zima i potrosio 40 litara goriva. Na

bataljonskoj smotri tog poslijepodneva komandant bataljona - jaje-glava, mrki brci, poreklom iz Pozarevca - jos jednom je razotkrio Brljajolija kao iredentistu, ali je ovaj put Brljajoli potrosio 60 litara goriva grijuci se. Sve je to bilo olimpijske zime, u gradu Stipu, koji bi se lako kvalifikovao za titulu kraja svijeta, da nije neobjasnjivog mjesta pod imenom Probistip.

Zivadin Jovanovic, jugoslovenski ministar onostranih rabota, u vise navrata je, u zadnja tri mjeseca, garantovao **Kofi Annanu**, generalnom sekretaru Ujedinjenih nacija, da se jugoslovenske trupe povlace u kasarne, kao sto je garantovao da nema masakriranja civila. **Milosevic** je u vise navrata, nakon susreta sa briznim stranim predstavnicima, obecao da ce se trupe povuci, pa onda nisu, sto je za rezultat imalo "stroga upozorenja". Nakon masakra u Gornjem Obrinju, Milosevicu su upucena "jos stroza upozorenja", od cega se Milosevic, bez sumnje, ukakio u gacice, poucen iskustvima iz bosanske avanture. Samo neupucenima moze izgledati da je tzv. medjunarodna zajednica, na celu sa Sjedinjenim Drzavama, spremna uciniti ista sto bi imalo ikakvog utjecaja na Milosevicevu odlucnost da ujedini srpski narod oko jos jednog genocida. Davno je vec receno da Kosovo nema sanse da se otcijepi i javna je tajna da je tzv. medjunardna zajednica, na celu sa Sjedinjenim Drzavama, dala Milosevicu odrijesene ruke kako bi natjerao Kosovsku oslobodilacku armiju za pregovaracki sto ili je potpuno unistio. Nevolja je, medjutim, sto je Milosevic malo pretjerao, zanio se carima genocida, pa *New York Times* objavljuje price o rasporenim trudnim zenama i obezglavljenoj djeci - to je vec malo neprijatno. Lako mi se sjetiti izjave predstavnika State Departmenta iz decembra 1996., koji je od Milosevica zahtijevao da ne upotrijebi "pretjerano nasilje" nad demonstrantima u Beogradu. Rasporena trudnica bi bila simptom "pretjeranog nasilja", pa se Milosevic mora retorikom i (mozda) bombasticnim zracnim napadom primorati da se vrati na uobicajeni, medjunarodno prihvatljivi, nivo nasilja.

U medjuvremenu, americka javnost se, htjela-ne htjela, bavi Clintonovom cunom, a genocid na Kosovu joj izgleda kao jos jedan besmisleni, nerazumljivi balkanski sukob, ciji je misteriozni uzrok "hiljadu godina medjusobne mrznje". Moj poznanik **Tom**, stariji covjek koji me je uvijek uvjeravao da njegov mentalni kapacitet nije dovoljan da shvati sta se desavalo

u Bosni, ovaj put mi je rekao: **"Nadam se da ce se sve to (na Kosovu) zavrsiti, prije nego sto ja to moram poceti razumijevati."** Dobro uvjezbana koreografija americke i medjunarodne diplomatije uspjece uvjeriti americku javnost da je Miloseviceva ubilacka politika nesto principijelno neprihvatljivo, da su masakri nad civilima slucajni ispadi, a ne sistematska politika vec upotrijebljena u Bosni, iako su Milosevica prihvatili kao razumnu konstantu s kojom vec znaju deverati, buduci da s njim deveraju ima vec par ratova. To ce omoguciti Tomu da mirne savjesti pusti Kosovo da potone u mulj beznacajnog neamerickog ostatka svijeta ako ce *New York Times* vjerovatno povremeno objavljivati dirljive price o patnjama 250.000 kosovskih izbjeglica koje ce zimu provesti na otvorenom, ovisni o milosti dobrotvornih zapadnih organizacija. Ali ja ne mogu zaboraviti Brljajolija kako izduvava u centru cetnog kvadrata na pisti u Stipu (koja isparava zbog jutarnjeg mraza), kao sto ne mogu zaboraviti ni hodzinog sina koji spava u carapama i uniformi, pokriven cebetom preko glave, a kad ga kaplar pokusava probuditi, otkrivajuci ga, on se ocajno bori za cebe i govori: "Zima, zima!"

KROASANI

Pise: Aleksandar HEMON

JEDAN OD MOJIH PRVIH POSLOVA U OVOJ

obecanoj zemlji bio je u kuhinji nekog lavor-restorana za boljestojeci svijet, u kojem se nisu prodavali sendvici od hljeba i salame, nego od pilecih prsa, zelene salate i kroasana. Za pet dolara na sat ja sam usporavao proizvodnju u maloj kuhinji, zakrcavajuci prolaz i postavljajuci glupa pitanja. Tada sam naucio da imaju najmanje tri razlicite vrste zelene salate - znanje od neprocjenjive vrijednosti u ovom kratkom zivotu. Svima, ukljucujuci i meni, bilo je jasno da meni nema hljeba, a kamoli kroasana, u ugostiteljskom biznisu, posto sam nakon dvadeset pet minuta radnog odnosa sebi umalo odrezao kaziprst, te sam onda krvario po kuhinji - pravio sam, majko, krvave sendvice! Na kraju su mi u ocaju naredili da operem planinu sudja i ja sam u gumenim rukavicama prao sudje, da bih po izvrsenju tog odgovornog zadatka iz rukavice izlio skoro litru krvi. Sa mnom je radio i izvjesni **Gabrijel**, iz Dominikanske Republike, bistar covjek, magistar matematike, koji je u Ameriku dosao da trazi hljeba (a mozda i kroasana) i vec par godina je cekao na odgovor na svoju molbu za drzavljanstvo, pri cemu je njegov dosje vec par puta bio "izgubljen". Gabrijel je dobio zaduzenje da me skloni s ociju naseg sefa (ciji je podvaljak podupirala gipsana kragna, jer ga je bilo uscaklo u vratu) i uputi u tajne slozenog ugostiteljskog mehanizma, pa mi je izmedju ostalog pokazao i kako da odguram kontejner za smece sa petog sprata u podrum, gdje je bilo sjediste vrhovnog kontejnera. Onda mi je pokazao kako da stavim mali kontejner na dizalicu, koja bi ga digla do ivice ogromnog kontejnera, a onda ga izvrnula i vrece pune neprozderanih pilecih prsa, gnjecavih kroasana i uvele zelene salate bi, gle, s lakocom skliznule u vrhovni kontejner. Samo sto je nama mali kontejner upao u veliki kontejner, te smo se moj drug Gabrijel i ja nasli do pasa u nesvarenoj hrani, pokusavajuci da prebacimo mali kontejner preko ivice, dok nam je niz podlaktice tekla zdrava mjesavina senfa, sirceta i slina. Ja sam se poceo kikotati jer je sve

u tom trenutku bilo potpuno nestvarno, ali izraz Gabrijelovog lica bio je nesto najtuznije sto sam ikad u zivotu vidio. Tako sam ja postao imigrant.

Samo u 1996, americko drzavljanstvo je dobilo 1.049.000 osoba. Iste godine, 1,3 miliona imigranata se prijavilo za drzavljanstvo. Prosle godine cifra je skocila na 1,5 miliona, a ove godine se ocekuje oko dva miliona. Prije dvije godine na drzavljanstvo se cekalo oko sest mjeseci nakon prijave. Trenutno je cekanje u prosjeku oko 18 mjeseci, a u vecim gradovima sa znacajnijim brojem imigranata, kao sto je New York, moze se cekati i do pet godina. Razlika izmedju statusa "stalnog boravka" (*permanent residency*) i drzavljanstva je ogromna. Oni sa stalnim boravkom nemaju pravo na pomoc za nezaposlene, na bonove za hranu, na kredite za skolovanja, ali zauzvrat imaju osjecaj ponizavajuce nestabilnosti i osjecaj da su u tudjoj kuci, do koljena u tudjem smecu. Gubitak prava na pomoc drzave je nedavna promjena, koja se desila nakon sto su republikanci preuzeli Kongres 1994. Bijele anglosaksonske guzonje su se dosjetili da su imigranti, za razliku od nevidljivih bombardera i atomskih mikro-bombi, teret za americkog poreskog obveznika. Zbog zastoja u dodjeljivanju drzavljanstva ljudi gube poslove, stariji imigranti odjednom ostaju bez hrane, a naglo se povecao i broj deportacija.

INS (*Immigration and Naturalization Service*) je kafkijanska federalna agencija koja se bavi imigrantima i koja ima najveci broj naoruzanih sluzbenika, veci i od FBI - dok FBI ima oko 11.000 sluzbenika, INS se ponosi sa 75.000 sluzbenika - jer se, bezbeli, valja braniti od imigrantskih naleta. U Chicagu se, samo da bi se obavila najjednostavnija operacija, u redu ceka i do sest sati. To bi se nekako i izduralo kad svi INS sluzbenici u Chicagu ne bi bili tako neljubazni i nadrkani, da to prevazilazi sva moja iskustva sa socijalistickim salterskim sluzbenicama. U Americi je ljubaznost mnogo cesca i prirodnija reakcija ljudi nego sto je to ikad bila u bivsoj Jugoslaviji, pa je rezanje na imigrante, od kojih mnogi uopste ne pricaju engleski, poprilicno upadljivo. Ja sam postao ubijedjen, i mnogi moji imigrantski prijatelji se slazu, da je netrpeljivost INS-a prema imigrantima planska i namjerna. Ja, recimo, imam pravo da se prijavim na drzavljanstvo evo vec skoro godinu dana, ali me perspektiva deveranja sa INS kerberima jako obeshrabruje. To je jedna stvar, a druga stvar je

sto se mora polagati ispit iz americke istorije i odgovarati na pitanja o americkim predsjednicima - slicno takmicenju "Titovim stazama revolucije".

Jedan od americkih mitova je da je Amerika zemlja imigranata, za sta je glavni dokaz veliki talas imigranata (oko 20 miliona) koji se nasukao na ovdasnje obale na prijelazu stoljeca. Imigranti tada nisu dolazili zato sto je Amerika odjednom odlucila da pomogne nesrecnicima diljem svijeta, nego sto je manicna industrijalizacija zahtijevala jeftinu radnu snagu. Jeftine radne snage ovdje vise ne treba, buduci da se, zbog tzv. globalizacije trzista, jeftina radna snaga moze naci bilo gdje u svijetu i ne mora imati americke pasose - umjesto da zaposli jeftinu meksicku radnu snagu u svojim americkim fabrikama, kompanije jednostavno prebace fabriku u Meksiko, gdje nema minimalne nadnice i sindikata i zastite na radu i slicnih gluposti. Imigranti i novi Amerikanci nisu ovdje nikome potrebni. Otud javasluk i netrpeljivost INS-a, otud serije antiimigrantskih zakona na federalnom nivou i u mnogim drzavama, otud ponizenje i bijes na Gabrijelovom licu. Dok smo stajali u smecu do pasa, u utrobi vrhovnog kontejnera, u podrumu veleljepne zgrade na "Velicanstvenoj milji" u centru Chicaga, Gabrijel i ja nismo imali pojma da smo sudionici u globalnim trzisnim kretanjima, a i da smo znali, smrad trulih kroasana bio bi potpuno isti.

NA BRANIKU SLOBODE

Pise: Aleksandar HEMON

RUSSELL EUGENE WESTON JUNIOR

rodjen je u Velmeyeru, ruralni Illinois, 1956. Velmeyer je nekad imao 900 stanovnika, ali se, nakon sto se Mississippi izlio i sve poplavio 1993, stanovnistvo postepeno smanjivalo i na kraju sislo na 300. U srednjoj skoli se nije nicim isticao - nikakva lopta, nikakve curice, nikakva nauka ga nisu posebno zanimali. U srednjoj skoli je poceo pusiti travuljinu, sto je tad bilo moderno, te ga je raja s kojom je redovno duvao nakon mature 1974. odvukla u ruralnu Montanu, gdje su kratko duvali u nekoj komuni, a onda se to raspickaralo. Russell je ostao da zivi u ruralnoj Montani, baveci se preprodajom kako droge tako i drugih stvari neophodnih za opstanak u ruralnoj Montani, usput razvijajuci zgodne paranoidne teorije. Tvrdio je da su mu CIA i FBI na grbaci, da su mu na imanju u Montani postavili nagazne mine i da upotrebljavaju komsijinu satelitsku antenu da mu pomute misli. Kad su mu kolege iz srednje skole u Velmeyeru poslali poziv za petnaestogodisnjicu mature on im je uzvratio da ga mogu sebi nagurati u guzicu. Nakon sto je u pismima i prici obrazlagao svoju mrznju prema **Clintonu** i americkoj vladi, proveo je par mjeseci u ludnici, a FBI ga je provjerio i proglasio bezopasnim. Svake godine FBI provjeri stotine paranoika koji misle da se americka vlada ne bavi nicim osim pomutnjom u njihovim mislima i organizacijom komplikovanih zavjera ciji je glavni cilj da im oduzmu njihovu zardjalu dvocijevku.

Dvadeset petog jula ujutro, covjek koji je odgovarao opisu Russella Westona Juniora prisao je potpunom strancu u parku prekoputa Bijele kuce u Washingtonu DC i rekao: **"Milioni ljudi ce umrijeti zbog ljudi u toj kuci."** Sest sati kasnije, Russell Weston Junior, u kamuflaznim pantalonama i sesiru s peruskom, uletio je u hol Capitola, zgrade americkog Kongresa, kao i obicno punom demokratskih turista, i bez rijeci poceo pucati iz revolvera

(*Smith and Wesson*, 38, vlasnistvo njegovog oca **Russella Westona Seniora**), smrtno ranivsi cuvara **Jacoba Chestnuta**, koji je dezurao pored detektora oruzja. Onda je potrcao prema odajama predstavnika **Toma De Leya**, vodje republikanske vecine u Donjem domu Kongresa, gdje ga je agent u civilu **John Gibson** pokusao zaustaviti, pri cemu je i sam smrtno ranjen. Russell Weston Junior je na kraju poklekao pod kisom metaka i dok ovo pisem u bolnici je, gdje su mu sanse da prezivi, kazu, bare-bare. U unakrsnoj vatri, ranjena je, u rame i lice, i jedna turistkinja.

Vijest o pucnjavi na Capitolu zatekla je Billa Clintona na putu prema mornarickoj bazi u Norfolku, Virginia, gdje je isao da porine novi brod americke mornarice i krsti ga imenom predsjednika **Trumana**. Clinton je okarakterisao pucnjavu kao "trenutak divljastva na ulaznim vratima americke civilizacije" i nastavio svoje izlaganje rijecima: **"Ta velicanstvena mermerna zgrada simbol je nase demokratije i otjelovljenje nase nacije. Ona mora biti mjesto gdje se narod moze slobodno i ponosno kretati kroz hodnike svoje vlade. I nikada, nikada ne smijemo uzeti zdravo za gotovo vrijednosti koje ta zgrada simbolise i cijenu njihovog ocuvanja."**

Newt Gingrich, *speaker* Donjeg doma Kongresa i jedan od najmocnijih republikanaca, opisao je svoj susret sa porodicama poginulih suzdrzavajuci suze i rekao: **"I na kraju, zelim da naglasim da je ova zgrada kamen-temeljac slobode, da narod ima pristup, jer je to zgrada koja mu pripada, i da nas nikakav terorista, nikakva rastrojena osoba, nikakav nasilan cin, ne moze sprijeciti da sacuvamo nasu slobodu i da drzimo ovu zgradu otvorenom za ljude iz svih krajeva svijeta i za svakog Amerikanca koji zeli da dodje i posjeti centar svoje samouprave."**

Tako se Russell Eugene Weston Junior, ruralni ludjak sa tatinim revolverom u ruci, pridruzio plejadi neprijatelja americke slobode, kojoj pripadaju, izmedju ostalih, i engleski kralj **Charles III**, **Hitler** i nacisti, komunisti na celu sa **Staljinom**, **Breznjevom** i drugima, japanski car **Hirohito**, **Sadam Husein**, i stotine drugi zlih ljudi koji mrze americku slobodu iz ciste pakosti. Tako su cuvar Chestnut, koji je imao jos godinu dana do penzije i troje

djece, i agent **Gibson** (takodjer troje djece) pali na braniku slobode, radeci manje-vise ono sto su uradili mnogi americki predsjednici i generali, podrzavajuci juznoamericke vojne hunte, osvajajuci Granadu ili bombardujuci Vijetnam i Kambodzu. Sve price o heroizmu se uvijek svode na istu pricu - pricu o pojedincima koji brane temeljne principe americke demokratije, jal od Sadama, jal od Russella.

Jedan od tih svetih principa je i pravo na nosenje oruzja, garantovano Drugim amandmanom americkog ustava. Zabrana nosenja licnog naoruzanja je nepojmljiva mogucnost u Americi. U Texasu, recimo, bilo koji politicki kandidat koji pomene bilo kakvu kontrolu (a kamoli zabranu) naoruzanja nema ama bas nikakve sanse da bude izabran. Jedan od najjacih lobija u Washingtonu pripada NRA (National Rifle Association), sto je organizacija kojoj pripadaju ljubitelji pistolja i pusaka. Njihov nezvanicni slogan je "Oruzje ne ubija ljude - ljudi ubijaju ljude".

Otud su, izgleda, cuvari izginuli, braneci slobodu Russella Westona Juniora da nosi revolver sa sobom i da ga upotrijebi cim mu se ucini da mu je neko uperio satelitsku antenu u glavu. Ove godine se vec nekoliko puta desilo da su raspameceni tinejdzeri dosli u skolu sa oruzjem i izresetali pola razreda, jer ih je nastavnik oborio, ili im simpatije nisu dale da im diraju dojke. Da se, u nezamislivom slucaju, oruzje potpuno zabrani, tinejdzeri bi svoje frustracije morali rjesavati sakama, a Russell Weston Junior bi slobodu morao napadati stapom ili cakijom. I onda ne bi bilo herojskih policajaca, ne bi bilo prilike za suze u oku Newta Gingricha, ne bi bilo sati i sati neprekidnog programa na CNN-u i ne bi bilo price o odbrani slobode. A kome treba takav zivot.

ODSJAJ U PREDSJEDNICKOM OKU

Pise: Aleksandar HEMON

HOLIVUDSKA NARODNA IZREKA KAZE: **"Nema loseg publiciteta"**, sto ce reci - dok god se o tebi prica, dobro ti je i zvijezda si. Najveca zvijezda u Americi u ovom trenutku je americki predsjednik **Bill Clinton**, ne posebno talentovan, ali jako zgodan i jebezljiv. Ja sam ubijedjen da je jedan od glavnih razloga sto je Clinton predsjednik i sto ga nikako ne mogu povaliti, bez obzira sto redovno biva uhvacen u lazi, to sto je u stanju proizvesti odsjaj u oku pred televizijskim kamerama. Svaki put kad se ukaze na televiziji, u Clintonovom oku nesto sjaji - da l'je suza izdajica, ili je neka dubina, ili je to ono malo duse, ili je odsjaj reflektora, ne zna se, ali dobro izgleda.

Kad se u septembru '92. **George Bush** obratio naciji da joj kaze da ce poslati trupe u Somaliju, to je ucinio iz sobe u Bijeloj kuci, s prozorima iza ledja. Nacin na koji su ga osvijetlili cinio ga je blijedim i dvodimenzionalnim, a prozori iza njegovih ledja izgledali su nestvarni kao tapete. Bush je za vrijeme svoje vladavine lagao koliko i Clinton, samo ne o pusioni, nego o drugim stvarima (porezi, logori u Bosni itd.) i nije znao proizvesti odsjaj u oku. Dok je tog jesenjeg dana Bush presvlacio americku javnost i nevjesto se mrstio da pokaze da je iskren, kroz prozor iza njega moglo se vidjeti drvo u dvoristu Bijele kuce i jedan zuti list kako leluja prema zemlji. Ko god da je primijetio taj list (a takvih je vjerovatno malo), vjerovatno je tog trenutka vidio Busha kao covjeka na kojem su godine vec izvrsile svoje sitne operacije, nekoga ko, bez obzira na svoju moc, jezdi istom brzinom kao i svi mi prema neizbjeznoj vjecnoj zimi. Meni je Bush odjednom izgledao beskrajno tuzan i prazan i nezasticen. Da se to desilo Clintonu, list bi sigurno bio na njegovoj strani, u saradnji sa odsjajem - jedan od njegovih bezbrojnih savjetnika, u odijelu i kravati, sjedio bi na grani, odbijajuci napade suverenih vjeverica i pustao list po list, sve dok kamera ne bi uhvatila list koji najbolje

pada.

Kad se Clinton obratio naciji u ponedjeljak 17. augusta, nije bilo prozora iza njegovih ledja. On je govorio iz Mapne sobe u Bijeloj kuci, koja se tako zove jer je iz te sobe **Franklin D. Roosevelt** pratio razvoj dogadjaja i komandovao americkim armijama u Drugom svjetskom ratu. U toj istoj sobi, Clinton je pricao sa **Kenneth Starrovim** istraziteljima, ali oni vjerovatno nisu bili posebno impresionirani istorijom sobe. Clinton je naciji momacki priznao da mu je cuna bila upetljana sa **Monicom Lewinsky**. Sa stegnutom vilicom i spektakularnim odsjajem, po ko zna koji put se obratio naciji trazeci od nje da mu vjeruje i da se vise ne bavi raznim pusionama i flekama, jer postoje, izmedju ostalog, obaveze koje se ticu "nacionalne sigurnosti." I ne lezi vraze, u cetvrtak 20. augusta, ranom zorom, poletjese rakete prema logoru u Afganistanu i fabrici u Khartumu. Da nije bilo Monice i fleke na njenoj haljini, rakete bi vjerovatno opet poletjele, jer je jedna od doktrina spoljne americke politike da se izvrsi odmazda nad americkim neprijateljima koji pretjeraju - sjetimo se bombardovanja Libije ili rata u Zalivu. Cak i da je Clinton bio nesklon odmazdi, vjerovatno bi morao popustiti pod pritiskom svojih spoljnopolitickih, bezbjedonosnih i vojnih savjetnika. Ali isto tako nema sumnje da postoji veza izmedju fleka na Monikinoj haljini (kupljenoj u *Gapu*) i fleka na satelitskim snimcima koje predstavljaju fabriku u Khartumu i objekte u bazi u Afganistanu.

Clinton, medjutim, vjerovatno nije mislio da ce falusne rakete odvratiti paznju od njegovih falusno-oralnih vragolija u saradnji s Monicom. Bombardovanje je za Clintona uradilo dvije stvari. Prvo, stavilo je petominutne pusione u Ovalnoj sobi u kontekst moci - predsjednik od kojeg se ocekuje da ima muda u sukobu sa americkim neprijateljima mora nekad isprazniti ista, ako su slucajno neprijatelji nesmotreno neskloni saradnji. Drugim rijecima, sve dok je predsjednik sposoban da istovari tovar raketa na neprijatelje, moze mu se oprostiti sto mu **Hillary** nije dosta. Drugo, Monica i bombardovanje su doveli njegov status zvijezde do neslucenih (i nesnosljivih) visina. Svi kanali na televiziji posvetili su milione minuta Clintonu, naslovne strane su ga prepune, u *talk-showima* voditelji i gradjani, kojima se misao iznenada ukazala u glavi, brinu o Predsjedniku i situaciji u koju ih

je dovela prva cuna Amerike. Clinton je jedini americki predsjednik o kojemu je za njegove vladavine snimljen film (*Primary Colors*, u kojem ga glumi **John Travolta**). Bracni par **Thomason**, holivudski producenti, njegovi su bliski prijatelji i savjetnici i cesto mu pomazu da unaprijedi svoj *image*. Nedavno je Clinton ucestvovao u priredbi koja je sluzila da se prikupi par miliona dolara za siromasnu Demokratsku partiju i koja je odrzana u skromnom domu **Kim Basinger** i **Aleca Baldwina**.

William Jefferson Clinton samo je glumac koji glumi predsjednika u filmu koji se zove Sjedinjene Americke Drzave. Vecina Amerikanaca (oko 60 posto) ga smatra dobrim predsjednikom, dok ga vecina istih Amerikanaca (malo vise od 50 posto) smatra nemoralnim i lazovom - zamislimo gledaoce u kinu koji znaju da je glavna zvijezda supak i hohstapler, ali ga vole gledati, vole odsjaj u njegovom oku, misle da je dobar glumac i gledace svaki film u kojem se ukaze. Pogotovo ako u njemu Bill Clinton prvo kara obilno obdarenu mladu zenu, zatim se kaje, da pokaze psiholosku dubinu, a onda - kad dodje stani-pani, kad konacni obracun postane neizbjezan - uleti u kafanu punu zlih Arapa i ispali, s boka, ne vadeci pistolje iz futrola, sedamdeset pet raketa i sve ih pobije

PENZIJA U CIKAGU

Piše: Aleksandar HEMON

U SVOM RANOM DJETINJSTVU, U DOBA **Bogićevića** i **Džajića**, ja sam navijao za "Crvenu zvezdu". Bilo je to doba permanentne dječije krize identiteta – čovjek-dijete – zvano **Cober** je u ta doba bio jednom odlučio da navija za sve timove Prve lige i tako se riješi strašne dileme za koga da navija. Cober je poslije formirao svoju ličnost ne baš bistrog čovjeka i počeo navijati za "Rođene," a ja sam batalio imaginarne zajednice i počeo navijati za tim iz komšiluka – Fudbalski klub "Željezničar". Ja sam živio kod Socijalnog, tri minuta od "Željinog" stadiona. Kao klinci smo se često pokušavali ušverati na utakmicu, jer nismo imali para za karte. To je rijetko uspijevalo, a samo najveći jalijaši su se uspijevali prebaciti preko zida a da ih ne uhvate. Nekad bi ljudi sa plavim trakama na rukavima otvorili kapije nakon prvog poluvremena i pustili nas da navijamo za "Želju". U rana ljetna predvečerja, sjedili bismo na zidiću kod naših zgrada, južno nebo osvijetljeno reflektorima Grbavice, i slušali Cobera kako priča da je vidio da je "pala zvijezda iza Huma i skotrljala se u Švajcarsku"; ili izvjesnog **Pavu** koji nam je maslao da je upravo digao dvjesto kila iz izbačaja i da zna vlasnike svih najboljih prodavnica u Trstu, uključujući i onu koja se otvara tačno u ponoć. A onda bi čuli grmljavinu navijačke radosti i znali da ga je neko stavio. Poslije smo išli na utakmice redovnije, mada smo najčešće odluku donosili malo prije utakmice. Samo za najveće utakmice ("Sarajevo", "Zvezda", "Velež", "Hajduk", "Dinamo") karte su se kupovale unaprijed.

Ne znam za druge, ali meni je vazda bila ambicija da jednog dana završim na Penziji. Tamo su bili najodaniji navijači, oni koji su patili privatno i nikad nisu pripadali beslovesnom navijačkom tijelu. Na Penziji su sjedili "Željini" prvoborci, heroji mnogih "Željinih" poraza i nekoliko pobjeda, ljudi koji su bili enciklopedija "Željine" istorije, plus **Pimpek**. Oni su dolazili na treninge "Želje" i stručnim okom procjenjivali talent, govoreći

jedan drugome: **"Dobar je mali."** Kad bi "Željo" igrao na strani, šetali bi po Stadionu "Grbavica", u francuskim kapicama i mantilima (i bez ikakve sumnje, sa odijelom i kravatom ispod mantila), sa tranzistorima u rukama, analizirajući situaciju na tabeli. A situacija bi, manje–više, uvijek bila ista – "Željo" tavori u sredini tabele. Lako je bilo navijati za "Zvezdu" ili "Juventus" ili "Sarajevo". Oni su uvijek imali para i uvijek su imali kupljene igrače. Navijati za "Želju" bio je izbor koji je značio navijački život pun razočarenja i nervoze, ali je značilo i odanost i lojalnost koja nije bila zasnovana na profitu. Nastranu svi veliki "Željini" igrači (**Švabo Osim**, **Škija Katalinski**, **Žvaka Baljić**), meni je "Željo" uvijek bio **Josip Čilić**, čovjek koji je igrao za "Želju" kao da mu je to posao (kao što i jeste bio), znajući da mu nikakva naročita slava neće dopasti – čovjek koji je jednom dao gol kola sa četrdeset metara u devedesetku i kad su ga pitali da opiše proces koji je doveo do tog remek– on je rekao: **"Meni sjela, ja je hekn'o."** Čovjek kojeg su na treninzima i utakmicama, pred kraj karijere, zvali imenom **"Faraon".**

Penzija, pekara na Kovačima, Olimpijski muzej, tim redom, su mi bili najbolniji građevinski gubici u ratu. Kad je Penzija izgorila, ukinuta je mogućnost učestvovanja u oralnoj istoriji "Želje" i kreativnom vrijeđanju protivničkih igrača, sve pod stare dane. I još se pored Penzije sve ostalo promijenilo – Željo je sasvim drugi tim, a ja zadnjih šest i kusur godina živim u Chicagu, gradu koji je donedavno bio bez fudbalskog tima, a kamoli Penzije.

Ali i to se, srećom, promijenilo, eto nekidan. Prva utakmica odigrana kod kuće "Chicago Firea", fudbalskog tima iz grada Chicaga, privukla je 36.000 gledalaca na stadionu "Soldier Field", na kojem je 1994. počelo Svjetsko prvenstvo. Etničko– kulturna struktura bila je lijepo komplikovana: ljudi sa meksičkim i brazilskim zastavama; iza mene grupa Argentinaca; sa desne strane tročlana bosanska porodica (majka se smiješi čitavo vrijeme i koluta očima, jer joj je malo neprijatno, budući da sredovječne žene ne idu na utakmice u Bosni); ispred mene dva laufer–Bosanca u kožnim jaknama koji izgledaju kao privatnici, iako su vjerovatno na državnoj pomoći, dijele pljosku sa nekim (vjerovatno) Meksikancima; pored terena orkestar bubnjeva koji udara ritam sambe, a onda im se priključe neke lijepe žene, pa

onda Bosanci dijele dvogled sa Meksikancima; tu je i američka porodica iz predgrađa sa dvije plavokose curice koje vjerovatno igraju fudbal u školi; grupe poljskih mladića, sa poljskim zastavama pošto "Chicago Fire" ima tri poljska reprezentativca u timu; negdje na zidu iza zadnjeg reda stoji zastava sa natpisom: *"No human being is illegal"* ("Nijedno ljudsko biće nije nezakonito"), što se odnosi na hajku na imigrante, kako zakonite, tako i nezakonite. Svi smo mi na južnoj tribini, gdje su karte najjeftinije – 10 USD. Dobili smo "Tampa Bay" 2:0, ali izgleda da ćemo još neko vrijeme tavoriti u sredini tabele – a naročito je dobro što se ovdje ne ispada iz lige. Ja još uvijek čuvam kartu sa te utakmice i zamišljam kako ću se za trideset godina hvaliti nekome kako sam bio na prvoj utakmici "Chicago Firea", što bi me u Sarajevu bezbeli kvalifikovalo za Penziju, za šta su ovdje male šanse. Jebiga, jedna je Penzija, ali ja sad živim ovdje i imam domaći tim za koji navijaju ljudi kojima sam sličan i koji žive u mom komšiluku. Poruka ovog teksta, dakle, je: Da bi čovjek mogao živjeti pristojan život, mora imati domaći tim, jer bez domaćeg tima ne može biti Penzije.

POLITICKE VJESTINE RMPALIJE

Pise: Aleksandar HEMON

DOK IZNAD NJEGOVE GLAVE SIJEVAJU

munje, on istupa iz mraka, stupa odlucnim koracima kroz maglu, u svojoj prepoznatljivoj superherojskoj odori. Vilica stegnuta, misici nabrekli, ogromno tijelo spremno za borbu. Svjetla se pale i sve oci su uperene u njega, kamera ga vjerno prati i usput snima ushicena lica podebelih pubertetlija, podebelih zgubidana, zena sa natapiranom kosom i porno-ambicijama. Svi ushiceno urlaju. On stupa na ring, odbaci svoju odoru, stavi pesnice na kukove, nabrekne kao penis u erekciji, isturi donju vilicu i prede musolinijevskim pogledom preko gomile i sudije, a onda se zagleda u svog protivnika, koji mu je manje-vise identican, osim sto ima drugacije - ali jednako zajebano - ime. Omanji sudija, procelav i nikakav, poturi mu mikrofon pod nos i nas junak pocinje da urla i prijeti svom protivniku, obecavajuci gomili nemilosrdnu borbu. Protivnik onda pocinje da nasrce na njega, dok ga necije kratke i slabe ruke zadrzavaju. Junacine dahcu i pjene jedan drugom u lice, a onda nasrnu jedan na drugoga i pocnu da se rvaju i povaljuju. Sve je dozvoljeno, pucaju se laktovima, odskacu kao kenguri i onda udaraju jedan drugoga nogama u lice, drze jedan drugoga u celicnim zahvatima iz kojih se samo cudom junak moze iscupati, penju se na konopce, odbijaju se od konopaca, ispadaju iz ringa, lupaju glavom od pod, ali onda se samo stresu i nastave s nadljudskom borbom. Komentatori i publika urlaju, zaneseni mocima rvaca. Ponekad u marisanu ulete i drugi rvaci ili lazni posmatraci, koji su iz nekog razloga uznemireni situacijom u ringu ili nefer ponasanjem jednog od rvaca. Tada nastupi opsta rvacka tuca - znojavo tijelo na tijelu, misici bubre.

Otprilike tako izgleda mec profesionalnog rvanja, sto je vrlo popularna razbibriga u slobodarskim Sjedinjenim Drzavama i jedna od tesko objasnjivih stvari u americkoj "kulturi". Ono sto cini profesionalno rvanje cudnim, u ocima ispodprosjecnog

Evropejca, nije grotesknost mededih rmpalija u erekciji koji se bacaju po ringu, nije vulgarnost i ruznoca kojim sve to zraci, niti je to sto su svi ti mecevi precizno koreografisani: tupave rmpalije su likovi, dobri ili zli junaci; prijetnje su dio scenarija i oni ih recituju, a bijes koji oni izrazavaju glumljen; nijedan udarac nije stvaran, nijedan zahvat bolan, jer su rvaci, koji su cesto partneri i cesto se bore jedan protiv drugoga, uvjezbani da glume reakcije na udarce i zahvate. Ono sto je cudno u svemu tome je to sto se svi prave da je to stvarno, a svi znaju da nije: publika uredno navija, kao da su te borbe na zivot i smrt, komentatori komentarisu borbe na zivot i smrt, a rvaci se, ko fol, bore na zivot i smrt - sukob nije stvarno sukob, jer je sve koreografisano, ali svi se prave da je nasilje stvarno. Svi, ukratko, dobrovoljno batale sposobnost da razlikuju stvarno od nestvarnog i trijumfalno se ujedine u ritualu borbe, u kojem poraz nije moguc, jer borba nije stvarna.

Ja vec neko vrijeme pokusavam da ubijedim svoje americke prijatelje (i neprijatelje) da je najprigodnija metafora za americku politiku upravo profesionalno rvanje - predizborne debate jako podsjecaju na rvacku koreografiju i laznu retoriku, a izbori su upravo takva vrsta sukoba u kojem su razlike i pozicije nestvarne, ili stvarne iskljucivo u odnosu jednih na druge. Moji americki prijatelji (i neprijatelji) su listom mislili da ja pretjerujem i preozbiljno shvacam profesionalno rvanje (kao i sve ostalo) i da ne kontam sustinu americkog demokratskog procesa. E nije Bosko lud: nakon novembarskih izbora, novi guverner Minessote je **Jesse Ventura** s nadimkom **The Body** (Tijelo ili Tjelesina), bivsi profesionalni rvac, koji je bio znan po tome sto bi po stupanju u ring, uskliknuo "*I ain't got time to bleed!*" (**"Nemam ja vremena da krvarim!"**). Jesse The Body Ventura je cesto bio partner **Hulka Hollywood Hogana**, koji je najpopularniji rvac, i koji je ovih dana svom imenu pridodao nadimak **The President** jer, satro, kad moze The Body da bude guverner, onda Hulk moze biti predsjednik.

The Body je vijetnamski veteran, bivsi komandos u elitnoj mornarickoj jedinici "Navy Seals", bivsi izbacivac, bivsi rvac, bivsi gradonacelnik predgrada Minneapolisa, bivsi voditelj vlastitog *talk-showa*, povremeni glumac (*Predator* sa **Schwarzeneggerom**, *Robin i Batman*), sadasnji trener

srednjoskolskog *football* tima koji svoje pulene ohrabruje usklikom **"Sta je bol? Bol je dobar!"** (*"What is pain? Pain is good!"*). The Body je spektakularan rmpalija: prosna celava glava, bikovski vrat, rupica u bradi, nabrekli torzo i duboki, rezeci glas, sa srednjozapadnim akcentom i dikcijom dizaca tegova. The Body je izbore za guvernera Minnesote dobio kao predstavnik fantomske Reformske partije, ceda suludog **Rossa Perota**. The Body je uzeo 37 odsto glasova u Minnesoti, presisavsi tako i Demokratu (**Hubert H. Humphrey III**, sin bivseg potpredsjednika) i Republikanca, gradonacelnika St. Paula. Minnesota je drzava koja je imala rekordan odziv glasaca od 59,5 odsto, na izborima na koje nije izaslo 119.450.000 Amerikanaca s pravom glasa (sto je skoro polovina stanovnistva), tako da je ocigledno da The Body nije dobio izbore cudnom igrom slucaja. The Body je u predizbornoj kampanji dobrano koristio svoj imidz rvaca-rmpalije: jedna od predizbornih reklama prikazivala je dijete koje se igralo sa igrackom u liku Jesse The Body Venture koja se bori sa igrackom zlog politicara (*The Special Interest Man*). Nakon pobjede The Body je imao stotine intervjua sa raznim analitickim mudroserima u kojim je cesto ponavljao da mu je iskustvo rvanja dobro pomoglo i da ce mu biti od koristi u njegovom novom politickom zivotu, iako, kaze, ne zeli vise da bude The Body nego **The Mind - Um**. Ja jos uvijek nisam americki gradanin, niti sam uopste podnio zahtjev za drzavljanstvo, mada vec vise od godinu dana ispunjavam uslove. Ucinicu to uskoro, jer ako se Hulk The Hollywood Hogan kandiduje za predsjednika, moj glas ce mu biti neophodan.

PREDSJEDNICKE FLEKE

Pise: Aleksandar HEMON

MONICICA LEWINSKY JE IZASLA IZ limuzine, sva punacka i skrusena, stezuci drsku svoje tasne cvrsto, kao da je sva njena hrabrost i pamet u toj tasni, kao prvacic na prvi dan skole. Prijateljica koju je pozvala da joj pruzi podrsku zagrlila ju je, bezbeli joj tako pruzajuci podrsku, a onda je Monicica slegla ramenima i, okruzena muskarcima u tamnim odijelima, usla u mutnu, zvanicnu vasingtonsku zgradu da se suoci s Velikom porotom. **Keneth Starr**, nezavisni isljednik, **Clintonov** neprijatelj, obecao joj je imunitet ako bude svjedocila pred Velikom porotom. Velika porota (*Grand Jury*) sastavljena je kako bi pogledala dokaze koje joj podnosi Keneth Starr, o nelegalnim spekulacijama nekretninama Clintonovih u aferi *Whitewater*, ali kad se to, manje-vise, izjalovilo, Starr je poceo podnositi sve dokaze kojih se mogao dokopati o bilo kakvim nepostenim radnjama.

Ako Velika porota odluci da u podnescima Kenetha Starra, Velikog inkvizitora, ima istine, onda ce se protiv predsjednika Clintona povesti postupak. Clinton je bio pozvan kao svjedok u slucaju **Paule Jones**, zene koja tvrdi da joj je Clinton onamad pred ocima istovario cunu, i na sudu se **Titom** zakleo da ga nije curlikao Monicici, a onda je obaska na televiziji rekao da nikad nije imao seksualne odnose sa **"tom zenom, Monicom Lewinsky"**. Monicica je poricala i poricala, ali je na kraju, sa imunitetom u svojoj tasnici, izasla pred Veliku porotu i priznala da se udarala sa Clintonom. Prisjetila se vise od tuceta razlicitih snosaja u rasponu od osamnaest mjeseci. Mnogi od tih snosaja odvijali su se u Bijeloj kuci, neki od njih mozda i u Ovalnoj sobi.

Monicica je isto tako potvrdila da su mnogi snosaji bili oralni - tj. popularna pusiona, te se razmislja o preimenovanju Ovalne sobe u Oralnu sobu. Eto ti glupih fazona. Monicica je izjavila da je Clinton nije nagovarao da laze, ali da su zajedno smisljali nacine kako da prikriju svoju vezu. Elem, Clinton je pristao da svjedoci pred Velikom porotom, izbjegavajuci neprijatnu mogucnost

zvanicnog poziva (*subpoena*) i to treba da se desi 17. augusta. Besposleni analiticari nagadaju hoce li Clinton i dalje tvrditi da ga nije curliknuo. Nevolja je u tome sto je Monicica dala svoju haljinu, na kojoj je mozda fleka, kao medaljon, koja sadrzi ostatke predsjednicke sperme, te tako i njegove DNK a sa DNK nema greske. Tako da se moze desiti da Clinton mora priznati neke snosaje, ali se onda mora vaditi sto je lagao na svjedocenju u slucaju Jones i sto je javno lagao na televiziji, jos upiruci prst u "americku javnost", kao da je uvrijeden sto neko moze misliti da bi on razbacivao svoju dragocjenu predsjednicku spermu okolo, iako mu se to prije desilo samo nekoliko puta.

Jedna od vadiona - i ja za tu navijam - je da tvrdi kako je mislio da pusiona nije seksualni odnos. Gdje bi nam onda kraj bio. Ako se ispostavi da je Clinton lazno svjedocio, postoji izvjesna mogucnost da se pokrene postupak za njegovu smjenu (*impeachement*) ili da se prisili na ostavku. Demokrati u Kongresu - koji su u nezavidnoj situaciji, jer ne mogu ne podrzavati Clintona, koji ocigledno laze, a ne mogu ga ni podrzavati jer glasaci mogu misliti da svaki od njih ima po Monicu - vec spremaju strategiju u slucaju postupka za smjenjivanje. Za to su medutim male sanse, jer se Clintonovo laganje, pravno govoreci, obicno sudski ne proganja zato sto: a) nije bilo materijalno u slucaju Jones i b) sudije obicno zanemaruju laganje koje je motivisano samozastitom. Sto se tice laganja "americkoj javnosti", na to se "americka javnost" vec dobro navikla i, da se ne lazemo, uopste se ne sekira.

Raznorazne ankete, skoro bez izuzetka, pokazuju da "americka javnost" velikom vecinom misli da ga Clinton jeste curliknuo i da njegove lavore pas s maslom ne bi pojeo, ali isto tako misle da je dobar predsjednik. Ukratko, jebe se "americkoj javnosti". "Americka javnost" se uopste ne sekira zato sto privreda cvjeta i zato sto ima nesto mitsko, udobno i prijatno u situaciji u kojoj americki predsjednik plodi mladu americku zenu, Monicu Lewinsky, koja onako i mekana, simbolise obilje. Kao drevni rituali u kojima se djevice zrtvuju bogovima, koje predstavlja kralj, kako bi se obezbijedila plodnost i obilna zetva. Samo sto je kralj dobio na izborima, zanju se dolari, a djevica nije djevica i ne zapale je na lomaci, nego postane zvijezda, ne skida se s naslovnih strana i ceka da joj neko ponudi ugovor za knjigu i

televizijska prava, od cega ce ona biti dobra par miliona dolara.

Mitologija na stranu, halabuka oko Clintonovog svjedocenja i fleke, oko laganja i glabanja, vise je proizvod medija koji su citavo ljeto proveli bez spektakularnih vijesti. Medijska industrija, narocito kablovski kanali sa vijestima (CNN, Fox News itd.) zavise od prica i situacija koje traju dugo i polako se razvijaju, sto omogucava armijama analiticara i ljudi s misljenjima da defiluju ekranom i palamude. Pretpostavka je da onda gledaliste prati razvoj te price i postane ovisno o kablovskim vijestima. Eksplozije u istocnoj Africi su prvorazredna vijest, sa svim elementima koje narod voli: krv, suze, znoj, heroizam i americki patriotizam, ali od toga nema nekog dugorocnog hajra. Prica o atentatima u Nairobiju i Dar es Salamu ti je kao film (pucnjava, eksplozije, negativci, mi protiv njih), a Clintonova prica (seks, fleka, seks, laganje, oralni seks, seks) dode kao sapunska opera koja moze trajati vjecno, jer uvijek bude novih likova, novih zapleta i novih fleka.

SLET ZA TITANIC

Pise: Aleksandar HEMON

Titanic **Jamesa Camerona** uzeo je lopatom sve svoje jadne konkurente 23. marta i dobio jedanaest Oskara, sto se nije desilo jos od *Ben Hura* **Williama Wylera**. Cameron (*Terminator*, *Terminator 2*, *Ambis*, *True Lies* itd.) je rezirao, producirao i montirao film, te je on tako licno spakovao tri Oskara. Kad je dobio Oskara za reziju uskliknuo je: **"Huu-huu! Ja sam kralj svijeta."**

I da znas da jest. *Titanic* je kostao bruku para, jer je Cameron potrosio 100 miliona dolara vise nego sto se pogodio s kompanijom (**Twentieth Century Fox**), pa bi svi bili sretni da je *Titanic* samo vratio nekih 200 miliona dolara da se pokrije. Do dodjele Oskara, medjutim, *Titanic* je zaradio 495 miliona dolara samo u Sjevernoj Americi, a oko 1,2 milijarde (jarane) u svijetu. Jedna od tajni uspjeha je, kazu, medju tinejdzerkama, koje idu da vide **Leonarda DiCapria** i po deset puta. Drugi razlog je sto je to, ko fol, staromodna ljubavna prica, plus spektakl. Nakon gomile Oskara, *Titanicu* ce se produziti zivot za jos ovoliko, tako da se producenti i svi ostali drugovi koji su ucestvovali u proizvodnji nadaju da bi mogli klepiti milijardu larasa samo u Americi, a u svijetu sta im bog da - pa i nek bude dvije milijarde larasa, izdurace se nekako.

Ono sto su bili sletovi na grobarskom stadionu za Titine Jugoslavije, to je dodjela Oskara za Sjedinjene Drzave - spektakl koji treba da pokaze moc drzave i drustva. Ali dok se moc Titine Jugoslavije mogla vidjeti u goloprsim gusterima koji s drvenom puskom izvode baletnu figuru znanu kao "fazanov let", ili u tremi zadihane omladinke koja se jedva uspela do nebeske tribine gdje je **Tito** sjedio kako bi mu urucila penisoidni simbol nase odanosti, holivudsko-americka moc se ogleda u razmetljivoj raskosi i nepatvorenom samozadovoljstvu svakog pojedinca koji se tamo nadje. Jer ko se tamo nadje, upala mu je kamera u med - svi koji sjede na dodjeli Oskara i zrace, dokaz su da se "americki san" moze ostvariti (satro). Kad je divna **Kim Basinger** dobila

Oskara (koji, majke mi, lici na Stafetu) za epizodnu ulogu u *L.A. Confidential*, rekla je: **"Za sve one koji sanjaju tamo napolju, ja sam dokaz da se snovi ostvaruju."** Za sve one koji rade za minimalnu nadnicu, draga Kim je dokaz da nema teorije da ce se ikad izvaditi. Hollywood je isto tako dobro svjestan da je americka ideoloska fabrika - u Hollywoodu se proizvode slike koje pokazuju Amerikancima, a i drugima koji bi htjeli da budu kao Amerikanci, kako bi svijet trebao da izgleda, ko je dobar a ko je los, sta i kako ljudi treba da zele itd. Hollywood je, u izvjesnom smislu, najveci uspjeh kapitalizma, jer je potpuno u stanju da kreira iluziju da je svijet onakav kakvim ga kapitalizam zeli - da se zasniva iskljucivo na uzivanju i lagodnoj konzumaciji, za koje je neophodan vrijedan rad. Bogati muskarci i predivne zene su svi vrijedno upetljani u proizvodnju nestvarnosti koja pokazuje ko, kako i zasto je sretan sto zivi u Americi. Zato nije nikakvo cudo sto se na svakoj bozijoj dodjeli Oskara pricaju sale o Bijeloj kuci ili vasingtonskoj politici - i jedni i drugi rade u istom preduzecu, koje proizvodi i prodaje Ameriku, pa se ponekad i nasale.

Svima je bilo jasno da ce *Titanic* pokupiti bruku Oskara, zato sto su svi znali da Oskare Hollywood prije svega dodjeljuje sebi i svojoj moci, kao sto je Tito sebi nastelio Stafetu. *Titanic* je, vjerovatno, najveci uspjeh Hollywooda svih vremena, kako finansijski, tako i moralni, buduci da je uspio da prevazidje nepogodne, neprijateljske okolnosti i ostvari svoj san - a sve zato sto je Cameron vjerovao u sebe. Sve i jedan dobitnik Oskara vezan za *Titanic* se posebno zahvalio Cameronu i njegovoj odlucnosti i vjeri u svoj san i blablabla. Produkcija i uspjeh *Titanica* ponavljaju staru americku pricu o pojedincima koji se sami bore protiv osrednje okoline, a onda kad uspiju (ubiju nitkova, pokupe plavusu, proslave se ili se obogate), onda svi postuju i velicaju njihovo vizionarstvo. Svi "veliki Amerikanci" su to, satro, uradili: od **Washingtona** i kompanije, pa do **Gatesa** i kompanije. A obaska sto uspjeh *Titanica*, koji se mjeri milijardama dolara, otvara nove mogucnosti za holivudske producente - sad se vidi, sad se zna da se isplati praviti filmove koji kostaju stotine miliona dolara.

U trenutku spektakularnog licemjerja, Cameron je zatrazio od publike optocene nakitom i uspjehom da minutom cutnje iskazu

postovanje zrtvama brodoloma "Titanica", ne mareci za prostu cinjenicu da je stvarna prica o brodolomu upravo obrnuta od price o americkom snu i glupostima: "Titanic" je potonuo zbog arogantne vjere u vlastitu moc, u novu tehnologiju, u sposobnost novca da nadvlada sve probleme - zato sto je neko vjerovao da se "Titanicu" nista ne moze desiti, buduci da je ostvarenje velikog sna. Vecina zrtava "Titanica" su pripadali nizim klasama, koji su u drugoj i trecoj klasi bili predaleko od camaca za spasavanje. Oni iz prve klase su plutali u polupraznim camcima, suosjecajuci sa trecerazrednim ljudima koji su se smrzavali u Atlantiku, jer nisu dovoljno snazno vjerovali u svoje snove.

SVE VIJESTI DOBRE ZA OBJAVLJIVANJE

Pise: Aleksandar HEMON

PONEDJELJAK, 13. JULI, PROVEO SAM na aerodromu u Buffalu, drzava New York, jer je moj let za Chicago bio otkazan. Patio sam od depresije nakon kraja Svjetskog prvenstva, kao da je zivot preko noci izgubio svaki smisao, a svi koje znam i do kojih mi je stalo su odjednom nepovratno iscezli. Preplasen nastupajucom lavinom dosade, kupio sam *New York Times* i procitao ga od korica do korica, pocevsi, prirodno, od sportske sekcije.

Na stranici C15 bila je prica (*story* - americki mediji proizvode price, a ne clanke) o **Zinedinu Zidaneu**, definitivno najboljem igracu na svijetu u ovom trenutku. Prica je govorila o Zidaneovom nastupu na Svjetskom prvenstvu, o njegovoj klupskoj karijeri, o njegovom trenutnom statusu idola u Francuskoj. Otprilike jedan stubac je posvecen cinjenici da je Zidane sin alzirskih imigranata i da je odrastao u siromasnom i zajebanom dijelu Marseillesa, gdje njegov brat **Farid** jos uvijek zivi. Prica govori i kako je skaut AS "Cannesa" spazio Zinedina i sa 13 godina ga odveo u svijet. Dvanaest godina kasnije, Zinedin je presao put od trnja do zvijezda i postao svjetski prvak.

Na naslovnoj strani pocinje prica o bracnom paru **Othmer** koji je nedavno ostavio svojih 750 miliona dolara raznim univerzitetima i dobrotvornim organizacijama. Othmeri su pedesetih godina poceli investirati novac sa **Warrenom Buffetom**, berzovnim spekulantom iz Oklahome koji je pametnim investicijama postao jedan od najbogatijih ljudi na svijetu. Na pocetku svoje sretne avanture sa Buffetom, **Donald Othmer** ("covjek neobicno snazne volje", kako ga opisuje jedan prijatelj) je bio profesor hemije na beznacajnom univerzitetu u Brooklynu, a **Mildred Othmer** je radila za svoje roditelje. Oboje su zadrzali svoje poslove do prirodnog kraja svojih karijera i nisu se razmetali novcem.

Othmeri nista nisu morali da rade da bi postali basnoslovno bogati, osim da se drze Buffeta - novac je prakticno sam od sebe kvasao, dok nije lijepo nakvasao do 750 miliona dolara.

Na stranici A4 nalazi se prica o smrti **Moshooda K.O. Abiole**, nigerijskog opozicionog lidera, koji je nedavno, nakon sto je pusten iz zatvora, umro od srcanog udara. Abiolina smrt, veli prica *New York Timesa*, ostavlja ogromnu prazninu zato sto je Abiola "bio istovremeno africki poglavica, pobozni musliman, covjek koji je podrzavao krscanska prava, mogul biznisa i primjer, veci od zivota, te u Nigeriji rijetke stvari: uspjeha, od prnja do raskosi".

Na stranici B1, prvoj stranici "kulturne" rubrike, **Ron Chernow**, autor biografije **Johna D. Rockfellera Seniora** pod nazivom *Titan: Zivot Johna D. Rockfellera Seniora*, manje-vise reklamira svoju knjigu. John D. Rockfeller Sr. je bio osnivac Standard Oila, naftne kompanije koja je pocetkom vijeka imala monopol, stecen raznoraznim nezakonitim i nasilnim sredstvima, na proizvodnju nafte. Zbog Johna D. Seniora Rockfelleri su postali jedna od najbogatijih porodica na svijetu, cija je slava dospjela i do mog djetinjstva, kada je zahtjeve za skupe igracke i svicarske cokolade moja majka odbijala rijecima: "Nije ti tata Rockfeller!" Elem, John D. je bio stedljiv i marljiv, za razliku od svog oca **Williama** koji je bio baraba i koji je svoju porodicu ostavio bez prebijene pare. John D. je tako krenuo od potpune nule, da bi stigao do nepojmljivog bogatstva, pa je naslov price o njegovoj biografiji *Od cenata do miliona i misterije*.

Citalac ce primijetiti da sve ove price, bez obzira na kraj, svijet iz kojeg dolaze ili oblast ljudskog iskustva iz kojeg poticu, povezuje motiv "od trnja do zvijezda" ili "od prnja do raskosi", kao da se u svemu sto ljudi rade, gdje god da rade, kako god da rade, ponavlja prica sa istom strukturom: covjek svojom snaznom voljom prevazilazi nepovoljne okolnosti. To je sveprisutna americka prica: prica o kolonistima koji krote prirodu, prica o pionirima koji osvajaju Zapad (vrseci genocid nad Indijancima, koji bezbeli nisu imali dovoljno snaznu volju), prica o imigrantima koji su se preko noci obogatili (za razliku od onih koji su crkavali u njihovim fabrikama), prica o predsjednicima ciji su roditelji bili razvedeni ali su ipak zavrsili na Harvardu,

prica o **Michaelu Jordanu**, i stotine drugih prica o pojedincima u nepovoljnim okolnostima. A kad se malo zakopa ispod povrsine, mozda ti pojedinici upravo uspijevaju zahvaljujuci tim okolnostima, a ne uprkos njima, te tako nemaju nikakvu potrebu da ih mijenjaju. A okolnosti su "prirodne" i zato nepromjenljive: ljudi su prirodni neprijatelji (konkurenti) jedni drugima i samo ih prirodna selekcija - ili slobodno trziste - moze dovesti u red. Svi oni koji uspiju su dobri, svi oni koji ne uspiju su losi, te nisu ni zasluzili da uspiju i nek' crknu. Takav "filozofski" sistem omogucava da stanje stvari - siromastvo, nepravda, rasizam - ostane nepromijenjeno, jer se takvo stanje stvari uvijek moze prevazici od strane pojedinaca koji su dovoljno snazni. A svaka kritika takvog stanja stvari se sprecava tvrdnjom da je takvo stanje stvari "prirodno". Jedan od urednika *Dana* je nakon posjete Americi rekao da mu se cini da je americki sistem najprilagodjeniji "ljudskoj prirodi".

Stvar je u tome da je "ljudska priroda" proizvedena u ideoloskoj fabrici, da se pravi kao ocigledna i samodokaziva i da je novina kao *New York Times* jedno od najvaznijih postrojenja u toj fabrici. Kad se citaju svi ti clanci, kao sto su oni objavljeni u izdanju od 13. jula, izgleda da je "ljudska priroda" svuda ista i na cudan nacin americka. U zaglavlju *New York Timesa* pise *All the News Fit to Print* - "Sve vijesti vrijedne objavljivanja", ili mozda "Sve vijesti dobre za objavljivanje", a te vijesti vazda govore o americnosti "ljudske prirode" koja onda ispada sebicna, koncentrisana na sebe, nezainteresovana za ostatak svijeta i uvijek uspjesna.

I onda sam ja, neprirodni imigrant, odletio za Chicago sa sest sati zakasnjenja, kuci, koja se, javila mi je zena, odjednom napunila buhama. Dok ovo pisem, jedna od njih je uspjela prevazici nepovoljne okolnosti, skocila na moj zglob i pocela me ujedati. Munjevitom reakcijom ubijam buvljeg Rockfellera.

TRIJUMF DOSADE

Piše: Aleksandar HEMON

NAJDOSADNIJI FILM SVIH VREMENA JE, bez premca, *Trijumf volje* **Leni Riefensthal** iz 1935. To je propagandni film o kongresu njemacke Nacisticke partije u Nürnbergu 1935, pa je pretrpan slikama nacistickih vozdova koji stezu vilice, istezu lijevu ruku u pozdravu i rastezu besmislene recenice o rasnoj superiornosti. Te se slike mijesaju sa slikama dobro organizovanih kolona koje se sastoje od identicnih nordijskih mladica, cije mocne oci sijevaju ispod sljemova u obliku tute. Sve je praceno repetitivnim klepetom ratnickih marseva, plus tutnjanje **Wagnerovih** *Valkira*, i prouzrokuje kako bolnu dosadu, tako i pritisak u glavi i ocima, da je prelaz iz dosade u uzas skoro neprimjetan. Uzas, naravno, proizilazi iz cinjenice da su te dobro organizovane horde pocinile nebrojene zlocine, shvacajuci svoje debilne ceremonije krajnje ozbiljno, svi do jednog operisani od bilo kakvog smisla za humor.

Trijumf volje je bio, ja pretpostavljam, uzbudljiv samo lojalnim Nijemcima i nacistima, a oni u kojim je prouzrokovao grceve od dosade i zmarce od uzasa zavrsili su, manje-vise, u logorima i gasnim komorama. Dosada je proporcionalna totalitarnosti sistema, jer je svako licno uzbudjenje nadomjesteno ili potisnuto kolektivnim uzbudjenjem, te samo onima koji se kolektivno uzbudjuju nije dosadno. Ja se sjecam kako mi je moj otac, koji je ganjao svoje inzinjerske rabote u SSSR-u kad sam ja bio dijete, donosio sive (a nekad, bogami, i sivomaslinaste) igracke sa svojih putovanja iz Sovjetskog Saveza - kome trebaju sarene igracke, kad zivi u socijalistickom raju, te je tako automatski uzbudjen i sretan. Totalitarni um prezire nijanse, a kamoli sarenilo, jer sta tu ima da se raspravlja: crno je crno, bijelo je bijelo, a ima i sivo za djecurliju. Politicki sistem zato beskonacno ponavlja iste gestove, vazda ponavljajuci "temeljne principe", a nesretni gradjanin ima utisak da zuri u oko ves-masine koje se nemilice okrece, prvo na jednu, pa na drugu stranu, pa onda malo stane, pa onda opet pocne, i tako dok se mozak dobro ne ispere. Ja se sjecam slicnog

efekta koji su besmisleni komunisticki kongresi i dnevnici koji su ih objasnjavali narodima i narodnostima imali na moj mladalacki um - pritisak iznutra od dosade koja te tjera da vristis i nevjerica da svi ti ljudi sebe sasvim ozbiljno shvacaju.

Slican efekat ovih dana imaju beskonacne debate o politickim posljedicama avantura **Clintonove** cune, koja se u Americi razvlaci evo ce i zdrava godina dana. U ovoj fazi, teskoj kao tuc, Pravni komitet Donjeg doma Kongresa odobrio je cetiri clana na osnovu kojeg Kongres moze pokrenuti postupak za smjenjivanje (*impeachment*) predsjednika Clintona. Rasprava u Komitetu je trajala par nedjelja, sljedeci korak (koji ce se desiti 17. decembra) je glasanje u Donjem domu i sva je prilika da ce republikanska vecina izglasati sljedeci spori korak, sto je postupak u Senatu. A postupak je sljedeci: Predsjedavajuci Vrhovnog suda Sjedinjenih Drzava Casni **William Rehnquist** ce da predsjedava Senatom, dok ce tuzitelj, najvjerovatnije **Henry Hyde**, predsjedavajuci Pravnog komiteta i Katolik godine 1996, pokusavati da dokaze krivicu Clintonove cune i pripadajuce joj glave. Clinton ce imati branioca, sto ce najverovatnije biti **Charles Ruff**, savjetnik Bijele kuce. Onda ce i jedni i drugi ispitivati svjedoke, o kojima se sve vec zna: **Monica Lewinsky**, **Linda Tripp**, **Vernon Jordan** itd. Samo ispitivanje Monice Lewinsky moze trajati par nedjelja, pri cemu ce cuvena flekava haljina, sa tokama predsjednicke sperme, biti pokazana kao dokaz.

Senatsko sudjenje moze trajati mjesecima, a na kraju ce svaki od sto senatora biti poimenicno prozvan da izrekne presudu. Sve to obecava mjesece i mjesece opresivne dosade i mozdanog pritiska (mozdani ekvivalent nosa zacepljenog slinama), pri cemu ce na kablovskoj televiziji nebrojeni mudroseri danonocno da palamude o nijansama sivog - zamislite beskonacnu sjednicu nekog komiteta koji danonocno raspravlja, sa pauzama ispunjenim analizama, ne o razvoju socijalistickog samoupravljanja ili procentima konstitutivnih naroda, nego o Clintonovoj cuni i s njom usko vezanim lagarijama. Americka demokratija je drugacija od totalitarnih sistema jer ne moze i ne zeli da pozatvara one kojima su politicke predstave i rituali moci dosadni. Buduci da je politicki proces teoretski otvoren svim gradjanima, moc manjine se zasniva na njenoj sposobnosti da premunta vecinu i komplikovanim retorickim i medijskim

operacijama proizvede blanko saglasnost, ili, sto je druga mogucnost, da nekako iskljuci tu vecinu iz politike. Imajuci to na umu, insistiranje republikanaca na proganjanju predsjednika, uprkos cinjenici da vec mjesecima "americka javnost" konstantno iskazuje zelju da se sve to vec jednom zavrsi, mnogo je shvatljivija.

Republikanci guraju citav proces kako bi ogadili politiku sto vecem broju gradjana, buduci da je njihova moc proporcionalna kolicini neucestvovanja gradjanstva. Svojevremeno su raznoraznim manipulacijama ubili prijedlog zakona koji bi omogucio gradjanima da se registruju kao glasaci pri vadjenju vozacke dozvole, sto bi povecalo broj registrovanih glasaca iz sirotinjske klase. Demokrati nisu mnogo bolji, ali su njihove strategije iskljucivanja gradjanstva, barem u ovom trenutku, malo drugacije. Dugorocno, kao i do sada, nezainteresovanost "americke javnosti" omogucava stabilnost demokratije i sistema moci zasnovanog na njoj - demokratija se stiti tako sto se cuva od gradjana koji bi svojim upetljavanjem pokvarili delikatni mehanizam kapitalistickog sistema. Dok totalitarni sistemi moraju da uzbude kriticnu masu gradjanstva, koja je onda spremna da u tom uzbudjenju pobije one kojima je sve to dosadno, demokratski sistem mora da uspava i otupi sto veci broj gradjana. U tom smislu, moja macka, znana kao Medjed, koja spava i do 20 sati dnevno, potpuno nezainteresovana za politiku i uzbudjena samo ceskanjem trbuha i zvukom otvaranja konzerve sa macijom hranom, predstavlja idealnu celiju tog komplikovanog organizma znanog kao "americka javnost".

UPTOWN UNITED

Pise: Aleksandar HEMON

HERMAN LAVOYER JE PORIJEKLOM IZ Ekvadora, iako ovdje zivi vec trideset i kusur godina. Hljeb zaraduje vozeci kamion UPS-a, a vikendom organizuje fudbalske susrete u parku pored jezera Michigan u kojima ucestvuju mnogobrojni imigranti, ukljucujuci i mene. Svake nedjelje, Herman se doveze u zelenom kombiju (25 godina star model "Sklopocija") na kojem je nacrtana fudbalska lopta pored koje pise "Udari me, uljepsaj mi dan!" (*Kick me, make my day*!) Herman onda iz kombija istovari plasticne stative i mreze i onda, uz nasu pomoc, sklapa golove. Onda pobije korner-zastavice i postavi fluorescentno narandzaste kupe koje oznacavaju aut-linije. Zatim rasprostre cebe na koje stavi nekoliko kompleta majica (za cije pranje on svake sedmice placa) u razlicitim bojama - svaki tim, nakon sto se ljudi podijele, dobije komplet. Na zeleno bure, koje u parku sluzi kao kanta za smece, Herman stavi dasku, a na dasku stavi radio u obliku minerskog detonatora s ruckom, kao i nekoliko trofeja koje on negdje jeftino nabavlja - zlatni fudbalski igraci vjecito udaraju fudbalsku loptu, uzdignuti iznad komada lijepo ismirglanog drveta na malom mramornom postolju. Postolje obicno ima ugraviranu plocicu na kojem je ime trofeja. Ja sam svojevremeno osvojio "Bosnia Cup '98" jer je moj tim dobio tri utakmice uzastopno. Ponekad on te trofeje naziva po djeci igraca - moj prijatelj **Freddie**, cijem sinu je ime **Noah**, onomad je osvojio "Noah's Cup '98". Svakog vikenda igra se za neki trofej, a Herman ponekad podijeli tri-cetiri trofeja. Herman, vazda u vrecastim gacama koje navuce preko pupka, obicno sudi, a igra samo kad fali ljudi - tada on sudi dok igra, pa ponekad dosudi faul koji je on sam pocinio. Kad Herman propusti jedan vikend, utakmice se obicno prekinu svadama i haosom, zato sto Herman ima autoritet zaraden godinama predanog trosenja zivota uludo. Herman voli da prica i drzi predavanja o tome sta je istinski fudbal. Meni je jednom drzao predavanje, govoreci kako je moj nacin igranja mahnit i nepravilan i kako cu se jednom sigurno slomiti. I bio je u pravu - prije par mjeseci sam slomio

ruku. Freddie me je odvezao u hitnu pomoc, gdje mi je ruku namjestala mlada zena iz Libanona, inace navijac "Manchester Uniteda". Herman je dosao za nama u zelenoj olupini, dobro naliven pivama, a onda je u cekaonici drzao predavanje svima o fudbalu i zivotu i lojalnosti i drugim nebuloznim temama. Zatim je insistirao da me vidi, ali ga medicinsko osoblje nije pustilo unutra, jer je bio tresten pijan. Dok su me gurali na kolicima vidio sam ga kako pokusava da izvrsi proboj pored zapjenjene, ali neoborive, medicinske sestre. Poslije sam saznao da sam tog dana osvojio "Bosnia Cup '98".

Niko tacno ne zna zasto Herman organizuje fudbalsko okupljanje svakog vikenda, a nije ni vazno. Ja sam ga ipak jednom pitao zasto to radi, a on mi je rekao da sve to radi zato sto je dobio nalog od Boga. U istom razgovoru mi je rekao da ce se, nakon sto se za tri godine penzionise, preseliti na Floridu, gdje ce kupiti komad zemlje na kojem ce sebi izgraditi crkvu u kojoj ce propovijedati, a odmah pored crkve fudbalski teren gdje ce njegova pastva igrati na velike nakon propovijedi. Brine ga, medutim, da li ce moci naci nasljednika prije nego sto ode na Floridu, nekoga ko ce nastaviti njegovo djelo, jer, kaze, ne moze tek tako ostaviti na cjedilu sve te ljude, a sve ce se raspasti ako neko ne bude ulagao napor da to odrzi na okupu. Ja se nisam nudio da budem nasljednik, ali on mi je, za svaki slucaj, rekao da se ne kvalifikujem - zato sto precesto i previse putujem.

Prosle godine, mi smo dijelili teren sa djecurlijom iz predgrada, koja su igrala dobro organizovane utakmice, u cistim dresovima i sa sudijom u crnom, uz podrsku trenera i roditelja koji stoje sa strane i svaki daje upute svom djetetu, iako se kompaktan roj djece koncentrisan oko lopte sam od sebe nasumicno krece, sve dok ne nalete na gol - i onda sudija pokaze na centar. Onda svaki roditelj grli svoje dijete, kao da je njegovo dijete samo dalo gol. Elem, Herman je poslao u vraziju mater osobu koja izdaje dozvole toj djecurliji, rekavsi: **"Ko si ti da mi dajes dozvole, ja ovdje igram vec trideset godina!"** Osoba se odjednom sjetila da i Hermanu treba dozvola. Sutradan, dok smo bez dozvole igrali, dosla je murija i odvela Hermana. Tako je Herman morao ici traziti dozvolu od gradskih vlasti i izviniti se doticnoj osobi. Dobio je dozvolu, ali u dijelu grada sa pretezno neimigrantskim stanovnistvom, koji se zove Lincoln Park. Teren se nalazio

izmedu teniskih terena i golf vjezbalista, gdje red ljudi udara golf-loptice sto jace moze, pa je onda ogradeni travnjak prekriven, kao grudvicama snijega, golf-lopticama, koje onda neka masina usisava. Ja nikad nista tako besmisleno nisam vidio u zivotu. Prvi i jedini put kad smo tamo otisli, Hermanova zelena nesreca je strcala medu skupim, uglancanim, automobilima.

Kraj grada u kojem smo mi obicno igrali zove se Uptown i nalazi se na sjevernoj strani Chicaga, gdje zive prakticno svi ljudi s kojima igram. Uptown nije, kao Lincoln Park, prestizni dio grada, uglavnom je naseljen sirotinjom i imigrantima, tako da smo se mi u Lincoln Parku osjecali vrlo neudobno, drezdeci pored terena u Lincoln Parku, cekajuci da se neko ukaze, dok su nam golf-loptice zujale oko glave. Onda je Herman rekao: **"Haj'mo kuci!"** i nikad se tamo nismo vratili. Proslog vikenda, Herman je donio komplet novih majica. Majice su, naravno, jeftine, pamucne, boje trulih narandzi, ali na grudima stampanim slovima pise "Uptown United". Kraj price.

VASAR DEMOKRATIJE

Pise: Aleksandar HEMON

U CETVRTAK, 12. FEBRUARA, BIJELA kuca je nazvala CNN i predlozila "javnu raspravu" (*town hall meeting*) o situaciji sa Irakom. CNN, koji je vazda rad da ugodi Bijeloj kuci, organizovao je u roku od pet-sest dana "javnu raspravu" na Univerzitetu u Columbusu, Ohio, a Bijela kuca je poslala **Madeleine Albright**, drzavnog sekretara za inostrane poslove, **Williama Cohena**, drzavnog sekretara za odbranu, i **Sandyja Bergera**, drzavnog savjetnika za nacionalnu sigurnost. CNN je producirao, u kosarkaskoj sali univerziteta, citavu predstavu, kojoj je prisustvovalo nekih 6.000 dusa. Namjera je, prirodno, bila da se "americkoj javnosti" objasni zasto ce mozda Sjedinjene Drzave malo bombardovati Irak, nakon cega bi se "americka javnost" jednodusno slozila da to tako treba. Isto tako, **Sadamu** se htjelo pokazati kako je "americka javnost" ujedinjena u misljenju da se zlom i brkatom Sadamu mora dohakati. Bijela kuca je izabrala CNN ne samo zbog toplih prijateljskih odnosa i prijasnje plodne saradnje u vezi sa ratom u Zalivu, nego i zato sto Sadam redovno gleda CNN. Tako je "javna rasprava" prenosena uzivo na glavnom irackom kanalu.

Ali, ne lezi, vraze, "americka javnost" je izmakla kontroli zbog pojedinaca koji su, bezbeli, nesvjesni vaznosti trenutka za predsjednika **Clintona** i velicine americke velicine. Bijela kuca i CNN su pocinili gresku sto nisu - kao sto je uobicajeno - na raspravu pozvali samo patriotske Amerikance, koji bi se sa svim slagali, koji bi dobrocudno postavljali unaprijed odobrena pitanja, koji bi dali iskrenu podrsku postenim politicarima i koji bi stalozeno i odgovorno predstavljali "americku javnost". CNN je razdijelio nekih 900 ulaznica provjerenim Amerikancima koji su svi imali sjedista na parketu kako bi ih kamere mogle uhvatiti kako klimaju glavom, ali je zato univerzitet u cijoj se sali sve to desavalo (iako je na svim semaforima umjesto rezultata pisalo "CNN") podijelio nekih 5.000 ulaznica svima koji su bili zainteresovani. **Harold Ickes**, nekadasnji sef Kabineta i bliski saradnik predsjednika Clintona, koji je za Bijelu kucu planirao

stotine slicnih dogadjaja, izjavio je da je bio "zaprepascen" velicinom posjete. **"Javne rasprave se odrzavaju u TV studijima"**, rekao je Ickes. **"Pozove se 200-300 ljudi, koji se temeljito provjere, kao sto se provjere i njihova pitanja. Sve se to planira."**

U kosarkaskoj sali, medjutim, ukazali su se demonstranti, neskloni patriotskoj saradnji. Jedni su skandirali protiv "rasistickog rata", dok su drugi postavljali krajnje neugodna pitanja: kakvo moralno pravo ima USA da bombarduje Irak? Sta je sa prijateljskim diktaturama i diktatorima, koji kao i Sadam vrse zlocine nad svojim stanovnistvom, a koje USA otvoreno i aktivno podrzava - npr., Turska koja sistematski unistava svoje Kurde, kao i Sadam, ili Indonezija, stari antikoministicki prijatelj, koja vec decenijama mlavi stanovnistvo Istocnog Timora? Sta je sa drugim prijateljskim zemljama koje takodjer imaju "sredstva masovnog unistenja"? Na posljednje pitanje gospodja Albright je odgovorila rekavsi da, za razliku od prijateljskih zemalja, Sadam "ima sklonosti" da svoje oruzje zaista i upotrijebi. U najboljoj americkoj demokratskoj tradiciji, oni koji su protestovali i dovodili u pitanje americku politiku bili su izbacivani iz sale, mikrofoni su im bili iskljucivani dok su govorili, voditelji CNN-a su ih prekidali i upadali im u rijec, a patriotska "vecina" je zaglusivala rijeci s kojima se nije slagala. Sve je to, naravno, bilo prozeto reklamama.

Drzavna trojka je vrdala i izbjegavala direktne odgovore, pri cemu je gospodja Albright bila vidno narogusena, dok su se Cohen i Berger vrpoljili u stolicama, kao da su se iznenada, nekim cudom, nasli na casu marksizma. Sve troje su se izvlacili iz neugodnih situacija prizivanjem americkog patriotizma, koji je, kao rakija, dobar za sve boljke. Gospodja Albright je, izmedju ostalog, rekla: **"Mi sve ovo radimo kako biste svi vi mogli mirno spavati"**, sto je u meni proizvelo neobjasnjivu zelju da stavim pionirsku kapicu i crvenu maramu i odem direktno na bezbjedno spavanje. Gospodja Albright je rekla i da je Amerika "najbolja zemlja na svijetu", sto je proizvelo pocasne salve aplauza od strane Amerikanaca koji su ponosni sto su Amerikanci, pa su tako, automatski, i najbolji gradjani na svijetu.

Bijela kuca, na celu sa Clintonom, opsjednuta je planiranjem

javnih predstava i proizvodnjom dobrocudne, patriotske "americke javnosti". Na Clintonovim javnim nastupima, svaka osoba koja s njim dijeli pozornicu ima svoje mjesto na pozornici oznaceno natpisom sa svojim imenom na podu. Kad predsjednicki avion (Air Force One) sleti na aerodrom, zaustavi se na tacno predvidjenom mjestu, kako bi bio na najpovoljnijoj udaljenosti od TV kamera. Clinton zatim izadje i mahne americkom narodu, bez obzira da li ga iko docekuje. Svako predsjednicko ukazivanje do u detalje je planirana i pazljivo producirana predstava. U tom kontekstu, "javna rasprava" u Ohiu bila je potpuna katastrofa. S druge strane, nista se posebno nije desilo - sve je to samo ruzno izgledalo, jer je bilo slampavo organizovano i jer se drzavna trojka nasla u nelagodnoj situaciji, suceljena sa Amerikancima koji ih ne vole kao sto ih voli "americka javnost".

Nikakva sustinska steta, medjutim, nije pocinjena. Clinton nece promijeniti svoje planove zato sto se u trenutku nepaznje pokazalo da "americka javnost" nije monolitna i da, nazalost, ima Amerikanaca koji su u stanju staviti temeljne moralne principe ispred vulgarnog patriotizma. Kao sto nas uci gorepomenuti gospodin Ickes: **"Jedino misljenje koje je zaista vazno je predsjednikovo. A na njega nece uticati nekoliko budala koje dobacuju."** Clinton, potpuno neuznemiren nejedinstvom i nedisciplinom "americke javnosti", vidio je vasar u Ohiu kao "dobru staru americku debatu" i rekao da "cvrsto vjeruje da vecina Amerikanaca podrzava nasu politiku. Oni podrzavaju nasu odlucnost". A sto se tice onih koji se ne slazu, te budalaste manjine: **"Ako bude neophodno da se nesto ucini, vjerujem da ce Amerika uciniti ono sto uvijek cini. Vjerujem da ce se ujediniti."**

Clinton zna kako radi masina, jer on licno podmazuje tockice, a isto tako ima iza sebe godine demokratske tradicije - zna kako je **Bush** lijepo ukrasio rat u Zalivu: kako ga je predstavio kao odbranu demokratije, a ne nafte (iako je Kuvajt fakticki monarhija i zene nemaju pravo glasa), kako su svi oni koji su se opirali ratu bili oznaceni kao izdajice i kako je javne proteste rasturala policija; kako je procenat Amerikanaca koji ljube Busha bio lijepo porastao. I kako je sve to lijepo izgledalo na televiziji, zahvaljujuci prijateljskim kamerama CNN-a.

BOND U HRVATA (A I SIRE)

Pise: Aleksandar HEMON

KAD SAM DOLAZIO U SARAJEVO 1997, SLETIO SAM
u Zagrebu, a onda sam autobusom isao u Split da vidim neke vrlo drage ljude. To je bilo dan nakon izbora, na kojima je HDZ pobijedio iako je opozicija dobila visok procenat glasova. Sa aerodroma sam otisao drito na autobusku stanicu i sjeo u prvi autobus za Split. Cekao sam da krene, kad mi se u glavi ukazao glas **Franje Tudjmana**, koji je na radiju govorio o izborima i bez zazora ustvrdio da su svi oni koji nisu glasali za HDZ glasali protiv Hrvatske. Autobus za Split je, kao i uvijek, isao kroz Krajinu i prolazio pored avetinjski praznih kuca, koje su, kako se smrkavalo, postajale mracnije i praznije. Dvije godine nakon zloglasne "Oluje," ispred nekih kuca je jos uvijek visio ves (ili se meni tako cinilo), a negdje se vidjela prevrnuta stolica, kao da je neko sa te stolice upravo smaknut. S nekih kuca je bio skinut crijep, na nekima su bili naskrabani grafiti, cesto U, ispred nekih je bio razbacan otpad: serpe, flase, krpe. Ali najuzasnija stvar je bila ta potpuna tisina, potpuno odsustvo zivota: sve kuce su bile jednako stravicno prazne, ali ja nisam mogao prestati gledati, cak ni kad je pao mrak, tako da me je u jednom trenutku bilo malo strah da ce moje zanimanje postati upadljivo. Ja sam bio jedini u autobusu koji je uopste obracao paznju na tu pustos – svi ostali u autobusu su gledali film na malom ekranu iznad prednjeg sjedista.

Film je bio rani James Bond, *Goldfinger* (1964), sa **Seanom Conneryjem**, koji je, po ko zna koji put, vrijedno radio da sprijeci zavjeru onih koji bi – umjesto Velike Britanije, Sjedinjenih i pripadajucih saveznika – da vladaju svijetom. Ovaj put, zlikovac je bio Auric Goldfinger, koji hoce da unisti americke zalihe zlata – uz pomoc atomske bombe – kako bi kontrolisao svjetsko trziste. Film je tipicno apsurdan: Goldfinger ima namjeru da ubije 60.000 ljudi; pokusa da prereze Bonda napola laserskim zrakom; za njega radi eskadrila plavusa sa nabreklim prsima i u uskim pantalonama pod vodjstvom odane zene koja se zove Pussy Galore – ja se izvinjavam pristojnijem citalastvu, ali to ime se ne moze prevesti nikako drugacije nego Picke Napretek. Kad Bond sretne doticnu gospodjicu, ona mu se predstavi i kaze: "Ja sam Pussy Galore," a on odgovara: "Mora da sanjam."

Svi filmovi o Bondu imaju iste sastojke: Bondovo muzjastvo koje se jednako izrazava u njegovoj sposobnosti da milion puta uzastopno izbjegne neizbjeznu smrt i u njegovoj sposobnosti da spava sa svakom zivom zenom; veliki broj negativaca, koji su nekad Sovjeti, a nekad kriminalci genijalci i njihovi dosupnici, cije se zlo moze prepoznati u njihovim cudnim akcentima i cudnim ukusima – neki od njih idu dotle da piju *Dom Perignon* (berba iz '53) na temperaturi visoj od 4 stepena Celzijusa; Bondova spretnost u rukovanju

najmodernijom, prijateljski raspolozenom tehnologijom; veliki broj razlicitih "egzoticnih" lokacija gdje zive ljudi koji se mogu podijeliti na razne agente, bespomocno lokalno stanovnistvo i lokalne ljepotice.

Mnogi ljudi, a narocito zene, prepoznaju u filmovima o Jamesu Bondu detaljno razradjenu musku, zapadnjacku, rasisticku imperijalisticku fantaziju: Bond sprecava druge, koji mogu biti Sovjeti, tamnoputi, ili Zapadnjaci sa diskutabilnim seksualnim preferencama, ukljucujuci i zene i potpuno deseksualizirane muskarce, da zavladaju svijetom. Snaga i legitimnost zapadnog covjeka vidljiva je u Bondovoj superpotentnosti – Bond osvaja zene sa istom zasluzenom lakocom, kao sto su "zapadne demokratije" zamisljale da osvajaju svijet u svojim kolonijalnim ili neokolonijalnim projektima. Otud je Bond uvijek bio prepoznatljivo Britanac, cije su hladnoratovske avanture po bivsim britanskim kolonijama (ili neprijateljima iz kolonijalnih vremena) direktno povezane sa britanskim sjecanjima na slavnu proslost.

Stvari su se, medjutim, morale nuzno promijeniti nakon propasti Istocnog bloka, bogate riznice Bondovih neprijatelja koje je zapadna publika vazda mogla prepoznati kao vlastite neprijatelje. U filmovima nakon pada Berlinskog zida, neprijatelji su postali raznovrsniji i anarhicniji, bez podrske tajnih sluzbi i jakih stranih vlada. Glavnu opasnost i dalje predstavljaju tamnoputi ljudi sa akcentima, i bivsi sovjetski agenti. Najnoviji film o Bondu *The World Is Not Enough* (Svijet nije dovoljan) jos uvijek je prozet fantazijama: glavni negativci su zena azerbejdzansko–britanskog porijekla (koja ubije svog britanskog oca, te se zove Electra King) i anarhista nejasnog porijekla koji je radio za KGB i svakoga i bio svugdje, ukljucujuci i Bosnu. Oni hoce da u Istambulu detoniraju atomsku bombu i ubiju osam miliona ljudi kako bi naftovod koji Electra pravi od Azerbejdzana do Zapada bio jedini, te bi ona tako kontrolisala svijet. U najnovijoj verziji bondovskog kosmosa, svijet se dijeli na Zapad i sve ostale, male narode kao sto su Azerbejdzanci (koji su u filmu pravoslavni muslimani!) koji proizvode kriminalce i anarhiste i ljude koji su se nakrali sovjetskih atomskih bombi i sad bi da vladaju svijetom.

Oni na Zapadu koji vjeruju u Bonda ne haju ko je neprijatelj, sve dok bondijade omogucavaju da se svijet podijeli na "nas" i "njih." A kad bi ih bilo briga, lako bi vidjeli da postkomunisticki kriminalci – Tudjmani, Jeljcini, Izetbegovici, Milosevici – nemaju nikakvih ambicija da vladaju svijetom. Svijet ih, zapravo, uopste ne zanima. Tipicni postkomunisticki kriminalci se dodvoravaju Zapadu, ili se prave da ga ignorisu, manevrisuci kako bi omogucili svojim kleptomanskim klikama da nagrabljaju para, dok istovremeno uz manju ili vecu buku ciste svoja dvorista od svih nepozeljnih, bilo etnicki, bilo politicki, bilo moralno. Njihove ambicije su sitne u poredjenju sa bondovskim megalomanima i upravo zbog toga smrtonosnije.

U bondovskom svijetu, nema razlike izmedju Rusa i Cecena, nema razlike

izmedju pravoslavaca i muslimana, izmedju Srba i Hrvata, koji svi ubijaju jedni druge iz cistog divljastva i pohlepe. Bondovski posthladnoratovski rasizam, koji uci da su svi nezapadni ljudi priblizno jednako divlji i anarhicni, odgovara stvarnim zlikovcima, kao sto im odgovara da imaju Bonda i njegove producente da posvjedoce da "nas" Zapad ne razumije, da u svakom trenutku postoje svjetske zavjere koje bi da "nas" izbrisu sa mape. Pored toga, u Bondovom svijetu nema Haaga, jer je jedini vrsilac pravde Agent 007. Zato me ne bi iznenadilo da se James Bond ukaze na Tudjmanovoj sahrani, u Armanijevom odijelu, zgodan i namirisan, vazda spreman da pomogne.

BUDUCNOST POSLIJE MASINE

Pise: Aleksandar HEMON

ISTORIJA CHICAGA, A MOZDA I SJEDINJENJIH DRZAVA nepojmljiva je bez porodice **Daley**, koja je da la dva gradonacelnika ovog vrlog grada. **Richard J. Daley** je bio gradonacelnik Chicaga vise od dvadeset godina, od 1955. do 1976, u vrijeme spektakularnih drustvenih promjena. Richard J. Daley bio je znan kao Boss, tj. Sef, i vladao je Chicagom cvrstom rukom koje se ne bi postidio ni sovjetski partijski sef. Kao i mnogim mocnim vladaocima, korijeni su mu bili birokratski. Prije nego sto je postao gradonacelnik, poslusno je radio u odjelu za davanje gradskih dozvola, sto mu je omogucilo da uspostavi veze kako sa lokalnim mocnicima u razlicitim dijelovima grada, tako i sa "biznismenima" cije je mutne projekte trebalo tu i tamo pogurati. U vrijeme njegovog izbora za gradonacelnika 1955., Chicago je bio apsolutno i anarhicno korumpiran, svako je sebi otimao i svi oni upetljani u gradsku vlast lijepo su zaradjivali na mnoge nelegalne nacine. Boss Daley je bio izabran zbog svoje navodne nenametljivosti i lojalnosti grupi - listom Irci, kao i Daley, sa Juzne strane (*South Side*) Chicaga - koja je decenijama kontrolisala gradsku politicku strukturu. Klika ga je, medjutim, potcijenila. Boss Daley je postao neprikosnoveni vodja onoga sto je u Americi, a bogami i sire, postalo znano kao cikaska Masina - piramidalni sistem vlasti koji je Daleyu omogucavao potpunu kontrolu nad gradom.

Boss Daley, malo obrazovan covjek, koji je citav svoj zivot proveo u Bridgeportu, irskoj cetvrti na Juznoj strani, koji nije citao knjige i nije vjerovao pismenim ljudima, instinktivno je izmislio ono sto se u Sovjetskom savezu i Istocnoj Evropi zvalo nomenklatura. Nomenklatura je organizacija vlasti u kojoj se pojedinacni funkcioneri instaliraju na pozicije moci zbog svoje lojalnosti Partiji, a ne sposobnosti ili pameti, pri cemu se ta lojalnost nagradjuje mogucnoscu da se sebi i svojima malo nagrabi. Ta profitabilna pozicija je sigurna jer je svaka optuzba za korupciju pojedinacnog miljenika napad na Partiju i sistem - kao sto je, recimo, cackanje **Bakira** i inih napad na **Aliju** i Partiju.

Boss Daley je bio otac cikaske nomenklature, postavljajuci svoje irske a i druge (poljske, italijanske, anglosaksonske) ahbabe na utjecajne i profitabilne pozicije: sef sluzbe za izdavanje gradjevinskih dozvola, sef vatrogasne sluzbe, sef policije, itd., svi su bili Daleyevi prijatelji iz djetinjstva. Zaposljavanje osoblja u svim gradskim sluzbama moralo je biti odobreno od strane Daleya - od cistacice do portira, od sekretarice do policajca, od gradjevinskog do zdravstvenog inspektora - pri cemu je najveca moguca prednost bila preporuka od strane jednog od njegovih lojalista. Raditi za grad

Chicago bio je najbolji moguci posao jer je garantovao komad pogace, cija je velicina zavisila od pozicije u piramidi - sto blize Daleyu, to je masnija pogaca. Boss Daley, medjutim, nije sebi grabio, njegova pogaca je bila apsolutna vlast i kontrola, tako da ga niko nije mogao optuziti licno za mito i korupciju. To je bila savrsena simbioza - Daleya su na vlasti odrzavali oni kojima je njegova vlast bila profitabilna, a Daleyev jedini savjet je bio **"Nemoj da vas uhvate"**. Oni koji su bili neporecivo uhvaceni u lopovluku, brzo su i brutalno smjenjivani kako bi se sacuvao ostatak piramide, i svi su znali da su pod zastitom samo ako ne pretjeraju. Istovremeno, grad Chicago je davao socne ugovore za izgradnju autoputeva i raznih velikih gradjevina, ugovore za odrzavanja i popravku infrastrukture Daleyevim prijateljima i ljudima koji su znali uzvratiti uslugu. Chicago je bio Daleyev vilajet, u kojem stranci skloni pitanjima nisu bili dobrodosli, a domaci skloni pitanjima su bili nezahvalni ili spijuni nepoznatih neprijateljskih sila.

Daleyeva Masina je bila korisna velikoj grupi ljudi, ali je upravo zbog toga iskljucivala jos vecu grupu ljudi. Zbog daleyevske politike, Chicago je jos uvijek jedan od gradova sa najcvrscom rasnom segregacijom - Daley je izgradio autoputeve koji razdvajaju bijele od crnih krajeva. Daley je ustanovio politiku potpune izolacije siromasnih (uglavnom crnih i hispanskih) krajeva Chicaga, kako bi se ostatak grada mogao praviti da ovi ne postoje. Upravo to iskljucivanje dovelo je do konacnog kvarenja Masine. Masinu su izgradili bijeli muskarci, i kad su promjene koje su zapocele u sezdestim osnazile crne i hispanske zajednice, kao sto je ulaz zena u americku politiku razlabavio staromodne nefleksibilne strukture, Masina je pocela hrndati, da bi se ugasila sa Daleyevom smrcu 1976.

Na vlasti u Chicagu danas je Daleyev sin, **Richard M. Daley**, koji je pokupio mnoge oceve metode: ovog ljeta je cikaska stampa raskopala par profitabilnih ugovora koje je sin Daley podario svojim ahbabima, od kojih su neki povezani sa cikaskom Mafijom. Stvari su, medjutim, drugacije nego sto su bile za vrijeme oceve vladavine - sin Daley mora da pravi kompromise sa crnim liderima, mora da devera sa stampom koja je cesto vrlo kriticna, mora da postuje federalne propise o postovanju prava manjina i o ravnopravnom zaposljavanju. Ukratko, suocava se sa cinjenicom da Chicago nije ono sto je bio za oceve vladavine, niti moze biti ono sto bi sin Daley htio da ovaj grad bude.

A to je moguce zato sto je otac Daley, uprkos svojoj skoro patoloskoj zelji za vlascu, imao nekakvu viziju buducnosti Chicaga. Nije ga bolilo dupe za ono sto ce biti poslije njega, te tako nije izgradio autodestruktivni sistem koji ce eksplodirati nakon njegove smrti, kao sto to, recimo, radi danasnja bosanska kleptokratska struktura na celu sa Prvom porodicom. Koliko god da je sebicna i zatvorena u sebe Masina bila, u neko doba je shvatila da joj je vrijeme isteklo. S druge strane, u ovom gradu su uvijek zivjeli ljudi koji su vjerovali da Masina nije jedini nacin na koji veliki zivotni organizam kao sto je

Chicago moze da postoji, ljudi koji su aktivno zahtijevali promjene. Na cudan nacin, i Masina i njeni protivnici su mislili da za Chicago postoji bolja buducnost.

Zato, citaoce, prije nego sto pomislis, tipicno bosanski, da je uvijek i svuda isto - sto samo daje legitimitet danasnjoj bosanskoj kleptokratiji - znaj da uvijek postoji bolja buducnost i da oni na vlasti u danasnjoj Bosni brinu samo o vlastitoj sadasnjosti, iz koje je vecina nas iskljucena.

DJENERALOVE KCERKE

Pise: Aleksandar HEMON

STIP, SOCIJALISTICKA REPUBLIKA MAKEDONIJA
1984. Kapetan **Vidoje Milosevic** - jaje-gla va, obilni brci - drzi cetni zbor, objasnjavajuci vojnicima nesto cega se ne sjecam tacno, posto je to zapravo bio jedan od njegovih mnogih nacina da ponizi i namuci beslovesnu vojnicku mnozinu, u kojoj sam ja bio samo slabo dvadesetogodisnje tijelo. **"Kad imas zenu"**, objasnjavao je kapetan Milosevic, sa tipicnom zlocinackom suptilnoscu, **"ne das da je drugi jebu - ti je hranis, ti je jebes"**. Ja se sjecam mucnine koju sam tad osjecao dok se vecina drugova vojnika sa zadovoljstvom kliberila. I sjecam se da sam se te dogodovstine sjetio pocetkom bosanskog rata (gdje je, siguran sam, kapetan Milosevic sa zadovoljstvom operisao), nakon sto se pokazalo da su glasine o masovnim silovanjima bosnjackih zena tacne. Bilo mi je jasno da je entuzijazam Vojske i Bandi Republike Srpske bio direktno povezan sa jednostavnom muzjackom filozofijom kapetana Milosevica - ako su zene imovina, onda je silovanje samo unistavanje neprijateljske imovine. Primjedba kapetana Milosevica (koji je vjerovatno dogurao do cina djenerala) takodjer je ukazivala i na nesto isuvise ocigledno da bi bilo vidljivo - vojska je muska rabota, te su njegove mudne primjedbe pretpostavljale musku solidarnost medju vojnicima, testosteronsko bratstvo i jedinstvo, kojeg ja nikad nisam imao dovoljno - u vojsci sam se obrijao sve skupa cetiri puta, manje iz dlakave potrebe nego iz dosade i obijesti.

JNA je, smatralo se, bila vezivno tkivo (za koje se ispostavilo da je vrlo kancerogeno) jugodrustva. Ako je to tacno (a u dobroj mjeri jeste) to drustvo je bilo vrlo musko - svi su bili braca, a zene su bile zaove. Nacionalna vojska je neophodna pretpostavka nacionalne drzave, koja je uvijek muska, te je logicno da i vojska mora biti ekskluzivno muska. U tom smislu, masovna silovanja bosnjackih zena - u umovima pocinitelja nacin da se pokaze superiorna srpska muskost - imala su za cilj ucvrscivanje musko-nacionalnog jedinstva. U svojim morbidnim priznanjima, **Borislav Herak** prica kako ga je komandir slao u prisilni bordel u Vogosci, zajedno sa drugovima vojnicima, zato sto je to pojacavalo "moral."

Bez obzira na broj i vrstu pocinjenih zlocina, sve nacionalne vojske su strukturalno muske, a monolitnost nacije zavisi od monolitnosti muske vojske, od cvrstine veza medju muskarcima u vojsci, a i

sire. Otud americka vojska vec duze vremena ima problema sa ukljucivanjem zena u svoje redove. Iako su zene vec poodavno, jos od Drugog svjetskog rata, bile ukljucivane u americke vojne rabote (uglavnom u administrativnim i logistickim jedinicama), pritisak da se zene ukljuce u borbene jedinice relativno je novijeg datuma. Rovovi i front-linije su uvijek bili muski domen, gdje nikad nije nedostajalo (nacionalne) solidarnosti - *Spasavanje vojnika Ryana* (film koji nema govornih zenskih uloga) tipican je primjer. U posljednjoj deceniji, medjutim, sve je veci broj zena u nekad ekskluzivnim vojnim akademijama, kao sto je i veci broj zena u borbenim jedinicama. To, naravno, proizvodi veliki otpor kako vojske, koja je tradicionalno leglo bijele muske moci, tako i ultraamerickih patriota za koje je svako labavljenje tradicionalnih politickih struktura - ukljucivanje zena i etnicko-rasnih manjina u bilo kakve politicke procese - napad na slatki americki san. Svako ukljucivanje slabasnih zena u zivot nacije dovodi do slabljenja nacije, jer dovodi do slabljenja veza medju muskarcima. Konzervativne snage, medjutim, tesko mogu zaustaviti promjene, a njihova rigidnost je mnogo manje zanimljiva od tzv. "liberalne" Amerike, koja prividno spremno prima promjene u odnosima spolnih americkih snaga.

Sarena laza Hollywooda je izraz te "liberalne" Amerike, sto nije ni blizu istine, jer je Hollywood samo gigantska ameba koja poprima oblik politicke posude u kojoj se nalazi. Posuda je, u ovom trenutku, klintonovski centrizam, kao sto je u prosloj deceniji bio reganovsko desnicarenje. Hollywood se bez ikakvih problema presaltao sa neofasistickog Ramba na idiotski neoliberalnog Foresta Gumpa. Ali takva brza promjena zavisi od sposobnosti holivudske masinerije da potisne u oblast politicki podsvjesnog (termin **Frederica Jamesona**) drustvene strahove i nedoumice. Dok Hollywood svjesno radi na proizvodjenju slika harmonicne Amerike, bez obzira na vladajucu politicku filozofiju, istovremeno potiskuje sve konflikte (koji se ne mogu rijesiti *happyendom*) u vlastitu politicku podsvijest. Tako su "estetski" krajnje nezanimljivi filmovi, nenamjerno i nesvjesno "politicki" zanimljivi, buduci da sadrze kontradiktorne politicke impulse, koji su vidljivi kao "estetske" greske i nedosljednosti.

Evo primjera: *Generalova kcerka*, film u kojem je **John Travolta** vojni detektiv koji istrazu je ubistvo i moguce silovanje zenskog oficira, kcerke generala koji je vrlo visoko na ljestvici moci. Da ne razotkrivam velike i dosadne tajne zapleta, film s jedne strane zeli da pokaze povrsnu solidarnost sa zenama u vojsci, da napadne vojne muske soviniste, a s druge strane je potpuno i morbidno opsjednut izmrcvarenim zenskim tijelom i spektaklom silovanja.

Takodjer, seksualnost zenskog oficira je potpuna i opasna misterija, koja uglavnom potice iz njene duboke zelje - koja takodjer motivise sve ostale njene postupke - da je voli njen tata general. Iako je generalova kcerka briljantna i prelijepa i sve ostalo sto ide uz to, sve je to nula bodova, jer je njen tata ne voli. Drugim rijecima, ne samo da su zene u vojsci uvijek izlozene opasnostima kojima muskarci mogu odoliti (grupno silovanje, recimo), nego to nista ne znaci ako nije potvrdjeno ocinskom ljubavlju. Svaki otac je osnivacki otac, a zena moze biti primjeran vojnik i primjeran pripadnik nacije samo ako mocni otac blagoslovi njeno slabasno bice svojom ljubavlju - prvorazredan primjer nacionalne politicke podsvijesti. U *Generalovoj kcerci* tata general je isuvise sebican da blagoslovi svoju kcer i spasi je, ali zato je tu John Travolta, tipicni holivudski muski individualni heroj - navodni otac svih nas i nimalo slucajno covjek koji je glumio **Clintona** (nacionalnog ploditelja) u *Primarnim bojama*.

Generalova kcerka jedan je od stotina holivudskih filmova koji su prikljuceni na americku politicku podsvijest. Zapravo, moze se reci (pa hajde da kazem) da bi Amerika bez Hollywooda pukla pod pritiskom vlastite podsvijesti. Ej, kad bi Bosna mogla naci nekog masovnog terapeuta da se bavi njenom mutnom politickom podsvijescu, gdje bi joj kraj bio.

GENERALI HOLIVUDSKE VOJSKE

Pise: Aleksandar HEMON

DODJELA OSKARA UVIJEK ISTO IZGLEDA:

napirlitane zvijezde trepere u ocekivanju holivudske stafete, pjevaju se tugaljive pjesme iz crtanih filmova koje sve isto zvuce, rutinski se pricaju nemastovite sale na racun **Clintona** i cune mu, gledaju se krupni planovi zvijezda kako se klibere, odvija se revija klisea, opstih mjesta i znacajnih konstatacija o ociglednim stvarima, beskonacno se zahvaljuje rodbini, prijateljima i producentima, sve uz suze radosnice, a atmosfera je - sto je najgore od svega - slicna tridesetoj godisnjici mature, gdje se svi znaju, ali se ne vidjaju cesto i ne pricaju jedni s drugima, pa se jos uvijek ponavljaju, kao i svake godine, iste zajebancije iz srednje skole. I svi su drugari.

Dvije stvari su ucinile dodjelu Oskara malo drugacijom ove godine. Jedna je budalesanje **Roberta Benignija**, koji je potpuno povilenio od srece sto je dobio par Oskara od dobre Americke akademije - da je pas, iscasio bi rep od mahanja. Druga je ukazivanje generala **Colina Powella**, bivseg sefa generalstaba americke armije. U prikazima dodjele svi su pricali o raspamecenom Robertu Benigniju, novom holivudskom mezimcu, a ukazivanje generala Powella nije ni spomenuto, mada nije bas uobicajeno da nefilmska - a kamoli vojna - lica ucestvuju u ceremoniji dodjele Oskara. **Jack Valenti**, predsjednik Americkog filmskog udruzenja - general filmske vojske - najavio je generala Powella, koji je onda sa idiota (ekrana pored kamere sa kojeg svi citaju tekst svojih govora) procitao nesto o dva ratna filma u ovogodisnjoj konkurenciji: **Spielbergovog** *Saving Private Ryan* (*Spasavanje vojnika Ryana*) i *The Thin Red Line* (*Tanka crvena linija*) **Terrencea Malicka**. General je govorio o hrabrosti "americkih muskaraca i zena u uniformi" koji su dali svoje zivote ili pokazali nevjerovatnu hrabrost, ili oboje, u ratovima koje su Sjedinjene Drzave vodile u ovom stoljecu. General Powell je bio

zadovoljan, cinilo se, sto "muskarci i zene u uniformi" dobivaju zasluzenu holivudsku hvalu.

Terrence Malick je jedan od najtalentovanijih americkih reditelja u zadnjih tridesetak godina, zbog cega prije *Tanke crvene linije* nije snimio film dvadeset godina. Umjesto toga je predavao filozofiju na MIT-u u Bostonu, pa je njegov film mnogo vise zainteresovan za egzistencijalisticko razmisljanje o ratu i nasilju nego za hvalospjev americkoj hrabrosti. *Spasavanje vojnika Ryana*, s druge strane, hvalospjev je hrabrosti americkih vojnika u Drugom svjetskom ratu. Spielbergov film pocinje i zavrsava slikama americke zastave, izmedju kojih je prica o monumentalnoj hrabrosti grupe americkih vojnika. Film je najgora vrsta propagande, jer svoju nekriticku lojalnost "nacionalnim idealima" maskira iza mutnih moralnih komplikacija - nesto slicno filmu *Lepa sela lepo gore*.

Ono sto je u svemu tome zanimljivo je to da je prisustvo generala Powella ukazivalo na cinjenicu da je hrabrost americkih vojnika postala nemoguca. Upravo general Powell je bio jedan od najzescih pobornika, ako ne i tvorac, doktrine strateskog kukavicluka, nevoljkosti da se americke trupe upotrijebe u bilo kojoj vojnoj situaciji u kojoj bi zivoti americkih vojnika mogli biti ugrozeni. General Powell je bio sef generalstaba za vrijeme prvog Clintonovog mandata i bio je najveca i nepremostiva prepreka bilo kakvoj ideji o uplitanju americkih trupa u Bosni. Powellova doktrina zahtijeva precizne ciljeve svake vojne operacije, kao i unaprijed razradjenu strategiju povlacenja, pri cemu se uspjeh operacije mora mjeriti u odnosu na americke gubitke - sto manje, to bolje. Otud je jedna od vaznih dimenzija tog strateskog kukavicluka nesklonost upotrebi trupa na zemlji - od rata u Zalivu naovamo, americke vojne operacije su se uglavnom zasnivale na pravovremenom pritiskanju dugmadi, a ne na pjesadijskoj hrabrosti. Tihi rat protiv Iraka vodi avijacija, sto bi se desilo i u slucaju bombardovanja srpskih trupa. Pjesadija je, kao i hrabrost, zastarjela kategorija u americkoj globalnoj vojnoj strategiji. Tako general Powell nikad ne bi zrtvovao vod hrabrih vojnika spasavajuci vojnika Ryana, a kamoli vojnika Bosanca ili Kosovara, mada bi mozda, mozda poslao avione, pod uslovom da neprijatelj obeca da na njih nece pucati.

Mit o vojsci kao riznici nacionalne casti, cija snaga direktno zavisi od snage nacionalnog duha, vazan je u svakom nacionalnom mitoloskom sistemu. Problem je, medjutim, u tome sto prilika za americku hrabrost vise nema, bilo zbog pauelovskog strateskog kukavicluka, bilo zbog tehnologije koja omugucava da se rat vodi na kompjuterskom ekranu, kao videoigra. Otud Spielbergov film mitologizira ono cega vise nema - americke vojne hrabrosti - nadomjestavajuci je celuloidnom iluzijom.

Sve se to, naravno, desava dok americka diplomatija pokusava blefiranjem da sprijeci jos jedan milosevicevski genocid. Velik broj senatora-seratora, raznih komentatora, kao i obicnih Amerikanaca cije su misli instalirali strucnjaci za balkanska pitanja i hiljade godina mrznje, nevoljki su da upetljaju americke trupe u jos jedan balkanski genocidni belaj, zato sto bi srpska protivavionska odbrana mogla oboriti americki avion. Otud je Powellovo ukazivanje na izvjestan nacin usko vezano sa cinjenicom da je *Zivot je lijep* Roberta Benignija trijumfalno ocarao Hollywood i americku publiku. Benignijev film - potpuna moralna i estetska katastrofa - hoce da ubijedi gledaoca da se genocidu moze oduprijeti cistom, veselom snagom ljudskog duha, uvijek prirodno sklonom smijehu, sanjarenju i zajebanciji, cak i u logorima smrti. Za to je potrebno prvo falsifikovati holokaust, koji se u Benignijevom filmu svodi na to da se Nijemci puno deru i da neki ljudi prosto prestanu da se pojavljuju u spavaonici. Mozda bi se umjesto americkih trupa na Kosovo mogle poslati kopije Benignijevog filma, kako bi pomogao da se razgale umorne izbjeglice. Dok Spielberg omogucava da se jos uvijek vjeruje u mit o americkoj vojnoj hrabrosti i odlucnosti, sto je vazan zupcanik u ideoloskom mehanizmu, Benignijev film omogucava da se vjeruje da genocid i nije tako strasan, sve dok se covjek moze obradovati cvjeticu koji raste u logoru, i dok vjeruje da je zivot lijep cak i u trenutku dok mu srpski specijalci pucaju u potiljak.

GLOBALNA POLITIKA

Piše: Aleksandar HEMON

ANTROPOLOG **JAMES CLIFFORD**

spominje u svom eseju *Traveling Cultures* (*Putujuce kulture*) havajsku porodicu **Moe**, grupu muzicara veterana koji izvode - svirajuci havajsku slide-gitaru, pjevajuci, plesuci - "najizvorniju" verziju havajske muzike s pocetka ovog stoljeca. U svojim kasnim osamdesetim, porodica Moe je bila izdasan izvor za etnomuzikologe i antropologe koji su pokusavali rekonstruisati havajsku "kulturu" iz prve i druge dekade ovog vijeka. Ono sto je neobicno u svemu tome je da je porodica Moe provela nekih sezdeset godina na putu svirajuci po istocnoj i juznoj Aziji, Srednjem istoku, Sjevernoj Africi, istocnoj i zapadnoj Evropi i Sjedinjenim Drzavama. Svirali su "egzoticne" koncerte za ljude koji nikad nisu bili ni blizu Havaja, svirali su po hotelima diljem svijeta, a i ono malo vremena sto su provodili na Havajima, najcesce su svirali za turiste, ubijedjene da konzumiraju nevinu, netaknutu, divnu havajsku kulturu. Pitanje je onda da li postoji "izvorna" i "autenticna" havajska kultura, jer je lako zamisliti porodicu Moe kako skuplja uticaje po svijetu, dok istovremeno pokusava da definise svoj havajski identitet u skladu sa zahtjevima svojih slusalaca i slikom Havaja koja je turistima u glavi. To ne znaci da je porodica Moe porodica prevaranata, nego da kultura ne postoji u transcendentalnom prostoru, zamrznuta u vremenu, da nije ideal na osnovu kojeg se moze definisati i mjeriti kvalitet fantomskog nacionalnog bica - "izvorna" havajska muzika se svira na havajskoj slide-gitari koju sigurno nisu izmislili domoroci prije hiljadu godina. Kultura postoji samo u razmjenama, samo na vlastitim granicama - u centru je nista, mit o prapocetku, kojeg se niko ne sjeca. U centru su rijeci koje niko vise ne upotrebljava, narodne nosnje koje niko ne nosi, narodne pjesme koje niko ne pjeva, oci nacije za koje vise niko ne haje, narodni pisci koje djeca citaju pod prisilom i mitologija ukrasena da izgleda kao istorija. Kultura, kao - jebiga - praksa, za razliku od mita, uvijek je hibridna, nikad monolitna, uvijek fluidna i donekle proizvoljna, nikad odredjena genetikom. Sarajevo i

Bosna su, naravno, prvorazredni primjeri hibridne kulture, gdje se srecu kulture (otomanska, jevrejska, austro-ugarska, jugoslavenska, sforovska, internetska, itd.) koje su vec u sebi hibridne. Poricanje te hibridnosti, insistiranje na genetskoj, monolitnoj kulturi, kao sto znamo, dovodi do politike i kulture nasilja i masovnog zlocina.

U subotu 6. februara, u gradu Chicagu, u klubu zvanom Thurston's, prisustvovao sam koncertu grupe Globus. U lokalnim novinama, Globus je najavljen kao grupa koja dolazi iz Sarajeva, Bosna (sa stamparskom greskom koja lijepo sugerise cikaski akcenat: Sarajevo, Basnia), gdje su se nekad zvali Big Daddy. Svi clanovi, medjutim, sad zive u Chicagu, sve pjesme su na engleskom, i Globus polako skuplja sljedbenike (i ja sam sad jedan od njih) koji ih prate po cikaskim klubovima i koji ni izbliza nisu iskljucivo Sarajlije ili Bosanci. Pitanje je, dakle, koliko su oni bosanska grupa, ali koga zaista zanima odgovor na to pitanje. Na koncertu u Thurston's Globus su postojali u tom divnom prostoru razmjene, koji je bosanski i sarajevski koliko i americki, svirajuci zestoke, mocne hibridne pjesme, koje se ne mogu razloziti na uticaje, ali koje u sebi nose i Sarajevo i Rage Against the Machine i Bad Brains i KUK i Obalu i drezdanje u ljetnim bastama i rat i sta god hoces. Ono sto je mene fasciniralo je udobnost Globusa u tom prostoru razmjene, ciji se clanovi u kulturnoj dijaspori - u kojoj su mozda zivjeli i u Sarajevu - osjecaju kao kod kuce. Koncert su zavrsili predivnim "srednjoevropskim" valcerom, koji je samo jos vise zakomplikovao pitanje identiteta, pun nostalgije za necim sto mozda nikad nije ni postojalo.

Vazda me je nerviralo kad se nesto napravljeno u Sarajevu hvalilo tako sto se tvrdilo da je uporedivo sa "svjetskim standardima". Ta nesretna frazetina znacila je da je svijet nesto daleko i misteriozno, monolit bez nijansi koji se moze prepoznati samo u odnosu na "nasu" solidnu provincijalnost. Kad su svjetski standardi primjenjivani na sarafe, to je i imalo nekog smisla. Ali kad se odnosilo na kulturu (u uzem smislu, jer i sarafi su kultura), to je znacilo da "nasa" kultura moze, ponekad, nekim cudom, biti istovremeno i "svjetska" kultura. Izvor te "nase" kulture je bio "nas" covjek, razlicit od "njihovih" ili "svjetskih" ljudi, tjelesni i intelektualni entitet koji se samo povremeno, i iskljucivo iz

vlastitog interesa, upustao u kontakte sa bjelosvjetskim strancima. "Nas" covjek je, naravno, mitsko bice, kao Jeti, cije se falsifikovane fotografije povremeno pojavljuju u "nasim" novinama. "Nas" covjek je uvijek istovremeno bio "njihov" ko god da su oni - zato sto je gledao njihove filmove, vozio njihove automobile, citao njihove knjige, isao u njihove zemlje, upotrebljavao njihove rijeci u svom maternjem jeziku, upotrebljavao njihove kompjutere, slusao njihovu muziku i sve to uvodio, na mala ili velika vrata, u "nasu" avliju. Sad je to slucaj vise nego ikad, s obzirom da je bosanska dijaspora ogromna i dobro rasporedjena po svijetu. Bosanska dijaspora, samim svojim postojanjem, vrsi pritisak na koncept fiksne nacionalne kulture, koja sjedi ukocena u centru i mjeri "nasost" u odnosu na udaljenost od centra. Kultura zasnovana na razmjeni je uvijek decentralizovana, ne treba joj tlo i genetika, a dijaspora se, htjela ne htjela, nalazi tako daleko od centra da je istovremeno na vise periferija i centar gubi smisao. Sve bosanske grupe i bosanski pisci i bosanska djeca i bosanski putnici i izbjeglice, koji dolaze i odlaze, pisu i pricaju na dva ili vise jezika, rade i salju novac i pisma i fotografije i *e-mail* poruke, permanentno se nalaze u prostoru razmjene i taj prostor je sve veci i veci i polako nagriza nacionalne prostore. Jedna od predvidljivih reakcija onih ciji politicki opstanak zavisi od monolitnosti nacije i nacionalne kulture je sve dublje povlacenje u konzervativnu nacionalnu mitologiju i policijska kontrola "naseg" covjeka. Otud je svijest o vlastitoj poziciji u mrezi razmjena fundamentalno politicka svijest. Globus je zato, svirajuci u Chicagu, svirao za Sarajevo (i Chicago), povecavajuci prostor razmjene, istovremeno tjerajuci publiku da globalno mrda guzovima u ritmu muzike za ples.

KAKO JE USNULA SAMIRAMIS

Pise: Aleksandar HEMON

SJECAM SE KAKO SAM, ZA VRIJEME SVOJIH STUDIJA (sve)opste knjizevnosti kasnih osamdesetih, znao zaspati na casovima **Tvrtka Kulenovica**, a bogami i **Marka Vesovica**. Oni su mi bili omiljeni profesori i nikad mi nije bilo dosadno na njihovim casovima, ali je moj nizak pritisak potpuno ophrvavao moj poslijepodnevni mozak i ja tu nisam nista mogao. Jednom sam na Tvrtkovom casu bukvalno prstima drzao kapke otvorene, ali nije bilo pomoci - prsti su popustili pod pritiskom kapaka. Jednom sam se na Markovom casu probudio, otvorio oci i vidio Marka kako me gleda sa mjesavinom zaprepastenja i razocarenja.

Neka znaju da sad razumijem kako su se osjecali. Ovog ljeta sam na Loyola University u Chicagu predavao modernu poeziju i jedna od stvari koju cu u vezi s tim pamtiti citavog zivota je lik moje studentkinje **Samiramis** kako u prvom redu sniva - kapci polako klize niz ocne padine, moje rijeci postaju odjeci, misli polako postaju snovi, a u pozadini svega je duboki, topli sum, kao majcin krvotok. Moji uciteljski kvaliteti nisu ni blizu Markovog ili Tvrtkovog, ali je moj ego velicine Treskavice - ja volim da mislim da sam strasno zanimljiv, povremeno cak i briljantan, te me je usnula Samiramis za srce ujela i trebace mi dugo da se oporavim od tog poraza.

Ono sto je vodilo tom porazu je dijelom moja tvrdoglavost i insistiranje na istorijskom kontekstu u kojem je poezija nastajala, a dijelom je nemogucnost studentarije da u svom razmisljanju istupe iz kalupa koji poeziju formulise kao individualisticko izrazavanje emocija, nezavisno od vremena, prostora i identitetskih odrednica (rasa, spol, etnicitet, itd.). Hemonwood se premetao preko glave da pokaze, recimo, kako je fragmentiranost svijeta u **Eliotovoj** *Pustoj zemlji* posljedica katastrofe Prvog svjetskog rata, koji je doslovno rasturio svijet kakvim ga je znao devetnaesti vijek; ili kako su se modeli ljudske percepcije, te tako i umjetnost, nepovratno promijenili u doba mehanicke reprodukcije (kao sto je to pokazao **Walter Benjamin**) - Hemonwood se premece i razmece, dok Samiramis kunja u prvoj klupi. Bolje bi mi bilo da sam radio nesto pametno - cijepao drva ili krecio stan.

Cesto sam ih pokusavao potaci na diskusiju, nadajuci se da ce se neko sporjeckati i upustiti u strasnu raspravu, ali se to nije desilo - niko nije bio dovoljno uvjeren u svoje misljenje da se popickara sa neistomisljenikom. U pismenim radovima, koje sam ih gonio da pisu u nadi da ce se upaliti, svoje su argumente zapocinjali rijecima "*I feel that*…" (*"Osjecam da…"),* za razliku

od *"I think that…"* (*"Mislim da…").* S jedne strane, taj retoricki potez se zasniva na konceptu poezije koja se bavi iskljucivo osjecanjima, te je tako studentsko osjecanje odgovor na navodna osjecanja u poeziji. S druge strane, navoditi osjecanje kao argument pretpostavlja apsolutni suverenitet individue: niko ne moze potpuno znati ili razumjeti sta ja osjecam, pri cemu ja imam apsolutno pravo da osjecam sta osjecam, te se tako moje osjecanje ne moze analizirati ili dovoditi u pitanje jer bi to bilo narusavanje moje privatnosti i mog suvereniteta. Radi se o psiholoskom ekvivalentu fizicke suverenosti, a obje stvari su vezane sa suverenost individue - kako mentalni, tako i tjelesni prostor pojedinca (ili pojedinke) imaju cvrsto odredjene granice koje su nenarusive i cesto nepromjenljive. Unutar tih granica usnula je lijepa (i punacka) Samiramis.

Tako su pojedinci unutar svojih granica potpuno nesaznatljivi - nikad niko ne moze do kraja znati kako se neko drugi osjeca. Istorija i modeli misljenja koji su istorijski determinisani postaju irelevantni, buduci da se sve na kraju svodi na misteriozna osjecanja u dubini drugog ljudskog bica. To za posljedicu ima ne analizu, koja bi se odvijala na relativno neutralnoj teritoriji misljenja, nego beskrajne spekulacije, koje uvijek otvaraju mogucnosti za dalje spekulacije, jer se nikad niko i nista ne moze do kraja razumjeti, buduci da se sve odluke i dogadjaji zasnivaju na necijim osjecanjima. Na americkoj televiziji, istorijske emisije o **Abrahamu Lincolnu** 'ladno spekulisu sta je on osjecao kad je drzao govor na Gettysburgu, a CNN-ovski mudroseri spekulisu sta **Milosevic** osjeca u ovom trenutku. *Oseca da ga boli uvo sta kazu mudroseri*.

Problem sa osjecanjem je da se lako manipulise, narocito ako je repertoar osjecanja koja mogu sluziti kao model i koja su vidljiva na televiziji i u holivudskim filmovima vrlo limitiran. Najveci holivudski uspjeh svih vremena: serija filmova *Zvjezdani ratovi* i milioni vezanih proizvoda koji se prodaju ljubiteljima tih filmova (plasticne figure likova, plasticne case, plasticno sta god) imaju kao svoju filozofsku premisu recenicu: **"Osjecaj, ne misli!"** (*"Feel, don't think."*), koju mnogi likovi u mnogim *Zvjezdanim ratovima* govore jedni drugima. Uspjeh *Zvjezdanih ratova* zapravo se zasniva na jednostavnoj razaznatljivosti osjecanja: dobri momci su dobri, losi momci su losi, a ljubav je cista i jednostavna (jer je potpuno aseksualna).

Moja studentkinja Samiramis pripada generaciji koja je odrasla u kulturi kojom zadnjih dvadesetak godina dominira filozofija *Zvjezdanih ratova*, osjecanje bez razmisljanja i jednostavni spektakli (koji umnogome podsjecaju na ratove koje je Amerika vodila u zadnjih dvadesetak godina). Nije otud ni cudo da ju je uspavao T.S. Eliot, arogantni zahtjevni pjesnik, koji je onomad lamentirao nad "disocijacijom osjecanja" - katastrofalnom raskolu izmedju misli i emocija, a jos je manje cudo da ju je uspavalo moje mumlanje sa stranim akcentom. Laka ti noc, mila Samiramis.

KAKO SAM POSTAO PROFESIONALNI PISAC

Pise: Aleksandar HEMON

E ovako je bilo: Krajem januara 1992, oti sao sam u Ameriku na tromjesecno puto vanje, po pozivu Americkog kulturnog centra, zbog mog knjizevno-novinarskog rada. Te sam ja putovao po Americi i Kanadi, da bi dosao u Chicago da posjetim jarana kojeg sam upoznao prethodne godine u Ukrajini. Trebao sam letjeti nazad u Sarajevo 1. maja 1992. i nikad nisam odletio. Vrlo brzo sam shvatio da cu ovdje morati ostati dugo, ako ne i zauvijek, i da ako hocu da pisem, moram da se osposobim da pisem na engleskom. Te sam sebi dao rok od pet godina da budem u stanju da napisem pricu koja se moze objaviti ovdje. Prihvatio manijackog citanja i listanja rijeci za kojima sam onda tragao po rjecniku, da bih ih sutradan zaboravio, i onda sve ispocetka.

Odluka da promijenim jezik nije bila laka, posto sam ja odrastao s uvjerenjem da je pisceva sudbina njegov jezik - da se pisac rodi, zivi i umre u svom maternjem jeziku - pri cemu je jezik, naravno, apsolutni izraz maternje kulture i naroda koji se u toj kulturi prepoznaje. Pisac je tako knjizevnik: zaduzen za proizvodnju nacionalne kulture i knjizevnosti, za ocuvanje cistoce jezika te tako nacionalnog bica koje taj jezik direktno izrazava. Otud knjizevnici imaju privilegovani polozaj u nacionalnoj kulturi - jednom knjizevnik, vazda knjizevnik i cesto clan akademije - koji ne zavisi od citalastva ili trzista. Knjizevnici su odgovorni jedino svojoj nacionalnoj knjizevnosti, koja se sastoji od panteona knjizevnika ciju tradiciju on (skoro nikad ona, posto je nacija muska rabota) svjesno i savjesno nastavlja. Da li je knjizevnik dovoljno vrijedan da pripada nacionalnoj kulturi (nakon sto ispuni biolosko-genetske uslove) odlucuje porota koja se sastoji od kriticara, a cesto i politicara, koji nekako imaju mandat svog naroda da odluce sta valja a sta ne valja. Tako je knjizevnik funkcija u specificnom kulturnom sistemu, cak i ako je disident. U Titino doba, knjizevnici su imali vrlo slicnu funkciju, s tim sto su nacionalne kulture bile pod kisobranom "jugoslovenske" kulture. Sistem nagradjivanja i kaznjavanja bio je prakticno isti. **Dobrica Cosic** je dobar primjer pisca koji je glatko presao iz jednog u drugi sistem.

Moja nevolja je bila to sto mi je bilo tesko zamisliti bilo kakav drugaciji oblik knjizevnog postojanja osim nacionalnog, utemeljenog u maternjem jeziku. Ali onda se taj kulturni model poceo raspadati u mojoj glavi, kako zbog cinjenice da je moje iskustvo ovdje bilo usko vezano za engleski jezik, tako i zbog

cinjenice da je za mene pripadanje bilo kakvoj nacionalnoj knjizevnosti sa ratom postalo potpuno eticki i etnicki nemoguce. Trebalo mi je tri godine da napisem prvu pricu na engleskom i to je bila prica *The Sorge Spy Ring* (*Sorgeov spijunski krug*), koju su *Dani* objavili kao separat u decembru 1995.

Zatim sam napisao seriju prica, sve na engleskom, koje su bile objavljivane u manjim, ali relativno uglednim casopisima, da bih nakon objavljivanja price *Islands* (*Mljet*) dobio poziv od agentice **Nicole Aragi**, koja je htjela da me predstavlja. Vecina agenata ne zeli da devera sa kratkim pricama - svi se furaju na romane - pa sam ja bio sumnjicav prema Nicole. Ali ona predstavlja nekoliko uspjesnih pisaca kratkih prica i uopste je odlicna osoba, te sam ja postao njen klijent. U tom trenutku sam imao samo dvije trecine knjige (sedam prica), pa smo odlucili da sacekamo da kompletiram knjigu, prije nego sto se knjiga ponudi izdavacima. Zadnju pricu sam kompletirao u augustu ove godine, nakon cega je tu pricu - u vrlo skracenom i pojednostavljenom obliku - objavio *New Yorker*. Istovremeno, rukopis knjige - pod naslovom *The Question of Bruno* (*Pitanje Bruna*) - poslan je izdavacima u Americi i Evropi, i njihov interes je bio spektakularan, pri cemu nije odmoglo ni to sto je moja prica *Islands* uvrstena u antologiju najboljih americkih prica 1999.

Krajnji rezultat je vrlo povoljan: knjiga *The Question of Bruno* ce biti objavljena u Americi, Engleskoj, Holandiji, Francuskoj, Njemackoj, Italiji, Svedskoj, Norveskoj, Finskoj, Danskoj, Spaniji (na spanskom i katalonskom), Portugalu, Brazilu i Grckoj. Predujmi od ovih ugovora - nakon sto se odbiju procenti agentici (15-20%) i porezi, i nakon sto se otplate dugovi - ucinice zivot moj i moje supruge na barem neko vrijeme vrlo udobnim, ali daleko od bogataskog. Ja sam zapravo dobio posao koji sam uvijek zelio, sa godisnjim prihodom mladog pametnog inzinjera, i sa obavezama koje nisu obaveze nacionalnog knjizevnika nego profesionalnog pisca: moram aktivno da ucestvujem u promociji knjige koja se za citalastvo nadmece sa ostalim knjigama, imam rok do kojeg moram da napisem drugu knjigu i ta knjiga mora biti prihvacena od strane izdavaca. Nakon dvije knjige, svi ugovori se moraju ponovo ispregovarati, tako da objavljivanje vise od dvije knjige nije nicim garantovano i ocigledno zavisi od uspjeha prve dvije. Buduci da nemam nikakvu funkciju u americkoj, a bogami ni bosanskoj, nacionalnoj knjizevnosti - zato sto pisem na nematernjem jeziku, te sam, misle neki, stranac u obje kulture - necu imati privilegije nacionalno priznatog pisca, nekoga ko izrazava americka osjecanja ili bosansku dusu, nece me pozivati na partijske kongrese, necu biti savjetnik predsjedniku, necu ucestvovati u pisanju pravopisa naseg jezika, necu se opijati u Udruzenju pisaca i halucinirati o buducnosti "nase" kulture, necu svako malo ici u ruralne krajeve da se napijem na izvoru narodne mudrosti.

Moja pozicija, tako, nije definisana nacionalnim kulturnim sistemima, koji vole da imaju cvrste i nepremostive granice. Ja sam izmedju kultura, sto nije

prazan prostor, nego prostor preklapanja, gdje se desavaju cudne i nepredvidive stvari, gdje se mijesaju udaljena iskustva i stvaraju novi, fluidniji identiteti. Moja odgovornost nije odgovornost nacionalnog knjizevnika, nego odgovornost javne licnosti koja ucestvuje u demokratskoj, nehijerarhijskoj razmjeni misljenja i informacija. Prostor te razmjene je globalan i ukljucuje kako bosansku tako i americku javnost. Kao profesionalni pisac mogu biti most izmedju razlicitih kultura, dok bi kao nacionalni knjizevnik bio samo taraba.

KRAJ DRZAVLJANSTVA

Pise: Aleksandar HEMON

JA SAM ODLUCIO DA SE KONACNO PRIJAVIM ZA
americko drzavljanstvo. Ima vec dvije godine kako se legalno kvalifikujem za americko drzavljanstvo, ali se nisam prijavio iz vise razloga. Glavni je generalna lijenost, usko vezana sa strahom od formulara i cinovnika, sto je direktna posljedica odrastanja u samoupravnom socijalizmu i dugih sati provedenih u redu na salterima. Da bi se dobilo americko drzavljanstvo, nekad se mora cekati i do cetiri godine, pod uslovom da birokrati ne izgube tvoje ispunjene mrske formulare i prijave. Jedan od formulara pita da li si bio clan Nacisticke partije izmedju 23. marta 1933. i 8. maja 1945. (prije i poslije toga, izgleda, nije problem); da li si ikada bio clan neke komunisticke partije (nisam, Tita mi); da li si se ikad bavio prostitucijom i podvodjenjem; da li si pijanac; da li zagovaras ili praktikujes poligamiju, i slicno - pored svakog pitanja stoje dva kvadratica: *Yes* i *No*, i meni je uvijek frka da se ne zajebem i ispunim potvrdni, pogresni kvadratic. Poseban razlog je mrznja prema birokratskoj vladinoj agenciji koja devera sa imigrantima i njihovim *papirima* - Immigration and Naturalization Service (INS). INS je vladina agencija sa najvecim brojem naoruzanih agenata, agencija koja ima manje-vise odrijesene totalitarne ruke, buduci da nema lobija ili mocnih kongresmena koji zastupaju interese imigranata. Jos jedan razlog je serija ideoloskih plesova kroz koje moram proci da bi se podicio americkim pasosem: moram polozi test iz poznavanja americke istorije i vlade, sa pitanjima o broju zvjezdica i strafti na americkoj zastavi i pitanjima o Osnivackim ocima, i na kraju svega moram se zakleti istoj zastavi, od cega mi je, naravno, muka – ja sam skoro nikakav patriota. I jos jedan razlog je bio sto sam ja Bosanac, rodjen i odrastao u Sarajevu, lojalan svom rodnom gradu i ljudima sa kojima sam zivio. Mnogima je pasos samo stvar papira – sto je sasvim u redu – ali meni je to bio simbol te lojalnosti, veza sa mojim predjasnjim zivotom.

Ali preskocicu sve te prepreke, skocicu kroz sve te ideoloske obruce iz dva razloga. Jedan, manje vazan, jeste da je neki supak u bosanskoj vladi dao bosanske pasose **Osami bin Ladinu** i nekom njegovom adjutantu-ubici. Na stranu moralno-eticke primjedbe, koje su teske i kojih ima puno, izgleda da je potpuno izvjesno da ce sretni nosioci bosanskih pasosa biti pretresani, privodjeni i izdvajani iz redova ostalih putnika diljem svjetskih aerodroma - sto ce mozda ucvrstiti nacionalno jedinstvo i potvrditi da "nas" Zapad ne moze razumjeti - posto su, eto, ne svojom voljom, poceli dijeliti bosansko drzavljanstvo sa jednim od najvecih ubica na svijetu. Sa mojim izbrazdanim

licem i kratko osisanom glavom i nadobudnim stavom, idealan sam sumnjivac -vizije austrijskih granicnih sluzbenika, sinova nekadasnjih nacista, kako sa rutinskim zadovoljstvom navlace gumene rukavice za pretres tjelesnih supljina, pocele su me vec proganjati.

Drugi razlog, mnogo vazniji, jeste to sto, kad sam nekidan nazvao bosanski konzulat u New Yorku da trazim formulare za obnovu bosanskog pasosa, ljubazna sluzbenica mi je rekla da, ako sam sa podrucja Federacije, mogu birati izmedju bosnjacke i hrvatske varijante pasosa. Nakon momenta zbunjenosti, ja sam, sa naivnoscu koje me je sada sramota, rekao: **"Ali ja nisam ni jedno ni drugo, ja sam komplikovan."** Na sta je sluzbenica rekla: **"Ne znam…"** E, to "ne znam" je glavni razlog. To "ne znam" je znacilo da su ljudi kao ja (a bilo ih je nekad u Bosni, i cak i u Hercegovini, puno) postali tek nelagodna minorna cinjenica, i da bi bosanskim vlastima i konzulatu i sluzbenici bilo mnogo lakse kad bi se takvi prestali javljati i traziti pasose i sprecavati savrsenu, matematicku podjelu na podrucju Federacije, a i sire: ovoliko nas, ovoliko njih, i nista izmedju, i nista okolo. Te sam ja "izabrao" bosnjacku varijantu pasosa.

Nisam ja budala, znam sta znaci Dayton i znam kako je danasnja Bosna i Hercegovina zamrznuta u etnickoj razdiobi, kako je vrla zelja vlasti svih dragih entiteta da nestanu svi oni koji podsjecaju na neugodnu cinjenicu da je Bosna bila nesto drugo prije rata, i cije je postojanje dokaz da je danasnja Bosna monstruozna tvorevina ciji su gradjani primorani (nema nikakvog izbora) da svedu svoj ljudski identitet na etnicki identitet i da onda prate svoje lopovske vodje. Otud me sluzbenicka nelagoda vezana za moje postojanje nije iznenadila. Ono sto me je dotuklo je to sto sam shvatio da sam se umorio od tvrdoglavog dokazivanja, kako Bosancima, tako i Amerikancima, da sam ja potpuno legitiman Bosanac - dosadilo mi je da bistrim svoje komplikovane identitete, a nikoga zapravo nije briga, osim mene i nekoliko prijatelja.

Nisam ja budala ni da mislim da ce Bosna ili bosanska kultura i politika biti uskracene mojim gradjanskim odsustvom, niti da ce me americka gradjanska masa docekati rasirenih ruku i slaviti moj dolazak. Niko zapravo nista ne bi ni primijetio. U izvjesnom smislu, niti cu ja prestati biti Bosanac, niti cu ja postati Amerikanac - osim za granicne sluzbenike i sluzbenike bosanske i americke drzave. Americki pasos ce mi omoguciti da se provlacim prostorima izmedju jasno definisanih i debilnih nacionalnosti, da budem mutni imigrant, covjek sa multipliciranim identitetima, spijun u svim stranim zemljama - a sve su zemlje sada strane, sve dok jednog dana ne eksplodiram u avionu koji je bio blagoslovljen prisustvom Osama bin Ladinovog kofera.

KRAJ ZAMISLJENJE UTAKMICE

Pise: Aleksandar HEMON

MADA JA VOLIM DA SE FURAM DA SAM DOBAR
covjek, ratno-emigrantsko iskus tvo proizvelo je u meni izvjesnu vrstu osvetoljubive zlobe. Naprimjer, slika kompletnog "Bayernovog" tima kako pada na koljena nakon sto je sudija odsvirao kraj finala Lige sampiona protiv "Manchester Uniteda", slika arijevskog lica, celicne vilice i plavih ociju, niz koje se kotrljaju suze izdajice, slika porazenog stamenog **Lothara Matheusa** - sve su mi ostale u dragom i prijatnom i zlobnom sjecanju. Slicno zlobno zadovoljstvo osjecam i dok posmatram povlacenje Vojske Jugoslavije sa Kosova: slike dugih vojnih kolona kako puzu kroz prasinu, slike porazenih srpskih generala cetvrtastih glava ukrasenih okruglim beretkama, slike iscrpljenih vojnika koji, evo, gube vec cetvrti rat uzastopno i vec cetvrti put uzaludno, slika drvenog **Milosevica**, cije tijelo sve slabije podnosi njegove lazi, kako svojim gradjanima cestita mir - sve je to mojoj zlobnoj dusi melem. Racionalno, kad razmisljam (sto je sve rjedje), ja znam da je sve to veliki, veliki belaj i kijamet, da je previse ljudi nastradalo, da je Kosovo puno masovnih grobnica i porusenih kuca, da u Srbiji ima puno nevinog svijeta, koji - cak i ako je zanesen vlastitim sljepilom i srpskom mitologijom - strada i pati se, i koji ce, nazalost, nastaviti da srlja u nove pobjede dok ne zavrsi u potpunom, gladnom i hladnom mraku. Ali, iracionalno, merak je biti Bosanac, a ne Srbijanac ili "Jugosloven", merak je gledati u kakvu spektakularnu propast vodi rasisticko-nacionalisticka ideologija. Dok je **Hitler** imao sta pokazati zaludjenim Nijemcima: mape Evrope, marsirajuce disciplinovane kolone, osvojeni Pariz, razne lavor-spektakle, Milosevic ni u jednom trenutku nije imao sta pokazati: zlocin za zlocinom, poraz za porazom, katastrofa za katastrofom, tu i tamo miting i rock koncert - a Srbija raste kao cuna na minus petnaest. I sad kad je usrao srpski Jerusalem i prevrnuo kolijevku srpstva, iz koje je ispalo i ubilo se srpsko nacionalno siroce, iracionalno se cini da je pravda pobijedila. A nije, samo je krivda dobila po guzici. I dok su lijepi i pametni igraci "Bayerna" znali da su izgubili, Milosevic i patrioti mu jos stoje na pomocnom terenu (koji se poklapa sa Beogradskim pasalukom), ganjaju zamisljenu loptu (koju je sudija davno odnio) ispod ugasenih reflektora, prema golu zamisljenog protivnika, i prave se da se utakmica nije zavrsila. Jos malo i cuvar ce ih otjerati sa

stadiona, dok neki coskasti general preklinje: **"Daj, majke ti, da samo jos jednu opucam na Crnu Goru!"**

Najveci poraz, medjutim, sastoji se u tome sto je Milosevic omogucio NATO-u da vidi sta moze uraditi - moze sta hoce i bezbeli ce im se osladiti. U Americi je Milosevicev poraz lako prepoznat kao pobjeda Amerike i NATO-a. Iako podrska za intervenciju nije ni u jednom trenutku bila slaba, trijumf bez americkih zrtava je nesto vrlo blagougodno **Clintonu** i Pentagonu. Pod jedan, pobjeda je ucutkala sve kriticare, kako republikansku desnicu, koja se iz rutinske mrznje prema Clintonu odupire svemu sto dolazi od njega, do americke neohasisarske ljevice, koja se iz rutinske mrznje prema vojnim saveznistvima nasla u kolohvatu sa militantnim srpskim rasistima. To znaci, da ce, ako zatreba, biti mnogo lakse ponovo intervenisati. Americko javno mnijenje i americki politicari su vrlo ponosni na americku vojsku i milosrdje: mediji su puni vijesti o kosovskim izbjeglicama koje dolaze u Ameriku, gdje ih ceka rodbina i sloboda, kao sto su puni slika trijumfalnog ulaska NATO trupa u Kosovo, gdje ih musava djeca i uplakane majke docekuju kao oslobodioce.

Pod dva, sva prica o opasnostima i ogra nicenjima intervencije pokazala se bez osnova - pod uslovom, naravno, da se radi o vazdusnoj intervenciji. NATO je naucio da moze dobiti vazdusne ratove, te ce biti lako ponoviti slicne operacije, pogotovo sto sad imaju strateski model. Sve bojazni kriticara intervencije da NATO ne zna u sta se upusta postale su nemoguce u slucaju sljedece intervencije protiv Jugoslavije i Milosevica, tih faktora stabilnosti na Balkanu, a i sire. Nakon sto se Zapad vojno suocio sa Milosevicem, sto su izbjegavali posljednjih deset godina, naucio je da i nije tako tesko. Ako je Kosovo bilo moguce samo nakon Bosne, Bosna je postala nemoguca nakon Kosova.

Pod tri, slobodarska Srbija je sa svih strana okruzena: SFOR u Bosni, KFOR na Kosovu, NATO u Makedoniji, Crnogorci u Crnoj Gori, Madjarska u NATO-u - Milosevic i Velika Srbija vise nemaju kuda. Bjesnilo prouzrokovano rasistickim zlom i nacionalistickom mitologijom usmjerice se prema unutra - i neka im je Bog na pomoci. Svijet ce gledati kako se Velika Srbija (koja nikad nije bila ni blizu postojanja) raspala na pasaluke, koji ce trgati natrule udove jedni drugima, vidjece kuda vodi vjera u genetske predodredjenosti, i valjda ce barem malo nauciti sta se moze uraditi da se genocidi sprijece.

Otud iracionalno zadovoljstvo ne valja. Ne valja zato sto se cini da smo "mi" apsolutno pravi, a "oni" apolutno krivi, sto onda znaci da

je "u nas" rasizam nemoguc, da je to endemska naklonost ljudi sa izvjesnim prezimenom. Milosevicev katastrofalni projekat, zemlja zasnovana na iskljucivosti zamisljene genetike i odsanjane istorije, samo je jedna od mogucih posljedica - iako mozda najgora - nacionalisticke proizvodnje identiteta. Iracionalno trijumfalno zadovoljstvo zbog propasti milosevicevskog ludila ne valja jer se onima koji trijumfuju moze priciniti da su bezbjedni, zasticeni od vlastitog ludila i vlastitih katastrofalnih projekata.

MISTERIJA ZENSKOG FUDBALA

Pise: Aleksandar HEMON

NA OTVARANJU SVJETSKOG PRVENSTVA U fudbalu za zene, na utakmici USA - Danska (3:0) u New Jerseyju bilo je 79.000 gledalaca. Sve ostale utakmice bile su izvanredno dobro posjecene, a utakmice americke reprezentacije bile su uredno rasprodate: u Chicagu 65.000, u Marylandu 55.000, u Pasadeni - u finalu protiv Kine - bilo je 90.000 gledalaca, sto je najveca posjeta zenskom sportskom dogadjaju svih vremena. USA je dobila Kinu na penale, nakon sto je regularni tok zavrsen 0:0, sto je bio rezultat i nakon produzetaka. Finale je tako bilo tipicno finale Svjetskog prvenstva u fudbalu - tvrda odbrana, malo dosadno jer se svi boje da pogrijese, igra zanimljiva samo fanaticima, od kojih sam jedan i ja.

Svjetsko prvenstvo u fudbalu za zene, odrzano krajem juna i pocetkom jula ove godine u Sjedinjenim Americkim Drzavama, bilo je spektakularan uspjeh, ne samo zbog posjete i paznje koju su mediji posvetili ovom dogadjaju nego i zato sto je bilo vidljivo da zenski fudbal napreduje dzinovskim koracima. Ja sam uredno gledao skoro sve utakmice, pratio igrace (mozda igracice) i promjene u taktici timova - da su bile slicice sa albumom, sigurno bih ih skupljao. **Sissi**, brazilski broj 10, koja uredno stavlja kugle iz slobodnih udaraca, pri cemu lopte krivudaju i iznenada mijenjaju putanje; **Pettersen** iz Norveske, koja zna svasta sa loptom i brza je kao zmija; **Sun Wen** iz Kine, koja emituje takve spektakularne dubinske lopte da je to milina; **Mia Hamm** (USA), koja se smatra Michaelom Jordanom zenskog fudbala - njihove slicice bi bile vrijedne pet-sest drugih slicica i nikad s njima ne bih igrao tapke.

Iako ce trebati jos vremena da se ukaze zenski Ronaldo - uglavnom zbog toga sto je fond muskih igraca mnogo veci i zato sto je istorija muskog fudbala mnogo duza - ja sam poprilicno siguran da bi veliki broj zena koje su igrale na ovom Svjetskom prvenstvu bio potpuno sposoban da igra protiv ili sa muskarcima. U Americi veliki broj mladih djevojaka i zena aktivno igra fudbal, i upravo one su punile stadione i vatreno navijale, dok su pored njih sjedili unezvjereni ocevi. Moja maserka - koja zivi u sretnom braku sa drugom zenom - veliki je ljubitelj fudbala, i mi uredno i u detalje (dok ona gnjeci moje kvrge zaradjene u sudarima s tudjim

koljenima) tabirimo fudbalsku metafiziku. Njoj je fudbal vazan koliko i meni, a to nije malo. Ovo Svjetsko prvenstvo pokazalo je mnogim americkim zenama i muskarcima, a i zenama diljem svijeta, da je sva glupa prica o zenama kojima je mjesto u kuhinji i u porodilistu, prica o zenama koje su genetski inferiorne kad je sport u pitanju (osim "zenskih" sportova, kao sto je umjetnicko klizanje), da je sve to muska propaganda, nastala iz muske bojazni da bi mogli izgubiti svoje nezasluzene privilegije. Ono sto je bilo najljepse na Svjetskom prvenstvu je potpuno odsustvo ambicije medju zenama koje su se takmicile da dokazu da su legitimne kao fudbaleri - bilo je ocigledno da u njihovim umovima nema ni naznaka o navodnoj fudbalskoj, a kamoli kakvoj drugoj inferiornosti, te tako ni potrebe da dobiju nekakvo musko odobrenje.

Ja ovdje cesto igram sa zenama. Kvalitet zenskih igraca je uvijek obrnuto proporcionalan potrebi da se nesto dokaze muskarcima. Najbolji zenski igraci s kojima sam ja igrao prosto igraju, ne obaziruci se na nipodastavanje i arogantno pokroviteljstvo osrednjih muzjaka - one su dodavale (na moje veliko zadovoljstvo), driblale, laktale se i faulirale, bez ikakve samosvijesti, i uvijek su znale koliko su dobre. U muzjaka, kvalitet je obrnuto proporcionalan prici - sto je igrac gori, to vise prica i analizira igru drugih. Takvi su neprestano pricali zenama koje su bile mnogo bolje od njih, dajuci im savjete i velikodusno im pruzajuci podrsku koja njima uopste nije trebala. Takvi su ocekivali od tih zena (jedna se zvala **Marcela**, a druga **Kathy**) da im izraze beskrajnu zahvalnost sto su ih pustili da im se pridruze, sto ovima nije padalo na pamet. Marcela i Kathy su, drugim rijecima, odbijale (s lakocom) da prihvate transcendentalnu razliku izmedju muskaraca i zena, koja je nesigurnim muzjacima bila mnogo vaznija nego njima.

Jednom sam gledao utakmicu izmedju djeca ka i djevojcica, izmedju deset i dvanaest godina. Dva najbolja igraca na terenu su bile djevojcice. Jedna je bila vitka, sa dugom crnom kosom, i lopta joj se lijepila za nogu. Ona je stopala i proturala kroz noge bez ikakvih problema i nije se uopste plasila odbrambenih djecaka koji su bili mnogo veci od nje. Druga je bila izvrstan stoper, vrlo visoka i jaka - djecaci su se odbijali od nje. Ona se nije skanjivala da podapne djecaka koji bi se usudio da je predribla (sto se nije cesto desavalo). Gledajuci ih, pitao sam se kako su dosle na taj nivo, i kako ce nastaviti. Americko drustvo, koje je jos uvijek vrlo patrijarhalno, pocece ih zestoko ubjedjivati - cim stupe u pubertert - da je to sto im rastu grudi i to sto imaju menstruaciju znak nekakve inferiornosti, da ih ono sto ih (bioloski) cini zenama, donekle cini invalidima. Njihova buducnost, fudbalska kao i svaka druga,

zavisice od njihove sposobnosti da odbiju te ideoloske konstrukcije, za sta ce im biti neophodna solidarnost onih koji misle da je sve to samo patrijarhalna propaganda. Svjetsko prvenstvo u fudbalu za zene je upravo bilo povod za takvu solidarnost i solidarnost je bila velicanstvena.

Nakon sto je postigla posljednji gol iz penala za americku reprezentaciju, i tako svom timu donijela titulu svjetskog prvaka, americka igracica **Chastain** je skinula svoj dres i razotkrila svoj crni sportski grudnjak, pokazujuci tako da su spolne razlike u tom trenutku potpuno irelevantne i da je misterija grudi misterija samo muskarcima kojima te grudi trebaju kako bi uspostavili vidljivu i nepremostivu razliku izmedju sebe i zena. Ta razlika im pomaze da se bez razloga osjecaju superiornima, ali ta razlika je potpuno prazna i nevazna - u stvari je samo crni grudnjak kojeg zene nose kad igraju lopte.

NA VRH GLOBALNOG BRDA

Pise: Aleksandar HEMON

DVA I PO SATA SJEVERNO OD NEW YORKA NALAZI SE pitomi gradic po imenu Hudson. Lezi na istocnoj obali rijeke Hudson, prekoputa planina Catskills. Neke od prvih kolonijalnih naseobina u Americi bile su u dolini rijeke Hudson. Te naseobine su bile uglavnom holandske, posto su se Holandezi iskrcali i naselili na uscu Hudsona, gdje su ustanovili danasnju naseobinu koja ce postati New York, da bi onda prodali Manhattan engleskoj kruni. Mnoge price **Washingtona Irvinga**, jednog od prvih "americkih" pisaca, koji je pisao s pocetka devetnaestog stoljeca, smjestene su u Catskills planinama. Te price puno duguju legendama i folklornim mitovima. *Rip Van Winkle*, naprimjer, prica je o istoimenom covjeku koji, malo prije Americke revolucije, napusti svoje holandsko selo u namjeri da ulovi koju vjevericu, a onda zaspi u sumi i cudesno se probudi dvadeset godina kasnije da bi nasao svoje selo potpuno amerikanizirano.

Petnaestak milja istocno od Hudsona nalazi se mjestasce od nekih tri hiljade dusa po imenu Chatham, a negdje na pola puta izmedju Hudsona i Chathama je Ghent, koji ima manje od hiljadu stanovnika razbacanih po brdima i dolinama. U Ghentu se skrene lijevo na Garage Place Road i onda se ide, uzbrdo i nizbrdo, pored silosa i polja kukuruza, jedno petnaest minuta. Svako malo putni znakovi upozoravaju na prisustvo jelena. Onda se skrene na uzi put i onda se opet skrene na makadamski put koji vodi prema kuci na vrhu brda. Pejzaz koji se vidi sa vrha brda je prekrasan: na zapadnom horizontu vide se planine Catskills, na istoku se valjaju zelena brda, ispod ovog brda je poljana na kojoj se skupljaju jeleni, pasu i cakulaju. U toj kuci na vrhu brda - koja se zove Ledig House - sjedim ja i pisem ovo na kompjuteru.

Reklo bi se divljina. Ali na benzinskoj pumpi u Ghentu mogu se kupiti sve slatke kerefeke koje se mogu kupiti u srcu Manhattana: hoces *Coca Colu*, hoces *Pepsi Colu*; hoces *Marlboro*, hoces *Gatorade*, hoces sta god hoces, ima. U bioskopu u Chathamu igra *Runaway Bride* sa **Juliom Roberts**, kao sto istovremeno igra u hiljadama bioskopa diljem Amerike, a bogami i svijeta. U lokalnoj kafani toci se *Budweiser*, *Heineken* i *Guinnes*. Najmanje pola automobila koji se mogu vidjeti na ruralnim putevima su *Toyote*, samo sto su neki od njih kamioncici, a neki *Corolla* i *Camry*. Kukuruzna polja su od genetski modifikovanih kukuruza, proizvedenih od strane Pioneer kompanije, koja je na celo kukuruza postavila table sa ponosnim imenima hibrida. Nekad je ovo bila farmerska zemlja koju su farmeri generacijama orali i borili se

tesko sa nepogodama. Individualnih farmera vise nema, neki od njih rade za Pioneer, a vecina se preorijentisala na turizam, sto je ovdje postala glavna industrija. Mnogi Njujorcani imaju ovdje vikendice i lokalno stanovnistvo se prebacilo sa uzgajanja kukuruza na uzgajanje dobrostojecih turista iz vecih gradova: nekadasnje stale postale su prodavnice antikviteta, tj. stvari koje je prethodna generacija upotrebljavala u svom svakodnevnom zivotu (fenjer, recimo); u Hudsonu - u kojem je ne tako davno glavni oblik zabave bio igranka u necijem ambaru - sada se za sofisticirane urbane ljude izvodi **Monteverdijeva** opera. Ruralnost je postala roba, bez ikakve veze sa stvarnoscu - turistima se prodaje fikcija ocuvane seoske nevinosti.

Ledig House je spisateljska kolonija koja osim mene gosti dva njemacka prevodioca, pisca iz Brazila, jednu zenu iz New Yorka, a treba da dodje jedan Ceh, jedan Litvanac, jedna zena sa Tibeta, itd. Na bivsem kukuruznom polju ispod brda nalazi se izlozba modernistickih skulptura: usred zelenog polja nalazi se monstruozna narandzasta metalna konstrukcija, dzinovska lopta od konopaca debelih kao ruka i slicne stvari. Telefoni su digitalni, kablovska televizija ima sve kanale, kompjuteri su povezani sa Internetom (*Dani* ce ovaj tekst dobiti *e-mailom*), pa ako mi sta treba, mogu naruciti - Federal Express ovdje isporucuje posiljke bez ikakvih problema.

Ukratko, sve je manje prostora do kojih nije doprlo ono sto se zove globalizacija: kazu da trgovacki putnici kozmeticke kompanije Avon putuju kanuima u dubine Amazona kako bi ljudima koji zive u kamenom dobu prodavali kreme za ruke. Sjecam se malog soka koji sam dozivio kad sam na slici iz jednog od kosovarskih izbjeglickih kampova vidio musavo gladno dijete sa majicom "Chicago Bullsa". Sok je bio besmislen: da dijete nije tamo imalo majicu, kamere CNN-a bi jos uvijek bile gdje su bile.

Globalizacija, naravno, nije elementarna nepogoda. Tata joj je kapital koji mora globalno da prosiruje svoj domen i povecava profit tako sto pokusava da dokuci svako ljudsko bice na kugli zemaljskoj, posto je svako ljudsko bice potencijalni konzument ili radna snaga, najcesce oboje. Mama joj je tehnologija koja je u posljednjih par decenija odlucno isla u istom smjeru. Digitalna izolacija pojedinaca omogucila je mikropodjelu rada: pojedinac koji radi na kompjuteru uvijek je prikljucen na mrezu u kojoj on ili ona ima specificnu virtualnu poziciju, dok su materijalne veze (npr. odnosi sa ljudima sa kojima se pojedinac ocese dok dodje do kompjutera) postale nevazne. Drugim rijecima, kompjuteri mi omogucavaju da radim za *Dane* iako sam na vrhu brda i vrlo raspolozen da nista ne radim. Istovremeno, medjutim, omogucavaju mi da budem u kontaktu sa Sarajevom, svojom zenom i evropskim fudbalskim rezultatima.

Svojevremeno je izvjesni **Karl Marx**, zaboravljeni filozof, tvrdio kako je kapitalizam istovremeno najbolja i najgora stvar koja se desila ljudskom rodu. Globalizacija omogucava dosad nezamislive kontakte medju ljudima, ali ti

kontakti se uglavnom desavaju unutar definisanih globalno-trzisnih teritorija i donose profit ogranicenom broju ljudi. Pa ipak, ima nesto cudesno u tome sto, dok ovo pisem i spremam se da posaljem *e-mailom*, nuzno zamisljajuci kako ovo neko cita u Sarajevu, americki jeleni mirno pasu na poljani na dnu brda, a crni labrador pod imenom Paris rutinski rezi na njih. Na horizontu su Catskills planine, gdje mozda spava novi Rip Van Winkle, koji ce, kad se probudi, naci svoje americko selo potpuno globalizirano.

OPOZICIJA I GENOCID

Pise: Aleksandar HEMON

PROSLE SEDMICE SAM BIO NA SAVJETOVANJU posvecenom "postkomunistickim identitetima" pod nazivom "Brothers No More" ("Ne vise braca") u Madisonu, Wisconsin. To se pocelo organizovati prije tri mjeseca, ali je na samom savjetovanju, iz ociglednih razloga, tema Kosova dominirala. Organizatori su bili divni, bilo je par uglednih gostiju (**David Albahari**, **Dragan Kujundzic**), a bio je i covjek pod imenom **Zoran Milutinovic**, bivsi profesor Beogradskog univerziteta, koji sad predaje negdje u Americi. Gospodin Milutinovic bi se mogao nazvati clanom srpske opozicije i kao takav je bio zrtva proslogodisnjih cistki na Beogradskom univerzitetu. Gospodin Milutinovic je perfektan primjer kakva moralno-politicka katastrofa je srpska opozicija.

Za gospodina Milutinovica svi su krivi za zlocine u Bosni (pri cemu sam ga ja podsjetio da je izvjesni **Slobodan Milosevic** upotrebljavao isti argument), kao i za kosovsku epopeju, s tim sto je NATO najkrivlji jer ima najvise moci i oruzja. Gospodin Milutinovic se ne slaze da se u Bosni, a kamoli na Kosovu, radi o genocidu. Gospodin Milutinovic ne haje za Veliku Srbiju, sto se njega tice, Srbija bi bolje prosla bez Kosova - tamo su ruralni i siromasni i nepismeni i treba puno para da ih se odrzava u zivotu, a gospodin Milutinovic bi radije te pare trosio na knjige za beogradsku Univerzitetsku biblioteku. U jednom trenutku, gospodin Milutinovic je prigovorio **Clintonovom** povezivanju kosovske situacije sa holokaustom. Nije to isto, smatrao je gospodin Milutinovic, jer Jevreji nisu bili naoruzani i nisu teroristicki napadali Nijemce. Ja nisam odmah shvatio implikacije ove recenice (malo sam tupav), ali onda mi je sinulo i oblio me je hladan znoj: implikacija je da bi holokaust bio opravdan u slucaju da su Jevreji imali svoju oslobodilacku armiju. Tako je, izgleda, potpuno unistenje varsavskog geta od strane Nijemaca vojno opravdana situacija u umu srpskog opozicionara Milutinovica, jer su tamo Jevreji imali oruzje i napadali Nijemce. Zahvalan sam gospodinu Milutinovicu jer sam shvatio da se veliki dio srpske opozicije odupire Milosevicu ne zato sto je on sklon genocidima - za genocide su svi krivi - nego zato sto im Milosevic ne da da slobodno govore i zive u demokratiji. Pa sto ih, bre Slobodane, ne

pustis da zive u demokratiji, nece ti nista.

Dok je gospodin Milutinovic razbrojavao zrtve, dokazujuci da je u ovoj kosovskoj epopeji poginulo vise Srba nego Kosovara, kao sto u nacelu Srbi uvijek gore prodju nego sto izgleda pogresno informisanom svijetu, ispred mene je sjedila mlada zena, pripadnica srpske dijaspore, koja je toliko klimala glavom da sam mislio da ce joj otpasti. U pauzi je sa svojim drugarima razgovarala o mirovnim demonstracijama protiv NATO-bombardovanja, i jedan joj je pokazao ne bas mastovitu skicu zastave koja bi izgledala kao americka, osim sto je umjesto zvjezdica u cosku imala hasisarski znak mira. Nisam prisustvovao tim demonstracijama, ali obicno se na njima nadju pripadnici Internacionalne socijalisticke omladine, izvjestan broj hasisara koji se za mir bore jos od sezdesetih i, naravno, veliki broj srpskih patriota.

NATO-bombardovanje je omogucilo cudnu koaliciju izmedju srpskih patriota, koji uvijek tvrde da su protiv Milosevica (a skoro nikad da su protiv genocida) i izvjesnog dijela americke ljevice, koji je uglavnom izrastao iz opozicije vijetnamskom ratu. Za takvu americku ljevicu americka vojno-kapitalisticka masinerija je vjeciti neprijatelj, sto je sasvim u redu, jer bacuska sam ja, ali onda lako skliznu u logiku po kojoj je neprijatelj mog neprijatelja moj prijatelj. Dok je gospodin Milutinovic za sve krivio NATO i ostale, izvjestan broj ljudi u publici - uglavnom akademska ljevica - klimao je glavama, jer je gospodin Milutinovic podnosio jos jedan dokaz kako zla je kapitalisticka masinerija.

Potpuni fijasko takvog ljevicarenja vidljiv je u tekstu objavljenom u casopisu *The Nation* od 19. aprila. *The Nation* je najvazniji i najcitaniji casopis americke ljevice jos od proslog stoljeca, ali je tekst koji su napisala dvojica "strucnjaka", **Benjamin Schwarz** i **Christopher Layne**, sasvim lako mogao biti potpisan od strane gospodina Milutinovica. Schwarz i Layne takodjer tvrde da su svi upetljani krivi, te nema razloga da se onda intervenise protiv srpske drzave; tvrde da se na Kosovu ne desava genocid, da se to pretjeruje, da je zapravo gradjanski rat u pitanju, a, kao sto znamo, gradjanski ratovi su notorno brutalni. Vrlo malo spominju izbjegle Kosovare, posto su oni zgodno implicitni u brutalnosti gradjanskog rata. Naravno, Schwarz i Layne se osjecaju pozvanima da upetljaju Bosnu, te tako smatraju da se rat u Bosni i Hercegovini mogao ranije zavrsiti i da bi manje ljudi izginulo da su "bosanski Muslimani" ranije pristali da pregovaraju sa Srbima - da su se, dakle, ranije pomirili sa genocidom - kao sto bi se holokaust brze zavrsio da se Jevreji iz tipicne jevrejske sebicnosti nisu sakrivali od Nijemaca. Otud nije nimalo iznenadjujuce da se u njihovom tekstu

ukazuje i masakr na Markalama. Schwarz i Layne citiraju postenog **Davida Owena**, koji smatra da su "bosanski Muslimani" sami sebe masakrirali na Markalama. Eto vidite, kazu dvojica ljevicara strucnjaka, sve je to ludo, Jugoslavija je suverena drzava, a americka vojna masinerija opet srlja u Vijetnam, protiv kojeg smo se svi onomad borili. Schwarz i Layne su ogavna varijanta ljevicarenja, ciji je glavni cilj da sebe oposteni, da uvijek zauzima moralno superiornu poziciju, koja se, gle cuda, odjednom poklapa sa pozicijom gospodina Milutinovica. Srecom, americka ljevica ima vise frakcija. U istom broju *The Nationa* **Christopher Hitchens** poredi kosovsku situaciju sa Srebrenicom, kada su se svi pravili blesavi, ukljucujuci i dobar dio americke ljevice, nadajuci se da ce ludilo genocida pritjerati bosansku stranu za pregovaracki stol.

NATO-bombardovanje je greska, zato sto NATO to cini iz ocaja i prekasno, sto znaci da ce preveliki broj nevinih ljudi - Kosovara i Srba - izginuti i nastradati kako bi se NATO i Zapad izvadili iz sramotne situacije mirnog posmatranja jos jednog genocida. Nikad od gospodina Milutinovica ne bih ocekivao da navija za one koji mu bombarduju rodni grad (mada znam veliki broj bivsih Sarajlija koji su to cinili), ali mi se cini da ga to ne bi trebalo sprijeciti da prepozna genocid (ili zlocin protiv covjecnosti), kao sto mi se cini da Schwarz i Layne nisu nista drugo nego bivsi hasisari ciji se pristup genocidu zasniva na duvanju travuljine i pripadajucem otupljenju svih cula, ukljucujuci i moralnih.

Pise: Aleksandar HEMON

NAKON MUCNIH, DOSADNIH i besmislenih trinaest mjeseci raznoraznih avantura i okrsaja znanih kao afera Lewinsky, popularna Clintonova cuna i njeni zli neprijatelji konacno su se skinuli s grbace iscrpljenoj "americkoj javnosti". **Clinton** je, nakon glasanja u Senatu 14. februara, oslobodjen svih optuzbi i sad je rahat. Republikanci, koji su znali da vjerovatno nece moci da povale Clintona jer im je za to trebala dvotrecinska vecina u Senatu, nadali su se da ce barem imati prostu vecinu, ali jok - Senat je prostom vecinom izglasao halal Clintonovoj cuni. Bijela kuca se suzdrzava da ne blista od zadovoljstva, jer je takav ishod zapravo katastrofalan poraz Republikanaca, i mudro i suzdrzano tvrdi da su obje strane ostecene citavom aferom i da je Predsjednik rad da saradjuje sa Kongresom i da zaboravi sve sto je medju njima bilo. Nezvanicno, medjutim, prica se da se Clinton namjerio da se osveti republikancima koji su mu se zamjerili, narocito clanovima Pravnog komiteta Donjeg doma, koji su na sudjenju u Senatu obavljali duznost tuzilaca. Prema tim glasinama, Clinton se Titom zakleo da ce pomoci demokratima koji ce se na izborima suociti sa onim republikancima koji su ga narocito nazuljali, tako sto ce im pomagati da nagrabljaju love za organizaciju kampanje, kao i sto ce ucestvovati u njihovim kampanjama, svojim prisustvom podsjecajuci birace protiv koga glasaju. Bijela kuca zdusno demantuje takve glasine, tvrdeci da je bratstvo i jedinstvo izmedju republikanaca i demokrata neophodno za jedinstvo napacene nacije.

Za citavo vrijeme dok je njegova cuna bila u centru paznje, procenat "americke javnosti" koja je imala pozitivno misljenje o Clintonovom predsjednikovanju bio je oko sezdeset posto, bez

ijednog znacajnog pada podrske. Svi koji znaju citati, procitali su to kao znak da "americka javnost" lako razdvaja Clintona i njegovu cunu i da Clinton dobro obavlja svoj posao, a cuna manje-vise. Dijelom je to i zato sto je Clinton citavo vrijeme vidljivo radio svoj posao, dok su Kongres i republikanci u Kongresu bili paralizovani zurenjem u Clintonovu cunu, kao kobra koja zuri u zurle. Grupa desnih republikanaca je tvrdoglavo srljala sa citavim procesom opoziva (*impeachment*), nadajuci se da ce zbog moralizatorskog drukanja u glavu americka javnost na kraju shvatiti kakva moralna grdoba je Clinton, ali to se ni izbliza nije desilo. Jedna od posljedica je da je podrska republikancima znacajno pala, jer je mnogima jasno da im je mrznja prema Clintonu pomutila ionako mutne umove. Druga posljedica je da je doslo do podjele medju republikancima na ultradesnicu, koja se odavno miluje sa krscanskom desnicom, i umjerene republikance iz industrijskih sjeveroistocnih drzava, koji su listom glasali za oslobadjanje od optuzbi. Umjereni republikanci su se nakon glasanja u Senatu sastali kako bi raspravili buducnost republikanske partije nakon fijaska sa opozivom, ponukani strahovanjem da je ultradesnica potpuno preuzela kontrolu i da vodi republikansku partiju u propast. I zaista, ideolozi moralisticke desnice jos uvijek trube o moralnoj propasti Amerike koja je pustila Clintona da izvrda. **William Bennet**, profesionalni krstas u pohodu za moralnom cistocom Amerike, ideolog republikanske desnice i bivsi **Reaganov** sekretar za obrazovanje, optuzio je kompletnu "americku javnost" za moralnu labavost i u lice joj skresao da je pocinila grijeh. Cak i ako "americka javnost" nekim cudom zanemari aroganciju i moralnu nadobudnost onih koji im govore da su moralna kaka zato sto nisu podrzali zbacivanje legitimno izabranog predsjednika, tesko je zamisliti birace da glasaju za kandidate koji ih smatraju nemoralnim i labavim ako imaju izbor da glasaju za kandidate koji ih smatraju razumnim. Politicke vjestine americkih politicara uglavnom se sastoje od laskanja i zavodjenja biraca, u cemu je Clinton velemajstor, tako da ce republikanci, koji od svojih biraca zahtijevaju da padnu na koljena i pokaju se, imati velikih problema na predstojecim izborima 2000. godine. Demokrati vec trljaju ruke ocekujuci rasturanje republikanaca i potpunu kontrolu nad Kongresom koji ce uz pjesmu saradjivati sa predsjednikom **Alom Goreom**.

U izvjesnom smislu, afera Lewinsky je najbolje sto se moglo desiti Clintonu, jer je omogucila "americkoj javnosti" da se izjasni i pokaze da cvrst sistem konzervativnih i nefleksibilnih vrijednosti koji zastupaju sijede republikanske glave nema nikakve sanse protiv covjeka-amebe zvanog Clinton, koji uvijek zauzima oblik posude u kojoj se nalazi i cija "istinska" licnost postoji samo u izvedbi, kao sto glumci postoje samo u izvedbi. Clintonova efikasnost i prilagodljivost usko su vezani sa cinjenicom da on nema nekih razaznatljivih principa koji ga rukovode, osim siroko rasprostranjene vjere u americki korporativni kapitalizam i jednostavne zelje da bude voljen od strane sto veceg broja ljudi. Clintonova neprincipijelnost i fleksibilnost, ukljucujuci i moralnu labilnost, omogucavaju mu da se spretno i spremno suoci sa izazovima novog milenija, jer mu nije tesko odbaciti bilo koje od ubjedjenja i u trenu promijeniti misljenje, sa brzinom koja je primjerena Internetu, globalnoj ekspanziji korporativnog kapitalizma, fluidnim identitima, odumiranju nacionalne drzave, i slicnim kerefekama - ukratko, dvadeset prvom stoljecu. U tom smislu moze se ustvrditi da Amerika u dvadeset prvo stoljece ulazi sa Clintonovom cunom na celu.

PODJELA RADA U OBLASTI STOJECE ZAJEBANCIJE

Pise: Aleksandar HEMON

NA UZAS MNOGIH MOJIH VRLIH americkih prijatelja, ja imam totalitarne fantazije u kojima pravim spisak stvari koje bih ja momentalno dekretom zabranio u slucaju da nekako osvojim apsolutnu vlast u Americi. Na vrhu liste - znane i kao ters-lista - jesu umjetnicko klizanje i jutarnji rekreativni programi na kablovskoj televiziji, gdje preplanuli nauljeni bilderi i nasmijesene bilderuse tancaju uz debilni neo-disko. Pri vrhu su i CNN-ovski mudroseri, kompletna drzava Utah i MTV videospotovi. Negdje u sredini ters-liste je i posebna vrsta komicara, tzv. *stand-up comics*, sto su oni koji sa mikrofonom u ruci provaljuju, stojecki, pred publikom uzivo. Oni pricaju viceve i izmisljene dogodovstine, podjebavaju **Clintona** i imitiraju holivudske zvijezde, aludiraju na prastare sapunske opere, i generalno izrazavaju svoja slabo razvijena misljenja o svemu i svacemu. Prije nego sto neko opet raskrinka moje totalitarne tendencije i optuzi me da sam bacuska, neka mi bude dozvoljeno da pojasnim svoju ters-totalitarnost.

Prvo, brate, dozlaboga je dosadno. Svaki od njih ima seriju sala o Clintonu i znanim avanturama njegovog spolovila, i svaki od njih glumi relaksiranost - kao, ja sam jako smijesan, ali sam istovremeno vrlo relaksiran - iako su sve te sale unaprijed napisane. Najslicniji zanr u bivsejugoslovenskom kulturnom iskustvu je monodrama, zanr koji je rodjen, odrastao i umro u provincijskim domovima kulture. Drugo je to sto su svuda: na nocnim *talk-showima*, na posebnom kablovskom kanalu (Comedy Channel), u tzv. *sitcomima*, od kojih je vjerovatno najcuveniji **Seinfeld**, u epizodnim ulogama u debilnim holivudskim komedijama. Uvijek su prepoznatljivi po istom

stavu: pazi sad, sad cu ja da budem smijesan, budi spreman da se smijes. I trece, i najgore od svega, jeste to sto ovdje imamo podjelu rada u oblasti zajebancije: imaju oni koji nasmijavaju i oni koji se smiju. U situaciji u kojoj smijesni profesionalac, dokazan svojom uspjesnom karijerom na trzistu zajebancije, stoji na osvijetljenoj bini, a publika - bezlicni nikogovici bez smisla za humor - sjedi u mraku, uvijek je jasno kad i koliko se treba smijati i smijeh je potpuno kontrolisan. Svaki put - a to je vrlo rijetko - kad gledam te stojece zajebante, ja ocekujem da on (ili ona) uperi penisoidni mikrofon u nekog u trecem redu i optuzi ga (ili nju) da je ters bez smisla za humor.

Neki dan se ja umalo ne nadjoh u toj situaciji. Nagovorilo me da idem u klub komedije (Zanies, sto ti dodje kao McDonald's stojece zajebancije), u udaljenom predgradju Chicaga (skrenes desno kod bozje matere), znanom kao Vernon Hills. Nakon par krajnje nesmijesnih amatera, nagradjenih burnim aplauzom, zvijezda veceri je bio covjek pod imenom **John Pannett**, ciji je vrhunac uspjeha bila epizodna uloga u jednoj od bezbrojnih *Policijskih akademija*. Covjek je tezak bezmalo nekih tristo kila, vecina njegovih zajebancija se odnosi na njegovu sklonost prezderavanju i problemima sa tezinom i vrucinom, te je otud on vrlo popularan medju ljudima teskim preko dvjesto kila. Klub je bio pun gigantskih dvjestokilasa i dvjestokilasica, i meni se par puta ucinilo da pod krcka pod tezinom. Deba je bio povremeno smijesan, mada su se svi neprestano kliberili, a ljudi njegove velicine su se udarali po bedrima iz sve snage. Ja se sjecam da sam se smijao, mada se sad ne mogu sjetiti ni jedne jedine provale, osim sto se nejasno prisjecam da je bilo i nesto u vezi sa Clintonom i pusionom. Situacija je bila slicna politickim mitinzima na kojima govornik zna da su oni koji su dosli, dosli zbog njega, da ce uciniti sve da opravdaju dolazak i da niko ne moze dovesti u pitanje njegovu moc, buduci da cinjenica da je za govornicom direktno pokazuje velicinu te moci. Publika se osjecala udobno u rukama eksperta za zajebanciju, koji uopste ne bi bio tu da nije ekspert. Otud su oni koji se nisu smijali samo pokazali svoj nedostatak ekspertize - covjek je dokazani profesionalac, strucnjak za zajebanciju iz oblasti slonovske kilaze, a onaj ko to ne konta ne zna nista o zajebanciji, a kamoli o kilazi.

Ovakva precizna podjela rada u korporativnom kapitalizmu prostire se u sve oblasti, te tako i u zajebanciju. Postoji ekspert za slonoljubnu zajebanciju, postoji ekspert za biografije clanova britanske kraljevske porodice, postoji ekspert za kicmenu mozdinu, postoji ekspert za bosansku istoriju, postoji ekspert za medjunarodnu trgovinu montaznim zidovima, postoji ekspert za zlato. Podjela rada se zasniva na uskoj specijalizaciji, koja individualizira informaciju do te mjere da je visesmjerna komunikacija moguca samo medju ekspertima u istoj oblasti, a istovremeno se svi osjecaju kao suvereni individualci. Komunikacija medju onima koji ne dijele istu vrstu informacija moze biti samo jednosmjerna - ja provaljujem, ti se smijes; ja objasnjavam situaciju na Kosovu, ti klimas glavom; ja razjasnjavam sta "americki narod" zaista hoce, "americki narod" vjeruje svojim strucnjacima. To je mikrototalitarna situacija, jer je razlika u moci ocigledna i prisutna u svakoj oblasti ljudskog iskustva, osim u uskoj oblasti vlastite specijalizacije. Uvijek ima neko ko mnogo vise od tebe zna o svemu, osim o onome u cemu si ti ekspert, samo ga treba naci.

Neki ce se sjetiti fijaska suvarovskog usmjerenog obrazovanja, kada su bistrooki komunisticki funkcioneri pobrojali zanimanja kojih nije bilo dovoljno na "trzistu" rada, a onda odlucili da obrazuju djecurliju kako bi ispunila ta prazna radna mjesta. Tako se socijalisticka mladez upisivala u skolu koja ih je trebala specijalizovati za trziste, osim sto nije bilo trzista i sto su komunisticki prosvjetitelji popisali zanimanja kao "grobar" i "mjesac pjene za brijanje", poslove za koje je obuka, da se ne lazemo, trajala oko sat i po i u najgorim slucajevima mentalne retardacije. Eh, da su se tada sjetili da otvore smjer iz zajebancije, sa podsmjerovima vezanim za zajebanciju iz oblasti debljine, coravosti, seksa, itd, sa mogucim doktorskim programima iz oblasti Sulje i Muje, svi oni taksisti i oni koji su dobacivali sudiji na utakmicama i oni koji su sukali lavore u kafanama, i oni koji su prozivali ljude po ulicama - taj sirovi sarajevski talent - sad bi vladali americkim trzistem zajebancije, suvereno se saleci na vlastiti racun i na racun bosanske nesrece, za sta niko ne bi bio veci ekspert od njih.

POVRATAK U NEW YORK

Pise: Aleksandar HEMON

PRVI PUT SAM BIO U NEW YORKU KRAJEM FEBRUARA 1992. To je bio kraj mog jedno mjesecnog putovanja po Americi, putovanja na kojem sam bio sve svjesniji da ce se nesto strasno desiti u Bosni i da ce se moj zivot i zivot svih koje sam znao radikalno promijeniti. Sad kad se sjecam tog putovanja, cini mi se da sam se svakog dana sve vise povijao pod neimenovanim, nedefinisanim pritiskom. The United States Information Agency, sponzor mog putovanja, organizovala je susrete sa nekim ljudima od vaznosti i interesa, koje sam ja poslusno pohadjao. U New Yorku sam se tako sreo sa **Tamom Janowitz**, mladom spisateljicom, autoricom *Robova New Yorka*. Otisao sam na veceru u njen stan, gdje su ostali gosti bili ljudi upetljani u televiziju i video i slicne kerefeke, koje sam ja nekako sve uspio da uvrijedim. Na toj veceri sam bio vrlo samosvjestan i unezgodjen, ubijedjen da malo smrduckam, sto je bilo vise posljedica sarajevsko-bosanskog kompleksa inferiornosti nego nemarne higijene. Tama Janowitz je, medjutim, bila fina, te mi je sljedeceg dana poslala fax sa sugestijom da se ukazem na otvaranju izlozbe nekih postkomunistickih, postmodernih Rusa, te sam se ja ukazao i strcao u sofisticiranoj, dobro obucenoj gomili, povijen gotovo do zemlje. Poslije mi je Tama Janowitz sredila da odem u redakciju magazina *Interview*, koji je tad bio neka fora (sad vise nije), ali ja sam joj se zahvalio jer vise nisam mogao deverati sa sofisticiranim robovima New Yorka i odgovarati na pitanja ("Sta ce biti u Bosni?") na koja ja nisam imao odgovora, ali sam imao gomilu strahova. Zadnjih par dana u New Yorku proveo sam tumarajuci tunjavim februarskim ulicama kao ludjak, manje-vise nesvjestan New Yorka. Negdje na Lexington aveniji i Cetrdesetoj ulici imao sam mali napad panike, jer sam odjednom postao svjestan da sam bio tamo gdje nije trebalo da budem, a nisam znao gdje treba da budem - moje tijelo je fizicki reagovalo na tu nezeljenu spoznaju. Tako sam krajem februara 1992, na ulici u New Yorku, postao raseljeno lice.

*** * * ***

Sedam i kusur godina kasnije, proslog vikenda, Hemonwood se ukazao u slobodarskom New Yorku. U tih sedam godina, svasta i kusur se nadesavalo. Ono sto se desavalo u Bosni je danas stvar istorije i mita, a ono sto se desavalo sa mnom je u boljem slucaju stvar traca, a u gorem ona stvar. Recimo samo da vise nisam raseljen i da nisam presamicen i da je u mom umu dosla struja. Zato su mi se ljepote i cuda New Yorka rasprostrla pred ocima. Za militantno urbanog covjeka kao sto sam ja, New York je

utopija. Kad se sa Brooklynskog mosta pogleda na Manhattan, svijest da na tako malesnom prostoru zivi tako nevjerovatan broj ljudi (oko tri miliona) je ushicujuca. Vertikalnost Manhattana nije samo vizualno cudo nego je i arhitektonski izraz (i uslov) simultanosti svih tih zivota. Ono sto mi je palo na pamet dok sam gledao nagomilane zgrade i zivote je kolika je tezina (u tonama) svega toga, kakav je to nevjerovatan pritisak po kvadratnom metru grada i po glavi osobe. Ljudi iz New Yorka (kao i svi urbani ljudi) moraju da deveraju sa tim pritiskom, moraju da absorbiraju i procesiraju milione simultanih informacija, i to mora da ima mnoge posljedice. Sasvim je zamislivo da ce - ako je vjerovati evoluciji - za milion (a mozda i hiljadu) godina ljudi iz New Yorka i ruralni ljudi pripadati razlicitim vrstama zivih bica. U New Yorku sam vidio nevjerovatnu koncentraciju minijaturnih pasa - ljudi nose pse u njedrima ili torbama - posto su stanovi na Manhattanu vrlo skuceni. Ako bude do evolucije, psi na Manhattanu ce biti sve manji i manji, sve dok jednog dana ne budu velicine misa, skloni skrivanju po rupama u stanu.

*** * * ***

Nakon sto sam proveo dvije nedjelje u ruralnoj okolini Hudsona, gdje kad otpadne jabuka sa drveta ispod prozora moje sobe, ja to registrujem kao vazan dogadjaj u mojoj neposrednoj okolini, New York i simultanost percepcija i informacija su bili spektakularni. U Queensu, komarci su zarazili desetine gradjana encefalitisom, te gradske vlasti ubrzano spricaju komarce, a gradonacelnik **Guliani** se iz solidarnosti sa gradjanima maze losionom protiv komaraca. U Tompkins Square Parku, transvestiti u ponoc plesu, na glasnu muziku, i prave se da pjevaju, bez posebne publike, u svjetlucavim haljinama. Sin mafioza **Johna Gottija**, znan kao **Junior**, osudjen na sest godina zatvora. Njujorski kardinal **John O'Connor** ima tumor mozga, njujorski katolici se mole za njega**. Kathie Lee Gifford**, popularna voditeljica emisije *Live with Regis and Kathie Lee*, pocela se u emisijama ukazivati bez grudnjaka, sto su producenti emisije pokusali zataskati tako sto su njene dude sakrivali iza vaze cvijeca na stolu ispred nje, dok njujorska stampa spekulise sta bi mogao biti razlog za njeno mahanje dudama. Na pijaci na Union Squareu, prodaju se proizvodi iz okoline Hudsona: med i crvene jabuke i zivina. U Sohou i Greenwich Villageu i Petoj aveniji, dominiraju nevjerovatno ruzne cipele, sa uzdignutim pacijim kljunom. U francuskom restoranu na Park aveniji, koji je otvoren dvadeset cetiri casa dnevno, sluze odlicne tripice. Moja izdavacica, **Nan A. Talese**, koja zivi na Upper East Sideu, vrlo dobrostojecem dijelu grada, na jednom zidu ima ogromnu zlatnu ovnovsku glavu. Na Times Squareu, na pjesackom ostrvu i krovu MTV zgrade, tinejdzeri vrte dupetima pred kamerama MTV-a, sto se uzivo prenosi diljem svijeta zeljnog MTV hedonizma. Ja sam svoj slamnati sesir ostavio u nekom od taksija i sad on kruzi New Yorkom, cekajuci da se vratim po njega.

PRIRODA I DRUSTVO

Pise: Aleksandar HEMON

SJECAM SE DA SMO U OSNOVNOJ SKOLI IMALI
predmet Poznavanje prirode i drustva, gdje smo ucili da je priroda "sve sto nas okruzuje". Poslije se taj predmet raskolio na Poznavanje prirode i Poznavanje drustva - na Prirodi smo ucili o cirkulaciji vode u prirodi, a na Drustvu o socijalistickom samoupravljanju. Za Drustvo smo isli u Muzej revolucije, a za Prirodu smo isli na izlet na Mojmilo, gdje smo tumarali po sumarcima u potrazi za jagorcevinom i jezevima sa slika u udzbeniku Prirode. Jednom se na izletu Ranko B. izgubio i onda su ga uspanicene uciteljice trazile svuda - nestalo dijete, nije zajebancija. Na kraju smo se i mi, pioniri maleni, ukljucili u potragu, i nasli Ranka kako cuci u grmlju usred proplanka koji je bio zborno mjesto. Ranko se ocigledno bio sakrio od svih nas iz potrebe koja je tada meni - pretpubertetskom djecarcu - izgledala vrlo cudno: htio je da bude sam, a najbolja loga za samocu je bio grm u prirodi.

Definicija prirode kao svega "sto nas okruzuje" uvijek mi je predstavljala izvjestan problem: ako je priroda sve sto nas okruzuje, onda je i grad priroda, sto je bilo ocigledno netacno - priroda se prepoznavala tako sto je bila izvan grada. Loge u grmlju oko Kina "Arene", gdje sam se ja sa drustvom skrivao u djetinjstvu, nisu bile priroda, nego potpuno urbana djecija neophodnost, a na stranu to sto su bile krvave, pune kurtona i flasa od loze. Loga koju je Ranko B. uspostavio na Mojmilu bila je fundamentalno drugacija - ta loga je bila prirodna jer nije bila pored Kina "Arene". Za generaciju mojih roditelja, od kojih su mnogi odrasli na selu, priroda je bila ocigledno bolja stvar od grada. Mnogi su imali vikendice u prirodnim planinama oko Sarajeva, koje su bile odrasla varijanta loge. Kao postpubertetski individualac poceo sam intenzivno izbjegavati skrb svojih roditelja i ostajati u gradu kad su oni isli u svoju logu na Jahorini, gdje je, po vijecima moje majke, vazda bio "raj", za razliku od Sarajeva, koje se gusilo pod teskim jastukom smoga. U svojim ranim dvadesetim, poceo sam i ja provoditi vrijeme u jahorinskoj prirodi. Na zgrazanje svojih militantno urbanih prijatelja, proveo bih mjesec dana u sumama Jahorine, citajuci debele romane i zureci u vatru u kaminu. Na kraju bih, zasicen prirodom, koja nocu proizvodi najnepodnosljivije zvuke, sjeo u auto i usred noci se odvezao u Sarajevo, posto bih odjednom osjetio bolnu potrebu za urbanom sredinom.

Netom sam se vratio iz spisateljske loge u drzavi New York, pod imenom Ledig House, gdje sam bio sa piscima iz Latvije, Brazila, Njemacke i USA,

plus dvije prevodilice iz Njemacke. Ledig House je zaduzbina bogatog izdavaca i spisateljski svijet tamo ide po pozivu, a svi troskovi su pokriveni. Tamo smo zivjeli u kuci na vrhu brda, sa kojeg su se lijepo vidjeli zalasci sunca iza Catskills planina, jeleni i srne kako pasu na proplanku ispod brda, kao i sume kako se lelujaju - reklo bi se priroda. Ledig House i slicne spisateljske kolonije zasnovane su na pretpostavci da je spisateljima bolje u prirodi, da spisatelji prirodno tumaraju po prirodi u potrazi za jagorcevinama i jezevima bozanske inspiracije. To je ideja ciji su korijeni u romantizmu. Romanticarski pjesnik **William Wordsworth** je mnoge svoje pjesme sricao setajuci se po Jezerskoj oblasti (*Lake District*), daleko od paklenog Londona. Romanticari, u potrazi za transcendentalnim individualizmom i direktnom komunikacijom sa bozanskim duhom, velicali su Prirodu. Ali Priroda za Wordswortha i ine nije bila samo izletiste ili inspiracija, Priroda je bila i prostor daleko od urbanih prostora, krcatih masama i prljavstinom drustva. Romanticarski individualizam bio je reakcija na industrijalizaciju i urbanizaciju, kao i na umnozavanje i standardizaciju, kako ljudskih bica tako i proizvedenih, "neprirodnih" stvari. Otud proizilazi velicanje Prirode - Priroda je prostor transcendentalne slobode, nesto sto cini individualca boljim i dubljim i zdravijim, za razliku od modernog prostora grada koji ga korumpira. Takva priroda je, zapravo, prevara: Priroda je sve ono sto nije grad, sve ono sto nije drustvo.Takva Priroda nema u sebi komaraca i pauka (koji su mi popili dobre dvije litre krvi za vrijeme mog boravka u Ledig Houseu) i takva priroda postoji sama od sebe (ili od Boga), bez ikakvog ljudskog uticaja, bez obzira na drustvo.

U Americi i na Zapadu, gdje je romanti carski individualizam, sustinski pove zan sa kapitalizmom, jos uvijek dominantan, Priroda je sve ono sto nije privatna svojina - buduci da je drustvo zasnovano na svetosti privatne svojine. Priroda oko Ledig Housea sadrzavala je veliki broj znakova koji su upozoravali da je tumaranje po tudjoj svojini - po sumama i gorama i mocvarama - nezakonito. Jedina priroda koja je u Americi dostupna svima je priroda u nacionalnim parkovima, a ta priroda je dizajnirana da bude sto prirodnija: turisti se voze po makadamskim putevima (koji su, je li, prirodniji od asfaltnih) nacionalnog parka Yosemite, recimo, ili hodaju po stazama gdje ih znakovi upucuju na (visoki) stepen prirodnosti prirode u tom parku - bez znakova, priroda bi bila neprirodnija. Priroda je posljedica serije operacija, proizvedena koliko i hibridni kukuruz. Nacionalni parkovi, naravno, ne pripadaju nikome, kontrolise ih drzava, mada se uvijek u novinama moze naci vijest o komadima prirode koje drzava prodaje korporacijama. Priroda se tako nalazi samo na odredjenim mjestima, na kojima individualci zeljni duhovnosti imaju pristup samo kao turisti. Priroda je postala virtualna, samo kolekcija slika sa porodicnog putovanja, dok je drustvo sve sto nas okruzuje. Sto se mene tice, idealna spisateljska loga je usred grada, gdje umjesto zrikavaca zavijaju sirene i gdje misli nadolaze u prirodnom okolisu kafane.

PUT U INDIANU

Pise: Aleksandar HEMON

PROSLU SEDMICU SAM PROVEO KO FOL NA odmoru u Michigan Cityju, Indiana, ne kih sat i po juzno od Chicaga. Kad se iz Chicaga krene prema jugu, prvo se prodje kroz industrijsku zonu na juznoj strani Chicaga, sto je najveca urbana industrijska zona u Americi, sa mirisom Maglaja i okusom Zenice. Onda se prodje kroz Hammond, Indiana, industrijski grad, cije fabrike kao da su izgradjene od gigantskih Lego kockica, cijevi se protezu prema nebu, povremeno bljujuci gasne plamenove. Zatim Gary, Indiana, grad koji je bio prijestonica celika sedamdesetih godina, a onda su se celicane zatvorile, menadzeri otisli, a radnici ostali nezaposleni. Gary je najzagadjeniji grad i sa najvecom stopom kriminala u zemlji, nesto najuzasnije sto se moze vidjeti - ko god misli da je Amerika obecana zemlja morao bi biti osudjen na sedam dana u Garyju. Kuce se raspadaju, putevi puni rupa, sve je sivo, nikoga nema na ulicama, u centru grada je visoka pec, ali se zato mogu vidjeti mnogi optimisticni natpisi i reklame - "Gary Works", kaze jedna od njih. Stanovnistvo je, naravno, uglavnom crnacko, buduci da su Afro-Amerikanci glavna industrijska radna snaga na Srednjem zapadu. Iduci na jug, najmanje sat vremena se prolazi kroz ove uzastopne industrijske pustopoljine, koje izgledaju potpuno obezljudjene i neopisivo tjeskobne.

Ali onda smo skrenuli prema Michigan Cityju, malom gradu na juznom obodu jezera Michigan. Taj kraj Indiane je vrlo bukolicno-idilican: puno drveca i zelenila, vrlo malo betona i asfalta, nema plocnika, samo trava i putevi. Tek tu i tamo se moze zalutati u betonska polja koja na jednom mjestu okupljaju sve sto je potrebno savremenom zombi-konzumentu: od McDonaldsa i Blockbuster videoteke, do gigantskih supermarketa, u kojima se moze kupiti sve, od zvake do traktora, i po kojima se debeli ljudi koji ne mogu hodati od kilaze voze na elektricnim kolicima.

Ja sam proslu sedmicu proveo sa zenom u okolini Michigan Cityja, citajuci u miru i do 400 stranica dnevno, gledajuci lisce kako treperi na vjetru i cudeci se pticama koje su nevjerovatno raznobojne, kao da su igraci u razlicitim timovima na Svjetskom pticijem prvenstvu. Jedne noci nisam mogao spavati, jer se pored prozora montirao marljivi zrikavac koji je citave noci strugao, proizvodeci nemogucu buku usred ruralne tisine - ja sam navikao na zavijanje policijskih

sirena i klepetanje voza i rap bubnjanje iz mladalackih automobila koji iz dosade ili poslom (dilanje gudre) kruze po komsiluku. Jutrom bi mi trebalo nekoliko momenata da skontam da pticiji zvuci (pticije himne prije pticijih utakmica) nisu automobilski alarmi.

Ja se u Chicagu, koji je navodno opasan kriminalan grad, osjecam krajnje bezbjedno. Za sedam godina koliko sam ovdje nista mi se nije desilo, a ne znam ni puno ljudi koji su bili zrtve bilo kakvog kriminala. Dijelom je to zato sto je kriminal getoiziran, dijelom zato sto se radi o antiurbanoj propagandi, a dijelom zato sto znam, buduci urbano dijete, kako da prepoznam belaj. U Indiani me je, medjutim, bilo malo strah. Americka srednjozapadna provincija je leglo raznoraznih paranoidnih milicija, idiota u maskirnim odijelima koji su uvjereni da su se Ujedinjene nacije urotile sa engleskom kraljicom kako bi slobodoljubivom americkom farmeru oduzele njegovu dvocijevku. U okolini Michigan Cityja mogu se vidjeti natpisi koji govore "Get US Out of UN" (recimo, "Vadite nas iz Ujedinjenih nacija"). Naljepnice na kamioncicima koji su tipicni za ruralne ljubitelje *country* muzike slave licno naoruzanje, a benzinske pumpe se hvale cinjenicom da su u vlasnistvu "Amerikanca", za razliku od imigranta koji ima americko drzavljanstvo, akcenat i nesto tamniju boju koze. U jednoj od setnji kroz lijepe sume Indiane, naisli smo na natpis na dalekovodnom stubu koji je nevjestom rukom usklikivao "Zivjela Konfederacija!" kao da se Gradjanski rat jos uvijek nije zavrsio. Tim putem pored stuba niko ne prolazi, te sam ja momentalno zamislio ponocne rituale ljudi u kukuljicama, sa krstovima u plamenu. Dvadesetih godina ovog vijeka, u doba kada je Ku Klux Klan bio nacionalni patriotski pokret, masovni mitinizi u tom dijelu Indiane okupljali su desetine hiljada ljudi koji su protestovali protiv postojanja crnaca, Jevreja i raznoraznih imigranata.

Stvari su se, medjutim, promijenile. Uprkos potisnutom rasizmu i ksenofobiji, koju sam ja osjecao kao svrab na svojoj imigrantskoj kozi, taj palanacki patriotizam u Indiani samo je dio slike - u istom tom gradu postoji relativno veliki broj (neuporediv, naravno, sa gradom kao sto je Chicago) kineskih i meksickih restorana, a cak je i moje prisustvo govorilo o izmijenjenoj slici Amerike. Imigranti su svuda, makar teoretski; crnci su svuda, uprkos podmuklom rasizmu, sto samo povecava nervozu bijelih patriota u ruralnoj, provincijskoj Americi, koja satro cuva temeljne americke vrijednosti.

Moj kratki odmor u Indiani podsjetio me je kakva je i budalasta laza ideja monolitne Amerike, koja se zasniva na pretpostavci (kojoj su Evropljani, a narocito oni koji definisu svoj identitet u kontekstu

postkomunistickog nacionalizma) da postoji prepoznatljivi kvalitet americnosti, nekako ravnomjerno i neizbjezno rasporedjen diljem Amerike. Vrlo je tesko objasniti patriotskim Amerikancima (ili nadobudnim Bosancima, koji se smatraju ekspertima za Ameriku zato sto su cetiri puta gledali *Terminatora*) kakva je nevjerovatna razlika izmedju, recimo, moje zene i njene porodice i patriota iz Indiane koji misle da Konfederacija jos uvijek zivi. Cak i da postoji taj fantomski kvalitet americnosti, kao sto ne postoji, buduci da je posljedica nacionalnih ideoloskih operacija, relativna gustina americnosti u Chicagu i Indiani je dramaticno razlicita. Naprimjer: po svom povratku iz patriotske Indiane, ja sam, naravno, odmah otisao da igram lopte sa istom skupinom ljudi s kojom igram vec godinama. Ovaj put sam igrao sa nigerijskim timom: moji prijatelji **Aziz** i **Hakim** su me izabrali da igram za njih. Jednu od utakmica smo igrali protiv bosanskog tima na celu sa **Jasminom** (odlican momak i igrac), pojacanog jednim Meksikancem i jednim Azerbejdzancem iranskog porijekla. Ja ne znam u kojoj je mjeri sastav ovih fudbalskih timova tipican za Ameriku, ali to nije ni vazno, jer nikom od nas ne treba americnost, niti iko od nas, barem ne u Chicagu, treba pravdati americkim patriotima cinjenicu da smo ovdje i da cemo ovdje ostati.

RATNE BILJESKE

Piše: Aleksandar HEMON

OSMNAESTI DECEMBAR 1998. AMERICKE i britanske snage istovaraju rakete i bombe na Irak. Treci je dan napada na Irak, i sve sumnje oko opravdanosti napada su iscezle: tri cetvrtine "americke javnosti" smatraju da je napad opravdan; bivsi predsjednici i politicari u pismima *New York Timesu* izrazavaju podrsku **Clintonu** i "muskarcima i zenama u uniformi". Republikanski kongresmeni (**Trent Lott**, vodja republikanske vecine u Donjem domu, npr.) povukli su svoje sumnjicave aluzije na povezanost Clintonove cune i *tomahawk* raketa. Pred brkatim licem spoljnje opasnosti, nacija je ujedinjena i zdruzena stoji iza svojih oruzanih snaga. Niko vise ne pomislja da je Clinton naredio bombardovanje Iraka iz privatnih razloga, kako bi odgodio debatu i glasanje o njegovom smjenjivanju (*impeachement*) u Donjem domu Kongresa, nego iz nacionalnog interesa, koji niko ne dovodi u pitanje. Gledajuci danas redovnu dnevnu konferenciju za stampu u Pentagonu, koju su drzali Drzavni sekretar za odbranu **William Cohen** i generalstabni general **Shelton**, imao sam utisak da su svi ljudi u toj sobi jedna velika porodica. Novinari koji su postavljali pitanja uglavnom su pripadali glavnim medijima (CNN, *New York Times*, *Washington Post*, itd). Sekretar Cohen i general Shelton su ih oslovljavali imenima, a oni su postavljali lijepa pitanja, omogucavajuci Generalu i Sekretaru da pokazu kako sve ide kao mlijeko - nema razloga za uzbudjenje, velika americka porodica je ujedinjena i dere **Sadama** kao mladog majmuna. Vjerovatnoca da se na toj konferenciji ukaze neki novinar sa naopakim politickim ubjedjenjima i upita Generala i Sekretara da li je Sadam bio veliki americki prijatelj dok nije napao Kuvajt; da li je 1988, u vrijeme prijateljstva, gasom gusio Kurde, na sta Sjedinjene Drzave nisu imale nikakvih primjedbi; ili, ne daj Boze, ima li sve to ikakvog smisla - vjerovatnoca, dakle, da se takav novinar ukaze bila je manja od vjerovatnoce ukazivanja Gospe.

Devetnaesti decembar 1998. I dalje se bombarduje Irak, a Sadam

se ukazao na televiziji i odbrusio americkoj sotoni, sta ga briga. Sadam je najbolji americki neprijatelj - on je stvoren kako bi ga drzali u spajzu nacionalnih interesa, gdje lezi kao fasunga dok ne zatreba. A kad zatreba, onda ga bombarduju. Bombardovanje Iraka se predstavlja kako rat protiv Sadama, koji je olicenje zla, a iracki narod je potpuno iscezao - mudroseri i analiticari govore kako je Sadam ostecen, kao da je Bagdad izraslina ne njegovom rutavom tijelu. Na televiziji i u novinama ima vrlo malo slika i razgovora sa stanovnistvom Iraka, dok slike bombardovanja pokazuju ili sive tlocrte fabrika koji odjednom eksplodiraju crnim plamenom, sto se snima iz aviona, ili puste zelene ulice Bagdada, snimane nocu sa krova hotela u kojem borave strani novinari. Iracki disidenti, cija misljenja su malo vazna kad kazu da u svemu najvise strada iracki narod, ionako iscrpljen sankcijama, vrlo su sumnjivi mudroserima i analiticarima (za koje Irak = Sadam), ne pokazuju dovoljno mrznje prema vlastitoj zemlji.

Istovremeno, u Donjem domu Kongresa se vodi debata o smjenjivanju Predsjednika, mada svi vec znaju da ce skoro svi republikanci glasati za sudjenje u Senatu, dok ce skoro svi demokrati glasati protiv. I jedni i drugi igraju svoje partijske uloge i drze govore u kojim figurisu i Osnivacki oci nacije (*Founding Fathers*) i **Abraham Lincoln** i majke s djecom koje se brinu za njihovu buducnost. I dok prebacujete sa kanala na kanal, od Kongresa do Bagdada, svjedocite svoj raskosi americke demokratije. S jedne strane, retoricke figure i partijski definisane emocije u debati koja je vec odlucena, a s druge strane, bombardovanje nevidljivih ljudi od strane nevidljivih aviona, u ratu u kojem je sve vec odluceno.

Dvadeseti decembar 1998. Poslije dosadne debate pred polupraznim Donjim domom, konacno je izglasano, kao sto je i ocekivano, da je Clinton zabrljao i slijedi sudjenje u Senatu (sto je, zapravo, *impeachement*), sljedece godine. Predstavnici Donjeg doma su manje-vise glasali po partijskoj liniji i odlucili da je Clinton kriv pod dvije stavke: laganje pod zakletvom i ometanje pravde. Clinton je prvi Predsjednik nakon **Andrew Johnsona** koji ce biti izlozen sudjenju u Senatu. Prije 130 godina, Johnson, koji je bio u nevolji zbog popustljive politike prema Jugu nakon Gradjanskog rata, izbjegao je smjenjivanje za samo jedan glas. Clinton, koji puno misli o mjestu koje ce mu istorija dodijeliti u

panteonu americkih predsjednika, najvjerovatnije ce ostati zapamcen kao predsjednik cija ga je cuna dovela do ivice propasti. Republikanci, koji su svojim sitnicarenjem i moralnom nadobudnoscu istjerali Clintona na cistac, najvjerovatnije su i sebe doveli na ivicu propasti. U svom pokusaju da ogade politiku "americkoj javnosti" i dokazu da su oni na braniku americke moralnosti, dobrano su pretjerali, za sta ce, bez sumnje, zaplatiti.

Par sati nakon glasanja u Donjem domu, Clinton je objavio kraj bombardovanja Iraka, kao da mu iracki manevar nije donio koristi, postavsi besmislen nakon belaja u Donjem domu. Iracki narod se ukazao na ekranima, uglavnom zato da bi se pokazalo kako im nije nista bilo, samo su se malo prepali. Ali su zato Sadamu rasturili razna ministarstva. I tako se nacija, koja se ujedinila u svojoj mrznji prema Brki, ponovo razjedinila, razvrstana na one koji mrze Clintona, one koji mrze republikance i one koje sve to ne interesuje. Ali ako se pretjera u razjedinjavanju, eto Sadama iz geopolitickog spajza da kao glavica luka natjera suze u oci "americkoj javnosti", cije su glavne brige, kad nije Clintonova cuna, bjelosvjetska sloboda i americki muskarci i zene u uniformi.

U PRIJATELJSKOJ I RADNOJ POSJETI NOVOM SVIJETU

Pise: Aleksandar HEMON

NAKON STO JE U SEPTEMBRU *CHICAGO TRIBUNE* U svom nedjeljnom magazinu objavio cla nak o meni i mojoj propupaloj spisateljskoj karijeri, prije par sedmica sam bio pozvan da posjetim jednu cikasku srednju skolu. Ta srednja skola je javna (*public*), za razliku od privatnih srednjih skola, i zove se Amundsen, po cuvenom svedskom polarnom istrazivacu. Skola se zove Amundsen zato sto je usluzivala dio grada (*Andersonville, Edgewater* i *Uptown*) u kojem je nekad bilo vrlo prisutno svedsko imigrantsko stanovnistvo. Stvari su se, medjutim, promijenile. U Amundsenu danas, dvije trecine djece su novopridosli imigranti, a 97 posto ucenika dolaze iz porodica ciji je prihod ispod zvanicne granice siromastva - ispod $15,000 za cetvoroclanu porodicu. Skola ima dva puta vise ucenika nego sto bi trebalo, na ulazima su detektori za metal, ali je zato srednjoskolski prvak Chicaga u fudbalu.

U Amundsen sam otisao u svojstvu pisca imigranta, po pozivu nastavnice Rachel, koja predaje engleski jezik imigrantskoj djeci. Rachel je blijeda, plavooka, delikatna mlada zena, koja jos nije potrosila depozite mladalackog idealizma, te se bori da u zlom sistemu cikaskih javnih skola ucini nesto dobro za svoje ucenike i za svoju dusu. Ona je svoje ucenike pripremila za moju posjetu: procitali su clanak iz *Chicago Tribunea* i moju pricu *The Accordion* (Harmonika) i onda su pripremili pitanja za mene. Sastav njenih razreda (ona ima dva) je vjerna slika krajeva grada znanih kao Uptown i Edgewater (gdje zivim ja, kao i vecina bosanske dijaspore): Meksiko, Peru, Honduras, Gvatemala, Taiwan, Kina, Albanija, Jugoslavija, Irak, Hrvatska, Brazil, Ukrajina i, naravno, Bosna i Hercegovina. Vecina djece su ovdje tek nekoliko godina, ili tek nekoliko mjeseci. U jednom trenutku, u razred je usao lijepo pocesljan i uredno obucen djecak, koji je bez rijeci predao ceduljicu nastavnici - zvao se Jose, iz Meksika, u Chicagu tek sedmicu dana. Na licu mu se mogao vidjeti strah, ne samo njegov nego i njegove porodice - strah od buducnosti u novom svijetu.

Imigrantsko iskustvo je poprilicno traumaticno za odrasle, a kamoli za djecu u pubertetu. Sva pubertetska nesigurnost, zbunjenost i otudjenje samo su pojacani imigrantskom nesigurnoscu, zbunjenoscu i otudjenjem. Za mnoge od njih, pretpubertetsko doba sigurnosti i jednostavnosti usko je povezano sa sjecanjima na izgubljenu domovinu - nostalgija za svojom zemljom zapravo je nostalgija za vremenom kad su bili voljeni od strane roditelja, kad im se

tijela nisu mijenjala, kad nisu strcali u nepoznatom svijetu.

To ne znaci, medjutim, da sva djeca jednako reaguju. U razredu u kojem mi se - u momentu tisine - ucinilo da cujem zujanje hormona koji, kao slobodni elektroni, letaju po pubertetskim tijelima, nacini reagovanja djece su bili raznovrsni koliko i njihovi etnicki identiteti (ali bez ikakve veze s njima): Latino djecak sa osisanom glavom i tokama od laznog zlata na prsima u prvom minutu odlazi na spavanje; djevojka sa Taiwana nesigurno dize ruku, ali onda postavlja vrlo pametno pitanje; bosanski djecak, koji je odlucio da je u svadji sa nastavnicom, stalno dobacuje, govori nastavnici (na bosanskom) da je dosadna i socno psuje svoje ahbabe, vjerovatno u namjeri da me fascinira; djevojka po imenu Brenda nije u skoli, posto je suspendovana na pet dana zbog tuce; djecak koji sjedi sa lauferski rasirenim nogama i glavom prezirno zabacenom pita me sta cu ja ovdje - "Mislis, u Chicagu, ili Americi?", pitam ja - ne, sta cu ja ovdje u njihovom razredu; djevojka iz Perua, lica rumenog od bubuljica, bojazljivo pita zasto pisem i ja iz njenog pitanja shvatam da ona vjerovatno ima sveske pune poezije, ali ne smije nikome da ih pokaze; djecak koji je naglasio da je iz "bivse Jugoslavije", sto vjerovatno znaci da je dijete iz "mijesanog braka", ne prestaje da me gleda sa prezirom, vjerovatno zato sto misli da sam se prelako prilagodio, sto njemu bolno ne uspijeva; albanski djecak me pita da li cu se vratiti u Bosnu; bosanska djevojka velikih pametnih ociju punih svijetle buducnosti pita me da li mi je bilo tesko nauciti engleski - jeste, kazem ja, ali moze se, samo moras biti uporna i nikad ne odustati.

Prije nekoliko godina, jednog vrlo hladnog cikaskog februara, usred jedne od tada ces tih ratno-imigrantskih depresija dotumarao sam do obale jezera Michigan. Jezero je bilo smrznuto vec neko vrijeme, posto je i januar bio vrlo hladan. Sante leda koje su dolazile sa pucine pritiskale su deblje sante leda blizu obale, ali ove nisu imale kuda ici pa su se desetak metara od zaledjene obale uzdizale u ledeni zid, koji je izgledao kao maketa planinskog lanca - istrazivac Amundsen je mozda vidjao takve stvari na svojim polarnim tumaranjima. U trenutku sam shvatio da je stvaranje tog ledenog planinskog lanca potpuno ponavljalo proces stvaranja planinskih lanaca prije mnogo miliona godina, kada su ploce od ocvrsle magme, plutajuci na uzarenoj magmi, udarale jedna u drugu - gledao sam reprizu stvaranja svijeta i vrlo sam se uplasio, jer sam shvatio kako sam malen i beznacajan.

Slicno sam se se osjecao u Amundsenu, u razredu punom djece sa komplikovanim identitetima, djece koja moraju da deveraju sa stvarima sa kojima odrasli - njihovi roditelji, njihovi ucitelji - ne znaju da deveraju, a jedino orudje im je prosta zelja za zivotom, jedina - i nedovoljna - pomoc dobra volja ljudi kao sto je njihova nastavnica. U Amundsenu sam vidio generaciju koja jedva da ima presedana, generaciju djece koja nece potpuno biti ni Bosanci (ili Peruanci, ili Albanci) niti Amerikanci, nego nesto trece, nesto sto raste pred mojim ocima kao planinski lanac, nesto sto ce promijeniti mapu svijeta

kakvim ga znamo.

U SLAVU MICHAELA JORDANA

Piše: Aleksandar HEMON

U LJETO '91, KAO STO ZNAMO, BILO SE dobro zagovnalo. Ljudi su bili nervozniji, svi su se prelako prepustili promiskuitetu i dernecenju, kao da su znali da ce to biti zadnje ugodno ljeto za neko vrijeme. Ja se sjecam mirisa palacinki koje su se prodavale kod Vjecne vatre, sveprisutnosti *Felce Azzuro* dezodoransa i pudera, ljepote sarajevskih zena i zucnih, teretnih rasprava o politici i jos zucnijih i teretnijih izbjegavanja rasprava o politici. Ali se sjecam i kako smo se nekih junskih noci povlacili u svoje (ili tudje) odaje ranije, oko dva ujutro, kako bismo gledali finale NBA, "Chicago Bulls" protiv "Lakersa". Prije toga su se, naravno, pronosile legende o NBA, a na sportskim popodnevima su prikazivane neke lohotne utakmice, nelegalno snimljene u Americi, a onda prebacivane JAT-ovim avionima iz New Yorka. Ove su, medjutim, bile finale, **Jordan** protiv **Magica**, smjena generacija, nije zajebancija. Ja sam tad postao navijac "Bullsa" i nekriticni obozavalac Michaela Jordana i tacno se sjecam trenutka (kod **Vebe**, u Darovalaca krvi) svog prosvjetljenja: kad je Jordan skocio iznad odbrane "Lakersa" i onda levitirao u zraku, dok su teski centri padali oko njega, da bi - u zraku, levitirajuci - prebacio loptu iz desne u lijevu ruku i dao besmrtan kos. Nije bila u pitanju samo ljepota tog pokreta, nego i potpuna, raskosna nepotrebnost istog. Bila je, isto tako, vidljiva munjevitost Jordanovog uma, koji je bukvalno u djelicu sekunde donio odluku da ucini nesto proizvoljno i prekrasno. U ljeto '91, taj pokret je bio toliko drugaciji od onoga sto se oko nas desavalo: s jedne strane, glupost i zlo koje je dolazilo od raznovrsnih buducih ratnih zlocinaca i predsjednika drzava, a s druge strane, panicni, cinicni hedonizam mladih ljudi u Sarajevu.

Jordanov pokret i njegova igra nikad nisu bili ni blizu umiranja u ljepoti tako dragog dubokim slavenskim dusama. Jordan je uvijek bio smrtonosno efikasan i jedan od najboljih odbrambenih igraca

svih vremena. Njegovi cudesni pokreti i kosevi cesce su za posljedicu imali potpuno demoralisanje protivnika nego pjesnicko ushicenje i urbane legende. Jordanova motivacija nikad nije bila vezana sa nekakvom zeljom za samoizrazavanjem, nego iskljucivo i ocigledno sa nepatvorenom i ponekad nepojmljivom zeljom za pobjedom. Kada je u finalu '97. protiv "Utah Jazza" u Salt Lake Cityju, nakon sto je cijele noci povracao, utovario 38 koseva, vidljivo bolestan, zazarenih ociju, dok su ga suigraci u prekidima podupirali do klupe, bilo je jasno da je ono sto ga odrzava na nogama, da je ono sto ga pokrece kad je sve ostalo zakazalo, potpuna i duboko ukorijenjena zelja za pobjedom.

Dozvolite mi, dragi citaoci, jedno priznanje: ja sam obicno kritican i skeptican, sumnjicav i cinican, na nacin koji se cesto granici sa arogancijom, a, bogami, znam cesto i zalutati u mracne sume nadmenosti. Otud me vlastito totalno nekriticno obozavanje Michaela Jordana poprilicno iznenadjuje. Cini mi se da to potice iz cinjenice da je Jordan jedini, i vjerovatno posljednji, anticki heroj - neko ko cini nadljudske podvige, vjerovatno povezan sa nekakvim bozanstvima, a istovremeno posjeduje izvjesno ljudske osobine. Jordanovi podvizi materijal su za epove i ja potpuno primitivno uzivam, bez obzira na televiziju, u pricanju i slusanju prica o Jordanovim pobjedama. Jordan je jedina osoba u Americi, sto se mene tice, koja je zasluzila svoju slavu - slavu u smislu antickih, epskih heroja, slavu koja se razlikuje od slave trecerazrednih holivudskih zvjezdica, priglupih, profesionalno depresivnih rock muzicara, babuna sa perikama i dispecera misli koji paradiraju americkom politikom, i slicnih stvorenja. Americka ideoloska masina proizvodi americki san, u kojem se pricinjava da svako moze biti sve (mada nije lako), te su tako oni koji su postali slavni uspjeli u projektu samoostvarivanja, dijelom zato sto su imali srece, a dijelom zato sto su vjerovali u svoj san. Oni koji nisu postali slavni nisu fundamentalno drugaciji, nego ili nisu imali srece, ili su mentalni peksini, ili su prosto lijeni - u svakom slucaju, cesto se cini da bi oni neslavni lako mogli raditi ono sto rade slavni. Na ovom snu se zasniva lazna demokratska uravnilovka, koja krije katastrofalne i nepremostive klasne razlike, prema kojoj cunski predsjednik ili zvijezda filma *Pucnjava i tucnjava* nekako drito predstavljaju obicnog, beznacajnog gradjanina. Michael Jordan, medjutim, potpuno je nezamjenljiv, ocigledno blagoslovljen bozanskim darom koji se

ne da objasniti americkim snom i slicnim prevarama.

Kazu da je **Kukoc** plakao kad je 1994. cuo da je Jordan (pogodjen smrcu svog oca) odlucio da napusti kosarku. Ove godine niko nije plakao i niko nije bio iznenadjen, posto je svima jasno da je Jordan nesto zavrsio i kompletirao. Pa ipak, ostala je rupa, kosarka i Chicago i Amerika, i - jebiga - zivot, izgledaju prazniji zato sto je Jordan odlucio da se posveti golfu. I kad covjek pogleda "slavne" koji su ostali nakon odlaska Jordana: drcni predsjednik; licemjerni senatori sa ruralnim, juznjackim akcentom; nadmena preplacena NBA djecurlija u osrednjim timovima; kompjuterski smotani milijarderi; voditelji *talk-showa* cije je glavno uzbudjenje javno ponizavanje beznacajnih, bezimenih ljudi; tupave poluzvijezde uhvacene u javnim klozetima itd, sve izgleda bljutavo, kao da je Amerika konacno postala gigantski McDonald's, koji jeftino proizvodi i prodaje Mcljude.

VOLJELI SE DIANA I JOHN

Pise: Aleksandar HEMON

"Ima li nade? Prvo Diana. A zatim John Kennedy Junior", napisao je u svom pismu *Chicago Tribuneu* jedan citalac. Ozbiljni kolumnisti nalaze srceparajuce odlomke iz velikih knjiga americke knjizevnosti (*Moby Dick*, npr.) pokusavajuci da opisu zalost koju "nacija" osjeca zbog prerane smrti mladog Johna. Kablovske vijesti su neprestano pratile mornaricku potragu za Johnom Kennedyjem, a gledaoci zeljni informacija mogli su vidjeti oficire obalske straze - potpomognute kompjuterskom animacijom - kako opisuju sonare koji pretrazuju dno okeana. Jedna kablovska stanica je unajmila iskusnog pilota da simulira, u istom avionu u kojem se Kennedy Junior sa zenom i svastikom strovalio u mrki okean, takozvanu "spiralu smrti". (Ja se ne bih iznenadio da su unajmili glumca da glumi Kennedyjevih posljednjih 20-30 sekundi, dok ga je spirala nosila ka dnu.) Naslovne strane bile su preplavljene licem mladog Kennedyja, sjatili se biografi, eksperti i mudroseri da objasne mnoge misterije vezane za smrt mladjanog Kennedyja, a cak je i **Clinton** morao javno izraziti saucesce i spomenuti "naciju" u zalosti. Americka "nacija" cesto se ukazivala na ekranima, sa mikrofonima ispod nosa, izrazavajuci svoju "nacionalnu" zalost, a stepenice zgrade u New Yorku u kojoj je John Kennedy Jr. zivio sa gospodjom bile su prekrivene cvijecem i slikama, njeznim pjesmama i porukama - jedna od njih je izrazavala uvjerenje da ce John Junior biti "Predsjednik u raju". Male su sanse, reklo bi se, jer ce direktor raja, izvjesni Gospod Bog, vjerovatno vjecno drzati to radno mjesto. Mada bi bilo realno ocekivati da se John Kennedy Junior i Diana u raju skontaju i profuraju.

Porodica Kennedy je, naravno, jedna od najmocnijih i najpoznatijih americkih porodica, ciji je najveci sin bio Predsjednik **John Kennedy**. Njegovo ubistvo je zapocelo seriju nesreca koje su porodici Kennedy dale mitske proporcije: njegov brat **Robert Kennedy** je ubijen 1968, na pocetku, mnogi su mislili, briljantne politicke karijere. Kongresmen **Ted Kennedy**, treci brat, bio je u saobracajnoj nesreci koja je odnijela zivot mlade zene s kojom se on drapao na zadnjem sjedistu. Jedna kcerka je poginula u avionskoj nesreci, **Jackie Kennedy** je prije par godina umrla od raka, jedan mladi Kennedy je prosle godine zapucao u drvo na

skijanju, a evo ove godine ubilo Johna Juniora. Cak se ni profesionalni mudroseri ne libe da govore o "prokletstvu" porodice Kennedy.

Tako se "nacija", htjela ne htjela, nasla u zalosti, a mudroseri i kolumnisti i ini strucnjaci su navalili da analiziraju odakle tolika zalost. Jedni kazu to je zato sto bi mladi i lijepi John Kennedy Jr. jednog dana sigurno bio Predsjednik i misticno ispunio mogucnosti koje je njegov otac nosio u sebi. Drugi kazu da je slika trogodisnjeg Johna Juniora kako salutira nad kovcegom svog oca duboko urezana u "nacionalno" sjecanje. A treci vele da je porodica Kennedy najbliza stvar americkoj kraljevskoj porodici i da Amerika, kao bivsa kolonija, ima specijalnu opsjednutost plemstvom.

John Kennedy Junior nije imao nikakvih specijalnih talenata ili sposobnosti, osim slavnog prezimena i sapunske opere sa mnogo nesretnih ishoda koju to prezime implicira. Izgledao je kao fin mladic, neostecen egzistencijalnim problemima, mnogo vise zainteresovan za glumu nego za karijeru politicara - iako ga je majka Jackie pritjerala u advokatske skole. Bio je upetljan u razne dobrotvorne dogodovstine koje su neophodne porodici Kennedy, kao i drugim americkim bogatunima, kako zbog prijatne moralne aure, tako i zbog poreskih olaksica. Bio je urednik "politickog" casopisa *George*, ciji se koncept zasnivao na ubjedjenju da su politika i slava nerazdvojni: prvi broj je na naslovnoj strani imao superkoku **Cindy Crawford** odjevenu kao **George Washington**, a posljednji broj, kompletiran malo prije Johnove "smrtonosne spirale" sadrzi intervju **Bena Stillera**, poznate glumacke sege, sa **Rickyjem Martinom**, tinejdzerskim idolom, u kojem njih dvojica tabire ko fol politiku. Navodno, John Junior nije bio posebno bistar i nije se posebno iskazivao ni u cemu, osim u slavi. Cini se da u svom kratkom i udobnom zivotu John Junior nikad nije uradio nista specijalno, osim sto se rodio kao Kennedy i zavrtio se u "smrtonosnoj spirali", te je tako nejasno u cemu se sastoji nacionalni "gubitak".

John Kennedy, uz divnu Dianu, savrsen je izraz koncepta istorije i politike koji se sastoji iskljucivo od slavnih ljudi cija se vaznost mjeri njihovom slavom. Takva istorija izmjesta istoriju koja se sastoji od sirokih polja moci, od duboko ukorijenjenih sukoba i siroko rasprostranjenih nepravdi, istoriju koja je mucna, neprijatna i neizbjezna. Politika slave sluzi kao zavjesa iza koje se odvijaju stvarni politicki procesi - neprestani rad na moci i bogatstvu americkih elita, od kojih "nacija" dobija samo mrvice u obliku traceva i kredita. Diskurs slave - ogromna kolicina rijeci i informacija proizvedenih kako bi se slavni ucinili slavnim -

nadomjesta bilo kakav drugi oblik politickog diskursa. Politicari tako postaju slavne licnosti, sto cini njihovu politiku nevaznom (primjer Clintona u aferi **Lewinsky**), a slavne licnosti postaju politicke licnosti, buduci da je njihova politika nevazna, osim ako se njihova petparacka misljenja o pravima zivotinja ili razlici izmedju Clintona i onog drugog ne smatraju politicnoscu.

John Kennedy Junior je upravo zbog svoje ispraznosti savrsena licnost za proizvodnju politickog diskursa u cijem centru je nista. Mediji i politicari i mudroseri i "nacija" mogu bezbjedno kopati po njegovom zivotu, sigurni da ni u kojem trenutku nece naci nista sto moze politicki uznemiriti bilo koga (osim mozda mene budale) - "nacija" koja ne moze prestati gledati u slike koje neprestano pokusavaju objasniti misteriju praznine zaslijepljena je zvjezdanom svjetloscu slave. Otud je smrt mladog Kennedyja, kao i Dianina, u izvjesnom smislu idealan ishod za proizvodjace zvjezdane magle, posto je njegova licnost - i sve nepredvidljive, glupe stvari koje bi mozda uradio - bezbjedno pohranjena na nebu (gdje se sa Dianom drzi za ruke i hoda kroz nebeska ljetovalista). Jedino sto je ostalo je nista pretvoreno u medijski mit i "nacija" sa suzom u oku .

ZAMISLJANJE NACIJE

Pise: Aleksandar HEMON

SVAKA NACIONALNA KNJIZEVNOST, PORED izmisljene istorije na cijem mitskom prapocetku stoji tata nacionalne knjizevnosti koji je prvi pisao "narodnim" jezikom i koji se prvi knjizevno odupirao kuckama agresorskim, ima takodjer "naseg najveceg savremenog pisca". "Nas najveci savremeni pisac" (NNSP) obicno pise romane cija je ambicija da nekako izraze nacionalno bice u ovom istorijskom trenutku. NNSP je u stanju da skonta nacionalne krize identiteta i raznovrsne probleme s kojima se na kraju milenija suocava nacija. I kad on kao subjekt svoje nacionalne recenice upotrijebi "mi", tu nema nagadjanja - zna se ko su "mi", a ko ne zna, simptom je nacionalne krize identiteta.

U Americi NNSP je, cesto se smatra, covjek zvan **Don DeLillo**, koji je napisao jedanaest romana (*White Noise*, *Mao II*, *Libra*) - nedavno sam imao prilike da razgovaram sa DeLillovim izdavacem i ona ga je rutinski opisala kao "naseg najveceg savremenog pisca". Kad DeLillo izda roman, tu nema zajebancije - prikazi na sve strane, kao i razmisljanja o tome gdje se "mi" nalazimo na kraju milenija itd. Mozda najveci DeLillov roman - od nekih 800 i kusur strana - zove se *Underworld* (recimo, "Podzemni svijet") i pocinje opsirnim opisom cuvene *baseball* utakmice izmedju *New York Giantsa* and *Brooklyn Dogersa*, koju su *Giants* dobili u zadnjoj rundi, nakon sto je covjek zvani **Bobby Thomson** raspalio lopticu i postigao *home run*. *Baseball* istorija je istorija Amerike i mnogi poznavaoci sporta znaju tacno o kojoj se utakmici radi. U DeLillovom romanu utakmicu simultano posmatraju **Frank Sinatra**, **J. Edgar Hoover** (cuveni sef FBI-a), **Jackie Gleason**, cuveni komicar, jedan crni djecak, jedan bijeli sredovjecni muskarac, jedan bijeli sredovjecni komentator i jos nekoliko raznovrsnih pojedinaca - svi oni, reklo bi se, simultano prisustvuju tom velikom americkom trenutku.

Nacija je zamisljena zajednica, kao sto je to pokazao **Benedict Anderson**, cije se postojanje zasniva na pojedincima koji mogu da zamisle ostatak nacije kako simultano postoji u istom nacionalnom prostoru, iako nikada nece otici u sve krajeve svoje zemlje, niti ce

ikada sresti vecinu pripadnika nacije s kojima navodno dijele misteriozne kulturno-genetsko-jezicke karakteristike. Taj nacionalni prostor nema centra - nacionalno bice je jednako rasprostranjeno na cijeloj teritoriji - te nacija dijeli prostor kao sto dijeli i vrijeme. Sve sto se desava u zemlji, desava se svima i u isto vrijeme. Veliki broj Amerikanaca, naprimjer, tvrdi da se jasno sjeca gdje su bili i sta su radili u vrijeme atentata na predsjednika **Kennedyja**, kao sto se veliki broj bivsih Jugoslovena sjeca trenutka objave **Titove** smrti.

Knjizevnost ima jednu od glavnih uloga u zamisljanju nacije kao zajednice koja uvijek postoji u istom vremenu i prostoru. Mnogi klasicni romani pocinju opisom simultanih aktivnosti tipicnih pojedinaca (**Dickens**, recimo), ili govore o pojedincima koji postoje u istom prostoru i vremenu a putevi im se ukrste tek pri kraju (*Ana Karenjina*). Nije otud nikakvo cudo da se takvi romani smatraju istocnicima nacionalnih knjizevnosti posto omogucavaju naciji da zamisli da postoji. To kreiranje simultanosti i nacionalnog prostora ideoloska je operacija koja nije nestala sa devetnaestim stoljecem i koja jos uvijek uveliko funkcionise unutar nacionalnih knjizevnosti - DeLillov roman je savrsen primjer. Opis *baseball* utakmice kojoj simultano prisustvuju i crni djecak koji se usvera na utakmicu i sef FBI-a i Frank Sinatra, cini ih nekako sve jednako Amerikancima, sto je, naravno, istorijski falsifikat. Ono sto je jos zanimljivije u DeLillovom romanu (koji se poslije prebaci u "sadasnjost") je to sto kreira zajednicku simultanu proslost - drugim rijecima, projicira zamisljenu zajednicu u mutnu proslost, sto je standarna operacija nacionalistickog diskursa, organizujuci je oko istorijski vaznog trenutka kojem su, navodno, svi prisustvovali. Za naciju kao sto je americka, koja nije genetski definisana (osim u umovima patoloskih rasista), kreiranje zajednicke proslosti i sadasnjosti ne smije nikad prestati, jer se Amerika ne smije prestati zamisljati kao simultana jednina, inace ce se, pribojavaju se patriote, multikulturno raspasti. Taj posao obavlja kako knjizevnost, tako i mediji - afera Lewinsky je kao jednu od posljedica imala ujedinjene nacije koja se u istom vremenu i istom prostoru bavila **Clintonovom** cunom.

Zamisljena zajednica nacije je, medjutim, najcesce muska zajednica - sve mitske pobjede i porazi i veliki knjizevni poduhvati i sportske pobjede, koje pokazuju kako snazno je nase nacionalno bice, sve su to, navodno, muske rabote. Americki Osnivacki oci, koji su u simultanoj proslosti potpisali Deklaraciju nezavisnosti, zasnovali su naciju bez velike pomoci Majki, koje su istovremeno kuhale u nacionalnoj kuhinji. Nacija je zajednica muskaraca u kojoj su zene tek nuzno i periferno zlo, potrebno da se proizvede jos muskih pripadnika nacije. U DeLillovom romanu, u savrsenoj

americkoj proslosti, na *baseball* utakmici na kojoj su crni djecacic i sef FBI-a ujedinjeni, uopste nema zena - kome trebaju zene kad su svi tako ujedinjeni. Idealna nacija uopste nema zena (sto je, naravno, nemoguce, sto zbog biologije, sto zbog potrebe za nacionalnim razmnozavanjem), te su tako zene uvijek prepreka na putu prema ostvarenju idealnog nacionalnog bica. Tu postoji i dodatni problem: ako je idealna nacija potpuno muska, zasnovana i ucvrscena vezama medju muskarcima, pri cemu zene u najboljem slucaju sluze samo kao vezivno tkivo medju muskarcima, onda je svaki oblik homoseksualnosti potencijalno subverzivan i opasan za cvrstinu nacionalnog bica. S jedne strane, seks medju muskarcima ne proizvodi nove pripadnike nacije, a, s druge strane, seksualna zelja narusava navodnu racionalnu organizaciju nacije i pripadajuce joj drzave. Otud nacionalisticki diskurs uvijek ukljucuje mrznju prema zenama, zato sto se bez njih ne moze, i mrznju prema homoseksualcima, zato sto se bez njih mora.

"Najveci americki savremeni pisac", Don DeLillo, ne razlikuje se u osnovi od balkanskog nacionalnog pisca, koji je uvijek direktno upetljan u politicko kurvanje, osim sto DeLillo za svoje ideoloske operacije biva nagradjen garantovanim interesovanjem Amerikanaca i velikim brojem nacionalnih nagrada - i jedan i drugi su profesionalni pripadnici nacije.

ZLO JUTRO U KOLORADU

Pise: Aleksandar HEMON

CIM SAM USAO U PUBERTET, ODMAH SAM POCEO da se foliram, da puno pricam i da se "kreveljim" (termin moje majke), sto je za neumitnu posljedicu imalo nezeljenu paznju starijih (osmi razred) djecaka. Oni su moje foliranje i kreveljenje nagradjivali bolnim cvokama i seftama, kao i generalnim psihofizickim maltretiranjem. Nakon sto sam se pozalio svom ocu, on mi je dao mudri savjet da uvijek uzvratim udarac. Na moju primjedbu da mi to garantuje temeljito maranje, moj otac je rekao: **"Neka, ali onda ce sljedeci put dirati nekoga ko ne uzvraca udarac."** Te sam ja poceo uzvracati udarce, sto mi je zaradilo postovanje kao i izvjestan broj felgi, a stariji djecaci su se preorijentisali na druge nesretnike. Ali onda sam se nasao u sukobu sa covjekom-djetetom pod imenom **Zlojutro**. Nikad nisam sreo nikoga kome je ime bolje pristajalo - Zlojutro je bio zlo u pubertetu. Zlojutro je bio covjek-dijete koji je svoje zlobne rabote obavljao sa odsutnom efikasnoscu i rutinskim zadovoljstvom profesionalnog ubice. Ja nisam siguran da li sam ja rekonstruisao njegov psiholoski portret ili je to bila uvjerljiva glasina koja ga je pratila kao sjenka, ali Zlojutro je bio tip koji je polivao macke benzinom i onda ih palio. To sto sam mu ja jednom uzvratio udarac (zapravo pogodio ga kamenom u nos) Zlojutra nije nimalo odbilo, nego ga je naprotiv inspirisalo. Tako je pocela borba Dobra (jer ja sam, u poredjenju sa Zlojutrom bio dobar) i Zlojutra. Zlojutro me je konstantno proganjao i ja sam se vise puta izvukao iz vrlo nepovoljnih situacija, sve dok me jednom nije ucolio u praznom skolskom hodniku - tragicnom igrom slucaja obojica smo isli da kvasimo spuzvu u isto vrijeme - priklijestio mi vrat i glavu vjestim zahvatom, a onda bez zurbe i sa primjetnim zadovoljstvom poceo da stema zid mojom glavom, sve dok ga neko nije prekinuo, cega se ja slabo sjecam jer mi se bilo intenzivno zamantalo. Sad nesto kontam, da smo tad imali pristup pistoljima i oruzju, jedan od nas (vjerovatno ja) bi bio mrtav.

Kao sto je mrtvo cetrnaestoro djece (i jedan nastavnik) u Littletonu, Colorado, nakon sto su dva petnaestogodisnja zlojutra u crnim mantilima usla u lokalnu srednju skolu naoruzani pistoljima, automatskim oruzjem i bombama i poceli da ubijaju sve redom. Sa narocitim zadovoljstvom su birali sportiste (koji su ih redovno podjebavali) i pripadnike manjina (crnce i ucenike azijskog porijekla). Dvojica ubica su pripadali grupi djecurlije koja je bila

znana kao mantil-mafija (*trenchcoat mafia*). Oni su se izdvajali od ostale raje, furali se na **Marylina Mansona**, nikad nisu skidali svoje crne mantile, a neki su se, bogami, i sminkali, zbog cega su bili redovno maltretirani. I onda su dvojica mantil-mafijasa odlucili da se osvete, kupili gomilu stoljasa, napravili kucne bombe i upustili se u pucnjavu. Mediji su ovdje posvetili malo paznje cinjenici da se to desilo na **Hitlerov** rodjendan (20. april), kao sto se i rasizmu dvojice poremecenih pubertetlija posvecuje malo paznje.

Odmah su se, naravno, mudroseri sjatili da analiziraju mladost Amerike. Pa kazu: 1,5 milion Amerikanaca ispod petnaest godina pati od depresije; mladost Amerike je isuvise izlozena nasilju videoigara; mladost Amerike je sklona imitiranju nasilja iz filmova (film *Basketball Diaries*, u kojem **Leonardo DiCaprio** fantazira kako u crnom mantilu ubije nastavnike, odmah je povucen iz svih videoteka); mladost Amerike, zakljucuju palamudisti, vrlo je zbunjena. Ajde! Zbunjenost pubertetlija je tako prirodna, ja mislim, da bi se nezbunjenim pubertetlijama trebale davati tablete za zbunjivanje. Problem nastaje kad se zbunjene pubertetlije i zbunjeni odrasli dokopaju naoruzanja i kad se ta zbunjenost pocne rjesavati pucnjavom.

Neposredno nakon pokolja u Little tonu, koji je predgradje Denvera, drustvo ljubitelja naoruzanja i puskaranja, znano kao *National Rifle Association* (Nacionalno puskovno udruzenje), odrzalo je svoju godisnju konvenciju u istom tom Denveru, na pragu Littletona. Uprkos molbama gradonacelnika Denvera i razumnog svijeta da odgode svoju konvenciju zbog pokolja, NRA je to odbila, pristajuci samo da skrati svoje zasjedanje na jedan dan, umjesto tri dana. **Charlton Heston**, bivsi Mojsije iz *Deset Bozijih zapovijesti*, vrli junak *Planete majmuna* i sadasnji predsjednik NRA, nije vidio nikakvu direktnu vezu izmedju politike njegove organizacije (koja ima izvanredno jak *lobby* u Washingtonu i direktan uticaj na politiku republikanca) i pokolja u Littletonu. NRA zapravo misli da bi najbolji nacin da se sprijece skolski pokolji (koji se desavaju najmanje dva puta godisnje, mada je litltonski najveci do sada) bio da se naoruzaju nastavnici i osoblje skola. NRA misli da je **Clintonov** (slabasni) prijedlog da se doba legalne kupovine naoruzanja poveca sa 18 godina na 21 neprihvatljiv, kao sto je neprihvatljiv i Clintonov (slabasni) prijedlog da se kupovina oruzja ogranici na samo jednom mjesecno - prvo samo jednom mjesecno, onda nijednom mjesecno, pribojava se NRA. Clanovi NRA, koji su listom americki ultradesni nacionalisti, misle da je Drugi amandman americkog Ustava, koji garantuje pravo na nosenje oruzja, svetinja i da je svaki pokusaj ogranicavanja naoruzanja zapravo ogranicavanje temeljnih ljudskih

sloboda. **"Oruzje ne ubija ljude"**, tvrdi NRA. **"Ljudi ubijaju ljude."** NRA, naravno, zgodno zanemaruje cinjenicu da bi se bez vatrenog naouruzanja ljudi ubijali prackama i palijama, sto bi u najmanju ruku oduzimalo mnogo vise vremena. NRA je direktno odgovorna za pokolj u Littletonu, ali nista im se nece desiti - nijedan proizvodjac naoruzanje nece povuci svoje utoke iz radnji, kao sto je DiCapriov film povucen, niti ce se Heston od *Planete majmuna* ikada imalo postidjeti.

Ja ne znam sta je bilo sa Zlojutrom. Mozda je postao jedan od onih koji su se u ratu, slobodni i naoruzani, fino snasli. A mozda je prosao kroz svoje pubertetske krize, ciji je nasilni vrhunac bilo treskanje moje glave o skolski zid, i postao dobar, normalan covjek, sto vjerovatno ne bi bilo moguce da je jedan od nasih oceva imao pistolj.

ZVIJEZDA KOSOVSKE EPOPEJE

Pise: Aleksandar HEMON

GLEDATI KOSOVSKI EPOPEJU NA televiziji u Americi mucno je: slike kosovskih izbjeglica usred blatnjavog polja, slike nocnih vatri u Beogradu i Srbiji, slike americkih aviona kako uzlijecu u Avianu, Italija, i serije mudrosera koji do mile volje analiziraju i spekulisu o situaciji na Kosovu, znajuci da ih niko nece pozvati da razjasne svoje budalastine ako se nekako ispostavi da nisu u pravu. Jedna od omiljenih mudroserskih tema je predsednik Jugoslavije, gospodin **Slobodan Milosevic**. Veliki broj mudrosera nekako zna sta Milosevic misli i o cemu razmislja, sta mu je sljedeci potez i kakav je kao covek, posto su najvjerovatnije zajedno ovce cuvali. Znalci ce bez ikakvih problema objasniti njegov odnos sa drugaricom mu **Mirom**, sta su mu znacila samoubistva roditelja, sta mu znaci Kosovo i sta god hoces. Nema sta se ne zna, za sve ima ekspert. Neobjasnjivo je, zato, kako su americka i zapadna strategija deveranja sa Milosevicem, ukljucujuci i trenutne pokusaje da se zaustavi jos jedan genocid, dozivljavale fijasko za fijaskom - sto, brate, NATO nije pitao CNN profesionalne mudrosere, oni bi im sve lijepo objasnili.

Milosevic je neprikosnovena zvijezda kosovske epopeje - glava mu cesto prekriva ekran, a cesto se prikazuju i scene iz Miloseviceve primace sobe, gdje on prima **Primakova** ili Papinog izaslanika, vazda u istoj stolici, sa naculjenim usnim resicama, smijulji se jer voli drustvo - ta i on je covek. Milosevic je zvijezda kosovske epopeje zato sto je u ocima americkih medija i americke drzavne politike bilo koji momenat u historiji razumljiv i objasnjiv sa stanovista pojedinca - veliki ljudi su kotaci istorije. Americka istorija se ne razumijeva dijalekticki, kao komplikovana mreza historijskih agenata i pokretaca - klase, rase, interesne grupe, sta god - nego kao posljedica odluka i akcija velikih ljudi: **George Washington** i njegovi Osnivacki burazeri, **Abraham Lincoln**, **Thomas (Halva) Edison**, **John Kennedy**, itd. Zajednicka osobina svih njih je sposobnost (*leadership*) da budu vodje u odsudnim trenucima. A svjetska

istorija i politika su ista stvar, samo malo losiji jer nisu americki, mada su velike vodje i dalje velike vodje: **Mojsije**, **Napoleon**, **Churchill**, **Gorbacev**, itd. I nije to samo u oblasti politike i istorije, nego posvuda i povazda: svijet se sastoji od pojedinaca, a neki su veci od drugih. Veliki pojedinici su geniji, pri cemu njihova genijalnost nije nikad do kraja objasnjiva, sto za posljedicu ima prekrasnu mogucnost beskrajnog spekulisanja i analiziranja - biografija i autobiografija su nevjerovatno popularni zanrovi, jer mnogi ljudi zele da znaju kako je **Monica Lewinsky** postala Monica Lewinsky. Istovremeno, veliki pojedinici su vrhunski profesionalci - oni prosto vrhunski rade ono sto rade, uvijek primjeri predanog rada i pozrtvovanosti, temeljnih protestantsko-kapitalistickih vrijednosti. Veliki pojedinci su prepoznatljivi kao takvi po svojoj velicini - svi veliki americki predsjednici bili su veliki jer su bili americki predsjednici, kao sto su svi veliki glumci prepoznatljivi kao veliki glumci jer uvijek dobijaju velike uloge. Veliki pojedinci uvijek cine velike stvari, koje nisu nuzno dobre, mada dobri veliki pojedinci - uprkos gadnim moralnim dilemama - uspijevaju da na kraju krajeva urade dobre stvari, buduci da su, po definiciji, razumni ljudi. To je, naravno, glupost, ali pomaze da se razumijevanje komplikovane istorije svede na trecerazredne psiholoske spekulacije profesionalnih mudrosera, kao sto pomaze i da se izvede ideoloska pirueta koja prikazuje svijet kao potpuno zavisan od volje velikih pojedinaca - to sto svijet nema nikakve veze sa mojom voljom samo pokazuje da nisam nikakav pojedinac i da sam profesionalna grdoba. I zli ljudi mogu biti veliki pojedinci - **Staljin**, **Hitler**, **Tudjman** - buduci da su u stanju da povedu svoj narod, krdo sitnih pojedinaca, u zeljenom smjeru, mada je zeljeni smjer put u moralno-politicku katastrofu. S jedne strane, njihove sposobnosti vodjenja su vrijedne postovanja, ali s druge strane, njihova mahnitost - nedostatak razuma, koji ih razlikuje od, recimo, Lincolna - odvela ih je u pogresnom smjeru.

Na stranu generalna politicko-filozofska kritika ove kapitalisticke ideologije, filozofija vodja i velikih pojedinaca imala je i jos uvijek ima katastrofalne posljedice u americkom deveranju sa Vozdom Milosevicem. Prvo je Milosevic spojeno tretiran kao legitimni vodja srpskog naroda, a njegova je velicina bila mjerena sicusnoscu opozicije, sve u uvjerenju da se Milosevic tetosenjem

moze kontrolisati. Milosevic je tretiran kao partner, kao vodja s kojim Amerika, vodja svijeta, mora da pregovara i devera, jer su svi oko njega, a i sire, sica. To mu je, naravno, davalo legitimitet, rasturajuci ionako jadnu i cemernu opoziciju, kako u ocima srpskog naroda tako i u ocima jedva zainteresovanog svijeta. Milosevic je predstavljan kao skoro iskljucivi izvor srpskog nacionalizma - kao jedini tvorac srpskog mitoloskog ludila, a ne kao parazit, koji se izlegao iz jajasceta palanackog funkcionerskog oportunizma. Sa Milosevicem u fokusu nestaje baza: **Beckovici** i **Raznatovici** i **Koljevici** i **Bajagici**, **Raskovici** i **Bulatovici** i Akademija nauka i umetnosti i turbo-folk i dobrostojeci gradski svet koji je mislio da su Bosna i Kosovo uvek bili manje-vise njihovi, pa i ako tamo ima nekih primitivnih ljudi, nije neka steta ako nestanu. Sa Vozdom Milosevicem u fokusu takodjer nestaju i nevini ljudi u Srbiji koje tuku NATO bombe. Milosevic je postao pojedinac velicine srpskog naroda - mudroseri-analiticari uredno govore kako NATO tuce Milosevica i kako ga bombe ostecuju, kao da su novosadski mostovi zubni mostovi u Milosevicevim ustima.

Ovih dana CNN prikazuje nesto sto se zove *Um Slobodana Milosevica* (*The Mind of Slobodan Milosevic*) pokusavajuci da razjasni tu misteriju zlog, ali velikog, uma. Milosevicev um je um osrednjeg palanackog aparatcika, te kao takav i nije neka misterija. Ja sam uvjeren da je milosevicevsko zlo koncentrisano u njegovim dzinovskim mesnatim usnim resicama, ali ne znam tacno kako. Cini mi se samo da bi Milosevic, kad bi se nekako uspjele odrezati te resice, ili ugraditi dvije hasisarske visece mindjuse, bio mnogo manji pojedinac.

UVOD U SANGAJ

Pise: Aleksandar HEMON

Kad je britanska flotila uplovila u sangajsku luku 1842. i prakticno ga okupirala, pocela je istorija modernog Sangaja. Britanci su uplovili sa kolonijalnom ambicijom da kontrolisu trgovinu opijumom u tom dijelu svijeta i sa njima su uplovili i drugi zapadnjaci. Trgovina opijumom i drugim orijentalnim blagodatima, kao i s tim vezana rutinska kolonijalna eksploatacija, ucinila je veliku kolicinu zapadnjaka, a i drugog polusvijeta, nevjerovatno bogatim. Krajem devetnaestog vijeka, Sangaj je bio stjeciste raznolikih probisvijeta koji su tamo hrlili kako bi brzo zaradili puno para. Zapadnjaci su sebi odrezali komad Sangaja znan kao Internacionalno naselje, kojim su dominirali Britanci, od kojeg se u jednom trenutku otcijepila Francuska koncesija. Zapadnjaci su zivjeli potpuno odvojeno od Kineza - njihovim biznisima su upravljali kineski nadzornici (kompradori), koji su se tako takodjer bogatili i stelili biznis svojoj rodbini i ahbabima. Krajem devetnaestog vijeka, kontrolu nad kineskim dijelom Sangaja preuzele su dobro organizovane bande, s kojima su zapadnjaci usko i profitabilno saradjivali - pocetkom sljedeceg vijeka sefovi bandi su istovremeno bili sefovi kineske policije u Internacionalnom naselju. Bande su kontrolisale sve od prostitucije (na radost mnogobrojnih mornara) do uklanjanja fekalija u gradu u kojem dobar dio stanovnistva nije imao kanalizaciju nego su se istovarali u kible.

Krajem devetnaestog i pocetkom dvadesetog vijeka ogromne kolicine ljudi su se sjatile u Sangaj - stanovnistvo se udesetostrucilo za manje od pedeset godina - sto je imalo za posljedicu nevjerovatnu urbanu gustocu. Zapravo, Sangaj je i danas grad sa vjerovatno najvecim brojem ljudi po kvadratnom kilometru. Zapadnjaci su se, medjutim, drzali podalje od tih masa - zivjeli su u svojim raskosnim vilama i palacama i hotelima i odrzavali raskosne, razmetljive zabave, izolovani u dubokom i njima neophodnom uvjerenju da su rasno nadmocniji od Kineza. Kad su nakon Oktobarske revolucije Sangaj preplavili Bjelorusi, porazeni i osiromaseni, arogancija zapadnjaka primila je udarac. Iako je dobar dio ruskih izbjeglica pokusavao posteno da sastavi kraj sa krajem otvarajuci jeftine restorane sa ruskom hranom ili radeci kao posluga za zapadnjake, dobar dio je direktno potonuo na dno: postali su izbacivaci i prebijaci u nocnim klubovima koji su tad poceli cvjetati po Sangaju; drugi su se upustili u beslovesna opijanja, u najboljoj slavenskoj tradiciji (uz nadogradnju orijentalne opijumske tradicije), proseci na ulicama kako bi kupili malo rizine rakije (u gradu u kojem su bande kontrolisale i prosjake), a onda se valjajuci po ulicnom blatu. Veliki broj Bjeloruskinja, s druge strane, dobro je pojacao vec snaznu armiju prostitutki, pri cemu je njihova komparativna prednost bila sto nisu pravile

razliku medju rasama - klijent je bio klijent. Druge Bjeloruskinje postale su plesacice u klubovima i kabareima koji su dvadesetih godina - po ugledu na zapadnu dekadenciju, koja je najavljivala skori ekonomski kolaps - cvjetali po Sangaju. Mnogi Kinezi, navikli na aroganciju zapadnjaka i gotovo uvjereni u njihovu superiornost, imali su prilike, zahvaljujuci braci Slavenima, da vide da ocaj i siromastvo ne prave razliku medju rasama.

Sangaj sa kraja dvadesetih i pocetka tridesetih bio je vrhunac dekadencije i urbanog haosa u istoriji covjecanstva. Jedan zapadni misionar je tih godina izjavio: **"Ako Bog dozvoli Sangaju da potraje, duguje izvinjenje Sodomi i Gomori."** Prostitucija, droge, sverc svim i svacim, dekadentna zabava (u jednom zabavnom parku kao atrakcija je reklamirana trudna sestogodisnja djevojcica). Zapadnjaci nisu radili nista nego grabljali profit, tracali, medjusobno se tucali i pohadjali neprekidne mnogobrojne zurke: na jednoj od cuvenih zurki tema je bila Titanic, pa su svi gosti morali doci maskirani kao da su se sad spasili sa broda koji tone (najbolji kostim je bio kostim para koji je dosao nag, zamotan samo u zavjesu za tus, pri cemu su bili dovoljno obzirni da izmedju svojih genitalija instaliraju peskir). U ta doba jedna od profitabilnih aktivnosti je bilo kidnapovanje zapadnjaka cija je rodbina mogla platiti otkupe. Najcuveniji hotel na svijetu je bio sangajski Cathay Hotel (koji se danas zove Hotel mira), u koji su dolazile zapadne filmske zvijezde, tek onako. Sangaj je takodjer bio i centar kineske filmske industrije, kojom su dominirali mjuzikli i price o ljepoticama u raljama poroka.

Krajem dvadesetih i pocetkom tridesetih, grad je takodjer bio pun komunista (u Sangaju je bio osnivacki kongres kineske Komunisticke partije) koji su se borili protiv nacionalista na vlasti. Komunisti su imali elitne, ilegalne odrede ubica, istovremeno zaposlenih u bandama, koji su eliminisali funkcionere nacionalisticke vlasti, koja je zauzvrat cinila ceste masakre nad radnicima i sirotinjom. Sangaj je bio pun spijuna, medjunarodnih komunista (**Richard Sorge** je tamo proveo par godina pocetkom tridesetih), japanskih agenata, izbjeglica bez drzave (sa tzv. Nansen pasosima), americkih ranih feminista i puno, puno ocajne sirotinje koja je sazrijevala za revoluciju. Ali prije nego sto je Revolucija dokusurila dekadenciju, Sangaj je proveo osam jebenih godina pod japanskom okupacijom (1937-1945) koja je osiromasila i ponizila zapadnjake, ukljucujuci i veliki broj jevrejskih izbjeglica koji su se sklonili od holokausta, kao sto je i omogucila mnoge zlocine nad kineskim stanovnistvom. Nakon sto je americka flotila uplovila u Sangaj 1945, veliki broj tih zapadnjaka, clanova bivsih bogatih porodica, cijih je nekoliko generacija rodjeno i odraslo u Sangaju, otplovio je na Zapad. Kad je Revolucija konacno pobijedila 1949, Sangaj je postao dio Narodne Republike Kine i to je bio kraj dekadentnog grada.

Ali i u komunistickoj Kini, Sangaj je bio specijalan, grad sa jakom

gradjanskom tradicijom i disidentskom kulturom. U zadnjih par decenija, Sangaj je bio neka vrsta specijalnog grada, gdje je sistem dozvoljavao neokapitalisticke eksperimente, gdje su komunisticka retorika i simbolicki sistem bili mnogo manje prisutni nego u ruralnim, siromasnim provincijama ili u Pekingu, centru vlasti. Ocevici kazu da nema grada u svijetu u kojem se vise gradi nego u Sangaju.

Dobri se citalac sigurno priupitao cemu ovaj munjeviti i povrsni pregled istorije Sangaja. E pa, dobri citaoce, koliko sutra, ja odlazim u Sangaj na vise sedmica, da ja vidim sta to tamo ima i da li je ostalo ista od dekadentnog Sangaja, te namjeravam da te izvijestim o svojim malim otkricima. Otud za dvije sedmice ocekuj **Avanture Hemonwooda u Sangaju**.

SANGAJSKE PRICE (1)

Pise: Aleksandar HEMON

Evgenij Pik, sin kozackog pukovnika, rodjen je u Rigi, Latvija, 1899. ili 1900, pod imenom **Evgenij Mihajlovic Kojevnikof**. Nema puno podataka o njegovom djetinjstvu, djecastvu ili mladosti. Znamo da se borio u ruskoj armiji za vrijeme Prvog svjetskog rata. Kasnije je tvrdio da su ga Nijemci zarobili jedanaest puta i da im je jedanaest puta pobjegao. Znamo i da je od 1919. do 1922. studirao na moskovskoj Vojnoj akademiji, kao i na Akademiji muzickih i dramskih umjetnosti. Nakon zavrsenih studija, trag mu se skoro gubi, mada se vjeruje da je bio asistent vojnog atasea u sovjetskim ambasadama u Afganistanu i Turskoj.

Pik pristize u Sangaj 1925, kao clan sovjetske vojne misije Sljedecih par godina radi za Kominternu, uspostavljajuci kontakte kako sa lokalnim komunistima, tako i sa strancima, narocito Bjelorusima, kojima je Sangaj bio krcat. Ali 1927. Pik izdaje svoje drugove, prelazi na stranu Britanaca (koji dominiraju Sangajem) i detaljno ih informise o radu Kominterne u Sangaju i Kini. Pikove informacije primljene su sa ushicenjem u britanskom Foreign Officeu. Kasniji americki obavjestajni izvjestaj, medjutim, tvrdi da je Pik dobar dio tih informacija prosto izmislio kako bi iscijedio sto vise para od Britanaca.

U sljedecoj decenij Pik postaje cuvena licnost u svijetu ruskog teatra u Sangaju: znan je kao pozorisni producent, impresario, glumac, operski pjevac i baletan. Postaje vlasnik pozorista sa grandioznim imenom "Dalekoistocna velika opera" (*Far Eastern Grand Opera*). Svjedoci pamte njegove gromoglasne izvedbe ruskih narodnih pjesama pred publikom koja rida od nostalgije. Cuvene su bile i njegove izvedbe Hamleta na ruskom – u rijecima "Biti il' ne biti" odjekuje tuga sangajskih Rusa, zaboravljene, zaturene klase, koja u izgnanstvu prosi, prostituise se i prisjeca se stepa. Postoje fotografije Evgenija Pika u ulozi Hamleta: obilato nasminkan, lice mu se cakli od pomade, koja istovremeno skriva oziljke od opekotina, dar njegovih bivsih drugova iz Kominterne. Razrogacenih ociju, suludog pogleda, zategnutih misica na licu, Pik se suocava sa kamerom i tesko je reci da li je ludilo vidljivo na fotografiji njegovo ili Hamletovo.

Na policijskim fotografijama, medjutim, Pik izgleda kao klasicni kriminalac: izgleda smiren, kamera mu je prijatelj. To je vjerovatno zato sto se Pik osim umjetnoscu svim srcem bavi i kriminalom, te je cest gost policijskih stanica. Krajem dvadesetih, ucjenjuje americkog sudiju, koji radi za Internacionalni sud, za kojeg otkriva da je homoseksualac (sudijino tijelo je kasnije nadjeno na obali rijeke Huangpu). Godine 1929. osudjen je

na devet mjeseci zatvora zbog krivotvorenja. Dvije godine kasnije osudjen je zbog prevare i iznudjivanja jer je, predstavljajuci se kao vojni savjetnik, kineskim vlastima u Kantonu prodao nepostojece oruzje u vrijednosti od nekoliko miliona dolara. Po Sangaju prodaje dokumente koji su ukradeni iz sovjetskog konzulata. Zivi sa Gruzijkom koja drzi pansion u blizini Astor House Hotela, a ruske novine koje izlaze u Harbinu optuzuju ga da, zajedno sa svojom ljubavnicom, drzi kupleraj i bavi se trgovinom bijelim robljem.

Anonimni americki obavjestajac ga u svom izvjestaju opisuje kao covjeka koji je "skolovan, dobar lingvista, istaknut glumac i nevjest pisac. Takodjer je i kompetentan ubica, obavjestajac, provokator i krijumcar oruzjem". Jedan poznanik ga opisuje ovako: "krajnje emotivan… vrlo saosjecajan i spreman da pomogne svakom prosjaku. Znao je cesto reci: 'Drama i muzika su moji najbolji prijatelji, a pozornica je moj zivot'."

Nakon sto 1937. Japanci okupiraju dobar dio Kine, ukljucujuci i kineski dio Sangaja, Pik pocinje da radi za japansku Mornaricku obavjestajnu sluzbu, koja mu dodjeljuje kancelariju u svojoj zgradi u Sangaju. Pik organizuje krug Evropljana-agenata, koji ukljucuje elitu sangajskog podzemlja: **"Grof" Vladimir Tatischeff**, ucjenjivac, prevarant i dousnik; **"Baron" N.N. Tipolt**, bivsi mornaricki oficir i alkoholicar; ogroman broj mladih Ruskinja, cija su tijela dolazila do vaznih informacija. Njegov najbolji covjek, medjutim, bio je **Nathan Rabin**, bivsi clan detroitske Purpurne bande. Americki izvjestaj opisuje Rabina kao "iznudjivaca i ucjenjivaca… sklonog ubistvu kad je pijan". Kad nije imao posla u Pikovoj organizaciji, Rabin je radio kao profesionalni trombonista.

Trinaestog septembra 1941, ruski novinar **Serge Mamontov** napadnut je u Francuskoj koncesiji u Sangaju. Umire dva dana kasnije. Mamontov je u ruskom casopisu *Far Eastern Times* napao Pika, sto mu Pik nije oprostio. Ruski policajac u Francuskoj koncesiji pod imenom **Slobodchikov** brzo otkriva da je Pik unajmio kineskog placenog ubicu (kojeg je prevario, jer mu je platio mnogo manje nego sto je obecao). Pikove japanske veze nisu mu mogle pomoci – biva osudjen na petnaest godina zatvora.

Ali nakon sto su Japanci napali Pearl Harbour, njihove trupe su usle u dijelove Sangaja koje su drzali Britanci i Amerikanci. Pik je oslobodjen (placeni ubica, Kinez, umire u zatvoru) i nastavlja sa radom za japansku mornaricu. Zatvorsku celiju zamjenjuje soba u Hotelu Cathay, koji je tridesetih bio najpoznatiji hotel na svijetu i jedan od najluksuznijih.

Hotel Cathay se danas zove Peace Hotel, i u tom hotelu smo moja zena i ja odsjeli. Broj nase sobe bio je 741 – to je soba u kojoj je Pik obitavao 1941-1944. Kad sam to otkrio, citajuci u hotelskom restoranu knjigu o sangajskim spijunima, istovremeno su me obuzeli blazenstvo i strava – radilo se o jednoj od onih koincidencija koje ukazuju na postojanje viseg

bica. Nakon tog otkrica, nasa hotelska soba nije vise bila ista: moja zena i ja, oboje oboreni groznicom koju smo zaradili u Sangaju, zurili smo u zidove i plafon, skoro ocekujuci da se iz njih ispili Pik i pocne da nam na ruskom recituje Hamleta. Jedne noci, u pet ujutro, neko pokusava da udje u nasu sobu, i ja drhturim na vratima, ne usudjujuci se da otvorim, osluskujuci. Druge noci, ponovo nas budi cudan zvuk, i moja zena i ja se budimo i zurimo u mrak, dok se nesto sunja po sobi. Sutradan ujutro, nalazimo raskopanu kesu sa keksom, i sva je prilika da je u pitanju bio mis, ali nigdje u sobi nema rupa. Istog dana se selimo u sobu broj 426, ciji prozor gleda direktno u zid.

Pik 1944. odlazi na Filipine, gdje prividno radi za Japance, dok ustvari smislja kako da se izvuce kad ovi izgube rat. Pred sam kraj rata zavrsava u Japanu, gdje ga Amerikanci hapse 1946. Njima daje obilje fantasticnih informacija i oni ga pustaju. Vraca se u Sangaj, iz kojeg 1949. ponovo bjezi od komunista. Godine 1950. nalazimo ga zivog i zdravog u tajvanskom zatvoru, gdje za zatvorenika pjeva slagere koji su u Sangaju bili popularni tridesetih. Nakon toga mu se gubi svaki trag.

SANGAJSKE PRICE (II)

Pise: Aleksandar HEMON

Ching (ime je promijenjeno u slucaju da ovo citaju oni koji ne bi trebali da znaju) je naucio da prica engleski po- tajno slusajuci *Glas Amerike*, rizikujuci vlastitu glavu. Sad svakog vikenda, a pocesto i radnim danom, zanemarujuci svoj posao statisticara u nekoj fabrici, tumara sangajskim Starim gradom tragajuci za strancima koji pricaju engleski kako bi vjezbao svoj engleski. Stari grad je pun turista u potrazi za autenticnom Kinom, koji slikaju sve sto njima izgleda kineski ili kupuju autenticne jeftine suvenire. Ching je ljubazan i njegov engleski je tecan, zna puno o Shanghaiju - strance ponekad vodi po Shanghaiju, pokazujuci im stare zgrade, iz doba kad su zapadnjaci dominirali gradom.

Ching nam nije pokazao previse interesa za Zapad, dijelom zato sto vec puno zna - brat mu zivi u Salt Lake Cityju i redovno mu salje knjige, a dijelom zato sto misli da stranci malo znaju o modernoj Kini, te hoce da im objasni. Nas je odveo u sarmantnu malu cajdzinicu, punu postera i antikviteta iz dvadesetih i tridesetih godina, kad je Shanghai bio na vrhuncu dekadencije. Tu nam je pricao o istoriji i o sadasnjosti Shanghaija: Shanghai je grad u kojem je stanovnistvo danas, kao i sto je bilo prije komunizma, opsjednuto parama i akcijama i berzom, u kojem je nevjerovatna kolicina nebodera, ukljucujuci i najvisu zgradu u Kini, napravljena u zadnjih 5-10 godina. Stvari se mijenjaju, rekao nam je Ching. Prije nekoliko godina on ne bi smio pricati sa nama, a kamoli izvaditi svoju sliku iz mladosti, iz doba Kulturne revolucije, kad ga je poslalo na selo da se celici. Na slici je Ching mrsav kao pritka, a na grbaci mu je hrpa drva.

Nakon sto oprezno stavi sliku nazad u novcanik, Ching, bijesnim ali suzdrzanim glasom, prica o **Mao Ce Tungu** i njegovim zlocinima, o ogromnoj kolicini ljudi koji su nastradali u Kulturnoj revoluciji. Ching prica tako slobodno, mada tiho i svjestan da blizu nas nema nikoga, pa u jednom trenutku pomislim da bi mogao biti provokator. Ching nam prica kako su mu oca - koji je bio oficir Kuomintanga, **Chang Kai Shekove** nacionalisticke Armije - uhapsili komunisti nakon sto su 1949. "oslobodili" Shanghai. Otac mu je onda proveo godine u samici, a onda u logoru, a onda u izgnanstvu - Chingova majka ga je mogla posjetiti jednom mjesecno, a Ching ga desetljecima nije vidio. Tek sedamdesetih njegov otac je bio oslobodjen i jos je ziv, i oprezan. Chingova majka nije mogla hraniti troje djece, pa je Chingovog brata dala jednoj dobrostojecoj zeni koja ga je odgojila. Ching svog brata nije vidio dvadeset godina. Brat mu je u medjuvremenu emigrirao u Ameriku (sestra mu je u Hong Kongu), sponzorisan od strane

mormona, gdje se i sam preobratio na mormonstvo. U Kini krv nije voda i braca su se ponovo zblizila i Ching hoce da posalje svoju kcerku u SAD kako bi studirala i brat bi mu pomogao, ali vizu za Ameriku je gotovo nemoguce dobiti.

Ching radi kao statisticar, ali pravi posao mu je vjerovatno da privatno vodi turiste okolo i pokazuje im stvari - u Shanghaiju, u kojem vrlo malo ljudi prica engleski, a jos manje ima vremena da se zajebava sa turistima, prevodilac i znalac stvari lokalnih velika je prednost. Ching, medjutim, od nas nije nista trazio, osim razgovora. Pricali smo o Tienanmenu ("**To je bilo prerano"**, kaze Ching), o stavu vlasti prema Maou (**"Kazu: zProslost je proslost, okrenimo se buducnosti'."**), o reziseru **Zhang Yimou** (*Ju Dou*, *Prica o Qui Jou*, *Zivjeti*), za kojeg ja mislim da je jedan od najvecih zivih reditelja, a kojeg Ching ne voli (**"To nije prava Kina"**, kaze Ching), o razlici izmedju Pekinga i Shanghaija (**"Ljudi iz Pekinga puno pricaju"**, kaze Ching), o Japancima koje Ching mrzi (**"Zvijeri"**, kaze Ching, **"zbog kojih su komunisti pobijedili u gradjanskom ratu.**")

Najbolji razgovor, medjutim, bio je nas prvi razgovor. Moja zena i ja smo tu- marali Starim gradom i ja sam (se- ljak) bio u dresu "Liverpoola FC", na cijim ledjima je broj sedam i lijepo pise McMannaman, kad me je neko pokucao po ramenu, pokazao mi nesto u ruci i rekao: **"Prepoznajete li ovo, gospodine?"** Prvo sam pomislio da me neko hapsi, te sam se brzo pokusao sjetiti sta sam zgrijesio kako bih se odmah poceo pravdati. Onda sam pomislio da mi neko nesto prodaje, posto te u Starom gradu svi vuku za rukav i nesto ti tale. A onda sam prepoznao znacku "Liverpoola FC", i Ching mi se predstavio kao navijac "Liverpoola FC". I tu smo ti se mi lijepo siti napricali o kupovini **Barmbyja**, o povredama **Redknappa**, **Fowlera** i **Owena**, o mogucnosti povratka **McMannamana** u rodni grad. To je bila jedna od onih prijatno nadrealnih situacija: u sangajskom Starom gradu, gdje su stogodisnje zgrade prosle godine restaurirane tako da izgledaju kao nove, okruzeni nevjerovatnom kolicinom ljudi, na temperaturi od oko cetrdeset stepeni, vlaznost sto deset posto, dok se moja zena neuspjesno cjenka sa prodavcem zmajeva, covjek iz Sarajeva koji je odrastao gledajuci veliki tim "Liverpoola" sa **Ianom Rushom** i **Keeganom** i **Dalglishem**, caska o "Liverpoolu" sa covjekom iz Shanghaija koji je odrastao sa ocem u samici i hrpom drva na grbaci, i dobro nam je. I obojica znamo, a da o tome uopste ne mislimo, da se svijet nevjerovatno promijenio za nasih zivota i da ce se sve to jednom pamtiti, kao sto se pamti Shanghai tridesetih i Sarajevo devedesetih.

SANGAJSKE PRICE (III)

Pise: Aleksandar HEMON

Desna obala rijeke Huangpu, dio Shangha ija koji se zove Pudong, nekad je bila na trpana udzericama u kojima je zivjela sangajska sirotinja. Danas je to najmoderniji urbani prostor u Kini, sa futuristickim TV tornjem, najvisom zgradom u Kini, i poljima betona na kojima rastu zdravi neboderi. Sve te zgrade su izgradjene u zadnjih pet-deset godina i posljedica su gotovo neshvatljivo ubrzanog ekonomskog procvata Shanghaija. Na lijevoj obali Huangpua je Bund, ostatak iz vremena prvog sangajskog procvata, red neoklasicistickih zgrada, istovremeno strogih i razmetljivih, kao i ljudi koji su ih izgradili - brutalni kapitalisti s pocetka ovog vijeka. Te zgrade su nekad bile banke, sjedista poslovnih imperija i ekskluzivni klubovi za strance (tu je bio i "javni" park u koji pristup nisu imali psi i Kinezi). Jedna od tih zgrada bila je Hotel Cathay (danas Peace Hotel), koji je izgradio **Sir Victor Sasoon**, najbogatiji covjek u Shanghaiju tridesetih godina ovog vijeka. Na vrhu hotela, u zelenoj piramidi koja jos uvijek dominira Bundom, zivio je Sir Victor licno. Odatle je upravljao svojim carstvom, koje se u dobroj mjeri sastojalo od nekretnina na Bundu i Nanjing Roadu, obje ulice vidljive iz njegovih odaja. Svako jutro bi ga probudilo ritmicno ho-rukanje njegovih kineskih najamnika koji su tacno ispod njegove piramide istovarali njegov tovar sa njegovih brodova.

Sir Victor je bio potomak bagdadskih Jevreja, trgovacke porodice koja je finansirala iracke kalife, sve dok Britanci nisu kolonizirali slobodarski Irak. Mogucnosti kolonijalnog investiranja privukle su Sasoone Indiji i kompanija se preselila u Bombay. Ali kada je indijski nacionalni pokret poceo da glodje britansku vlast u Indiji, Sir Victor se preselio, prvo u Hong Kong, pa onda u Shanghai, gdje je stigao 1931, na vrhuncu sangajske dekadencije. Sir Victor je bio britanski gradjanin - bio je jedan od prvih pilota u Kraljevskoj avijaciji u Prvom svjetskom ratu, gdje je zadobio povrede kuka koje su ga cinile invalidom. Pa ipak, dobar dio Britanaca u Shanghaiju ga je prezirao kao Jevreja i nekoga ko je rodjen u kolonijama i nikad nije zivio na Ostrvu: iako je bio najbogatiji covjek u Shanghaiju, Sir Victor nije imao pristup u britanski klub. Snobovi ga nisu mogli ignorisati, jer je Sir Victor igrao golf sa Princom od Walesa i jer je bio centar drustvenog zivota sangajske elite. Sir Victor je, s druge strane, prezirao britansku snobovstinu (na njihov uzas, Sir Victor se druzio sa Kinezima) i uzivao je u ponizavanju oksfordskih diplomaca - na jednoj zurci Sir Victor je prosuo ciniju hladne kreme niz vrat posebno ustogljenog britanskog diplomate.

Zurke koje je Sir Victor organizovao u Hotelu Cathay bile su legendarne. Na jednu zurku svi su morali doci obuceni kao da su clanovi putujuceg cirkusa:

izvjesna gospodjica **Winter** je bila tetovirana zena, jedna druga poznata sangajska dama bila je obucena kao trapezista, dok je gospodjica **Dunsford** nosila skliski kostim u kojem je licila na dresiranog tuljana. Neko je u liftu za poslugu prosvercovao kompletnog magarca, koji je onda ujeo par uvazenih gostiju i posrao se na plesnom podijumu. Sir Victor je nosio kostim krotitelja, sa cilindrom na glavi i bicem u ruci. Sir Victor je zurke koristio da pokupi zene - Sir Victor je bio neozenjen i zene je volio skoro vise od konjskih trka. Bio je znan po skupim poklonima: poneku bi plesacicu nakon nastupa cekala raskosna paleta svilenih carapa i mjesto u Sir Victorovom krevetu, a americkoj spisateljici **Emily Hahn** (koja se uvijek pojavljivala u drustvu majmunceta pod imenom Mr. Mills) poklonio je kompletnog *Chevrolleta*.

Tema druge zurke je bio brodolom - gosti su morali doci obuceni kao da su se sad spasili sa potonulog broda. Jedna sangajska ljepotica se ukazala u poluprovidnoj spavacici sa viklerima na glavi, Sir Victor je umjesto vesa imao termofor koji mu je visio oko pasa, pokrivajuci mu genitalije, a kostim bracnog para **Burdick** bio je najzapazeniji. Oni su pristigli gologuzi, umotani samo u tus-zavjesu, voda im se cijedila sa glave, sa peskiricem izmedju njihovih genitalija, jer su se ko fol zajedno tusirali kad je brod potonuo.

Tesko se oteti utisku da je na toj zurci prizvana nesreca, koja je pocela 1937. japanskom okupacijom kineskog dijela Shanghaija. Stranci su mislili da ih nesreca nece pristici, ali ih je pristigla 1941, kad su Japanci usli u Medjunarodno naselje i zatvorili veliki broj Britanaca. Sir Victora su ostavili na miru, posto su Japanci imali cudnu politiku prema Jevrejima. Procitavsi puno antisemitske literature, bili su uvjereni da postoji jevrejska mreza koja kontrolise Ameriku i medjunarodne finansije, odlucili su da pruze utociste mnogim njemackim Jevrejima koji su spasavali zivu glavu, sve u nadi da ce ih jevrejska mreza pogurati u ratu protiv Zapada. Ali Jevreji koji su stigli u ta doba bili su ocajna sirotinja, koja je izgubila sve u izgnanstvu. U ratnim godinama u Shanghai je pristiglo oko 25.000 Jevreja. Japanci se nisu o njima htjeli brinuti, te je sve spalo na jevrejske starosjedioce, na celu sa Sir Victorom, koji je finansirao pomoc svojoj sabraci. Nepotrebno je reci, biznis je za vrijeme japanske okupacije potpuno zamro.

Nakon japanskog poraza Shanghai se poceo polako, ali presporo oporavljati, i bilo je jasno da se grad ne moze oduprijeti komunistima. Veliki sangajski biznisi su se poceli preseljavati, sto u Hong Kong, sto nazad u Evropu. Sir Victor je svoju kompaniju 1948. prebacio na Bahame, odakle je poslovao u Juznoj Americi. Sve donedavno, Bund je bio zapusten, prezren od strane komunista - Hotel Cathay je za vrijeme Kulturne revolucije bio radionica za popravku bickla. Ali novi kapitalisticki duh polako vraca Bundu nesto od starog sjaja. Tesko je, medjutim, zamisliti da ce iko od komunistickih kapitalista ili tajvanskih biznismena ikad dostici slavu Sir Victora Sasoona.

SANGAJSKE PRICE (IV)

Pise: Aleksandar HEMON

Sredinom tridesetih, u Shanghai je pristigao veliki reditelj **Joseph von Sternberg**, u potrazi za lokacijama za (buduci) film *Shanghai Express*. To je jedan od filmova koji je ucinio **Marlene Dietrich** slavnom: u tom filmu velika ledena kraljica se zove Shanghai Lilly i kaze nekom ustogljenom Britancu, kojeg je nekad pod drugim imenom voljela: "Treba mnogo muskaraca da ti se ime promijeni u Shanghai Lilly." U svojoj autobiografiji *Fun in a Chinese Laundry*, koja je izvrsna kolekcija najzlobnijih traceva o Hollywoodu, Von Sternberg posvecuje malo prostora svojoj posjeti Shanghaiju i gotovo sav prostor je posvecen mjestu koje se zvalo *The Great World* (Veliki svijet), zabavnom parku koji uopste nije bio park nego sestospratna zgrada ciji je toranj bio vidljiv sa skoro svake tacke u Shanghaiju i cije glavne musterije su bili sangajski nadnicari i sirotinja. Tesko je ne primijetiti simboliku imena Veliki svijet: "Nakon sto sam usao u tu vrelu struju ljudskosti", pise Von Sternberg, kao da pise o vlastitom rodjenju, "vise nije bilo povratka."

Na prvom spratu je vidio kockarske stolove, djevojke za zabavu, madjionicare, dzeparose, aparate za kockanje, eksplozije petardi, sarene lepeze, akrobate, ptice i zrikavce u kavezima. (U Shanghaiju svijet drzi zrikavce u kuci, u kavezu, da im zricu. Povrh toga, od septembra do novembra je, cak i dan-danas, sezona borbe zrikavaca.) Na drugom spratu su bili restorani, gomile glumackih trupa koje su izvodile scene iz omiljenih kineskih opera, jos zrikavaca u kavezu, svodnici i njihove kurve, babice, brice i strucnjaci koji vade vosak iz usiju. Na trecem spratu su bili zongleri, travari, sladoledzije, fotografi, jos lakih zena, ali malo zavodljivijih (sto visi sprat, to visi izrez na haljini), i, kao posebna atrakcija, red klozeta ciju je upotrebu nadlezni sluzbenik morao objasnjavati musterijama naviklim da se istovaraju u kible. Cetvrti sprat bio je pun strelista, tockova srece, raznoraznih maserki i akupunkturista, standova sa vrucim peskirima, standova sa suhom ribom i iznutricama, pretrpanih plesnih podija na kojima su se razliciti orkestri nadglasavali u izvodjenju lokalnih verzija stranih slagera. Na petom spratu su bile zene cije su haljine imale izreze do pazuha, preparirani kit, prodavci balona, *peep-show* kabine, maske, labirint od ogledala, stand na kojem su se pisala ljubavna pisma sa zagarantovanim rezultatima, raznorazna gumena dobra, pricaoci prica, i mali hramovi sa lokalnim bogovima koji se mrste na raskalasnost svojih podanika i ispred kojih pokajnicki gore mirisljavi stapici. Na vrhuncu svega je krov na kojem gipke zene hodaju na spagi razapetoj iznad klackalica, standova sa provodadzikama (uspjeh garantovan) i kockara koji igraju mahjong i kineski sah, dok oko njih zvizde rakete i petarde. Na kraju su

ljubazni domacini pokazali Von Sternbergu prostor ispod stepenica gdje su okoncani zivoti mnogih musterija koji su u usponu kroz Veliki svijet procerdali vlastiti zivot - ono sto Von Sternberg ne spominje u svom opisu je velika kolicina ugostiteljskih objekata koji su sluzili najjeftiniji opijum. "Zasto se ne napravi nekakva ograda?", priupitao je Von Sternberg, s tipicnom zapadnjackom prostodusnoscu. "Kako neko moze sprijeciti covjeka da se ubije ako on to hoce?", odgovorili su mu sa rutinskim fatalizmom njegovi domacini.

Borhesovski Veliki svijet poceo je gubiti svoje stanovnike u ratu, a sa dolaskom komunizma 1949. postao je nemoguc. Preimenovan je u Palatu mladosti i za vrijeme Kulturne revolucije bio je mjesto gdje su se na "pristojan" nacin sretali neozenjeni omladinci i neudate omladinke, sve pod nadzorom nekog postenog komuniste i sa ozbiljnom namjerom da stupe u produktivni socijalisticki brak. Tek sa reformom u zadnjih deset godina, od koje je Shanghai ponovo procvjetao, Veliki svijet se vratio svojoj prvobitnoj funkciji narodne zabave, ali, nepotrebno je reci, nije ostalo nista od sumanute dekadencije tipicne za Shanghai iz dvadesetih i tridesetih.

Moja vrla zena i ja smo ipak drito zapuca li tamo cim smo stigli u Shanghai. Veli ki svijet se sad nalazi u sjenci vijadukta koji sijece kroz srce Shanghaija i toranj mu se samo na trenutak moze vidjeti iz automobila koji po vijaduktu zuje. Na prvom spratu je mrzovoljno osoblje koje je s nevjericom gledalo u nas, kao i red konkavnih i konveksnih ogledala koja su sva bez obzira cinila da izgledam debeo. Na prvom spratu su bile i nespretne akrobate - uglavnom djeca koju se obucavaju da jednog dana postanu zvijezde mnogo profitabilnijih akrobatskih teatara koje posjecuju turisticke grupe. Gipki djecaci lete kroz obruce, neki od njih se svako malo razbije, a djevojcice savitljive kicme se uvijaju i izvijaju, i povremeno se moze vidjeti bljesak bola (ili mozda dosade) na njihovim licima. U Velikom svijetu su danas atrakcije koje se mogu vidjeti u svakom sugavom luna-parku: autici koji se sudaraju, vozici u obliku zmaja koji kruze unutar jedne velike sale, video igre i fliperi, pa cak i bioskop koji je prikazivao neki dosadni socijalisticki film. Ja sam ocekivao da u jednoj od tih sala vidim i dagadu.

Pa ipak, u jednoj od tih mracnih sala bila je izvedba kineske opere. Zena u savrsenobijelom, sa debelim slojevima sminke, izvodila je precizno koreografisanu ariju (dva koraka nazad, jedan naprijed, jedan udesno itd.), sa naglasenim izrazima lica, uz muziku koja se uglavnom sastojala od jecanja nekog violinskog instrumenta, drndanju cimbala i trestanju hora cinela. Mi, naravno, nismo razumjeli ni jednu jedinu rijec, ali nam je bilo jasno da zena pati zato sto je izgubila nekoga koga voli. Patnju je okoncala samoubistvom, koje je izvrsila bodezom uz tuznu, tuznu ariju od koje nas je dusa zaboljela. I kad je pala na binu, uz salvu cinela, i svjetlo se ugasilo,

malobrojna publika se digla iz sjedista uzarenih od vrucine i u tisini izasla na svjetlo dana, kao da u par koraka prelaze preko stoljeca naslaganih u Velikom svijetu, svjesna da povratka nema.

SPIJUNSKA ETIKA

Pise: Aleksandar HEMON

Jedna od prvih duznosti Burtona Gerbera bila je u Berlinu krajem pedesetih. Burton je u Berlin stigao kao mladi operativac CIA-e, spreman da se kali u najhladnijem periodu hladnog rata. Buduci da je Berlin prakticno bio na frontu, operativci su imali jak, rovovski osjecaj solidarnosti i bliskosti, te su se svi lojalno ukazali na vjencanju jednog od svojih drugova. Na vjencanju se pilo i veselilo i onda su svi skupa pozirali za fotografa. Kad su poslije od mladozenje trazili fotografije, on im je rekao da on uopste nije unajmio fotografa - fotograf je radio za KGB i kompletna postava CIA-e iz 1958. nasla se u sovjetskom foto-albumu.

Burton je bio jedan od operativaca CIA-e zaduzenih za regrutaciju i pretvaranje u spijune kako domacih tako i sovjetskih gradjana. Tecno je govorio ruski i par drugih slovenskih jezika, ukljucujuci i srpskohrvatski ili hrvatskosrpski koji je naucio dok je sluzio u Beogradu sedamdesetih, u vrijeme kad je **Lawrence Eagleburger** bio ambasador. Burton mi je pricao kako je u ta doba sa Eagleburgerom isao u posjet bosanskohercegovackom rukovodstvu. Jedna od tacaka programa u tom posjetu bio je, naravno, krkanluk. Na sto se iznijelo jagnje i jos svega, i zatim je jedan od rukovodilaca, bezbeli objasnjavajuci lokalne obicaje, rekao "Glava glavi". Dodjela jagnjece glavuse postala je onda stvar diplomatske igre i pregovaranja, da bi glavusu na kraju dobio Eagleburger, a Burton jos uvijek pamti tu frazu, koju mi je odrecitovao sa americkim naglaskom ("glawa glawi"), frazu vaznu za razumijevanje historijskih procesa u nasim krajevima.

Poslije je Burton radio u Moskvi, i dalje vrbujuci domace gradjane da spijuniraju za USA, a na kraju je zavrsio kao jedan od direktora Istocnoevropske sekcije operativnog odjela (za razliku od analitickog) CIA-e, sto znaci da je rukovodio mrezama agenata u Istocnoj Evropi, a narocito Sovjetskom savezu. Sredinom osamdesetih, veliki broj agenata koje je Burton izvrbovao i kontrolisao u sovjetskim diplomatskim postajama, kao i iza zeljezne zavjese, poceo je nestajati - pozvali bi ih na konsultacije u Moskvu, sa kojih se nikad ne bi vratili, ili bi otisli na zasluzeni odmor da ih niko vise nikad ne vidi. Burton tvrdi da je on brzo zatvorio rupe kroz koje su nestajali njihovi spijuni, ali cinjenica je da je CIA dugo bila zbunjena i sludjena i da je tek pocetkom devedesetih skontala ko je krtica u njihovim redovima. Bio je to **Aldrich Ames**, uhapsen 1994., jedan od Burtonovih podredjenih, koji je za lovu slao liste agenata CIA-e KGB-u. Burton kaze da

je to bilo nesto najteze u njegovom zivotu i da i dan--danas svake sedmice pali svijece za nestale agente, od kojih su mnogi bili njegovi prijatelji. Burton to nije rekao, ali je vrlo moguce da je njegovo penzionisanje prije par godina bilo usko vezano sa tim fijaskom.

Sve sam to ja cuo u Chicagu, prosle sedmice, na veceri na kojoj je Burton bio gost-govornik. Veceru je organizovao jedan klub bogatih cikaskih zena, od kojih ja neke znam posto vole moja pisanija i koje sam nagovorio da me pozovu da pricam sa spijunom. I lijepo smo se napricali: caskali smo o Sorgeu, a i nekim drugim spijunima - bila je to jedna od onih nadrealnih situacija u kojoj se covjek prene i zapita: "Odakle ja ovdje?", sto je obicno znak zanimljivog, suludog zivota.

Elem, Burton je odrzao predavanje o etici spijunaze. To je njemu veliki problem, posto je on vrlo pobozan katolik. Spijunaza se sastoji od laganja i varanja i zasniva se, u izvjesnom smislu, na konstantnoj mrznji onog drugog, sto je vrlo tesko pomiriti (teoretski, to jest, jer prakticno obicno nije problem) sa katolickom moralnoscu. Burton je za odbranu eticnosti spijunaze uposlio Aristotela, Svetog Tomu, kao i svog svecenika, pa se tako eticko opravdanje spijunaze svodi na "pravedan rat". Za Burtona, u hladnom ratu bila je prava i kriva strana, i on je bio na pravoj strani. Naravno, ta eticka logika glasno skripi i moze da se odrzi samo infuzijom americkog patriotizma, ali primarna svrha teoretisanja o etici spijunaze nije da se zabave dokone zene i njihovi bogati muzevi, nego da se indoktriniraju potencijalni spijuni - sto Burton, avaj, vise ne radi.

Burton, penzionisani spijun, sad tumara Amerikom i drzi predavanja o etici spijunaze ljudima kojima je to samo teoretski problem. U jednom trenutku, postavio je eticki problem za publiku, problem koji se navodno zasnivao na istinitom dogadjaju: recimo da je neprijatelj ulovio "naseg" (americkog) vojnika i da ga vodi u sabirni logor u kojem ce ga odmah likvidirati; i recimo da "mi" (americki vojnici) ulove neprijateljskog vojnika koji zna gdje je taj logor i da imaju vrlo malo vremena da iz njega izvuku informaciju. Pitanje je, onda, da li je mucenje neprijateljskog vojnika opravdano. Burton je rekao da misli da mucenje nema ni moralnog ni taktickog opravdanja, ali se zato javio hor milionera koji se upustio u dokazivanje da je mucenje opravdano pod izvjesnim uslovima - kad se mora, mora se, tvrdili su.

I ovaj tekst je zapravo o tome: kako necija patnja postaje striktno teoretski problem u cikaskim bogataskim salonima: mucenje nekog bezlicnog neprijatelja, rat u Bosni (rasni? plemenski? klanovski? - spekulisali su za stolom za kojim je sjedila moja zena Lisa), zlocinacki rezimi u "prijateljskim" zemljama, cikaska sirotinja, postaju predmet teoretske diskusije ljudi koji nemaju nikakvog prakticnog interesa za konkretnu muku, ali imaju moc i pristup mehanizmima vlasti. I bilo me je malo

sramota sto sam tome prisustvovao, jer sam - mozda - svojim prisustvom doprinio iluziji da drustvena elita ima dodira sa mojom (nasom, ko god da smo mi) stvarnoscu. Osjecao sam se malo kaljav, kao da sam izdao nesto i nekoga, kao da sam nepovratno presao na teoretsku teritoriju.

Ali nacin na koji ja sa tim deveram je da o sebi mislim kao o spijunu, kao da sam tamo bio pod maskom, prisutan ali neprisutan, skupljajuci informacije koje "nam" mogu koristiti. Za svaku datu situaciju postoji spijunska fantazija, a za svaku spijunsku fantaziju, naucio sam, postoji etika koja je moze opravdati.

Stidni izbori

Pise: Aleksandar HEMON

I Tata **Bush** je bio kreten. Nije mi se tesko prisjetiti mnogih gafova Tate Busha, od kojih je najveci bio njegov potpredsjednik **Dan Quayle** (potpredsjednik Quayle onomad otisao u Latinsku Ameriku i izjavio zaprepastenoj lokalnoj stampi da mu je zao sto ne prica latinski). Glupost mocnih je ne samo opasna nego i nemoralna: sjecam se, s gadjenjem i bijesom, reakcije Bushove administracije na logore u Bosni: nakon sto je **Roy Gutman** 1992. godine napisao seriju clanaka o Manjaci, Omarskoj i slicnim projektima, novinari su na konferenciji za stampu pritisli predstavnika State Departmenta koji je potvrdio da su primili izvjestaje o logorima. Ali onda se Tata Bush isprepadao da ce morati da nesto uradi - bila je to izborna 1992., kad se ne zapocinju ratovi koji se ne mogu brzo dobiti - te je sutradan Bushov predstavnik za stampu poricao da oni ista znaju o logorima. Bushova administracije se, drugim rijecima, pravila da ne vidi logore. Nakon sto je postojanje logora postalo vidljivo na naslovnim stranama stampe, te tako neporecivo, Tata Bush je odlucno i ostro zahtijevao da se u te logore pripuste predstavnici Crvenog krsta - njegovo licemjerje i kukavicluk nisu mu dopustali cak ni da retoricki zahtijeva raspustanje logora.

Danas je Tata Bush za mnoge Amerikance - i ne samo republikance - ikona dostojanstva i postenog americkog patriotizma, a njegov sin je na ime toga dobio veliki kredit. Sincina je, naravno, takodjer kreten i vrlo slican Tati. Jednom su ga novinari pitali o cemu prica sa ocem kad ne prica o politici. "O picki", rekao je Sincina Bush. Sincina Bush je jedan od momaka (*one of the boys*), odrastao medju mocnim muskarcima, naviknut na vlastitu vaznost, koja se iskljucivo zasnivala na parama i Tati, nikako na njegovim intelektualnim sposobnostima. Studirao je na Yaleu zato sto mu je Tata tamo isao i kao ni tata nije se nicim posebno iskazivao - Sincina Bush bio je mediokritet sa puno prijatelja od kojih su mnogi postali mocni i bogati. Nakon koledza Sincina Bush je bio u upravnim odborima raznoraznih konglomerata, uglavnom naftnih, sto mu je tata nastelio, gdje mu je glavni posao bio da, kao predstavnik mocne porodice Bush, prosto bude tamo i ne spava na sastancima. Jedina stvar koju je uradio na svoju inicijativu je da je sakupio i organizovao konglomerat koji je onda kupio "Texas Rangerse", *baseball* klub, sto je bio jedan od glavnih razloga za pobjedu na izborima za teksaskog guvernera.

Sincina Bush je idealan kandidat za predsjednika zato sto je potpuno prazan. To znaci da se iza njega moze okupiti jaka koalicija koja ce ga napuniti mislima kad bude izabran. Sincina je dovoljno inteligentan da zna

da u njemu nema nista i da on nista posebno ne zna, te je on u Texasu okruzen bulumentom savjetnika koji mu pomazu da donese odluke i nema nikakve sumnje da ce se ista stvar desiti kad se useli u Bijelu kucu. Upravo je ta ispraznost njegov najveci kvalitet - ljudi ga vole jer ne izgleda mnogo pametniji ni od koga i ne zna nista vise od bilo kojeg drugog "obicnog" gradjanina, sto je obicno vrlo malo.

Koalicija koja podrzava Busha sastoji se od veterana **Reaganove** administracije i Tatine administracije, kojih se svi, osim milijardera i krscanske desnice, sa uzasom prisjecaju. Sincina Bush vjeruje u brutalni, pohlepni, krajnje konzervativni kapitalizam koji je predstavljao Reagan. Jedina razlika je sto vise nema Imperije zla (SSSR-a) da se protiv nje ujedini nacija, ali je sva prilika da ce Sincina Bush sebi nesto naci.

Najnepodnosljivija stvar u svemu tome je da se Sincina Bush pravi da je autsajder, da je revolucionar koji nije zagadjen washingtonskom politikom. Uprkos svojoj retorickoj nesposobnosti - Sincina Bush ima velikih problema sa sklapanjem recenica, sto je posljedica nedostatka misli - on uspijeva da sebe predstavi kao narodnog covjeka, nekog ko je blizak obicnim Amerikancima.

Da se razumijemo, **Gore** nije nikakva pljacka: drveni politicar, ciji je tata takodjer bio senator, koji evo pokusava da se pravi da je "obican" covjek, koji k'o fol brine iste brige kao i svi ostali, pri cemu i njemu pomaze to sto je poprilicno prazan. Demokrati i Gore vec dugo potpuno ignorisu ljevicu i sirotinju, posto misle da ce oni vazda glasati za njih - nece valjda za republikance koji se jedino brinu za bogatase - i pokusavaju da se omile lijevom republikanskom krilu i onome sto se ovdje naziva centar, a sto je u Evropi mrtva desnica. Goreu se zivot zakomplikovao sa ulaskom **Ralpha Nadera**, kandidata Zelene partije, koji moze uzeti izmedju tri i pet posto glasova, sto je sasvim dovoljno da zajebe Gorea, koji je oholo racunao na te glasove.

Americka politika i Amerika kao zemlja vec odavno su zreli za trecu ili cetvrtu ili petu partiju. Amerika je komplikovana zemlja, puna klasnih, rasnih, regionalnih razlika, puna imigranata koji imaju drugacije politicke navike, i upravo je nevjerovatno da dva prakticno identicna bijela muzjaka mogu da se prave da predstavljaju svo americko gradjanstvo. Mene i nikoga koga ja znam ni jedan od te dvojice hohstaplera ne predstavlja, ne samo zato sto ja nisam (jos) americki gradjanin, nego zato sto predstavljaju ljude koji su moji politicki neprijatelji i ljude koje Bosna i slicne mrlje na mapi svijeta uopste ne zanimaju.

I kad za koju nedjelju ili koji mjesec dobijem americko drzavljanstvo, moja prva reakcija nece biti ponos ili radost, nego stid zbog toga sto ce otprilike pola glasaca u Americi glasati za Ala Gorea, covjeka bez uvjerenja, a druga

polovina za Georgea W. Busha, Sincinu jednog od najvecih licemjera i kukavica u istoriji ove zemlje, stid slican onome koji sam osjecao kad su devedesete na izborima dobile nacionalne stranke. Da mi je jednom biti gradjanin drzave cijih me vodja nije stid.

TIBETANSKI GOLMANI

Pise: Aleksandar HEMON

O Hermanu Lavoyeru, zvanom German, ja sam vec pisao. On je onaj veliki majstor koji na poljima Chicaga, pored jezera Michigan, organizuje, iz nejasnih razloga, bez ikakvog profita, fudbalske utakmice. Svake ljetne nedjelje i praznika on se dopela u kombiju, starom trideset godina, na kojem je nacrtana fudbalska lopta ispod koje pise *Kick me make my day* (Sutni me, uljepsaj mi dan). Herman istovari golove i mreze, narandzaste kupe i korner zastavice, jednobojne majice koje dodju kao dresovi razlicitih zamisljenih timova (na njima pise Uptown United, German National Team, Ecuacollor) koji se sastave od ljudi koji se ukazu svake nedjelje oko tri. Ljudi koji se ukazu nevjerovatna su kombinacija naroda i narodnosti iz svih coskova svijeta: Meksiko, Ekvador, Kolumbija, Brazil, Cile, Peru, Nigerija, Kamerun, Kongo, Irak, Iran, Maroko, Jamajka, Belize, Francuska, Rumunija - a neki dan se ukazao i (odlican) golman sa Tibeta. Od Bosanaca imam ja i covjek zvani **Enes**, koji je Hermanov omiljeni igrac. Enes je cutljivi majstor koji sve zna - nekad je igrao za "Jedinstvo" iz Bihaca, pa i u trecoj austrijskoj ligi. Kazu da je jednom dao gol "Bayernu" iz Münchena. Elem, Herman podijeli dresove, sastave se timovi, a on sudi u crno-bijeloj majici na strafte, sorc navucen skoro do sisa - faul sudi samo kad se glava zakotrlja ili kada pukne kost. I svake nedjelje on dodijeli neki trofej - zlatni igrac vjecito na ivici toga da opuca loptu, sa ugraviranim natpisom, koji on da nekome iz ekipe koja dobije najvise utakmica. Ja sam svojevremeno osvojio Bosnia Cup 1998.

Nije potpuno jasno zasto Herman sve to radi, mada sam ja jednom iz njega izvukao da on to radi po Bozjoj zapovijesti. I zaista, dovoljno ga je vidjeti dok sudi: oci mu cakle, potpuno je hipnotisan kretanjem lopte, iako se u tom trenutku lopta odbija od necije trapave cjevanice. Ali Herman, koji je vozac kamiona, treba da se penzionise sljedece godine i kad se penzionise, preselice se na Floridu, a nase bratstvo i jedinstvo ce se mozda raspasti, kao tamo onomad kad se Tito izvalio.

Zato ja pokusavam da igram sa Hermanom sto vise mogu, uprkos mojim putovanjima i spisateljskim obavezama. Prosle nedjelje se opet igralo, po velikoj sparini, zbog koje je bila velika nervoza. Nervoza je uvijek, jer ako izgubis utakmicu, moras da cekas na red da opet igras, tako da se igra vrlo ozbiljno i ozbiljno se tuce po nogama i medjusobno psuje. I tako smo prosle nedjelje svi bili nervozni i zedni i nezadovoljni vlastitom pokazanom igrom, nebo se mrcilo iznad nebodera na ivici Lake Shore Drivea, a u oblacima se krckala kisa. I onda nas je odjednom zapljusnuo talas hladnoce, kao da je neko otvorio dzinovski frizider, i kisa je iznenada dosla. Ja takvo nesto

nikad u zivotu nisam vidio: kisa je pocela na drugom kraju terena, vidio sam olovnu zavjesu kise kako se svejednako pomjera prema golu, kao napad "Bayerna", i mi smo zapucali bjezati od kise. Kisa nas je, naravno, stigla i za cas smo bili mokri kao misevi, bilo je hladno i bilo je nesto zastrasujuce u silovitoj proizvoljnosti kise - dok su nas talasi kise zapljuskivali, ama bas nista nije zavisilo od nase volje i pameti.

Ja sam otrcao prema Hermanovom kombiju - u trenutku katastrofe to je izgledalo kao utociste, takorekuc Nojeva barka - i tamo se naslo nas sestorica: Herman, Enes, Max iz Belizea, covjek iz Cilea kojeg svi shodno tome zovu Chile, Hermanov automehanicar Rodrigo koji njegov kombi raznim cudima odrzava u zivotu vec trideset godina, Rodrigov truntavi, tunjavi jaran koji nista nije rekao i nista nije razumio, i ja. I mi ti sjedimo u kombiju po kojem kisa tutnji, kao da smo u sanduku, a neko baca lopate sljunka po poklopcu. Te ja pitam Hermana kad ide na Floridu i da li ce tamo naci nekoga da igra lopte sa njima. A on kaze ide sljedece godine, i siguran je da ce naci nekoga, jer ako dajes ne trazeci nista zauzvrat, naci ce se neko da uzme to sto dajes. Ovaj iz Cilea pocne da ponavlja slabo naucene lekcije iz nekog udzbenika duhovnosti - nesto o samoaktualizaciji i bezuslovnom predavanju. A ja pitam Hermana, sta ako su stari i ne mogu trcati. Prekoputa mene, na portabl frizideru punom piva sjedi Enes i cuti, ali sve razumije - tek se povremeno pridigne kako bi se pivo doturilo nekome. Herman kaze, neka, to je jos bolje ako su stari, on im moze pomoci - kroz fudbal - da se suoce sa vjecnoscu, da shvate da ovo nije sve. Ja sam covjek agnostik, skeptican, sujetan i oprezan, ja malo dajem i puno ocekujem - sve sto oni govore izgleda mi koksali, naivno i prejednostavno.

Zapravo izgledalo bi mi naivno i jednostavno da se napolju - gdje je sve sivo od kise koja izgleda kao pocetak potopa - ne desava sljedece: na setalistu blizu terena stoji **Scott**, kojeg svi zovu **Lalas**, po bradatom americkom igracu, pored svoje zene u kolicima - njegova zena ima strahovitu misicnu distrofiju i prakticno je nepokretna i bespomocna; oni cekaju zajedno da kisa prodje - Lalas u majici na kojoj pise Uptown United, njegova zena pod kartonom koji se rastapa od kise - blizu njih nema nikoga i oni su potpuno mirni, kao da ih nesto stiti, Lalas gleda prema horizontu zatrpanom kisom. Do kombija dotrcava **Hakim**, Nigerijac, koji igra svaki dan, i pita nas da li smo vidjeli njegove kljuceve (*keys*) a mi kazemo kakvi kljucevi, bozji covjece, po ovom kijametu, a on kaze ne kljuceve (*keys*) nego djecu (*kids*); onda gledamo Hakima kako panicno trci oko terena i po parku, u zeleno-bijelom nigerijskom dresu, skuplja djecu jedno po jedno i ona mu vise na prsima kao male koale - i drago nam je da ih je nasao. A citavo to vrijeme, kao da ih kisa ne dotice, tibetanski golman i njegovi tibetanski jarani, koji su se prije potopa dodavali iza gola, igraju fudbal. Trce po terenu potpuno prekrivenom vodom, kao da trce po moru, zemlja ispod njih se isparava, izmaglica im dotice zglobove i izgleda kao da lebde par inca iznad zemlje. I da ga jebes, svaki od njih bi mogao biti Dalaj Lama

licno.

TRZISTE

Pise: Aleksandar HEMON

Sjeca li se jos iko **Jeffreyja Sachsa**? On je bio ekonomista kojeg je onomad unajmio **Ante Markovic** (Sjeca li se jos iko Ante Markovica?) da zauzda ljutu inflaciju i uspostavi slobodno trziste. Sachs je izgledao kao pogodna licnost jer je uspio da zauzda inflaciju u Boliviji, koja je, prije nego sto je on stigao u pomoc, dostigla svjetski rekord od 10.000% (rekord koji je spektakularno, vise puta, nadmasila milosevicevska Jugoslavija). Sachs je poslije izronio u Rusiji, gdje je takodjer pomagao na uspostavljanju slobodnog trzista, koje je u slobodarskoj istocnoj Evropi usko vezano sa gangsterajem, pranjem novca i lokalnim siledzijskim diktatorlukom. Sachs je bio ekspert za monetarnu kontrolu i slobodno trziste, i nije ga bilo strah da se upusti u popravljanje mozda najgorih ekonomskih sistema u ljudskoj istoriji, sto je takodjer bilo usko vezano za uspostavljanje demokratije. U sistemu vrijednosti iz kojeg je pristigao Sachs, slobodno trziste jest jednako demokratiji.

Jedan od centara tog sistema vrijednosti - mozda najvazniji - jeste *University of Chicago*, ciji je Sachs diplomac. Nije veliko pretjerivanje reci da je Odsjek za ekonomiju na *University of Chicago* mozda najjaci na svijetu: profesori sa tog odsjeka su dobili ukupno osam Nobelovih nagrada za ekonomiju, od kojih su pet uzeli u nezapamcenoj seriji izmedju 1990. i 1995. Prvu Nobelovu nagradu za *University of Chicago* uzeo je 1976. **Milton Friedman**, mozda najvazniji americki ekonomista u ovom vijeku, a i sire. Skoro svi nobelovci sa *University of Chicago*, kao i drug Sachs, Friedmanovi su ucenici, direktno ili indirektno, a obaska sto je Friedman bio ekonomski savjetnik predsjednicima **Nixonu** i **Reaganu**.

Ono sto Friedmana cini vaznim jeste da je on otac teorije slobodnog trzista po kojoj je slobodno trziste izraz slobodne volje potrosaca kao sto je demokratija izraz slobodne volje gradjana. Tako je slobodno trziste uvijek regulisano potrosackim ucestvovanjem slobodnih gradjana koji vrse slobodne izbore na trzistu - otud slobodno trziste ne moze biti lose, samo ako se ostavi na miru. Shodno tome, svako uplitanje drzave, svaki pokusaj da se slobodno trziste kontrolise, narusava ne samo prirodni, slobodni razvoj kapitalizma, nego u krajnjem ishodu, i slobodu gradjana. Jedan od aksioma friedmanovske ekonomske teorije jeste da sto je manje uplitanje drzave, to je bolje kako za kapital tako i za gradjane. Tako se Milton Friedman svojevremeno, u svojoj osamdesetoj godini (danas mu je osamdeset osam) zalagao za legalizaciju droga, uvjeren da bi trziste droga

bilo regulisano slobodnom voljom potrosaca iste.

Friedmanov uticaj se tesko moze precijeniti. S jedne strane, desnica i republikanci ga vole jer vole neuplitanje drzave u biznis, sto omogucava korporacijama da navale na kolace. Isto tako, desnica ne voli uplitanje drzave u zivote sirotinje, to jest drzavnu pomoc. S druge strane, lijevi americki centar, na celu sa **Clintonom**, uz pomoc friedmanovstine uspijeva da pomiri ekspanziju kapitala sa deklarativnim "lijevim" interesima, kao sto je pomoc sirotinji ili ljudska prava - kako god okrenes, sto je slobodnije trziste, sto je vise kapitalizma, svima je bolje. Na primjer, cudna koalicija desnih republikanaca i clintonovskih demokrata uspjela je da u Kongresu izboksuje dodjelu statusa permanentno privilegovanog trgovinskog partnera Kini - uprkos primjedbama demokrata sa jakim sindikalnim vezama i organizacija za zastitu ljudskih prava, koja Kina svakodnevno narusava. Ta koalicija se, osim na staroj dobroj pohlepi, zasnivala i na friedmanovskom ubjedjenju da infuzija kapitalizma, oslobadjanje kineskog trzista, koje ima oko milijardu nenacetih potrosaca, moze samo pomoci demokratiji u Kini.

Ja se ne razumijem u ekonomiju i ekonomsku teoriju, te ne mogu nista Friedmanu i njegovim ucenicima. Cini mi se, ipak, da su katastrofalne posljedice beslovesnog uvoza slobodnog trzista u istocnu Evropu ocigledne - cini se da tamo slobodno trziste ne ohrabruje demokratiju nego diktatore kao sto je **Putin** i njemu slicni, koji su radi da saradjuju sa zapadnim kapitalom. Ali na stranu to. Glavni problem miltonovske filozofije je to sto slobodno trziste pretpostavlja slobodnu volju potrosaca, pretpostavlja, u krajnjoj liniji, da se izborima koje vrsi potrosac ili gradjanin ne moze manipulisati, nego da proizilaze iz licnog suvereniteta. I ja sam ubijedjen da je to prevara, da postoje politicki i ideoloski i propagandni mehanizmi koji uvijek unaprijed limitiraju izbore gradjana i potrosaca, ali posto oni imaju mogucnost nekog izbora, kontrola je nevidljiva. Trik je u tome da se gradjani obuce da prave izbore unutar ogranicenog repertoara, koliko god veliki izgleda, i da se razlike medju razlicitim izborima sistematski i sistemski preuvelicavaju. Tako se na izborima uvijek bira izmedju demokrata i republikanaca, ili *Pepsi* i *Coke*, medju kojima su razlike minorne. Gradjani nikad nisu dovoljno suvereni da nacine slobodan izbor, posto gradjanska suverenost postoji samo u okviru drzave koja ih cini gradjanima. Tako je slobodna volja samo relativno slobodna, i nikad potpuno slobodna.

Sve je to lijepo i krasno i (mozda) pametno, ali evo licne zackoljice: Neki dan udjem ja u veliku knjizaru u Chicagu i vidim svoju knjigu (*The Question of Bruno*) na polici sa stotinama drugih knjiga, od romana o dinosaurusima do novog romana **Saula Bellowa**, vrlog nobelovca. Bilo je to vrlo lijepo osjecanje, ali je takodjer bilo zastrasujuce, jer se nisam mogao sjetiti ni jednog razumnog razloga zasto bi neko kupio moju knjigu, a ne neku drugu. Moj izdavac i masinerija iza nje cine sve sto mogu da prodaju tu knjigu sto

vecem broju ljudi, sto i ja zelim. S druge strane, nemoguce mi je kao piscu misliti da ce ljudi kupiti knjigu samo zato sto ih je neko ubijedio da to tako treba. Moje pisanje zasniva se na pretpostavci da ce citaoci izvrsiti slobodan izbor i naci u knjizi nesto sto ne pripada trzistu, nego samo nama, a to se ne slaze sa mojim gorespomenutim teorijama.

I ja moram da priznam da ne znam kako to da razrijesim. Danas (30. maja) treba da citam u knjizari u dijelu grada gdje je *University of Chicago*, na neprijateljskoj teritoriji. Mozda ce se neko od onih nobelovaca ukazati da mi razbistri neke stvari.

Volja naroda i meæava

Izgleda da sam ja taj peh. Taman par dana nakon amerièkih izbora, postao sam amerièki državljanin. Veæ sam dobio i amerièki pasoš, u kojem se kao mjesto roðenja navodi voljena Republika Bosna i Hercegovina, što mi garantuje par aerodromskih pretragica u buduænosti, ali fakat je da više ne moram vaditi vize za prijateljske zapadnoevropske zemlje. Ima ljudi ovdje koji kad postanu amerièki graðani, grunu u suze, a èitava porodica im doðe na zakletvu (kao nekad u JNA), jer mnogi ljudi, tvrdi amerièka štampa, cijelog života sanjaju da postanu Amerikanci. Moj prvi amerièki sentiment je da me je malo stid (a malo mi je i frka, jer šta ako sam ja zaista peh), ne samo zato što je pola zemlje glasalo za **Busha**, koji je potpuni idiot, nego i zato što se sad prevlaèe po sudovima i èitava izborna zbrka je postala tako dosadna i komplikovana da boli skromna amerièka glava. Ne može se, meðutim, govoriti o razoèarenju, pošto se ja nikad nisam navukao na epiku o savršenoj amerièkoj demokraciji.

Jedna od osnovnih kategorija u retorici amerièkog politièkog sistema je "volja naroda," koja se slobodno izražava u amerièkom politièkom sistemu. Politièari, na èelu sa predsjednièkim kandidatima, utrkuju se ko æe više puta spomenuti "amerièki narod" ("*the American people*"), što im ponekad dovodi pljuvaène žlijezde na ivicu pucanja, uredno usput nagaðajuæi šta je volja tog naroda, koju oni bez problema svaki put prepoznaju. Direktni izborni sistem - nikakvih proporcija i zajebancija - treba da obezbijedi direktnu vezu izmeðu naroda i njegove volje i politièara, èija je jedina ambicija da predstavljaju volju naroda u svom mandatu (nikakvog profita za njih, kunu se). Prednost amerièkog politièkog sistema, koji je oèigledno bolji od evropskih komplikacija, a kamoli od treæesvjetskih politièkih katastrofa, jeste to što izmeðu volje naroda i predsjednika nema posrednika, zbog èega je mnogi politièar, analitièar ili automehanièar ponosan na ovaj vrli sistem. Šatro, što bi se reklo u jednoj od metropola treæesvjetske katastrofe.

Èitava ujdurma sa izborima i sa amerièkim Vrhovnim sudom kao munja osvjetljava laž o sistemu bez posrednika: nakon što su dobri Floriðani izrazili svoju glasaèku volju, sjatili su se razni mehanizmi da je protumaèe kako kome odgovara. Okružni, državni, federalni, vrhovni sudovi, advokati, državne strukture i èinovnici, mudroseri i palamudi, a obaška predsjednièki kandidati i njihovi došupnici sada zdušno tumaèe volju biraèa. U svom oèaju, **Gore** i njegova kampanja zasnivaju svoj zahtjev za ponovno prebrojavanje glasaèkih listiæa na mutnom konceptu "namjere" glasaèa, zbog èega su ih neki dan sudije

Vrhovnog suda oderale kao mlade majmune. Bush i kompanija, s druge strane, napadaju manuelno brojanje glasaèkih listiæa, tvrdeæi da je ljudsko prisustvo u tom procesu nepouzdano, i da sve treba prepustiti mašinama, starim prijateljima porodice Bush.

Nema nikakve sumnje da bi Bush i Gore, da je situacija obrnuta, lako razmijenili svoje pozicije. Stvar je, međutim, u tome da volja naroda, navodno izražena u individualnom glasaèkom èinu, nema nikakvo znaèenje po sebi - znaèenje tog èina se mora instalirati nakon što je èin obavljen. Amerièka politièka mašinerija, u najširem smislu, upravo sad radi na instaliranju znaèenja u individualni èin glasanja i ta æe operacija otuđiti smisao tog èina od individualnog glasaèa, bez obzira ko je pobjednik. Drugim rijeèima, ne samo da je posrednièka mašinerija - država - apsolutno prisutna nego sebe otvoreno i oèigledno predstavlja kao neophodnu, mnogo važniju od beslovesne glasaèke mase. Ko god da pobijedi, volja naroda æe izgubiti.

Najbolje u svemu tome je što je dotièna situacija potpuno postmoderna, u najbanalnijem smislu: ako je simptom postmodernosti stanje u kojem se znaèenje permanentno odgađa (drugim rijeèima, nikad se do kraja ne zna šta se dešava i gdje sve ide), što je stanje vrlo prepoznatljivo stanovništvu istoène Evrope, a naroèito slobodarskog Balkana, onda je ova vrla amerièka zemlja do grla u postmodernim fekalijama. Humoristièki èasopis *The Onion* (Luk), koji štampa naopake vijesti, objavio je parodièni èlanak u kojem **Koštunica** šalje delegaciju posmatraèa da razbistre amerièku zavrzlamu. Amerièki politièko-kulturno-ideološki mainstream voli da se busa u prsa da je ovo zemlja racionalnosti i zdravog razuma, da bilo kakav oblik postmodernog relativizma nema pristupa na ovo èasno ostrvo solidnih, jasno definisanih vrijednosti. Ali onda se ispostavi da je skoro najjednostavnija politièka operacija - glasanje za jednog od dva kandidata (od èega je jednostavnije samo glasanje za jednog kandidata) - vrlo sklisko tlo na kome se znaèenje individualnog glasaèkog èina i volje naroda zaèas poklizne i strmekne u blato banalne politike, od kojeg se svašta može oblikovati. Dok ovo pišem, Vrhovni sud razmatra situaciju i koliko danas æe odluèiti ko æe biti amerièki predsjednik, a moj amerièki osjeæaj je osjeæaj kompletne pasivnosti i nemoæi - po ko zna koji put ništa ne zavisi od mene, koji god pasoš da imam, a sad imam dva.

Juèer i sinoæ, dvadeset èetiri sata bez prestanka, Chicagom je šibala spektakularna meæava: vjetar je jaukao i upirao u prozorska okna; grane su se povijale i pucale; na ulice su se slagale ponjave snijega; temperatura je bila dobro ispod nule, sa faktorom vjetra i do minus èetrdeset; Lake Shore Drive, glavna èikaška saobraæajnica, bila je

zatvorena; škole su se zatvorile; gradske službe su posjeæivale sirotinju koja nema grijanje, da vide jesu li živi; specijalni centri su organizovani za beskuænike koji bi u meæavi sigurno umrli. Elem, katastrofa u kojoj je jasno vidljiva sila pred kojom je èovjek fakat bespomoæan i niko ga ne može prevariti da zima zavisi od njegove volje - koliko god je volja naroda Chicaga da proðe kijamet, danas je još hladnije nego juèer i dolazi još jedna ogromna vreæa snijega da nam se strovali na grbaèu. I nema tu Vrhovnog suda koji može promijeniti smjer i znaèenje nove meæave koja se, dok ovo pišem, spušta iz hladne, hladne Kanade.

ZAOSTALI

Pise: Aleksandar HEMON

Usred prekookeanskog leta, pilot Rayford Steele sazna da se pola putnika u Boingu 747 kojim upravlja, isparilo, ostavljajuci samo odjecu, nakit, ocale i razne druge drangulije na sjedistima na kojima su momenat prije isceznuca sjedili. Ali to je ni po' jada. Ispostavi se da ljudi nestaju diljem svijeta - na raskrsnicama svjetskih metropola prazni automobili ciji su vozaci iznebuha iscezli proizvode saobracajni haos. Dok se kataklizma siri svijetom (Chicago je u rusevinama), samo nekoliko odabranih, koji su pazljivo iscitavali Bibliju, prepoznaje znakove nadolazeceg vremena: priblizava se Apokalipsa, Sudnji dan i dolazak Krista Spasitelja. Ljudi koji su nestali, ispostavlja se, pozvani su Kristu, a oni koji su zaostali moraju da se bore protiv Antikrista i njegove Armije, za svoje duse i duse svih ostalih, za kraljevstvo Bozje, aleluja!

Tako pocinje serija krscanskih romana pod naslovom *Left Behind* (*Zaostali*), u kojoj je dosad izaslo sedam nastavaka i koja je dosad u Americi prodala preko dvadeset miliona primjeraka, a nema sanse da to skoro stane. Proizvodjaci serije planiraju dvanaest nastavaka, a sedmi nastavak, pod naslovom *The Indwelling* (recimo: *Unutrasnje bivanje*) je u posljednjih par sedmica bio na vrhu liste bestselera u *The New York Timesu*, *The Wall Street Journalu*, *USA Todayu* i *Publishers Weeklyju*. Broj prodanih knjiga je vjerovatno i veci nego sto se moze vidjeti sa liste *New York Timesa*, posto oni ne uzimaju u obzir broj knjiga prodanih u krscanskim knjizarama.

Seriju *Left Behind* izdaje krscanski izdavac Tyndale, koji takodjer, izmedju ostalih stvari, izdaje i seriju pod nazivom *HeartQuest* (*Srcana potraga*), sto je serija krscanskih ljubavnih romana, u kojima se protagonisti ne fataju, a kamoli tucaju (posto je Tyndale "svjestan opasnosti od grijeha pozude"), nego se drze za ruke i cakulaju o Kristu, sve dok se jednog dana bezgresno ne uzmu i na vjencanju proglase svoju vjernost Spasitelju. *Left Behind* je, s druge strane, muskija rabota: ultrakonzervativna, ultradesna, fundamentalisticka propaganda, gdje junaci imaju muska imena kao sto je Buck. Jedan od znakova priblizavanja Apokalipse je postojanje drzave Izraela; Jevreji i muslimani se svako malo pokrstavaju, jer vide da vise nema zajebancije, da je Krist jedan i jedini, a ne taj njihov Kakoliseveczove; Antikrist (u kojem obitava - *indwells* - Sotona licno) kontrolise svijet uz pomoc Globalne zajednice, cije je sjediste iz nekog razloga u Belgiji, mada je na njenom celu mutan lik pod imenom Nicolae Carpathia - neka vrsta globalnog **Ceausescua**. U *Left Behindu* se ne samo ispunjavaju biblijska predskazanja nego se mogu cuti i standardni refreni

americke (krscanske) ultradesnice: slabo prikriveni antisemitizam, agresivna religioznost vazda spremna da preobraca inovjerce, krscansko-nacionalni ponos - Amerikanci opet spasavaju svijet - i s njim usko vezan strah od krvolocne Globalizacije (koji je takodjer tipican i za znane slobodoljupce kao sto su **Milosevic** i **Zirinovski**), koja se narocito namjerila na Ameriku, prijestonicu kristoljublja i slobodoljublja. Kao i u mito-ideologiji raznih paranoidnih americkih milicija - muzjaka koji dobro naoruzani obitavaju u zemunicama Idaha, Montane ili Sjeverne Karoline, skrivajuci se od crnih helikoptera Ujedinjenih nacija, a ponekad dignu u zrak i pokoju za pobacaj ili vladinu zgradu - samo nekolicina odabranih Amerikanaca (uz pomoc vjernih stranaca) jasno vidi sta se desava i spremna je da se bori protiv neprijatelja. U *Left Behindu* pilot Rayford Steele, njegova kcerka Chloe, novinar pod imenom Buck i drugi vrli krscani osnivaju pokret otpora koji se zove *Tribulation Force*, po ugledu na americke podzemne milicije, i bore se protiv Globalne armije, Antikrista, Satane i ostalih negativaca. I ako izduraju tri-cetiri godine, eto Krista i udobno mjesto u vjecnom kraljevstvu Bozjem je zagarantovano.

Nista od ovoga nije iznenadjujuce: ultradesna krscanska desnica je, fala Bogu, zdrava i jaka u Americi, jos od vremena **Reagana**. Iako je izgledalo da ce je vladavina **Clintona** - te "liberalne" Sotone - kao i ultradesni terorizam (dizanje u zrak zgrade u Oklahoma Cityju, eksplozija u Atlanti, napadi na pobacajne klinike) oslabiti, izgleda da su se braca mobilisala i postala agresivnija. Kao i svim fanaticima, njima je bolje sto im je gore. Nakon sto je klintonovska "liberalizacija" Amerike, i s njom vezani izborni porazi ultradesnih republikanaca, natjerala Republikansku partiju da malo zauzda sulude fundamentaliste, ovi su se nasli u situaciji da svoje paranoje promovisu izvan standardnog politickog diskursa. I eto ti *Zaostalih* - autori **Tim F. LaHaye** i **Jerry B. Jenkins** (koji zivi u blizini Chicaga) ne libe se da svoju knjigu opisu kao propagandno djelo - djelo sa eksplicitno krscanskom porukom - a mnogi citaoci se, ocigledno, toj poruci raduju.

Sve je to jasno - krscanski fundamentalizam je vazda prisutan i nece nigdje otici. Ali mene puca strah: sjetim se nevjerovatno popularnih njemackih romana s pocetka dvadesetih, **Hitlerovog** omiljenog stiva, romana kao sto je **Ernst Jüngerova** *Vatra* o musko-njemackoj solidarnosti u rovovima Prvog svjetskog rata. Ili se sjetim **Draskovicevih** romana i **Beckovicevih** ili **Noginih** pjesama. I sjetim se kako glup sam bio kad sam mislio da je knjizevnost nesto izvan domena politike, gdje covjek ide da bude sam i da mu bude lijepo, ostavljajuci za sobom neprosvijetljene mase koje citaju ili govna ili nista. Sjetim se **Nikole Koljevica** i **Vojislava Maksimovica**, svojih bivsih profesora. Znam ja da je ono sto se desilo u Bosni i Hercegovini nemoguce ovdje i da je krscanska desnica daleko od toga da bude dominantna i da u svakom trenutku postoji politicka alternativa tom fanatizmu. Ali buduci pisac i Bosanac, ne mogu prenebregnuti cinjenicu da je najuspjesnija knjiga u Americi neofasisticka halucinacija - ne valja kad

se spominje uze u kuci objesenog covjeka. Ne mogu a da ne mislim da se moja mala knjiga (*The Question of Bruno*) takmici za paznju i prostor na polici, bez ikakve sanse za uspjeh, sa romanom u kojem Chloe Steele, kcerka pilota kojem su putnici nestali usred leta, razmislja da li da zavrne vrat svojem dvogodisnjem djetetu kako ne bi palo u ruke snagama Antikrista, a Buckov suborac u ratu za Krista se zove Abdullah.

PRIMJER NEODGOVORNOG NOVINARSTVA

Pise: Aleksandar HEMON

NIJE LAKO BITI ODGOVORAN NOVINAR. JA JEDVA
da sam novinar, a jos sam manje odgovoran, ali se trudim. U sklopu tih trudbenickih napora, nekad pokusavam da pripremim tekst – da nesto malo procitam i pogledam, da ne bude potpuno palamudjenje – prije nego sto sjednem da ga napisem. Ovaj tekst bi trebalo da bude o predizbornim kampanjama u slobodarskim Sjedinjenim Americkim Drzavama, te sam ja prosle sedmice lijepo citao clanke i gledao kablovske politicke programe i duboko razmisljao o svemu tome, pokusavajuci da skontam sustinu predizbornih politickih procesa i moj (ne)odgovorni (ne)novinarski zakljucak je da je sustina – nista.

Amerika je usred perioda – kazu – nezapamcenog prosperiteta i blagodati. Te produktivnost, te tehnologija, te berza koja cvjeta – 600.000 Amerikanaca, potrudio se neki odgovorni novinar da obavijesti, ima ozbiljne jahte. Kajmak su uglavnom pokupile velike korporacije, ali je nesto dopalo i obicnom svijetu (ukljucujuci i mojoj spisateljskoj malenkosti). Pa ipak, oko 40 miliona Amerikanaca je ispod granice siromastva, dok dodatnih 40 miliona pripada kategoriji *working poor*, onih koji vrijedno rade, ali i dalje nemaju, a ne zna se kad ce imati. To ce reci da je nesto manje od trecine stanovnistva fino donje. **Clintonova** administracija je prva u posljednjih par decenija koja ima budzetski suficit i koja je voljna da barem nesto od toga potrosi na sirotinju, ali je manje–vise fakat da dolazi do klasnog raskola – mnogo ljudi je bogatije i mnogo ljudi je siromasnije. Ako privreda prestane sa sadasnjim rastom i ako dodje do porasta inflacije ili recesije, oni koji sada cekaju u redu da dobiju komad kolaca mogli bi se naljutiti kad ga ne dobiju. Otud je vrlo vazno da se odrzi *status quo* i da se stanovnistvo ubijedi da je zadovoljno, ukljucujuci i one koji tonu u talog prosperiteta.

Otud su kandidati za predsjednika krajnje dosadni, jer nemaju sta da kazu. S jedne strane, moraliziranje republikanaca u slucaju **Lewinsky** im se dobro razlupalo o glavu, pa je krscanska desnica poprilicno ucutkana u Republikanskoj stranci. Istovremeno, njihova ekonomska politika – ciji je apostol jos uvijek **Reagan**, za cije je vladavine stvoren nevidjen deficit – ne nudi nikakvu bolju alternativu *clintonovskom* ekonomskom uspjehu. Otud republikanci nemaju sta da kazu: tu i tamo nudi se smanjivanje poreske stope, o cemu oni uvijek pricaju kad ne znaju sta bi. Tako **George W. Bush**

nema nekih posebnih politickih uvjerenja koja se ne mogu preko noci promijeniti, s tim sto je njegova politika u velikoj mjeri jos uvijek neznana. **John McCain** se fura na postenje, ali i u njegovom slucaju je nejasno kakve bi on to promjene donio. S druge strane, **Al Gore**, koji je zapravo Clinton, mora da se pravi da nije Clinton, a **Bill Bradley** (koji je nekad igrao kosarku sa **Philom Jacksonom**, bivsim trenerom Bullsa i sadasnjim trenerom Lakersa) takodjer se fura na postenje – mada je nejasno sta bi to postenje moglo uraditi u *washingtonskoj* masineriji – i jedan je od ubijedjenih *clintonijanaca*. Ukratko, svi kandidati (koji se u ovom trenutku nadmecu za partijsku nominaciju) moraju da se prave da su drugaciji od Clintona, a da istovremeno ne uplase one kojima je dobro pod Clintonovim krilom ili probude one koji kunjaju pod dekicom obilja i ni ne slute da se odvijaju preliminarni partijski izbori. Cak je i **Hilary Clinton**, koja se kandiduje za mjesto u Senatu kao predstavnik drzave New York, na svoje plakate i propagandne drangulije stavila samo svoje ime Hilary, ali ne i prezime Clinton.

Niko koga ja znam, ukljucujuci i ljude koji politiku sasvim ozbiljno shvataju, uopste ne haje za predizborne akrobacije, a vjerovatno nece posebno hajati za izbore, sto odgovara zahuktaloj masineriji koja nikad nije bila bolje nauljena prilivom kapitala. Svjesni da je netalasanje majka uspjehu u danasnjoj Americi, svi kandidati rade na tome da ubijede birace da su a) ljudska bica koja imaju unutrasnji zivot, kao da to ima ikakve veze kad se jednom zauzme politicka funkcija koja zahtijeva zongliranje razlicitih interesa, bez ikakve veze sa emocijama ili licnim ubjedjenjima; b) da su autsajderi, koje moc ili Washington ili ne znam ti sta nisu pokvarili i koji jos uvijek posjeduju tu dragocjenu individualnost. To je, naravno, apsurdno u slucaju svih kandidata, a narocito u slucaju Busha (predsjednickog sina) ili Al Gora (senatorskog sina) koji je takodjer zaradjivao koricu bijelog hljeba kao Potpredsjednik.

Zato je predizborna kampanja obiljezena sa mopsihologiziranjem i potpunim odsustvom politike kao takve, osim nekoliko deklarativnih razlika koje samo pomazu individaliziranju (abortus, porezi, bla bla). Kandidati govore o svojim dubokim uvjerenjima i odsustvu istih kod onog drugog, a da niko ne zna sta su ta uvjerenja; govore o vrijednostima (*values*), sto moze da znaci bilo sta, ali najcesce ne znaci nista; govore o svojoj proslosti i patnjama i sumnjama i greskama koje ih cine ljudskijima, od kojih je vecina frizirana ako ne i izmisljena; mijenjaju svoju izvedbenu taktiku sa pogledom na ankete – jedan dan su agresivniji, jer anketa kaze da to tako treba, a onda se smijese, jer anketa kaze da treba da se smijese. Istovremeno, armije analiticara, mudrosera i odgovornih novinara analiziraju te izvedbe, kao da se radi o umjetnickom klizanju, stvarajuci iluziju da se nesto zaista desava. Predizborna kampanja nije nista drugo nego manipulacija – manipulacija samo malo drugacija od manipulacije publike u pozoristu ili cirkusu – malog broja glasaca koji iz obijesti (uglavnom) ili ocaja (nestrpljivih da dobiju komad

kolaca) obraca paznju na gestove kandidata koji signaliziraju iskrenost i postenje i sve te ljudske kategorije.

Politika je u Americi uvijek bila retoricka aktivnost zasnovana na gestikulaciji i retorickim vjestinama, a ove godine je – cini se ovom neodgovornom nenovinaru – to vise nego ikada. Jedna od posljedica toga je potpuna obamrlost mozga do koje dolazi kada se prati sve to. Dok sam (ko fol) pripremao ovaj tekst, skoro svakog dana mi se desavala sljedeca stvar: gledam neki predizborni govor ni o cemu, moj prst na obaracu daljinskog upravljaca, ali nema mozdane snage da promijenim kanal. Onda neki analiticari pricaju i pricaju i pricaju – prst na obaracu, nema se snage. I onda zakunjam i sve se nadam da cu da se probudim a ono izabralo novog Predsjednika, a ja sve to neodgovorno propustio.

Predsjednik se bira svake cetiri godine

Pise: Aleksandar HEMON

Nakon sto sam se u decembru '99. prijavio za americko drzavljanstvo, primio sam obavijest od INS-a (*Immigration and Naturalization Service*) u kojoj je lijepo pisalo da obavijest o intervjuu, koji je neophodan prije odobravanja zahtjeva, mogu ocekivati unutar 540 (slovima: petsto cetrdeset) dana od primitka ove obavijesti. Preciznost brojke bila je zastrasujuci izraz birokratskog misticizma - nije bilo 537 ili 546 dana, nego tacno 540. Pitao sam se sta bi se desilo kad obavijest ne bi dosla za 540, da li bi se svemir urusio u sebe, ili bi moje postojanje bilo izbrisano iz birokratske memorije. Nikad to necu znati, jer sam obavijest primio nakon manje od tristo dana: intervju je bio zakazan u oktobru.

Odrastavsi u slobodoljubivom socijalizmu, ja imam skoro patoloski strah od birokratije. Na primjer: kad sam ispunjavao prijavu za americko drzavljanstvo, morao sam ispuniti formular na kojem te pita stvari kao sto su: da li ste bili clan Nacisticke partije Njemacke izmedju 1. marta 1933. i 8. maja 1945. (prije i poslije toga, cini se, nema veze); da li ste ucestvovali u nekom genocidu; da li ste trgovali drogom i opijatima; da li ste se bavili prostitucijom i podvodjenjem; da li ste pijanac itd. Nekad je bilo i pitanje da li namjeravate da se bavite spijunazom na teritoriji Sjedinjenih Drzava, ali su to ukinili prije par godina, valjda zato sto nijedan spijun nikad nije obznanio svoje namjere na formularu. Pored svakog od ovih pitanja stajale su dvije kockice: jedna za Da i jedna za Ne. Mene je ziva frka spopala da se ne zbunim i slucajno ne obiljezim kockice za Da - da, bio sam clan Nacisticke partije (iako tad nisam bio ni blizu vlastitog zivota) i ucestvovao sam u genocidu, a poslije sam se bavio drogom, podvodjenjem i prostitucijom, da bih se nedavno preselio u USA s namjerom da spijuniram, sto je propalo jer sam se propio. Dva puta sam procitao formular i jos pitao zenu da provjeri da li su mi odgovori tacni. I bezbeli su bili tacni, jer eto idem na intervju.

I tako ja jednog oktobarskog jutra obucem farmerke i dzemper i na voz, klaj-klaj, prema centru grada da me intervjuise. Nervoza je velika, uglavnom zato sto je citava situacija ponizavajuca: vlasti te mjere da odluce ima li u tebi japije za Amerikanca, a sve sto ja hocu je pasos da ne moram vaditi vize za svaku bozju zemlju i da se ne moram zajebavati sa bosanskim vlastima koje me vazda pitaju sta sam. (Morz, eto sta sam.) U cekaonici sjede imigranti iz svih krajeva svijeta: stariji poljski i ruski parovi; citave latinoamericke porodice; muskarci i zene iz Indije ili

Pakistana, obuceni kao da idu na vlastito vjencanje; kao i nedefinisani pojedinci. Svi imaju poglede uperene prema vratima na kojima se svako malo pojavi sluzbenik INS-a i procita ime, s velikim teskocama, nekog Vijetnamca ili Kineskinje ili Poljaka cije ime sadrzi seriju tvrdih, tvrdih konsonanata (komunistickih konsonanata, kako ih je onomad nazvao **Salman Rushdie**). Svi su svjesni da sluzbenik moze izgovoriti ime pogresno ili nerazumljivo i da nosilac imena moze lako fuliti vlastiti intervju, te tako biti primoran da opet prolazi kroz birokratsku torturu. Ljudi sjede na ivici vlastitih stolica, pogleda prikucanih za usne INS-ovca, ili se dignu da se raspitaju jer im izgleda da mogu lako biti zaboravljeni, kao da i sami pomalo sumnjaju u vlastito postojanje.

Nakon sat i kusur cekanja, koje ja tjeskobno provedem zamisljajuci sve moguce scenarije u kojima stvari mogu krenuti pogresnim tokom, mene prozove celav covjek sa ogromnim, debelim naocalima. Ja sam fin prema njemu, ali ne previse fin da ne misli da se ulizujem. Onda se zakunem da cu govoriti istinu i samo istinu, tako mi Bog pomogao. Nakon sto zajedno pregledamo moj dosje i potvrdimo podatke (pri cemu ja perverzno pokusavam sebe uhvatiti u lazi), on mora da provjeri moje poznavanje americke istorije i politickog sistema, kao i moje znanje engleskog jezika. Pa me pita ko je predsjednik Vrhovnog suda i koje su boje americke zastave i pita me da procitam i napisem jednu recenicu na engleskom: moram da napisem *The President is elected every four years*. (Predsjednik se bira svake cetiri godine.) I dok to pisem, nisam siguran da li sam dobro spelovao *every*, rijec koju sam bez ikakvih problema spelovao od svoje sedme godine. Bezbeli jesam, jer sam polozio poznavanje engleskog jezika. Onda sluzbenik ode da fotokopira moje dokumente, a ja sjedim u njegovom odjeljku, ne smijem nista da diram, i ne pomjeram se kako sluzbenik ne bi mislio da njuskam. Iz odjeljka od kojeg me razdvaja samo tanki sivi panel, cujem kako neki drugi sluzbenik objasnjava nekoj zeni da se mora ponovo prijaviti, jer se prijavila zajedno sa muzem, koji je umro, i mislim o muzu koji ce kad se ona ponovo prijavi, nestati iz zeninog zivota prenesenog na formulare, kao da ga nikad nije ni bilo.

Moram priznati da me je u tom trenutku spopao strah, jer mi se ucinilo da je postojanje nas imigranata u prostorima INS-a nesigurno: imena nam izgovaraju kao da pripadaju nekom drugom, dobar dio nasih zivota je nevazan (rahmetli muz, na primjer), a nase postojanje u americkom sistemu zavisi od recenice *The President is elected every four years.* Cak i nakon sto izadjem iz INS-a, zuji mi u glavi od klizavosti moje ontoloske situacije, stanje svijesti mi je slicno onom u kojem se nadjem kad se probudim i ne znam da li jos sanjam ili ne, i ne znam gdje sam. Ali onda, srecom, iskrenem zglob prelazeci ulicu i bol me povrati - kontam, ako me boli, mora da postojim. Zamisli me onda, citaoce, kako sepam prema dalekom, ali sigurnom, horizontu vlastitog postojanja.

POHVALA TAKSIJU

Pise: Aleksandar HEMON

EVO, RECIMO, JEDNA KULTURNA RAZLIKA:
u americkim taksijima putnik sjedi na za dnjem sjedistu, cesto pregradom odvojen od taksiste, koji je jos cesce trecesvjetski imigrant i nije mu bas najudobnije u engleskom jeziku, tako da je razgovor izmedju putnika i taksiste rijedak i neuobicajen, a skoro nikad se ne desava da taksista zapocne razgovor. Ja sam se mnogo puta sit napricao sa taksistom, koji je cesto iznenadjen da znam gdje mu je domovina i da mi nije mrsko diskutovati politiku, a bogami nekad i muziku, ali sve u svemu, da generalizujem, taksisti u Americi su cutljivi i nenametljivo rade svoj posao.

Sarajevski taksisti su, naravno, potpuna suprotnost. Nakon sto sam sletio na rodni sarajevski aerodrom i prosao granicnu kontrolu, pri cemu mi gospodjica granicarka nije uputila ni jednu jedinu rijec i samo me zraknula da vidi da li mi se lice poklapa sa pasoskom fotografijom, sjeo sam u taksi i odmah se upustio u pricu sa taksistom. Sjeo sam, naravno, na prvo sjediste – da ne misli covjek da ja mislim da sam ja neki direktor ili specijalac – i taksista mi je odmah pokazao falusoidni pendrek koji je neki drot zaboravio u taksiju. Onda smo prodiskutovali sta ce covjeku pendrek ako nije drot i slozili se da od pendreka nema nekog hajra ako covjek nije drot. Onda me je ukratko ispitao odakle dolazim, koliko sam tamo bio i sta sam radio i ja sam mu propisno odgovorio (Chicago, osam godina, posjeta rodnom gradu), on je provjerio da li ja shvatam "kroz sta smo sve mi u ratu prosli" (uvijek i neprestano pokusavam da shvatim). Zatim mi je objasnio svoju porodicnu situaciju i svoje ratno iskustvo (dvije kuce spaljene, cetiri godine u vojsci), na semaforu spustio prozor i pozdravio se sa ratnim drugom u drugom autu ("Evo, dobro je!"), obavijestio me o ubistvu na Ilidzi (njezni Celo slabog srca), sto je bio slagvort za pricu o lopovluku i gangsteraju i ljudima koji kradu jer nece da rade i koji su se u ratu navikli da otimaju, a takvih ima kao pljeve. Iskustvo sarajevskog taksija je nezamislivo u Americi: u lice puse razuzdano grijanje na celu sa izduvnim gasovima, kola zadimljena kao pusnica, trucka se golf sa samrtnickim amortizerima, masina hropce, kuca taksimetar tok–tok–tok, rame do ramena taksista ratni veteran i nepoznat netko kojem taksista bez ikakve zadrske bistri svoju zivotnu filozofiju i govori kako se cetiri godine borio za ovu zemlju i zauzvrat "dobio kurac" od onih koji su toliko nakrali da se vise ne moze gledati kako ih nije sramota. I kad me je dovezao na odrediste, sjedili smo u autu jos 4–5 minuta, dok on nije zavrsio svoje izlaganje. Fin neki covjek, svasta sam od

njega naucio.

Naucio sam, recimo, da ce SDP vjerovatno dobiti na opstinskim izborima. On je u to bio vrlo ubijedjen "jer ovako vise ne moze". Ja bih, naravno, volio da je to istina – barem da sjasu ovi sto jasu – ali su mnogi lokalni analiticari na stalnom radu u kafani s kojima sam o tome popricao rutinski skepticni. Fakat je, medjutim, da je moj taksista barem ukazao na mogucnost promjene – covjek koji nije kafanski intelektualac, nego neko ko je cetiri godine proveo u rovovima i koji radi za svoj kruh moze vrlo lijepo da zamisli zivot bez Partije koja ga ko fol jos uvijek stiti od cetnickih kama i koja se ponosi time sto u Sarajevu ima vode (hvala im i za sunce koje nam zivot daje). Kad sam bio u Sarajevu u decembru, usred velikog kijameta (hvala im i za snijeg), vozio sam se uz Vratnik sa taksistom koji je takodjer proveo cetiri ratne godine u vojsci. I on je psovao vladajucu partiju (kako li se ono zove?), sve njene lopove–patriote koji su izdali one koji su ginuli za ovu zemlju, svejednako furiozno mijenjajuci brzine. Ali kada je spomenuta mogucnost alternative, zimski taksista je poceo **Lagumdziji** psovati sve zivo i mrtvo i toliko se uzbudio da sam mislio da cemo se zakucati u stok Vratnickih vrata (hvala im i za vrata).

Sigurno je da svi taksisti ne misle isto, ali mi se cini da se u posljednjih neko liko mjeseci nesto promijenilo i da je taksista koji navija za SDP dokaz tome. Ja sam jos prije rata mislio da su taksisti vazna politicka snaga: ljudi koji su u stalnom kontaktu sa ogromnom kolicinom svijeta, prirodom posla ukljuceni u razmjene misljenja, ljudi koji su prakticno krvotok grada, ljudi koji zive od vlastitog rada, ljudi koji su uvijek posjedovali veliki stepen kako individualnosti, tako i medjusobne solidarnosti, ljudi koje ne mozes lako folirati jer su svasta prosli – cetiri godine u rovovima, recimo.

Jednog dana – a taj dan mozda i nije tako daleko – politicki kandidati kojima se jedini politicki program sastoji od prezimena onih drugih i od cinjenice da (povremeno) ima vode morace u predizbornim kampanjama ici na raport taksistima. Obezbjedjivace glasove i veliki uticaj taksista tako sto ce ih uvjeriti da ce ulice biti ciste kad se snijeg strovali i da ih porezi nece derati i nece zavrsiti u dzepovima predsjednickog potomstva. Tretirace taksiste kao grupu gradjana cije zivotne interese moraju zastupati, ne zato sto imaju ova a ne ona prezimena, nego zbog onoga sto rade, zato sto su to ljudi koji su vazan dio ovog grada i ovog drustva. A kad taj dan dodje, bice jos veci merak sjesti u taksi po dolasku u Sarajevo i popricati sa taksistom kao sa covjekom.

I za kraj prijatna misao koja nema nikakve direktne veze sa ovim tekstom: **Momcilo "Obrvario" Krajisnik** sjedi u Haagu i vrlo malom pincetom dan i noc cupka svoje obrve.

POHVALA GLUPOSTI

Pise: Aleksandar HEMON

KAD SMO 1991. U *NASIM DANIMA*, PRETKU OVOG VRLOG casopisa, poceli objavljivati rubriku *Koksara*, osnovna motivacija bila je zaprepastenje opstom poplavom gluposti koje je novo, postkomunisticko vrijeme donijelo u nase krajeve, a i sire. Nije da nije bilo komunisticke gluposti, ali ona je pedesetogodisnjom praksom bila pretvorena u fraze i gestove koje su bile toliko rutinski prazne da je tesko bilo obracati paznju i koje su uglavnom sluzile renoviranju udobne sadasnjosti. Ali onda se ukazala nova generacija razularenih nacionalista, mutnih likova i istoricara koji su otkrivali tamne strane zajednicke proslosti i obecavali sludjenu buducnost. Javni prostor, koji su komunisti kontrolisali dosadjivanjem, odjednom je bio pun budalastina i spektakularnih gluposti. Sjecam se kako je **Muhamed Cengic**, omiljena meta *Koksare*, rekao skupu gladnih rudara: **"Dobro, ako nadjete nekog boljeg i pametnijeg od mene, odma' cu ga postavit' za svog zamjenika."** Sjecam se kako je snimak jedne od sjednica skupstine, naseljene borcima za prava svojih (i samo svojih) naroda, kruzio gradom, jer je bio pun provala, kao da je snimak jedne od *Audicija* - tu je **Muhamed Konjicija**, predsjednik (ja mislim) skupstine, sebi u bradu progundjao, a mikrofon uhvatio: **"Jebote skupstina i ko me postavi."** Polupismeni **Sejdo Bajramovic** je bio clan jugoslovenskog Predsjednistva, **Seselj** je pricao o *srpskim recnim podmornicama*, kao i o Srbiji od SAO Krajine do Sao Paola, Karadzic je guslao durmitorske teorije o srpskim prapocecima i paramecijumima, a poslije su glave sest bratskih republika pohadjale skupove da se ko fol dogovore, sto je izgledalo sve apsurdnije i apsurdnije, dok se nije u suzama zavrsilo.

Sjecam se kako smo prepricavali i poslije ismijavali gafove raznoraznih javnih licnosti u vjeri da ce, ako se ta glupost razoblici, svijet shvatiti s kim imaju posla. Kako se 1991. kolutala prema ambisu 1992, sve smo se vise i vise nazor smijali dok smo gledali kako glupost preuzima kontrolu. Nasa greska je bila sto smo mislili da je glupost slucajna, da bi stvari mogle biti bolje da nije glupana i da smo mi - posto smo razaznavali stvari - bili pametniji od drugih. Ali dok smo mi ukazivali na greske u karadzicevskoj logici, doticni i njegova braca su se ukopavali oko grada, a i sire. Prepoznavali smo simptome, ali nismo prepoznavali bolest, a kamoli lijek, zabavljeni svojom mladalackom arogancijom i nedovoljno mentalno opremljeni da prepoznamo razmjere nadolazeceg zla. S ratom, bolest je postala ocita, a neke stvari nisu vise bile smijesne, niti ce ikada vise biti

smijesne.

Bolest je, naravno, nacionalizam, i u nasim krajevima je u razlicitim fazama metastaze. Zato mi se cini da je *Greatest Shits: Antologija suvremene hrvatske gluposti*, knjiga koju je prije par godina izdao vrli *Feral Tribune*, jedna od najvaznijih knjiga ikad izdatih na prostorima bivse Jugoslavije. Ja redovno citam *Greatest Shits* na *webu*, ali je suvremena hrvatska glupost u ovoj knjizi sistematizirana i organizovana oko cirnih tacaka nacionalnog organizma. Sva opsta mjesta svakog nacionalizma (americkog, srpskog, flamanskog, bosnjackog, itd.), atomi u molekulima nacionalnog bica, uredno su zabiljezena u *Feralovoj* knjizi: moral i duhovnost (*Crkva i bogostovlje*), opsjednutost drugima od kojih je vazno razlikovati se i treba ih prepoznati (*Cetnici svi i svuda*, *Zidovi i cionisti*), rasprostranjene zavjere (*Djavolja zavjera protiv Hrvata*), zene, koje su neizbjezna prepreka na putu prema savrsenoj, muskoj naciji (*Njezniji spol — majka, zena, domacica*), neophodnost falsifikovanja istorije (*Povijest za ponavljace*, *Hrvati svi i svuda*), otac nacije (*Tudjman - otac nacije*), genetske osobine nacionalnog bica (*Veliki Hrvati - domoljubi i drzavotvorci*). *Feralova* knjiga izgleda mi neizbjezna za one koji se hoce baviti ne samo bivsejugoslovenskim nacionalizmima nego i drugim, "svjetskim" mehanizmima stvaranja nacije. Citava biblioteka literature o tehnologiji proizvodnje nacionalnih subjekata stane u *Vjesnikov* naslov koji *Antologija* hladnokrvno citira: **"Stvorili smo Hrvatsku, pa sada valja stvoriti i Hrvate!"** Jezicka politika velikog broja nacionalnih drzava - silovanje koje vodi ka drzavotvornoj standardizaciji - izrazena je rijecima izvjesnog profesora na zagrebackom filozofskom fakultetu koji veli: **"Jezik nam je toliko savrsen da ga nitko ne moze nauciti, pa ni mi sami."**

Feralova knjiga uglavnom nije smijesna: dio o "antifasizmu", tj. ustastvu, proizvodi zmar ce uzasa, ali uci da glupost nije slucajna, nego je neizbjezna u gradjenju nacije koje zahtijeva da se neka ljudska bica svedu na ljusture u koje se ubrizgava nacionalna sustina, a druga se svedu na ljusture u koje se puca ili koje se bacaju na onu stranu. Nacija i nacionalna kultura i politika ne mogu nikad biti bolji bez glupana, posto su nemoguci bez bezocnog i sistematskog zanemarivanja osnovne logike - unutar nacionalnog diskursa moguce je misliti samo nacionalne misli, ili cesce, imati nacionalne osjecaje. *Feralova* knjiga razjasnjava uzroke onoga sto se u ovim krajevima zove "odliv pameti", kao i kriminal koji je u srcu ovdasnjih nacionalnih drzavutaka. Nakon puta po bespucima suvremene hrvatske gluposti, izgleda mi nevjerovatno da svijet dobrovoljno zivi u ovakvim drzavama i uredno glasa za nacionalne partije, izgleda mi da nema druge nego potpuno razmontirati nacionalne drzave i drzavotvorne stranke ako se hoce zivjeti izvan besputnog ponizenja. Hrvatski glasaci bi morali nekoliko puta iscitati *Feralovu* antologiju prije glasovanja.

Nepotrebno je reci da Bosna i Hercegovina vapi za slicnom antologijom, a

obaska slobodarska Jugoslavija. Uprkos svim razlikama - uprkos razlicitim fazama nacionalne metastaze i brojevima pocinjenih zlocina - ovdasnje nacije upotrebljavaju istu tehnologiju za proizvodnju svojih pripadnika. Skripanje te zahuktale i zardjale masine - gafovi i budalastine umijesanih u nacionalnu dijareju - moze se cuti na razlicitim frekvencijama i nagovjestava skori potpuni kolaps, mozda vec na sljedecim izborima. Sad kada su simptomi prepoznati, vrijeme je da se bolest ukloni operacijom.

NEDOSTATAK RESURSA

Pise: Aleksandar HEMON

SVAKI PUT KAD DODJEM U VJEKOVNU BOSNU, SA SOBOM NAZAD

ponesem punu mentalnu boscu slika koje pokupim tumarajuci okolo: grupica gradjana, na celu sa jednim dimnjacarem garava lica, koji na Skenderiji guraju trolejbus; sarajevski mladic nabreklih misica (na lijevoj tetoviran zmaj), skoro obrijane glave, umindjusenih usiju, hoda Ferhadijom zabacujuci ramena kao da je John Wayne na *ecstasyju* i ogleda se u izlogu sa zenskim vesom, zadovoljan onim sto vidi; musavi djecak koji prodaje golubove na Arizoni, pored bare u kojoj ubrzano odrasta zdrava bulumenta ratobornih balkanskih bakterija; konj kompletno umotan u najlon kako stoji u polju, najvjerovatnije minskom, nedaleko od cerge na ivici Arizone; covjek koji zivi u zgradi prekoputa mojih rodjaka u Bijeljini, izvodi svoju veselu trogodisnju djevojcicu, a onomad je, kazu mi, dolazio s puskom, nozem i kamionom usred noci i odvodio Bosnjake u Batkovice; kolektiv penzionera koji u parku i u tisini igraju sah gigantskim figurama, kao da su patuljci; poraz na licu nekog usketa, potpredsjednika SDA, koji veli da su "cinili greske" itd.

Najuzasnija i najupecatljivija slika je, medjutim, slika – krupni plan lica – nekog birokrate, predstavnika nekog kantonalnog Zavoda za izbjegavanje odgovornosti (nisam zapamtio koji je), dok govori da minirano podrucje ispod Bosuta gdje je poginulo troje djece nije bilo obiljezeno zbog "nedostatka resursa". Djeca su, da podsjetim, isla da se igraju u bunkeru i zatumarala u minsko polje, gdje ih je raznijelo. Jedna djevojcica nije odmah poginula – gledali su je kako mase i moli za pomoc ljude koji se nisu usudjivali da usetaju u minsko polje. Birokrata na televiziji nije imao nista s tim – lice mu je bilo hladno, malo nadrazeno sto ga uopste pitaju, iza njega nekakva karta, ispred njega celicni stit "nedostatka resursa". Sve sto je njega zanimalo, kao covjeka i kao profesionalca, jeste da dokaze i pokaze da je misteriozni "nedostatak resursa", a ne on i oni za koje on radi, kriv za smrt te djece.

'Ajde da se pravimo da "nedostatak resursa" znaci "nema para". Tada hladno lice birokrate izgleda i strasnije. U zemlji u kojoj vladajuce oligarhije kradu i rukama i nogama, u kojoj su se piljari i nikogovici preko noci obogatili na nacine o kojima se ne smije nista znati, u kojoj se ogromne kolicine novca uvijek nalaze u nekoj finansijskoj nedodjiji i gdje nista nije potrositi milione maraka na nacionalne spektakle i rituale, u takvoj zemlji, dakle, objasnjavati smrt troje djece u minskom polju "nedostatkom resursa" izlazi izvan okvira cinicnog i ulazi u dobro poznate okvire zlocinackog. Ne znam koliko para treba da se zuta traka oblijepi oko tog miniranog podrucja, ali bih rekao da za to nije potrebna neka pljacka. Ono sto je birokrata rekao je ustvari da je njemu smrt to troje djece ni iz dzepa ni u dzep.

Cini mi se da je moralna atmosfera u kojoj je "nedostatak resursa" legitimno objasnjenje za okrutnu i aktivnu nebrigu za zivote i smrti drugih ljudi posljedica deset najtezih godina zajedno. Obicni ljudi, cija se obicnost definise time sto od njihovog zivota i smrti vladajuca oligarhija nema nikakvog hajra: djeca koja prose po ulicama ili lutaju po minskim poljima; mladi ljudi koji svoju energiju i novac ulazu u odjecu i izgled, u stvaranje opsjena kojim ispunjavaju svoju besposlenu nezaposlenost; ratni veterani koji su sad samo zulj na tabanima dobrostojece vlasti; penzioneri cija je penzija povecana na 150,90 DM kako ne bi dobivali subvencije; starice u crnini kojima gradski hohstapleri, iako su rat proveli u inostranstvu ili u pljacki, dobacuju da su "cetnikuse", i jos mnogi – svi su oni tek mrlja na slici "naseg" svijeta u kojoj su svi sretni i ponosni jer imaju vode dvadeset cetiri sata dnevno i bezbjedno zive okruzeni onima koji se slicno prezivaju. O neprofitabilnom obicnom svijetu tri hafiza nikad nece zapjevati, a njihove se muke (deset najtezih godina) mogu uvijek

jednostavno objasniti "nedostatkom resursa".

Par dana nakon smrti troje djece, otisao sam u Holandiju, pa u Irsku, pa u Brita niju, sve povodom izlaska moje knjige (*The Question of Bruno*). Tamo su me pazili i po citav dan intervjuisali i cestitali na uspjehu i tek ponekad pitali kako je u Bosni i ja im kazem nije dobro, ali mozda ce biti bolje jer evo deset najtezih godina se privodi kraju. Ali generalna atmosfera oko mene bila je atmosfera uspjeha i cestitanja i uzbudjenja zbog uspjeha mojih pisanija. Ja sam sujetan covjek i lako mi se prepustiti laskanju, ali slika birokrate ocelicenog u deset najtezih godina kako hladnokrvno govori o nedostatku resursa nije mi izlazila iz glave, nije mi dala da zaboravim odakle sam (sve i da sam htio) i sta se ovdje desilo i sta se desava. Nije mi dala da zaboravim da je sav taj uspjeh vrlo lijepa stvar, ali nepotpuna i uzaludna sve dok u ovoj zemlji postoje ljudi koji zive od tudjeg nedostatka resursa i postoji vlast koja im to omogucava.

Moja zena, Lisa, vazda voli da dodje u Sarajevo. Uvijek je fascinira dobrota i toplina ljudi koje ovdje srecemo, zabavlja je duhovitost i dovitljivost ljudi, uprkos opsadi i razaranju, a voli i cevape i dobro asce. Poslije me uvijek nagovara da dodjemo i zivimo ovdje, a ja se odupirem. Pa ipak, koliko god da voli Sarajevo i Bosnu, svaki put kad je bila ovdje, posljednje noci prije odlaska je imala moru u kojoj je ona u Sarajevu, okruzena nekim zlom bez lica – u jednom snu, nekakvi zli zrikavci su zrikali: "Dodji, Lisa, dodji!", i ona se preznojena probudila. Ali da je ovaj put bila ovdje i vidjela ono sto sam ja vidio, to zlo bi dobilo lice – lice birokrate s nedostatkom resursa iz srca ove price.

Muntanje i revolucija

Kad se sa njujorškog aerodroma La Guardia ide prema Manhattanu, prolazi se kroz slobodarski Queens. Queens nije nikakva pjesma: kockaste, stroge, negostoljubive zgradurine od crvene cigle jedino je što se vidi sa autoputa, te je jasno da se tamo živi i preživljava uz znatan napor. Usred te arhitektonske pustopoljine, međutim, s obje strane, gotovo simetrièno, stoje dvije velike pano-reklame za *The History Channel* (Istorijski program), kablovski kanal koji se iskljuèivo bavi istorijom. Znakovi stoje visoko iznad Queensa, te je oèigledno da im nije namjera da privuku poglede lokalnog stanovništva - znakovi su namijenjeni onima koji idu prema Manhattanu. Lokalno stanovništvo nema puno mjesta u istoriji koju proizvodi *The History Channel.*

The History Channel prikazuje dokumentarne emisije i filmove koji se bave razlièitim periodima u ljudskoj istoriji, mada je veæina programa vezana za nesreænu istoriju ovog (tj. prošlog) vijeka. Èesto se može, recimo, vidjeti *Veliko bjekstvo* sa **Steveom McQueenom**, o velikom bjekstvu (šta da kažem!) velikog broja saveznièkih ratnih zarobljenika. Također se mogu vidjeti filmovi u kojima treæerazredni, opskurni glumac strasno glumi **Hitlera**: mrgodi se, sa rukama na leđima, hitlerovski brkovi mu ne stoje, a onda se izdere na nekog jadnog generala izmuèenog porazima na Istoènom frontu. Nerijetko se mogu vidjeti i emisije o znaèajnim pojedincima u ovom (ili prošlom) stoljeæu, kojima, žajde da kažemo, Queens ne obiluje. Takve emisije su biografske: narativna struktura im se poklapa sa životom dotiènog pojedinca, koji je nekad vojskovođa, a nekad *baseball* igraè, obavezno opisujuæi putanju njegovog (gotovo uvijek je u pitanju muškarac) uspona i pada, sa svim važnim odlukama i sumnjama, uz implicitnu pouku o grijehu pretjerane sujete i o pokori koju donosi poraz ili, barem, o poniznosti koju donosi starost i smrt. Ljudi koji se pojavljuju u tim emisijama, listom istorièari i eksperti, uglavnom prièaju o psihologiji velikog pojedinca: oni èitaju njihove najdublje misli, oni znaju da je Hitler "osjeæao" da je poraz kod Staljingrada možda znaèio kraj; da se **Truman** dugo dvoumio prije nego što je strovalio par apokalipsi na Hiroshimu i Nagasaki; da se **Napoleonu** ruski car **Aleksandar Prvi** jako dopao, nakon što su se sreli da potpišu mirovni sporazum. Struktura tih dokumentarnih biografija identièna je mnogim romanima, a obaška što su takve istorijske prièe vrlo pogodna građa za standardne holivudske melodrame sa identiènom formom (uspon, grijeh ponosa, poraz, pokora). Ukratko, granica između istorije i fikcije nije uvijek èvrsta. Onomad sam u dokumentarcu o holokaustu prepoznao par sekundi iz **Spielbergove** *Schindlerove liste,* tek jedan kadar u kojem Jevreji u getu èiste snijeg. Ništa strašno, reklo bi se, tek jedan kadar, ali u tih

nekoliko sekundi fikcija je postala dokument. Ali na *The History Channelu* granicu između istorije i fikcije kontroliše autoritet Istorije, koji èesto u dokumentarcima ima duboki glas ozbiljnog komentatora ili nekog profesora koji naoružan titulom "istorièara" spekuliše o osjeæajima i mislima ljudi koji su živjeli prije mnogo decenija. Istinitost se ne može dovesti u pitanje, jer je pretpostavka da oni koji je prièaju (ili proizvode) rade to samo zato što im je stalo do istine - nikakve ideologije i politike u prièi o Napoleonu, koji je umro ima ihaha - a stalo im je do istine jer su eksperti. Istorija je prièa koju prièaju samo oni koji su kvalifikovani da je prièaju i u kojoj ne figuriše beznaèajni svijet iz Queensa i sliènih naseobina, kojima, uzgred budi reèeno, obiluju balkanska podneblja.

Nije istina, uopšte, da Amerika nema istorije. Ima je koliko hoæeš, i to ne samo na *The History Channelu*, ali radi se o istoriji pojedinca, štaviše, amerièkog pojedinca, èak i ako se radi o Napoleonu. Istorija je prièa u kojoj glavni junak ima sve karakteristike idealno normalnog amerièkog graðanina, samo malo jaèe: želja za uspjehom, upornost, marljivost, san koji pokušava da dostigne, odluènost - veliki pojedinci imaju izuzetne ocjene u ovim kategorijama. Problem je što iz takve istorije išèezavaju ne samo oni koji imaju slabe ocjene iz tih kategorija nego i stvari koje se ne uklapaju u standardnu strukturu priče o velikim pojedincima. Na primjer, svi potpisnici amerièke Deklaracije nezavisnosti, osim jednog (**John Adams**) bili su robovlasnici; svi amerièki predsjednici u prvih pedeset godina amerièke države, osim dva (John Adams i njegov sin **John Quincy Adams**) bili su robovlasnici. Èuvena reèenica iz Deklaracije nezavisnosti o svim ljudima stvorenim jednakim zvuèi potpuno drugaèije, da li zato što postaje potpuno licemjerno retorièna, ili zato što afrièke robove (èiji mnogi potomak živi u Queensu) oèevi amerièke nacije nisu smatrali ljudima. Èinjenica da su robovlasništvo i rasizam bili duboko ukorijenjeni među Osnivaèkim oèevima, nije cenzurisana ili potiskivana - prosto se ignoriše, pošto se ne uklapa u narativnu strukturu priče o raðanju nacije i velikim ljudima koji su joj bili babice. Takva su, kaže se, bila vremena.

Ovo pišem zato što sam sinoæ, u jednom njujorškom hotelu, sanjao kako je **Majakovski**, veliki ruski i sovjetski pjesnik, uèestvovao u anketi u kojoj su ga pitali gdje se najlakše mogu upoznati žene. A Majakovski, u mom snu, odgovora: u restoranu, na izletu, u revoluciji. U *revoluciji*! Kad èovjek bolje promisli, revolucija i jeste poprilièno dobra situacija za muntanje i kratkotrajne talove (sjetimo se samo spektakularne ali malo poznate istorije **Titovih** muntanja, koja u jednom trenutku uključuje i simultano, uspješno muntanje sestri bliznakinja), a bogami i za poèetke ozbiljnih veza. Muntanje, međutim, kao i Queens, ne postoji u zvaniènim istorijama. Na *The*

History Channelu nema muntanja, ako ne raèunamo homoerotièno Napoleonovo muntanje finæukastog ruskog cara: treæerazredni Hitler nikoga ne munta; Osnivaèki oci nikoga ne muntaju, osim možda svojih nacija. Muntanje se obavlja u Queensu.

LJUBAV I STVARNOST

Pise: Aleksandar HEMON

AMERICKA TELEVIZIJA JE NEVJEROVATNA INSTITUCIJA: desetine, ako ne i stotine kanala i pro grama, ali se uglavnom nema sta gledati – ja uglavnom lutam kroz sumu kanala u uzaludnoj potrazi za fudbalom ili kosarkom. U tim lutanjima, cesto natrapam na emisije koje spadaju u kategoriju tzv. "stvarne" televizije (*Real TV*). To su emisije u kojima stvarni drotovi hapse stvarne kriminalce; u kojima stvarni medjedi deru na komade stvarne turiste; u kojima se stvarni padobranci strovaljuju iz stvarnih visina, a stvarni padobran im se stvarno ne otvara – dok sve to snimaju nepoznati, nevidljivi stvarni ljudi svojim amaterskim (te tako stvarnijim) kamerama. "Stvarna" televizija dolazi otud sto je americka televizija prozor u potpuno nestvaran svijet – svijet koji se sastoji od idiotskih *sitcoma*, ili sto bi se reklo, humoristickih emisija, preko mudrosera koji objasnjavaju slike i prilike stvarnosti na CNN–u, do prijepodnevnih *talk–show* emisija u kojim, recimo, gostuje ogranak Ku Klux Klana koji se od drugih ogranaka razlikuje u tome sto su mu svi clanovi kepeci krivih nogu i kruskastih glava. "Stvarna" televizija je najgora vrsta pornografije, u kojoj se efekat "stvarnosti" postize potpunom suspenzijom mogucnosti ucestvovanja i ljudskih obzira. "Stvarna" televizija se pravi objektivnom jer odbija da ucestvuje u tudjoj patnji – objektivno, ko fol, pokazuje strah na licu turiste kojeg razdire medjed.

Osim medjeda i kepeca i raznoraznih groznih umiranja, "stvarna" televizija se bavi i sirokim poljem ljudske srece, koje u malogradjanskoj, patrijarhalnoj mitologiji pokriva mirisljavo cvijece braka i "normalnog" seksa. U jednom od najspektakularnijih primjera voajerskog ludila i nestvarnosti "stvarne" televizije, u televizijskoj emisiji pod nazivom "Kako se udati za multimilionera" (*How to Marry a Multi–Millionaire*) pedeset zena se medjusobno takmicilo u nadi da ce ih multimilioner, kojeg one nisu mogle vidjeti i o kojem nisu znale nista, na kraju emisije ozeniti. Multimilioner je sa ostatkom gledalastva iz potaje promatrao pedeset zena kako paradiraju u, ne isuvise bezobraznim, kupacim kostimima, odgovaraju na idiotska pitanja (sta misle o zacinjanju djecurlije i o njihovom religijskom vaspitanju) i razmecu se svojim kulinarskim vjestinama. Zene nisu bile nikakvi modeli, nista plastika i militantna moda, nego tzv. obicne zene: jedna je radila u hotelu, jedna u "telekomunikacijskoj trgovini", a sretnica koja je postala odabranica probirljivog multimilionera je radila kao medicinska sestra u hitnoj pomoci – voditelj je naglasio da se onesvijestila kad je prvi put vidjela krv, naglasavajuci tako, valjda, njenu "zenstvenost". Na kraju emisije, uzelo se dvoje mladih (od nekih cetrdesetak

godina) a da se uopste nije voljelo. Emisija je imala nevjerovatnu gledanost, a mlada i mladozenja su postali instant zvijezde.

A zvijezde su postali uglavnom zato sto se televizijski brak pokazao potpunim fijaskom za manje od sedam dana – brak je hitro ponisten, a njih dvoje su poceli cirkulisati po televiziji i ponosno razjasnjavati svoju glupost. Ispostavilo se da mladozenja nije nikakav biznismen nego trecerazredni komedijant koji je svoje stvarno ime promijenio u porno ime **Rick Rockwell** i ciji rezime sadrzi ucestvovanje u stvaranju jednog od brojnih nastavaka besmislenog filma pod nazivom *Napad smrtonosnih rajcica*. Povrh toga, radoznali novinari su isceprkali da je Rick Rockwell svojevremeno par puta cuknuo svoju djevojku (mada on kaze da je nije dotakao, samo joj je iz ljubomore probusio sve gume na autu). Mlada, sa sapunoperskim imenom **Darva Conger**, munjevito se pokajala – na bracnom putovanju na Barbadosu nije bilo pristavljanja, izricito je tvrdila, i spavalo se u odvojenim sobama, mada je mladozenja grebuckao po vratima, kao zapostavljena macka. Mladoj je bilo vrlo neprijatno u prisustvu vrlog Rocka i rekla je da se nikad ne bi sa takvim covjekom ni u ludilu druzila da se za njega nije udala. Rick se javno samosazalijeva i izrazava nadu da ce mu slava pomoci da nadje sebi curu, kamere ga prate gdje god da mrdne i slikaju njegovu staru klozetsku solju, koja ceka popravak u njegovom dvoristu, sve u nadi da ce razjasniti misteriju njegove bogate licnosti. Darva je dobila ponudu od milion dolara da se slika gologuza i gologruda i netom je tracala sa **Larryjem Kingom**, od CNN–a.

Meni se malo gaducka dok o ovome pi sem, jer tesko je zanemariti gnjecavu, gotovo patolosku banalnost citavog slucaja. Ali evo sta me je ponukalo: mlada je izjavila da je vec u emisiji, nakon sto ju je Rick izabrao, pocela sumnjati u smisao svega, ali tada nije nista rekla jer "nije htjela povrijediti producente" – kao da govori o svojim roditeljima. Ovom recenicom je bistrooka Darva potvrdila vlastitu nestvarnost – producenti nisu samo provodadzisali nego su zauzeli mjesto njenih roditelja, onih koji su joj dali zivot i doveli je u svijet. Bez njih, bez roditelja/producenata, Darva ne bi postojala i ona je spremno priznala neprikosnovenost njihovog autoriteta. Nije, dakle, samo stvar u tome sto je priglupi parajlija sebi kupovao zenu kao sto se to radilo u proslim vijekovima u dalekim zemljama kao sto je mila Bosna, niti je stvar u tome sto je televizija postala clan Darvine porodice vazniji od njenih jadnih roditelja. Stvar je i u tome da je televizija stvarala "stvarni" patrijarhalni brak – blagosiljala ga, zapravo – pred ocima naroda, koji je uprkos seksualnoj revoluciji i decenijama feminizma gledao ovu emisiju kao da je hipnotisan. Ta sveta institucija braka, producirana od strane FOX TV, brzo je kolabirala, a Darva je umakla svemu tome samo kad je nasla nove roditelje – nove producente koji je sad intervjuisu i nagovaraju da se razgoliti. Darvina stvarnost otud ne zavisi od nje ili njene slobodne volje, Darvina stvarnost je proizvod razlicitih producenata, kao sto je to i stvarnost vecine americkog svijeta.

Gina

Pise: Miljenko JERGOVIC

Zavirivao si posljednjih godina po ormarima djevojackih soba, njusio lavandu i cedar, gledao sve te uredno slozene majice, bluze, suknje i haljine, marame, plahte i jastucnice, prozirne bijele slutnje davnih vjencanica, zreo koliko zreo moze biti onaj koji osjeca njeznost za svijet kojem nikada nije pripadao, svijet urednosti i cistoce, u kojem je sve kao pod crtu i koji se jednoga dana tako lako pretvori u pakao. Nigdje kao u ormarima djevojackih soba mir nije tako miran i ranjiv, kao u mauzoleju neznanih junaka onog rata kojem jos uvijek polazemo vijence. I tako, uhvati te patetika, ali nisi tu sam i znas da moras nesto reci. Pa kazes: "Eto ti ormara ko da ce ti GINA nocas doci!"

Ona, ta djevojka, to ne razumije jer djevojke nikada za GINU nisu znale, cak ni u vrijeme kada su se njihovi momci nocima budili u strahu i znoju jer im je GINA upravo prosla kroz san. Puno smo pricali o vojsci, svaki dan proveden u JNA prenijeli smo u amanet prijateljima i rodbini, posebno zenama, ali sto je to GINA, to nikada nismo mogli reci jer se ne da ispricati i jer je GINA jedna od onih zivotnih pojava koje se mogu samo dozivjeti, koje su uzas trenutka, a nakon sto prodju, ostaju samo kao znak i tema u ruznim snovima.

Formalno gledajuci, GINA je Generalna Inspekcija Narodne Armije. Sacinjavali su je generali koji su specijalno dolazili iz Beograda, uvijek nenajavljeno, ali postojali su valjda neki spijuni, vojni proroci i kasarnske babe vracare koji bi samo jednog dana kazali: Sutra dolazi GINA. Onda bismo do iznemoglosti cistili nase puske, po sto puta preslagivali opremu u kaseti, po kasarnskom krugu sakrivali pornografske casopise i knjige civilne tematike i premirali od straha sto ce se veceras dogoditi. U deset smo lijegali u svoje krevete, slusali povecerje i osjecali neko strasno ponizenje. Naime, znali smo da GINA uvijek dolazi nocu, pocinje s uzbunom, dezurni ce utrcati u spavaonicu, dreknuti - Uzbuna, vojsko! - i mi cemo za pet minuta biti postrojeni ispred soski, odjeveni i obuveni, sa sljemovima na glavama, borbenim rancima i vrecama na ledjima, gas-maskama na bedrima i s puskom o desnom ramenu. Najvece ponizenje koje si mogao zamisliti, najvece za koje do danas znas, jest da te netko digne iza sna i natjera te da za pet minuta budes uredno upakiran u tu smijesnu ambalazu s kojom se, vjerovao si u to vrijeme, ide u smrt cim zapocne rat.

Legao si tako da spavas, jadan kao sto vise nikad jadan neces biti i daleko od doma kao sto daleko mogu biti samo ljudi u vrijeme bez ratova, dugo ti

je trebalo da zaspis, borio si se protiv sna da se ne bi morao tako jadan usred noci buditi, ali GINA nije dosla i nitko te nije budio sve do jutra. Proci ce mjesec dana, proroci, vracare i dezurni oficir opet ce najaviti kugu, istim redom ponovit ces sve, jednako uplasen i ponizen leci ces u krevet, a GINA opet nece doci. U cetrnaest mjeseci tvog sluzenja domovini cetrnaest ces se puta spremati za GINU. Nekome je vjerojatno dosla, ali tebi nije nikad. Slika koju o njoj nosis je slika reda, izglancanih kasarnskih podova ciji se beton sjaji do u beskraj jer nista nije tako beskrajno kao hodnik u kasarni. To je slika slozene odjece koju su ispeglali oznojeni dlanovi osudjenika na smrt, to je slika koju danas vidis u urednim ormarima djevojackih soba i ona za tebe ne moze znaciti nista drugo osim kontinuirane nesrece, svakodnevnog cekanja da GINA dodje i svojim ostrim pogledom razreze prizor i jednom zivotu uzme njegov posljednji smisao.

I danas neki djecaci odlaze u neke vojske, uskoro ce u vojsku opet i oni koji se nece sjecati rata i kojima vojska vise nece biti podsjetnik na umiranje, herojstvo i spas zive glave, nego ce u njoj nalaziti mjeru vlastitih ponizenja. Ali ti djecaci su sretni jer nijedna vojska nece biti JNA, niti ce vise biti vojske u kojoj bi se GINA uvlacila u njihove duse, da ostane tamo jos puno godina i marsira kroz snove jednoga zivota koji je nadzivio i tu drzavu i tu vojsku i njezinu strasnu generalnu inspekciju.

DRZAVA I DUSA

Pise: Aleksandar HEMON

MOZE BITI DA SAM OVO VEC PRICAO, ALI KOMPJUTER MI JE POJEO sve moje mile He monwoode, pa cu da rizikujem. Elem, za vrijeme rata, jedan kanadski profesor politickih nauka odluci da dodje u ratnu Bosnu i vidi sta i kako. Covjek je bio bivsejugoslovenskog porijekla, ime mu je bilo "nase", ali je prakticno citav zivot proveo u Kanadi. I dodje on i pocne da obilazi nasu lijepu domovinu i prolazi kroz mnoge barikade i provjere. Jednom ga tako zaustave – mislim da je to bilo na teritoriji pod kontrolom srpskih snaga, mada to nije bitno za ovu pricu – pogledaju mu kanadski pasos, pa pogledaju njega, pa pogledaju pasos. Onda ga jedan pita: "A sta si ti?" A covjek s pika kaze: "Profesor."

Na mojim spisateljskim putesestvijama, na pocetku mnogog intervjua, bilo u Amsterdamu, bilo u Dublinu, bilo u Londonu, priupitalo me je sta sam, misleci, naravno, na naciju. Nekima sam govorio da sam komplikovan, a na nekima sam primjenjivao strategiju svoje pametne sestre. Kad nju neko upita sta je po nacionalnosti (k'o kad se iz imena ne moze tacno odrediti), ona odmah odgovori kontrapitanjem: "A sto vas to zanima?" Nase gore balvani, naravno, najcesce nemaju hrabrosti da kazu sta misle, a misle da ce ako doznaju koje je ona nacije, odmah znati sta ona misli, u sta vjeruje i za koga navija. Jednom je visokog funkcionera bosanske vlade vozala pola sata, posto se on nije usudjivao da otvoreno pita koje je nacije, nego je pitao kakvo je to prezime, da li je rodjena u Sarajevu, odakle su roditelji itd. Stranci se cesto postide i unezgode kad ih ona kontranapadne, jer je pitanje u krajnjoj liniji rasisticko, a rasizam je kulturno neprihvatljiv sentiment na Zapadu, te se u najmanju ruku mora prikrivati.

Pitanje je rasisticko posto podrazumijeva da su politicki i filozofski i licni, emotivni stavovi "genetski" predodredjeni: Srbi misle srpski, Bosnjaci bosnjacki, Hrvati hrvatski, a komplikovanoj celjadi kao sto smo moja sestra i ja permanentno zuji u glavi, misli nam nacionalno vrludaju, buduci se tu neprestano sudaraju razni suludi geni, a obaska sto nam se ne moze vjerovati jer smo izdajnici svakog od mnogih dijelova od kojih se sastojimo (lista bi uzela pola ove strane), samim tim sto su u nama prisutni drugi, vjecno sumnjivi dijelovi. Jedna mi je engleska novinarka rekla da bi, da ja "nisam ono sto sam", ona bila "vrlo kriticna" prema onome sto sam joj ja rekao (da nema sumnje da je **Krajisnik** ratni zlocinac, da se u Bosni radilo o genocidu, itd.) Ona je, naravno, mislila da zna sta sam, pri cemu cinjenica da sam pisac (recimo) nije igrala nikakvu ulogu, uprkos zdravom razumu i cinjenici da me je ona intervjuisala u ulozi pisca.

Nesreca bivsejugoslovenskih prostora je u tome sto ti prezime postane zanimanje: nacionalizam, i rat i genocid koji s tim idu, transformisu ljudske identitete. Ljudska dusa, ili ljudski mozak, postaje nacionalna teritorija, ciji je suverenitet usko vezan za suverenitet nacionalne drzave. U tom smislu je razumljivo, ali i dalje bez opravdanja, sto ljudima sa Balkana – kako nesretnicima, tako i zlocincima – izgleda da je jedini moguci ljudski identitet nacionalni identitet. Profesor moze biti profesor tek nakon sto mu se pripise nacionalni identitet, ali nakon sto mu se prikaci znak nacionalnog identiteta, cinjenica da je profesor postaje potpuno irelevantna – bosnjacki profesori misle bosnjacki, srpski profesori srpski, hrvatski profesori hrvatski, a ostali profesori, buduci sludjeni, samo zbunjuju omladinu.

Ono sto izgleda manje razumljivo je to sto je izvjestan broj (ali nikako svi) zapadnih novinara, ukljucujuci i vrlu englesku novinarku, pokusao da objasni ono sto sam (pisac) i sezdeset hiljada blebetavih rijeci od kojih se sastoji moja knjiga (*The Question of Bruno*) svodeci to na moj nacionalni identitet, koji god da je. S jedne strane, to je simptom bolesti koju su dobili od hronicno zarazenih Bivsejugoslovena. Ali s druge strane, nacionalizam i nacionalne drzave su zivi i zdravi na slobodarskom Zapadu.

Na primjer: *The New York Times* je vrsio ispi tivanje o "unutrasnjem zivotu" (*inner life*) Amerikanaca. Anketirani su raznorazni Amerikanci i postavljana su im pitanja o njihovoj duhovnosti, identitetu, seksualnosti itd – pitanja koja se ticu, reklo bi se, onog privatnog dijela bica. Prvo pitanje u anketi je, medjutim, bilo sljedece: "Da li se slazete sa sljedecim stavom… To sto sam Amerikanac (*being an American*) je veliki dio onoga sto sam." Devedeset jedan posto (91%) ispitanika se slozilo sa tim. Znacajno je naravno da je to pitanje bilo prvo u anketi, kao sto je i znacajno da je kvalitet americnosti (sta god da je to), sto bi trebalo da bude vezano za javni prostor koji se zove Amerika, u prvom pitanju smjesten u domen intimnog identiteta. To je standardni potez svake nacionalisticke retorike: da instalira nacionalnost, koja je stvar drzave, politike, retorike i drugih javnih operacija, u najdublje, "dusevne" prostore ljudskog bica. "Dusa" je zapravo neophodna za instalaciju nacionalnog bica, jer je upravo falsifikovana cinjenica da je nacionalnost duboko u "dusi", u prostoru apsolutno privatnog, ono sto daje legitimitet nacionalnim drzavama. Ako svi "mi" imamo iste duse, koje su nekako prepoznatljive na nacionalnom nivou, onda se ta duhovnost moze izraziti samo u "nasoj" kulturi i "nasoj" nacionalnoj drzavi. Nema drzave bez duse, niti duse bez drzave.

Razlika izmedju bivsejugoslovenskih, zlocinackih nacionalnih drzava i zapadnih, demokratskih nacionalnih drzava (koje su takodjer pocinile par zlocina u ime svoje nacije) je to sto su "nase" totalitarne – oni sa drugacijim dusama ili bez duse se eliminisu, kako politickim, tako i vojnim operacijama, dok se u "zapadnim" nacionalnim drzavama demokratskim operacijama mora ubijediti stanovnistvo da je to sto su Amerikanci (Englezi, Nijemci,

Francuzi) najveci i najvazniji dio onoga sto jesu.

Pa ipak, ostaje mali dio izvan domasaja americnosti ili srpskosti ili ukrajinstva, mali dio bez duse, prostor u kojem se covjek preklapa sa drugim ljudima, u kojem se dodiruje sa njihovim tijelima, prostor cija se slobodna teritorija mora siriti, dok jednog dana ne postane drzava u kojoj su profesori profesori, a pisci pisci.

DRZAVA I DUSA

Pise: Aleksandar HEMON

MOZE BITI DA SAM OVO VEC PRICAO, ALI KOMPJUTER MI JE POJEO sve moje mile He monwoode, pa cu da rizikujem. Elem, za vrijeme rata, jedan kanadski profesor politickih nauka odluci da dodje u ratnu Bosnu i vidi sta i kako. Covjek je bio bivsejugoslovenskog porijekla, ime mu je bilo "nase", ali je prakticno citav zivot proveo u Kanadi. I dodje on i pocne da obilazi nasu lijepu domovinu i prolazi kroz mnoge barikade i provjere. Jednom ga tako zaustave – mislim da je to bilo na teritoriji pod kontrolom srpskih snaga, mada to nije bitno za ovu pricu – pogledaju mu kanadski pasos, pa pogledaju njega, pa pogledaju pasos. Onda ga jedan pita: "A sta si ti?" A covjek s pika kaze: "Profesor."

Na mojim spisateljskim putesestvijama, na pocetku mnogog intervjua, bilo u Amsterdamu, bilo u Dublinu, bilo u Londonu, priupitalo me je sta sam, misleci, naravno, na naciju. Nekima sam govorio da sam komplikovan, a na nekima sam primjenjivao strategiju svoje pametne sestre. Kad nju neko upita sta je po nacionalnosti (k'o kad se iz imena ne moze tacno odrediti), ona odmah odgovori kontrapitanjem: "A sto vas to zanima?" Nase gore balvani, naravno, najcesce nemaju hrabrosti da kazu sta misle, a misle da ce ako doznaju koje je ona nacije, odmah znati sta ona misli, u sta vjeruje i za koga navija. Jednom je visokog funkcionera bosanske vlade vozala pola sata, posto se on nije usudjivao da otvoreno pita koje je nacije, nego je pitao kakvo je to prezime, da li je rodjena u Sarajevu, odakle su roditelji itd. Stranci se cesto postide i unezgode kad ih ona kontranapadne, jer je pitanje u krajnjoj liniji rasisticko, a rasizam je kulturno neprihvatljiv sentiment na Zapadu, te se u najmanju ruku mora prikrivati.

Pitanje je rasisticko posto podrazumijeva da su politicki i filozofski i licni, emotivni stavovi "genetski" predodredjeni: Srbi misle srpski, Bosnjaci bosnjacki, Hrvati hrvatski, a komplikovanoj celjadi kao sto smo moja sestra i ja permanentno zuji u glavi, misli nam nacionalno vrludaju, buduci se tu neprestano sudaraju razni suludi geni, a obaska sto nam se ne moze vjerovati jer smo izdajnici svakog od mnogih dijelova od kojih se sastojimo (lista bi uzela pola ove strane), samim tim sto su u nama prisutni drugi, vjecno sumnjivi dijelovi. Jedna mi je engleska novinarka rekla da bi, da ja "nisam ono sto sam", ona bila "vrlo kriticna" prema onome sto sam joj ja rekao (da nema sumnje da je **Krajisnik** ratni zlocinac, da se u Bosni radilo o genocidu, itd.) Ona je, naravno, mislila da zna sta sam, pri cemu cinjenica da sam pisac (recimo) nije igrala nikakvu ulogu, uprkos zdravom razumu i cinjenici da me je ona intervjuisala u ulozi pisca.

Nesreca bivsejugoslovenskih prostora je u tome sto ti prezime postane zanimanje: nacionalizam, i rat i genocid koji s tim idu, transformisu ljudske identitete. Ljudska dusa, ili ljudski mozak, postaje nacionalna teritorija, ciji je suverenitet usko vezan za suverenitet nacionalne drzave. U tom smislu je razumljivo, ali i dalje bez opravdanja, sto ljudima sa Balkana – kako nesretnicima, tako i zlocincima – izgleda da je jedini moguci ljudski identitet nacionalni identitet. Profesor moze biti profesor tek nakon sto mu se pripise nacionalni identitet, ali nakon sto mu se prikaci znak nacionalnog identiteta, cinjenica da je profesor postaje potpuno irelevantna – bosnjacki profesori misle bosnjacki, srpski profesori srpski, hrvatski profesori hrvatski, a ostali profesori, buduci sludjeni, samo zbunjuju omladinu.

Ono sto izgleda manje razumljivo je to sto je izvjestan broj (ali nikako svi) zapadnih novinara, ukljucujuci i vrlu englesku novinarku, pokusao da objasni ono sto sam (pisac) i sezdeset hiljada blebetavih rijeci od kojih se sastoji moja knjiga (*The Question of Bruno*) svodeci to na moj nacionalni identitet, koji god da je. S jedne strane, to je simptom bolesti koju su dobili od hronicno zarazenih Bivsejugoslovena. Ali s druge strane, nacionalizam i nacionalne drzave su zivi i zdravi na slobodarskom Zapadu.

Na primjer: *The New York Times* je vrsio ispi tivanje o "unutrasnjem zivotu" (*inner life*) Amerikanaca. Anketirani su raznorazni Amerikanci i postavljana su im pitanja o njihovoj duhovnosti, identitetu, seksualnosti itd – pitanja koja se ticu, reklo bi se, onog privatnog dijela bica. Prvo pitanje u anketi je, medjutim, bilo sljedece: "Da li se slazete sa sljedecim stavom… To sto sam Amerikanac (*being an American*) je veliki dio onoga sto sam." Devedeset jedan posto (91%) ispitanika se slozilo sa tim. Znacajno je naravno da je to pitanje bilo prvo u anketi, kao sto je i znacajno da je kvalitet americnosti (sta god da je to), sto bi trebalo da bude vezano za javni prostor koji se zove Amerika, u prvom pitanju smjesten u domen intimnog identiteta. To je standardni potez svake nacionalisticke retorike: da instalira nacionalnost, koja je stvar drzave, politike, retorike i drugih javnih operacija, u najdublje, "dusevne" prostore ljudskog bica. "Dusa" je zapravo neophodna za instalaciju nacionalnog bica, jer je upravo falsifikovana cinjenica da je nacionalnost duboko u "dusi", u prostoru apsolutno privatnog, ono sto daje legitimitet nacionalnim drzavama. Ako svi "mi" imamo iste duse, koje su nekako prepoznatljive na nacionalnom nivou, onda se ta duhovnost moze izraziti samo u "nasoj" kulturi i "nasoj" nacionalnoj drzavi. Nema drzave bez duse, niti duse bez drzave.

Razlika izmedju bivsejugoslovenskih, zlocinackih nacionalnih drzava i zapadnih, demokratskih nacionalnih drzava (koje su takodjer pocinile par zlocina u ime svoje nacije) je to sto su "nase" totalitarne – oni sa drugacijim dusama ili bez duse se eliminisu, kako politickim, tako i vojnim operacijama, dok se u "zapadnim" nacionalnim drzavama demokratskim operacijama mora ubijediti stanovnistvo da je to sto su Amerikanci (Englezi, Nijemci,

Francuzi) najveci i najvazniji dio onoga sto jesu.

Pa ipak, ostaje mali dio izvan domasaja americnosti ili srpskosti ili ukrajinstva, mali dio bez duse, prostor u kojem se covjek preklapa sa drugim ljudima, u kojem se dodiruje sa njihovim tijelima, prostor cija se slobodna teritorija mora siriti, dok jednog dana ne postane drzava u kojoj su profesori profesori, a pisci pisci.

DJECA IZ BEZDANA

Pise: Aleksandar HEMON

’AJDE DA KAZEMO DA U AMERICI, A I U DRUGIM
zapadnim zemljama, postoji nesto sto se zove salonski globalni pesimizam. Dobrostojeci, obrazovani svijet gleda treci svijet ili siromasni svijet i brine se, jer im izgleda da se ovi nikad nece izvaditi. Iz salona New Yorka ili Bostona gledaju Bosne i Cecenije i druge uklete zemlje u kojima vec hiljadama godina cvjeta raznobojno cvijece mrznje, sto im potvrdjuje da se odvijaju misteriozni globalni procesi i da sve polako puzi u propast. Tipican primjer je gospodin **Robert D. Kaplan**, pisac vrle knjige *Balkanski duhovi* (*Balkan Ghosts*), za koju vele da je direktno odgovorna za kukavicluk americke vlade u deveranju sa Bosnom, posto je puna dokaza o ukletosti ovih prostora. Kaplan je takodjer autor jos jedne knjige o ukletosti, *Nadolazeca anarhija* (*The Coming Anarchy*), i stalni saradnik casopisa *The Atlantic Monthly*, perjanice salonskog pesimizma, gdje se rutinski spekulise o raznoraznim propastima koji se ne doticu direktno njegovog citalastva.

Doticni casopis je u posljednjem broju objavio clanak **Davida Rieffa** pod tjeskobnim naslovom *Ponoc u Sarajevu* (*Midnight in Sarajevo*). Baksuzli gospodin Rieff se zadesio u Sarajevu taman kad je navalio snjezni kijamet krajem prosle godine i bio je zaprepasten nebrigom vlasti i ocajem stanovnistva. U gradu potpuno zatrpanom snijegom, gospodin Rieff nije vidio ni jednog Bosanca da cisti ulicu ili prolaz do vlastite radnje. Ja sam bio tamo u isto doba i vidio sam ljude (koji mozda nisu bili Bosanci) kako ciste ispred kuce ili radnje, ali fakat je da je grad fakticki kolabirao. Gospodin Rieff je nasao stare prijatelje koji su mu svi uglas rekli da Sarajevo nije kao sto je nekad bilo, kao da je ikad bilo kao sto je nekad bilo, i da Sarajevo izgleda u redu, ali je iznutra unisteno. Puno mladog svijeta je napustilo grad, a jos vise ceka da ode. Vlast je korumpirana i ne haje za minorne probleme kao sto je zivot ljudi u gradu pod snijegom. Stranci ce uskoro otici i ostaviti zemlju bez privrede, gdje je sa njihovim prisustvom nezaposlenost sezdeset pet posto, a bice veca kad odu. Elem, nije dobro, a bice i gore.

Cudan je osjecaj citati o rodnom gradu i zemlji i njihovoj nesreci u americkom casopisu – citirani ljudi su poznati, situacija je poznata, ali sve to nekako samo povecava osjecaj da se radi o nekom drugom gradu u nekoj drugoj zemlji u nekom paralelnom svemiru. Naravno, nije dobro i tesko je reci kada ce biti dobro, gospodin Rieff ne laze, ali i dalje zulja njegov rutinski pesimizam koji ga nista ne kosta. Bosna, na celu sa slobodarskim

Sarajevom, za njega i razne Kaplane, samo jos jedno ukleto mjesto, i sto je ukletije, to su oni bolji novinari, jer su otkrili i predvidjeli tu ukletost. U Bosni i Sarajevu je lako naci dokaze ukletosti, lako je naci lokalnu elitu kao i obican svijet, kojima je, tipicno bosanski, relativno udobno u vlastitoj nevolji, zato sto su umorni a buducnost je neizvjesna. Gospodin Rieff veli da "nema ni jedna stvar koju stranac moze reci o Sarajevu a da je Sarajlije nece reci prije njega, obicno mnogo zucnije". Ali ono sto je mnogo teze naci, i za cim gospodin Rieff nije ni tragao su tragovi i traci buducnosti.

Do mene je dopro jedan od tracaka. Dobio sam *e-mail* poruku od **A.K.** (nadam se da ovim ne narusavam njegovu privatnost), dvadesettrogodisnjeg covjeka iz Prijedora koji od '92 zivi u Njemackoj, gdje studira germanistiku i anglistiku i jezicku obradu informacija. U slobodno vrijeme, kaze, "jede zrak i knjige". A.K. cita moje tekstove i kaze da su odlicni (hvala mu). Ali, kaze, ja pripadam mladjoj generaciji pisaca iz koje "zraci nekakav apsolutni stav a la: Pazi sad sta ti kazem, to ti je tako, sjebano sve, sjeban ja, nista nije kao prije…" I jos kaze A.K., i ima pravo: "Zanemaruje se cinjenica da ima mladjih od doticnih kojima su slova veoma vazna; ini im, tako, sa kicastim nostalgicno-melankolicnim pasjebanizmom zatvaraju slavinu; ne stizu se djeca, jadna, ni sama baciti u bezdan." Postrojio me A.K. i neka je: ja se trudim da izbjegnem rutinski pesimizam ili "pasjebanizam", ali sam izgleda malo poklekao. Ali jebo mene: A.K. je buducnost zato sto pokazuje nesto sto nije vidljivo u Rieffovom clanku. Pokazuje da buducnost postoji i da oni koji zive i pisu i rade u javnom prostoru u ovom trenutku odgovaraju toj buducnosti – sto je apsolutno neophodan uslov za demokratiju i demokratsku odgovornost svih upletenih: politicara, novinara, gradjana. A.K. i njegova generacija zahtijevaju od mene (ma kako beznacajan ja bio) i od ljudi koji ucestvuju u javnom zivotu Bosne, ukljucujuci i Rieffa i njegove sagovornike, da shvatimo da nemamo pravo otpisati ono sto nam ne pripada: buducnost Bosne.

Moze biti da A.K. ima taj osjecaj buducnosti i javne odgovornosti zato sto je prakticno odrastao u Njemackoj, te je tako bio izlozen mehanizmima zrele demokratije, a zasticen od rutinskog bosanskog pesimizma. Ako je tako, onda je buducnost Bosne u mladoj dijaspori, mladim ljudima koji u inostranstvu uce da uvijek postoji bolja alternativa svemu, a kamoli bosanskoj kleptokratiji i metafizickom pesimizmu, sto, bezbeli, ide ruku pod ruku. Rieff i njegova sarajevska kompanija otpisuju mlade (a i stare ljude) koji odu iz Bosne, kao da odlaskom iz Bosne umiru. Mozda ce se A.K.-ova generacija – djeca izrasla iz bezdana – jednom vratiti u Bosnu i nauciti je demokratiji. Mozda na sljedecim izborima – na kojima i mi u dijaspori mozemo glasati – nece podleci paranoji koju podgrijavaju lopovsko-fasisticke snage kojima odgovara usamljenost Bosne i tako pomoci da se povale oni koji cvjetaju u blatu ocaja.

Dok sam pisao prethodnu recenicu, spopao me je rutinski pesimizam i

cinizam – "pasjebanizam". Pocele su se meskoljiti misli o besmislu nade, o neizbjeznoj katastrofalnoj buducnosti, o mom sentimentalnom optimizmu – zapravo naivnom ne-pesimizmu – zbog kojeg ce me u Sarajevu provaljivati kad se tamo na ljeto ukazem. I bio bih na ivici toga da ukinem ovaj tekst da mi A.K. nije odrzao lekciju, i hvala mu.

CRNO-BIJELI SVIJET

Pise: Aleksandar HEMON

Otac moje zene, rahmetli **Peter Stodder**, bio je politicki aktivista i socijalni radnik na Juznoj strani (*South Side*) Chicaga, koji je pretezno crnacki dio grada. Sredinom sezdesetih, radio je na kampanji ciji je cilj bio da politicki osnazi crno, siromasno stanovnistvo komsiluka koji se zove Woodlawn kako bi se kutarisali politicara koji su ih varali i eksploatisali. Osamdesetih godina, otac moje zene je saradjivao sa **Muhammedom Alijem** na nekoj politickoj kampanji i moja zena se sjeca telefonskih razgovora sa Alijem koji ju je gotivio i koji je uvijek trazio od njenog oca da s njom poprica. A sezdesetih godina — u doba intenzivne borbe protiv rasizma i segregacije, Peter Stodder je radio kao socijalni radnik sa legendarnom cikaskom crnackom ulicnom bandom Blackstone Rangers, koja je — osim sto se bavila ulicnim biznisima — bila i politicki aktivna. Nakon sto je republikanac **Richard Nixon**, uz obilatu pomoc rasisticke desnice, 1968. (godine ubistva **Martina Luthera Kinga**) bio izabran za predsjednika, uvjereni demokrata Peter Stodder je uz pomoc svojih veza uspio da sredi da dva clana Blackstone Rangersa budu pozvana na Nixonov inauguralni bal. Na bal su otisli **Mickey Cogwell**, sef operacija Blackstone Rangersa na Zapadnoj strani (*West Side*) Chicaga, koja je jos uvijek najjebenija od svih strana Chicaga, i **Bobby Jennings**, "porucnik" na Zapadnoj strani. Mickey je tom prilikom izjavio: **"Jeff Fort vodja Blackstone Rangersa, kojem je FBI bio konstantno na grbaci nas je poslao u Washington da pozdravimo Nixona, njegovo ososblje i administraciju."** To je, naravno, proizvelo omanji skandal u Chicagu, jer su bijeli ljubitelji reda i poretka bili dobro uznemireni time sto su se Mickey i Bobby laktovima cesali o drustvenu, finansijsku i politicku elitu bijele Amerike. Odjel za ulicne bande cikaske policije odbio je da zvanicno komentarise, ali je clan Odjela, narednik **Lawrence Givens**, sa neskrivenim nezadovoljstvom izjavio: **"Prilicna je cast biti pozvan na jedan od najraskosnijih balova u zemlji. Volio bih da im se ja mogu pridruziti. Volio bih da sam ja tamo otisao."** Na fotografiji sa bala, koja je zauzimala pola strane u cikaskim novinama, Mickey i Bobby gledaju u kameru, vrlo mladi i zajebani, i ne moze se znati da li se smijulje posto im je sve to zabavno, ili im je neudobno posto su opkoljeni agentima FBI-a i bijelcima koji ni u ludilu ne bi zasli u njihov dio grada.

Stvari su se promijenile od sezdesetih godina naovamo: rasizam i segregacija su (retoricki) neprihvatljivi cak i za mutne desnicare; postoje zakonske odrednice koje sprecavaju rasnu diskriminaciju; drustvena, finansijska i politicka elita ukljucuje mnogo veci broj Crnaca nego ikad prije; Nobelovka **Toni Morrisson** je **Clintona** proglasila prvim crnim Predsjednikom (sto nije ni blizu istine, ali ipak ukazuje na razmjere

promjene); u nedavnoj anketi *New York Timesa*, 74 posto ispitanika vjeruje da je ucinjen napredak u reduciranju rasne diskriminacije, dok 63 posto procenta bijelih i 79 posto crnih ispitanika odobravaju medjurasne, "mijesane" brakove. Pored toga, 88 posto bijelih i 82 posto crnih ispitanika su rekli da su rasni odnosi dobri u njihovim komsilucima, a 85 posto bijelaca je izjavilo da im je svejedno da li zive u bijelom ili crnom dijelu grada.

Pa ipak, u istoj anketi dvije trecine bijelaca misli da bijeli svijet preferira bijele komsiluke, a 85 posto ih je priznalo da zaista zive u naseobinama gdje nema crnih komsija. Segregacija je, drugim rijecima, ziva, zdrava i nezvanicna. Policajci u ovom a i drugim gradovima u slobodarskoj Americi, redovno zaustavljaju crne vozace u skupim automobilima, sto pocesto zavrsi prebijanjem ili ubijanjem vozaca: u New Jersey su drotovi nedavno zaustavili crnog vozaca samo zato sto je njegova saputnica bila bijela zena i nakon sto se ovaj pobunio doslo je do pucnjave u kojoj je nesretnik poginuo. U istom tom New Jersey, guvernerka se jedne noci druzila sa drotovima, pa su joj ovi dali da pretresa crnog sumnjivca (koji je, ispostavilo se, nevin) — slike bijele guvernerke u bijelom odijelu kako pretresa crnog covjeka u crnom odijelu priziva slike sa zurki Ku Klux Klana; u New Yorku je nedavno osudjeno nekoliko policajaca koji su crnog sumnjivca (nevinog, ispostavilo se) isprebijali i sodomizirali drvenom drskom od metle; u istom New Yorku nekolicina policajaca koji su sasuli cetrdeset i kusur metaka u crnog sumnjivca (nevinog, ispostavilo se) na pragu njegove zgrade zato sto su mislili da je njegov crni novcanik bio pistolj; u Texasu su ove godine osudjena tri junaka koji su prije par godina kidnapovali crnog covjeka, isprebijali ga, zavezali mu lanac oko vrata i vukli ga zavezanog za kamionet, dok mu nije otkinuta glava; u Mississipiju je prosle sedmice nadjen djecak objesen opasacem na drvetu pored puta: policija to smatra samoubistvom ali njegova porodica to smatra lincovanjem, jer je djecak imao bijelu djevojku; u Chicagu (grad u kojem je segregacije jos uvijek jako prisutna), bijeli policajac, koji nije bio na duznosti, prije par godina je na ulici ubio crnog beskucnika jer mu je ovaj isuvise agresivno nesto prodavao — policajac je oslobodjen; prosle godine je policija u Chicagu ubila crnu djevojku, jer im se ucinilo da je crni mobitel bio pistolj. A ja sam vidio toliko "sitnih" primjera diskriminacije kojoj su bili izlozeni moji crni prijatelji da bi to uzelo strane i strane da se sve nabroji. Mene to sve cini uzasno tuznim i bijesnim, ne samo zato sto imam dosta crnih prijatelja, niti zato sto sam puno slusao **James Browna** i Public Enemy, nego sto je razlika izmedju nacionalisticke mrznje (o kojoj bi se u Bosni trebalo sve znati) i americke rasisticke mrznje cisto tehnicka i prakticno nikakva.

I meni najtuznije u svemu tome sto je dobar dio Bosanaca — od kojih su neki i moji prijatelji —dobro pobijelio ovdje. Kod urbane raje, ljudi sa tamnom kozom zamijenili su papke u njihovim sitnim i sitnicavim

sistemima mrznje. Njihov rasizam je postao rutinski i omogucava im da se osjecaju boljim i nadmocnijim samo zato sto ih je Bog okrecio drugom bojom. Cini se da ih Bosna nista nije naucila.

BOSANSKA KNJIZEVNOST I POSLJEDNJI DANI

Pise: Aleksandar HEMON

KAD SAM 1997. NAKON PET GODINA DOSAO U SARAJEVO sa sobom sam donio prijevode svo jih prica sa engleskog u namjeri da ih pokazem nekome ko bi ih mozda htio izdati. Ja sam, naime, vec par godina pisao na engleskom i neke od tih prica su bile izdate u casopisima, ali knjiga tada ovdje nije bila u izgledu. Htio sam objaviti u Sarajevu zato sto je Sarajevo grad u kojem sam se formirao kao covjek, zato sto u njemu imam prijatelja sa kojima sam htio podijeliti nesto sto mi je vazno i zato sto sam mislio da ce biti zainteresovanih citalaca. Tako sam sa Senadom Pecaninom, zamolivsi ga da mi bude podrska, otisao u Bosansku knjigu da se sretnem sa glavnim urednikom, pokazem mu nekoliko prica i vidim da li bi bio zainteresovan. Pijemo tako mi kafu i viski, ja gospodinu glavnom uredniku predam fasciklu sa nekoliko prica, on je otvori na licu mjesta, namrsti se i kaze: **"Pa sta je ovo? Gdje je slika? Gdje je biografija?"** Ja se pocnem pravdati i petljati, kriv sto sam u prvoj minuti iznervirao gospodina urednika. On uzme fasciklu i proslijedi je svojoj zeni, koja ce to procitati i reci mi hoce li objaviti. Onda se dignemo da idemo i zahvaljujemo se na svemu, a Senad Pecanin kaze glavnom uredniku: "Moras to objaviti, to je dobro", na sta glavni urednik odmahne rukom i kaze: "Ma, boli me kurac!"

Kako rece, tako i bi: u pripremi knjige, komunikacija je bila iskljucivo jednosmjerna - ja sam slao poruke na koje niko nije odgovarao. Uprkos mom insistiranju da se naznaci da su price prijevod sa engleskog, niko se na to nije obazirao. Ja sam budalasto predlagao nekakve promocije i slicne kerefeke, sto mi sad izgleda apsurdno. Dvije i kusur godine nakon izlaska knjige, ja nemam pojma koliki je bio pocetni tiraz, koliko je primjeraka prodato, a koliko ih truli u magacinu.

Ja to nikad nisam licno shvatio, niti sam se ikada ljutio, sve misleci "tako to ide". Nisam se uvrijedio, ali je mala sansa da cu ponovo prevoditi svoje price kako bih ih objavio u Sarajevu. Iz razgovora sa drugim piscima znam da moja knjiga nije ni izbliza bila jedinstvena u nehaju prema njoj - i druge knjige su bile zaturene, zaboravljene, bez ikakve podrske izdavaca. Gospodin glavni urednik se ponasao kao da piscima cini uslugu time sto im objavljuje knjige, buduci da je vrlo dobro znao da ako im ih on ne objavi, niko drugi nikad nece.

Bosanski pisci moraju objaviti barem jednu knjigu kako bi mogli zauzeti dozivotnu poziciju javnih mislilaca, mada neki od njih neobjasnjivo pisu iz nekog unutrasnjeg nagona, uprkos zdravom razumu i tuznim cinjenicama. Bosanska knjizevnost je fenomen jer nema izdavaca, nema kriticara, nema citalaca i nema knjiga. Vecina bosanske knjizevnosti se objavljuje u inostranstvu (Amerika, Njemacka, Hrvatska, Engleska itd.), a ono sto se objavi kod kuce objavi se srecom, uprkos nepostojanju knjizevne infrastrukture. Bosanska knjizevnost ima samo pisce, koji daju intervjue i pisu proglase i bore se za svoja prava. Veliki broj pisaca proizvodi knjizevne-knjizevnicke gestove posto nacionalna kultura zahtijeva funkciju knjizevnosti, ali u sredini te knjizevnosti nema vise nicega. Posto je jedina moguca knjizevnost postala nacionalna knjizevnost - knjizevnost u funkciji suicidalnih nacionalnih projekata - jedini nacin postojanja iste je uz podrsku nacionalne vlasti. Vlast je, medjutim, toliko zabavljena hapanjem da je boli kurac, kako je to lijepo formulisao gospodin glavni urednik Bosanske knjige, ima li ili nema knjizevnosti, sve dok lojalni nacionalni knjizevnici u intervjuima i kolumnama brane nacionalnu kulturu i knjizevnost od kaljanja i napada spolja - jer sta je narod bez vlastite kulture! Pisci blagosiljani podrskom vlastite nacije (koju predstavlja nekolicina polupismenih diletanata) ne moraju uopste da pisu jer samo njihovo postojanje potvrdjuje postojanje nacionalne knjizevnosti. S druge strane, oni koji pisu iz ciste individualisticke obijesti ne objavljuju, jer ko bi to citao u trenutku kad se nasa kultura bori za goli opstanak. Nije vazno da li postoji bosanska knjizevnost, vazno je da je cista i da izrazava vjekovne teznje naseg naroda i da u njoj nema suludih postmodernista koje obican narod, sve i kad bi imao sta da cita, nikad ne bi razumio.

Proslu sedmicu sam proveo u New Yorku u sklopu raznoraznih manifestacija ciji je cilj bio da promovisu moju knjigu (naslovljenu *The Question of Bruno*) i ucine je dostupnom sto vecem broju citalaca. Knjiga izlazi u maju, a masina se vec zahuktala - kopije su poslane casopisima i novinama, knjiga se vec moze naruciti na Amazon.comu, objavljivanje novijih prica tempira se tako da se poklapa sa izlaskom knjige. Moj izdavac (gospodja **Nan A. Talese**) *licno* telefonom zove vlasnike knjizara i nagovara ih da prodaju moju knjigu, sto za posljedicu moze imati narudzbu od mozda deset primjeraka knjige. Pored toga, organizovani su ruckovi i vecere sa ljudima iz medija i sa distributerima, a troskove svega toga pokriva izdavac - mada ja potpuno glupo nudim da platim pola, jer mi je neprijatno da me toliko tetose i bojim se da ne misle da sam skrtac (jer jesam).

Ali uprkos svemu gore napisanom, uprkos mojoj sujeti, uprkos cinjenici da se radi o rutinskoj praksi u americkoj izdavackoj industriji, uprkos tome sto mi je jasno da moj izdavac investira u mene pretpostavljajuci da ce to nekako biti vraceno, ja se osjecam krivim jer ne mogu da se oslobodim pomisli da je moje i svako pisanje na kraju krajeva besmisleno. Sve cekam da se moj izdavac prene i kaze: "Ma, boli me kurac!", zato sto sam navikao na bosanski kulturni kontekst u kojem pisu ili fanatici, bez ikakve primisli o profitu, ili

nacionalni/drzavni miljenici kojima ne trebaju citaoci jer ih cita otac nacije i njegova (pismena) prculadija. Iako pisem na engleskom, iako zivim u Americi, iako nisam clan ni jednog spisateljskog udruzenja u Bosni i Hercegovini, taj osjecaj beznacajnosti (koji ja ocajnicki potiskujem), ta duboko usadjena pretpostavka (koju je lako logicki poraziti) da izdavaci i citaoci i kriticari moraju biti ludi kako bi iskreno mislili da je pisanje vazna rabota, to je ono sto me, nazalost, jos uvijek cini dijelom nepostojece bosanske knjizevnosti.

AMERICKI FUDBAL I ZLO

Pise: Aleksandar HEMON

AMERICKI FUDBAL JE JEDAN OD DOSADNIJIH
spor tova na svijetu, a neki bi rekli i najameri ckijih sportova, sto je tacno samo ako se Amerika svede na vulgarni *macho* individualizam i provincijsku pohlepu. Najgora i "najamerickija" stvar u americkom fudbalu je *quarterback* – onaj koji frljacne loptu pa se onda pjesadija lomata da je uhvati. *Quarterback* komanduje svojom malom vojskom, mada naredjenja dobija od trenera i *quarterback* mora biti mozak tima. Dok su ostali igraci jedva prepoznatljivi u sljemovima i uniformama i istovjetnim tjelesinama, pri cemu ne pomaze ni to sto ih ima vise od pedeset, *quarterback* je jedan i jedini – Tito i Partija svakog fudbalskog tima – sto on uvijek zna i zbog cega je uvijek drcan i nadmen. *Quarterback* je u devedeset posto slucajeva bijel i plavook, zgodan, volovskog vrata, ali ne medjedli kao oni sto ga stite od nasrtaja protivnickih medjeda. *Quarterback* je prvoklasni muzjak i vrli patriota.

Amerika je mnogo vise od vulgarnog individualizma i s tim vezanog seljakluka, ali je finale prvenstva americkog fudbala – znan kao *Superbowl* – redovno najgledaniji sportski dogadjaj u Americi. Ja ne podnosim americki fudbal, ali svejedno pratim sta se desava, a ponekad u lijene nedjelje i gledam utakmice, mada se cesto pod dekicom i zadrijema. Ne navijam ni za jedan tim, zapravo sve ih mrzim, tako da ne znam zasto me to zanima, sto nervira moju zenu, kojoj nije jasno sto gledam ako ne volim. Tek mi je neki dan postalo jasno: gledam zato sto mi je merak da vidim kako neko gubi i sto je vece ponizenje, to mi je veci merak. To nije nista drugo nego najobicnija zloba. Nekidan sam gledao kako su "Jacksonville Jaguars" rasturili "Miami Dolphins", a **Dan Marino**, legendarni plavooki, muzevni, uspjesni *quarterback* "Dolphinsa" se – u svojoj vjerovatno posljednjoj utakmici – potpuno osramotio i napravio budalu od sebe. Ne budi mi lijeno, ja sam rado poslusao sta je Marino imao da kaze na konferenciji za stampu i vrlo mi je drago bilo da ga je bilo stid i sto karijeru zavrsava ponizenjem.

Daljom analizom vlastite zlobe, dosao sam do zakljucka da sam potpuno istu reakciju imao i kad je "Bayern" kolabirao u zadnjim minutima protiv "Manchestera", kao i kad se sa Kosova povlacila Vojska Jugoslavije, kao i kad sam cuo da je metak stigao **Zeljka Raznatovica Arkana**, *quarterbacka* Tigrova, pa nek' je sa srecom.

Vrlo dobro racionalno znam da je sve to zlo, da Arkana nije stigla pravda, nego oni drugi gangsteri. Kao sto i znam da bi mnogo ljepse i pravednije bilo

da ga je odvelo u Haag i da je sa slusalicama na usima prezivljavao spore birokratske uzase i da je rekao stosta o prijateljskim rijecima i dobroti Slobe i Badze mu. Pa ipak, kad zamislim kako sjedi u kifli Hotela Interkontinental, raskopcan *Armani*, viri stoljas, nakon sto je *vernog telohranitelja* poslao po srneca ledja (i mozda salatu), pozdravlja se sa rukovodstvom i kokosarima koji oko njega oblecu u nadi da ce ih regrutovati kad se krene na Crnu Goru, dok se **Ceca** u ekskluzivnom butiku uvlaci u *tesnu zaljinu*, sav otekao i ruralno rumen od samozadovoljstva, srpski heroj na vrhu *malog sveta*, govori **"De si bre!"** svom ubici i onda – momenat prije nego sto mu se um ugasi – osjeti strah koji se ne moze rijecima iskazati, ponada se u djelicu sekunde da se to ne desava, a zna da se desava, kad zamislim sve to, osjetim zadovoljstvo zbog kojeg me je sramota, jer to je zlo.

Zlo je radovati se necijoj smrti i zlo je uzi vati u patnji drugih i to je zlo – sto me ne lisava odgovornosti – koje je u mene usadio rat. Godinama sam gledao istu obijest i aroganciju zlocinaca na televiziji: obijest **Mladica** dok ulazi u Srebrenicu, aroganciju **Slobodana Milosevica** i **Tudjmana**, a bogami i **Izetbegovica**, obijest **Cele Bajramovica** i slicnih, obijest *quarterbackova* sa pistoljima i vojskama i mudima. Njihovi zlocini su bili razliciti u vrsti i broju, ali su obijest i arogancija bili isti i jednako tipicni – tijelo ciji stav govori "Meni niko nista ne moze!" i glas koji govori "Ko vas jebe!". Arkan je bio epitom tog ubilackog mudovanja kad je u vrijeme bombardovanja Beograda za CNN davao hrabre i drcne izjave, prkoseci sili NATO–ovoj, dok je istovremeno odsjedao u Hyattu sa novinarima, znajuci da NATO nece udariti na zurnaliste. Godinama sam gledao kako Arkan i slicni misle da im niko nista ne moze, i postao sam opsjednut tim zlom. Cini mi se da sam se tim zlom zarazio kao da je gripa, ali nikako da odlezim.

Najveci uzas u svemu tome je koliko mi je Arkan poznat – to lice, taj stav, ta dikcija, ta siledzijska mitomanija. Dok sam gledao izvjestaje na CNN–u i drugim stanicama – zajedno sa svojim roditeljima koje sam posjecivao u Kanadi – cinilo se da nam je Arkan komsija, neko o kome puno znamo i o kojem redovno dobivamo vijesti i glasine. Arkan je nekako postao "nas", dio nasih zivota, nase gore zlo, kancerogena pomisao koju bi bilo lijepo operisati, ali je to, nazalost, za sada nemoguce. Njegovo oblo lice i sitne kliker–oci su poznati i tipicni, njegova biografija je prica koju mozemo ispricati bilo kome ko hoce da slusa, iako se ne sjecam da sam ikad citao, a kamoli istrazivao, nesto specijalno o njemu. On i ono sto je on predstavljao – srpski fasizam, balkanski macizam, zajednicku proslost – bilo je sveprisutno u nasim zivotima. Moje zlo zapravo je zelja da Arkan i slicni nestanu iz nasih zivota, a moja zloba je samo nada da ce Arkani i *quarterbackovi* nauciti da nicija nije do zore gorila. Jednog dana, nadam se, prestacu gledati americki fudbal, posto me uopste ne zanima, a neko kao Arkan bice samo anonimni provincijski ubica, jedan od onih koji se pojavljuju i nestaju kao kijavica ili trecerazredni americki fudbaleri.

Jalija (I)

U **Isakovićevom** *Rječniku karakteristične leksike u bosanskome jeziku* "jalijaš" je "besposličar, skitnica, jalija". Etimologija nije potpuno jasna, mada Isaković navodi da je riječ "jalija" krajem devetnaestog stoljeća bila upotrebljavana za "prostor uz obalu". Riječ "jalijaš", međutim, projektuje jasnu sliku u mojoj glavi: (špi)coke, štofane tole bez kaiša, koje bi obično skliznule do ispod pupka, što bi u slučaju veterana eksponiralo kulju, ružna košulja, cigara u ustima i obilno gutanje vokala i konsonanata - jedan od simptoma jalije bilo je izgovaranje "šta je" kao "ša je", zapravo "ša je, ba". Slični likovi su, naravno, bili opjevani u novoprimitivnoj epici, u pjesmama Pušenja i Elvisa Dž. Kurtovića, kao i u ranim **Kusturicinim** filmovima, postavši tako u jednom trenutku moderni. Ali prije novog primitivizma, majke su provodile besane noći u strahu da će im dijete postati jalijaš - kečevi i trice u školi, učestvovanje u marisanama, gutanje konsonanata i mumlanje bili su prvi simptomi. Djetetu je, s druge strane, najgori mogući ishod u životu bio posao smetljara - biti jalijaš, koji se po definiciji znao dobro marisati te je tako iznuđivao poštovanje, bilo je mnogo povoljnije nego biti smetljar, kojeg - jadnog čovjeka - niko nije poštovao.

Jalijaši su vazda bili dio društvene strukture koja se zvala "raja". Raja je uglavnom bila definisana životnim prostorom - moja raja je bila locirana iza kina Arena, između Ćizine raje i staničke raje. Vođa Ćizine raje zvao se, očigledno, **Ćiza**, a stanička raja imala je više vođa, čijih se imena ja ne sjećam, mada se sjećam da je bio jedan **Jošilo**, koji je bio dobro zajeban. Moja raja nije imala jalijaša, što je bio problem, jer je svaka raja imala malu raju - jalijaške pionire i omladince - koju su stariji jalijaši bespogovorno štitili. Kad bi mala Ćizina raja dolazila da igra na našem košu, na čelu sa **Zekom**, Ćizinim burazerom, mi bismo se bez ikakve diskusije uklanjali - nije bilo podrške u pozadini, naša starija raja su svi bili fini studenti. Mada smo znali popiti i štos, iako nije bilo nikakvog otpora, čisto da se zna ko je gazija. Znali smo, naravno, da bi bilo kakav otpor Zeki, a da ne govorimo o nasilju nad Zekom, rezultirao kaznenom ekspedicijom koju bi vodio Ćiza lično, ili neko od njegovih ađutanata, svi naoružani borbenim čokama i kung fu fantazijama.

Tek kad sam krenuo u gimnaziju i susreo se sa podmlatkom raja iz različitih dijelova grada, shvatio sam da je Ćizina raja bila relativna lohotinja. S jedne strane, moj drug iz razreda, znan kao **Seljak**, donosio je priče o njegovoj raji, koja je bila na presjeku goričke, velešićke i marindvorske raje i čiji je najčuveniji pripadnik bio **Campo**. Prije nego što je postao glumac, Campo je, pričalo se, prodavao cigle papanli učenicima iz Mašinske škole - takav osjećaj za biznis bio je nešto nepoznato Ćizinoj raji. Sjećam se kad je Seljak došao jednog dana u školu i obavijestio nas da će Campo da glumi u filmu, a **Kruško** će da režira. Zbog te dezinformacije Seljak je bio kažnjen serijom brutalnih klempi, ali ispostavilo se - kao što svi znamo - da je Campo postao glumac, a da režiser nije bio Kruško, nego Kusta. Kruško je završio baveći se biznisom u Amsterdamu.

Može biti da sam ja bio dijete i da su mi poslovne aktivnosti jalijaša bile nevidljive prije početka osamdesetih, ali čini mi se da je početkom osamdesetih počela evolucija jalijaša i to u dva smjera: s jedne strane, sarajevski jalijaši postali su urbani simboli, likovi u pjesmama Elvisa i Pušenja, likovi u svjetski poznatim filmovima, zbog čega su im postale dostupne urbanli koke i šminkerli kafići; a s druge strane, mnogi jalijaši (po definiciji ne-profesionalci) postali su šaneri - ne samo oni koji su bunarili božićne vozove pune gastarbajtera na putu prema domovini nego šaneri u širem smislu, tj. oni koji su prelazili šanu da rade u inostranstvu: Milanu, Amsterdamu, Münchenu. Ključni simptom te evolucije bila je transformacija jalijaša u štofanim tolama u šanera u trenerci - trenerke, po mogućnosti italijanske, postale su šanerska uniforma. Prvi put sam postao svjestan te evolucije na kasnoj (deset naveče) predstavi u kinu Radnik, gdje se prikazivao *Bijeg u pobjedu*, film **Johna Hustona** o utakmici između tima ratnih zarobljenika i nacista, u kojem su se u epizodnim ulogama ukazali **Pele**, **Ardilles**, **Graham Souness**, itd. Campo lično je ušao u salu pjevajući iz sveg glasa: *Znam za sve sam kriv*, a onda se upustio u prijateljski i radni razgovor sa delegacijom sa Gorice, čiji su svi članovi bili odjeveni u Kappa trenerke, plus *Večernje* pod miškom i šaka puna košpa, koje su spremno podijelili sa Campom. Trenerke su bile oznaka klase - dobrim dijelom zato što su morale biti uvezene - kao što su starke i Lacosta bili oznaka klase idiotskim šminkerima iz SOS-a, Bugattija i sličnih kafića. Te noći, Pele je u filmu izjednačio spektakularnim makazicama, što je u sali proizvelo navijanje, ovacije i neizbježni retorički sukob između željovaca i pitara: "**Pele je za Papeta Meša**", povikao je jedan tipično bistrooki željovac.

Pa, ipak, trebalo je da prođe malo vremena da se trenerke i interes za export-import prošire i postanu glavni način bivstvovanja sarajevskih uličara. Ranih osamdesetih, činilo se da su uglavnom striktno urbani jalijaši - na potezu od Marindvora do Baščaršije - diplomirali za šanera ili glumca. Na periferiji grada, situacija je bila drugačija, o čemu sam saznao uz pomoć **Guze**, druga iz razreda koji je u Drugu gimnaziju dolazio sa Alipašinog Polja. Guza nam je pričao priče o devetorici braće, o **Borsalinu**, o **Niksonu** i **Nevenu**, zbog kojih nam se činilo da je Alipašino mračni geto u kojem su se dešavale neshvatljive stvari i u kojem bi pristojni gimnazijalci začas nestali.

(*Nastavit će se*)

Jalija (II)

U mnogim Guzinim pričama, kafić po imenu Borsalino zauzimao je centralno mjesto - Borsalino je bio Kosovo Guzinog epskog ciklusa. Ja nikad nisam bio ni blizu Borsalina, ali u glavi imam sliku enterijera, dijelom zasnovanu na slici hale koja je objavljena u *Oslobođenju*. Borsalino i njegova časna hala zaslužili su spomen sa fotografijom u novinama zato što je jedini telefon bio u hali, i to na visini koja je omogućavala sjediocu na šolji da telefonira dok se istovara. Kelner u Borsalinu se zvao Rade Seljak i njegov posao nije bio samo služenje pića nego i sprečavanje pretjeranog nasilja među gostima - Guza nam je često pričao o bitkama između likova u kojima je liptala krv, a nosevi su pucali kao ping-pong loptice. Jedina pomoć Radetu Seljaku u obezbjeđivanju reda i mira bila je drška od lopate pod imenom Neven. Kad bi započela marisana, Rade i Neven bi sinhronizovanom akcijom, bez suvišne priče, brzo i efikasno suzbili nerede, a Rade bi onda nastavio da služi štokove i guste sokove.

Jednom su, pričao je Guza, Rade i Neven namarali i iz kafane izbacili Niksona lično. Pomisao da bi neko mogao ozbiljno namarati Niksona, sa Nevenom ili bez Nevena, bila nam je nevjerovatna. Mi smo tu bitku zamišljali kao alipašinsku verziju bitke između Godzile i King Konga. Ali King Kong - Nikson - nije odustao nakon izgubljene bitke. Nakon što se malo oporavio, obukao je trenerku i krenuo u potragu za Radetom Seljakom. Nikson u trenerci bio je strašan prizor: dobro se znalo da u organizovane tuče Nikson ulazi u trenerci - za razliku od improvizacija, kao kad je u tramvaju ženu zapucao nogom u glavu jer je u njega zurila - pa su se Niksonu u trenerci svi uklanjali s puta, a majke su sa prozora zvale djecu da dođu kući, jer su znale da je sve između Niksona i marisane bila krhka prepreka. Potrebno je reći da Niksonova trenerka nije bila u šanerskom stilu, nego malo staromodnija, čak i ruralna - licencna Puma ili Adidas. Nikson, naime, nije bio šaner, a s obzirom na njegov mentalni sklop, teško je vjerovati da je to ikad i postao.

Elem, guslao nam je Guza, Nikson se u Borsalinu ukazao u trenerci (koju sam ja u svojim pseudopjesničkim pretjerivanjima zamišljao optočenu tokama skorene krvi), tražeći Radeta Seljaka, koji, igrom slučaja, nije bio tu. Da bi pokazao da je ozbiljan, kao da trenerka nije bila dovoljna, Nikson je šankeru pokazao oružje koje je namjeravao da upotrijebi u odlučnoj bici - viljušku za roštilj. Kad je Rade "Godzila" Seljak došao na posao i kad su mu rekli da ga je tražio King Kong u trenerci i sa viljuškom za roštilj, on se samo podsmjehnuo i pokazao im svoje naoružanje - mesarsku sataru.

Bitka između Niksona i Radeta Seljaka nikad nije dostigla vrtoglave visine naših očekivanja, napuhanih maštom nevještih mladića kojima su od šamara na oči frcale suze, gaseći svaku želju za muškom marisanom. Mislim da se sve završilo običnom rutinskom tučom, nakon koje su Nikson

i Rade Seljak opet bili raja. Pažljivi čitalac će, međutim, primijetiti da bitka kod Borsalina pripada relativno nevinom vremenu prije vatrenog naoružanja - ni Rade ni Nikson nisu dužili utoke u ta doba. Danas, kao što znamo, slični sukobi bi se završili srdačnom razmjenom šaržera.

Borsalino i njegova centralnost podrazumijevali su postojanje izvjesnog jalija- škog kôda, sistemske hijerarhije, koja je obezbjeđivala stabilnost i omogućavala rutinske tuče bez čestih ubistava. To je bilo važno jer su na Alipašinom postojali različiti klanovi i klike, koje će jednog dana početi pucati jedne na druge, ali koje su ranih osamdesetih živjele u relativnoj harmoniji. Jedan od tih klanova sastojao se od devetorice braće S. Razlika između najstarijeg i najmlađeg od braće bila je skoro trideset godina. Klan skoro nikad nije bio kompletan pošto je jedan od braće vazda bio u zatvoru ili u ludnici ili u bjekstvu. Braća su, naravno, svi imali nadimke, koje smo u doba Guzine epike znali recitovati kao da su sastav Želje: Ki, Pic, Rige, Los, Tone - ostali nadimci mi se gube iz pamćenja jer polako starim i sve je ovo bilo tako davno da mi se čini da pripada nečijem drugom životu. Ja se ne sjećam prezimena braće, a kamoli imena, zauvijek prebrisanih nadimcima - tada su imena bila manje važna od nadimaka, koji su zarađivani na ulici i koje su zaslužni pojedinci dobijali od svoje raje kao da su viteške titule. Bilo kako bilo, ovi nadimci - bez očigledne etimologije (za razliku od Niksona ili Ćele) i potpuno različiti od svih ostalih - davali su devetorici braće auru mitoloških bića. Sa današnjeg stanovišta, jalijaški nadimci pripadaju prastarim, prethistorijskim vremenima, prije nego što su imena postala važna i ponekad smrtonosna, prije nego što su jalijaši, čak i oni koji nisu postali gangsteri, zbog svojih imena izabrali svoje nacije umjesto svoje raje.

Neki od braće su bili standardni jalijaši, mada dobro zajebani. Kad su jednom raju iz mog razreda počeli ozbiljno maltretirati jalijaši iz Koreje (prekoputa Druge gimnazije), Guza je - kao apsolutno krajnje rješenje - pozvao Toneta da interveniše. Korejski napadi završili su se nakon što je Tone glavom jednog od Korejanaca ispitao čvrstinu betonskog stuba u Parkuši - stub je, recimo i to, ostao čvrst i nepokolebljiv pod naletima glave.

Ali na ivici tog konvencionalnog sistema, na periferiji te ulično-rajske racionalnosti - ili možda u samom centru - raslo je zrno ludila, koje će proklijati prije rata, a onda metastazirati u ratu. To ludilo tipizirao je Rige, jedan od srednje braće.

(*Nastavit će se*)

Jalija (III)

Rige, ah, Rige! Rige je bio potpuno lud. Na zglobovima jedne šake svojeručno je istetovirao "smrt". Jednom je na čelu istetovirao svoje ime, pa je onda valjda skontao da to ne izgleda dobro, te je tetovažu skinuo sonom kiselinom, od čega su mu na čelu ostali smežurani ožiljci. Rige je volio da sa svojom kohortom dođe u park gdje je bilo djece i maltretira ih. Djeci ne bi samo palio čvoke nego bi ih natjerao da otvore usta, a onda bi im pljuvao u usta. Ponekad bi stao na jedan kraj klackalice, a neki od njegovih ađutanata bi stao na drugi i gurao svoj kraj klackalice gore-dole. Sjedište klackalice bi trehalo Rigeta u čelo, a on bi rikao od zadovoljstva, sve dok ga krv ne bi oblila. Ovo mi je ispričala djevojka koja je kao djevojčica prisustvovala ovom suludom ritualu i još uvijek su je prolazili žmarci kad bi se sjetila Rigeta. Ja ne znam šta je na kraju (na kraju čega?) bilo sa Rigetom, i ako se izliječio i oporavio, onda sam ogriješio dušu i neka mu je sa srećom u novom životu. Za to su, međutim, male šanse, jer je sve u našim životima vodilo prema ratu i vremenu kad je huja bila moć.

Početak kraja priče o jalijašima bio je malo prije rata - sjećam se da sam negdje 1990. ili 1991. shvatio da u slučaju tuče postoji velika mogućnost da se izvuku utoke i zapuca, te sam se u tom smislu počeo manje kurčiti. Dok je nekad najgora stvar koja se običnom čovjeku mogla desiti bila šamarčina od koje krvari nos, par godina prije rata je metak u čelo postao realna opcija. Porast nasilja, sjećam se, bio je sveprisutan - muževi su ubijali žene, majke su ubijale sinove, djevojke su bile silovane, bila je velika nervoza. A kad se čovjek u svom gradu počne bojati da bi ga neko mogao proizvoljno i nasumično ubiti, rat je bezbeli iza ćoška.

Evolucija jalijaša završila se tako što je jalijaš postao ubica: tipični primjerci su **Caco** i **Ćelo**. Jalijaš je bio dio urbane mitologije, dok su Cace i Ćele dio nacionalne mitologije - jalijaš je nekad bio na margini društva, a Ćelo je dugo bio (a možda je još i sad, uprkos robiji) u samom njegovom centru. Putanja od jalijaša do Ćele tako se tačno poklapa sa (silaznom) putanjom Sarajeva, koje je od urbane postao (jedno)nacionalna sredina, obaška preplavljena gudrom i utokama. Sarajevo se nije strovalilo kao grad zato što su se u njemu odomaćili "papci" - protorasistički refren koji prečesto ponavljaju bivše i sadašnje Sarajlije diljem svijeta - nego zato što je gradska infrastruktura rasturena, što opsadom, što izmještanjem urbanog nacionalnim, što gangsterskim monopolima.

Nekad davno, u davno prošlo srednjoškolsko doba, igrali smo lopte - viktorije, da budem precizniji - na igralištu Osnovne škole "29. novembar", kad su kroz rupu u ogradi na igralište ušli Pule i njegovi puleni, grbavički jalijaši. Bez suvišne priče, podijelili su nam više žestokih šamarčina i napucali nas nogom. Pule je moga druga Zoku dlanom udario u vrh nosa i krv je zaliptala kao proljećni potok. Mi smo pothitno zdušili sa igrališta i Zoka je maramicom (on je bio fino dijete i nosio je maramicu čak i u

trenerci) bezuspješno pokušavao da zaustavi krv. Mi smo bili prestravljeni, manje efikasnošću nasilja, a više lakoćom sa kojom su Pule i njegovi puleni bili spremni da proliju ono što je nama tada izgledalo kao more krvi. Mi smo pred tom lakoćom bili bespomoćni - sposobnost Puleta da bez razmišljanja i skanjivanja slomi nečiji nos bila je izvan našeg domašaja, kao što nam je bilo neshvatljivo potpuno odsustvo sućuti za nečiji bol i strah. Ta vrsta okrutnosti neophodna je za vođenje rata, ali ipak mi ta omanja marisana izgleda kao da pripada nevinom dobu, kad je Pule bio u stanju da se zaustavi na šamarima i krvavom nosu. Nostalgija je žal za nečim čega nikad zapravo nije ni bilo, ali je postojalo kao mogućnost, kao nagovještaj utopije. Potpuno sam svjestan da se Pule lako mogao naoružati u ratu i umjesto šamara dijeliti kuršume - mentalni sklop ubice je potpuno prepoznatljiv - ali tada nas je tukao samo zato što mu je bilo dosadno, a ne zato što su nam imena bila nepodobna. Poniženje je bilo samo fizičko i Zokin nos se oporavio, a Zoka, koji je nekad bio mnogo više željovac nego Srbin, postao je navijač tima u čijem su smrtonosnom napadu bili **Milošević**, **Karadžić** i **Mladić**.

Ponekad kad hodam ulicama Sarajeva, vidim mladiće u talijanskim trenerkama, optočene zlatom, obrijane do glave, sa korakom koji sugeriše da su vazda spremni na udarac: ruke su im malo odmaknute od tijela, ramena malkice podignuta, kao da su otekla od dizanja tegova. Neki od njih su samo dječarci koji se foliraju: lako ih je vidjeti kako bi snaga od koje su nabrekli mogla biti upotrijebljena za nešto korisno - kad bi bilo posla, možda bi i radili. Ali neki od njih su šegrti-ubice. Rat ih je napunio zlom, na čelu su im ožiljci od samouništavajućih rituala, i samo im treba objekat na koji bi se okomili: klackalica ili dječija usta ili neko sa pogrešnim pogledom ili imenom. Njih me je strah, ali ih donekle i razumijem, jer me i samog često obuzme huja i fantaziram kako nekom plavokosom Amerikancu lomim ruke samo zato što pije kafu bez kofeina. Nešto nam se svima nepovratno desilo kad je u nama umro posljednji jalijaš.

Izabrana djela Georgea W. Busha

Ja sam prevodio i poeziju i prozu, ali prevođenje gluposti sadašnjeg američkog predsjednika je izazov na koji sam samo djelimično odgovorio. Toliko toga je neprevodivo: umobolna sintaksa, nepostojeće riječi (*misunderestimating*, *subliminably*, *Hispanically*), sklonost ponavljanju besmislenih fraza i generalni nedostatak misli u bilo kojem obliku. Da je **George W. Bush** glup k'o top, nema nikakve sumnje. Ono što je manje vidljivo je da dobroćudnosti, koja često ide s glupošću, nema ni traga ni glasa u vladi i glavi Georgea W. Busha - njegova vladavina obilježena je najradikalnijim desničarenjem i služenjem pohlepnim korporacijama, i generalnim ignorisanjem većine stanovništva. George Bush je miljenik američke desnice zato što je blesav, te ne mora da se pravi blesav. U prilog toj tvrdnji, preveo sam nekoliko Bushovih bisera.

U posjeti spomeniku Thomasu Jeffersonu, Washington D.C., 2. jula, 2001: "Dakle, nezamisliva je čast biti predsjednik za vrijeme Četvrtog jula ove zemlje. To znači što ove riječi kažu, za početak. Velika neotuđiva prava naše zemlje. Mi smo blagoslovljeni takvim vrijednostima u Americi. I ja - to je - ja sam ponosan čovjek da budem narod zasnovan na tako divnim vrijednostima."

U posjeti Göteborgu, Švedska, 14. juni, 2001: "Puno vremena provodimo razgovarajući o Africi, kao što i trebamo. Afrika je nacija koja pati od nevjerovatne bolesti."

Odbijajući da odgovori na pitanja reportera za vrijeme Samita Amerika, Quebec City, Kanada, 21. april, 2001: "Ni na francuskom, ni na engleskom, ni na meksičkom."

Za vrijeme fotografisanja sa **Arielom Sharonom**, Washington D.C., 20. mart, 2001: "Uvjeravao sam premijera, moja administracija će vrijedno raditi da postavi osnove mira na Srednjem - da radi sa našim nacijama na Srednjem istoku, dâ šansu miru. Drugo, rekao sam mu da naša nacija neće nametati mir, da ćemo podržavati mir i da ćemo raditi sa onima odgovornima za mir."

Omaha, Nebraska, 28. februar, 2001: "Oni među nama koji su proveli vrijeme u poljoprivrednom sektoru i u srcu naše zemlje, mi razumijemo kako nepravedna je smrtna kazna."

Osnovna škola "Nalle", Washington D.C., 9. februar, 2001: "Jedan razlog zbog kojeg ja volim da naglasim čitanje je, čitanje je počeci sposobnosti da se bude dobar student. I ako ne znate čitati, bit će teško ostvariti snove; bit će teško ići na koledž. Tako, kad vam učitelji kažu čitajte, morate je poslušati."

Intervju prije inauguracije za *U.S. News & World Report*, 22. januar, 2001: "Onda sam pošao da trčim sa drugim psom i samo sam hodao. I počeo sam

razmišljati o mnogim stvarima. Mogao sam - ne mogu da se sjetim šta je to bilo. A da, govor za inauguraciju, počeo sam da razmišljam kroz to."

Austin, Teksas, 20. decembar, 2001: "Prirodni gas je hemisferičan. Volim da ga nazivam hemisferičnim zato što je proizvod koji možemo naći u našim susjedstvima."

Arlington Heights, Illinois, 24. oktobar, 2000: "Važno je da mi objasnimo našoj naciji da je život važan. To nije samo život beba nego je to i život djece koja žive u, znate, tamnim kazamatima interneta."

La Crosse, Wisconsin, 18. oktobar, 2000: "Porodice je gdje naša nacija nalazi nadu, gdje krila dobijaju snove."

Saginaw, Michigan, 29. septembar, 2000: "Ja znam da ljudsko biće i riba mogu miroljubivo koegzistirati."

Los Angeles, 27. septembar, 2000: "Jedan od zajedničkih nazivnika koje sam našao je da očekivanja rastu preko onoga što se očekuje."

Bartlett, Tennessee, 18. august, 2000: "Ja imam drugačiju viziju vođstva (*leadership*). Vođstvo je neko ko okuplja ljude."

Cleveland, 29. juni, 2000: "Države treba da imaju pravo da određuju razumne zakone i ograničenja, naročito da se okonča nehumana praksa okončavanja života koji bi inače mogao živjeti."

Albuquerque, New Mexico, citirano u *Washington Postu*, 31. maja, 2000: "Ovo je svijet koji je mnogo opasniji nego prošlost. U prošlosti smo bili sigurni, bilo smo sigurni da je bilo mi protiv Rusa u prošlosti. Bili smo sigurni, i otud smo imali velike nuklearne arsenale uperene jedan na drugog da bi održali mir. To je ono u šta smo bili sigurni…Vidite, iako je ovo nesiguran svijet, mi smo sigurni u neke stvari. Sigurni smo da iako je 'imperija zla' prošla, zlo je još uvijek tu. Sigurni smo da ima ljudi koji ne podnose ono što Amerika predstavlja… Sigurni smo da ima luđaka na ovom svijetu, i ima terora, i ima raketa i u ovo sam isto siguran: siguran sam da, da bi održali mir, bolje bi nam bilo da imamo vojsku visokog morala, i siguran sam da je pod ovom administracijom (Clintonovom), moral u vojsci opasno nizak."

CNBC, 15. april, 2000: "Laura i ja zaista ne shvatamo kako je bistra naša djeca ponekad dok ne dobijemo objektivnu analizu."

Conocord, New Haven, 29. januar, 2000: "Hoće li puteva interneta postati više manje?" (*Will the highways of the Internet become more few?)*

San Francisco Chronicle, 21. januar, 2000: "Ono protiv čega sam ja su kvote. Ja sam protiv čvrstih kvota, kvota koje oni u osnovi određuju zasnovano na bilo čemu. Kako god ih određuju, kvote, ja mislim,

vulkaniziraju društvo. Tako da ja ne znam kako se to uklapa u ono što svi ostali govore, njihove relativne stavove, ali to je moj stav."

Iowa Western Community College, 21. januar, 2000: "Dok sam ja rastao, bio je to opasan svijet, i znao si tačno ko su oni. Bilo je mi protiv njih, i bilo je jasno ko je njih. Danas, mi ne znamo ko su oni, ali znamo da ih ima."

Za vrijeme debate u Des Moinsu, Iowa, 15. januar, 2000: "Administracija koju ću ja dovesti je grupa muškaraca i žena koji su fokusirani na ono što je najbolje za Ameriku, pošteni muškarci i žene, pristojni muškarci i žene, žene koje će služenje našoj zemlji vidjeti kao veliku privilegiju i koje neće uflekati kuću."

Florence, South Carolina, 11. januar, 2000: "Rijetko se postavlja pitanje: Uči li naša djeca?"

Doviđenja u Scheveningenu, vidimo se u Sarajevu

Prije par sedmica bio sam u Beogradu, prvi put nakon deset i kusur godina. Odvela me je radoznalost: htio sam da vidim kako izgleda nakon **Miloševića**, nakon trinaest i više godina nacionalističke patologije. Kao odgovoran drug pisac, pravio sam bilješke, opažao stvari s namjerom da ih dijelim sa čitalaštvom. Pa sam primijetio da na svakom zidu u gradu, a i šire, piše grafit ili stoji naljepnica koja veli "DOS je najgori". Pa sam vidio da je Kalemegdan prljav, a rijeke lijepe. Shvatio sam da su penzioneri na Kalemegdanu koji tamo oduvijek igraju šaha i čije sam partije prije mnogo godina s poštovanjem kibicovao, zapravo veliki paceri. Vidio sam skockanu Knez Mihajlovu i nove McDonaldse, koji su se otvorili odmah nakon tzv. revolucije. Išao sam da gledam Koju u SKC-u, što je bilo malo dosadno. Gledao sam nove srpske filmove: *Nataša*, o djetetu pod imenom Nataša, i *Munje*, o prvom srpskom drumžn'bass bandu. Nataša je užasna, a *Munje* su žnako. U oba filma, međutim, nedavnoj istoriji ovih prostora posvećena je samo jedna, praktično identična rečenica u kojoj je krvoproliće o(t)pisano kao "loših deset godina". Išao sam na žurku na kojoj se špekulisalo o izručenju Miloševića, a u novinama sam pratio pregovore DOS-a sa SPN-om u vezi federalnog zakona o izručenju. Puna mi je bila bilježnica, kako džepna tako i moždana.

Ali, evo, jutros konzumiram škembiće u aščinici **Hadžibajrić F. Namika**, čitam novine i vijesti iz Haaga (**Tuta** se vezao za generala **Talića**.) i kontam: šta me briga - jebo Beograd. Beograd-grad je odletio u Haag s Milošević em. Ima, naravno, ljudi koji su dragi i pošteni. Ima ljudi koji su bili moralno lijeni i sluđeni, ali će se - ja mislim i nadam se - moći oporaviti. Ali onaj neki urbani duh - od Paket aranžmana do Partibrejkersa, od pozorišta do filmova, od Zvezde do Partizana, od Vračara do Kalemegdana - sve je to ili umrlo ili metastaziralo ili postalo potpuno nevažno ali još uvijek uvjereno u vlastitu važnost. Džaba prvi srpski drumžn'bass band, džaba drame **Dušana Kovačevića** - Beograd je obilježen likom i djelom Slobe Slobode i onih koje je njegova vladavina iznjedrila. Nedavno linčovanje malobrojnih homoseksualaca i lezbijki od strane slobodarskih Delija i braće im mladih radikala i nedefinisane rulje posljednji je primjer patologije. Nije čak ni to što nečija, privatna seksualna orijentacija provocira nasilje - nažalost, sličan skup u Sarajevu bi slično prošao, zbog čega bi se Sarajevo trebalo unaprijed stidjeti. Više je to što je rulja urlala: "Ovo je Srbija!" - da je to grad kakav je nekad mislio da je bio, pored homoseksualaca i lezbijki bi stajali njihovi sugrađani i vikali: "Ovo je Beograd!", branili ih od siledžija, sve iz uvjerenja da urbani duh ne samo može poštovati različite načine da se živi vlastiti život nego da od te različitosti postaje bolji i jači. Beograd me, tako, više ne zanima: spakovan je u koferče koje je Sloba gurnuo ispod metalnog kreveta u Scheveningenu.

žAjde da mislimo o Sarajevu - Beograd će morati kopati po vlastitim ranama i batajničkim grobnicama, a Sarajevo je grad budućnosti, čak i ako je budućnost neizvjesna i nelagodna. Slobodan je u svom koferčetu, pored Beograda, ponio i osjećaj svjetske nepravde od kojeg je Sarajevo bolovalo, osjećaj da se svaka banda, patrioti sakupljeni sa koca i konopca i akademija

nauke i umjetnosti, može nadići i uništiti grad. E ne može - em je Sarajevo izduralo, em će dobro nadživjeti Slobu i srpske drumžn'bass bandove. To će reći da koliko god je Sarajevo palo u posljednjoj deceniji, koliko god je fizički uništeno, intelektualno oslabljeno i provincijalizovano, ipak je pobijedilo. Ovaj grad je imao i još uvijek ima nešto što vrijedi i zbog čega će ovaj grad vazda biti - nikad neće biti da Sarajeva neće biti.

Manimo se sada koksa - to sarajevsko *nešto* nije toliko neuhvatljivo i mistično koliko je veliko, raštrkano i komplikovano. Zbog toga ga treba svaki dan praviti i organizovati - neću da kažem njegovati, jer se bolesni njeguju. Za sarajevski duh mnogo je važniji zdrav gradski prevoz nego koksanje nostalgičara koji ne mogu zaboraviti prve koncerte Pušenja ili prežaliti **Kusturicu**. Dok god se misli da je to sarajevsko *nešto* stvar prošlosti, dok god je dominantni osjećaj urbanog svijeta (uključujući, neprestano, i pridošlice, izbjeglice i dijasporu) urbana nostalgija, dotle će glavni odnos građanstva prema gradu biti pasivno emotivan, a ne aktivno produktivan. Drugim riječima, u ovom gradu, na ovom gradu, za ovaj grad treba raditi: trebaju tramvaji i bolnice i pozorišta i filmovi i zatvoreni bazeni i krečenje oronulih zgrada i odvoženje smeća. Da bi se to desilo, treba ljudima posla i plata i penzija, a da bi se to desilo, treba vlada koja se bavi svojim građanima, a ne prošlim bitkama i šumskim paranojama. U ovom gradu treba da se počnu dešavati stvari koje se nikad prije nisu desile da bi bio dobar kao što je nekad bio, i, akobogda, bolji.

U Sarajevu su posljednjih dana boravili neki moji američki prijatelji, koji su se o Sarajevu prethodno naslušali, što od mene, što od američkih medija. Moja sestra i ja smo im bili vodiči. Može biti da smo ih moja sestra i ja podložili propagandi, ali njima je ovdje bilo dobro. Njihovi utisci su komplikovani i još uvijek neorganizovani, ali ono što su vidjeli jeste grad - oštećen, mali, zatrpan problemima - ali grad, koji se od New Yorka ili Chicaga razlikuje po veličini, a ne vrsti. Kroz njihove oči sam vidio ono što sam već znao: Sarajevo je, odakle god da pogledaš, grad.

Američka sudbina

Nakon što se 1942., pod rukovodstvom **Enrica Fermija**, na podu gimnastičke sale University of Chicago odvila prva kontrolisana nuklearna lančana reakcija, američka armija i vlada odlučile su da se upuste u proizvodnju atomske bombe. U tu svrhu izgradili su tri pogona: jedan u Los Alamosu, New Mexico; drugi u Hanfordu, država Washington; i treći u Oak Ridgeu, u istočnom Tennesseeju. Nedavno sam se uputio u Oak Ridge, da malo pronjuškam, furajući se da sam na špijunskom zadatku, sa nadom da bi mi to njuškanje moglo koristiti za neku od budućih priča. Elem, američka vlada je iselila svu ruralnu sirotinju iz brda istočnog Tennesseeja u okolini mjesta koje se zvalo Clinton i počela da gradi tajnu laboratoriju. Ljudi koji su živjeli u blizini nisu imali pojma šta se dešava. Za manje od godinu dana izrasla je laboratorija i u mjesto koje je dobilo ime Oak Ridge naselilo se 75.000 duša. Laboratorija u Oak Ridgeu sadržavala je prvi nuklearni reaktor koji je kontinuirano radio, nekih dvadeset godina, i koji je služio za proizvodnju uranijuma i plutonijuma za bombu. Prva atomska bomba koja je razorila Hiroshimu imala je nuklearno punjenje stvoreno u Oak Ridgeu. Nakon rata, Oak Ridge je sretno i veselo nastavio s radom, i dalje proizvodeći nuklearne naboje, održavajući Sjedinjene Države u trci za naoružanje, ali i vršeći eksperimente koji su pomjerali granice nuklearnih nauka. Jedan od tih eksperimenata je bilo i puštanje radioaktivnih gasova u zrak i vodu u neposrednoj okolini naselja Scarboro, koje je - gle čuda! - bilo (i još uvijek je) naseljeno pretežno crnim stanovništvom. Scarboro je nastao neposredno nakon rata, kada su crni radnici u laboratoriji, koji su do tada živjeli u odvojenim barakama unutar kompleksa, preseljeni u Scarboro. U toku je tužbeni proces, stanovnici Scarbora protiv University of Chicago i kompanija koje su radile za vladu u ta doba, u kojem tužitelji pokušavaju da dokažu da su stanovnici Scarbora bili kunići u vladinom eksperimentu. Vlada i svi upetljani to, naravno, poriču, mada nema nikakve dileme da je radioaktivno zagađenje iz laboratorije utjecalo na zdravlje stanovništva - radioaktivni jod je puštan u zrak, a živa (nekih 200 tona u periodu između 1950. i 1982.) u potok koji je proticao kroz Scarboro i u kojem su se djeca brčkala.

Od Scarbora, naravno, nema ni spomena u Muzeju američke nauke i energije u Oak Ridgeu, koji je natopljen duhom ponosa na naučna i privredna dostignuća, vrlo sličnom duhu vidljivom u reportažama iz uspješnih privrednih kombinata u doba samoupravne Jugoslavije. Niti je Scarboro spomenula žena-vodič koja nas je provodala kroz laboratoriju - zapravo dijelove laboratorije kojima američko građanstvo (nipošto stranci) ima pristup. Gospođa je, sa jakim južnjačkim akcentom, natapirane kose, u cvjetnom blejzeru, očigledno majka mnoge djece, pokazivala na mrke zgrade bez prozora i hvalila se, upotrebljavajući prvo lice množine pri opisu dostignuća laboratorije od bombe naovamo. Nismo, naravno, vidjeli burad punu plutonijuma ili naslagane sanduke bojevih glava, ali smo zato obišli prostoriju sa panoima na kojima je pisalo "Efikasnost!" "Saradnja!" i slične parole, i u kojoj su bili izloženi proizvodi u čijem je nastanku laboratorija pomogla: nekakvi namoti, poljska bolnica, koja se iz sanduka može namontirati za dvadeset minuta, materijal koji je ugrađen u space

shuttle i benigna limenka Coors piva. Kako je laboratorija doprinijela proizvodnji limenke piva, nije nam rekla.

Grad Oak Ridge ima oko 28.000 stanovnika, od kojih nekih dvanaest hiljada radi za laboratoriju, a ostali rade za njih. Stanovništvo ne plaća porez na imovinu, a porez na prihod je vrlo nizak. Otud su škole dobre, ljudi su dobrostojeći, a Oak Ridge izgleda kao tipični mali američki grad: velike prodavnice kao Wal-Mart i K-Mart, do kojih se može doći samo autom; dominacija McDonaldsa i Taco Bella i sličnih brzih hrana; gradski prostor bez pločnika i mjesta za spontana javna okupljanja; apsolutno ništa što ne bi moglo biti u bilo kojem drugom malom gradu u Americi koji je izgubio sve osobine lokalnosti; i strašna hladnoća koja zrači sa svih strana, kao da je radioaktivnost uništila prostor među ljudima. Pakao, ukratko, ali pakao na koji bi američki građani trebali biti ponosni. Čini mi se - mada sam od stanovnika Oak Ridgea jedino sreo vodiča - da je Oak Ridge nesvjestan da je ono što mu se čini kao sreća (jeftin, jednostavan život) plaćeno patnjom drugih: od Hiroshime do Scarbora. Sreća i uspjeh su za njih posljedica misteriozne unutrašnje snage, američke suštine koju sadrži svaki "normalan" Amerikanac i koja je ono što čini američku naciju drugačijom. Odakle ta suština potiče, nejasno je, kao što su porijekla mističnih nacionalnih osobina uvijek nejasna u nacionalističkom diskursu, ali jedan od njenih izraza je ono što se u američkoj ideologiji naziva "manifestnom sudbinom" (*manifest destiny*): američka veličina je posljedica američke historijske sudbine - sudbinski predodređenog ishoda američke historije - i istovremeno dokaz te sudbine. Američka veličina je dokaz da Amerika ima historijsku misiju, a ta misija se pravda američkom veličinom. Koncept "manifestne sudbine" natapa retoriku **Busha** i sličnih, i filozofska je premisa za sve od američkog izolacionizma do američkog globalnog ekspanzionizma. Sve američke akcije su opravdane, pošto nisu posljedica pohlepe i volje za moći, nego izraz metafizičkih težnji američke nacije i svakog njenog građanina.

Za vrijeme ture po laboratoriji, žena-vodič nam je ispričala priču o proroku pod imenom **John Hendricks**, koji je krajem devetnaestog vijeka prislonio uho na zemlju koja je danas Oak Ridge i prorekao da će se mnogo duša tu naseliti i da će se tu proizvesti oružje velike snage. Oak Ridge je, tako, također dio mistične, neizbježne istorije: idiotski, ledeni konzumerizam; Scarboro; punjenje za oružje koje može uništiti planetu - sve to je manje važno nego limenka piva, proizvod najnaprednije nauke na svijetu, savršenog izraza američkog sudbinskog uspjeha. Ali možda zato što ja nisam Amerikanac, mada imam pasoš, Oak Ridge i njegova sudbina ophrvaju me tugom koja je još uvijek bosanska - tuga pred svijetom koji prazni dušu kao da je podrum pun nepotrebnih, starih stvari.

Jazuk za Jugu

Sjeća li se neko one dvojice begova iz TV serije *Tale* (ja mislim) koji sjede u tami bosanske provincijske kafane i srču kahvu. Svako malo, jedan kaže: "E, kakve je nekad Pešta kupleraje imala." A drugi malo šuti, pa kaže: "Jah, jazuk za Peštu." Sentiment dvojice begova lako je prepoznatljiv kao nostalgija i dobro je poznat Bosancima kako u domovini, tako i diljem slobodarskog svijeta - ko barem jednom dnevno od nekog ne čuje: "E kako smo nekad lijepo živjeli!", treba mu odmah oduzeti bosanski pasoš.

Begovi su u Pešti bili jednom, ili možda čak ni jednom, ali su peštanski kupleraji simbol mladosti i vremena kad se moglo. Njihova nostalgija je, žajde da kažemo, privatna. Postoji također i kolektivna, nacionalna nostalgija: nostalgija za državom kad je nacija šatro bila svoja na svome (NDH-zijska nostalgija u Hrvatskoj) ili za državom koja nikad nije postojala (a malo je falilo) zbog raznoraznih zavjera i prevara (Velika Srbija). Begovi, s druge strane, ne žale za državom - Pešta je bila u drugoj državi - nego za vremenom kad su kupleraji cvjetali i kad se za kupleraja imalo ćune i para.

Svetlana Boym, profesor slavistike na Harvardu, u svojoj knjizi *Budućnost nostalgije* (*The Future of Nostalgia*) izvrsno bistri tu razliku između različitih oblika nostalgije. Po njenom mišljenju, postoje dvije vrste nostalgije: rekonstruktivna (*restorative*) i reflektivna (*reflective*). Rekonstruktivna nostalgija je striktno kolektivna rabota i bavi se nacionalnom prošlošću i budućnošću, s ambicijom da obnovi nacionalni dom, da izbriše jazove u kolektivnom sjećanju, ili da ukine privatna sjećanja koja su u konfliktu sa kolektivnim - operacija koju je **Dubravka Ugrešić** nazvala "konfiskacijom sjećanja". Rekonstruktivna nostalgija ne vidi sebe kao nostalgiju - kao selektivnu fantaziju o prošlosti - nego kao otkrivanje zaturene nacionalne istine. Rekonstruktivna nostalgija rekonstruiše spomenike nacionalne prošlosti, nacionalne simbole i rituale, sve u namjeri da obnovi naciju i njen vječni, istinski duh. Rekonstruktivna nostalgija je mrtva ozbiljna (mrtva i ozbiljna) - sa moštima cara, Sinjskom alkom i ostalim nacionalnim svetinjama-avetinjama nema zajebancije.

Reflektivna nostalgija, s druge strane, jeste domen individue i kulturnog sjećanja, često se izražavajući u privatnim narativima - pričama. Reflektivna nostalgija insistira na detaljima, za koje se čini da će iščeznuti iz sjećanja ako se ne evociraju, pošto su isuviše sitni. Reflektivna nostalgija devera sa čežnjom i gubitkom ("Jazuk za Peštu."), sa tragično nesavršenom ličnom i kolektivnom memorijom. Reflektivna nostalgija se bavi, kaže Svetlana Boym, "ruševinama, patinom vremena i historije, snovima o drugim vremenima i drugim mjestima". Reflektivna nostalgija je svjesna da povratka kući nema, da je ono što je prošlo - prošlo, da je jedino što je ostalo jeste sjećanje na prošla vremena. Otud je reflektivna nostalgija svjesna da je nostalgija - selektivna fantazija, te ne uzima sebe potpuno ozbiljno. Sa peštanskim kuplerajima, ili sletovima za Dan mladosti, lako je zajebavati se.

U bosanskoj kulturi jedan dio tog emotivnog prostora pokriva riječ sevdah, mada bi sada trebalo naći preciznu riječ za ono što u ovim novinama manje-više briljantno tabiri **Miljenko Jergović**, a što hrvatski nacionalisti, recimo, pogrdno nazivaju jugonostalgijom: osjećanje da je sa nestankom nemiloševićevske Jugoslavije nestao i dobar komad kolektivnog i ličnog iskustva koji nema nikakve direktne veze sa državnim uređenjem i političkim ritualima titovske Jugoslavije. To osjećanje zasniva se na privatnim sjećanjima o vremenima koja su obilježena kolektivnim državnim simbolima: u mom sjećanju, Dan republike označava dan kada je prijatna kombinacija bijelih štramplica, plave suknjice, bijele košulje i crvene marame bila uniforma članica hora Osnovne škole "29. novembar". Ono što je neshvatljivo nacionalistima, za koje svako privatno sjećanje - štaviše, svaka privatna emocija - pripada domenu kolektivnog, jeste da neko može da se toplo prisjeća vremena socijalističke Jugoslavije a da pri tome ne osjeća nostalgiju za socijalističkim samoupravljanjem, delegatskim sistemom, ili armijom koja se desetljećima pripremala za zločin fantastičnih razmjera. Većina onih koji misle da nam je nekad bilo dobro, kao krunski dokaz navode da se svake godine moglo ići na more. Kad me neko podsjeti kako smo nekad lijepo živjeli, ja se sjetim porodičnih ljetovanja u odmaralištu Elektroprenosa u Makarskoj, kad se plažom širio miris mekika, kad sam sa Ninom igrao piljaka, kad su se u trolisti kornet mogle instalirati tri kugle istovremeno: dvije čokolade i vanila.

U svojoj knjizi Svetlana Boym spominje novinsku priču o njemačkom bračnom paru, koji nakon otvaranja ruskih granica odluči da posjeti svoj rodni grad Königsberg, u dijelu Rusije koji je nekad imao značajno njemačko stanovništvo i koji je nekad bio sjedište srednjovjekovnih tevtonskih vitezova. Königsberg je bio važan pruski grad, grad u kojem se izvjesni **Immanuel Kant** onomad bavio zvjezdanim nebom nad nama i imperativima u nama, ali je nakon rata očišćen od svog njemačkog stanovništva, te mu je ime promijenjeno u Kalinjingrad. Njemački par je hodao Kalinjingradom ne prepoznajući ništa - sve je bilo novoizgrađeno - osim gotičke katedrale bez kupole, gdje je kiša počesto pljuštala po grobu spomenutog Immanuela. Konačno, naši su Nijemci stigli na obalu rijeke, gdje je miris cvijeća i sijena dozvao sjećanja na njihove roditelje i djetinjstvo. Stari Nijemac je klekao na obalu i umio se rijekom koja je nekad tekla njegovim životom. Sljedećeg trenutka, međutim, vrisnuo je od bola jer mu je rijeka njegovog djetinjstva, dobrano zagađena socijalističkim progresom, spržila lice.

Od nostalgije, pouka je, može da se obnevidi. Televizijsko-mitski begovi s početka ove priče ugasili su se u mraku bosanske kafane, a da su izašli iz kafane, možda bi skontali da se još uvijek moglo, sa manje para i starijom, ali iskusnijom, ćunom. Nostalgija, rekonstruktivna ili reflektivna, Bosanaca (i bivših Jugoslavena), kako u domovini tako i u svijetu, redovno ukazuje na neprilagođenost novim vremenima i novim situacijama. Žal za vremenima kad smo dobro živjeli znači da je vrijeme sadašnje poprilično teretli. Možda je zato generacija koja ne pati od nostalgije - rekonstruktivne ili reflektivne - ona koja daje nade, generacija kojoj su bajke koje priča otac nacije očigledan lavor i kojoj se Tito ukazuje samo u kletvama i psovkama.

Jevtušenko u Valhali

I tako me je put nanio u Norvešku, na sami sjever, u grad po imenu Tromsø, povodom konferencije posvećene stogodišnjici Nobelove nagrade za mir. Tromsø se nalazi unutar arktičkog kruga, na sedamdesetoj paraleli, i nekad je bio posljednja luka za ekspedicije na putu prema Sjevernom polu, pošto se u Tromsu more nikad ne smrzava. Dan prije zvaničnog početka konferencije, početkom septembra, odvelo nas je na jednodnevni izlet na ostrvo Sommerøy, na samom Atlantiku. Dan je još uvijek relativno normalne dužine, pošto će u novembru početi dvomjesečna noć, ali je sunce već sada nisko na horizontu. Odatle smo se brodom starim stotinjak i kusur godina, sa kapetanom koji je izgledao kao viking u uniformi iz prošlog vijeka, vratili u Tromsø kroz labirint otočića i fjordova. Pejzaž je bio fantastičan: planine su se nadvijale nad morem, gole i sive, oblaci su se mrgodili iznad vrhova kao da su stigli drito iz pakla. Svuda je bila tišina, pošto su planine puste kao da su friško stvorene, a vjetar je prigušivao sve zvuke, čak i brundanje brodskog motora. Teško je bilo izbjeći osjećaj da se nalaziš na samom kraju svijeta, da iza tih planina počinje Valhala, zagrobni nordijski svijet. Dok je brod klizio granicom između života i vječnosti, oblaci su se malo rastvorili i sjeverno sunce je obasjalo jednu mladu Norvežanku i njeno lice je, uokvireno maramom boje jagode, bljesnulo ljepotom tako nestvarnom da mi se sad čini da sam sve sanjao ili izmaštao na osnovu **Vermeerove** slike.

Prethodna epizoda je dobro koksali, jer ja sam obično nesklon poetsko-eshatološkim ispadima - ja se uglavnom bavim piskaranjem, politikom i fudbalom, a često sam i gladan. Može biti da je taj koks posljedica toga što sam podlegao slavenskom utjecaju **Jevgenija Jevtušenka**, ruskog pjesnika kojeg sam upoznao u arktičkom krugu. Jevtušenko je prije četrdesetak godina napisao pjesmu o pokolju Jevreja na Babi Yaru, blizu Kijeva, pjesmu koja je uzburkala žabokrečinu zvanične sovjetske politike, prema kojoj su u masakru poubijani samo "sovjetski građani". Za Jevtušenka sam, naravno, i prije znao, ako ni zbog čega drugog a ono zbog toga što je veliki **Dmitrij Šostakovič** napisao svoju 13. simfoniju na osnovu Jevtušenkove pjesme (Jevtušenko mi je pričao kako ga je Šostakovič gnjavio **Benjaminom Brittenom** tjerajući ga da sluša Brittena svaki put kad bi ga posjetio). Elem, Jevtušenko, koji o svemu što čovjek spomene ima napisanu ili planiranu pjesmu, dobro je sklon poetsko-eshatološkim ispadima. Pričao mi je - i ne mogu se sjetiti je li to već upjesmio ili tek planira - kako ga je njegov dvanaestogodišnji sin upitao nedavno da li će on (tata Jevtušenko) završiti u paklu ili u raju. Jevtušenko, koji iskreno i pošteno u svim utakmicama uvijek navija za sebe, odgovorio mu je da vjerovatno neće završiti u paklu, jer su svi njegov grijesi majušni. A šta, upitao je njegov sin Saša, šta ako se svi ti grijesi saberu i zbir je dovoljan da ga kvalifikuje za pakao? Jevtušenko nije znao šta da kaže i od tada ne može da prestane da misli o odgovoru na to pitanje, stalno sabira i oduzima svoje grijehe. Šezdeset osma mu je godina, kaže mi, čovjek počne da se pita, da svodi račune, i nema mira dok ne nađe odgovor, koji ga, sva je prilika, čeka na recepciji slavenske Valhale.

Čini se da su mnogi Jevtušenkovi majušni grijesi vezani za žene. On predaje rusku poeziju u Americi, na University of Oklahoma, gdje počesto ima problema sa američkom seksualnom politikom pošto, recimo, ima običaj da studentice koje napišu dobar rad sočno poljubi u oba obraza. Pričao mi je kako je na jednom času, predajući rusku poeziju, spomenuo da voli žene koje imaju mali jaz između sjekutića. I ne lezi, vraže, sljedeći čas se jedna mlada i zgodna studentica instalirala u prvu klupu i provela nastavu smiješeći se Jevtušenku, pokazujući savršen jaz između sjekutića. I šta tu čovjek može?, pita se Jevtušenko.

Ima priča o zen-budističkom monahu kojeg, dok luta kroz šumu kao onomad **Dante**, zaganja moćni tigar. Monah, naravno, zaždi u bijeg, tigrov dah mu golica vrat, a onda se odjednom nađe na ivici ambisa. I šta tu čovjek može? - mora da skoči u ambis, ali se u padu uhvati za granu koja raste iz litice. I tako visi ponad ambisa, iznad njega arlauče tigar, a onda spazi jagodu kako raste pored grane. Slobodnom rukom ubere jagodu i pojede je. "**Ah, kako je slatka!**", kaže monah u sebi.

Ja sam još uvijek mlad da se pitam šta je na dnu ambisa, mada mi je danas, dok ovo pišem, trideset i sedma godina i bole me kosti od fudbala, što me podsjeća na neizbježno truljenje ljudskog tijela. Ne bavim se nešto ambisom, dijelom zato što vjerujem da je Valhala samo plantaža čemernih planina - iza gromada koje se nadimaju iznad fjordova nema ništa, osim možda vjekovnog leda. S one strane je prazan ambis, a ni sa ove nema nešto puno: život, muka, smrt i zbirka majušnih grijeha - tu i tamo jagoda, jaz između sjekutića ili lice blaženo pod polarnim suncem. n

Ovo sam napisao par dana prije zločina u New Yorku i Washingtonu, prije nego što je počeo kraj svijeta kakvog smo nekad znali. Sad mi ti mirni sentimenti izgledaju naivno i čudno, kao da se prisjećam sebe dok sam bio dječak. U New Yorku se broj žrtava popeo na više od šest i po hiljada. Amerikom se pronose glasine da je moguć biološki napad, pošto se jedan od samoubilačkih zločinaca raspitivao za poljoprivredne avione. Čujem svaki avion dok prelijeće moju kuću na putu prema aerodromu O'Hare, kao što sam se nekad na Kovačima budio usred noći zbog kamiona koji je proizvodio tenkovski zvuk dok je prolazio pored Vijećnice. Gdje god da kreneš, prati te historija, smrt i zločin, dahće za vratom kao tigar. Vrata Valhale su širom otvorena i kroz njih se u svijet izliva svaki gad. Jagode sve manje pomažu i čovjek počne da se pita.

Kad Milošević na san iziđe

Ko zna gdje je sadaku zaradio kolumnista *Dana* koji danas živi u Chicagu, pa da onog crnog utorka - 11. septembra - ne bude u avionu koji se strovalio u Pentagon. U vrijeme dok su se avioni obrušavali na Svjetski trgovački centar i Pentagon, kolumnista je bio u zraku. Potom će se, ni kriv ni dužan, naći u Detroitu i sa nevjericom posmatrati kako u grčkom dijelu grada ljudi čekaju u redu za ulazak u kazino, a potom igraju black-jack i rulet

U prema da svi sebi buduća svi to je avioni snuo sam u avionu na putu Washingtonu DC kad me probudi glas pilota koji kaže ćemo skrenuti u De troit jer su aerodromi na istočnoj obali zatvoreni zbog "problema" (*emergency*) u New Yorku. U psujem avio-kompaniju i sva kašnjenja, kad pilot reče da su aerodromi u zemlji zatvoreni - već malo čudno, ali niko u ne paniči. Nakon što smo sletjeli i avion se počeo približavati aerodromskoj zgradi, ljudi izvlače svoje mobilne telefone, zovu i odgađaju sastanke. Jedan od njih se, izgleda, priključio na internet i govori nešto o eksploziji i avionu u New Yorku, ali ja sam daleko i ne čujem dobro. Nakon što izađemo iz aviona u aerodromsku zgradu, vidim djevojku koja jeca na telefonu i govori: **"Moj tata tamo radi."** Čujem jednog čovjeka kako kaže da su se dva aviona zabila u World Trade Center i to mi izgleda tako nevjerovatno da pomislim: **"Kakav bolesnik kad izmišlja takve stvari."** Televizor iznad izlaza je isključen. Još uvijek ne znam šta se dešava. Čekam u redu za telefon kako bih javio da neću stići u Washington - jedan od gradova na mojoj promocionoj turneji - i dok čekam, pitam jednu od žena sa šaltera avio-kompanije šta se dešava. Ona je na ivici suza, kaže da su se dva putnička aviona zabila u WTC i jedan u Pentagon. Kaže i da ju je strah na detroitskom aerodromu i da se brine za svoju malu djecu. Ja je glupavo pokušavam utješiti: **"Budite hrabri"**, kažem. Ali još uvijek sam u nevjerici - žena je očigledno uzbuđena, u ovakvim situacijama šire se glasine. Kad dođem na red za telefon, nazovem **Lisu**, svoju ženu, da se javim, i ona je presretna što me čuje, pošto je čitavo jutro provela u panici znajući da sam na putu prema Washingtonu. Još uvijek se nije znalo koje kompanije je avion pao, a moj je trebalo da sleti dvadesetak minuta nakon što se avion strovalio na Pentagon. Lisa je nazvala čovjeka koji me je trebao dočekati i on joj je rekao da je prelazio most prema Virginiji i da je upravo vidio avion kako se zabija u Pentagon. Elem, Lisa mi kaže šta se desilo i obuzima me takav osjećaj užasa da mi je muka - osjećaj poznat iz vremena kad sam na televiziji gledao slike ljudi koji na Ferhadiji pužu u vlastitoj krvi. Znam da moram da se dokopam televizora, ali me je strah šta ću vidjeti. U aerodromskom baru, ljudi stoje u potpunoj tišini, gledaju u nevjerici slike WTC-a u plamenu. A onda se jedan od tornjeva strovali - nije mi jasno da li je to uživo ili je snimak jer je slika mutna i još uvijek ne znam kako se sve to desilo, kako se sve to uopšte moglo desiti.

Opsadno stanje Jasno mi je da niko danas nigdje neće letjeti i pokušavam da nađem način da se vratim u Chicago. Aerodrom je u haosu. Ljudi skupljaju prtljag, nalaze hotele, iznajmljuju kola - ja sam zakasnio da iznajmim kola, današnji dan ne bih proveo u hotelu ni u ludilu, za sobom vučem ručni prtljag. Svi su u blagom stanju panike, svi već znaju šta se desilo, svi shvataju da je mnogo ljudi izginulo, niko još potpuno ne vjeruje da bi se tako nešto moglo desiti - osjećaj koji je

meni poznat s početka rata u Bosni, kad je mašta zločinaca toliko nadilazila moju maštu da su me razmjere zla redovno šokirale. I u tom trenutku osjećam bliskost sa svim Amerikancima na aerodromu, ja sam jedan od njih, prvi put u životu. Imam potrebu da zagrlim sve te starije majke na putu u Floridu, blijede od užasa, da se rukujem sa njihovim muževima, veteranima prijašnjih ratova, da kažem nešto što će nekome pomoći da se izbori sa ovim osjećajem.

Moj prijatelj **George** će doći iz Chicaga da me pokupi. Iz Chicaga treba nekih pet sati, pa odlučim da odem u centar Detroita, jer me mori glad, iako mi je strašno zlo. Centar Detroita je opustošen - na ulicama policija, betonski blokovi. Taksista koji me vozi je musliman, vjerovatno Pakistanac, i ja se pitam kako li će njemu biti nakon svega ovoga. Izlazim iz taksija u grčkom dijelu grada, tj. dijelu grada gdje su grčki restorani - i u jednom restoranu gledam televiziju. Snimak drugog aviona kako se zalijeće u oblakoder se ponavlja i slika je stravična. Ne mogu a da ne zamislim kako su se osjećali ljudi u avionu - zamišljam svoje saputnike, čija ću lica pamtiti do kraja života. Žena koja je sjedila ispred mene u crvenom blejzeru, u kasnim četrdesetim, trudna. Penzioner sa ružnim sandalama i još ružnijom kapom koji je groktao u snu. Čovjek koji je sjedio do mene, stariji, sjedokos, sa zlatnim prstenjem i zlatnim satom, čitajući knjigu iz serije *Left Behind* - knjigu koju su napisali fundamentalistički kršćani za fundamentalističke kršćane, knjigu o Apokalipsi. Zamišljam ih - *nas* - kako nestajemo u plamenu.

Na televiziji su slike oba tornja kako se strovaljuju. Slike su, naravno, strašne, ali ja znam New York i znam kolike su te zgradurine - sto deset spratova. Stvarnost je sigurno gora od tih slika - kao što je u Sarajevu bilo gore nego što je CNN ikad mogao pokazati. Ulice u Detroitu su puste, nekoliko policajaca stoji na uglu grčke četvrti, jedan se vozi na biciklu. Stanje je potpuno opsadno. Ja se moram vratiti na aerodrom jer me George mora tamo pokupiti. Vijesti kažu da je detroitski aerodrom evakuisan.

Vijesti također kažu da su oteta četiri putnička aviona - dva su uništena u razaranju WTC-a, jedan je pao na Pentagon, drugi u Pennsylvaniju. Obim i dobra organizacija zločina su očigledni i zastrašujući - niko i nigdje nije siguran, ako je tako nešto moguće. Avioni su oteti uz pomoć noževa, čini se. Neki putnici u otetim avionima su sa svojih mobilnih telefona zvali koga su mogli. U avionu koji je pao u Pennsylvaniji, jedan putnik se zaključao u toalet i nazvao policiju na zemlji, opisujući užas, teroriste sa noževima koji režu vratove stjuardesama, a onda se signal prekinuo. Žena **Theodora Olsena**, odvjetnika u **Bushovoj** vladi, nazvala je muža iz aviona koji je letio prema Pentagonu i rekla mu da avion pada. Predsjednik Bush je bio na Floridi kad se sve desilo, a onda je brzom brzinom ukrcan u Air Force One, predsjednički avion, prebačen u bazu u Lousiani, a onda odletio u nepoznatom pravcu. Komentatori kažu da je vjerovatno u avionu na velikoj visini, praćen Fantomima. Sve izgleda kao početak Trećeg svjetskog rata.

Vožnja u tišini U grčkom dijelu grada je i kazino - nevjerovatno, ali ljudi stoje u redu da uđu. Svi izgledaju kao penzioneri. Provirujem u kazino i svi stolovi su puni, ljudi igraju black- -jack i rulet, kao da se ništa nije desilo. Pitam se da li oni uopšte znaju šta se desilo.

Nakon što tumaram okolo svejednako tegleći svoj prtljag za sobom, odlučim da pokušam da se vratim na aerodrom, koji je ispražnjen, ali ne i potpuno evakuisan. Pričam sa taksistom, crncem, i solidarišemo se u užasu - on je moj narod u ovom trenutku i jasno nam je da smo napadnuti. Nakon što istovari moj prtljag, srdačno se pozdravim sa taksistom i zaželim mu sreću u životu. Prilazi mi policajac, kojem bezbeli izgleda da namjeravam da se ukrcam u neki avion i idem na dalek put, i pita me: **"Gospodine, jeste li vidjeli vijesti?"** Ja ga utješim, obojica se pitamo da li je moguće da postoji neko ko još uvijek ne zna (već je kasno popodne). Ispred aerodroma sjedim na klupi i pričam sa starijim ženama koje idu kući iz Floride i prema njima osjećam nježnost kao

da su mi rođene tetke.

George me pokupi i vozimo se prema Chicagu, na zapad. Radio je neprestano uključen. Radi se o hiljadama žrtava na Manhattanu. Pitam se šta je sa svim mojim prijateljima koji žive ili rade na Manhattanu. Pitam se šta je sa **Sašom Savićem**, kojeg znam bukvalno od (njegovog) rođenja. Pitam se šta je sa mojim izdavačem i mojom agenticom i velikim brojem ljudi koje znam u New Yorku. Sutradan ću saznati da su svi dobro, ali dok se George i ja vozimo prema zalazećem suncu, mori me isti strah koji me je morio dok je Sarajevo bilo pod opsadom - da će mnogi dragi nedužni, ili nedragi i nedužni, nastradati.

New York je možda najbolji grad na svijetu - apsolutno urbana sredina, te tako model za sve gradove. Napad na New York, fantastični zločin nad njegovim građanima, jeste urbicid, termin koji je skovan da opiše zločin nad Sarajevom. Ko god da je iza ove katastrofe, htio je da ubije New York i Ameriku, koju New York predstavlja. Sarajlije i Bosanci moraju to prepoznati i znati - napad na New York napad je na svaki grad, kao što je napad na američke nedužne građane napad na sve nedužne građane.

George i ja se vozimo u tišini. Znam ga od 1991, kad smo skupa bili u Kijevu, tačno u doba pokušaja državnog udara u Sovjetskom Savezu. U augustu '91. zajedno smo bili na glavnom trgu u Kijevu sa demonstrantima, okruženi policijom i KGB-om, poslije smo bili pred ukrajinskom "Radom", koja je proglasila nezavisnost i time dokusurila Sovjetski Savez. Tako već imamo zajedničko iskustvo sa događajima koji mijenjaju svijet. Obojici nam je jasno da ništa više neće biti isto, da je počeo rat, da brutalnost terorističkog zločina ukazuje na odlučnost terorista i njihovu namjeru da nastave sa paklom. Jasno nam je da će neko za ovo zaplatiti i da će Amerika postati još više opsjednuta terorizmom i bezbjednošću, još izolovanija u (razumljivom) strahu, da će doći do porasta rasizma, da muslimanima i Arapima neće biti lako u ovoj zemlji. Mediji upozoravaju da pojedinci ne predstavljaju nužno svoje zajednice, ali vijesti govore da je već bilo prijetnji islamskim centrima u Kaliforniji. To je upravo ono što teroristi i hoće - ako je istina da su zločine počinili u ime Proroka - radikalizaciju kako islama, tako i Amerike, stanje rata u kojem nema neodlučnih. I to bi trebalo biti poznato Bosancima i Hercegovcima: masovni zločini velikih razmjera ne dozvoljavaju ljudima da prave privatne izbore - zločinci ih podijele na "nas" i "njih". Nije nimalo slučajno, otud, da sam noć nakon povratka u Chicago (čije su blještave visoke zgrade stajale na horizontu, moj drugi rodni grad zdrav i čitav) sanjao **Slobodana Miloševića** kako se smije.

Dan nakon zločina, dok ovo pišem, na televiziji su slike ruševina u New Yorku i Washingtonu, kao što su nekad bile slike Sarajeva, i osjećaj je isti: zlo te može dokučiti gdje god da si, svijet je izvaljen iz zgloba i svi smo izmješteni. Ali taj osjećaj je ublažen osjećajem solidarnosti sa narodom u Sjedinjenim Državama, sa ljudima koji su ophrvani neshvatljivim gubicima, sa ljudima na Manhattanu i u Washingtonu, koji pokazuju istu hrabrost i ljudskost poznatu mnogim Sarajlijama. Danas sam, kao i svi mi, Amerikanac.

Kako su se mnogi opet zajebali

Nema više nikakve sumnje: **George W. Bush**, novi amerièki predsjednik, potpuni je i nepatvoreni idiot. Ne samo da je praktièno nepismen (jednom je rekao: "**Knjige su dobre zato što u njima èesto ima fascinantnih slika**.") i neobrazovan (uprkos diplomi sa Yalea) nego je èovjek, prosto reèeno, u èijoj su glavi prostrane, puste teksaške prerije. Mnoge politièke naivèine - u koje se i sam ubrajam, uprkos godinama bosansko-jugoslavenskog iskustva - pomislile bi da mu je to politièki minus, ali je svakim danom sve jasnije da mu je to zapravo bio plus. Upravo njegova praznina omoguæila je široku desnièarsku koaliciju - èovjek koji u glavi nema ništa, èovjek bez vlastitih misli, vazda je spreman da posluša ljude sa idejama. Svi upetljani u koaliciju: od kršæanske ultradesnice do naftnog lobija, od korporacija koje æe se napariti od nove trke u naoružanju, do rasista koji misle da su se Afro-Amerikanci zadnjih godina previše osilili, strpljivo su èekali dok se Bush pravio da predstavlja fantomske "obiène" Amerikance. Bushov kabinet, sastavljen od ljudi koji su radili za **Reagana** i tatu **Busha** i ljudi koji su praktièno naimenovani od razlièitih lobija unutar desnièarske koalicije, krunski je dokaz da je Bush zapravo praznoglava marioneta razlièitih politièko-ekonomskih grupacija, koje sa "obiènim" Amerikancima imaju veze koliko i sa socijalistièkim samoupravljanjem.

Najkontraverzniji od Bushovih kabinetskih kandidata je **John Ashcroft**, bivši guverner i senator države Missouri, miljenik ekstremne kršæanske desnice, koji je kandidat za državnog odvjetnika (*attorney general*). Kršæanska desnica se tokom Bushove kampanje držala po strani kako bi dijete Bush mogao da se pravi da je predstavnik srednje struje amerièkog društva. Sada je, meðutim, došlo vrijeme za naplatu i Ashcroft je raèun. Državni odvjetnik kontroliše FBI, Ministarstvo pravde (Department of Justice), Imigracionu službu (Immigration and Naturalization Service), kao i druge Vladine odjele. Pored toga, službe pod kontrolom državnog odvjetnika predstavljaju Vladu u sporovima pred Vrhovnim sudom i uèestvuju u postavljanju federalnih sudija na razlièitim nivoima. Za svrhe kršæanske desnice, koja veæ godinama pokušava da promijeni zakone, ukljuèujuæi i Ustav, kako bi se zabranio abortus, nema jaèe kabinetske pozicije i nema boljeg èovjeka od Johna Ashcrofta.

John Ashcroft je religiozni fanatik, sin Pentakostalnog propovjednika, koji je protivnik ne samo abortusa nego i kontracepcije. Pored toga, Ashcroft se aktivno odupirao rasnoj desegregaciji, a u svim svojim funkcijama pokazivao je ono što se u

politièkim krugovima eufemistièki naziva "rasna neosjetljivost," a zna se kao rasizam. Prije par godina, u govoru na Univerzitetu Bob Jones, ultradesnoj protestantskoj školi koja je do prošle godine zabranjivala rasno miješane parove i koja katolike smatra "ðavoljom sektom", John Ashcroft je, prihvaæajuæi poèasni doktorat, rekao: "**Jedinstvena među nacijama, Amerika je prepoznala izvor našeg karaktera kao božanski i vjeèan, a ne građanski i privremen. I zato što smo shvatili da je naš izvor vjeèan, Amerika je bila različita. Mi nemamo kralja do Isusa Krista**." Gotovo da je nepotrebno podsjeæati da u Americi ne žive samo kršæani. A još manje treba podsjeæati da su ne tako davno, u rodnim nam krajevima, oni koji, kao i Ashcroft, misle da im je nacija božanska i vjeèna, za sobom ostavili kulturno nasljeđe koje se sastoji od logora smrti i masovnih grobnica.

Ashcroft, kao i svi kandidati, treba da bude odobren od strane Senata, nakon što prođe kroz saslušanje senatskog pravnog komiteta. Sva je prilika da æe Ashcroftova kandidatura biti odobrena, iako postoji široka koalicija različitih građanskih grupa koja se odupire Ashcroftu. Ashcroft æe položiti dijelom zato što je obièaj da se kandidati za predsjednièki kabinet odobre bez problema, osim ako baš nisu upetljani u krajnje nezakonite rabote, a dijelom zato što je Senat ekskluzivni klub èiji je Ashcroft èlan.

U svemu tome upadljiv je Bushov idiotski bezobrazluk. Nakon što je uzeo izbore u kojima veæina nije glasala za njega, mnogi su oèekivali da æe Bush biti sklon kompromisima. Pored toga, Senat je savršeno popolovljen: 50 republikanaca, 50 demokrata (u Donjem domu republikanci imaju veæinu), zbog èega su mnogi mislili da æe Bush biti prisiljen na saradnju. Mnogi su se - ko god da su - dobro zajebali. Bush je oko sebe okupio ekstremiste, predstavnike politièkih interesa koji su u njegovoj kampanji bili uglavnom zatureni u retorièkom ulizivanju "obiènim" Amerikancima i veæ je jasno da je žvaku o tome kako je on "ujedinitelj, a ne razjedinitelj" Bush ispljunuo prije i nego što je postao predsjednik. Izbori su, drugim rijeèima, funkcionisali kao tihi puè i Americi predstoji diktatura kršæansko-desnièarske avangarde.

Kad su u Bosni 1990. nacionalne stranke dobile izbore, ja - na vlastitu sramotu, moram priznati - nisam bio toliko zabrinut. Iako je zla glupost nacionalnih stranaka bila upadljiva, ja sam mislio da æe ih, s jedne strane, vlastiti idiotizam onesposobiti, a s druge strane, da æe, uprkos idiotizmu, biti prisiljeni na saradnju, jer ko bi bio lud da ratuje protiv vlastitih komšija. Možda je to iskustvo razlog što me je strah Busha i Ashcrofta. Magièna formula: glupost plus rasizam plus uvjerenje *mnogih* da æe se politièari dogovoriti, potpuno je

primjenljiva na situaciju u slobodarskim Sjedinjenim Državama i ja nimalo ne sumnjam da to neæe na dobro izaæi. Veæ sam se ostavio svake nade da æu jednom živjeti u državi èijih me voða nije sramota. Jedino se nadam da æu jednom biti graðanin države u kojoj na vlasti nisu neprijatelji, moji i svih ljudi koje znam i volim. Kao graðanin dvije države, imam duplu dozu neprijatelja, i veæ mi malo puca kièma. Daj da jednom dobro pobijedi, da mogu s mirom umrijeti.

Knjiga moga života

Profesor **Nikola Koljeviæ** imao je dugaèke, vitke prste klaviriste. Na studijama, prije nego što je postao profesor književnosti, svirao je po beogradskim barovima. Jednom je èak imao i tezgu u cirkuskom orkestru: sjedio bi na ivici arene, sa Shakespeareovom tragedijom otvorenom iznad klavijature, protežuæi prste, ignorišuæi lavove, išèekujuæi klovnove.

Profesor Koljeviæ mi je, studentu opšte književnosti krajem osamdesetih, predavao poeziju i kritiku, sa amerièkim novokritièkim pristupom - Cleanth Brooks bio je njegov svjetionik. Uèili smo da analiziramo unutrašnje karakteristike književnog djela, zanemarujuæi sve spoljne stvari. Mnogi drugi profesori (**Vojislav Maksimoviæ**, npr.) predavali su bez ikakve strasti, kao da su bili posjednuti demonima skolastièke dosade, ne tražeæi ništa od nas. Na èasu profesora Koljeviæa raspakivali smo pjesme kao da su božiæni pokloni, a solidarnost zajednièkih otkriæa ispunjavala je malu, vruæu sobu na zadnjem spratu Filozofskog fakulteta. Bio je nevjerovatno naèitan, i bez problema je citirao Shakespearea, na engleskom, što me je uvijek impresioniralo. I ja sam htio da budem naèitan i da citiram bez problema. Koljeviæ je takoðer držao èasove na kojima smo uèili kako se pišu eseji - èitali smo klasiène esejiste, a onda pokušavali da proizvedemo uzvišene misli, proizvodeæi samo šlampave imitacije. Pa ipak, laskalo nam je što mu je uopšte izgledalo moguæe da mi napišemo nešto što bi pripadalo istom svijetu kao i Montaigne. Èinilo nam se da smo bili liène pozvani da uèestvujemo u finom, ljupkom radu književnosti.

Jednom nam je profesor Koljeviæ isprièao o knjizi koju je njegova kæerka poèela da piše, na engleskom, sa pet godina. Nazvala ju je *The Book of My Life* (Knjiga mog života), ali je napisala samo prvo poglavlje. Odluèila je da saèeka da joj se nakupi još života prije nego što zapoène drugo poglavlje, rekao nam je, a mi smo se smijali, i sami u svojim ranim poglavljima, nesvjesni zapleta koji se oko nas razvijao.

Nakon što sam diplomirao, nazvao sam profesora Koljeviæa da mu zahvalim na onom što me je nauèio - što mi je pokazao svijet koji može biti osvojen èitanjem. To što sam ga nazvao bio je hrabar èin za studenta punog strahopoštovanja prema svojim profesorima, ali on je to normalno primio i èak me pozvao u šetnju pored Miljacke uz prijateljsku diskusiju o književnosti. Stavio mi je ruku na rame, njegovi prsti zgrèeni i zakaèeni za moje rame kao kuke, pošto sam ja bio znatno viši nego on. Bilo je neugodno, ali nisam ništa rekao. On je, laskavo, prešao granicu, a ja nisam htio da poremetim našu

bliskost.

Nedugo nakon naše šetnje poèeo sam da radim za *Naše dane*, nezavisni sarajevski èasopis. U isto vrijeme, profesor Koljeviæ je postao jedan od najvažnijih èlanova Srpske demokratske stranke, kojoj je na èelu bio **Radovan Karadžiæ**, psihijatar i pjesnik bez talenta, buduæi najtraženiji ratni zloèinac na svijetu. Išao sam na konferencije za štampu SDS-a i slušao Karadžiæevu paranoièenu riku i rasizam - njegova impozantna glava pomaljala se na našem horizontu velika, æoškasta, pokrivena neurednom grivom. A profesor Koljeviæ bi, također, bio tamo, pored Karadžiæa: sitan, ozbiljan, akademièan, sa velikim dno-od-tegle naoèalama, u sakou od tvida i antilopskim zakrpama na laktovima, dugi prsti labavo isprepleteni pred licem, negdje između molitve i aplauza. Nakon završetka konferencije, ja bih ga, iz pristojnosti, pozdravio, u ubjeđenju da još uvijek dijelimo ljubav prema knjigama. **"Ne petljaj se u ovo"**, savjetovao bi me. **"Drži se književnosti."**

Godine 1992. došao sam u Sjedinjene Države na kratko proputovanje. Kad je poèeo srpski napad na Bosnu i kad je opsjednuto Sarajevo, odluèio sam da ostanem ovdje. Bezbjedan u Chicagu, gledao sam kako su masakrirani ljudi u redu za hljeb, kako se valjaju u vlastitoj krvi, i pokušavao sam da prepoznam nekog među njima. Gledao sam kako srpski snajperi pucaju u koljena i zglobove èovjeka koji pokušava da se izvuèe iz kamiona kojeg je strefila raketa. Na naslovnim stranama sam vidio izgladnjele zatoèenike srpskih logora, kao i prestravljena lica ljudi dok trèe niz Aleju snajpera. Gledao sam kako sarajevska biblioteka nestaje u strpljivom, odluènom plamenu.

Paklena ironija pjesnika (ma kako loš bio) i profesora koji uništavaju biblioteku nije mi promakla. Na vijestima bih ponekad spazio profesora Koljeviæa kako stoji pored Karadžiæa koji vazda poriče - za njega je ono što se događalo bilo ili "samoodbrana" ili se uopšte nije događalo. Ponekad bi i profesor Koljeviæ prièao sa novinarima, rugajuæi se pitanjima o logorima za silovanje, ili odbacujuæi sve optužbe o srpskim zloèinima kao nesretne loše stvari koje se dešavaju u svakom "građanskom ratu". U filmu **Marcela Ophulusa** *The Troubles We've Seen* (Nevolje koje smo vidjeli), dokumentarcu o stranim izvještaèima u Bosni, profesor Koljeviæ - oznaèen kao *Serbian Shakespearean* ("srpski šekspirolog") - prièa sa reporterom BBC-a, razbacujuæi se licemjernim frazama na besprijekornom engleskom, objašnjavajuæi zvuk granata koje iza njega padaju na Sarajevo kao dio pravoslavnog božiænog rituala. **"Oèigledno"**, kaže, **"od prastarih vremena Srbi to vole da rade."** Smiješi se dok to govori, po svoj prilici uživajuæi u svojoj besramnoj dovitljivosti.

"A nije èak ni Božiæ", primjeæuje reporter BBC-a.

Postao sam opsjednut profesorom Koljeviæem. Pokušavao sam da se prisjetim prvog trenutka kada sam mogao primijetiti njegove genocidne sklonosti. Sjeæao sam se njegovih predavanja i razgovora s njim, kao da prebirem po pepelu - pepelu moje biblioteke. *Rašèitavao* sam knjige i pjesme koje sam nekad volio - od **Emily Dickinson** do **Danila Kiša**, od **Frosta** do **Tolstoja** - *razuèavajuæi* ono što me je uèio, prebijen od grižnje savjesti, zato što je trebalo da znam, trebalo je da obraæam pažnju. Bio sam udubljen u detaljno èitanje, povodljiv i nesvjestan da moj omiljeni profesor uèestvuje u zavjeri koja æe dovesti do velikog zloèina. Ali ono što je uèinjeno ne može biti rašèinjeno. Sad mi je jasno da je njegovo zlo bilo mnogo utjecajnije od njegovih književnih ideja. Bio sam primoran da revidiram knjigu svog života. Središnja poglavlja imaju više krvavih scena smrti nego što sam ikad pomišljao. A stil pisanja je natopljen nestrpljenjem prema buržujskom brbljanju i žalosno umrljan bespomoænim bijesom kojeg ne mogu da se oslobodim.

Krajem rata, profesor Koljeviæ je izgubio Karadžiæevu naklonost i pao u nemilost. Provodio je vrijeme opijajuæi se, tu i tamo dajuæi intervju stranom izvještaèu, držeæi govore o raznoraznim nepravdama poèinjenim srpskom narodu u njemu samom. Godine 1997. prosuo je svoj mozak pun Shakespearea. Morao je pucati dvaput - izgleda da je njegov dugi prst klaviriste zadrhtao na kabastom obaraèu.

(Ovaj tekst objavljen je u The New Yorkeru u decembru 2000, u rubrici "Influences".)

Knjiga moga života

Profesor **Nikola Koljeviæ** imao je dugaèke, vitke prste klaviriste. Na studijama, prije nego što je postao profesor književnosti, svirao je po beogradskim barovima. Jednom je èak imao i tezgu u cirkuskom orkestru: sjedio bi na ivici arene, sa Shakespeareovom tragedijom otvorenom iznad klavijature, protežuæi prste, ignorišuæi lavove, išèekujuæi klovnove.

Profesor Koljeviæ mi je, studentu opšte književnosti krajem osamdesetih, predavao poeziju i kritiku, sa amerièkim novokritièkim pristupom - Cleanth Brooks bio je njegov svjetionik. Uèili smo da analiziramo unutrašnje karakteristike književnog djela, zanemarujuæi sve spoljne stvari. Mnogi drugi profesori (**Vojislav Maksimoviæ**, npr.) predavali su bez ikakve strasti, kao da su bili posjednuti demonima skolastièke dosade, ne tražeæi ništa od nas. Na èasu profesora Koljeviæa raspakivali smo pjesme kao da su božiæni pokloni, a solidarnost zajednièkih otkriæa ispunjavala je malu, vruæu sobu na zadnjem spratu Filozofskog fakulteta. Bio je nevjerovatno naèitan, i bez problema je citirao Shakespearea, na engleskom, što me je uvijek impresioniralo. I ja sam htio da budem naèitan i da citiram bez problema. Koljeviæ je takoðer držao èasove na kojima smo uèili kako se pišu eseji - èitali smo klasiène esejiste, a onda pokušavali da proizvedemo uzvišene misli, proizvodeæi samo šlampave imitacije. Pa ipak, laskalo nam je što mu je uopšte izgledalo moguæe da mi napišemo nešto što bi pripadalo istom svijetu kao i Montaigne. Èinilo nam se da smo bili liène pozvani da uèestvujemo u finom, ljupkom radu književnosti.

Jednom nam je profesor Koljeviæ isprièao o knjizi koju je njegova kæerka poèela da piše, na engleskom, sa pet godina. Nazvala ju je *The Book of My Life* (Knjiga mog života), ali je napisala samo prvo poglavlje. Odluèila je da saèeka da joj se nakupi još života prije nego što zapoène drugo poglavlje, rekao nam je, a mi smo se smijali, i sami u svojim ranim poglavljima, nesvjesni zapleta koji se oko nas razvijao.

Nakon što sam diplomirao, nazvao sam profesora Koljeviæa da mu zahvalim na onom što me je nauèio - što mi je pokazao svijet koji može biti osvojen èitanjem. To što sam ga nazvao bio je hrabar èin za studenta punog strahopoštovanja prema svojim profesorima, ali on je to normalno primio i èak me pozvao u šetnju pored Miljacke uz prijateljsku diskusiju o književnosti. Stavio mi je ruku na rame, njegovi prsti zgrèeni i zakaèeni za moje rame kao kuke, pošto sam ja bio znatno viši nego on. Bilo je neugodno, ali nisam ništa rekao. On je, laskavo, prešao granicu, a ja nisam htio da poremetim našu

bliskost.

Nedugo nakon naše šetnje poèeo sam da radim za *Naše dane*, nezavisni sarajevski èasopis. U isto vrijeme, profesor Koljeviæ je postao jedan od najvažnijih èlanova Srpske demokratske stranke, kojoj je na èelu bio **Radovan Karadžiæ**, psihijatar i pjesnik bez talenta, buduæi najtraženiji ratni zloèinac na svijetu. Išao sam na konferencije za štampu SDS-a i slušao Karadžiæevu paranoièenu riku i rasizam - njegova impozantna glava pomaljala se na našem horizontu velika, æoškasta, pokrivena neurednom grivom. A profesor Koljeviæ bi, također, bio tamo, pored Karadžiæa: sitan, ozbiljan, akademièan, sa velikim dno-od-tegle naoèalama, u sakou od tvida i antilopskim zakrpama na laktovima, dugi prsti labavo isprepleteni pred licem, negdje između molitve i aplauza. Nakon završetka konferencije, ja bih ga, iz pristojnosti, pozdravio, u ubjeđenju da još uvijek dijelimo ljubav prema knjigama. **"Ne petljaj se u ovo"**, savjetovao bi me. **"Drži se književnosti."**

Godine 1992. došao sam u Sjedinjene Države na kratko proputovanje. Kad je poèeo srpski napad na Bosnu i kad je opsjednuto Sarajevo, odluèio sam da ostanem ovdje. Bezbjedan u Chicagu, gledao sam kako su masakrirani ljudi u redu za hljeb, kako se valjaju u vlastitoj krvi, i pokušavao sam da prepoznam nekog među njima. Gledao sam kako srpski snajperi pucaju u koljena i zglobove èovjeka koji pokušava da se izvuèe iz kamiona kojeg je strefila raketa. Na naslovnim stranama sam vidio izgladnjele zatoèenike srpskih logora, kao i prestravljena lica ljudi dok trèe niz Aleju snajpera. Gledao sam kako sarajevska biblioteka nestaje u strpljivom, odluènom plamenu.

Paklena ironija pjesnika (ma kako loš bio) i profesora koji uništavaju biblioteku nije mi promakla. Na vijestima bih ponekad spazio profesora Koljeviæa kako stoji pored Karadžiæa koji vazda poriče - za njega je ono što se događalo bilo ili "samoodbrana" ili se uopšte nije događalo. Ponekad bi i profesor Koljeviæ prièao sa novinarima, rugajuæi se pitanjima o logorima za silovanje, ili odbacujuæi sve optužbe o srpskim zloèinima kao nesretne loše stvari koje se dešavaju u svakom "građanskom ratu". U filmu **Marcela Ophulusa** *The Troubles We've Seen* (Nevolje koje smo vidjeli), dokumentarcu o stranim izvještaèima u Bosni, profesor Koljeviæ - oznaèen kao *Serbian Shakespearean* ("srpski šekspirolog") - prièa sa reporterom BBC-a, razbacujuæi se licemjernim frazama na besprijekornom engleskom, objašnjavajuæi zvuk granata koje iza njega padaju na Sarajevo kao dio pravoslavnog božiænog rituala. **"Oèigledno"**, kaže, **"od prastarih vremena Srbi to vole da rade."** Smiješi se dok to govori, po svoj prilici uživajuæi u svojoj besramnoj dovitljivosti.

"A nije èak ni Božiæ", primjeæuje reporter BBC-a.

Postao sam opsjednut profesorom Koljeviæem. Pokušavao sam da se prisjetim prvog trenutka kada sam mogao primijetiti njegove genocidne sklonosti. Sjeæao sam se njegovih predavanja i razgovora s njim, kao da prebirem po pepelu - pepelu moje biblioteke. *Rašèitavao* sam knjige i pjesme koje sam nekad volio - od **Emily Dickinson** do **Danila Kiša**, od **Frosta** do **Tolstoja** - *razuèavajuæi* ono što me je uèio, prebijen od grižnje savjesti, zato što je trebalo da znam, trebalo je da obraæam pažnju. Bio sam udubljen u detaljno èitanje, povodljiv i nesvjestan da moj omiljeni profesor uèestvuje u zavjeri koja æe dovesti do velikog zloèina. Ali ono što je uèinjeno ne može biti rašèinjeno. Sad mi je jasno da je njegovo zlo bilo mnogo utjecajnije od njegovih književnih ideja. Bio sam primoran da revidiram knjigu svog života. Središnja poglavlja imaju više krvavih scena smrti nego što sam ikad pomišljao. A stil pisanja je natopljen nestrpljenjem prema buržujskom brbljanju i žalosno umrljan bespomoænim bijesom kojeg ne mogu da se oslobodim.

Krajem rata, profesor Koljeviæ je izgubio Karadžiæevu naklonost i pao u nemilost. Provodio je vrijeme opijajuæi se, tu i tamo dajuæi intervju stranom izvještaèu, držeæi govore o raznoraznim nepravdama poèinjenim srpskom narodu u njemu samom. Godine 1997. prosuo je svoj mozak pun Shakespearea. Morao je pucati dvaput - izgleda da je njegov dugi prst klaviriste zadrhtao na kabastom obaraèu.

(Ovaj tekst objavljen je u The New Yorkeru u decembru 2000, u rubrici "Influences".)

Kratka historija gudre (II)

Nevolja sa drugom polovinom osamdesetih, sa stanovišta historièara gudre, jeste to što se isti nešto ne sjeæa nekih droga u tim vrlim vremenima. To su bile dernekli godine, puno alkohola i provoda, a malo se i studiralo. Po mraènim æoškovima BB-a i drugih mutnih mjesta, sigurno se, pored fatanja, uživala i droga, ali to je bilo izvan domašaja mog pogleda i interesa. Droga je tada, kao i sada, bila dosadna.

Ali onda se našim vrlim gradom poèeo širiti zadah novog vremena i nekadašnji jalijaši poèeli su se baviti malom narkomanskom privredom, u talu sa jaranima koji su onomad otišli na privremeni rad u Milano ili na studije u Amsterdam, a onda se vraæali ili u kovèezima, ili sa diplomom međunarodnog švercera drogom, koja je obezbjeđivala profitabilne kontakte. Važan dio te privredne aktivnosti bili su i drotovi, bivši i tadašnji i sadašnji, koji su se nekad bavili potkradanjem pijaèara, a na samom poèetku devedesetih postali su izvoznici-uvoznici. Slika novog vremena bio je gosn. **Æelo Bajramoviæ**, koga je nova vlast namah pustila iz zatvora, gdje je lješkario zbog silovanja, i koji je gradom tumarao sa kohortom krkana, dilerima u italijanskim trenerkama, uvjerenim da su gangsteri svjetskog kalibra, svi pod zaštitom nove vlasti i ministra policije, nekadašnjeg pijanog drota. Uvoznici-izvoznici su uvozili limenke piva i drogu i oružje, a šta su izvozili, još uvijek se ne zna. Na ulicama se pojavilo droge kakve hoæeš, od kokaina do heroina, šita više vrsta, za sve ukuse. Artani su bili prahistorija, a **Amir Latiæ** je ponovo bio u akciji. U BB-u su u æoškovima stajali sarajevski polušminkeri, tek povremeno napuštajuæi svoj mraèni kutak kako bi se u hali našmrkali kokaina ili natrljali heroina u desni. A travuljina i šit su se duvali posvuda: pošto se tada izlazilo u kafanu znanu kao Teatar, prekoputa Narodnog pozorišta, raja su duvala na pozorišnim stepenicama. Ljeta 1991, dok je pritisak rastao, mnoge mlade Sarajlije ili Sarajke razbijali su svoju brigu veselim kemikalijama i biljnim ekstraktima - ukljuèujuæi i potpisnika ovih redova. Jedna od omiljenih razbibriga tih dana je bila da se malo naduvam i onda gledam *Gigi*, taj veliki holivudski mjuzikl. Željeni efekat bio je blaga, pospana tupost, kada mi se èinilo da mi se mozak odmara od lavine belaja koja se valjala od Vardara pa do Triglava, od Đerdapa pa do Jadrana. Ta tupost pripadala je istoj porodici mentalnih stanja kao i stanje na kraju dana provedenog strovaljujuæi se na poker aparatima - poker aparati bili su još jedna moæna razbibriga koja je urbanoj mladosti pomogla da funkcioniše u stanju gotovo kompletne nesvijesti.

Tog ljeta ja sam radio u *Našim danima* kao urednik kulturne rubrike,

u kojoj smo, pored prikaza ploèe **Tajèi** napisanog na izvornom šatrovaèkom, hvalospjeva Disciplini kième i proglasa o historijskoj neophodnosti masovnog plesa, objavili i temat o drogi, sa izvještajima i cjenovnicima iz razlièitih gradova bivše Jugoslavije, u kojima je, kao i u Sarajevu, bilo dostupno ama baš sve iz svijeta droge. Jedan diler kojeg smo tad znali, jer nam je bio izvor informacija, prièao nam je nadugo i naširoko o svim naèinima na koje je tada policija bila povezana sa dilanjem droge, kako nedodirljiv je èitav biznis bio - to nismo smjeli objaviti, pošto je naš drugar sugerisao, nikad ne navodeæi imena, da je glavni izvoznik-uvoznik bio ministar policije. Drug diler je uživao da nam kaže koliko pojma mi nemamo i kako duboko sve to ide - bilo ga je strah, jer je oèigledno bio svjestan svoje beznaèajnosti u biznisu, ali je bio i ponosan jer mi smo oèigledno bili amateri, nesvjesni konzumenti površne informacije i budale, jednom rijeèju: novinari. I bio je u pravu. On je bio negdje iz Slavonije i taman je tog ljeta otišao kuæi u posjetu kad ga je regrutovalo i naoružalo. U poèetku nas je znao nazvati sa fronta, i dok su u pozadini tutnjale granate i thompsoni, on nam je urlao da pojma nemamo šta se dešava i da se u životu održavao jedino zahvaljujuæi ljekovitim blagodatima droge. Šta je s njim bilo, nemam pojma, ali sigurno je da se s gudre nije skinuo.

U ljeto 1991, Sarajevom je vladalo predratno ludilo: svi su znali da æe se nešto jako loše desiti - kao što se veæ naveliko i dešavalo u Hrvatskoj - ali su se mnogi pravili ludi i derneèili kao da sutra neæe svanuti, kao da se radilo o permanentoj oproštajnoj noæi. Tog ljeta sam proveo mjesec dana u Ukrajini, a kad sam se vratio, izgledalo mi je da je stanovništvo grada bilo kompletno drogirano. Sjeæam se da sam sjedio na stepenicama Olimpijskog muzeja i gledao goste u bašti tog vrlog ugostiteljskog objekta: neki su zurili u jednu taèku, suženih zjenica, neki su se spuštali iza žive ograde da konzumiraju mentalne lijekove, a neki su bili prosto tupi i onemoæali od svakodnevnog, urednog, neizbježnog poveæanja kolièine oèaja. Tad mi je bilo jasno da je rat neizbježan, jer je veæ kolao venama mojih sugrađana, a i mojim. Tad mi je bilo jasno da mozak treba da bude bistar da bi se moglo preživjeti u takvim vremenima i tad sam batalio drogu u bilo kom obliku na vjeke vjekova. Tada se završila moja privatna historija droge, a poèela je ratna historija droge, o kojoj ja ne znam ništa, jer u ratu nisam bio - o tome æe jednom mlađe pero napisati koju rijeè. Vremena u kojima je Miro Æoro talio Stoji aspirine kao artane, izgledaju kao sretna i jednostavna vremena, ali to je samo fatamorgana u pustinji današnje Bosne.

Kratka historija gudre

Ja sam u svijet droge ušao kroz Kaktus, legendarno okupljalište mladih poèetkom osamdesetih. Kaktus je bio mraèna prostorija u Domu mladih u kojoj se puštala vrsta muzike èiji su se ljubitelji prepoznavali po dugim masnim kosama, farmerkama skorenim od dima i znoja nakupljenih u Kaktusu (a bogami i Slozi) i teksas jaknama na kojima su nevještom rukom i panjkavom hemijskom olovkom èesto bila (pogrešno) napisana egzotièna imena hašišarli grupa: Ajron Baterflaj, Di Prpl, D Dors. Redovni posjetitelji Kaktusa najviše su voljeli stajati u æoškovima, gdje su kljucali glavom u transu koji nam je izgledao drogerski i svirali zamišljene orgulje (sa dvije klavijature). Osim radikalnih hašišara, èija je otuðenost èesto bila privlaèna ženama, jer je njihova tupost izgledala kao duvin, tu su bili i likovi kojima je muzika tek bila izgovor za dobar provod uz pomoæ piva, a bogami i droga. Droga se uglavnom sastojala od artana i parkopana, mada su se uvijek pronosile glasine o žešæim drogama koje su konzumirali legendarni i nevidljivi likovi, daleko od pogleda zbunjenih gimnazijalaca (kao što smo bili ja i moja raja). Artani i parkopani su, meðutim, bili retorièki sveprisutni, u mnogim prièama, a mogli su se naæi i u obliku aspirina koje su dileri talili avanturistièki nastrojenim gimnazijalcima. Ovi bi onda èitavo veèe išèekivali da ih aspirin prodan kao artan pukne, ali sve što bi se desilo bilo je pretjerano znojenje, što od uzbuðenja, što od aspirina. Artanski amateri, kojima su žešæe droge bile nepristupaène, ipak su znali sve o njima: jednom mi je jedan dobri hašišar èitavu noæ prièao o radosnim efektima kokaina - sve vidiš u paralelnim linijama, naprimjer. Kaktus je bio potpuno egzotièno mjesto, stjecište mladih probisvijeta i urbane lohotinje koja se našla u njegovom mraènom kutku. Danas se malo ko sjeæa Stoje, koji je nadimak dobio tako što je svako veèe dreždao ispred Kaktusa i svakoga pitao: "E, imaš stoju?", i koji se onomad usred ljeta utopio u Miljacki - prièalo se da je bio odvaljen kad se skotrljao niz obalu Miljacke. Tu su bili i raznorazni jalijaši, razlièitih rejtinga: jednooki Miro Æoro, koji je bio pola hašišar, pola jalijaš; izbacivaèi koji su saraðivali sa jalijašima i dilerima, a ponekad se i sa njima marisali, te je razlika među njima èesto bila nejasna i nevažna; Nikson, koji je jednom u tramvaju ženu koja nije mogla odvratiti pogled od njegovog orangutanskog lica, zapucao nogom u glavu te je ova iz tramvaja ispala, koji je kao oružje u ozbiljnijim tuèama (za razliku od otimanja stoja od Stoje) upotrebljavao viljušku za roštilj. A svaki stanovnik Kaktusa, bez obzira da li se drogirao ili ne, znao je ko je **Amir Latiæ**, šef policijskog odjela za narkotike, kojeg su se svi bojali i koji je, prièalo se, vršio iznenadne racije u Kaktusu i Umjetnièkoj školi. Amir (mnogi su ga tako zvali, kao da je èlan porodice) vazda je znao ko se i kada drogira i nije se libio da poprièa sa roditeljima, direktorom

škole, pa èak i predsjednikom omladinske organizacije.

Moja raja i ja smo, međutim, bili novovalna djeca, sa mnogo više zanimanja za punk nego za Woodstock, i skoro bez ikakvog interesa za droge - u ta doba, kao i sada, droge su mi prosto izgledale jako dosadne. Poèetak kraja Kaktusa je bio kad su sarajevski šverceri na platou Skenderije talili Sex Pistolse, èiji je album bio svjetska senzacija. Poslije su Èièak i Dom mladih organizovali koncerte mnogih grupa koje su proklijale poslije Tita i na tim koncertima se droga bezbeli dilala, ali je malo koga zanimala, èinilo se, jer je provod bio dobar i nije trebalo dodatnih stimulansa. Sredinom osamdesetih, išèezle su nevidljive zamišljene orgulje i Di Prpl, a binu su preuzeli Azra i Pušenje i Elvis Dž. Kurtoviæ. A nije se imalo ni para - ono što se imalo, trošilo se na koncerte i klipaèe pive.

Moje iskustvo, naravno, nije bilo univerzalno, ali je, može se bezbjedno reæi, bilo urbani prosjek, mada je lako moguæe da sam prosto bio naivan. Ja sam znao, naravno, ljude koji su se drogirali, ali oni su bili egzotièni, tek dokaz da je moje pubertetsko pobunjeništvo prirodno pripadalo marginama našeg socijalistièkog društva. A obaška što moji jarani narkomani nisu išli dalje od artana, povremenih parkopana i apaurina sa zvekanom. Mada smo za Novu godinu, u èetvrtom gimnazije, nakon što smo iscrpili repertoar beslovesnog opijanja i s tim vezanog rigoleta o kojem se poslije razvezivala priglupa prièa, podijelili malo travuljine - jedan džoint na nas dvanaest. Naravno, èitavu noæ smo èekali da nas pukne, što se nikad nije desilo, ali je, na sreæu, bilo mnogo pjanskih provala, te nam se èinilo da smo se dobro proveli.

Tek sam se u vojsci, te olimpijske godine, susreo sa pravim narkomanom ovisnikom: došao deèko iz Beograda, sav *lepo* obuèen. Dok su mu šišali duge kose, prvog dana vojnog roka, on je naprasno odluèio da svojoj domovini neæe da služi, te se sa stolice naglo digao, ne dozvolivši brici da mu mašinom odere i drugu polovinu glave. Poslije je hodao po kasarni, u farmerkama, pola glave do glave, druga polovina vrlo jebeni repovi do ramena. Tumarao je okolo nervozan, bez droge, bacajuæi mini-golf lopticu u ruci, ignorišuæi - na naše veliko zadovoljstvo - urlajuæe oficire, èekajuæi da ga vrate kuæi, pošto im je bez skanjivanja priznao da je narkoman, da ga bratstvo i jedinstvo uopšte ne zanima i da on u JNA ni pod kojim uslovima ne ostaje. Mnogim ruralnim vojnicima on je bio neko ko je došao drito s Marsa: jednom su se svi oko njega okupili i pitali ga èime se drogira, a onda i *zašto* se drogira, na šta im je on odgovorio: "Pa, lepo je." Sljedeæeg dana je nestao, bezbeli se vrativši u Beograd.

(*Nastavit æe se*)

Liverpool

Ko god je pratio fudbal sedamdesetih i osamdesetih, morao je znati barem bulumentu Liverpoolovih igrača: **Toshack**, **Dalglish**, **Hansen**, **Souness**, **Grobbelaar**, **Kennedy**, **Rush**, **Keegan**, itd. Ja se sjećam srijeda navečer, prenosa evropskih kupova, i igrača u crvenom kako zuje kroz englesku kišu, slijepljene umobolne frizure tipične za te godine, tovare golove, a na Anfieldu ludilo. Dijelom je to nostalgična projekcija, ali to su bile najbolje fudbalske godine u mom životu, godine koje su se završile 1985, kad su na Heyselu pijani Liverpoolovi navijači pregazili 39 Italijana, i kad je na Grbavici Videoton dao gol u osamdeset sedmom minutu. (Slučajno, u *Rječniku fudbala* časopisa *World Soccer*, vrlo temeljitoj knjizi sa puno činjenica, jedini sarajevski klub koji je pomenut je, naravno, FK Željezničar - onog drugog, manjeg, sarajevskog tima nema u istoriji svjetskog fudbala. Hvala i doviđenja.)

Elem, Liverpool je meni vazda bio pojam fudbala, te sam ja nedavno, nekako, uspio izraditi put u Englesku i karte za utakmicu Liverpool - Manchester United. Od Londona do Liverpoola treba nekih četiri sata, osim ako ne vozi moj drug Guša, u kom slučaju trebaju tri sata i pilule za smirenje. U Liverpool smo (Guša i Aida, moja sestra i ja) stigli u petak navečer, noć prije utakmice. Dočekala nas je kiša i tma. Nakon što smo ostavili stvari u lokalnom YMCA - najjeftinije spavanje, tako jeftino da ga mogu sebi priuštiti lokalni beskućnici i parovi koji još uvijek žive sa roditeljima, pa se krešu kad skucaju para za sobu - prošetali smo gradom Liverpoolom, kroz hladnu kišu koju sam prepoznao iz davnih prenosa srijedom navečer. Petak navečer je noć, naučili smo, kad se u Liverpoolu pije - em je kraj mučne radne sedmice, em je noć prije utakmice. Nikad u životu nisam vidio toliko pijanih ljudi i žena: teturaju ulicama, padaju, povraćaju po ćoškovima i deru se jer ih je spopala pjanska rika. U prvom pubu u koji smo svratili, većina gostiju je bila treštena pijana: muškarci crvenih lica i baburastih noseva, žene crvenih udova. Udovi su izloženi, jer se žene petkom navečer srede, što znači da nose dekoltirane haljine i sandalice i minimum šljašteće odjeće (taj minimum me je, međutim, podsjetio na disko u Prnjavoru, cirka 1979), a temperatura je oko četiri stepena Celzijusa, plus kiša. Činilo nam se da je intenzitet opšteg pjanstva bio direktno povezan sa težinom tereta koji građanin Liverpoola mora da nosi na grbači u svom svakodnevnom životu. I u tom pubu smo čuli *Hard Day's Night* lokalne grupe The Beatles, i teško se mogla zamisliti primjerenija pjesma.

Liverpool je jedan od najsiromašnijih gradova u zapadnoj Evropi. Nekad je bio velika luka (preko koje su prije par stoljeća u Ameriku transportovani robovi) i moćno brodogradilište (u kojem je nekad napravljen Titanic). Sve je to zamrlo krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih, u vrijeme kad je fudbalski klub prolazio kroz svoje najbolje razdoblje. Otud je lojalnost Liverpoolovih navijača bez premca - u doba kad nije ničeg bilo, Liverpool je bio najbolji klub u Evropi. Klub je bio jedina stvar koja je održavala duh grada i to mu grad nikad nije zaboravio. Ta lojalnost je, naravno, znala preći u siledžijski fanatizam - oni koji su na Heyselu jurišali na navijače

Juventusa bili su pijani i nezaposleni i uvjereni da je uspjeh Liverpoola pitanje života i smrti, pri čemu su svi oni koji ne navijaju za Liverpool smrtni neprijatelji. (Uzgred budi rečeno, dominantna jeftina radna snaga na onome što je ostalo od dokova i brodogradilišta su Bosanci.)

Stadion Anfield je u jednom od najsiromašnijih dijelova grada - udžerice od mračne cigle, sa malim prozorima i niskim krovovima, u uskim ulicama - drito iz **Dickensovih** romana i fusnota **Marxovih** pisanija. Moja prijateljica koja nam je obezbijedila karte, Steph, odrasla je u jednoj od tih kuća. Pričala nam je kako su im kuća i dvorište bili vazda obasjani reflektorima Anfielda, a ona je kao djevojčica znala zaspati dok se sa tribina orila himna Liverpoola *You'll Never Walk Alone*. Sa Steph smo prije utakmice popili par Guinnessa u prepunom lokalnom pubu, gdje su svi u jednom trenutku zapjevali *Shit on United, shit on United, shit on United tonight*. Zatim smo se uputili na stadion.

Anfield je jedan od onih tipičnih engleskih stadiona bez atletske staze, sa travom koja je definicija zelenila, totalna okolina u čijem je centru taj sveti objekt - lopta. Utakmica je, treba li reći, bila fantastična. **Gerrard**, čiji je talenat impresivan i koji još uvijek raste pošto mu je tek dvadeseta, dao je predivan gol sa nekih trideset metara. A onda ga je **Robbie Fowler** strovalio pod prečku i otrčao do tribine gdje su bili navijači Manchestera i stao direktno ispred njih, dok su oni kose čupali i trgali košulje sa junačkih prsa - prije dvadesetak godina to bi dovelo do ozbiljnih, opštih nereda, ali vrijeme huligana je uglavnom prošlo. U drugom poluvremenu isključen je **Danny Murphy** i Liverpool se disciplinovano branio pred nemoćnim Manchesterom, dok su liverpulski navijači pjevali *Ten men, we've only got ten men*. Liverpool je, naravno, dobio utakmicu, mada taj poraz nije Manchesteru ništa značio jer su oni već praktično bili osvojili titulu, ali pobjeda Liverpoola je značila da su oni jedini tim koji je ove godine porazio Manchester dvaput, najavljujući tako da će uskoro ugroziti njihovu dominaciju. Na Anfieldu je igrala budućnost, i samo sam mogao naslutiti šta to znači gradu koji se još uvijek oporavlja od ekonomske katastrofe i mamurluka.

Ovo je koks, ali nema drugog načina da se predstavi: ta dva i kusur sata na Anfieldu bili su najbolji sati moga života (ne računajući rođenje i to), a trenuci kad je čitav stadion pjevao *You'll Never Walk Alone* još uvijek proizvode žmarce, pošto su takvi trenuci suština fudbala i - jebiga - života.

Malo više povrća

Neko veče odem sa ženom u japanski restoran. I sjedimo mi, utovaramo *sushi*, kad u lokal uđe par koji zaslužuje i nešto opisa: i čovjek i žena su bili odjeveni u vunene džempere sa američkom zastavom na leđima i prsima, plus još po jedna na svakom rukavu. Nakon što su skinuli patriotske džempere, razmotali su šalove na kojima je dominantan dezen bila američka zastava i na kojima je pisalo I ª USA. Žena je bila plavuša od dobrih dvjesta kila - ispod sloja sala mogla se nazrijeti nekadašnja ljepota, kao što je ispod sloja loja vazda bila slatka Gavrilović pašteta. Čovjek je imao naočite sjekutiće i isturenu gornju usnu, sa poluostrvom rijetke kose ponad čela, počešljane prema potiljku i umazane gelom, bezbeli navika još iz dječaštva. Oboje su bili u svojim, recimo, kasnim tridesetim i izgledali su više kao ljubitelji masnih hamburgera i krmenadli. Naručili su *miso* supu sa "malo više povrća" (*extra vegetables*) iako *miso* supa po definiciji ne sadrži nikakvo povrće, osim ako se pod povrćem ne podrazumijevaju tofu i zelene alge. Onda su naručili još po dvije *miso* supe i posrkali ih rekordnom brzinom. Izgledali su maličak histerični: čovjek je stalno štipao ženu za nos, na šta je ona odgovarala režanjem. Bili su nekakvi privatnici: žena je čantrala da "oni" moraju početi raditi u deset, umjesto u jedanaest - sve se dešava u nedjelju oko devet navečer - i da "im" on, tj. čovjek, mora pokazati da je ozbiljan i da s njim nema zajebancije. Ja sam se bio toliko zablenuo u ovaj patriotski par (Stojan i Stojanka, u sebi sam ih nazvao) da umalo nisam nastradao od svoje žene, pošto je mislila da zentam koke. Najviše sam gledao u njihove patriotske odore, pokušavajući da odredim jesu li džemperi bili manuelno ispleteni ili su bili kupovni. I nikad neću saznati, jer smo se mi vazdigli i napustili lokal dok su njima donosili planine *teryakija*.

Neka se dobri čitalac ne zalijeće i ne pomisli da ja mrzim ili prezirem ove vrle Amerikance - bilo je nečeg zanesenjačkog i pubertetskog u njihovim uniformama, nečeg što me je podsjetilo na vrijeme kad smo se nekoliko nas kod istog brice ošišali praktično naćelavo i onda ponosno išli u Kaktus, rizikujući maranje od strane Mire Ćore ili Niksona, lidera kaktuskog naroda. Stojan i Stojanka, međutim, nisu rizikovali nikakav degenek, pošto su očigledno bili u doživotnom talu sa najjačom zemljom na svijetu.

Pa, ipak, bilo mi ih je žao, uprkos njihovom suludom patriotizmu, jer mi se čini da ih (kao i mene) njihova vlada i država varaju i potkradaju, sve u ime neophodnog jedinstva. Otkako se sve strovalilo, otkako je počeo rat, patriotizam je toliko nakvasao da se ne može proći od zastava i usporenih snimaka vojničkih žena i majki koje se opraštaju sa voljenima na putu prema Afganistanu. Otkako je počeo rat, stojimo ujedinjeni (*United We Stand*), i ko drukčije kaže, kleveće i laže. Istovremeno, dok su pogledi Amerikanaca zamagljeni domoljubnom fajtinom, **John Ashcroft**, američki državni odvjetnik, i njegovi ultradesni ahbabi donose ukaze i vrše pritisak na Kongres da navrat-nanos progura zakone koji vraćaju slobodarsku Ameriku u doba lova na subverzivne vještice, u doba prisluškivanja svih koji se ne slažu sa zvaničnom politikom i nalaze važeće zakone nepravednim (npr. **Martin Luther King**), u doba proizvoljnih pretresa i

hapšenja. To je bio repertoar **J. Edgara Hoovera**, koji je nekoliko decenija bio glava FBI-a i koji je dotičnu federalnu agenciju tretirao kao svoju miliciju, skupljajući nebrojene dosjee u kojima su glavni likovi bili svi oni koje je on smatrao nedovoljno patriotski nastrojenim - praktično kompletno stanovništvo Sjedinjenih Država. Nakon nedavnih Ashcroftovih ukaza i zakona, policija i FBI dobili su mnogo veće ovlasti za prisluškivanje i pretres, ovlasti koje narušavaju četvrti amandman američkog Ustava. Nove ovlasti su primjenljive ne samo u slučajevima koji se tiču navodnih terorista nego u bilo kom slučaju u kojem vlasti odluče da je sumnjivac potencijalno opasan po državu. Ako ovaj tekst pročita neki špija u američkoj ambasadi i dojavi Ashcroftovim košuljašima, isti mogu preroviti moju e-mail arhivu i sabrana djela u mom kompjuteru, početi prisluškivati moje telefonske razgovore, provaliti u moj stan, odnijeti ono što im privlači pažnju (kaljavi donji veš, recimo), a da ja to nikad ne saznam, pošto oni u "razumnom roku" nisu dužni da me obavijeste, s tim što se "razumni rok" može otezati unedogled. Zakon koji ovo omogućava prošao je kroz Kongres praktično potajno: nije bilo diskusije u Pravnom komitetu (što je standardna procedura), a izglasan je takvom brzinom da mnogi članovi Kongresa nisu imali vremena ni da pročitaju nacrt. Nekoliko kongresmena koji su prepoznali narušavanje Ustava, nisu se usudili pobuniti, jer ako bi se nešto opet desilo, njih bi oderali kao birokrate koji su usporili zakon koji bi to mogao spriječiti, kao slabiće koji nisu stajali ujedinjeni jer su im liberalna koljena poklecala.

A nije ni to sve: **Bush** i njegova republikanska kompanija su uspjeli progurati poreske olakšice koje prebacuje milijarde dolara iz državnog budžeta u džepove korporacija, i koje garantuju deficit do barem 2005. Stojan i Stojanka u patriotskim džemperima dobijaju tuki za hou, što bi se reklo na književnom šatrovačkom. Povrh toga, dvije sedmice nakon što su se prepali antraksa i zatvorili Kongres, predstavnici u Domu predstavnika izglasali su sebi povećanje plata od $12.000, za nedajbože. Pentagon ponovo vrši testove za raketni sistem koji bi presretao interkontinentalne rakete iz Sjeverne Koreje (pod uslovom da ista ne umre od gladi), koji košta bruku para i koji najvjerovatnije ne fercera.

Elem, dok stojimo ujedinjeni, a Stojan i Stojanka ponosno paradiraju američke zastave, zadovoljni povećanjem količine povrća u svojoj supi, država za koju navijaju oduzima im elementarne slobode i bunari im pare koje zarađuju nedjeljom u deset navečer. Dok se narod zabavlja zastavama, dok patriotske majke pletu patriotske džempere, dok su suzni američki pogledi upereni prema Afganistanu, nacionalne elite ganjaju svoje interese, sve pod krinkom nacionalnog jedinstva. Ja bih volio da sve to nisam prije vidio, pa da sjednem sa Stojanom i Stojankom, da se nakrkamo *miso* supe sa malo više povrća i da nam bude lijepo u toplim džemperima.

Nevolje sa Bushom

Javio mi se Goran S., čitalac iz Teksasa, naše gore list, povodom prijevoda raskošnih gluposti američkog predsjednika **Georgea W. Busha** objavljenih u ovim novinama prije nekoliko sedmica. Sve sam namjeravao da mu direktno odgovorim, ali me je lijenost odvela u drugim pravcima, pa nisam stigao, ali me je pismo ponukalo na razmišljanje. Kaže Goran da, iako je Bush očigledno tikvan, to nužno ne znači da ne može biti dobar predsjednik. Kao suprotni primjer pametnog čovjeka koji je dobro zasrljao kako politički, tako i moralno, naš Teksašanin navodi zlokobni primjer **Nikole Koljevića**. I ima pravo - obrazovanje i pamet ne garantuju poštenje ili temeljnu ljudsku odgovornost prema drugima. Ali problem sa Bushom nije što je on glup i što ne može da sastavi smislenu rečenicu, niti ja to osuđujem sa arogantnog stanovišta nekoga ko evo već neko vrijeme uspješno sastavlja rečenice. Bushova glupost je simptom mnogo veće pojave, a, neki bi rekli, i problema - američkog nacionalizma.

Američki nacionalizam, za razliku od evropsko-balkanske varijante, nije u tolikoj mjeri stvar krvi i gena. Ali, kao i svi nacionalizmi, zasniva se na izvjesnoj fantaziji i retorici koja, neprestanim ponavljanjem i drukanjem u glavu, postaje stvarnost. Kao i svi nacionalizmi, američki nacionalizam okrutan je i sebičan, i odgovoran za raskošnu kolekciju laži i zločina (naprimjer, Vijetnam ili Centralna Amerika) koji se predstavljaju kao istorijski neizbježni jer je opstanak nacije bio u pitanju. Ovo je sve već rečeno, poprilično je očigledno, i primjenljivo je na skoro sve američke predsjednike. Bush je drugačiji zato što je, u svojoj raskošnoj gluposti, fantastičan primjer nacionalističke patologije.

A malo je ljudi koji su prepoznavali nacionalističku patologiju bolje od **Danila Kiša**. Neki dan čitam Kišov esej *Nacionalizam, ili licitarsko srce*, koji sam čitao i prije i za vrijeme i nakon rata i kojem se uvijek treba vratiti kad se na momenat učini da su Bush ili **Koštunica** ili neko od te sorte normalni i prihvatljivi samo zato što nisu **Karadžić** ili **Milošević** ili Koljević.

Nacionalista je, kaže dobri Danilo, po definiciji neznalica, ignoramus. On zna - ili misli da zna - svoje temeljne vrijednosti, svoje i svog naroda, etičke i političke vrijednosti naroda kojem pripada. Niko ga drugi ne interesuje, jer niko osim "nas" nije vrijedan poznavanja. Drugi su pakao, uvijek potencijalni neprijatelji, iz prostog razloga što nisu "mi" - oni su oni, mi smo mi - i nikad nas ne mogu razumjeti, kao što mi nikad nećemo razumjeti njih. Teško je, pored plejade imena koja su obilježila naše živote kao što psi obilježavaju svoju teritoriju zapišavanjem, u ovom opisu ne prepoznati Busha. **"...Mi ne znamo ko su oni"**, rekao je Bush, **"ali znamo da ih ima."** Bushovo neznanje, potpuna zblenutost u suočavanju sa svijetom nije - za američke patriote - izraz debilne ignorancije, nego izraz njegove odanosti američkim interesima, neophodna posljedica posvećenosti američkim vrijednostima i kvaliteta *američnosti* koju on misteriozno i mistično posjeduje. To neznanje uvijek rezultira u prijatnoj paranoji, paranoji koja zbija "naše" redove i predstavlja osnovu za mjerenje

patriotizma - jer oni koji nisu sa nama do balčaka, protiv nas su. Kao što je i zgodan povod za profitabilne projekte, kao što je, recimo, mezimče Bushove administracije Raketni odbrambeni sistem (*Missile Defense System*) - projekat koji je do sada bio kako tehnološki, tako i finansijski fijasko, ali vrlo hairli jatu Bushovih jarana.

Nacionalizam je, nastavlja mudri Danilo, ideologija banalnosti, zasnovana na retorici opštih mjesta. Nije se teško sjetiti refrena koje su "naši" nacionalisti (umrla im majka) ponavljali do besvijesti, refrena o svom narodu i njegovoj ugroženosti i njegovoj nadmoćnosti i njegovoj žilavosti i njegovoj djeci i majkama mučenicama - retorika je to koja zvuči nevjerovatno dosadno i uspavljujuće, ali je zapravo (de)kodirani software za nacionalističke projekte. Nacionalizam se ne zasniva na filozofiji, sistemu mišljenja, nego na vjeri i emocijama - vjeri da je naša nacija najveća ili najnapaćenija, zbog čega se nije teško uzbuditi. Bushove eskapade su vidljivo označene banalnošću, opštim mjestima američke ideologije - američke majke, djeca, vrijednosti, vođe - s tim što to njemu sve zuji u glavi, pošto nikad ne doseže nivo misli, nego uvijek ostaje na nivou osjećanja i uvjerenja (*belief*). U nacionalističkoj banalnoj retorici, nacionalnost je osjećaj koji mogu razumjeti samo lojalni pripadnici iste nacije. Ja sam bezbroj puta upitan da li se osjećam kao Amerikanac, pošto živim ovdje deset godina i sad imam i pasoš, a ja vazda pitam "A kako se Amerikanac osjeća?" i niko mi ne zna odgovoriti, pošto je taj osjećaj toliko, navodno, dubok da je neizreciv. Ono što je stravično u vezi sa Bushom nije da on ne misli, nego da se mnogim američkim patriotima, uključujući i njemu samom, čini da ga nedostatak misli i višak osjećaja čine boljim Amerikancem, pošto se američnost *osjeća*. U fantastičnom svijetu američkog patriotizma besmislenost bušizama je izraz nemogućnosti izražavanja najdubljih američkih osjećaja.

To što je Bush idiot je, dakle, prednost. Njegova navodna jednostavnost je izraz njegove nacionalne čistoće, što je perverzna varijacija opšteg mjesta u balkansko-evropskim nacionalizmima po kojem su najčišći Srbi, Nijemci, Hrvati, Bošnjaci, Irci, uvijek polupismeni seljaci. Oni evo već stoljećima pjevaju i recituju čisto "naše" narodne pjesme, štrikaju "naše" džempere, mijese tijesto u "našim" naćvama, neukaljani svijetom i njegovim zlim, nečistim uticajima, pošto o svijetu ama baš ništa ne znaju.

Bush je konceptualni rođak balkanskih nacionalista, pošto je nacionalizam, američki ili balkanski, ideologija gluposti i Bush je izvrstan dokaz za tu tvrdnju. Ako nekome iz Bosne i sa brdovitog Balkana još uvijek treba dokaza da je nacionalizam idiotizam, nakon parade Tuđmana, Miloševića, Šešelja, Alagića, Čengića i Ćela, Koljevića i Maksimovića, Rojseva i Tuta i Jelavića i Karadžića - lista je praktično beskonačna - onda tu ni Kiš, a kamoli Bush, ne može pomoći.

Od vrata do vrata

Morao si biti slijep, nijem, gluh i komatozan da bi izbjegao američku kulturu u Sarajevu mog djetinjstva. U vrijeme svoje mature, 1983, bio sam uvjeren da je **Robert Altman** genije, iako mi je najbolji film svih vremena bio *Apokalipsa danas*. Obožavao sam Talking Heads i Television, a njujorški klub CBGB bio mi je ono što je Vatikan odanom katoliku. Fantazirao sam kako vodim grupu za čiji će prvi album omot dizajnirati **Andy Warhol**. Često sam imitirao dikciju **Hodena Caulfilda** (u prijevodu), a jednom sam izmanipulisao svog nevinog oca da mi za sedamnaesti rođendan kupi knjigu zloglasnog **Charlesa Bukowskog**. Ne sjećam se naslova, ali na omotu je bio krastavac.

U doba diplomiranja, 1990, mogao sam izvoditi kompletne odlomke iz **Hawksovog** filma *His Girl Friday* zajedno sa svojom sestrom, koja je napamet znala sve pjesme iz mjuzikla *Gigi* **Vincenta Minellija**. Ljutio sam se na svijet koji nije mogao prepoznati genijalnost **Briana De Palme**. Mogao sam recitovati bijesne proglase Public Enemyja i do ušiju sam bio u njujorškoj *noise* sceni, a naročito Sonic Youth i Swans. Pobožno sam čitao antologije američke kratke priče koje su nam bile dostupne u Sarajevu. Znao sam provoditi noći u pjanskom koksu o briljantnosti **Raymonda Carvera**. Napisao sam esej o **Bretu Eastonu Ellisu** i korporativnom kapitalizmu i bio sam čvrsto uvjeren da živimo u dobu označenom književnošću iscrpljenosti, iako nisam bio pročitao esej **Johna Bartha** koji je o tome govorio.

Otud sam mislio da sam bio spreman, nakon što sam stigao u Ameriku u zimu 1992, da se suočim sa američkom kulturom. Po Americi sam putovao u aranžmanu US Information Agency, razmećući se svojim znanjem o američkoj kulturi pred unezvijerenim profesorima, piscima i filmskim radenicima, od kojih mnogi nisu imali pojma gdje je Sarajevo. Kad sam završio u Chicagu, na kraju svog puta, rat u Bosni na svom početku, moj medeni mjesec sa američkom kulturom se završio, budući da sam morao naći posao.

Ništa u mom iskustvu vezanom za američku kulturu nije mi pokazalo kako da se zaposlim u Americi. Ni De Palmino djelo niti književnost iscrpljenosti nisu sadržavali nikakva uputstva kako da čovjek nađe posao. Pred očima upravnika restorana i ljudi u agencijama koje su najamljivale izbacivače i kelnere slikao sam bogati kosmos svog prethodnog života, u čijem je centru bilo duboko poznavanje svega američkog. Mislio sam da ako mogu da deveram sa, recimo, Bretom Eastonom Ellisom i korporativnim kapitalizmom, sigurno mogu izdeverati sa čikaškim pjancima. Trebalo mi je nekoliko nedjelja da shvatim da a) blebetenje o američkoj kulturi ne pomaže pri dobijanju posla i b) kad ti kažu "Nazvaćemo te!", to zaista ne misle.

Na kraju sam našao posao kao *canvasser* - onaj koji ide od vrata do vrata i skuplja dobrovoljne priloge - za Greenpeace. Za Greenpeace sam znao, ali za *canvassing* nisam, pošto ništa slično nije postojalo u bivšoj Jugoslaviji.

Strah me je bilo da kucam na vrata i tražim novac od ljudi. Zamišljao sam poštene Amerikance kako baseball palicama zamahuju na moja koljena, izražavajući svoje nezadovoljstvo zbog uznemiravanja od strane nekog stranca. Preživio sam prvi dan, ali sam jedva hodao i bio sam kvalifikovan da napišem udžbenik o književnosti iscrpljenosti. Gdje ste bili, De Palma i Warhole, kad ste mi bili najpotrebniji?

Ipak sam se sutradan vratio na posao i radio za Greenpeace dvije i kusur godine. Prošao sam svim predgrađima Chicaga, kontajući Ameriku dok sam kucao na njena vrata. Naučio sam da procijenim godišnji prihod domaćinstva na osnovu izgleda travnjaka, magazina u poštanskom sandučetu i kola ispred kuće. Uspijevao sam da izduram pitanja o Bosni, Jugoslaviji i njihovoj nepostojećoj vezi sa nepostojećom Čehoslovačkom, da se smiješim kroz predavanja o duhovnosti *Zvjezdanih staza*, da smireno potvrdim da smo imali televiziju u Bosni i da sam u svom kratkom životu mnogi put pojeo *pizzu*.

Pričao sam sa kršćanskim fundamentalistom u Wheatonu, koji je govorio "Amen" dok sam ja pričao, da bi mi na kraju priznao da mu je kćerka pobjegla od kuće i priključila se nekoj "čudnoj" kalifornijskoj sekti. Osmjehivao sam se mladiću u La Grangeu koji me je preklinjao da razumijem da je kokuz, pošto je upravo kupio *Porschea*. U Blue Islandu pio sam limunadu u kući katoličkog svećenika baršunastog glasa, u prisustvu njegovog prelijepog ljubavnika, koji se, pripit, dosađivao. U Glencoeu sam se sklonio kod ljudi koji su imali predivnu grafiku **Alfonsa Muche** na zidu, nakon što mi je njihov komšija pokazao pištolj i svoju spremnost da ga upotrijebi. U jednom od dalekih zapadnih predgrađa, sa krdom proćelavih motorista visećih kulja, raspravljao sam o zakonima koji nameću nošenje kacige. Neki od njih su bili vijetnamski veterani, uvjereni da su se u Vijetnamu borili za svoje pravo da prospu mozak na autoputevima Amerike. Svjedočio sam kako su policajci u bijelim predgrađima, uvijek spremni da spaze prisustvo nebijelaca u svom mirnom kutku, presretali i maltretirali moje afro-američke kolege.

Nakon izvjesnog vremena, američka kultura je poprimila drugačija značenja. Počeo sam shvatati smisao pjesama Talking Headsa i Sonic Youtha. Prikazala mi se šlampava pretencioznost Altmanovih filmova i hladna ispraznost De Palminog djela. Razbistrio mi se bijes Public Enemyja, kao i zastrašujuća veličina američkog poraza u Vijetnamu. Na nečijoj verandi, u mjestu zvanom Elk Grove Village, vidio sam kako se jede *Campbell* supa iz limenke, i čuvena Warholova grafika je poprimila drugačiji oblik. Provirio sam u mučne živote ljudi iz Carverovih priča. Učinilo mi se da razumijem kako se književnost iscrpila.

Krajem moje karijere u Greenpeaceu, jedna žena mi je u Schaumburgu otvorila vrata sa osmijehom punim dobrodošlice, koji se onda pretvorio u sumnjičavo mrštenje. "**Mislila sam da ste neko drugi**," rekla mi je. "**Ja i jesam neko drugi**", odgovorio sam. I bio sam.

(Objavljeno, u nešto izmijenjenoj formi, pod naslovom Door to Door*, u*

časopisu New Yorker*, 8.10.2001)*

Od vrata do vrata

Morao si biti slijep, nijem, gluh i komatozan da bi izbjegao američku kulturu u Sarajevu mog djetinjstva. U vrijeme svoje mature, 1983, bio sam uvjeren da je **Robert Altman** genije, iako mi je najbolji film svih vremena bio *Apokalipsa danas*. Obožavao sam Talking Heads i Television, a njujorški klub CBGB bio mi je ono što je Vatikan odanom katoliku. Fantazirao sam kako vodim grupu za čiji će prvi album omot dizajnirati **Andy Warhol**. Često sam imitirao dikciju **Hodena Caulfilda** (u prijevodu), a jednom sam izmanipulisao svog nevinog oca da mi za sedamnaesti rođendan kupi knjigu zloglasnog **Charlesa Bukowskog**. Ne sjećam se naslova, ali na omotu je bio krastavac.

U doba diplomiranja, 1990, mogao sam izvoditi kompletne odlomke iz **Hawksovog** filma *His Girl Friday* zajedno sa svojom sestrom, koja je napamet znala sve pjesme iz mjuzikla *Gigi* **Vincenta Minellija**. Ljutio sam se na svijet koji nije mogao prepoznati genijalnost **Briana De Palme**. Mogao sam recitovati bijesne proglase Public Enemyja i do ušiju sam bio u njujorškoj *noise* sceni, a naročito Sonic Youth i Swans. Pobožno sam čitao antologije američke kratke priče koje su nam bile dostupne u Sarajevu. Znao sam provoditi noći u pjanskom koksu o briljantnosti **Raymonda Carvera**. Napisao sam esej o **Bretu Eastonu Ellisu** i korporativnom kapitalizmu i bio sam čvrsto uvjeren da živimo u dobu označenom književnošću iscrpljenosti, iako nisam bio pročitao esej **Johna Bartha** koji je o tome govorio.

Otud sam mislio da sam bio spreman, nakon što sam stigao u Ameriku u zimu 1992, da se suočim sa američkom kulturom. Po Americi sam putovao u aranžmanu US Information Agency, razmećući se svojim znanjem o američkoj kulturi pred unezvijerenim profesorima, piscima i filmskim radenicima, od kojih mnogi nisu imali pojma gdje je Sarajevo. Kad sam završio u Chicagu, na kraju svog puta, rat u Bosni na svom početku, moj medeni mjesec sa američkom kulturom se završio, budući da sam morao naći posao.

Ništa u mom iskustvu vezanom za američku kulturu nije mi pokazalo kako da se zaposlim u Americi. Ni De Palmino djelo niti književnost iscrpljenosti nisu sadržavali nikakva uputstva kako da čovjek nađe posao. Pred očima upravnika restorana i ljudi u agencijama koje su najamljivale izbacivače i kelnere slikao sam bogati kosmos svog prethodnog života, u čijem je centru bilo duboko poznavanje svega američkog. Mislio sam da ako mogu da deveram sa, recimo, Bretom Eastonom Ellisom i korporativnim kapitalizmom, sigurno mogu izdeverati sa čikaškim pjancima. Trebalo mi je nekoliko nedjelja da shvatim da a) blebetenje o američkoj kulturi ne pomaže pri dobijanju posla i b) kad ti kažu "Nazvaćemo te!", to zaista ne misle.

Na kraju sam našao posao kao *canvasser* - onaj koji ide od vrata do vrata i skuplja dobrovoljne priloge - za Greenpeace. Za Greenpeace sam znao, ali za *canvassing* nisam, pošto ništa slično nije postojalo u bivšoj Jugoslaviji.

Strah me je bilo da kucam na vrata i tražim novac od ljudi. Zamišljao sam poštene Amerikance kako baseball palicama zamahuju na moja koljena, izražavajući svoje nezadovoljstvo zbog uznemiravanja od strane nekog stranca. Preživio sam prvi dan, ali sam jedva hodao i bio sam kvalifikovan da napišem udžbenik o književnosti iscrpljenosti. Gdje ste bili, De Palma i Warhole, kad ste mi bili najpotrebniji?

Ipak sam se sutradan vratio na posao i radio za Greenpeace dvije i kusur godine. Prošao sam svim predgrađima Chicaga, kontajući Ameriku dok sam kucao na njena vrata. Naučio sam da procijenim godišnji prihod domaćinstva na osnovu izgleda travnjaka, magazina u poštanskom sandučetu i kola ispred kuće. Uspijevao sam da izduram pitanja o Bosni, Jugoslaviji i njihovoj nepostojećoj vezi sa nepostojećom Čehoslovačkom, da se smiješim kroz predavanja o duhovnosti *Zvjezdanih staza*, da smireno potvrdim da smo imali televiziju u Bosni i da sam u svom kratkom životu mnogi put pojeo *pizzu*.

Pričao sam sa kršćanskim fundamentalistom u Wheatonu, koji je govorio "Amen" dok sam ja pričao, da bi mi na kraju priznao da mu je kćerka pobjegla od kuće i priključila se nekoj "čudnoj" kalifornijskoj sekti. Osmjehivao sam se mladiću u La Grangeu koji me je preklinjao da razumijem da je kokuz, pošto je upravo kupio *Porschea*. U Blue Islandu pio sam limunadu u kući katoličkog svećenika baršunastog glasa, u prisustvu njegovog prelijepog ljubavnika, koji se, pripit, dosađivao. U Glencoeu sam se sklonio kod ljudi koji su imali predivnu grafiku **Alfonsa Muche** na zidu, nakon što mi je njihov komšija pokazao pištolj i svoju spremnost da ga upotrijebi. U jednom od dalekih zapadnih predgrađa, sa krdom proćelavih motorista visećih kulja, raspravljao sam o zakonima koji nameću nošenje kacige. Neki od njih su bili vijetnamski veterani, uvjereni da su se u Vijetnamu borili za svoje pravo da prospu mozak na autoputevima Amerike. Svjedočio sam kako su policajci u bijelim predgrađima, uvijek spremni da spaze prisustvo nebijelaca u svom mirnom kutku, presretali i maltretirali moje afro-američke kolege.

Nakon izvjesnog vremena, američka kultura je poprimila drugačija značenja. Počeo sam shvatati smisao pjesama Talking Headsa i Sonic Youtha. Prikazala mi se šlampava pretencioznost Altmanovih filmova i hladna ispraznost De Palminog djela. Razbistrio mi se bijes Public Enemyja, kao i zastrašujuća veličina američkog poraza u Vijetnamu. Na nečijoj verandi, u mjestu zvanom Elk Grove Village, vidio sam kako se jede *Campbell* supa iz limenke, i čuvena Warholova grafika je poprimila drugačiji oblik. Provirio sam u mučne živote ljudi iz Carverovih priča. Učinilo mi se da razumijem kako se književnost iscrpila.

Krajem moje karijere u Greenpeaceu, jedna žena mi je u Schaumburgu otvorila vrata sa osmijehom punim dobrodošlice, koji se onda pretvorio u sumnjičavo mrštenje. "**Mislila sam da ste neko drugi**," rekla mi je. "**Ja i jesam neko drugi**", odgovorio sam. I bio sam.

(Objavljeno, u nešto izmijenjenoj formi, pod naslovom Door to Door*, u*

časopisu New Yorker*, 8.10.2001)*

Putešestvije po Republici Šumskoj

U cilju upoznavanja cjelovite i multinacionalne domovine kako bih je više volio, uputio sam se neki dan u Republiku Šumsku. Taman sam stigao na vrijeme da na lokalnoj televiziji vidim udarnu vijest: storiju o obilježavanju tragične pogibije **Ljubiše Savića Mauzera**, u kojeg je neki neprijatelj srpskog naroda i kolega šumski gangster strovalio šaržer. Pod parolom "Tražimo istinu!", Udruženje veterana "Garda Panteri", sve go ubica i patriota, upalilo je svijeću Mauzeru i položilo vijenac na trgu, na kojem je, koliko se sjećam, nekad gorjela vječna vatra palim borcima iz onog rata, kad smo oderali Švabu i bradate pretke Pantera. Zaiskrila je i pokoja suza u oku Pantera, dok je neki srboborac držao govore o slobodoljubivom Mauzeru. Onda se više nije moglo izdržati, te sam prebacio na meksičku sapunicu, gdje je neki lijepi mladić upravo otkrio da nije dijete svojih roditelja, zbog čega mu je svanulo što ga otac mrzi. Otud mu se odmah ukazala potreba da traži istinu.

Istinu nije teško naći u Bijeljini, samo nema ko da je traži - trebao bi se neki hadžija iz Haaga ukazati i našao bi istinu za pet-deset minuta, jer se zna ko je i šta radio. Tako svi u Bijeljini znaju ko je Vojkan i šta je radio: puno ime i prezime bezbeli mu se može naći na jednoj od onih slatkih tajnih optužnica. Vojkan je, kao vojnik partije koja zastupa interese šumskog naroda, krstario Bijeljinom, oboružan spiskom lokalnih Bošnjaka, praćen bivšim bokserom Pajom. Vojkan i Paja, a biće da je bio i neki Panter, upadali su usred noći u stanove Bošnjaka. Dok je Vojkan vikao i optuživao svoje sugrađane da šire islamsku propagandu, Paja je istu razmještao po stanu, kako bi je sljedećeg trenutka otkrio. Onda bi Vojkan tražio pare da ih ne ubije. Tu i tamo, pod Vojkanovim rukovodstvom, poneki Bošnjak bi i umro prirodnom smrću izazvanom nožem, kundakom ili Pajom, a preživjeli i prestravljeni su trpani na kamione i voženi na Majevicu, gdje bi ih poslali preko linije, ili u logor u Batkoviće, ili na Savu, gdje ih je znalo i zaklati.

Vojkan je sad, kao i mnogi srboborci, biznismen - ima neki lokal, možda čak i piceriju sa srpskim picama. Nedavno se jedan od Bošnjaka - recimo da se zove Izet - vratio u Bijeljinu, gdje je naletio na Vojkana. Vojkan ga je odmah pozvao na kafu, kao da se ništa nije desilo. Možemo samo pokušati da zamislimo Izetov osjećaj kad mu je Vojkan stavio ruku na rame i rekao: "Moj Izete, šta nam to uradiše?" Tako se Vojkan, drugarski, velikodušno izjednačio sa žrtvom: ista pluralna, anonimna sila - oni, nepoznati, o kojima sam se naslušao kako u Republici Šumskoj, tako i slobodnoj Srbiji - ista, dakle, misteriozna sila, natjerala je Vojkana da protjeruje i likvidira Bošnjake i iste te Bošnjake da izbjegnu ili zaginu. Ne'š ti šumskog morala i logike.

Onda sam iz Bijeljine autobusom krenuo za Banju Luku. Prozori autobusa bili su musavi, pod debelim slojem masne prljavštine, tako da se činilo da putujemo kroz mutne vode, zbog čega sam vrijeme ubijao promatrajući svoje saputnike. Mnogi od njih su čitali *Nedeljni Telegraf*, te sam ga i ja, vazda podložan uticajima okoline, u neko doba prelistao. Pored storije o

hrvatskim špijunima, sa slikom solitera iz kojeg je jedan od njih pleo svoju mrežu, i storije u kojoj se otkriva "sve o Merilin Monro, boginji Holivuda", tu je bio i intervju sa jednim **Dejanom Lučićem**, "geopolitičarem" i piscem dvotomnog romana pod naslovom *Islamska republika Nemačka*. Elem, Dejan se dosjetio da "islamisti" rade na osvajanju svijeta, a naročito Njemačke - samo u Berlinu, upozorava Deja, ima 17.000 Arapa! Islamisti rade na stvaranju što veće muslimanske države na Balkanu, koja će jednom progutati Bugarsku, Rumuniju, Austriju, Ujedinjeno Kraljevstvo i na kraju Njemačku. Male su šanse, ne šali se Deja, da Evropa stane na put pohodu islama - a da nije Srba, bezbeli bi već bili na kapijama Beča. Nije Deja rekao, ali teško je izbjeći zaključak, da hrišćanskoj Evropi nema spasa ako se džamije - sve i jedna teroristički centri - ne počnu, zapravo nastave, rušiti. Zamislio sam autobus kako prolazi kroz istu tu Njemačku, cirka 1949, par godina nakon holokausta, u kojem putnici iščitavaju kako *Protokole sionskih mudraca*, tako i *Mein Kampf*. Šta da kažem, prošli su me žmarci - mutna voda kroz koju smo putovali bila je zamućena sveprisustvom zločina.

A u Banjoj Luci, korzo pun, maturske su večeri, mladost lijepo obučena, haljine i odijela, djeca liže sladoled, penzioneri šetaju, a tamo gdje je onomad bila Ferhadija, raste zelena (ali srpska) trava, koju predano čuva par drotova sa orlovima na uniformama i par geliptera u talijanskim trenerkama. Pa se čovjek umori od šetnje i sjedne u kafanu, a za susjednim stolom dva čo'jeka i jedna žena diskutuju treba li se sklanjati u Srbiju ili ne, pošto više čo'jek ne zna šta je ratni zločin a šta ne - reklo bi se da im nije štimala ta atmosfera moralne nestabilnosti. A ja kontam, ako ne znate vi, ko će znati. Ima ko zna, u Haagu i Sarajevu, a i šire, može se pomoći da se to razbistri. A vakat je to bistriti, jer na livadi u Banjoj Luci djeca igraju lopte, kao i u Sarajevu, i još ne znaju da ima ratnih zločina. Valjalo bi zbog te djece naći istinu i podijeliti im je jednog dana kao novogodišnje paketiće.

Stanje Unije

Dok ovo pišem, gradom Chicagom arlauču sirene svakog prvog utorka u mjesecu obavlja se provjera za slučaj uzbune. Prošlog mjeseca nije bilo baritona zvaničnih sirena, samo soprani hitne pomoći i mezzosoprani vatrogasaca, pošto su gradske vlasti zaključile da bi simultano jaukanje sirena nepotrebno uzbunilo stanovništvo, nervozno nakon 11. septembra.

A stanovništvo je nervozno. Svi smo dobili dopise od poštanske službe koji nas obavještavaju kako da prepoznamo sumnjivu poštu: neočekivana je ili je šalje nepoznat netko; prelijepljena je trakom; adresa je pisana rukom i nema povratne adrese. A ako primimo takvu pošiljku, ne treba je treskati ili njuškati, a ruke treba dobro prati "sapunom i vodom".

U lokalnoj pošti osoblje nosi gumene rukavice, iako pretrage poštanskih objekata nisu našle ni zrno antraksa. Na čikaškom aerodromu O'Hare, međutim, uhapsilo je putnika kod kojeg su tek prilikom drugog pretresa nakon prvog su ga pustili iako je u džepu imao dvije čakije pronašli ukupno sedam noževa i sprej za zasljepljivanje. Sumnjivac je Nepalac, nezaposlen i nelegalan. Osam službenika aerodromske bezbjednosti odmah je otpušteno. Istog dana, avion koji je letio iz Los Angelesa na istočnu obalu neplanirano se spustio na O'Hare nakon što je jedan putnik pravio belaj ispostavilo se da je dotični bio pijani Francuz.

Letjelicama bilo koje veličine zabranjen je pristup u zoni od nekoliko milja od centra Chicaga i Sears tornja, najviše zgrade u Americi. Ja se nekad noću probudim, čujem avione kako prelijeću preko moje kuće na putu ka O'Hareu i sjetim se kako sam se nekad na Kovačima budio zbog tenkovskog zvuka kamiona koji je tutnjao ispod Jekovca na putu prema Palama.

Već par puta američka vlada je najavila terorističke napade i zahtijevala opreznost i spremnost nervoznog stanovništva. Kažu narodu: očekujte napade u sljedećih sedam dana, ali ne navode razloge za ta upozorenja niti izvore informacija na osnovu kojih zahtijevaju opreznost. Prošli put je nakon tog upozorenja guverner Kalifornije, bez ikakve jasne osnove, obznanio da su mostovi, uključujući i Golden Gate, glavne mete. Usplahireno stanovništvo očekuje od medija da mu pruže mentalnu zaštitu, da mu objasne šta se dešava i da mu kažu ko se i kako brine o njima. A CNN i kompanija su na sedmom nebu: kontrolisana paranoja otvara mogućnost za bezbrojne, profitabilne špekulacije i beskonačne parade profesionalnih špekulanata koji se smatraju ekspertima. Može biti da mi se priviđa, ali ljudi na informativnim kablovskim kanalima imaju izraze lica, bljesak u očima i auru koji ukazuju na katastrofičnu euforiju, na trans u kojem im se čini da što je gore to je bolje. Sve je postalo moguće, što znači da je polje novinarskog interesa prošireno u beskonačnost.

Beskonačnost doseže i do Afganistana. Tamo je, kao što svi znamo, rat, ali

slike rata koje se prikazuju uglavnom se sastoje od noćnih bljeskova američkih bombi snimljenih infracrvenim kamerama. Broj poginulih Afganistanaca se ne zna, kao što su i njihova tijela nevidljiva neprijatelj se tek simbolički eliminiše, a rat je postao simbolička operacija. Nevidljiva su i tijela, ili ono što je od njih ostalo, koja se iskopavaju iz ruševina World Trade Centra prećutnim dogovorom niko ne prikazuje i ne spominje raskomadana trupla i mučno skupljanje i najmanjih komada tijela. Dijelom je to, navodno, da bi se poštedjelo nervozno stanovništvo. Ali odsustvo tijela, odsustvo fizičke smrti sa ekrana i iz novina omogućava propagandnoj mašineriji da čitav sukob predstavi kao moralni, bajkoviti sukob sukob između dobra i zla.

Rečeni sukob omogućava nervoznom stanovništvu da se ponosi time što su Amerikanci, da se ujedini oko zastave. U skoro svakom izlogu stoji američka zastava, na televiziji se ne može promijeniti kanal a da se ne naleti na reklamu za američke zastave, značke i druge patriotske hepeke. Baseball utakmice započinju himnom, a pred kraj svake se još otpjeva *God Bless America* (Bože, blagoslovi Ameriku), pri čemu su svi pjevači obučeni u američke zastave. U mom kraju grada, u kojem ima veliki broj mentalno poremećenih ljudi (ima dosta sirotinjskih mentalnih institucija), raznovrsni luđaci tumaraju omamljeni psiho-lijekovima sa zastavama zakačenim za kape i odjeću. Veliki broj automobila na branicima ima naljepnice koje vele *United We Stand* ("Stojimo ujedinjeni"). Potpredsjednik **Chaney**, čije srce je tako slabo da se kao vekerica mora navijati svakog jutra, prošli je vikend proveo u lovu u Južnoj Dakoti. **Bush** ništa ne priča i luta po zemlji na rutinskim predsjedničkim misijama bez obzira na krizu, drže ga podalje od medija kako ne bi bulaznio u javnosti.

Cijena benzina pada i raste bez vidljive logike. Tata američkog finansijskog sistema **Alan Greenspan** namjerava da opet smanji kamate kako bi pomogao privredi koja je donja nezaposlenost nije bila ovolika ima više od dvadeset godina. Mada poznavaoci vele da je slično bilo za vrijeme rata u Zalivu prvo krizica, a onda se privreda odlijepila, dobrim dijelom zbog infuzije dolara u vojnu industriju. Sekretar odbrane **Rumsfeld** veli da će rat potrajati, ali da neće trajati godinama. Hollywood mora da se preorijentiše na filmove koji su malo patriotskiji, američki pisci kažu da se premišljaju šta i kako treba pisati, a kulturni kritičari su proglasili da je ironiji i zajebanciji odzvonilo u ovim novim vremenima.

U Chicagu je bablje ljeto. Zrak je topao i pun prašine od opalog lišća. Drveće je promijenilo boje i nijanse su bogate i neočekivane, kao da je neko prolivao kante boje iz helikoptera. Za par sedmica će zahladiti, grad i nebo će posivjeti i jednog jutra na tlu će se pojaviti debeo sloj snijega i svima će nam biti hladno.

Sto minuta

Dacu Džamonju sam upoznao tek nekoliko nedjelja prije njegove smrti, na putu u Mostar koji je organizovao Centar "Malraux". Nosio je kesu u kojoj je bila knjiga i limenka-dvije piva - sva oprema koja mu je bila potrebna za taj put. Nije moje da se sa njim opraštam i lamentiram - čovjeka sam jedva znao, a njegove knjige sam čitao prije mnogo godina. Ali na putu u Mostar brzo mi je postalo jasno da je Daco Džamonja dobar čovjek, što se po sarajevski kaže - *raja*. Tumarali smo po mostarskim ruševinama, a Daco Džamonja je pričao o svojim dogodovštinama u Americi, u kojoj mu nikako nije bilo dobro, ali u koju je, rekao mi je, mislio da se vrati kad sredi sve oko stana, pošto su mu tamo djeca - tamo, u Indijani.

Poslije smo išli u Blagaj i, dok smo se od izvora Bune uspinjali prema autobusima, Daco Džamonja je pričao kako ga je jednom pozvalo na neko književno veče u školi u nekom selu. I on ti vozom do Pazarića ili takvog nekog mjesta i pita koliko ima do tog sela i kažu mu: "Ima jedno sat vremena." I on polako krene, i hoda i hoda, prođe i sat vremena i on priupita nekog seljaka koji nešto radi u polju koliko još ima do tog sela, a ovaj veli: "Još jedno sat vremena." I ide on i ide, sunce pripeklo, ožednilo se, sela i škole nigdje na vidiku. I naiđe na nekog čovjeka, uputio se u suprotnom pravcu, pa i njega pita ima li još koliko do tog sela i škole. A čovjek kaže: "Ima još jedno sat vremena." "Pa koliko kod vas sat traje, sunce vam jebem?", upita ga Daco Džamonja. A ovaj će: "Sto minuta, ko i svugdje."

Onda smo se svi smijali i zamišljali mjesto u rodnoj Bosni gdje sat traje sto minuta, dan traje 2.400 minuta, godina traje 876.000 minuta, a ljudski život je skoro dvaput duži nego drugdje - neko kome je četrdeset i šest godina, kao što je bilo Daci Džamonji, živio je osamdeset i kusur godina.

Čovjeka nisam znao i nije na meni da o njemu pričam - imao je prijatelja i više nego što je znao i što mu je trebalo. Ali šteta je čovjeka, on je bio dio onog nekog urbanog, asfaltli Sarajeva, za koje svi volimo da mislimo da je bilo odlično, da je, barem dijelom, preživjelo opsadu i da još uvijek fercera u zabitim kucima grada - u birtijama, recimo, gdje pisci veterani raspredaju tračeve o drugim piscima veteranima, prave liste krivaca za *ovo što nam se desilo*, koksaju i zajebaju se. Ali to Sarajevo umire, a umire zato što je bolesno, a bolesno je zato što se nije pazilo i nikad nije bilo zdravo. To Sarajevo je možda imalo zdrav duh, ali mu je tijelo bilo dobro oštećeno, bolešljivo i slabo.

Svaki put kad dođem u Sarajevo, neko koga sam vidio prošli put je umro - ljudi umiru od srca i raka i mozga - a na njihovom mjestu je praznina, niko se ne diže sa klupe da ih zamijeni na džombastom terenu svakodnevnice. Nigdje kao u Sarajevu se bilo kakva pažnja prema vlastitom tijelu i zdravlju više ne prezire - onaj koji ne pije kad mu je merak i koliko mu je ćeif, onaj koji ne puši jer ga guši, izdajica je svoga naroda i grada i njihovog duha, sebičnjak je koji ne želi da umre i budala koja ne shvata da

će se umrijeti žvako ili žnako. Nigdje bolest nije tako časna rabota, niti je smrt tako lako prihvatljiva, kao da je komšija koji, eto, jednog dana dođe i uz kafu se dogovori s tobom oko razmjene stanova - za ovaj mali i veći stan ćeš dobiti novi na ahiretskoj novogradnji. Nigdje nije tako lako tvrditi da se nema baš zašto živjeti, jer se svaki gad navrne na poštena čovjeka, a svijet je vazda na ivici kijameta, a kad te neko pita kako si, ne možeš ništa reći nego: "A kako! Nikako!" Nigdje se svijet toliko ne fura na sudbinu - dvadesetogodišnjaci fumaju i cirkaju u kafanama i ćumuraju o *fatumu*, čini im se da im je sudbina već određena i svijet, koji se niti može niti treba mijenjati, pritišće ih kao vreća cementa. Ali im je merak - bezbrižni su, jer dobro biti neće.

Nije ovo osuda: naprotiv, šteta je ljudi, šteta je čovjeka. Svijet jeste vazda na ivici kijameta, ali je istovremeno na ivici preokreta, na ivici nečega novog, možda goreg, a možda i boljeg. Vrijedi čekati da se vidi šta će biti. Sjećam se da sam onomad čitao da je *punk* poetesa **Patti Smith** pričala kako je jednom bila na ivici samoubistva i da jedina stvar koja ju je spriječila da ga ne izvrši bio novi album Rolling Stonesa koji je trebao izaći u nekoj budućnosti.

Zato se Dace Džamonje neću sjećati kao bolesnog čovjeka, lica sivog od alkohola i stomaka natečenog od jetre, nego kao mladog čovjeka kojeg nikad nisam znao i koji se lakog koraka uspinje bosanskom planinom na putu prema književnoj večeri u seoskoj školi, gdje ga čeka lokalni ekvivalent novog albuma Rolling Stonesa: žena, prijatelj, zalazak sunca. U kesi nosi knjigu i pivu, a pred njim je sto minuta nepredvidljivog života, nakon kojih će biti još sto minuta, a onda još sto, i tako u vječnost i unedogled.

W.G. Sebald 1944-200

Kad mu je bilo pet godina, **Winifred Georg Sebald** je prvi put vidio sliku koju je njegov otac snimio 1933 - na slici je bio vojnik iz očeve jedinice koji je poginuo na motoru u saobraćajnoj nesreći. Ležao je na leđima, staklene oči uperene uvis, okružen cvijećem. Imao je tada osjećaj, rekao je Sebald u intervjuu *New York Timesu* objavljenom 11. decembra ove godine, da je tu sve počelo - da se desila velika nevolja o kojoj još ništa nije znao. Četrnaestog decembra 2001, nekoliko dana nakon što je intervju objavljen, W.G. Sebald je iz dosad nepoznatih razloga skrenuo u suprotnu traku na nekom od puteva u Istočnoj Angliji, Velika Britanija, i poginuo u saobraćajnoj nesreći. Simetrična koincidencija koja je obilježavala sve njegove knjige, na kraju je obilježila i njegov život.

W.G. Sebald je u posljednjoj dekadi objavio sve četiri svoje knjige: *Vertigo* (Vrtoglavica), *The Rings of Saturn* (Saturnovi prstenovi); *The Emmigrants* (Emigranti) i *Austerlitz*, njegova posljednja. Sebladove knjige su opjevane od strane kritičara diljem svijeta - **Susan Sontag** ga, recimo, s pravom smatra genijem - i predstavljaju čudnu i magičnu mješavinu memoara, putopisa, eseja, ispovijesti, proze i poezije. Sebald pripada transformativnom tipu književnosti - svijet u kojem živimo izgleda drugačije nakon iskustva njegovih knjiga, što nije uvijek prijatno. U *Vrtoglavici*, Sebald u četiri različita narativa koja se na neobičan način tiču **Stendhala**, **Kafke**, **Casanove** i dobre Italije, devera sa sjećanjem i istorijom. U *Saturnovim prstenovima*, narator, možda Sebald lično, hoda Istočnom Anglijom i iz te šetnje izrasta enciklopedijska poezija koja uključuje sve od istorije ribarstva do lokalne arhitekture. U *Emigrantima*, iskustvo holokausta sadržano je u četiri različite priče ljudi koje je taj veliki zločin dotakao, uključujući i njemačke imigrante u Americi. U *Austerlitzu*, njegovoj najboljoj knjizi, čovjek zvani Austerlitz priča svoj život naratoru koji ponovo tumara po Evropi, život koji se sastoji od traganja za vlastitim identitetom, pošto je Austerlitz kao dijete poslan iz Praga u Englesku kako bi izbjegao naciste. Sve Sebaldove knjige obilježene su melanholičnim narativnim glasom koji, izmješten, pokušava da povrati nepovratnu prošlost; vrve koincidencijama koje ukazuju na haotičnu, nasumičnu prirodu ljudskog iskustva i istorije (**"Iz istorije učimo koliko i kunić uči iz eksperimenta kojem je podvrgnut"**, rekao je Sebald); ilustrovane su prelijepim, misterioznim, mističnim fotografijama, koje su manje dokumenti nego crno-bijele slike istorijske melanholije.

W.G. Sebald se rodio 1944. u Wertach im Allgau, bavarskom seocetu blizu Münchena. Otac mu je bio profesionalni vojnik koji je nacističke godine proveo polako sakupljajući činove, dok je poslijeratne proveo ne spominjući nacističke godine i rat. Jedno od najstarijih Sebaldovih sjećanja je bilo vezano za posjetu Münchenu, koji je bio potpuno razoren savezničkim bombardovanjem, koje također niko nije spominjao. Njemačke kolektivne amnezije nije bio svjestan sve dok nije krenuo na fakultet u Frieburgu, gdje su mnogi profesori bili intelektualno formirani za vrijeme Trećeg rajha - tek tamo mu se prvi put učinilo da se s nečim ne suočava. Nakon što je završio škole, završio je u Engleskoj, gdje je od kraja

šezdesetih živio i predavao književnost na Univerzitetu Istočne Anglije. Tu je pisao i na kraju poginuo. Nikad se tamo, rekao je, nije osjećao kao kod kuće.

Sljedeći odlomak je iz knjige *Austerlitz*:

S*vaka rijeka, kao što znamo, mora imati obje obale, pa gdje su onda, u tom smislu, obale vremena? Kakve bi bile osobine te rijeke, osobine koje možda odgovaraju osobinama vode, koja teče, dosta teška, i providna? U kom se pogledu stvari uronjene u vrijeme razlikuju od onih koje vrijeme nije dotaklo? Zašto pokazujemo časove svjetla i tame u istom krugu? Zašto vrijeme negdje stoji vječito mirno i nepokretno, a prolijeće negdje drugo? Možemo li tvrditi, rekao je Austerlitz, da i samo vrijeme nije teklo u istom pravcu kroz stoljeća i tisućljeća? Nije bilo tako davno, na kraju krajeva, da se počelo širiti preko svega. I zar ljudskim životom u mnogim krajevima zemlje i do dan-danas upravlja manje vrijeme nego klima, neodrediva dimenzija koja zanemaruje linearnu pravilnost, ne napreduje neprestano nego se kreće u vrtlozima, obilježena zastojima i prekidima, pojavljuje se uvijek različitim oblicima, i razvija se u ko zna kojim smjerovima? Čak i u metropolisu kao što je London, rekao je Austerlitz, još uvijek je moguće biti izvan vremena, što je stanje koje je donedavno bilo gotovo jednako uobičajeno u nazadnim i zaboravljenim krajevima naše zemlje koliko je nekad bilo uobičajeno na neotkrivenim prekomorskim kontinentima. Mrtvi su izvan vremena, kao i oni koji umiru kod kuće ili u bolnicama, i oni nisu jedini, izvjesna količina lične nesreće je dovoljna da nas odsiječe od prošlosti i budućnosti. Zapravo, rekao je Austerlitz, nikad nisam posjedovao časovnik bilo koje vrste, budilnik ili džepni, a kamoli ručni, sat. Časovnik mi je uvijek bio nešto groteskno, potpuno lažljiva stvar, možda zato što sam se uvijek odupirao moći vremena iz nekog unutrašnjeg nagona koji nikad nisam razumio, odsijecajući se od takozvane današnjice u nadi, kao što mi se sad čini, rekao je Austerlitz, da vrijeme neće proteći, da nije proteklo, da se mogu vratiti kad istekne, i kad stignem, naći ću sve kao što je nekad bilo, ili preciznije, naći ću da su svi trenuci u istoriji postojali istovremeno, u kom slučaju ništa od onoga što nam istorija kaže ne bi bilo istina, prošli događaji nisu se još dogodili, nego čekaju da se dogode kad na njih pomislimo, osim što to, naravno, otvara mučnu mogućnost vječnog jada i beskonačne tjeskobe.*

Sarajevo je...

Iz Sarajeva je otišao na studijsko putovanje, a u njega se vraća kao američki državljanin, uspješni pisac, ponosni nosilac dresa F.C. Liverpool, kao sijed i oženjen čovjek. Potvrđujući kako se neke stvari, ljudi i gradovi puno bolje vide iz daljine. Ako se vole ili ne vole

Taksista koji me vozi sa aerodroma i na moju opasku da lišće već opada, odgovara riječima: "Ma ja, lubenica, učiteljica", što sam nakon podrobne analize shvatio da predstavlja magičnu formulu koja opisuje postepeni dolazak jeseni.

Trenutak kada se, nakon što pukne ramazanski top koji označava zalazak sunca, sa Jekovca vidi kako svjetla na svim minaretima Sarajeva istovremeno zaiskre.

Tandrkanje prvog jutarnjeg tramvaja koje odjekuje kroz prazne ulice grada.

Hladnoća zgrada iz austrougarskih vremena i stepenica u njima, sa rubovima izlizanim od đonova koji se već više od stoljeća njima pentraju.

Somun (sa ćurokotom) iz pekare na Kovačima.

Lopte koje se valjaju u plitkim virovima Miljacke.

Ljepota sarajevskih žena, koja uvijek u sebi nosi upisanu vlastitu prošlost i vlastitu budućnost, istoriju prošlih i budućih mijena: u licima se mogu prepoznati kako žgoljave djevojčice, tako i zrele žene, kako i djevojčuljci, tako i brižne starice.

Sfumato hladnog sarajevskog jutra, prije nego što sunce izmili iza planina, a izmaglica puže uz padine.

Škembići kod Hadžibajrića.

Plodovi koji rastu po grmlju diljem Sarajeva, znani kao "bijele bobice".

Vitka mačka, tigrasta čaršijanerka, koja se valja na brdu perzijskih ćilima u Morića-hanu.

Okrugla tacna koja rotira na vrhu konobarskog kažiprsta.

Miting golubova na Sebilju.

Miris sira, kajmaka, mesa i mramora u Tržnici.

Zvonjava crkvenih zvona u šest ujutro.

Način na koji sarajevski akcenat pući usne govornika, zbog mumlavih suglasnika i progutanih samoglasnika, što naročito lijepo izgleda kod žena sa punim usnama.

Jesenje lišće do zglobova na Vilsonovom šetalištu i zvuk zrelog kestenja kad otpadne, zasrlja kroz grane a onda udari u meki tepih od lišća.

Špricer kod Ramisa.

Miris starih podruma: ugalj, prašina, kace za kupus, memla.

Svjetla koja noću cakle u brdima oko Sarajeva, nalik na zvijezde koje, kao pahuljice, sporo padaju.

Zvuk ispuhane lopte koju djeca šutaju po prašini u parkovima Novog Sarajeva.

Šištanje kiše na ulicama pod točkovima automobila.

Izrezbarene topovske čaure u Kujundžiluku.

Pijukanje radiostanica u taksijima.

Reumatične ruke penzionera na leđima dok gledaju partije šaha sa džinovskim figurama pred avetinjskom Robnom kućom.

Sladoled sa ukusom "egipatske vanilije" (šta god da je to) u slastičarni Egipat.

Zelenilo terena na Željinom stadionu.

Asfalt pun udubljenja, rupa, barica i ruža, nikad savršen, uvijek šatiran.

Kratki trzaj glavom u stranu koji prati odgovor: "Pa evo…", na pitanje: "Šta ima?".

Bljesak uličnih svjetala na mirnoj, plitkoj Miljacki.

Ublažene jarke boje jesenjeg voća i povrća u sjeni strehe pijace na Markalama.

Ćevapi bilo gdje u gradu.

Kiseljak koji izlapi za manje od petnaest minuta.

Tvrdoća kamena koji dotakneš kad se nagneš da popiješ gutljaj vode na Gazi Husrev- begovoj česmi.

Huk Sarajeva koji se čuje na Hridu ili Trebeviću - svi zvuci grada stopljeni u jedno.

Tišina koja prati padanje prvog snijega, kao da sve i svi zamuknu od sjetnog uzbuđenja.

Duge sjenke drveća u Velikom parku u septembarsko poslijepodne.

Kolekcija prepariranih životinja u Zemaljskom muzeju.

Kipovi ispred Narodne banke, vječiti čuvari Čeke, koji drže svjetla-šljemove iznad svojih glava.

Ritam hoda penzionera na Ferhadiji koji se poklapa sa ritmom međusobnog razgovora - sintaksa koraka.

Dres dupljak sa imenom Zinedinea Zidanea na leđima musavog dječaka.

Titova slika u zlatari na Čaršiji.

Gaće i čarape u prolazu kraj Imperijala.

Miris koji odjeća nosi na sebi nakon boravka u Sarajevu: mješavina znoja, cigaretnog dima, ćevapa, pranja u sarajevskoj vodi i sušenja napolju.

Sarajevski svijet: pametni i papci, pohlepni i lijepi, umorni i mladi, mlađahni i mahniti, bogati i jadni, jedri i bolesni, visoki i trošni, ljuti i lavordžije, šaneri i geniji, dijaspora i jalijaši, željovci i pitari, djeca i odrasli, vjerni i nevjerni, moćni i pobožni - sve u svemu, skoro četiristo hiljada gradskih atoma.

I da se ne lažemo, tu nema kraja. Sarajevo se ili voli ili ne voli.

Pitanje nostalgije

Možda je jedna od tragičnih posljedica rata upravo to što ta ljubav prema Sarajevu i Bosni gospodina Berića i mene razjedinjuje, umjesto da nas ujedinjuje

Evo jedan podatak: samo u gradu Chicagu živi 40.000 ljudi koji svoj maternji jezik zovu bosanskim - što će reći 40.000 lojalnih Bosanaca, dobar dio njih iz Sarajeva. Ako je po kolegi Gojku Beriću, te Sarajlije su iz Sarajeva ispisane, kao što je i 40.000 Bosanaca - očigledna je implikacija - ispisano iz Bosne. "Ako ćemo pošteno", napisao je kolega Berić u ovom magazinu, "nemaju oni više mnogo veze *sa ovim ovdje*".

Vijesti o ispisu iz rodnog grada im i zemlje, međutim, još uvijek nisu doprle do ovdašnjih Bosanaca. U svom nostalgičnom ludilu, oni još uvijek čitaju bosanske novine na internetu, par puta sedmično zovu telefonom svoju rodbinu, posjećuju rodna mjesta kad god mogu, šalju amerikaniziranu djecu u posjetu zaboravljenim rođacima i tjeraju ih da pričaju jezik za koji njihovi američki drugovi u školi nikad nisu ni čuli -a niko da im kaže da se u domovini više ne pikaju i da gospodinu Beriću "idu na živce." I kad odu kući, onome što su mislili da im je, kako god okreneš, domovina, nesvjesni da su naprasno ispisani, nekako uspijevaju da ne vide kako je sada *ovdje* - ne vide ruševine koje niko nije dotakao još od srpske granate, ne čuju gorespomenutu rodbinu kad im priča da penzija/plata kasni šest mjeseci, ne mogu da spoznaju do kojeg su stepena umobolnosti stigli lokalni mediji, ne prima im mozak da političari mogu biti tako bezočni da iftare, sve u cilju opstanka na vlasti, sa onima koji su im klali glasače. Ništa to oni ne vide - umovi su im, bezbeli, pomračeni od "udobnosti dalekih gradova" i života u kući "sa prekrasnim vrtom punim raznog cvijeća" (Berić).

I ne samo to: kolega Berić, kao i mnogi dobrodušni domaći Bosanci, zavjerenički su se dogovorili da ne kvare ugodan boravak posjetiteljima iz udobnog inostranstva "svojom svakodnevnom jadikovkom". Otud je među zaluđenim čikaškim Bosancima široko rasprostranjena budalasta ljubav prema Sarajevu ili nekom drugom rodnom gradu, što je problem manji od toga što, u svom nostalgičnom bunilu, gospodinu Beriću "objašnjavaju šta je današnje Sarajevo (ili Bosna) i kako se (on) u njemu (ima) osjećati". I kad bi se samo malo prenula, nostalgična dijaspora bi shvatila da je za njih u domovini fajront, da po gospodinu Beriću "više ne živimo i ne pripadamo istom svijetu". Shvatili bi da su Bosna i Sarajevo mjesta "siromaštva, primitivizma i zapuštenosti". Vijesti o siromaštvu, primitivizmu i zapuštenosti, eto, nekako još uvijek nisu stigle do Chicaga, a kad stignu, 40.000 Bosanaca će sigurno doživjeti strahotan šok. Zašto nam neko nije ranije rekao, nego sad moramo da o tome saznajemo od gospodina Berića!?

Nostalgija je, naravno, selektivno sjećanje, ojačano čistom maštom: sjećamo se dobrih stvari iz prošlosti, vremena kad su svi ljudi koje smo voljeli i znali bili nadomak, kad je sve bilo na svom mjestu, čak iako su i prije rata Sarajevo i Bosna također bili mjesta "siromaštva, primitivizma i zapuštenosti". Sjećam se kako sam se kao svjesni tinejdžer svađao sa roditeljima koji su me pitali šta to još hoću kad sve imam, a ja bih im dramatično rekao: "Nemam budućnosti!" Ali, možda zbog

mladalačke zaluđenosti, ipak nisam odustajao od Sarajeva - mislio sam tada, kao i sada, da odsustvo budućnosti nije nepromjenljiva činjenica - i još uvijek nisam odustao iako me je rat raznio, iako živim gdje živim. Sada kada se se sjećam tih mladalačkih dana, sjećam se izvjesnog zanosa, očajničkog uvjerenja da su Sarajevo i Bosna mogli biti bolji nego što su bili - uvjerenja koje je danas još i više stvar očaja, te je otud i neophodnije. Nostalgija je, drugim riječima, i utopija: ako možemo zamisliti bolju prošlost, možemo zamisliti i bolju budućnost.

Prije par mjeseci, na ovim stranicama objavio sam kolumnu pod naslovom "Sarajevo je…" u kojoj sam jednostavno izlistao stvari koje volim u Sarajevu *danas* - sve navedene stvari (od žena do mirisa starih podruma) mogu se naći u Sarajevu *sada*. Jasno mi je, naravno, bilo da to nije dovoljno da podupre svakodnevne sarajevske životne operacije, ali u srcu te kolumne je bila ljubav prema Sarajevu kakvo jeste, *uprkos* tome kakvo jeste. A za tu ljubav sam, usuđujem se reći, kvalifikovan, jer sam u Sarajevu proveo većinu svog života, jer sam tu postao ono što jesam (šta god da jesam) i jer je moj mozak osjetilno naštelovan da reaguje na miris sarajevskih podruma i ljepotu (a bogami i miris) sarajevskih žena. Možda je jedna od tragičnih posljedica rata upravo to što ta ljubav prema Sarajevu i Bosni gospodina Berića i mene razjedinjuje, umjesto da nas ujedinjuje.

Čikaški pisac Nelson Algren je svojevremeno rekao da je voljeti Chicago isto kao voljeti ženu sa slomljenim nosom. Voljeti Sarajevo i Bosnu je, međutim, kao voljeti ženu sa slomljenom kičmom: sjećamo se vremena kad je mogla hodati, vjerujemo da bi opet mogla prohodati, vjerujemo da bi joj naša ljubav mogla pomoći, i, na kraju, vjerujemo da nas nekadašnja uzajamna ljubav još uvijek veže, čak iako mi bez problema možemo potrčati. I zbog te ljubavi, ja vjerujem, mi živimo u istom svijetu, iako ga različito doživljavamo - bez obzira na privilegiju laganog koraka, bez obzira na kućice u cvijeću, naša ljudska sudbina je vezana za ljude koje volimo, i dok oni ne ozdrave, i mi smo bolni.

Ovo ovdje

Iako su mnoga od te djece provela većinu svog života u izbjeglištvu van Bosne, engleski pričaju kao maternji, ili bolje nego maternji, tek su u Americi postali Bošnjaci, u punom značenju te riječi

Školski sistem u Chicagu je već odavno katastrofa. Takozvane javne (*public*) škole, koje su džaba, u nadležnosti su gradskih vlasti, koje se, što zbog korupcije i nehaja, a što zbog besparice i očaja, u godišnjim planovima zadovoljavaju time da ne bude još gore. Naravno, postoje privatne škole, gdje se za vrećicu para dijete bez brige može predati na vaspitavanje i obrazovanje dobro plaćenim učiteljima i nastavnicima, ali u javnim školama prosvjetni radnici se, pored učenika, bore sa mnogim drugim stvarima: od nervoze i rasula koji idu ruku pod ruku sa siromaštvom, do prenapučenosti i niskim standardima nastavnog plana, a baška detektori za oružje na ulazu u školu. Ali čak i unutar javnog školskog sistema ima izvjesna hijerarhija, ima boljih i gorih škola, škola sa više ili manje para, i to često zavisi od uspjeha škole: prosječnih ocjena, sportskih timova, itd.

Otud se, prije par godina, direktor jedne javne škole u Chicagu dosjetio da privuče djecu iz bosanske dijaspore. Pomenuta škola je tipičan primjerak čikaškog školstva: na ulazu detektori za metal, ima dva do tri puta više učenika nego što bi trebalo, dvije trećine učenika dolaze iz porodica koje žive ispod granice siromaštva, a tri četvrtine iz porodica kojima engleski nije maternji jezik. Direktor je nekako čuo da su bosanska djeca dobri učenici, vrijedni i pametni, i pošto dolaze iz kulture sa tradicionalno jakim porodičnim životom, neskloni drogama i ličnom naoružanju. Te je zaposlio nekoliko bosanskih nastavnika, znajući da će oni privući učenike zemljake, sve u namjeri da poveća prosječne ocjene i učini školu uspješnijom.

I zaista, bosanska djeca su popravila prosjek, fudbalski tim je postao uspješniji, škola je uljepšala svoj imidž. Ali onda su počeli problemi: druga djeca, iz latino ili afro-američkih porodica, postala su ljubomorna, počela su smatrati bosansku djecu nastavničkim miljenicima. Ta ljubomora se uklopila sa komplikovanom rasno-etničkom situacijom: bosanska djeca su, drugim riječima, ni kriva ni dužna, postala bijela.

Nije tu, naravno, pomogla ni epidemija puberteta koja je harala tom školom, kao što hara svim srednjim školama: dječaci su se počeli ponašati kao muškarci, dolazilo je do sukoba i koškanja, do porasta zanimanja za drogu i lično naoružanje - što smo mi gori od njih, počeli su misliti mladi mužjaci. I, na kraju, došlo je do izvjesne izolacije bosanske djece. Iako skoro svi ti učenici pričaju engleski urbanim čikaškim akcentom, iako su većinu svog života proveli u Americi, unutar socijalne strukture koju ta škola predstavlja i koja je manje-više svuda podjednako obilježena siromaštvom i odvojenošću od bogatstava američkih snova, postoji izvjesna hijerarhija unutar koje su bosanska djeca istovremeno bila pri vrhu (po ocjenama) i na dnu (došljaci štreberi). Oni su zadnji stigli u školu u kojoj su kako pozicije moći, tako i etničko-rasne teritorije već bile razdijeljene.

To je, naravno, dovelo do izvjesne radikalizacije: počele su tuče među grupama,

konstantni sukobi, bosanska djeca su, po američko-balkanskom modelu, to sebi objašnjavala nepomirljivošću etničko-rasnih razlika: kad su bosanska djeca postajala bijela, to su afro-američka djeca, recimo, postajala crnja. Povrh toga, nakon 11. septembra druga djeca su počela gledati bosansku djecu kao muslimane, u zemlji u kojoj je, u naletu patriotskog ludila, biti musliman bilo u najmanju ruku neprijatno. Zbog toga im je lako bilo objasniti vlastitu neprilagođenost i sukobe u školi, vlastitu izdvojenost i osjećaj da ih svi bez razloga mrze - sve je to zato što su muslimani. Drugim riječima, počelo se ponavljati, u nešto drugačijem ali još uvijek prepoznatljivom obliku, ono što se desilo u Bosni, ono što se desilo njihovim roditeljima i svima koje znaju.

Iako su mnoga od te djece provela većinu svog života u izbjeglištvu van Bosne, engleski pričaju kao maternji, ili bolje nego maternji, tek su u Americi postali Bošnjaci, u punom značenju te riječi - činilo im se da su se progoni nastavili u zemlji slobode. Sve im se u životu promijenilo, ali sve je ostalo isto: rat kojeg su se jedva prisjećali, budući da su iz Bosne otišli kao prčuladija, nastavio se u čikaškoj školi, pod američkom zastavom, i trauma koju dijele sa roditeljima dobila je još jedan, američki, sloj.

Ali kad svojim rođacima pričaju o tome, ili kad ih posjete obučeni po najnovijoj američkoj modi, opremljeni elektronskim drangulijama, sa tinejdžerskim televizijsko-muzičkim iskustvima drugačijim od svojih bosanskih ekvivalenata, imaju osjećaj da im ekvivalenti zavide, ili da ne mogu skontati kako im je zapravo u Americi, i ne vjeruju im kad im kažu da bi se voljeli vratiti. A rođaci im često kažu kako ni ne znaju kako je zapravo u Bosni, kako nemaju više puno veze sa "ovim ovdje". A njima se čini da je "ovo ovdje" zapravo svugdje i da su iz "ovog ovdje" ispisani, gdje god da su i gdje god da je *ovdje*.

Naravno, ovo je u izvjesnoj mjeri pojednostavljena priča. Djeca kao djeca, i kao ljudi, komplikovane su ličnosti: neki su i dalje odlični učenici, prelaze granice unutar škole, otresaju naslijeđe nacionalizma i odbacuju američki rasizam, i ne jebu, što se kaže, živu silu. Završiće mnogi u dobrim školama, sa dobrim poslovima, i bezbeli sa kućicama u cvijeću. A to ako se desi, biće to uprkos "ovom ovdje". I možda će se vratiti u Bosnu za dvadesetak ili četrdesetak godina, a možda i nagodinu, oboružani znanjem i ljubavlju, još od srednje škole spremni da prihvate činjenicu da im je Bosna - "ovo ovdje" - sudbina.

Oslobađanje desnog članka

U posljednje vrijeme, bez obzira na ljute minuse u Chicagu, igram često fudbal. Čovjek sam u godinama u kojim profesionalni fudbaleri i velike zvijezde postaju prvačići u trenerskim školama, nakon što su zbog učestalih povreda okačili kopačke na klin. A moje su povrede učestale - otprilike jednom mjesečno izvrnem desni članak. Zbog toga, kad god igram, na gorespomenutom članku nosim steznik. I kad se prije utakmice sagnem da zavežem i zategnem steznik, vidim da jezik steznika krasi američka zastava. Svaki put me to strašno iznervira: šta će kojeg đavola američka zastava na jeziku steznika? Ko to tamo može da vidi, osim mene dok se pregibam ili nekoga kome ja kramponima kopam lice?

Nepotrebno je reći, američka zastava se ne vijori samo sa mog bolnog članka. Na kremi za ruke, obogaćenoj E vitaminom, koju moja žena upotrebljava (a i ja, šta ću), lepršа američka zastava, dok se proizvođač koji sebe zove *Fruit of the Earth* ponosi time što je 100% američki. Nisu samo oni ponosni - po raznovrsnim (uglavnom japanskim) automobilima naljepnice obavještavaju da je vozač ponosan što je Amerikanac/Amerikanka. Ne možeš uključiti televizor a da ne vidiš američku zastavu - neki dan, prije polufinalne utakmice u američkom fudbalskom prvenstvu između Oaklanda i Tennesseeja, razvila se američka zastava veličine američkog fudbalskog terena. Ja ne mogu da gledam američki fudbal, ja gledam normalni, ljudski fudbal, tj. nogomet, ali čak i na tom kanalu, u poluvremenu utakmice između, recimo, Boca Juniors i River Plate, uživo iz Argentine, vrti se reklama za američku Armiju, kojoj, bezbeli, treba vojnika s obzirom na skore i buduće ratove. Čini se da gdje god pogledaš, pogled ti se zaustavi na nekom znaku patriotizma, nekom simbolu moći.

Tako, naravno, operiše američka ideologija. Pored globalnih političko-vojnih operacija neophodan je mikromenadžment emocija i tijela. Da bi se osvojio svijet, potrebno je osvojiti i naizgled beznačajni vakuum između beznačajnih pojedinaca, potrebno je obilježiti svaki slobodni prostor, ma kako malen i nevidljiv bio, potrebno je nalijepiti zastavu na moj reumatični ekstremitet - prvo krckavi članak, pa onda Irak, a onda, akobogda, zavijoriće se američka zastava i u drugim galaksijama, ili barem u vakuumu između njih. Jedan od efekata ovih mikrooperacija je sveopšti utisak da se Amerika nalazi u svemu i svugdje - Amerika je, kao Bog, sveprisutna i, shodno tome, svemoćna, mada nije nužno nevidljiva.

Drugim riječima, iako su svi, kao, slobodni u Americi i mogu raditi i reći šta god hoće, svi su u svakom trenutku u ideološki definisanom i kontrolisanom prostoru Amerike. Drugim riječima, kud god mrdneš - Amerika; kud god pogledaš -Amerika, što čini gotovo nemogućim da se o sebi misli kao o biću izvan Amerike. Kad god vežem svoj steznik, čini mi se da sam pod prismotrom, a steznik me onda steže kao španska čizma. Otud proizilazi moj neamerički bijes i očaj.

Otud je neophodno gledati pored i kroz sve te zastave, inače čovjek može da izludi. A obaška to što, ako se čovjek slomi pod pritiskom patriotizma i zastava, onda **Bush** dobija, pošto izgleda da nigdje nema slobodnih teritorija, da je sve već osvojeno i da su zastave ili pobodene ili samo što nisu pobodene. A evo šta se dešava iza zavjese od zastava: tek 42% Amerikanaca vjeruje da Bush ima osnove za rat protiv Iraka - 42% je još uvijek puno, ali je u septembru podrška ratu iznosila 52%. U Chicagu,

lokalni sindikat, donedavno u talu sa Bijelom kućom, objavio je stvaranje nacionalne sindikalne antiratne koalicije. *Wall Street Journal* je na čitavoj strani štampao plaćeni proglas grupe biznismena i zadrtih Republikanaca, koji su podržavali prošli rat u Zalivu i koji su glasali za Busha, ali koji su protiv rata u Iraku.

Čikaški gradski savjet je donio rezoluciju (46 za, 1 protiv) kojom se osuđuje rat protiv Iraka i tako se pridružio grupi od 38 američkih gradova koji su donijeli sličnu rezoluciju; **Harry Belafonte**, u govoru u Chicagu povodom "Dana Martina Luthera Kinga", čiji je bliski prijatelj bio, rekao je: "Toliko smo obuzeti imperijalnim osjećajem moći da idemo okolo i započinjemo ratove kad nam se hoće, obaramo vlade kad nam se prohtije… Ali za to će biti plaćena cijena."; na antiratnom protestu u Washingtonu, na temperaturi ispod nule, okupilo se između nekoliko desetina hiljada (prema *New York Timesu*) i sto hiljada (*Village Voice*) demonstranata - ono što je posebno ohrabrujuće, međutim, jeste to što je sastav bio raznovrstan: od studentarije sa liberalnih koledža do penzionera sa Srednjeg zapada koji su onomad glasali za Busha. Na sličnom skupu u oktobru u Washingtonu dominirali su hašišarli veterani antiratnih demonstracija, dok je isti štampa potpuno ignorisala. Ovaj put sve su novine izvještavale o protestima i očiglednoj implikaciji da konsenzus, iliti jednoumlje, u vezi sa ratom zglave ne postoji. Pored demonstracija u Washingtonu, organizovane su demonstracije i u drugim gradovima Amerike: Missoula, Montana; San Francisco, Kalifornija; Tampa, Florida; Sandpoint, Idaho; Freedom, Wyoming, itd. I na kraju, niko koga ja znam u Chicagu ne podržava Busha i rat u Iraku - ali *apsolutno niko*: od ljudi s kojima igram lopte do lokalnih spisatelja, od mog brice do lokalnih radijskih tehničara, od porodice moje žene do naših prijatelja. Džaba zastave, džaba propaganda, džaba steznici i ispiranje mozga - ljudi misle svojom glavom. Jedan od mogućih zaključaka na osnovu gorepodnesenih, djelimičnih dokaza jeste da je intenzitet propagande direktno proporcionalan snazi mogućeg otpora. Bush će, vjerovatno, u najboljoj tradiciji svojih pseudodemokratskih i neototalitarnih metoda potpuno ignorisati evidentni otpor i do kraja odvrnuti mašineriju za ispiranje mozga. I na kraju će bezočno i bezobrazno napasti Irak. To će neizbježno dovesti do političkih i drugih sukoba u zemlji Americi, do sukoba u kojim pobjeda Busha i kompanije nije ni izbliza zagarantovana. Moj steznik je prljav i poderan i vakat je da se uzima novi, koji će možda opet imati američku zastavu (izbor na tržištu je ograničen). Ali ko jebe američku zastavu, moja desna noga je jača nego ikada, moj šut razara i obara stative.

Naša Evropa

Nema naše Evrope. Ima njihova Evropa: ima zapadna, antverpensko--lionska Evropa, delikatna kao čipka, za ljude koji su navikli na Rubensa i pivo, na imućne živote i porodične obaveze

Nedavno sam bio u Lyonu. Divan grad: između dvije rijeke, vrvi istorijskim građevinama, lijepim ljudima, famoznim restoranima. U Lyonu sam, sa svojim prijateljem, Ircem Columom McCannom, održao predavanje i malo čitao, što se sve dešavalo u katoličkoj srednjoj školi, koja je nekad bila manastir i sagrađena je prije nekoliko stotina godina - hram znanja. Poslije predavanja (o značaju pričanja priča) prišla mi je jedna starija žena i na slabom engleskom mi ispričala kako je njen otac, iz nekog razloga, kao francuski oficir, nakon Prvog svjetskog rata bio u Bosni. Tamo se, pričala mi je Francuskinja, zaljubio u nevjerovatno lijepu ženu, koju je sreo negdje (nije mi rekla gdje) blizu Sarajeva. Ta žena je bila žena njegovog života. Ali ta je ljubav bila nemoguća: Francuz je bio iz imućne lionske porodice, prema kojoj je imao neizbježne obaveze, te se tako vratio u Lyon, oženio i nastavio svoj imućni život. Nikad nije zaboravio lijepu Bosanku, pričala je Francuskinja, uvijek je pričao o njoj i njenoj ljepoti, o tome kako je nikad nije prebolio. Lijepa Bosanka je uvijek bila prisutna, rekla je Francuskinja, u životu njene porodice, kao da je bila njen član. Lijepo, rekoh ja, a kako se zvala? E to ne znam, rekla je Francuskinja.

Bio sam i u Antwerpenu, gdje sam večerao sa Peterom, belgijskim piscem, čiji je otac rođen u Wroclawu (onomad Breslau), a onda se, budući da je bio Jevrej, ispalio u Englesku i onda nekako završio u Belgiji. Peter je tako rođen i odrastao u Belgiji i proveo većinu svog života u lijepom Antwerpenu: stare, raskošne građevine, drevna katedrala, draguljarska četvrt, čuvena čipka, muzej u Rubensovoj kući i preko puta nje kafana koju drži jedan pod imenom Čarapa i gdje se uz belgijsko pivo mogu meziti ćevapi. Nakon večere sa Peterom, vozili smo se u taksiju i ja sam udario u priču, kako bog zapovijeda, sa taksistom, koji veli (na besprijekornom engleskom) da u Antwerpenu živi preko tristo različitih nacionalnosti. Lijepo, rekoh ja. Ima ih puno iz istočne Evrope i mnogi od njih su, rekao je taksista, *manje od smeća*. Bezbeli je taksista mislio da sam ja Amerikanac, pa je računao na rasističku solidarnost. Ili je mislio da, pošto sam se barem pojavom izdigao iznad nivoa smeća, ne mogu biti iz istočne Evrope. Žalosna je činjenica da ja nisam ništa na to rekao: prvo mi je trebalo malo da mi dopre do mozga - *manje od smeća* - a onda sam se toliko usplahirio da nisam mogao progovoriti. A onda smo stigli do kraja našeg puta.

Nema, drugim riječima, naše Evrope. Ima njihova Evropa: ima zapadna, antverpensko-lionska Evropa, delikatna kao čipka, za ljude koji su navikli na Rubensa i pivo, na imućne živote i porodične obaveze. I ima naša, istočna, bosanska Evropa, koja postoji u zamišljenom domenu čije su granice, za zapadnu Evropu, označene egzotičnim fantazijama o orijentalnoj ljepoti i rasističkim fantazijama o necivilizovanim neljudima.

Istočna Evropa, na čelu sa Bosnom, u zapadnoevropskoj mašti je često nešto upravo suprotno zapadnoj Evropi: anti-Evropa, negativ slike koju Evropa ima o sebi, srce tame koje je izvor nezaustavljivih strasti, kako ljubavnih, tako i ubilačkih, koje je

zapadnoevropska racionalnost davno prevazišla. Jednog dana, kad Evropska unija prestane zuriti u svoj pupak, fascinirana vlastitim bezgrešnim rođenjem, kad evropski intelektualci prestanu da palamude o tome što je to "naša Evropa" i šta znači biti "Evropljanin", možda će im biti jasno da je početkom devedesetih Evropa sebe definisala kao anti-Bosnu.

Evropa je htjela da *ne bude* sve ono što je Bosna bila tada: zemlja u permanentnom raspadu, nesposobna da se drži na okupu, gdje zaraćeni, zavađeni, zapjenjeni divljaci ne mogu, za razliku od Europljana i intelektualaca, da međusobno razgovaraju - zemlja gdje nema Maastrichta, ali ima Manjača, čije sjedište nije u Bruxellesu, nego u Srebrenici.

Bosnino prokletstvo je bilo to što nije bila Evropa kakvom je zamišlja Zapad, a nije ni mogla biti zato što zapadna Evropa onda ne bi mogla sebe izmišljati kao antitezu Bosne i Balkana - sve uloge su bile unaprijed podijeljene. I još uvijek je to Bosnino prokletstvo: glavna svrha protektoratnog sistema koji kontroliše Visoki predstavnik jeste da implementira procese koji su trijumfalno ferčerali u zapadnoj Evropi posljednjeg desetljeća.

Kao i u Evropi, bosanska integracija počinje na nivou institucija: prvo ćemo imati vladu, pa ćemo onda imati zajedničku valutu i saobraćajne registracije, pa ćemo onda izbrisati unutrašnje granice, pa ćemo onda jednog dana imati i bosanskohercegovačke građane na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine - i svi će živjeti u sretnom kapitalizmu u kojem cvjetaju strane investicije i demokratije, u kojem je stanovništvo bogato, spremno na život pun čipke i muzeja.

To što to u Bosni ne funkcioniše samo je dokaz toga da smo anti-Evropa, da u nama ima neki đavo kojem zajednička valuta nije dovoljna da zaboravi ko su ratni zločinci i da zanemari činjenicu da je bosansko, balkansko, istočnoevropsko iskustvo fundamentalno drugačije. Bosna nije Evropa zato što njeni građani nisu Evropljani, što iz nekog razloga ne hrle u okrilje Evropske unije, gdje bi na vrhuncu sretne integracije počeli vjerovati da su oni drugi, oni izvan naših granica, oni divlji - da su takvi manje od smeća, mada ih ima i neopisivo lijepih. I da bez njih ne bi ni nas bilo, jer onda ne bi znali ko jesmo, a ko nismo.

Janje go away

I tako rat protiv Iraka teče svojim tokom: jučer su američki marinci upali u hotel u Bagdadu, gdje su smješteni novinari, pa su malo maltretirali novinare. Prošle sedmice američke snage su pucale, bez povoda, na isti hotel, pri čemu su ubili par ljudi, uključujući i kamermana Reutersa. A javna je tajna da, kad god stignu, američke rakete šicaju postaje Al Jazeere. Poruka bjelosvjetskim novinarima, a i odomaćenim domaćim, jeste - pazite šta govorite! U međuvremenu, ovdje u slobodarskoj Americi, Kongres je na nedavnoj sjednici omogućio kongresmenima da iskažu svoj patriotizam i bezuslovnu podršku trupama. Malo kasnije, kad su patriotske kamere obraćale manje pažnje, isti taj Kongres je odobrio rezove u budžetu koji, između ostalog, ukidaju i smanjuju mnoge dodatke i pomoći vojnim veteranima. Veterani invazije u Iraku, tako, trenutno dobivaju podršku i ljubav američkog establišmenta, a kad se vrate, dobiće tuki za hou, što na arapskom znači šipak. U međuvremenu, patriotska nacija slinavi pred zastavama i slikama američkih vojnika koji, jadni, moraju da rizikuju svoje živote maltretirajući novinare. Ova priča potvrđuje staro pravilo: kad ti neko maše zastavom pred očima suznim od patriotizma, to znači da ti neko istovremeno bunari džepove.

Ali dosta, više, i tog rata i zastava i svega. Sljedeća priča je stigla do mene kroz nekoliko posrednika, od kojih je zadnji bila moja sestra, i nema sumnje da je usput raskošno ukrašena. Kao i u slučaju svake dobre priče, činjenična istinitost je manje važna od onoga što izgleda kao istinski proživljeno iskustvo. Elem, jedan naš čovjek, nazovimo ga provizorno Zaimom, nakon rata, koji je proveo u Bosni, završio je prvo u izbjeglištvu u Engleskoj. Život u Engleskoj je bio žnako, ali moglo se, ali Zaimu se iz nekog razloga dobro prijelo janje sa ražnja. Koncept janjetine na ražnju nije baš engleska stvar, ali veći problem je bio u tome što se skoro nigdje nije moglo kupiti kompletno janje - samo janjeći dijelovi u mesari. Jedino mjesto gdje je Zaim našao kompletno janje bila je prodavnica kućnih ljubimaca, gdje je janje meketalo u terci lavežu pasa. I Zaim kupi janje, u prodavnici daju mu uputstvo kako da se brine o janjetu: malo mlijeka, malo travice, i pošalju ga kući, dirnuti njegovom ljubavlju prema životinjama. Zaim, naravno, prvom prilikom zakolje janje i okrene ga na ražnju - janje malo žilavo, ali dobro. Ali ne lezi vraže, pošto su u Engleskoj kućni ljubimci svetinja, dođe nekakva opštinska komisija da provjeri kako je janje i je li sve u redu. Pitaju Zaima gdje je janje, a njemu frka da ne uđu u kuću i nađu janjeću kožu. Te počne da se pravi da ništa ne razumije i samo im govori: "Janje go away!" Kao, pobjeglo janje u nepoznatom pravcu. Ovi ga pitaju ovo i ono, traže objašnjenja, a on veli: "Janje go away!" I sad ne znam šta se tu tačno na kraju desilo: da li su mu povjerovali, ili su pronašli dokaze o ubistvu nevinog janjeta i zabranili mu da ikad više u životu kupi kompletno janje u Kraljevini. U svakom slučaju, Zaim se preseli u Ameriku, da li zbog janjeubistva, ili zbog papira, ili zbog nekog privatnog belaja, ili, ko zna, zbog toga što nije mogao da zamisli život u zemlji bez janjeta na ražnju.

Ali ni u Americi želja za janjetom na ražnju ne popušta. Štaviše, janjeća situacija je još gora, jer se čak ni u prodavnici kućnih ljubimaca ne može naći janje - janje se može kupiti samo u dijelovima. I šta će Zaim - kupi janje u dijelovima i sastavi ga, uz pomoć žice i heftarice, u kompletnu cjelinu. Tako Zaim okreće montažno janje na ražnju, negdje u Americi, bezbeli svjestan da ni Bog više ne može sastaviti kako

treba ni janje ni njega.

I šta ću: kad god pomislim na to monstruozno janje - janje frankenštajn - i Zaima koji isključivo snagom svoje volje okreće ražanj i pokušava da obnovi neobnovljivo, obuzme me, pored silne šege, i silna tuga. Jer skoro svi naši ljudi koje ja znam, ovako ili onako, u Bosni ili u inostranstvu, sklapaju vlastiti život od skupih dijelova prijašnjih i tuđih života. Ono što na kraju ispadne je, bez obzira na moguće uspjehe i privilegije i lagodnosti, život frankenštajn: mnogo štošta ne štima, a sve na okupu drži žica od instinkta za preživljavanje i heftarica zaimovske potrebe za cjelinom. Svi se mi prisjećamo vremena kad je naš život bio cjelovit: skoro sve što smo voljeli bilo je na jednom mjestu, svi ljudi koje smo voljeli barem su se jednom okupili oko ražnja na kojem se okretalo janje. Možda sve to sada samo tako izgleda, ali iz ove frankenštajnske perspektive čini se da je nekad život kompletan, da su janjad i Bosna i porodice i prijateljstva bili cjeloviti i da je njihovo postojanje u razbacanim, raspar dijelovima tada izgledalo ne samo besmisleno nego i nemoguće. Svi sad, naravno, znamo kako je naše janje *go away*, kako je raskomadano, kao što i znamo ko sad ždere janjeću glavu a ko glođe rebra.

Prvobitni plan je bio da ovaj tekst završim poantom o iračkom janjetu čije komadanje, koje je započeo **Sadam**, upravo sada završavaju američke trupe - i to janje niko više ne sastavi, a naročito ne penzionisani američki generali i pohlepno-krvoločne birokrate. Ali, uprkos strukturalnim zahtjevima, sjetio sam se kako su nekad davno moji roditelji sa bulumentom svojih prijatelja za Prvi maj išli u odmaralište Elektroprenosa na Boračkom jezeru i kako su tamo redovno okretali janje. I sjetio sam se kako smo se mi djeca prikradali i čopali janje koje se, naslonjeno na zid, hladilo na ražnju. Tu su bili Mika, koja je poginula 1987, i njen brat Saša, koji je sad u Berlinu. I Ćoks, koji je sad u Sloveniji. I braća Pavičić, koji su sad u Kanadi. I moja sestra, koja je sad u Londonu. I lijepa Mirha, od koje sam se ja jednom, stidan, sakrivao iza televizora, a danas ne znam gdje je. Poslije bi nas masnih prstiju otjerali od janjeta, i mi bismo išli da u plićaku Boračkog jezera lovimo rakove, koji su se, iz nama tada nepoznatih razloga, kretali unazad, uvijek u povlačenju.

Isabella Cheney-Karadžić

Nije ni čudo da oko 70% Amerikanaca još uvijek vjeruje - uprkos spektakularnom nedostatku ikakvih dokaza - da postoji veza između 11. septembra i Sadama, a to će reći da 70% Amerikanaca vjeruje da su im Arapi i muslimani smrtni neprijatelji

Nema tu, što bi se reklo, kraja. U svom obraćanju naciji 7. septembra, George W. Bush je ustvrdio da je prije dvije godine započeta "sistematska kampanja protiv terorizma. Ovi mjeseci su bili vrijeme novih odgovornosti i žrtve, nacionalne odlučnosti i velikog napretka." Bush je još jednom istakao - što će reći, opet drukao u glavu - da će "rat protiv terorizma biti dug rat, drugačiji rat, rat koji će se voditi na više frontova i na mnogo različitih mjesta. Irak je sada glavni front. Neprijatelji slobode se tamo očajnički odupiru - i moraju biti poraženi. Za to će trebati vremena i zahtijevaće žrtve."

Od nedavno, Bijela kuća i njihovi medijski telali više ne govore o ratu u Iraku - fraza kojom mlataraju okolo jeste "bitka za Irak". To jest, glavna bitka, uz "bitku za Afganistan", u ratu protiv terorizma. Potpredsjednik Dick Cheney - u konstelaciji zla koju predstavlja Bushova administracija, on bi se mogao opisati kao *hinja*, za razliku od Powella koji je *uvlakač*, ili Rumsfelda koji je *siledžija* - Cheney je, dakle, u jednosatnom televizijskom intervjuu za NBC izbjegao niz pitanja, sugerisao bez ikakve činjenične osnove da postoji veza između Al-Ka'ide i Sadama, i uopšte izvodio novogovorne akrobacije, od kojih bi u Goebbelsovom oku zaiskrila ponosna suza radosnica. "Ako uspijemo u Iraku", rekao je Dick, "zadaćemo snažan udarac u srce baze, ako hoćete, geografske baze za teroriste koji nas napadaju, evo, već mnogo godina, ali naročito 11. septembra." Moramo pretpostaviti, priprijetio je Dick, da će biti još terorističkih napada.

Govore mi ljudi, i u pravu su, da su ove kolumne konstantno natopljene bijesom i da su uvijek o istim stvarima: Bush, Irak, idiotizam američkog patriotizma, itd. Moje opravdanje je da je u Americi stvarnost postala toliko zasićena lažima i propagandom da se čovjek (tj. ja) mora od njih svakodnevno braniti, kao od galaksije komaraca: činjenica da su svi komarci isti ne sprečava ih da ti piju krv, a baška što su komarci veličine američkih fantoma. Ove kolumne su, tako, pokušaj da se ne poklekne pod nasrtajima zloće koja sebe predstavlja kao slobodu.

Vratimo se otud "ratu protiv terorizma", što je zapravo kôd za rat protiv Arapa i muslimana, među kojima je razlika relativno i namjerno nejasna. To je očigledno iz konstantnog povezivanja Iraka i Al-Ka'ide, Sadama i Bin Ladena, među kojima nema apsolutno nikakve veze, osim jedne: obojica su Arapi, i još rutavi. To je očigledno iz hinjske Cheneyjeve opaske da je Irak "geografski centar terorizma", što će reći da je kompletan arapski svijet teroristička teritorija. To je očigledno iz uvezivanja Iraka i Afganistana u "rat protiv terorizma" - budući da afganistansko stanovništvo nije arapsko, ono što ih veže sa Irakom jeste to da su muslimani. Bushova propagandna mašinerija neprestano potencira ovu fundamentalno rasističku fantaziju o muslimanima i Arapima, koji su, ispada, genetski i kulturno naštelovani da budu

teroristi. Pa onda nije ni čudo da oko 70% Amerikanaca još uvijek vjeruje - uprkos spektakularnom nedostatku ikakvih dokaza - da postoji veza između 11. septembra i Sadama, a to će reći da 70% Amerikanaca vjeruje da su im Arapi i muslimani smrtni neprijatelji.

Od zla Bushove bulumente upravo prolaze žmarci: kad Cheney kaže da "moramo da pretpostavimo" da će biti terorističkih napada, on zna da će samo jedan teroristički napad na teritoriji Sjedinjenih Država rezultirati u laganoj Bushovoj pobjedi na sljedećim izborima; kad obećava žrtve, zna da mu žrtve idu na desnicu ruku. Strategija je: rasizam ujedinjuje kako naciju, tako i neprijatelja, a radikalizacija neprijatelja radikalizuje naciju, te tako u krajnjem ishodu i neprijatelja. Još malo iračke katastrofe, koja će očigledno trajati godinama ("niko ne zna koliko će trajati", obećao je Cheney), biće terorizma do mile volje, kako u arapskom svijetu, tako i u Americi. Bush i Cheney lože teroriste, jer su im isti potrebni da ujedinjuju naciju, kao što su Milošević i Tuđman bili potrebni jedan drugome. Američka vlada računa na haos u Americi i u svijetu, pošto im to omogućava da se bave ostvarivanjem svojih planova, što teško da ima presedana u istoriji Amerike. Paul Krugman, kolumnista *New York Timesa*, smatra Bushov režim "revolucionarnim" jer želi da nasiljem promijeni društveni poredak u Americi, pravi se da poštuje zakone, dok ih istovremeno radikalno mijenja kako bi se zabetonirao na vlasti. Što je gore, to je bolje za bušiste. Jedino što je izvjesno jeste da će biti žrtava i da te žrtve neće biti ni Bush, ni Cheney, niti iko od njihove sorte.

Moj bijes je, otud, strah, jer sam u Bosni i kroz Bosnu naučio da zločinačka imaginacija daleko nadilazi nezločinačku imaginaciju - prije rata nisam mogao ni zamisliti intenzitet i raspon karadžićevskog zla, kao što danas ne mogu zamisliti, iako o tome stalno razmišljam, iako slutim, do kojih su ekstrema Bush i njegova banda spremni ići. Sjećam se da mi je Semezdin Mehmedinović pričao kako je jednom za vrijeme rata, u Sarajevu, oblak dima od zgrade u plamenu poprimio oblik Karadžićeve glavuše. Sutra letim na istočnu obalu, gdje negdje u isto vrijeme treba da se sruči uragan Isabella, i ja sam potpuno spreman da se iz aviona iznad New Yorka suočim sa tmurnim oblacima Karadžićevog ili Cheneyjevog lica.

Bush u Chicagu

George W. Bush danas (utorak, 7. januara) dolazi u Chicago. Obratiće se članovima Ekonomskog kluba Chicaga (Economics Club of Chicago), elitnom biznismenskom klubu o kojem ja ne znam ništa, osim da me tamo nikad ne bi pripustili u farmerkama, sigurno i bez farmerki. George W. Bush će da obznani zainteresovanoj klupskoj publici svoj novi plan privrednog stimulansa - privreda je, jelte, u Americi trenutno donja. Privredni stimulans se uglavnom sastoji od poreznih olakšica korporacijama i milijarderima, prijateljima Busha i republikanaca. Raznovrsni analitičari ne mogu još da se dogovore da li će stimulans pomoći privredi, mada je jasno da će pomoći Bushovim drugarima i da će jedna od neizbježnih posljedica biti spektakularno povećanje deficita u državnom budžetu. Nakon što Bush izdeklamuje svoj govor (koji, kladim se, uči napamet već nedjeljama), svesrdno upotrebljavajući svoj šarm i pripadajuće grimase dobroćudne čimpanze, članovi Kluba će siti da se naaplaudiraju zaslijepljeni Bushovom moći i imbecilnom karizmom. Sve se to, naravno, dešava uoči i u vezi sa skorim ratom protiv Iraka. Bush je, što bi se reklo, potpuno preuzeo inicijativu - čas dijeli stimulanse, čas drži govore u armijskim bazama, pripremajući invaziju.

Chicago je, naravno, Amerika, ali ja sam se nekako uspio ubijediti da je drugačiji od dijelova Amerike u kojem žive Bushmani. I nije to stvar potrebe za zaštitom od stvarnosti: Chicago je na izborima 2000. glasao protiv Busha, kao i svi veliki gradovi u Americi (osim Houstona i Atlante). Bush, i sve ono što on predstavlja direktno je suprotno od urbanog duha i neizbježne demokratije svakog grada u kojem, hoćeš-nećeš, ljudi žive zajedno, pa čak i ako žive jedni protiv drugih. Bush predstavlja provincijalnu, malograđansku Ameriku, Ameriku elitnih klubova i predgrađa bez pločnika, Ameriku koja ne egzistira u svijetu, nego u prostoru vlastite naopake mitologije. Bush i njegov režim su krunski dokaz protiv kapitalizma: kapitalizam stvara moć bez mozga, ljude bez duše, pretvara građane u potrošače i eliminiše ih iz političkog procesa, kutariše se čak i pretenzija demokratije ukoliko se ista suočava sa pohlepom manjine. Bush pripada sorti kojoj knjige ne trebaju, rasi kojoj je svijet apstrakcija zasnovana na moralnim pojednostavljivanjima shvatljivim i čimpanzama, eliti koja preračunava ljudske živote kao što računa profit i dividende. Bush je nešto najgore što je američka, te shodno tome i zapadna, civilizacija ikad proizvela - potpuni kolaps ljudskosti i misli, nešto potpuno suprotno poeziji, diktator banalnosti.

Nemam nikakve sumnje da će mi se javiti jato čitalaca ubijeđenih da je bushovska brutalna moralno-mentalna jednostavnost ne samo osuđena na uspjeh nego očigledno bolja od sadamovštine i binladinluka. To je jalova primjedba jer: a) nejasno je zašto bi se trebalo birati između Busha i **Sadama** ili **Bin Ladena** (kojeg još nisu ufatili i koji je iščezao kao superneprijatelj, pošto tu titulu sad nosi brko iz Bagdada) - upravo se na toj crno-bijeloj logici (ako nisi s nama, onda si protiv nas) zasnivaju neofašističke sigurnosne operacije kršćanskog fanatika i državnog odvjetnika **Johna Ashcrofta**; i b) zato što su Bin Laden i Sadam primitivni tirani i ubice čija ideologija nužno vodi samouništenju jer negira i moždi suštinsku ljudsku težnju za slobodom. Njihov nestanak je, drugim riječima, historijska nužnost - njihovo zlo će samo sebe proždrati. Bush, međutim, upravo eksploatiše i manipuliše tu skoro univerzalnu težnju za slobodom: Bush je **Staljin** kapitalizma, neko ko sistematski zamjenjuje demokratiju, slobodu, misao iluzijama demokratije i slobode,

mada mu malo teže idu lažne misli. Dok Bin Laden i Sadam svoju moć zasnivaju na maloj grupi lojalnih fanatika i strahu koji taj fanatizam proizvodi, Bush svoju moć zasniva na komplikovanom i sofisticiranom sistemu laži i prevara, sistemu koji rapidnom brzinom postaje globalan i koji obećava nezapamćene profite za malobrojne članove bushovskog kluba. Bush je naslijedio taj američki sistem kontrole i pohlepe, a onda ga bezočno i brzo unaprijedio i sad se sprema da ga širi, počevši od Iraka, diljem slobodarskog svijeta. Bin Ladenova i Sadamova svijeća će se skoro ugasiti, ali Bushova je već započela požar zla koji će se sve brže i brže širiti.

I tako je George W. Bush sada u mom gradu, u njegovom centru (*downtown*), dovezla ga je blindirana limuzina, okružen je tjelohraniteljima sa tamnim naočalama (da se ne zna gdje gledaju), sa malim kablom koji vodi ka slušalici u ušima, sa mikrofonom u rukavu. Bush će proći kroz gomilu patriota, od kojih neki rade za Tajnu službu (*Secret Service*). Tu će negdje, ali ne isuviše blizu, biti malobrojni demonstranti, koje će predano fotografisati državni borci protiv terorizma. Činjenica da Bush hoda ulicama, makar tek nekoliko koraka, grada Chicaga čini da mi se Chicago u ovom trenutku malo gaducka. Srećom, šanse da Bush nabasa u moj dio grada (*Uptown*) statistički su manje nego šanse da me, evo, sad meteor iz širokog svemira spuca direktno u glavu. U mom dijelu grada žive ljudi koji Busha ne zanimaju i koji za njega i slične nikad ne glasaju. Te je tako sva prilika da se Bush i ja nećemo sresti i sporječkati. A jebaji ga.

Otud molim osoblje u američkoj ambasadi u Sarajevu (ako je uopšte otvorena), koje, bezbeli, rutinski skuplja i prevodi ove kolumne i *Dane*, da kaže gospodinu Bushu da je budala i oličenje savremenog (za razliku od tiranskog, srednjovjekovnog) zla. Isto tako ih molim da, kad priključe ovu kolumnu mome dosjeu (koji sigurno imam još otkako sam radio za *Greenpeace*) koji stoji u ladici sa dosjeima ostalih potencijalnih neprijatelja Amerike kakvu zamišljaju Bush i kompanija, molim ih da jave gospodi Bushu i Ashcroftu da im je moj telefon vazda otvoren za prisluškivanje i da me mogu poljubiti direktno u epicentar.

Apokalipsa neki dan

Postojanje savjesti u bilo kakvom obliku kažnjivo je po kodeksu američke vojske. Vojnici, drugim riječima, nemaju pravo na ličnu moralnu odgovornost - lekcija koja je trebala biti naučena još za vijetnamskog vakta

Između maja i novembra 1967., Tiger Force, jedinica od četrdeset pet dobrovoljaca pri američkoj 101. desantnoj diviziji, operisala je u oblasti Quang Ngai, u Južnom Vijetnamu. Zadatak im je bio da dejstvuju u neprijateljskoj pozadini, postavljaju zasjede i onemoguće lokalno stanovništvo da Vietkongu dotura hranu.

U tih sedam mjeseci, pripadnici Tiger Forcea su ubijali žene i djecu, bacali granate u skloništa puna civila, palili sela i likvidirali farmere i njihove kompletne porodice. Zločini su bili doslovno nebrojeni: William Doyle, bivši narednik u Tiger Forceu, koji danas sretno živi u Montani, kaže da on ne može da izbroji civile koje je lično ubio. Jedna od razbibriga je bilo skupljanje ljudskih ušiju kao ratnih trofeja - uši bi se nanizale na pertle i okačile oko vrata. Neki vojnici su također skupljali skalpove i zube. Dva vojnika koja su pokušala da se žale nadležnima i zaustave orgijanje, prekorena su i prebačena u druge jedinice.

Armijska istraga u vezi sa Tiger Forceom je trajala četiri i po godine. Ustanovljeno je da je počinjeno dvadeset ratnih zločina od strane osamnaest vojnika. Pa ipak, istraga je bila, blago rečeno, polovična: istražitelji se jednostavno nisu bavili nekim stvarima, a nisu ispitali ni jednog jedinog svjedoka u Južnom Vijetnamu. Na kraju je istraga zatvorena, bez objavljivanja ikakvih rezultata. Vojnik koji je pokrenuo istragu svojom žalbom bio je jedini kažnjen - na žalbu ga je ponukalo to što je neko iz jedinice odrubio glavu bebi - zato što je tvrdio da je bio nazočan na mjestu zločina, dok je to zapravo čuo od drugih. (Pentagon, reklo bi se, voli da se kaže istina.)

Ovo su neke od stvari koje su u seriji nedavno objavljenih članaka otkrili novinari dnevnika *Blade*, koji izlazi u Toledu, Ohio. *Blade* su gradske novine, ograničenog lokalnog čitalaštva, imaju dugu tradiciju istraživačkog novinarstva, a u vlasništvu su jedne porodice koja, čini se, vjeruje u moć štampe u otkrivanju istine. Veliki i važni američki mediji su uglavnom ignorisali priču o Tiger Forceu, osim prenošenja agencijskih vijesti u nekim većim novinama. Nigdje nema uvodnika, nema nekog velikog uzbuđenja ili postavljanja pitanja.

Jedno od pitanja koja se logično nameću u vezi je s činjenicom da se haranje Tiger Forcea odvijalo u istoj oblasti gdje je i My Lai, mjesto gdje je u martu 1968. - dakle tek nekoliko mjeseci kasnije - došlo do zloglasnog pokolja u kojem je masakrirano nekih pet stotina vijetnamskih civila. Jedinica pod komandom Williama L. Calleya Juniora upala je u selo My Lai i pobila sve živo. Nakon što je javnost saznala za pokolj, Pentagon je svalio krivicu na Calleya, koji je na suđenju tvrdio da je od svog nadređenog oficira dobio naredbu da pobije sve, ali to nije uzeto u obzir. Calley je osuđen na doživotni zatvor, ali je, kad je frka malo prošla, oslobođen, nakon što je odslužio par godina zatvora.

Pentagon je tvrdio da je My Lai bio izuzetak, ali istraživanje *Bladeovih* novinara pokazuje da je istraga u vezi sa Tiger Forceom već bila u toku. Drugim riječima, da je Pentagon htio da se pozabavi ludilom američkih Tigrova (čitalac će primijetiti srodnost sa Arkanovim Tigrovima u mentalitetu i metodologiji), pokolj u My Laiju je mogao biti spriječen.

Jedan od razloga što je priča o Tiger Forceu u drugom ili trećem ili najzadnjem planu američke javnosti jeste vjerovatno to što je ista mobilisana da podržava američke trupe u doba rata. Dok "naše" trupe u Iraku rizikuju život za slobodu Busha i njegovih dvorjana, malo se ko usuđuje da dovede u pitanje integritet vojske. Čak i tzv. "liberali" moraju da tu i tamo proture izraze podrške trupama, a imidž prosječnog vojnika se u medijima gradi tako da jadni prosječni vojnik izgleda kao siromašak iz američke provincije kojeg su nevolja i patriotizam naveli da se priključi borbi za globalnu slobodu, gdje često ispoljava veliku hrabrost, zbog čega je Amerika na njega vazda ponosna.

Ali, ima i izdajnika roda svoga. Recimo: Izvjesni Georg-Andreas Pogany, isljednik pri jedinici Zelenih beretki (zloglasne specijalne jedinice), stigao je u Irak 26. septembra prošle godine. Tri dana kasnije, bio je prisutan kada je grupa vojnika u tabor dovukla lešinu Iračanina paljbom praktično presječenu napola - između struka i glave nije bilo ništa. Neki vojnici su se smijali tom prizoru, ali Pogany nakon toga nije mogao da spava, neprestano je povraćao i nije mogao da se koncentriše na zadatke. Požalio se svom komandiru, koji ga je poslao vojnom psihijatru, koji mu je dao dvije pilule i rekao da malo ohane. Nekoliko dana kasnije, Pogany je vraćen u Ameriku, gdje je vojni tužitelj protiv njega podnio prijavu za "kukavičluk". Kazna za kukavičluk može biti i smrtna, a slična tužba nije podnijeta još od borbe za slobodu u Vijetnamu. Optužba je poslije promijenjena u "izbjegavanje dužnosti", za šta je maksimalna kazna šest mjeseci.

Bilo kako bilo, poruka je jasna: postojanje savjesti u bilo kakvom obliku - Pogany nije imao moralnih primjedbi, samo je njegovo tijelo reagovalo na pogani prizor - kažnjivo je po kodeksu američke vojske. Vojnici, drugim riječima, nemaju pravo na ličnu moralnu odgovornost - lekcija koja je trebala biti naučena još za vijetnamskog vakta. Ali fakat je sljedeći: onaj ko bezuslovno podržava trupe koje čine zločine, bezuslovno podržava zločine, i nema zastave kojom se to može oprati.

Duševna kamera

O tome kako je putanja tehnološkog progresa potpuno suprotna putanji ljudskog života

Početkom osamdesetih, moj je vrli otac radio u slobodarskom Zairu. U ta doba, Energoinvest je diljem tog afričkog giganta trebalo da pravi elektrane, dalekovode i trafostanice, i moj otac je bio zaposlen na tim projektima. Pod rukovodstvom Maršala Mobutua, Zair je bio primjerna kleptokratija, od koje bi čak i današnje bosanskohercegovačko rukovodstvo moglo štošta naučiti o hapanju. Punjenje Mobutuovih maršalskih džepova je bilo smisao države, svrha stanovništva i razlog za međunarodne ugovore, ali je zairska država ipak nekako plaćala Energoinvestu, te je moja porodica skoro preko noći - u doba tzv. stabilizacije, kad su noći znale biti mračne i duge - postala relativno dobrostojeća. Jedan od simptoma tog dobrog stajanja jeste da je moj otac kupio skupi video sistem koji je uključivao i kameru - htio je da za buduća pokoljenja snima svoje afričke avanture. Kamera je bila ogromna, ne mnogo manja od televizijske, a da bi se snimalo, morao se zasebno vući i rekorder, težak bezmalo petnaest kila koje sam ja često osjetio na svom mlađanom, koščatom ramenu.

I kad smo u ljeto 1982. bili na porodičnom odmoru u Zairu, kamera nas je pratila, kroz Kinšasu i safari u Nacionalnom parku Virunga, kao peti član porodice, čak i ako je, zbog jezičkih barijera u uputstvu za upotrebu, često bilo nejasno da li snima ili ne snima. Na snimcima sa tog porodičnog odmora često se mogu vidjeti prizori poda ili nečije guzice, dok glasovi u offu vode beketovski dijalog ("Ma je l' snima? - Ne snima. - Ma snima. - Ma ne snima…"). Pa ipak, na tim beskonačnim trakama, prepunim lica koja se stide i mršte pod pritiskom kamere, može se tu i tamo naći i poneki dragulj: "reportaža" koju je moj otac snimio na glavnoj pijaci u Kinšasi u nerealnoj namjeri da to utali Televiziji Sarajevo; vulkanski pejzaži u pograničnom Zairu i ruandanski bregovi u magli; snimci moje porodice - svi preplanuli, zdravi i sretni - kako landohani pod hotelskim suncobranom, a osoblje im donosi sok od nepoznate, nepojmljive tropske voćke.

Po povratku u Bosnu, video je služio mojoj sestri i meni da snimamo priglupe muzičke spotove prikazivane nedjeljom popodne i cikluse starih holivudskih filmova, mada se kamera ukazala nepozvana na mojoj maturskoj večeri u Hotelu Bristol. Otac mi je stajao sa kamerom u rukama na bini pored orkestra, pored njega moja sestra sa svjetlom od kojeg se slijepi, što će reći da sam se na toj maturskoj večeri ja jedini morao pristojno ponašati, pošto me je strogo oko kamere neprestano pratilo. Snimci sa te maturske večeri me prikazuju kako sa svojom sestrom plešem kao sakat, i kako prkosno duvam dim cigare u lice kameri, samo zato što sam se zanio i zapalio, iako u ta doba zvanično nisam pušio, a pušio sam i do dvije kutije dnevno.

Moji drugovi i ja smo tu kameru jednom upotrijebili i u umjetničke svrhe - snimili smo kratki film po vlastitom scenariju, sa danas čuvenim Žanom Maroltom u glavnoj ulozi. Film se zvao *Dan kad je došao komunizam* (ili tako nešto) i pretpostavka je bila da jednog dana na televiziji objave da smo, u ponoć tog i tog datuma, nakon desetljeća socijalizma, konačno ušli u komunizam. Traku smo poslali *Dobrim vibracijama* (ja mislim), ali nam nikad nisu odgovorili.

Kamera je poslužila i kolektivnom pamćenju kada je 1987. snimila sate i sate Hemonijade, tog epskog okupljanja mnogih članova porodice Hemon. Poslije smo tabirili te snimke - bili su vizualno porodično stablo - kako bismo prepoznali mnoge neznane rođake viđene na toj Hemonijadi i nikad, nikad više, mnogi od njih tek nekoliko godina udaljeni od kraja života.

Tu se negdje kameri i videu gubi trag u mom sjećanju. Znam da se video sistem u neko doba pokvario, za šta je moj otac krivio sestru i mene, i to što smo nepotrebno "snimali gluposti", kao da je beslovesni sadržaj muzičkih spotova polomio kuglagere u toj kabastoj mašineriji. Trake sa gorespomenutim snimcima su preživjele rat i moj otac ih je, po preseljenju u Kanadu, prebacio sa evropskog na sjevernoamerički sistem, tako da postoje kao dokumenti naše često nestvarne prošlosti. Ali iz nekog tehnološkog razloga, slike na novim sjevernoameričkim videokasetama su tamnije, skoro potpuno lišene raznovrsnih boja kojima su ti događaji obojeni u mom pamćenju.

Kada nekog u Americi želim da impresioniram svojom starinom, kažem im da se sjećam parnih vozova, crno-bijelih televizora bez daljinskih upravljača, pisaćih mašina, logaritamskih tablica (tj. odsustva kalkulatora), te video sistema teških kao vreća cementa. Moji američki sugovornici su rijetko ili nikako impresionirani - oni mlađi nisu nikad vidjeli parnu lokomotivu ili logaritamske tablice, oni stariji nisu impresionirani pričama o dalekoj prošlosti kroz koju se moralo proći da bi se stiglo do ove sadašnjosti, koja u Americi skoro uvijek izgleda vječna. A nikoga ne zanima pseudofilozofska ideja koja čuči iza svega toga: da je putanja tehnološkog progresa potpuno suprotna putanji ljudskog života. Što su manji telefoni, to sam ja stariji. Što su brži kompjuteri, to sam ja bliže smrti. Niti osjećaju sućut kad im kažem da mrzim tehnološke kerefeke, a naročito sveprisustvo digitalnih kamera i fotoaparata - svaki porodični dernek, svaka turistička avantura, svaki zubić se istovremeno bilježi sa desetinama sitnih, digitalnih kamera koju svaka budala može uključiti i isključiti; svijet telefonima slika gluposti (vidi budale u kafani; evo mene na moru) i šalje ih u dijasporu; a grad Chicago će da instalira 2.000 kamera na raznim mjestima u gradu kako bi pratile kretanje neposlušnog i sumnjivog stanovništva. Sve se više snima, a sve se manje vidi, čini mi se.

I možda zato što sam, svakodnevno svjestan da tehnološki napredak izmiče mojim spoznajnim sposobnostim, neki dan oplakao svoj četrdeseti rođendan, navršivši tako polovinu života - možda se zato uhvatim kako budalasto mislim da su nekad davno, nekad kad sam ja bio mlad, čak i mašine imale dušu.

Imigracija i perad

Sve je to bilo poprilično čudno, ali ni blizu onome što se u posljednje vrijeme dešava na Key Westu a znano je kao Rat kokoši, rat koji se nedavno skupa sa ratom u Iraku našao na naslovnoj strani New York Timesa i Miami Heralda

Nedavno sam bio na Key Westu, ostrvcetu koje je najjužnija naseobina u Sjedinjenim Američkim Državama, tek pedesetak milja udaljeno od Kube. Nekad je to bilo utočište karipskih pirata, a poslije je tu Ernest Hemingway pio, gluvario, pecao i pisao. Sad je to turističko utočište, betonirano kao Neum, gdje je usred zime dvadesetak prijatnih stepeni i gdje se svake godine organizuje prestižni književni seminar. Ove godine tema je bila imigracija. Pod naslovom *Prelaženje granica* (*Crossing Borders*), na Key Westu se okupila četa tzv. pisaca-imigranata koji su pred prepunom salom tabirili implikacije. Seminar se rasproda godinu dana unaprijed, a svijet dođe iz svih dijelova Amerike i kartu za konferenciju plati bruku para. Što će reći da je prosječni član publike dobrostojeći bijeli penzioner ili penzionerka sa puno vremena na raspolaganju i umjetničkim sklonostima. Njima je imigracija čisto teoretska zajebancija. Ponekad je publika bila potpuno zbunjena činjenicom da neki od pisaca (evo, recimo, ja ili moj drug Junot Diaz) ne mašu stalno repom samo zato što su naseljeni u sretnoj zemlji Americi, mada je bilo pisaca koji su laskali preplanulo-bijeloj publici, govoreći im kako svakog dana "umjetnik" prelazi granicu stupajući u vlastitu podsvijest.

Sve je to bilo poprilično čudno, ali ni blizu onome što se u posljednje vrijeme dešava na Key Westu a znano je kao Rat kokoši, rat koji se nedavno, skupa sa ratom u Iraku, našao na naslovnoj strani *New York Timesa* i *Miami Heralda*. Naime (kao što to vole reći ozbiljni novinari), pijetlovi i kokoši koji slobodno švrljaju ulicama i dvorištima Key Westa potomci su pijetlova koji su nekad borbama zabavljali pirate. Domoroci, tj. oni koji na Key Westu žive duže od dvadeset godina, na njih su navikli. Ali kad su na Key West počeli pristizati došljaci čija je namjera da lagodno provode vrijeme na obalama Kariba, koke su postale problem. Koke, kao što znamo, kokodaču i kukuriču, uznemiravajući turiste, a baška što seru, zaustavljaju saobraćaj i čeprkaju po lijepo uređenim dvorištima u potrazi za crvadijom. Otud se na Key Westu ukazao antikokošiji pokret, koji je onda prouzrokovao spontanu organizaciju ljubitelja kokoši, pod vodstvom žene, vlasnice radnje na glavnoj ulici u kojoj se prodaju drangulije (knjige, magneti, šolje, kalendari itd) na temu kako pijetlova, tako i kokošaka i pilića. Antikokošije snage su čak počele ubijati kokoši, pa je vlasnica kokošije radnje bila podnijela prijavu protiv nepoznatog počinioca optužujući ga za ubistvo pijetla u čijem je vratu nađeno zrno sačme. Ne samo to: pod pokroviteljstvom Kokošije radnje, sastavljen je *Rooster Resque Team* (Tim za spašavanje pijetlova) koji izbavlja i liječi žrtve antikokošijeg nasilja, organizovano je potpisivanje peticije ("Zaista, grad Key West ne bi bio isti da su mu ulice tihe i lišene prisustva pijetlova i njihovih divnih pernatih dama sa pilićima u pratnji…"). Postavši svjesna da je neophodna odlučna politička aktivnost, žena iz kokošije radnje se kandidovala za gradonačelnicu. U svojim govorima, ona je naglašavala vezu čovjeka i kokoši, tvrdila da je od kokoši naučila puno o kvalitetima vođe (*leadership qualities*), osuđivala nepravdu kojoj su kokoši izložene. "U ovom gradu," izjavila je, "kokoši su dobile šakom u bradu." (*The chickens in this town took it on the chin*.) Na

dan izbora, na glasačkom mjestu se ukazala sa pijetlom ispod ruke. Izbore je izgubila, ali tu se politička borba nije završila: krajem prošle godine, na otvorenom sastanku građana dva tabora su se suočila, grad se po pitanju kokoši podijelio, došlo je do razmjene teških riječi, a kanula je i pokoja suza. Gradske vlasti su se odlučile na kompromis: predloženo je da se zaposli načelnik za kokošije pitanje, neko ko bi se isključivo bavio kokošijim problemom. Plata bi bila 20.000 dolara godišnje - bez sumnje ekvivalentna složenosti problema. Gradić Key West (25-30 hiljada stanovnika), međutim, još je uvijek podijeljen. Taksista koji me je vozio na aerodrom pripadao je kokošijim snagama - zvuk njegovog mobitela bio je gromoglasno kukurikanje pijetla. Bez kokoši, rekao je, sve bi bilo drugačije. Rat u Iraku je, u tom trenutku, bio nestvaran kao rat u *Gospodaru prstenova*.

Spremačica u mom hotelu je bila Latvijka, na Key Westu već dvije godine, zna malo engleskog, vjerovatno radi za minimalnu nadnicu, a kad sam je budalasto upitao ima li papire za boravak, ona se uplašila i pitala me što hoću da znam. Očigledno joj je status bio mutan i, za mnoge, manje važan i vrijedan podrške nego status ulične kokoške. Pitam se šta ona misli o kokošijem pitanju. I ne mogu da se ne sjetim priče o dedi jednog mog prijatelja, koji je onomad došao u New York drito iz Ukrajine. Bili su siromašni, jedva sastavljali kraj s krajem, ali je deda svaki dan išao da traži posao, i u neko doba je kući donio patku. Patka je bila sočna, i podsjećala ih na vrijeme prije imigracije, kad se imalo. Onda je sutradan donio još jednu patku, i opet su se napucali. Tako su jedno vrijeme često jeli patku, dok se neki rođak, koji je već znao nešto o životu u Americi, nije sjetio da postavi pitanje: Odakle patke? Ispostavilo se da je deda naletio na patke u Centralnom patku, skontao da ne pripadaju nikome, zaprepašten bogatstvom zemlje u kojoj patke slobodno hodaju, a niko ih ne lovi. I onda ih je tako jednu po jednu na različite načine, najčešće kamenom, likvidirao.

Katastrofa

Pamtiću 2. novembar 2004. kao dan kad su ljudi koji čitaju knjige plakali

Dan nakon izbora, počelo je ravnanje Faludže, operacija koja se odavno spremala i do koje bi došlo i da je Kerry pobijedio. Na naslovnoj strani *Chicago Tribunea* ovog vikenda je slika kršćanskih američkih marinaca kako se mole prije napada na Faludžu. Čini se da *Chicago Tribune* - koji je prije izbora podržao Busha - nema ništa protiv ideje da se u Iraku odvija krstaški rat. Nadnaslov članka o opsadi Faludže je "Irak u tranziciji". Ta gebelsovska bravura sugeriše da je "tranzicija" proces u kojem se nepokoreni gradovi pretvaraju u pokorene ruševine.

Bush je sad uvjeren da je na izborima dobio mandat, da je njegova naopaka politika dobila podršku većine američkog naroda ("Kako može 59.054.087 ljudi biti tako glupo", upitao je britanski *Daily Mirror* na naslovnoj strani), što će reći da je spreman da ga zabije do balčaka, kako svijetu tako i Americi. Umobolno mesijanstvo je pobijedilo na referendumu, zasnovano na potpunom odsustvu kontakta sa stvarnošću. I ne samo da je Bush dobio na izborima nego je i Republikanska partija rasturila demokrate u svim disciplinama - u izborima za Kongres, za guvernere različitih država, na referendumima protiv homoseksualnog braka.

Država Illinois je jedina država u kojoj su republikanci potučeni do koljena, uglavnom zato što su republikanci u ovoj državi, čak i prema kriterijima Republikanske partije, nevjerovatno glupi. U gradu Chicagu, oko osamdeset posto glasača je glasalo za Kerryja, a u mojoj mjesnoj zajednici (*ward*) na glasačkom listiću su bila, kao u bajci, tri pitanja: 1) Da li mislite da se američke trupe trebaju povući iz Iraka? 2) Da li mislite da se treba opozvati *Patriot Act*? 3) Da li mislite da se treba uvesti nacionalizovan sistem zdravstva? Na sva tri pitanja, moj komšiluk je odgovorio pozitivno. Pa ipak, iako niko koga ja znam (osim jednog šupka s kojim igram lopte) ne podnosi Busha, ja se zagledam u lica ljudi na ulici pokušavajući da prepoznam bušiste. Na autoputu, usporim kad pretičem auto koje ima Bush/Cheney naljepnicu, da vidim kakvi su to ljudi. Mada je velika vjerovatnoća da Afro-Amerikanci i tzv. manjine, uključujući i imigrante, nisu glasali za Busha, nemoguće je prepoznati bušističko zlo.

Ali ako se izađe, naročito ako se izađe iz grada, neizbježno će se završiti na okupiranoj teritoriji. Kao i u Sarajevu 1991, fašistička teritorija je počinjala tamo gdje je grad prestajao.

Moja prijateljica Solveig, koja radi u jednoj čikaškoj knjižari, pričala mi je da su na dan izbora mušterije ulazile u radnju u suzama. Na šta god izađu sljedeće četiri godine - a na dobro neće izaći - pamtiću 2. novembar 2004. kao dan kad su ljudi koji čitaju knjige plakali. Zemlja je, čini se, podijeljena na civilizovane države na obalama okeana i Velikih jezera, s jedne strane, i provincija u kojima u talu dominiraju Isus i ruralni bijelac, s druge strane. Raskol je potpun i teško će se zacijeliti, ako ni zbog čega drugog, a ono zbog toga što Bush i kompanija uopšte ne haju za nelojalno stanovništvo u velikim gradovima i obalskim državama - sve što njima treba je većina, i tu većinu su dobili mobilizacijom Isusa i rurala, i tu većinu će održati

radikalnim naletom na građansko-liberalna uporišta.

Naravno, lako je proglasiti tih 59.054.087 Amerikanaca koji su glasali za Busha budalama koje ne čitaju knjige, i nije daleko od pameti da mnogi od njih malo šta čitaju osim Biblije i desničarskih antologija paranoje, ali ta je procjena previše optimistična, jer pretpostavlja da bi među njima moglo doći do neke vrste prosvjetljenja - kad bi samo prestali gledati televiziju i FOX News, kad bi samo malo više čitali i pretplatili se na *New York Times*, sve bi bilo kako treba.

Ali svako sa bosanskim iskustvom trebalo bi da zna da je to jalova nada, jer logika nacionalizma - a sve ovo je ništa drugo nego američka nacionalistička groznica - ne dozvoljava prisustvo alternativnih interpretacija. Narod u groznici ne vaga različite tačke gledišta, ne sudi racionalno stvarnost. Nacionalistički trans guta stvarnost, te narod u transu vidi samo vlastitu veličinu, samo svog vođu kako im obećava mesijansko spasenje. Narod u transu nacionalnog jedinstva neophodnog za rat protiv onih drugih, protiv neprijatelja čiji je navodni cilj da "nas" izbrišu sa lica zemlje, nema strpljenja za slabiće i kukavice koji svojim sumnjama škode jedinstvu naroda, u trenutku kad se radi o čistom preživljavanju. Taj trans ima vlastitu logiku i vlastitu nepokolebljivu inerciju, i tu nema nikakvog prosvjetljenja - u nacionalističkom diskursu, patriotizam se iskazuje apsolutnom vjerom, a ne racionalnom sumnjom. Taj trans se može završiti samo nacionalnom katastrofom, čišćenjem onih među nama koji su nečisti i nevjerni, političkom dominacijom fanatika i uništenjem volje građana, i na kraju krajeva, slomom ambicioznog nacionalnog projekta. Primjer Srbije bi u tom smislu trebao biti poučan, ali nevolja je u tome što su američke ambicije globalne, a ne lokalne.

Mnogi će čitalac pomisliti da sam lud kad kažem da je Bush početak kraja američkog nacionalnog projekta, ali teško će biti vladati zemljom u kojoj ga skoro polovina strašno mrzi, u svijetu u kojem ga skoro svi mrze. Jedini način je, naravno, neprestana proizvodnja neprijatelja, rata i nacionalnog transa - strategija spaljene zemlje - i to jednostavno ne može vječno trajati. Pitanje je samo čiji će to životi platiti, šta će sve biti razoreno, prije nego što se završi porazom Amerike.

Među američkim vojnicima u Iraku ima već više od hiljadu mrtvih i oko petnaest hiljada ranjenih. Nedavno je procijenjeno da broj iračkih žrtava dostiže oko sto hiljada - i to prije promjene u ratnoj strategiji vidljive u ravnanju Faludže, koja će se zasnivati na masovnim operacijama čišćenja. A i kod kuće je već počelo: Andrew Veal, dvadesetpetogodišnjak iz Georgije, izvršio je samoubistvo nekoliko dana nakon izbora, i to na Ground Zerou, na mjestu gdje su stajali tornjevi World Trade Centra. Andrew je vlastiti život prekratio iz simboličnog protesta zbog američke izborne katastrofe

Marlboro Man

U tom transu američka vojska mora imati bezuslovnu podršku — marinac je "naš" čak i ako je rat katastrofa

Marinac se zove James Blake Miller, dvadeset mu je godina. Fotografija je snimljena "nakon više od dvanaest sati neprekidne, pogubne borbe", i na njoj se vidi ispijeno lice uokvireno šljemom, garavo od ratničkih boja i vjerovatno dima spaljenih kuća. Na nosu ima mali ožiljak, kao da ga je okrznuo kuršum. Oči su mu hladne i sužene, nema tragova straha ili sućuti - očigledno se radi o prevejanom, iskusnom borcu. A sa usana mu visi svježe zapaljena cigareta - Marlboro Man se našao u Iraku.

Fotografiju je u Americi objavilo više od stotinu novina, a mogla se lijepo vidjeti i na televiziji. Marinca Millera su prozvali Marlboro Man, a pobornici rata su u njemu prepoznali "lice Faludže". Dan Rather, voditelj vijesti CBS-a, o toj je fotografiji rekao sljedeće: "Ovu (sliku) doživljavam lično. Ovo je ratnik sa pogledom na dalekom horizontu, osmatra opasnost. Gledajte je. Proučavajte je. Upijte je. Razmislite o njoj. A onda udahnite s ponosom. I ako vam se oči ne navlaže, bolji ste čovjek ili žena od mene."

Nije trebalo dugo da čitaoci raznovrsnih novina počnu protestovati, ali ako mislite da su protestovali protiv obožavanja lica potencijalnog ubice upakovanog reklamnom ikonografijom, bolji ste čovjek ili žena (žena sigurno) od mene. Mnogi su čitaoci protestovali protiv zloćudne *cigarete*. Izvjesni Daniel Maloney je u ljutitom pismu *Houston Chronicleu* napisao sljedeće: "Mnoga se djeca, naročito dječaci, igraju vojske, i voljeli bi oponašati ovog mladića. Očigledna poruka fotografije je da se poslije bitke treba opuštati uz cigaretu." Čitalac *New York Posta* je mislio da bi slika "marinca u tenku, ili kako pomaže drugom marincu, ili kako pije vode, imala pozitivniji utjecaj na vaše čitaoce".

Treba malo da ovo uđe u glavu - za jedan dio američkog stanovništva pušenje je veći zločin od invazije Iraka, ravnanja Faludže ili likvidiranja ranjenika u džamiji u Faludži - marinac koji je nedavno snimljen kako bez zadrške eliminiše "teroristu" za ljude bolje od Rathera i čitaoca bio bi hladnokrvni ubica, pravo "lice Faludže". Treba, dakle, malo da uđe u glavu patologija američkog nacionalnog//nacionalističkog transa u kojem neko kao Rather - navodni objektivni, solidni, cijenjeni novinar - cmizdri pred ikonom američkog "ratnika". U tom kolektivnom zanosu, stvarnost postoji i može se interpretirati samo kao dio zadate nacionalne mitologije, u kojem je sve - svaki zločin, svaka laž, svaki čin - unaprijed objašnjivo kao izraz "naše" veličine i neophodnosti borbe protiv "naših" neprijatelja. U tom transu američka vojska mora imati bezuslovnu podršku - marinac je "naš" čak i ako je rat katastrofa. U tom transu, američki vojnik ne može nikad biti ubica, samo ratnik; a cigareta je veći moralni kolaps od ubijanja "njihovih" ranjenika. U tom transu nema više razgovora - nacionalne svetinje su nedodirljive, zna se koji su naši i koji su njihovi, zna se da je nepokolebljivost neophodna nacionalna vrlina. U tom transu, Bush dobija izbore, a svima drugima će majke zaplakati, ako već ne plaču.

Ali ono što je na toj slici posebno zanimljivo jeste u kojoj je mjeri nacionalistička ikonografija uvezana sa korporativnom, reklamnom ikonografijom. Slika marinca

Millera aludira na ikonografiju kauboja (štaviše, zasniva se na njoj, kao što u svom članku u *The Nationu* pokazuje Naomi Klein) koji na mnogobrojnim reklamama za Marlboro isto tako zuri prema horizontu, hladnokrvan i usamljen u svojim kaubojskim avanturama, kao što je to nekad bio John Wayne, i kao što je to danas, čini se, George Bush. Mozak Dana Rathera je, pored nacionalističkog transa, izobličen westernima i reklamama - kad vidi garavo lice potencijalnog ubice, njemu oči zasuze, kao da mu u oči ide dim Marlboro cigarete. Čak su i sumanuti čitaoci prepoznali reklamu u slici marinca Millera. Jedino što nisu prepoznali da se tu reklamira sumanuti nacionalistički projekat, a ne cigarete. Uslovni nacionalni refleksi, neophodni za ubjedljivost nacionalističke retorike, razvijaju se na isti način na koji se razvijaju potrošačke potrebe - u ikonografiji Marlbora, čovjek puši zato što je američki muškarac koji voli slobodu i divljinu, a ne zato što je ovisnik o američkom nikotinu. Vještački razvijeni nagoni koji tjeraju građane da uniformno reaguju na zastavu, na himnu, na bajke o "našim" herojima i "našim" pravednim ratovima, na neobjašnjive, neuhvatljive, ali prepoznatljive navodne nacionalne osobine (ljubav prema nezavisnosti, hrabrost, odanost domovini, itd.) predstavljaju se, kako u nacionalističkoj, tako i u kapitalističkoj mitologiji, kao prirodni i neophodni i vrijedni poštovanja. Hladan pogled marinca Millera je *američki* pogled prema dalekom horizontu, izraz tipičnog američkog individualizma, a ne pogled nekoga ko je čitav dan ubijao i sad se možda raduje budućem obilnom obroku ili nekoj vrlo opojnoj drogi koja će sav taj heroizam učiniti podnošljivim.

Kad sam bio srednjoškolac, svoje smo školske knjige, iz nekog razloga, često nosili u plastičnim kesama koje su do nas dospijevale iz nekog duty-free shopa. Često je Marlboro Man znao u mene zuriti sa kese na dosadnom času marksizma ili odbrane i zaštite. Maštao sam tada, priznajem, kako jašem sam - individualac - kroz neku divljinu daleko izvan domašaja lekcija o otuđenju ili specijalnom ratu. Ima, otud, izvjesne ironije u tome što sam se dvije decenije kasnije našao licem u lice sa Marlboro Manom, koji će možda, negdje, nekad, biti savršen primjer otuđenja i specijalnog rata. A možda će biti na kesama iz duty-free shopa koje će djeca nositi u školu, djeca koja će na dosadnim časovima maštati kako likvidiraju "teroriste", dok ih sa suzama u očima posmatra ponosna nacija.

Mučnina

Takozvani rat protiv terora u Iraku, a i šire, zahtijevao je hitne i oštre mjere, a mučenje i slamanje zatvorenika su neophodni dio te politike

Na suočenju sa senatskim komitetom sazvanim da se pozabavi mučenjima u zatvoru Abu Ghraib, američki sekretar odbrane Donald Rumsfeld se izvinio, odbio da podnese ostavku i upozorio da ima još slika iz Abu Ghraiba i da su te slike mnogo gore. Prema informacijama *Boston Heralda* i britanskog *Mail on Sundaya*, te nove slike - ima ih, tvrdi se, oko hiljadu - između ostalog prikazuju američkog vojnika koji siluje Iračanku, neke njegove pobratime kako skoro na smrt prebijaju iračkog zatvorenika, a neke druge kako se iživljavaju na nečijem lešu. Postoji i video na kojem američki čuvari u Abu Ghraibu siluju dječake dok Donald Rumsfeld i njegovi ahbabi u Pentagonu još uvijek razmišljaju da li da objave te slike, ne bi htjeli da uznemiruju javnost. Neka javnosti, k'o vele, nek' spava ili se zabavlja silikonskom sisom.

Bushova propagandna mašinerija tvrdi kako je mučenje u Abu Ghraibu djelo nekoliko pojedinaca iz 372. čete Vojne policije, nekoliko "trulih jabuka" zanesenih slobodama, seksualnim i inim, koje u zatvoru uživaju čuvari. Kažu, Rumsfeld nije ništa znao, ni njegovi đenerali ništa nisu znali, a kamoli Bush, koji, kao što znamo, nikad ništa ne zna, nikad ništa neće ni znati, i na to je ponosan. Kao i uvijek kad je u pitanju Bushova hunta, radi se o lažima: Crveni krst i Amnesty International, kao i interni armijski izvještaj (kojeg se dokopao veliki Seymor Hersh, novinar *New Yorkera*) još su davno upozoravali na brutalne metode i svakodnevno mučenje u Abu Ghraibu. Povrh toga: u augustu prošle godine, upravnik logora u zalivu Guantanamo na Kubi, general Geoffrey Miller, poslan je u Irak kako bi unaprijedio "dotok informacija" od zatvorenika, pošto su informacije, bezbeli, uspješno tekle na Kubi. General Miller je prebačen u Irak po naređenju Ministarstva odbrane, kojim vlada gorespomenuti Rumsfeld. Vojnici mučitelji, kojima sad ne gine vojni sud, potvrdili su, prije nego što ućutkani, da je mučenje bilo na zahtjev Vojne obavještajne službe - oni su omekšavali sumnjivce, a onda bi ih preuzimali vojni obavještajci. Drugim riječima, mučenje je bilo sistematsko i planirano, a "trule jabuke" su samo izvršavale naređenja. Čovjeku dođe muka od pomisli da je mučenje na fotografijama samo predigra za pravu stvar, a još je teže shvatiti da se usred ovog skandala malo govori o toj pravoj stvari, o konačnom slamanju zatvorenika. Takozvani rat protiv terora u Iraku, a i šire, zahtijevao je hitne i oštre mjere, a mučenje i slamanje zatvorenika su neophodni dio te politike. Donald Rumsfeld, a bogami i neki od njegovih đenerala, ratni su zločinci jedan kroz jedan.

Teško je ne vidjeti na slikama koje su objavljene kako su sretni i opušteni muškarci i žene u američkim uniformama, dok se pred njima u bolu i poniženju valjaju ljudska tijela lišena lica i identiteta. Očigledno misle da je to što rade dobro, da ponosno izvršavaju svoju dužnost i da nemaju ama baš nikakvog razloga da ih bude stid. Njuška Chipa Fredericka, brkatog američkog narednika iz 372. čete, dok se ceri nad gomilom ljudskih tijela, palca uzdignutog u znak odobravanja, a ruke su mu u zelenim gumenim rukavicama, lice je Bushovog režima. Tekovine Bushove revolucije: rat kojem je bila i jeste potrebna rasistička histerija, kultura laži u kojoj ono što je očigledno i neposredno ne predstavlja nikakvu prepreku propagandi, potpuno odsustvo moralne odgovornosti prema svijetu i drugima, i na kraju,

prepoznatljivi nedostatak misli i sumnje kao izraz vođine snage (najbolje izražen svojevremenim izbornim sloganom Slobodana nam Miloševića "Tako treba") proizvode ratne zločine i zločinačke imbecile kao što su Chip Frederick i balkanski patrioti na sijelu u Haagu. Tako su se Bush i Rumsfeld pridružili plejadi velikana kao što su Milošević, Tuđman, a bogami i bivši prijatelj-pa-neprijatelj, takozvani Sadam Husein.

Čitaoci će mi oprostiti što skoro u svakoj kolumni opisujem svoja osjećanja. To ne radim iz terapeutskih razloga, nego zato što se racionalno, analitičko razmišljanje o sadašnjosti i budućnosti pokazalo nedovoljnim još tamo '91-'92. Da sam tad slušao i obratio pažnju na svoj bijes, strah i mučninu, umjesto prepuštanja seksu, alkoholu, mezi i lakim drogama, ne bi me šokiralo ono što nam se desilo. Drugim riječima, razum je odbijao da pojmi, ali žlijezde su sve znale. Ovih dana, nakon što se bijes iskristalisao u strah, strah se raskravio u mučninu, a ako je vjerovati prethodnim iskustvima, mučnina će se transformisati u euforiju koja prethodi katastrofi. O tom potom: sad se svakog jutra budim sa stomakom u grlu i čekam da vidim do čega je danas doveo američki patriotizam i mili mu islamski fundamentalizam. Treba, međutim, učiti, raditi, samoupravljati svaki dan, u ovakvom svijetu i još goroj Americi i sve je teže - mora se čovjek hvatati za svaku slamku.

Današnja slamka je Joe Darby, vojnik iz 372. čete koji je prijavio starješinama Chipa Fredericka i kompaniju. Iako su starješine možda bile u talu sa Chipom, Joe Darby je djelovao u skladu sa vlastitom savješću, uprkos propagandi i rasizmu i patriotizmu, koji su vjerovatno još moćniji i mučniji na terenu u Iraku. Joe Darby je odrastao u sirotinji u rudarskom gradu u južnoj Pennsylvaniji. Njegove bivše komšije objašnjavaju njegovu hrabrost time što je "dobro vaspitan… odgojen da razlikuje dobro od zla". Njegova porodica, koja živi u Marylandu, boji se, međutim, da će Joe u očima svojih saboraca u 372. četi biti izdajnik a ne heroj. Bilo kako bilo, Joe posjeduje ono o čemu Bush i Rumsfeld mogu samo sanjati - osjećaj ljudske i moralne odgovornosti koja nadilazi lojalnost uniformi, kao i poštovanje barem jednog raseljenog, bijesnog i uplašenog Bosanca svakodnevno ophrvanog mučninom.

deseksualizacija "onih drugih" kao i hiperseksualizacija "nas," što je operacija koja doživljava vrhunac, ili orgazam, u ratu. Zbog toga, ako ni zbog čega drugog, muškarcima bi se trebalo momentalno zabraniti da se ikad bave politikom.

Nemoguće je ne vidjeti tu poremećenu, podsvjesnu logiku u slikama iz Abu Ghraiba, čak i ako se radi o relativno malom broju objavljenih slika koje su podnošljive američkoj javnosti. Bog dragi zna šta je na ostalim slikama, ali nema sumnje da su u pitanju rituali seksualnog zlostavljanja koji pokazuju kako iračkim žrtvama, tako i simbolički prisutnom američkom narodu, da je američka kita poprimila globalne razmjere. Iz opuštenosti, odsustva srama i lagodnih osmijeha vojnika na slikama iz Abu Ghraiba jasno je da oni ne misle da bi bilo koji Amerikanac koji vidi slike bio uvrijeđen ili posramljen. Čini se da ti vojnici (uključujući i žene, što nema veze, jer je falus kolektivan i podsvjestan) očekuju pohvalu od publike svojih sunarodnjaka, koje predstavlja digitalni fotoaparat. Vojnici su poslušno izvršili rituale kojim se uspostavlja američka seksualna moć, a svako ko voli Ameriku želi da američka kita bude najveća. Vojnici na slikama očekuju da budu nagrađeni i pohvaljeni, jer su bili ponosni nosioci američke štafete.

Bušovska propagandna mašinerija očajno tvrdi da se radi o nekoliko "trulih jabuka", i da vojnici na slikama ne predstavljaju američki narod. Svakodnevno je sve očiglednije da to, kao i obično, nema nikakve veze sa istinom i da su za zločine u Abu Ghraibu odgovorni mnogi visoko plasirani đenerali, a bogami i Rumsfeld i njegovi došupnici. Ali povrh toga, na nivou kolektivne američke podsvijesti, Bush i njegov režim su odgovorni za kolektivne fantazije o američkoj političkoj i falusoidnoj moći. Dobro je, recimo, poznato da potpredsjednik Cheney, a i drugi članovi predsjedničkog kabineta, Busha često zovu Čovjek (*The Man*) - glavni Bushov kvalitet je tako navodna *muškost* njegovog karaktera. Shodno tome, irački fijasko je projekat čiji je cilj da se svijetu pokaže čija je kita najveća - sjetimo se samo prošlogodišnjeg spektakla-debakla, kad je Bush sletio na nosač aviona, i umaršira u kadar u pilotskom odijelu koje je velikodušno naglašavalo veličinu njegovih muda. Na transparentu iza njega je pisalo Misija završena (*Mission Accomplished*), a on je svijetu obznanio da je rat u Iraku sretno završen. Veza između gorespomenutih muda i efikasnosti Operacije Iračka sloboda bila je očigledna. Naravno, i muda i Operacija danas izgledaju malo drugačije.

O psihopatologiji američke nacionalne podsvijesti bezbeli bi se mogle knjige pisati, ali to će morati neko pametniji i strpljiviji. Moj trenutni problem je to što se Bush uselio u moju podsvijest - neku noć sam ga sanjao - gdje se pridružio Slobodanu Miloševiću, Ratku Mladiću i drugim nacionalnim kitama.

Nacionalna kita

O nacionalnoj podsvijesti koja je usko vezana sa kolektivnim fantazijama o moći, koje su često suštinski seksualne fantazije

Evo se navršava frtalj vijeka otkako su naši narodi i narodnosti drugu Titu na Dan mladosti po posljednji put predali Štafe- tu. Mnogi sredovječni jugonostalgičari će se prisjetiti proljetnih rituala na Stadionu JNA: vojnici, goli do pasa, mlatarаju drvenim puškama, predstavnici svih naših naroda i narodnosti trče u krug u narodnim nošnjama sa avnojskim bakljama u rukama, a na tribinama ljudski mozaik ispisuje poruke ljubavi i odanosti. Na kraju, neki omladinac ustrči do tribine na kojoj sjedi Drug Tito i uruči mu falusoidnu paliju. Ja se jasno sjećam neke ponosne omladinke koja stoji pred Titom, lice joj u visini njegovih prepona, dahće od uzbuđenja, u ručici joj kitoidni simbol ljubavi - nemoguće mi je sad iz te situacije ne iščitati raznovrsna psihoseksualna značenja.

Sletovi za Dan mladosti su bili neopaganski rituali u kojima se slavila vječna mladost i potencija velikog vođe, vrhunac procesa u kojem je kroz ruke naroda i narodnosti prolazila simbolična kita, čime joj je moć uvećavana nebrojeno puta. Onda bi se taj ojačani falus predao Titu koji bi tako još godinu dana, kao najveći sin svih naših naroda i narodnosti, imao u ime svih nas veliku kitu. Zbog prethodnog izlaganja, moja majka će me, bezbeli, dobro naružiti, ali cilj nije da se vrijeđa sjećanje, nego da se ukaže na činjenicu da je postojalo i postoji nešto što se zove nacionalna podsvijest, da je ta podsvijest usko vezana sa kolektivnim fantazijama o moći, koje su često suštinski seksualne fantazije i iz raznoraznih psihoanalitičkih razloga vezane za kitu, ili što bi rekao latinski narod, falus.

Psihoseksualna patologija svih naših naroda i narodnosti provalila je, naravno, iz kolektivne podsvijesti tokom prošlih ratova. Kad sam onomad na postdiplomskim studijama pisao rad za predmet Teorije feminizma, rad koji se bavio seksualnima zločinima nad bošnjačkim ženama, a i muškarcima, zaprepastila me je mjera u kojoj su ti zločini bili ritualizirani. U svakom svjedočenju koje mi je bilo dostupno i koje sam pročitao, bio je razaznatljiv isti morbidni dezen. Na primjer, svako silovanje je uključivalo više od jednog izvršioca, svako je bilo mali slet, što će reći da je uvijek bila publika kojoj je silovanjem zločinac iskazivao vlastitu potenciju, čime se uvećavala moć srpskog nacionalnog falusa; silovanje je uvijek uključivalo ritualno ponižavanje žrtve koje je istovremeno bilo ponižavanje etničke grupe (žene su, recimo, bile prisiljavane da mokre po Kur'anu), čime se apsolutno brisala individualnost žrtve; nož, kao klasični falusni simbol, bio je sveprisutan. A po srpskim logorima, scene seksualnog unižavanja i sakaćenja bošnjačkih muškaraca, od prisilnog oralnog seksa do odgrizanja genitalija, bile su svakodnevne. Strašno je o tome misliti i pisati, ali još je strašnije prepoznati kôd koji veže sve te zločine, shvatiti da postoji izvjesna zakonitost u nečemu što na prvi pogled izgleda kao nasumično divljaštvo.

Zločinački rituali su, takorekuć, slali kodificirane, simboličke poruke kako naciji žrtava, tako i naciji izvršilaca, a poruka je bila ista: naš nacionalni falus je najjači i najveći. Naša kita je veća od vaše - na nivou kolektivne podsvijesti, ratovi se vode zbog veličine kite. Otud je svaki nacionalni i nacionalistički projekat suštinski važna

Nesumnjivo lice

Još uvijek postoji nada da će američki građani na predstojećim izborima iskazati svoje sumnje u bušovski misaoni sistem

Polovinom aprila, pri kraju uživo prikazane konferencije za štampu, jedan novinar je upitao Georgea Busha da navede svoju najveću grešku nakon 11. septembra i moguće zaključke koje je iz nje izveo. Odgovara predsjednik Bush: "Volio bih da sam ovo pitanje unaprijed dobio, tako da sam mogao da planiram. (*Smijeh*). Siguran sam da će se istoričari osvrnuti i reći, bogamu, mogao je to bolje uraditi ovako, ili onako. Znaš, ja samo - siguran sam da će mi nešto pasti na pamet ovdje usred ove konferencije za štampu, uz ovaj pritisak da nešto odgovorim, ali još uvijek nije..."

Odlučeno je da se konferencija za štampu prikaže na televiziji, uprkos opravdanom strahovanju da će Bush pričati gluposti, zbog čega Bush bježi od konferencija za štampu kao dijete od kandžije. Nijedan od američkih predsjednika u istoriji nije imao manje konferencija za štampu. A i kad se obrati novinarima, pitanja i odgovori se unaprijed znaju i planiraju, novinari su dresirani a oni koji bi mogli postaviti nezgodna pitanja ne dobivaju riječ. U ovom slučaju, Bush se prevario i prozvao novinara koji mu je poslao grom iz vedra neba. Svo raskošno bezmozgovlje američkog predsjednika ukazalo se u boji na ekranu - nije, jadan, mogao proizvesti nikakvu misao na licu mjesta, jer mu nisu rekli šta da kaže, mada je ostavio otvorenu mogućnost da mu nešto padne na pamet, što se, kao što se i očekivalo, nije desilo.

Ali ono što je strašnije jeste da Bush, iskreno i pošteno, misli da je sve na svijetu i u Americi kako Bog zapovijeda. Uprkos tome što svjedočenja pred kongresnim komitetom zaduženim za istragu o obavještajnom kolapsu koji je omogućio 11. septembar pokazuju da je Bush ignorisao upozorenja i da je rat u Iraku bio planiran neposredno nakon 11. septembra, uprkos nekolicini nedavno objavljenih knjiga koje pokazuju u kojoj mjeri je 11. septembar iskorišten od strane Bushovog režima, uprkos tome što je Irak apsolutni i nepatvoreni debakl, kao što je to i rat u Afganistanu (koji je krenuo nagore pošto su se snage i sredstva usresredile na Irak), uprkos tome što je očigledno da u Iraku dobro biti neće i da terorizmu nema kraja - uprkos svemu, Bush ne može da se sjeti ni jedne jedine pogreške, i male su šanse da će mu ikad išta pasti na pamet.

U pitanju je, čini se, čovjek čije je ljudsko savršenstvo nagrađeno potpunim odsustvom sumnje u vlastitu vrijednost. U Planu napada (*Plan of Attack*), autor Bob Woodward (koji je onomad sa Carlom Bernsteinom raspakovao aferu Watergate) priča o planiranju napada na Irak u Bushovom kabinetu. Iako Woodward također govori o tome kako je 11. septembar upotrijebljen kao povod za invaziju Iraka, Bush se u knjizi prikazuje kao odlučan lider, kao neko ko ni u jednom trenutku nije imao nijedne sumnje u ispravnost vlastitih odluka. U naopakom svijetu u kojem je Bush najjači i najkomotniji, odsustvo sumnje je dobra stvar - Bijela kuća je zvanično odobrila i preporučila Woodwardovo štivo, jer je u njoj vidljiva snaga Busha kao vođe.

Odsustvo sumnje je, kao što je to pokazao incident na konferenciji za štampu,

zapravo odsustvo misli - Bushova samouvjerenost proizilazi iz patološke nesposobnosti da se intelektualno suoči sa stvarnošću, da kroz sumnju, kroz logičko prebiranje raznih mogućnosti, spozna neposredno - što bi trebalo da bude problem jer politika mora da se bavi neposrednim. Ali nećeš majci. "Moj zadatak", nedavno je izjavio, "jeste da, kao, mislim izvan granica neposrednog." (U tom "kao" sadržana je sva suština bušovske misli.) Ono što je nastrašnije i najžalosnije u svemu tome jeste što je u pitanju predsjednik zemlje koja voli da misli da je neposredna posljedica ideja Francuske revolucije, da je potomak prosvjetiteljskog Razuma, da je vrhunac civilizacije (tzv. zapadne) koja se diči da je kolijevka demokratije - predsjednik Amerike je neko čiji je najjači kvalitet apsolutno odsustvo sumnje.

Bez obzira na ostale zaostavštine tzv. zapadne civilizacije (kolonijalizam, rasizam, nacionalna država, genocidi, logori, itd), ne može se poreći da je jedno od nasljeđa Prosvjetiteljstva upravo tradicija sistematske sumnje kao neophodni sastojak bilo kojeg javnog diskursa (filozofija, umjetnost, štampa, politika) - teško mi je ne sjetiti se Kiša koji je učio mladog pisca da je njegovo "oružje sumnja". Bušovska epistemologija, s druge strane, čudni je potomak srednjovjekovnog jednoumlja (kao, uzgred budi rečeno, i Mel Gibsonova *Pasija*, taj srednjovjekovni film). Kad ga je Woodward u svojoj knjizi upitao da li se u vezi sa Irakom posavjetovao sa svojim ocem, Bush mu je odgovorio da nije, ali da se posavjetovao sa Višim Ocem. Umjesto Sumnje i Razuma, Bush telefonom priča sa Gospodom Bogom i na osnovu tih razgovora, bez ikakve sumnje, započinje ratove. To je, da se ne lažemo, strašno.

Siguran sam da će me čitaoci pitati, kao što su me već pitali, otkud toliki bijes prema Bushu i današnjoj Americi, koja je, uprkos najmanje polovini antibušovskog stanovništva, uključujući i mene samog, dozvolila da im idiot kroji kapu. Bijes je, kao i svaki bijes, posljedica straha više nego ičega. Strah me je da živim u ovakvom svijetu, strah me je da će biti još gore. I strah me je da sam nemoćan, kao i velika većina svjetskog stanovništva koja nema telefonsku vezu sa Bogom. Strah me je jer je ono što sam mislio da je moje glavno, zapravo jedino, oružje - sumnja - potpuno lišeno ubojitosti nakon serije poraza koja je počela sa jugoslavenskom katastrofom i genocidom u Bosni, a evo kulminira sa globalnom situacijom kojom dominiraju nesumnjivi fanatici.

Još uvijek postoji nada da će američki građani na predstojećim izborima iskazati svoje sumnje u bušovski misaoni sistem. Ako se to ne desi, telefon gospodnji će biti zauzet na vjeke vjekova. "*This is*", da još jednom citiram predsjednika najjače zemlje na svijetu, "*historic times*". *Ovo je istorijska vremena*.

Nezamislivo

Realnost koju je Bush proizveo nedostupna je razumu dobrih Amerikanaca

Nedavno sam proveo nekoliko dana u gradiću u državi Michigan po imenu Kalamazoo, gdje sam se obraćao i pričao sa studentima malog koledža, pošto im je, nesretnicima, moja knjiga ove godine bila obavezno štivo. Michigan je jedna od država u kojima su Bush i Kerry manje-više bare-bare, ali svi ljudi sa kojima sam ja pričao u Kalamazoou mrze Busha. To, naravno, ništa ne znači - ljudi sa kojima sam ja kontaktirao čitaju knjige, te tako nisu nikako uzorak glasačkog tijela koje se pali na Busha.

Najviše vremena sam proveo sa izvjesnim Andyjem, čovjekom mojih godina, koji, međutim, izgleda mnogo mlađi. Andy je sušta dobrota - porijeklom iz Milwaukeeja, zrači stereotipno srednjozapadno poštenje, iskrenost i velikodušnost. S njim sam se sit nadiskutovao o politici, što je samo po sebi žalosno. On je pisac i strašan čitalac, kao i ja, ali smo slabo pričali o književnosti. Politika guta sve, otrovala je prostor među ljudima, te smo mi tabirili kako mračnu prošlost tako i mračniju budućnost. Andy vjeruje, za razliku od mene, da će Kerry pobijediti, zato što će instinkti samoočuvanja primorati, veli, američku srednju klasu da konačno prepozna vlastite interese i skine Busha sa grbače napaćenog američkog naroda. Andy mi je, međutim, priznao da je prije invazije na Irak vjerovao da Sadam ima sredstva masovnog uništenja, a još uvijek mu je teško da odbaci uvjerenje da su Bush i njegov dvor imali iskrene i dobre namjere da skinu Sadama sa iračke grbače i instaliraju demokratiju, što se sve, sad mu je potpuno jasno, izvrglo u spektakularnu katastrofu.

Andy nije nimalo glup. Ono što ga čini sklonim da vjeruje svom predsjedniku je, zapravo, vjera da je razum (a ne pohlepa ili volja za moć) ono na čemu svako - pa čak i Bush - zasniva svoje odluke, pri čemu dominacija razuma primorava da se razmotre sve date mogućnosti i, možda, naprave mnogi kompromisi. Zlo koje je Bushova mašinerija proizvela nije bilo dio njegovih planova - zlo je čisto posljedica nepromišljenosti, pogrešne primjene razuma. Budući pošten i velikodušan, Andy ne može da zamisli da bi neko mogao tako cinično i sistematično da laže, da tako hladnokrvno žrtvuje ljudske živote. Sa iračkom katastrofom, sa činjenicom da je 11. septembar zloupotrijebljen, može se suočiti samo ako su greška, a ne iskalkulisani plan. Bush je, tako, samo iščašenje američkog razuma, izvaljen zglob na glasačkom tijelu, i na sljedećim izborima će to tijelo da namjesti to iščašenje. Andy vjeruje u razumnost američke srednje klase, vjeruje da će, kad prepozna laži i prevare - a to se već trebalo desiti - izbaciti lažova i prevaranta iz Bijele kuće. Razum je uvijek moralan, pretpostavlja Andy, čak i ako dođe do grešaka, i ta moralnost ga na kraju krajeva koriguje.

S druge strane, meni nije nikad na pamet palo da bi sredstva masovnog uništenja uopšte mogla postojati, niti sam čak i na trenutak pomislio da Busha boli dupe kako za irački, tako i za američki narod. Logika bušovskih operacija je itekako razumna, ali samo ako se prihvati da je poriv iza njegovih projekata pohlepa i volja za moć. Bush je glup, ali nije lud - logika njegovih namjera je potpuno jasna: rat protiv tzv. terora omogućava nacionalnu mobilizaciju i razjarivanje patriotizma, dok istovremeno služi

kao izgovor za američke neoimperijalističke projekte. Jasno mi je da je Bush spreman na sve, dok Andy misli da će razum - možda razum američkog naroda i njegove srednje klase, ili, za šta su šanse minimalne, Bushov razum - na kraju krajeva nadvladati.

Iako smo istih godina, Andy me podsjeća na mene kad sam bio mlađi - na mene početkom devedesetih - kada sam i ja mislio da ne može doći do onoga do čega će doći, jednostavno zato što mi je to bilo nezamislivo. Sjećam se kako sam gledao zloglasni Karadžićev govor u Skupštini, kada je obećao genocid bošnjačkom narodu, i kako mi je bilo jasno šta kaže, ali ipak nisam razumio. Mislio sam da blefira, pošto nisam mogao zamisliti da geografski i kulturni prostor koji sam sa njim dijelio može proizvesti razum koji je u stanju da isplanira genocid. Dok sam ga gledao i slušao šta govori, Karadžić mi je bio nezamisliv, pošto sam ga ja spoznavao unutar okvira vlastitog *dobrog* razuma (*dobrog* utoliko što nije u stanju da misli a da ne uzme u obzir vrijednost života drugih ljudi), a njegov razum je operisao na sasvim drugom nivou.

Drugim riječima, nisam mogao ni da počnem da zamišljam ono što je bila njegova realnost, i ono što je - već u trenutku dok je držao govor - postala naša realnost. Došlo je do totalnog poraza mašte - do trenutka u kojem moj razum i moja mašta nisu bili u stanju da zamisle ono što se već dešavalo.

To mi se neće dvaput desiti. Zdušno sam ubjeđivao mladog Andyja da će se, ako - zapravo, kad - Bush pobijedi, početi dešavati nezamislivo, zapravo da se nezamislivo već dešava. Znam da sam mu izgledao paranoičan, ili barem istraumatiziran ratom u Bosni, dok sam mu pokušavao objasniti kakva je moralna katastrofa mučilište Abu Ghraib, kako su Rumsfeld i njegovi došupnici, po haškim kriterijima, najobičniji ratni zločinici, kad sam mu govorio da postoje (kako to dokazuje Seymor Hersh) tajni logori u kojima mnogi Iračani i drugi "teroristi" svakodnevno *nestaju*, da su takozvani "kontraktori", koji rade za američke korporacije unajmljene da obavljaju poslove kojih se vojska libi, uključujući mučenje i likvidacije - da su ti "kontraktori" najobičniji plaćenici među kojima su kako bivši pripadnici južnoafričkih eskadrona smrti, tako i srpsko-hrvatski veterani bosanskih bojišta, među njima sigurno i pokoji znani nam krvolok.

Dok sam mu sve to, sa paranoidnom strašću, govorio, vidio sam na njegovom licu da mu je nezamislivo ono što se već dešava. I u tom trenutku mi je bilo jasno da je Bush već pobijedio, zato što je realnost koju je proizveo nedostupna razumu dobrih Amerikanaca.

Okrajak

Sve dobro što nam se desi samo je izuzetak, uči nas iskustvo bezbrojnih generacija

Početkom osamdesetih, moj otac je često poslovno putovao u popularno inostranstvo. Bilo je to u mojoj porodici, a vjerovatno i šire, vrijeme relativnog obilja. Sa svakog putovanja otac je donosio inostrane poklone: pored ploča sa spiska koji bih mu ja dao da traži po stranim radnjama (ploče sa muzikom koje je on skupno zvao "struganje"), donosio je i stranjsku čokoladu (Toblerone ili Milka, za razliku od našeg Brace ili naše Seke), a ponekad i najmodernije, po sarajevsko-bosanskim standardima, patike ili farmerke. Čokoladu nam je svečano predavao uz kraće izlaganje čija se suština svodila na rečenicu: "Nemojte se navikavati na čokoladu." Što se tiče patika, one su bile obično dva broja veće, a farmerke su se morale potkraćivati, sve u očekivanju pubertetskog porasta. U novim patikama (čiji bi se prazni vrhovi ponekad uvrnuli nagore, kao kod opanaka) nije se igrao fudbal, niti se hodalo po blatu, a nove farmerke su se oblačile samo kad se izlazilo - po povratku kući, morao sam se presvući kako ne bih razvlačio nove farmerke. Kućna odora je, naravno, uključivala stare farmerke, od prije par godina, koje su nakon prvobitnog podšivanja morale nekoliko puta biti odšivane (zbog ubrzanog rasta), pa su na dnu nogavica imale nekoliko štrafti tamo gdje su bile podvijene - tim godovima se mogla izmjeriti starost kako farmerki, tako i njihovog mlađanog nosioca. I dan danas, moram priznati, ja imam nove farmerke za napolje i stare za u kući, samo što se više farmerke ne podšivaju, jer više ne rastem, niti ću ikad više rasti.

Moji roditelji i njihova generacija su odrasli u siromaštvu koje je njihovoj djeci bilo nepojmljivo: moj stari je jedan od desetoro djece, pa je bilo vremena, oko onog rata, kad je bio samo jedan par cipela na njih desetoro, te su zimi morali u smjenama ići napolje da pišaju, a naslušao sam se i priča u kojima trče bosi po snijegu, a onda stanu u svježu kravlju balegu da oktrave stopala. Cipele su, kad ih je bilo, upotrebljavane sve dok se ne bi raspale, čokolada im je bila mislena imenica, a farmerke nisu uopšte ni postojale. Otud je generacija mojih roditelja obučavala svoju razmaženu urbanu djecu za život u hipotetičnom, budućem siromaštvu: ne samo da se nismo smjeli navikavati na čokoladu, nego smo morali čuvati i nositi do iznemoglosti ono malo farmerki što nam je dopalo. I u situaciji (relativnog) obilja bilo je neophodno očuvati živo sjećanje na neimaštinu - svaki dom je istovremeno bio i hram u kojem se klanjalo sjećanju na nekadašnju sirotinju, iz koje smo se, eto, teškim radom i privremeno, izvadili. Ali ta sirotinjska propaganda je bila usko vezana i za osjećaj krivice u generaciji koja je iz sirotinje došla na nivo urbane srednje klase i čiji je svaki pripadnik imao bliske rodbine kojoj je čokolada bila nepotrebni, inostrani luksuz. Mi, djeca, smo se, naravno, podsmijevali toj sirotinjskoj psihozi i odbijali da razgodimo čokoladu - uz inat i veliko zadovoljstvo istog dana bismo proždirali kompletnu ogromnu Milku.

Uprkos našim razmaženim naporima, primila se ta sirotinjska propaganda, možda zbog rata, izbjeglištva i povratka opšte neimaštine, a možda zato što kako čovjek stari, tako više liči na svoje roditelje, vjerovatno oboje. Moja žena, Amerikanka, povremeno zabavlja naše prijatelje pričajući im kako sam je jednom natjerao da izvadi komad hljeba iz smeća i pojede ga. Ona, naravno, pretjeruje, jer ja sam samo bio ukazao na komad hljeba koji ona nije pojela i naglasio da se hljeb *nikad* ne smije

bacati u smeće. Suština je, očigledno, ista i u mojoj i u njenoj verziji: u vrednosnom sistemu neimaštine, koji je uprkos relativnom obilju duboko usađen u moj um, hljeb - ta osnovna jedinica prehrane, ta osnovica preživljavanja u svakom belaju - ima najveću moguću vrijednost. Kod mojih roditelja, ne samo da se hljeb nije bacao, nego se vekna hljeba nije smjela na stolu ostavljati naopako, jer je to nekako bilo nepoštivanje hljeba.

Tako su nas učili. Kao što su nas učili da je okrajak hljeba najbolji, mada smo mi više voljeli meku sredinu, da je najslađe glodati meso oko kostiju, mada je najmesnatije meso nama bilo mnogo ukusnije, da je zagoreni, hrskavi krompir u tepsiji nešto divno, mada nam je rezao desni. Ja još uvijek uredno i predano stružem zagoreni krompir, glođem meso oko kostiju kako sa svog, tako i sa ženinog tanjira, a bogami žvaćem i okrajak, jer okrajak je, kao što svi znamo, najbolji.

To jest, bio je donedavno. Tek mi je neki dan svanulo - i to mi je došlo kao potpuni šok i o tome ne mogu da prestanem da mislim - da okrajak nije uopšte najbolji. Nema nikakvog naučnog ili razumnog razloga da se vjeruje da su okrajak, ili meso oko kostiju, ili zagoreni krompir, najbolji. Sve je to, shvatio sam, bila sirotinjska propaganda, čiji je krajnji cilj bio da se ništa ne baci, da se sve pojede, da se djeca i odrasli ne naviknu na sredinu hljeba, ili mesnato meso, ili nezagoreni krompir, jer ako odbace okrajak, u krajnjem ishodu će se navići na čokoladu, i onda, i onda… i onda neće biti spremni kad sirotinja ponovo postane uobičajena, kad se s gnjevom vrati neimaština. Jer sve dobro što nam se desi samo je izuzetak, uči nas iskustvo bezbrojnih generacija - nekima je na vjeke vjekova dopala Milka, a nama valja glodati okrajak, pa kad već moramo, lakše je ako mislimo da je okrajak najbolji.

****

U prošloj kolumni *Popis stanovništva* napisao sam da je Argentina osvojila Svjetsko prvenstvo 1990, što, naravno, nije tačno: Argentina je u finalu izgubila od Njemačke, u groznoj utakmici. Nemam načina da objasnim tu grešku, pošto živim u ubjeđenju da bih, da me neko probudi usred noći, odrecitovao svjetske prvake. U svakom slučaju, zahvaljujem se čitaocima kojima nije bilo mrsko da me naruže zbog šlampavosti.

Popis stanovništva

Deveranje sa identitetom je ozbiljan, naporan i dozlaboga dosadan posao

Skoro svaka američka reklama za pivo ima strukturalno istu priču: kad je mužjak suočen sa izborom između svog omiljenog, hladnog piva i žene koja izgleda kao supersonični model, mužjak će vazda izabrati pivo. Varijacije na ovu temu su mnogobrojne, i često uključuju ponižavanje žena - zloglasna Budweiser reklama u kojoj konj prdne ženi u lice tipičan je primjer. Ekonomsko-propagandna poruka je, naravno, da je identitet mužjaka određen pivom, i da je žena (manje vrijedna od flaše piva koja obično košta manje od jednog dolara i ima ukus rashlađene mokraće) suštinski neprijatelj mužjaštva. U trenutku kad mužjak u reklami odbaci ženu i prihvati pivo, on prihvati beskonačni svijet mužjaštva, u kojem se pije pivo, priča o ženama, a muška solidarnost je nesalomljiva. Problem je što je ta solidarnost nemoguća bez žena, jer one konstantno jurišaju na kapije muške tvrđave, zbog čega mužjaci moraju da održe jedinstvo, naročito što znaju da će tvrđava pasti - žene će se u zidine uvući u trojanskom konju biologije. Pivske reklame nameću model u kojem je stožer te muške zajednice pod ženskom opsadom *Budweiser* ili *Miller Genuine Draft* ili neko drugo grozno pivo. Caka je da je upravo to pivo, pored toga što ga veže sa ostalim sličnim mužjacima, oznaka *individualizma*, jer se u kapitalizmu pojedinac identifikuje kroz seriju izbora na slobodnom tržištu - identitet pojedinca je prepoznatljiv po proizvodima koje upotrebljava. Zbog toga potrošnja piva nije samo stvar opijanja ili gluvarenja sa jaranima, prije povratka u brak kojim vlada žena (češće dvokrilac nego supersonični avion) - u svijetu umobolnih reklama, potrošnja piva je potvrda vlastitog identiteta, izraz duboko usađene ljudske potrebe za individualizmom.

Sve mi se ovo nametnulo nakon što sam na aerodromu, na putu za Montreal, spazio reklamu u kojoj žena (supersonični model, bezbeli) govori nekome kako više ne može s njim jer je onaj drugi jači i ljepši i ne može da mu odoli, da bi se ispostavilo da je slušalac flaša *Budweisera*, a da je onaj drugi flaša *Miller Genuine Drafta*. U manje od trideset sekundi, bilo je vidljivo ostvarenje kapitalističke utopije - identitet pojedinca je bio apsolutno jednak proizvodu, roba je potpuno izbrisala ljudskost.

A u Montreal sam krenuo na književni festival, pod nazivom Blue Metropolis. Već se mjesecima dogovaramo oko svih logističkih detalja, da bih ja neki dan na websiteu Festivala pronašao da sam predstavljen kao pisac iz Srbije (*Serbia*). Naravno, odmah me je, što bi se reklo na srpskom, spucala ćiza, te sam počeo da se prepirem sa organizatorima i da sebi paranoidno opisujem zavjere u čijem je centru neki srpski patriota, zaposlen od strane Festivala, koji na mojoj grbači crta mapu Velike Srbije. Bio sam u iskušenju da otkažem svoje učestvovanje, ali onda bih propustio priliku da razjasnim i suočim se sa zabludama, predrasudama i lažima. A baška što ta "greška" ukazuje na činjenicu da organizatori zglave nisu pročitali moje knjige, i da ih sada valja prisiliti da to učine. Organizatori se, naravno, izvinjavaju, a meni se malo gaducka kad pomislim da ću prije bilo kog izlaganja ili čitanja morati da potvrdim svoj bosanski identitet, da obznanim rezultate (zvanične, ali ne i stvarne) popisa stanovništva u svojoj glavi. Nema mi druge - razlika između Bosne i Hercegovine i Srbije je značajna: nekih 200.000 mrtvih, a na stranu to što sam mnogo više vremena u svom životu proveo u Šangaju nego u Čačku. Ali da bih zaista potvrdio

svoj bosanski identitet, morao bih da ispričam dugu i komplikovanu priču svoje porodice, kako sa očeve, tako i sa majčine strane, i da navedem sve sulude etničke kombinacije i tzv. miješane brakove u široj porodici, plus da objasnim kako me je urbano Sarajevo definisalo kao ličnost, a onda i da dodam da ovih dana imam više rodbine i prijatelja po raznovrsnim inostranstvima nego u domovini. I još bih morao da objasnim kako je moj "identitet" u rodnoj Bosni, koja stenje pod čizmama predstavnika konstitutivnih naroda, ne samo sumnjiv nego i nestvaran. Ukratko, morao bih da napišem još jednu knjigu, nalik na one koje sam već napisao, a koje gorespomenuti organizatori nisu ni pročitali. Ukratko, deveranje sa identitetom je ozbiljan, naporan i dozlaboga dosadan posao. Nije onda ni čudo da je umobolnost kapitalističke identifikacije primamljiva našem svijetu, ljudima koji dolaze sa prostora gdje su granice ličnog i državnog suvereniteta crtane krvlju. Dođe mi da budem pivo - Sarajevsko pivo, malo slatkasto i gorko, neuspješno ohlađeno u zdepastoj flaši.

Ali sjetim se kako je na popisu stanovništva 1991. (koji je, naravno, bio proba za izbore koje su dobile nacionalne stranke) moj drug Peđa K. sebe definisao kao Argentinca, a u rubrici Vjeroispovijest naveo: Maradona. To je bilo manje od godinu dana nakon što je Argentina, pod dirigentskom palicom malog Diega, ponovo osvojila Svjetsko prvenstvo. Bilo mi je, naravno, šega kad je Peđa to uradio, ali sad se toga sjećam kao divnog, romantičnog momenta, kao posljednjeg trenutka kad je vjera u komplikovanu, nepredvidljivu ljepotu svijeta bila moguća - oličena, recimo, u lopti koju je Maradona, okružen petoricom italijanskih odbrambenih igrača, doturio dugokosom Canigiai. Tog ljeta 1991, čini mi se, svijet je počeo da poprima zločinačku jednostavnost: sva blaga čovječnosti razdijeljena su među raznim konstitutivnim narodima ili među bljutavim pivima. Zato bih volio da mogu da se organizatorima Festivala, a i svim zainteresovanima, identifikujem kao Pisac po narodnosti. A Vjeroispovijest da mi bude Bruno Schulz.

Povratak u budućnost

Nova godina je trenutak kad se, tačno u ponoć, stupi iz sadašnjosti u budućnost, bez ikakvih posljedica, dok je sve pod kontrolom i svi pod gasom

Flora i fauna, *Fudbaleri i timovi*, *Životinjsko carstvo*, i, najljepše od svih, različita izdanja *Figurine Panini* koja su prethodila Svjetskim prvenstvima u fudbalu - skupljanje sličica bila je dominantna aktivnost mog djetinjstva. To je bilo mnogo prije interneta i kompjuterskih igara. Zapravo, moje djetinjstvo je bilo tako davno da se sjećam parnih vozova: pošto smo odrasli pored stare željezničke stanice (gdje je danas Kolodvorska ulica), znali smo se zavlačiti ispod vozova i povući neku ručku odmah pored točkova, samo da bi vidjeli kako, šišteći, izlaze oblaci pare.

Nije to bitno: od svih sakupljačkih projekata, prvi se (besmisleno) zvao *Oto-moto*. To su bile jedine sličice koje su zahtijevale ljepilo (Karbofix), za razliku od, recimo, *Figurine Panini* koje su bile blaženo samoljepljive. *Oto-moto* su bile sličice automobila: od Forda-T i prastarih Bugattija, do "bube," "princa" i trabanta, od prvih prototipa sa parnim mašinama do američkih oldsmobila i cadillaca koje niko nikad nije vidio, osim na sličici. Jedan dio albuma bio je posvećen automobilima budućnosti: ti su bili dozlaboga aerodinamični, kosmičkog dizajna, implicirali su brzine o kojima sićušni socijalistički dječaci nisu mogli ni sanjati. Štaviše, ta kosmička aerodinamičnost je nagovještavala budući svijet koji je bio daleko izvan domena čak i naše nezajažljive mašte, svijet u kojem je, ko bi znao, bila moguća kolonizacija Marsa, ili rat svjetova, ili ljudska bića čija su se tijela deformisala pa su im glave veće od guzice, ili inteligentne kompjutere (koji su se tad isključivo pojavljivali kao likovi u naučno-fantastičnim pričama). Ukratko, ti automobili su bili simboli beskonačnih mogućnosti budućnosti, a te mogućnosti nisu bile samo stvar tehnološkog napretka: što je čovjek mlađi, to mu je budućnost *beskonačnija*, pa je naša dječačka budućnost bila doslovno nesagledliva.

Nedavno sam na ulici spazio automobil budućnosti koji je bio drito iz *Oto-moto* albuma: iste aerodinamične linije, ista špicasta hauba, isti dizajn ni nalik na trabanta. I odjednom sam shvatio da na ulicama Chicaga, a bezbeli i šire, postoji veliki broj iz dijela *Oto-moto* albuma posvećenog dalekoj budućnosti. Problem, naravno, nije u tome što sam ja prespavao munjeviti napredak automobilske industrije. Problem je u tome što mi se čini da sam stupio u ono što je nekad bilo nepojmljivo i beskonačno. Ne samo da je budućnost stigla, nego joj se sad vidi kraj i očigledno je da ne samo da nije više beskonačna, nego i da joj je kraj iza ćoška. A na kraju budućnosti, ostaje samo prošlost.

Potpuno mi je jasno da je to vjerovatno simptom starenja i tzv. sredovječne krize, kao što je i moguće da je svako ljudsko biće u nekom trenutku osjetilo da ga je vrijeme prešišalo. Sjećam se kako je moj deda Ivan, izdanak generacija ukrajinskih seljaka koje su, kao i on, u polju crnčile od jutra do sutra, na selu jednom sa mnom gledao košarku na crno-bijelom televizoru. Prvo mu nije bilo jasno otkud ti crni ljudi, onda mu nije bilo jasno što bezveze trče kao pogubljene kokoši, a kad sam mu ja pokušao objasniti smisao i pravila te igre, on je rekao: "Ja mislim da ja to neću

nikada razumjeti." Nekoliko godina kasnije, potonuo je u noćnu moru senilnosti, gdje je centralno mjesto zauzimao dom u Ukrajini koji je on napustio sa dvanaest godina - ostala mu je samo halucinatorna prošlost.

Na stranu, međutim, to univerzalno, transhistorijsko deveranje sa prebrzom budućnošću - čini mi se da je današnja budućnost stigla prebrzo zato što ju je sve teže i teže zamisliti. Nismo mogli zamisliti katastrofu u Bosni, iako smo je lako mogli predvidjeti, ni zločine koje su bile u stanju činiti dojučerašnje komšije. Nismo mogli zamisliti sveprisutnost interneta i satelita i kamera koje osmatraju i prepoznaju moguće teroriste. Nismo mogli zamisliti 11. septembar ni Irak ni Busha ni količine laži koje iz svega toga proizilaze. Najgore u svemu tome je što je teško bilo primijetiti trenutak kad smo skliznuli u nepojmljivu budućnost: ne znam u kome trenutku su se na ulicama ukazali automobili iz budućnosti, ali sad ih ima kud god da pogledam.

I tek sad mi je jasno čemu smo se to radovali na svim tim novogodišnjim proslavama, iako je budućnost uvijek bivala sve gora i gora: Nova godina je trenutak kad se, tačno u ponoć, stupi iz sadašnjosti u budućnost, bez ikakvih posljedica, dok je sve pod kontrolom i svi pod gasom. Nova godina je, drugim riječima, trenutak u kojem je budućnost bila primjetna i dobroćudna. Nismo slavili dolazak budućnosti koliko smo se nadali da, ako smo u prvoj minuti budućnosti veseli, onda će možda ista biti malo podnošljivija.

Pa ipak, ja mislim da ja to nikad neću razumjeti. Sjetim se samo jednog od dječaka s kojima sam onomad razmjenjivao sličice. Njega smo uvijek zajebavali da je glup - djeca k'o djeca - i podsmijevali se njegovim provalama. Jednom se bio nešto zamislio i mi ga priupitali o čemu to razmišlja. A on kaže da je zamišljao kako će u budućnosti biti laserski pištolji, i kad te ti pogode u glavu, postaneš pametan. Ako se ti pištolji ukažu prije nego što mi se zanavijek zamandali kapija budućnosti, ima da im se odmah nacalim kao meta, u nadi da će me strefiti u ćelenku, i da ću onda razumjeti ono što mi je kao dječaku izgledalo jasno i beskonačno, a sad me plaši i zbunjuje, zato što polako, polagano nestaje.

Sedam posljednjih riječi

Kako sam odlučio da naučim ruski i kako su mi se ti časovi isplatili

Iz razloga nejasnih i meni i drugima, odlučio sam da naučim ruski. Dijelom je to zato što sam, kao dijete samoupravnog socijalizma, imao ruski jezik kao obavezan predmet u osnovnoj školi - naučio sam nešto malo ruskog prije tridesetak godina, pa, reko', da se ne baci. Isto tako, povremeno imam potrebu da nešto novo naučim, da se ljudski proširim, a ruski jezik mi izgleda lagan. Glavni razlog je, međutim, što me već odavno mori želja da na ruskom čitam Tolstoja, Čehova, Babelja ili Nabokova, što imam neobjašnjivu ali jasnu potrebu za poezijom koja klija iz mekih slavjanskih konsonanata.

Elem, našao sam nastavnicu na internetu. Zove se Ljudmila i prvi put smo se sastali u nekoj kafani. Ljudmila je odmah počela sa mnom da priča na ruskom - ja sam, naravno, dosta toga razumio, ali nisam mogao ni beknuti. Rekla mi je da je u Chicagu već četrnaest godina, da je iz Moskve, da tu i tamo predaje poslovnim ljudima koji idu u Rusiju da se bave nekim biznisom. Tu smo malo ćakulali - ja na engleskom, ona na ruskom - i dogovorili se da na časovima na ruskom čitamo *Majstora i Margaritu* Mihaila Bulgakova, što je njena omiljena knjiga, a ni meni nije mrska. Prvi čas je, međutim, morao sačekati par sedmica, jer je Ljudmila trebala da ide na plastičnu operaciju. Trebalo je da joj nešto poprave na čelu, ali ja nisam uspio skontati ili vidjeti šta je bio Ljudmilin čelni problem.

Prvi čas je bio u Ljudmilinom stanu, a ona me je dočekala sa maramom na glavi i tamnim naočalama, kao da čas inkognito drži Greta Garbo. "I am ugly" ("Ružna sam"), rekla je, sa mekim ruskim akcentom, kao da mi se izvinjava. Ja sam odmah izvadio Bulgakova, rječnik, svesku i dobro našiljenu olovku, spreman da učim, ali ona je prvo htjela da malo popričamo. Nije joj bilo jasno šta se desilo sa Jugoslavijom - otkud rat, otkud nove državice. Njima je u Rusiji Jugoslavija izgledala kao odlična država. Ona se sjeća jugoslovenske kobasice, koju je bilo teško naći i koja je bila skupa, ali mnogo bolja od sovjetske. Kad je onomad radila kao prevodilac sa njemačkog, znala je naletiti na jugoslovenske delegacije, i njoj su ti Jugosloveni izgledali kao zapadnjaci - visoki, zgodni, u odijelima koja su izgledala basnoslovno skupa. A i dan danas se sjeća para jugoslovenskih čizama, do koljena, koje su koštale osamdeset rubalja kad je njena plata bila sto dvadeset.

Kako se mogla raspasti država sa takvim ljudima, kobasicom i čizmama dokoljenkama? Tu ja počnem petljati na ruskom, pošto mi je fond riječi oko sedam, objašnjavati ono što nije lako objasniti na engleskom ili bosanskom, sve i kad mi ne bi bilo užasno mrsko objašnjavati nesreću tog reda veličine. Moje objašnjenje se svodilo na sljedeće: sistem nije valjao, vojska je imala previše para i vremena, izvjesni političari su bili spremni poslati stotine hiljada ljudi na klanicu kako bi sebi što više nagrabili kad je počela posttitovska grabež. Nakon tog neuspješnog objašnjenja, čitali smo prvo poglavlje *Majstora i Margarite* u kojem dva sovjetska pisca (Bezdomni i Berlioz) usred Moskve susretnu crnog đavola ličnog.

Ljudmila je sklona teškim pitanjima. *Majstor i Margarita* uključuje poglavlja koja se bave polemikom, malo prije raspeća, između Isusa Krista i Poncija Pilata, u čijem je

centru sukob između vlasti i umjetnosti. Tako je Isus jedan od glavnih likova, pa me je Ljudmila pitala da joj objasnim teološki koncept Svetog trojstva - kako Isus može biti i Otac i Sin i Sveti duh? Ni ja ni Ljudmila ne vjerujemo u Boga, što sam joj ja odmah obznanio, ali ona je, bezbeli, od mene nekako očekivala da, kao pisac, znam odgovore na teološka pitanja. I ja opet počnem petljati sa svojih sedam riječi, sklapati neuspješnu rečenicu kako bih izrazio polovičnu, teološki nedotupavnu misao. Možemo bez zadrške reći da Ljudmili koncept Svetog trojstva nije ništa jasniji nakon mog izlaganja.

Neki dan mi je Ljudmila postavila još jedno pitanje na koje ja ne mogu lako - ili nikako - odgovoriti. Kaže ovako Ljudmila: "Ti kažeš da je sistem u Jugoslaviji bio loš." "Da", kažem ja. "I svi znaju da je sistem u Sovjetskom Savezu bio zao", kaže Ljudmila. "Da", kažem ja. "A kako su onda ljudi bili tako dobri?", pita Ljudmila, i ja nisam u stanju da pružim nikakav zadovoljavajući odgovor.

Jer iako je lako vidjeti da su i Jugoslavija i Sovjetski Savez, kao i sve države prije i poslije njih, proizveli zavidan broj raznovrsnih zločinaca - od švercera do mučitelja u koncentracionim logorima, od lopova do genocidnih vođa - nekako mi se čini da ti isti slavenski prostori sadrže i (poražene) armije dobrih ljudi. Taj zaključak se zasniva na ljudima koje ja lično znam, ma kako površno. Uzorak je ograničen, ali dobrota koju ja nalazim među Bosancima koje znam, kako u Sarajevu, tako i diljem svijeta, među raznovrsnim bivšim Jugoslovenima, u Srbiji ili Hrvatskoj ili Sloveniji, koji su nekako, uprkos ratovima i propagandi, uprkos sveprisutnoj patologiji nacionalizma, sačuvali običnu ljudsku toplinu - ta dobrota je čudo biblijskih proporcija. Jasno je, naravno, da je ljudska dobrota uopšte čudo, jer nijedan politički sistem se nikad nije zasnivao na ljudskoj dobroti, jer vlast nikad nije imala nikakve koristi od dobrote i nikad neće, niti je dobrota ikad ikome pomogla da dobije rat. Ljudska dobrota postoji uprkos historiji, zainat svijetu, kao ona čudna živa bića na dnu okeana koja ne bi trebala da tamo prežive bez kisika, pod nepojmljivim pritiskom koji bi spljoštio svaki drugi živi organizam.

Trenutno Ljudmila i ja čitamo poglavlje *Majstora i Margarite* u kojem Berliozu tramvaj odrubi glavu, Bezdomni počinje da ludi, a đavo počinje da hara po Moskvi sa odredom paklenih besprizornika. Do kraja knjige ima još dosta, te će mi Ljudmila postaviti još složenih pitanja na koja ja neću znati odgovor, ali već znam da su mi se časovi ruskog isplatili, jer ljudske dobrote je vazda zauhar.

Siva zona

O bushovskoj nacionalističkoj histeriji koja rezultira ksenofobijom

U rano jutro 24. oktobra, trupe Ujedinjenih nacija i snage haićanske policije prodrle su u Bel Air, sirotinjsko naselje i leglo bandi lojalnih svrgnutom predsjedniku Aristidu. Uplašeno stanovništvo se sklonilo u lokalnu crkvu, čiji je pastor bio Joseph Dantica, koji je tu živio i radio zadnjih dvadeset pet od svojih osamdeset i kusur godina. Pucnjava je trajala duže nego obično, i u neko doba u crkvu su ušli policajci i snage UN-a i tu postavili zasjedu. Zauzeli su pozicije na drugom spratu crkve i u školi koja joj pripada, pa im je lokalna banda lijepo uletjela u zasjedu i bila izmasakrirana, uz mnoge nedužne civile. Nakon obavljena posla, policija i UN su se povukli, a nije dugo prošlo prije nego što su se preživjeli članovi bande ukazali i optužili pastora Danticu da je bio jatak neprijateljima. Izvukavši živu glavu, uglavnom zato što je mnoge od bandita znao od malih nogu, pastor se nekoliko dana skrivao, a onda je odlučio da sa sinom Maxom bježi u Ameriku, pošto u New Yorku ima dosta rodbine (njegova nećaka Edwige Danticat je poznata spisateljica i moja poznanica). Iako je u Miami sletio sa urednom vizom, pastor je imigracionom službeniku otvoreno rekao, budući pošten, da namjerava da traži azil. U tom slučaju, rekao mu je službenik, mora proći kroz sistem. Za pastora i njegovog sina sistem je počinjao u sabirnom centru Krome. Maxo je molio službenike da mu ne zatvaraju starog oca, ali sistem je sistem, i za pastorom su se vrata zamandalila. Edwige je odmah pozvala imigracionog odvjetnika, koji je uspio da vidi pastora tek pet minuta prije saslušanja. Pastor mu je tad rekao da su mu službenici Domovinske bezbjednosti (*Homeland Security*) oduzeli lijekove za srce. Na saslušanju pred sudijom, pastoru je pozlilo - počeo je povraćati, a onda se onesvijestio. Pozvan je medicinski službenik, koji je hladno ustvrdio da pastor folira i da "odbija da sarađuje". Na kraju su ga ipak odveli u bolnicu, ali, "iz bezbjednosnih razloga", službenici Domovinske bezbjednosti nisu dozvolili nikome od pastorove rodbine da ga posjeti. Pastor je sutradan umro, nakon čega je Domovinska bezbjednost izdala saopštenje da je pastor umro od pankreatisa, s kojim je, navodno, stigao u Miami. Maxo i Edwige nisu bili svjesni nikakvog pankreatisa, mada su dobro znali da je pastor srčani bolesnik. Domovinska bezbjednost je odbila da objasni zašto je pastor bio pritvoren ili da komentariše razloge za uskraćivanje lijekova. Za njih je slučaj završen. Pastor se, međutim, ni mrtav nije mogao vratiti na Haiti. Sahranjen je u New Yorku. *Welcome to America*.

Priča o pastoru sa Haitija je stigla do mene uglavnom zato što znam Edwige i imamo dosta zajedničkih prijatelja. Ne znam koliko priča o imigrantskim nevoljama uopšte ni ne stigne do mene. Pastoru sigurno nije pomoglo što mu je koža bila crna, a činjenica da je bio kršćanin mogla mu je pomoći tek utoliko što nije bez traga nestao u birokratskim kazamatima Domovinske sigurnosti.

Nakon 11. septembra, Ashcroftovi jurišnici su po Americi pohapsili na hiljade raznovrsnih muslimana, kontajući da će im se posrećiti i da će među njima ufatiti kakvog teroristu. Nije im se posrećilo - tri godine kasnije, iz Ashcroftove apsane do sada je samo jedan "terorista" stupio pred sudiju. Ostali nisu u mogućnosti da razgovaraju sa odvjetnikom, podvrgnuti su ispitivanjima, o kojima se ništa ne zna, ali će se jednom saznati i biće nam zlo. Mnogi su deportovani, bez razloga u vezi s terorizmom. Bushovska nacionalistička histerija rezultira ksenofobijom, čije su žrtve

svi imigranti, mada je muslimane lakše sve strpati u jednu vreću i proglasiti ih sklonim terorizmu. Moja drugarica Alma mi je pričala kako se doktorica kod koje je njena mati otišla na pregled čudila kad joj je Alma rekla da joj mati posti za ramazan. "Mislila sam da ste Evropljani", rekla je doktorica. Nakon što joj je Alma objasnila da ima Evropljana muslimana, doktorica je - bezbeli da bi pokazala svoju kulturnu širinu i sposobnost razumijevanja "drugih kultura" - brižno upitala kako je Almina mama podnijela smrt Jasera Arafata.

Pored toga što je tragični primjer sistematične ksenofobije, ukazuje i na nešto što postaje važna karakteristika bushizma, a to je sklonost da organi izvršne vlasti dobivaju sve veća i veća ovlaštenja, sve su manje i manje podložni nadzoru od strane od zakonodavnih organa ili sudova. To sve počinje s vrha - Bush je preuzeo ovlaštenja, sve u ime borbe protiv terorizma, kakva je malo koji predsjednik prije njega imao. Put prema Abu Ghraibu i Zalivu Guantanamo, a možda i prema pastorovoj smrti, otvoren je memorandumom koji je napisao pravni savjetnik Bijele kuće Alberto Gonzales. Gonzales je, recimo, Ženevsku konvenciju u tom memorandumu proglasio "naivnom" (*quaint*). Drugim riječima, predsjedniku i organima izvršne vlasti otvoren je put da tumače zakone kako im je patriotska volja, i ne smatraju se dužnima da neke stvari obznane narodu ili Kongresu, sve iz bezbjednosnih razloga. Izvršna vlast ima diskretno pravo da sprovodi odluke na način koji smatra shodnim, što je opasno blizu opisu mnogih totalitarnih i autokratskih država. Gonzalesov memorandum je za predsjednika definisao "sivu zonu" u kojoj je Bush vrhovni i neprikosnoveni autoritet - u toj sivoj zoni su smješteni Abu Ghraib, neznani logori u Iraku, mnoge stvari o kojima ništa ne znamo, Zaliv Guantanamo, hiljade muslimana koji i jesu i nisu teroristi. A ubrzo bismo u toj sivoj zoni mogli završiti i svi mi, jadna nam majka - Alberta Gonzalesa, lojalnog meksičkog Amerikanca, Bush je izabrao da naslijedi Ashcrofta. Ali čak i ako kompletna Amerika ne postane siva, doktrina "sive zone" mnogim službenicima vlasti - a naročito Domovinske bezbjednosti - daje model za vlastito ponašanje. Niko im ništa više ne može, jer sami sebi tumače zakone, koji sve manje služe da rukovode njima, a sve više građanima. Pastor Dantica se, nesretnik, našao pred nekim ćatom sa utokom o pojasu, koji se tog dana osjećao svemoćan i koji je odlučio da ga usiše u sivu zonu bushovske Amerike. Neka mu je, kao i svim žrtvama sivih zona, vječna slava.

Sredstva masovne blamaže

Ljudi kao Bush - ne samo glupi, nego mentalno nesposobni da zamisle šta bi neko drugi mogao misliti ili osjećati - ne odustaju. Takvi tjeraju do kraja, pa ko živ, ko mrtav

U nedjelju, 8. februara, predsjednik George W. Bush ukazao se na jutarnjem političkom programu *Meet the Press*, gdje ga je intervjuisao jedan kojeg zovu Tim Russert. Susret sa novinarima je relativno rijedak događaj u Bushovoj karijeri, iz par razloga: jedan je što Bijela kuća prezire medije i javnost koji oni (navodno) predstavljaju, a drugi je što je Bush idiot, pa kako progovori tako se izblamira, a i slabo laže, što je problem ako se često laže. Kao što se i moglo očekivati, Bushketov susret sa javnošću je bio potpuni debakl: bio je očigledan akutni nedostatak misli u Bushovoj glavi, neprestano je ponavljao fraze koje su mu dvorjani rekli da dobro zvuče ("Ja sam ratni predsjednik"), slabo je vrdao i sve bi bilo mnogo gore da je goreimenovani Tim Russert malo pročačkao zamumuljene Bushove odgovore. Ali čak taj i takav Russert nije mogao da ne pita za tzv. sredstva masovnog uništenja, koja u Iraku ne mogu da nađu pa da se na glavu posade. Zapravo su Bushovi dvorjani rizikovali Bushovu blamažu jer se bilo neophodno pozabaviti očiglednim odsustvom strahobalnog naoružanja, koje je, kao što znamo, bilo povod za Operaciju iračka sloboda. Otud je došlo do sljedeće razmjene lijepih riječi:

Russert: Te noći kad ste zemlju poveli u rat, 17. marta (2003) rekli ste: "Obavještajne informacije koje su ova a i druge vlade sakupile isključuju sumnju da irački režim i dalje posjeduje i krije neka od najsmrtonosnijih oružja ikad napravljenih."

Bush: Tako je.

Russert: Čini se da to nije istina.

Bush: Tačno.

Poslije je Bush rekao da je "očekivao" da nađe sredstva masovnog uništenja i da je Sadam luđak i da je sigurno namjeravao da razvije raznovrsne programe naoružanja (za šta bi mu trebalo, po procjenama stručnjaka, jedno dvjesto pedeset godina) i da će se, ko zna, možda tek naći nekog, kakvog-takvog, smrtonosnog naoružanja. Vadio se Bushke, drugim riječima, i rukama i nogama. Ali se ne izvadi - nema sredstava masovnog naoružanja da ih jebeš, nema i nema.

Na stranu svi očigledni zaključci koji iz toga proizilaze - zaključci koji su razumnom insanu bili očigledni od samom početka iračkog fijaska - problem sa odsustvom strahobalnog naoružanja je to što dovodi u pitanje osnove Bushketove spoljne politike. Naime (kao što kažu ozbiljni analitičari), nova agresivnost američke moći bila je vezana za doktrinu "preduprednog udara" (*preemptive strike*): Udarimo mi na njih, prije nego što oni udare na nas. Da bi oni (Irak, Iran, Sjeverna Koreja, ko god nam se ne sviđa) udarili na nas, međutim, treba im naoružanje - ne mogu golim rukama. Iako je Bush pokušavao, zakukuljeno i zamumuljeno, da brani spomenutu

doktrinu, teško ju je braniti tvrdnjom da je Sadam lud ili da bi za nekoliko decenija razvio neko, nekakvo strahobalno naoružanje. Sad je jasno čak i najtupljim američkim patriotima da prvi predupredni udar na Irak, start nove, trijumfalne spoljne politike, nije predupređivao ama baš ništa. Sa stanovišta američkih patriota, Bushova spoljna politika je katastrofa - doktrina preduprednih udara je diskvalifikovana prije i nego što je počela.

Naravno, treba biti naivan pa misliti da će Bushove kohorte i nova američka moć popustiti sad kad je nemoguće poricati da je ishodište svega neokolonijalna želja za geopolitičkom kontrolom naftnog tržišta i Srednjeg istoka, te tako i globalne situacije. Neće se Bush izviniti, priznati greške, ili odustati od ratova, agresivnog šepurenja i ignorisanja svijeta - borba će se, zapravo, zaoštriti. Ljudi kao Bush - ne samo glupi, nego mentalno nesposobni da zamisle šta bi neko drugi mogao misliti ili osjećati - ne odustaju. Takvi tjeraju do kraja, pa ko živ, ko mrtav. U pitanju je logika eskalacije, kao onomad kad su oslobađali Vijetnam, što je rezultiralo sa tri miliona vijetnamskih žrtava. Kao što je Bush rekao, na sebi svojstven, retardiran način, u intervjuu sa Russertom: "Po mom sudu, kad Sjedinjene Države kažu da će biti ozbiljnih posljedica, i ako nema ozbiljnih posljedica, to stvara nepovoljne posljedice. Svijet nas gleda i kaže, oni ne misle ono što kažu, nisu spremni da idu do kraja." Ići će se, dakle, do kraja.

Za nekoliko decenija, ja se nadam, studentarija će učiti o tome kako su USA i UK napali Irak iz obijesti, kako su Bush i Blair lagali i varali i špijunirali, kako je cilj svega toga bio zauzimanje pozicije neprikosnovene moći, kako su zbog toga izginule desetine ili stotine hiljada ljudi, kako su zbog toga razmontirane mnoge demokratske institucije u zemljama koje se diče da su kolijevke demokracije. Možda će se učiti i kako istorija na kraju naplati obijest, kako sreže na mjeru umobolne mediokritete koji vole da kroje velike događaje uvjereni da im je dodijeljena sudbonosna istorijska uloga. A možda i neće - možda će, za nekoliko decenija, tri-četiri aerodroma ili autoputa u Americi nositi ime George W. Busha, možda će (vjerovatno) u Teksasu biti Predsjednička biblioteka, kao što mu ima i za ćaću. Možda će biti spomenika i biografija i filmova, intervjua u kojima će W. i dalje lupati budalaštine, ali će to biti simpatično (nekima) jer on će biti star i šarmantan. I mnogi će ga cijeniti - čak i nekadašnji protivnici - jer je odano i iskreno služio svoju zemlju i njene interese. Ali ako ja na njega naletim, makar bio i trošni starac, ima da mu odvalim šamarčinu, da mu izvalim zubalo. Ili u najmanju, desnu, ruku, ima da mu opalim seriju brutalnih klempi, pa šta bude.

Sulejmanov odgovor

Koliko god da su sevdalinke duševno ljekovite, bojim se da nisu dovoljne da bi se naš svijet istinski izborio sa bolom

Uzmimo sevdalinku *Put putuje Latif-aga* u kojoj je nostalgija, koja mori i koja će još da mori generacije Bosanaca, sadržana u onom neizrečenom. Latif-aga pita jarana Sulejmana: "Je l' ti žao Banja Luke/ banjalučkih teferiča,/ kraj Vrbasa akšamluka?", a Sulejman ništa ne govori. Pitanje je postavljeno, ali odgovora nema, jer je istovremeno i očigledan i nemoguć. Nostalgija je sadržana u odsustvu tog odgovora - kad bi Sulejman počeo odgovarati, sve ono čega bi njemu i Latif-agi bilo žao ne bi moglo zglave stati u jednu pjesmu. A i ko ikad može zaista opisati akšamluk kraj Vrbasa? (Uzgred budi rečeno, akšamluk je vjerovatno najljepša riječ u bosanskom jeziku.) To što se pjesma završava pitanjem koje visi evo već nekoliko stoljeća, čini da je sve izvan pjesme natopljeno žalom. Latif-aga i Sulejman su u nigdini, zatočeni u putu, a Banja Luka je negdje daleko izvan pjesme. Ostalo je samo beskonačno, besputno ponavljanje istog pitanja i tragična nemogućnost odgovora.

Nebrojeni Bosanci i Hercegovci danas postavljaju isto pitanje i bore se sa istim odgovorom, a ja mogu samo da nagađam kakvu pustoš ova pjesma sije u duši Banjalučana, čiji je poharani grad danas sjedište zločinačke paradržave. Potpisniku ovih redova Latif-aga bez ikakvih problema nagura starinsku knedlu u bosansko grlo. Nekoliko stoljeća star i mudar, on bez ikakvih problema formuliše žal za prošlim životom, tegobu koja možda više nego išta definiše današnju Bosnu. Drugim riječima, sevdalinka kao kulturna forma sadrži modele koji su itekako primjenjivi na savremeno iskustvo. Trauma novog gubitka izreciva je jezikom starine.

Ali za traumu rata, za smrt i razaranje, za zločine i gubitke ljudskih života, nema mnogo kulturnih modela koji mogu liječiti rane. Već neko vrijeme prebirem po svojoj kulturnoj memoriji i ne mogu da se sjetim ni jedne jedine pjesme koja se bavi strahotama prethodnih ratova: nema bosanskih pjesama o junacima i izginulim borcima, o samoubilačkim jurišima, o silovanim majkama, o očevima koji se ne vraćaju iz rata. Može biti da dobro ne pamtim ili ne znam dovoljno, ali nikad nisam bio ni na jednom derneku gdje se išta tako pjevalo ili sviralo. Nema bosanskih ratnih pjesama, nema borbenih sevdalinki, iako nema generacije koja ne pamti barem jedan gadan rat.

U svom eseju *Vermeer u Bosni* američki pisac Lawrence Weschler priča o sudiji suda u Haagu koji, da bi izdeverao sa pričama o zločincima i zločinima u Bosni, svaki dan ide u muzej u Haagu i gleda slike Jana Vermeera, velikog holandskog slikara iz sedamnaestog vijeka, čije su slike remek-djela emotivnog balansa i delikatnog unutrašnjeg mira. Recimo, na njegovoj slici *Žena koja drži vagu* (iz 1664. godine) strukturalna ravnoteža, blago svjetlo i mirno lice žene su nekako direktno vezani za vagu čije prisustvo nameće mogućnost savršenog balansa i duševnog mira koji iz toga proističe. Ali, piše Weschler, Holandija za Vermeerova života (1632.-1675.) je bila nalik na ratnu Bosnu, daleko od mira: od 1652. do 1674. Engleska je ratovala protiv Ujedinjenih holandskih provincija tri puta; u Vermeerovom rodnom Delftu 1654. je eksplodiralo skladište baruta, što je rezultiralo stotinama žrtava; Evropom su u ta doba harale armije Reformacije i Kontra-reformacije, sa nebrojenim

izbjeglicama, od kojih su mnoge svoje tužne priče, kao i danas, donosile u Holandiju. Drugim riječima, piše Weschler, Vermeer nije *preslikavao* mir - Vermeer je *stvarao* mir. Njegove slike su bile autonomne zone u kojima je mir bio moguć.

Weschleru ne pada na pamet mogućnost bosanskog Vermeera - mi smo njemu, barem implicitno, previše divlji da bi takvo nešto bilo moguće. Ali tek površno istraživanje sa moje strane dovelo je do pronalaženja vermeerovskog momenta u divnoj sevdalinki *Ima l' jada ko kad akšam pada*, pjesmi koja je najpreciznija moguća definicija akšamluka. A kad akšam pada, "mahale fenjere zapale," tad "tanani dršću šedrvani… u minute kad bulbuli šute". Senzibilitet koji može da osjeti kako dršću tanani šedrvani, koji može da čuje bulbule dok šute, koji se ne libi da osvijetli sve to akšam-fenjerima, sposoban je da gradi oaze mira usred najvećeg kijameta i nimalo ne zaostaje za Vermeerovim senzibilitetom. Sevdalinke su tako, možda, zapravo ratne pjesme, prostori mira i tihog žala usred raznovrsnih ratova. Latif-aga i njegov jaran Sulejman možda idu, možda se vraćaju iz rata, a može biti i da se vuku prema nekoj granici da budu izbjeglice.

Koliko god da su sevdalinke duševno ljekovite, bojim se da nisu dovoljne da bi se naš svijet istinski izborio sa bolom koji proizilazi iz, naprimjer, Srebrenice. Teško će se oni koji su preživjeli Srebrenicu složiti da nema jada k'o kad akšam pada. Da bi se savremeni bosanski bol potpuno izrazio, potrebno je ili pronaći novu formu ili radikalno transformisati nešto što već postoji. I zato Edo Maajka pokazuje put nevjerovatnom mješavinom bosanskog bola i bijesa sa rapom u ljutoj tradiciji psovača Eminema. Edo je morao da uveze i transformiše formu da bi se pozabavio onim što njega i nas mori. Dok je kod Eminema bijes i psovanje često poza za pubertetlije sklone kurčenju, kod Ede Maajke psovanje i bijes postaju izraz prepoznatljivo suzbijenog bola, bola koji na njegovom novom albumu *No sikiriki* provali u pjesmi *Kidanje veza (Pismo ocu)*. Pjesma se tako bolno suočava sa gubitkom oca kojeg je progutao srpski mrak, da se ona ista knedla, samo malo veća i tvrđa od latifaginske, opet zaglavi u gorespomenutom grlu. Kao što u sevdalinki Sulejman ne odgovara, tako ni u Edinoj pjesmi nema odgovora na pismo ocu. Sin iz Edine pjesme na kraju kreće na Latif-agin put - pjesma se završava glasom sa aerodroma u Melbourneu, ali pritisak okeanske tišine je ono s čim se mora zauvijek deverati. S one strane tišine on će se, bezbeli, sjećati akšamluka uz svog oca.

Kao što se svi već vijekovima sjećamo nekog akšamluka iz davno prošlog akšama i s tim vezanog jada.

Šta je, tu je

Količina opsjenarstva u Bosni je jedna od stvari koje sigurno nadmašuju tzv. svjetske standarde

Gledam neki dan neku kviz emisiju na Federalnoj TV. Trojica takmičara finalista stoje iza pultova nalik na govornice, optočene neonom. Tu u studiju koješta zuji i šljašti, a voditeljica, kojoj nisam zapamtio časno ime, sva je bila vesela i nasmijana, puna životne energije i ljubavi prema sponzorima. Onda ona na početku ćaska sa takmičarima koji su joj od prije poznati, pošto su pobijedili u nekim prethodnim emisijama. Pa pita prvog, Nenada iz Tuzle, šta ima novo, a on kaže ništa naročito, ali mu se čini da se voditeljica proljepšala, na šta se ona poče uvijati i pečiti, jerbo voli, kaže, spontane komplimente. A Nenad doda i da mu je tu u studiju i porodica, uključujući i njegovog sinčića, te onda kamera pokaže porodicu koja oduševljeno zaaplaudira sebi na čelu sa Nenadom. I sve je to u redu, što bi se reklo po svjetskim standardima, nalik na onu Kviskoteku ili neki od stranih kvizova. Onda je voditeljica priupitala Midhata, kojeg je opisala kao čovjeka od malo riječi, šta se novo desilo u njegovom životu. Veli Midhat: "Pa ništa: neoženjen, nezaposlen." I tu se opsjena kviza po "svjetskim standardima" rasplinula, pošto je Midhat - neoženjen, nezaposlen, očigledno nesretan - u šljaštećem okolišu potrošačkog optimizma zaštrčao svojim rutinskim očajem i odbijanjem da se pravi da mu je dobro i da se u njegovom životu, a i šire, išta promijenilo. Midhat, čovjek od malo riječi, odbijao je da laže, da se povinuje opsjenarskim zakonima tržišta po kojima se uvijek pokazuje ono najbolje i najjače. Doduše, Midhatov otpor vještačkom optimizmu mogao bi se pripisati i šlampavosti producentskog tima, koji ga nije napumpao, isprao mu mozak kako bi bio beskrajno sretan što je tu gdje jeste. Na kraju krajeva, kviz se zove "Šta je, tu je", što je naziv potpuno suprotan takmičarskom duhu koji bi trebao biti suština svakog kviza. Naziv je izraz bosanskog defetizma koji smatra da je sve u životu i historiji manje-više elementarna nepogoda u kojoj se čovjek snađe ili se ne snađe. Otud je, naravno, kviz koji sebe zove "Šta je, tu je" osuđen na propast: iako su svi takmičari pokazali impresivno znanje o svemu i svačemu, od filozofije preko fudbala do ozbiljne muzike, kviz je dozlaboga dosadan, pa je Nenadov mali sin zaspao na samom početku druge igre. Midhat je bio tamna tačka u lažnom sjaju zabavnog programa FTV-a i bio je prvi takmičar koji je ispao iz igre. Od publike se oprostio riječima: "Vidjećemo se poslije."

Midhat je moj heroj zadnjih dana, dok boravim u Sarajevu, svom rodnom gradu u kojem se, recimo, ružne ruševine Elektrodistribucije "Valter Perić" kriju iza reklamnih panoa koji odišu potrošačkim ushićenjem. Na jednom se žena valja na plaži i piše *Rovinj - Ljepša strana života*, a na drugom se Argeta pašteta hvali sloganom *Dobra strana kruha*. Na televiziji su obilne reklame u kojima su žene ushićene jer noge briju bez žileta, a raznovrsni, umobolni domaći pjevači izgledaju prekopirani iz italijanskih zabavno-muzičkih programa i mađarskih pornića. U *Dnevnom avazu*, tom stjegonoši nepismenosti i dezinformacije, pored prepisanih saopštenja za štampu, čitalac može pročitati da Madonna opet želi postati majka i da je Hari iz grupe If dodatno zavario auspuh. (Bez brige - nije Madonnin). Današnja Bosna, ako je suditi po glavnom gradu i njegovim medijima, premazana je tankom glazurom tranzicije, boljeg života i opšteg optimizma: eno SFOR steže obruč oko Karadžića, u Minsku je delegacija Bosne i Hercegovine sa slobodarskom Bjelorusijom potpisala sporazum o drumskom prijevozu (umalo ne napisah: drumskom razbojništvu), a kad se još uz bogat

kulturno-umjetnički program otvori Stari most, sve će biti bolje nego što je odavno bilo. Mene koji živim u Americi, zemlji patološkog optimizma, sve bi to još i moglo prevariti, ali mislim da bi Midhat kvizlija ostao nepomućenog razuma - njega niko ne bi mogao ubijediti da mu je bolje, jer on dobro zna da je još uvijek neoženjen i nezaposlen i da nema sponzora ili sporazuma koji će ga iz tog belaja izvaditi.

Količina opsjenarstva u Bosni je jedna od stvari koje sigurno nadmašuju tzv. svjetske standarde. Pošto sam izložen agresivnoj američkoj industriji fantazija, koja fercera kao digitalni švajcarski sat, ne iznenađuje me količina bosanskog opsjenarstva. U izvjesnom smislu radi se, s jedne strane, o prirodnim instinktima kapitala i vlasti. A s druge strane, u ovoj fazi prvobitne akumulacije, razularenost vlasti i lokalnih šatro-kapitalista je ustvari borba za preživljavanje. Ono što je iznenađujuće jeste šlampavost tog opsjenarstva: kviz koji se zove "Šta je, tu je"; nepismenost *Avaza*; frapantna glupost političara na vlasti, koji nemaju nikakvog osjećaja odgovornosti prema narodima koje, kao, vode. I ono što još više iznenađuje je da se te opsjene uopšte, imalo primaju. Recimo: kad je ona kadijuša oslobodila Ćelu Bajramovića naočigled grada u kojem svi znaju da je on ubio čovjeka, skoro niko ni da bekne. Čime li su svi bili zaneseni? Starim mostom koji spaja dva naroda, Harijevim ili Madonninim auspuhom, ljetovanjem u Rovinju obogaćenom svakodnevnom potrošnjom Argeta paštete? Ili su se građani složili da nema druge nego reći sebi i drugima: šta je, tu je?

Može, dakle, biti da su moji utisci ograničeni, ali kud god da u ovoj zemlji pogledaš neko ili nešto ljudima govori šta im se dešava i laže o tome kako žive. Midhat je, otud, vrijedan poštovanja: on je jedan od onih rijetkih koji odbijaju da sebi i drugima lažu o vlastitim životima.

Trijumf vjere

Pažljivi gledalac televizije je prepoznao uticaj Frau Riefenstahl u čuvenom spuštanju predsjednika Busha na nosač aviona

Ovogodišnja dodjela Oscara je bila dozlaboga dosadna, pošto je *Gospodar prstenova* uzeo sve što je mogao uzeti. Bilo je mnogo nesmiješnih, internih šala, vrlo malo politike, a mnogo holivudskog obožavanja Hollywooda. Kao i svake godine, bio je i segment u kome se filmski svijet, sa glicerinskim suzama u očima, oprašta sa onima koji su od prošle dodjele preselili na holivudski ahiret. Pa se reklo zbogom Katherine Hepburn i Bobu Hopeu, nekim scenaristima i epizodnim glumcima, a zaiskrila je i suza za Leni Reifenstahl, autoricu najdosadnijeg filma svih vremena - *Trijumf volje* - koja se lani izvalila u svojoj sto i nekoj godini.

Trijumf volje je film o kongresu Nacističke partije u Nürnbergu, 1935., koji se osim po totalitarnom, savršeno koreografisanom spektaklu, pamti i po tzv. Nirnberškim zakonima koji su ozvaničili poziciju Jevreja kao nižih bića u njemačkoj nacionalnoj državi. Volja koja trijumfuje u filmu je volja njemačkog naroda, a oličenje te volje je, naravno, Adolf Hitler, kojeg kamera Frau Riefenstahl obožava. Hitler se u filmu *ukazuje*, silazi sa nebesa, kao prorok, a za taj kadar napravljena je komplikovana skela kako bi se kamera mogla postaviti tik ispod bine i govornice.

Iako je Walt Disney, notorni antisemita i kriptofašist, svojevremeno (1938.) organizovao posjetu Frau Riefenstahl Hollywoodu i pokušao da joj našteli da šta snimi, ona nikad nije imala neke veze sa američkom filmskom industrijom. Posljednji pozdrav je zaslužila, bezbeli, zbog svog doprinosa tzv. filmskoj umjetnosti - tanka je linija što spaja i razdvaja umjetnost i propagandu u Hollywoodu. Mnogobrojni totalitarni filmski trikovi kojima se dosjetila našli su primjenu u holivudskom boflu, kako propagandnom tako i umjetničkom. John Milius, scenarista *Apokalipse danas*, redatelj *Konana barbarina* i ultradesničar, svojevremeno (1992.) mi je rekao da je u *Konanu* nekoliko puta direktno citirao kadrove Frau Riefenstahl. A pažljivi gledalac televizije je prepoznao uticaj Frau Riefenstahl u čuvenom spuštanju predsjednika Busha na nosač aviona, u svojstvu pilota u pilotskom odijelu, prošle godine, kada je, nesvjestan kao i uvijek, proglasio "prestanak sukoba" u Iraku.

Na dan proglašenja Oscara, najgledaniji film u Americi je bio *Muke Kristove* (*The Passion of the Christ*) Mela Gibsona, koji je u prvih pet dana prikazivanja nabrao više od sto miliona odličnih dolara. Film prikazuje zadnjih dvanaest sati Kristovog života, uključujući Križni put i Raspeće, a muke Kristove su tako krvavo i mučno prikazane da su mnogi kritičari proglasili Gibsonov film najbrutalnijim filmom svih vremena - većinu vremena u filmu rimski vojnici i (uglavnom jevrejska) rulja tuku i bičuju Krista, a onda ga još i razapnu, a on jadan proliva svoju krv nemilice. Film je bio kontraverzan prije i nego što su ga počeli prikazivati, pošto je Gibson, koji je izjavio da je Sveti duh lično napisao scenario za film, optužen da je izvitoperio Jevanđelja i da je film natopljen antisemitizmom, budući da u filmu Jevreji kažu (na aramejskom - sav dijalog u filmu je na latinskom i aramejskom, sa engleskim titlovima) da je krv Isusova na njihovim rukama i rukama njihove djece. Ta rečenica (koja stoji u Jevanđelju po Mateju, ali ne i u druga tri) stoljećima je služila kao izgovor za najbrutalniji antisemitizam i mnogobrojne pogrome, uključujući i onaj koji je

organizovao gosn Hitler, glavni lik u filmu gorespomenute umjetnice, Frau Riefenstahl. Gibson je u intervjuima tvrdio da je tu rečenicu izbacio iz filma, što je laž - rečenica samo nije prevedena na engleski, a bezbeli će biti prevedana kad se film izveze na slobodarska tržišta sa jakom tradicijom antisemitizma. Gibsonov antisemitizam nije iznenađujući kad se zna da mu je ćaća fanatični poricatelj holokausta i pripadnik, kao i sin mu Mel, radikalne katoličke struje koja odbacuje zaključke Drugog vatikanskog koncila, koji je 1965. zvanično oslobodio Jevreje kolektivne krivnje za muke Isusove.

Pored "kontraverznog" antisemitizma, uspjeh Gibsonovog filma zasnovan je i na marketinškoj kampanji koja se koncentrisala na kršćane, naročito one malo fundamentalnije - crkve su kupovale stotine i hiljade karata u pretprodaji, te su onda stada išla u kino, kao onomad socijalistička dječurlija koja je išla da gleda *Bitku na Neretvi*. Sve oko filma je postalo stvar vjere: prije nego što je film počeo igrati, Gibson je sve kritičare koji bi našli mane filmu proglasio slugama Sotone, a reakcija gledalaca, naravno, nema nikakve veze sa objektivnom analizom - vjernici su našli potvrdu svoje vjere u filmu (iako je film, kažu neki vjernici, toliko opsjednut krvlju i mukama da je potpuno lišen duhovnosti), a nevjernici su i dalje u đavoljim pandžama i nema im spasa. Film se završava Isusovim uskrsnućem koje prate ratni bubnjevi - reklo bi se, počeo je rat protiv nevjernika i nekrsta. O-ho nam se o-ho.

A rat protiv nekrsta, kao što znamo, uveliko je u toku i svi vrli gledaoci Gibsonovog krvoprolića potencijalna su pješadija u budućim bitkama. Ako je Isus mogao proliti toliko krvi za njih i njihove grijehe, mnogi od njih će biti spremni prolivati vlastitu krv za krst časni, sve uz pratnju ratnih bubnjeva. Ratni bubnjevi su muzika koja je pratila Bushovo uspeće i njegov režim - Bush voli da kaže da je ratni predsjednik - i jednog dana će Gibsonov film biti morbidni dokument Bushovog režima kao što je cjelovečernja reklama za Nacističku partiju Frau Riefenstahl zabilježila Hitlerovo mahnito uspeće. I kad se Mel izvali, Hollywood, ta mašina bez sjećanja, sigurno će ga oplakati i obilježiti njegovo preseljenje u Isusove skute, kao što je nekidan oplakao Frau Riefenstahl.

Uvod u istoriju beščašća

Zašto nisam nimalo fasciniran beščašćem Bushove Amerike i bosanskom kleptokratijom

Tri bloka od mog stana u Chicagu, nalazi se veličanstveni bar po imenu *Green Mill* (Zeleni mlin), gdje se odvajkada, što će reći od dvadesetih godina dvadesetog vijeka, sedam dana sedmično svira odličan jazz. Enterijer bara, čini se, nije se nikad promijenio: dugački drveni šank, iza njega klavir i osvijetljena zemaljska kugla (instalacija koja je zapravo reklama za starinsko pivo Schlitz), na zidovima mutne slike opskurnih pejzaža, drvene figure žena, mala bina iza koje svijetli zeleni neonski znak. Za šankom služe suvereni, ćutljivi barmeni, koji me uvijek podsjete na scenu iz filma *Moja draga Clementine* u kojoj Wyatt Earp (Henry Fonda) pita barmena u salonu je li ikad bio zaljubljen, a barmen veli: "Ne, ja sam uvijek bio barmen." Elem, teško je zamisliti bolje mjesto na svijetu na kojem bi se čovjek mogao naći pripit u sitne sate. Pored toga što je to jedna od najboljih kafana na svijetu, *Green Mill* je spomenik historije kriminala u Chicagu. Na gorespomenutom klaviru iza šanka stoji slika na kojoj se smiješe Alphonse Al Capone i čovjek koji je bio gazda *Green Milla* kad su Al Capone i mnogi političari, biznismeni, gangsteri, lake žene, filmske zvijezde i anonimni građani svraćali na piće prije nego što bi išli da plešu u jednoj od plesnih dvorana iza ćoška (*Aragon*, *Riviera*). Gazda i Alphonse su očigledno bili ahbabi - Al je sliku svojeručno potpisao, a baška što je istu tu ruku jaranski prebacio preko gazdinog ramena. Kad sam prvi put otišao u *Green Mill*, malo nakon mog dolaska u Chicago, moji lokalni jarani su mi slavorisali da se još uvijek mogu naći rupe od metaka u zidovima - tragovi neke davne racije ili gangsterskog obračuna - a da su iza šanka otvori u podu kroz koje su se spuštale gajbe viskija kad naleti nedovoljno potplaćena murija. I kad meni neko dođe u goste, ja ga volim povesti u *Green Mill* i s ponosom mu pričati o godinama kad je Al bio Tito u Chicagu. Nisam u stanju da lažem o rupama u zidovima, ali bih volio da ih mogu pokazati, da je kriminalna prošlost još očiglednija - kao i mnogi rođeni stanovnici Chicaga, ja sam perverzno ponosan na istaknuto mjesto koje Chicago zauzima u univerzalnoj istoriji beščašća.

Nije mi otud mrsko pokazati ni mjesto u ulici Clark, gdje je bila garaža u kojoj je 1927. došlo do čuvenog masakra na Valentinovo, kada je ubijeno sedam gangstera, nakon čega su u pomoć pozvani Eliot Ness i njegovi Nesalomljivi. Volim i reći, jer sam to jednom od nekog čuo, kako psi još uvijek reže kad prolaze pored mjesta gdje je bila ta garaža, pošto osjete krv. A ukažem i na bioskop *Biograph*, u ulici Lincoln, ispred kojeg je FBI likvidirao čuvenog pljačkaša banaka Johna Dillingera. Znam i sa izvjesnim pseudonostalgičnim zanosom pričati o dugogodišnjoj vladavini Richarda Daleya, gradonačelnika Chicaga (oca današnjeg gradonačelnika) koji je rukovodio zloglasnom Mašinom, birokratskim sistemom čija je suština bila apsolutna korupcija. Daley je, recimo, za izbore 1960. naštelio Johnu Kennedyju da pobijedi u državi Illinois, za šta mu je bila potrebna pomoć Mafije, s kojom je on imao itekako dobre veze. A nekad spomenem i Don Juana, najvećeg svodnika u Chicagu, čiji je glavni domen West Side (Zapadna strana), kojom on cirkuliše u ogromnom kadilaku, umotan u bunde i optočen zlatom, nedodirljiv i nesalomljiv.

Perverzni ponos i fascinacija istorijom kriminala u Chicagu dijelom su posljedica fundamentalne nestvarnosti Amerike, pošto svako - Amerikanac ili došljak - ima u sebi sliku Amerike zasnovanu na mitovima koje već decenijama štanca Hollywood i

njemu srodni mediji. *Green Mill* ili *Biograph*, ispred kojeg je pao Dillinger, prostori su u kojima se preklapa nestvarna, mitska i stvarna, moja Amerika. Dijelom je ta fascinacija posljedica udobnog (malo)građanskog vaspitanja - nesposoban da imalo lažem, išta ukradem, a kamoli da ubijam, tj. ograničen ugrađenim moralnim obzirima, vječito me golica ono što je sa druge strane, prostor u kojem se više ne haje za druge, za njihova mišljenja ili živote, prostor koji oni čiji je primarni pokretač apsolutni vlastiti interes brutalnom silom za čas osvoje. Prostor beščašća je prostor moći u kojem oni koji su spremni na sve mogu da osvoje sve. Neokaljan mojim činovima ili direktnim iskustvom, taj prostor beščašća je - kad gledam s ove strane - nezamisliv, neispisan, te tako ispunjiv raznovrsnim fantazijama, kao filmsko platno prije projekcije. Drugim riječima, pošto ne mogu da zamislim kako je funkcionisao um Ala Caponea, kad odem u *Green Mill*, imam priliku da zamislim kako bi njemu izgledao taj prostor, da vidim mrvu svijeta njegovim sitnim, pohlepnim očima, da sebi prikažem kako gazda drhti pod njegovom podnabulom rukom, a mora da se smiješi, zbog jedne i jedine glave na ramenu.

Naravno, fascinacija beščašćem je moguća tek kad je izvor beščašća eliminisan - ja mogu da zamišljam Ala Caponea u *Green Millu* zato što ga tamo više nema, zato što je Al postao fantazija jedan kroz jedan. Izmaštavanje onoga s druge strane je moguće tek ako su granice jasno zacrtane, ako je došlo do etičkog i moralnog, istorijskog i zakonskog razgraničenja. Zato nisam nimalo fasciniran beščašćem koje je obilježje Bushove Amerike - to će možda postati fascinantno kad se razotkrije količina njihovih laži i prekršenih zakona, kad Rumsfeld bude uhapšen kao ratni zločinac. Niti sam fasciniran bosanskom kleptokratijom, pošto se u osnovi radi o kokošarima sa pilećim mozgovima, čiji se kriminalni um nije razvio još od kako su tukli najslabije dijete u dvorištu i krali Eurokrem u samoposluzi. Sumnjam, tako, da će iko ikad voditi svoje goste da im pokaže gdje je izlazio Ćelo Bajramović, mada će neko nekome nekad možda ofrlje pokazati mjesto gdje je Ćelu, nakon što mu je istekla upotrebna vrijednost, strovalio neki mlađi gangster, čiji su novi, hrabriji poslovni plan odobrili bošnjački rukovodioci.

Bilo kako bilo, ili tih beščasnika neće biti, ili ćemo o njima strancima pričati priče. Slabi plamičak anonimne mašte uvijek će goriti, zato što nikad ničija nije do zore gorila.

Uzroci nervoze

Glas protiv Busha je glas protiv mesijanske istorije

Ostale su još manje od dvije sedmice do američkih predsjedničkih izbora, koji će biti odron kako god okreneš. U ovom trenutku Bush i Kerry su, prema mnogim anketama, manje-više bare-bare, što je samo po sebi poražavajuće, te se ja svakog jutra budim poražen i nervozan. Izbori će, u osnovi, biti referendum podrške Bushu i zastrašujuća je pomisao šta će Bush uraditi nakon što ovaj put dobije mandat (za razliku od prošlih izbora, koji su ukradeni). Povrh toga, u svom drugom terminu neće morati da brine hoće li biti ponovo izabran, može se lijepo raspojasati. Ako Bush ostane u Bijeloj kući, sva je prilika, biće još radikalniji i bezočniji u svojim lažima - jedino neće biti gluplji, jer je u tom pogledu stigao do dna. Ali najgora posljedica Bushove pobjede će biti neizbježna činjenica da je dovoljan broj američkih glasača izabrao čovjeka čija je platforma agresivni "rat protiv terorizma" i globalna američka dominacija, kome glavna podrška dolazi od ultradesnice i konzervativnih milijardera, koji ne osjeća ništa drugo do prezir prema demokratskom procesu i čiji se koncept vlasti zasniva na uskoj grupi fanatično odanih sljedbenika, koji istim tim glasačima spojeno laže - ako glasaju za Busha, američki glasači će glasati za Amerikanca koji se fašizmu približio koliko god se to u Americi može, a da se na rukav ne stavi nacionalna kapitenska traka. A ako pobijedi, vjerovatno će se Bush fašizmu približiti još i više.

Naravno, otprilike pola glasačkog tijela - što je često manje od polovine stanovnika, a to znači da će predsjednika izabrati manje od četvrtine stanovništva - glasaće za Kerryja, mnogi od njih ne zato što su impresionirani Kerryjevim političkim vještinama, nego zato što je bilo ko bolji od Busha. Ali čak i ako Kerry pobijedi, snage koje su Busha dovele u Bijelu kuću - koalicija ultradesnice, kršćanskih fanatika i milijardera - neće odustati od borbe, koja za cilj ima ne samo vlast, nego potpunu transformaciju Amerike i svijeta. Ta koalicija očigledno ima inicijativu, dobro su organizovani, a predsjednik Kerry će se naći u situaciji koju mu je Bush skrojio, sa klopkama na svakom koraku. Čak i ako Kerry bude izabran, teško će mi biti vjerovati u postbušovski oporavak Amerike - Kerry nas sigurno neće spasiti od sila mraka. Jer u ovom historijskom trenutku radi se o tome da je u Americi došlo do otvorenog sukoba između demokratije i kapitalizma.

Jedna od mantri američke ideologije jeste da su demokratije i kapitalizam jedna te ista stvar - politička sloboda je isto što i potrošačka sloboda, sloboda pojedinca i sloboda tržišta su usko povezane. To, naravno, nije istina - dovoljno se sjetiti starogrčke demokratije (u kojoj je privilegovana robovlasnička elita demokratski odlučivala o svemu - poredak koji Bushu sigurno izgleda simpatičan), a da ne govorimo o primjerima Saudijske Arabije, Singapura ili Kine za pet-deset godina. Vrijedilo bi pogledati i na način na koji je njemačka privreda operisala za Adolfovog vakta - iako je nacistička država dosta toga kontrolisala, radilo se više o ratnom kapitalizmu, u kojem su velike korporacije lijepo profitirale, nego o bilo kakvom nacional-socijalizmu. Demokratija i kapitalizam nisu međusobno isključivi, naravno, i u Americi su se podnosili, evo već neko vrijeme, uz mnoge svađe i tenzije. Američki ustav je, barem na riječima, uprkos mnogim tenzijama, štitio izvjesna prava građana (pravo na slobodu govora, garantovanu zaštitu od nezakonitih pretraga, itd.) od mogućih nasrtaja kapitalističke države. Ali u ovom trenutku - nakon pada Sovjetskog

Saveza, nakon otvaranja globalnih mogućnosti - kapital je jednostavno prerastao američku demokratiju.

Najraniji, i možda najočigledniji, simptom te krize demokratije je bio izborni debakl 2000. (koji bi se lako mogao ponoviti), a bolest se može prepoznati i u sistematskom poricanju Ustavnih prava u "ratu protiv terora", kao i u bezočnoj propagandi i lažima kojima bušovska mašinerija bombarduje sluđene građane - razlika između titovsko-jugoslovenske i američke propagande je razlika između fiće koji brekće na Ćemernom i kadilaka koji zuji američkim autoputem. Demokratskim Amerikancima se ne može dozvoliti da upropaste historijsku šansu američkog kapitala koji bi da prekroji svijet u skladu sa vlastitim ambicijama. Ne može se dozvoliti da sitni, privatni interesi (život, sloboda pojedinca, budućnost) uspore mesijanski program koji Bush sprovodi. Sve što Bushov režim radi, ima za cilj, direktno ili indirektno, rasklapanje ili blokiranje američkog demokratskog sistema, pa nije ni čudo da postoji ogroman broj Amerikanaca, koji su u ime nacionalnih apstrakcija i fantazija o američkoj moći i svjetskoj ulozi, žrtvovali svoja prava, i sa njima mozak, na Bushovom oltaru. U tom smislu, čudo je - i to čudo američke demokratije - da postoji ogroman broj ljudi koji jasno i glasno izražavaju svoje neslaganje sa bušističkom ideologijom. Ti ljudi - od običnih ljudi s kojima igram lopte, do novinara i javnih ličnosti - nastavljaju oslabljenu tradiciju američke demokratije. Tim ljudima, uključujući i mene samog, radiće se o glavi ako Bush ostane u Bijeloj kući.

Ono od čega se ledi krv u žilama jeste to da Bush sebe zaista vidi kako nekoga koji lično, kao Mesija, nepovratno mijenja Ameriku i svijet, što obični ljudi - njegovi građani - ne mogu razumjeti. Kad ga je na kraju druge kandidatske debate, čiji je format dozvoljavao pitanja građana, jedna Amerikanka pitala da navede barem tri svoje greške, Bush nije priznao nijednu, ali je ustvrdio da će mu historija suditi. Prerano je reći, podrazumijevalo se u onome što je Bush rekao, treba tek da vidimo kako ću sve promijeniti - ljudski sud njegovih građana nije mu nadležan, samo apsolutni sud historije. Mi, naravno, znamo bolje nego iko da oni koji priznaju samo sud historije, na kojem se stvarni ljudski životi nikad ne pikaju, ne žele i ne mogu da vide zločine koje čine - to je vidljivo u izrazu Miloševićevog lica na haškom sudu, koji on, naravno, ne priznaje, u očekivanju oslobađajuće presude historije.

Otud je glas protiv Busha glas protiv mesijanske historije, glas za neprocjenjivu vrijednost ljudskog života. Drugog novembra ove godine ćemo vidjeti šta je američkim glasačima važnije.

Američka inkvizicija

Pored metoda mučenja u tradiciji Torquemade, Bushov režim je od Inkvizicije (od koje su učili i Gestapo i NKVD) naslijedio i ideju da se uvijek već zna ko je i za šta kriv, pa je jedino što je potrebno da optuženi priznaju vlastitu krivicu

Davne 1490., u Španiji kojom je harala Inkvizicija pod vođstvom Velikog Inkvizitora Torquemade, preobraćeni Jevrejin po imenu Benito Garcia bio je stavljen na muke kako bi priznao da je učestvovao u ritualnim ubistvima kršćanske djece. Prvo je bičevan, onda je bio raspet, a onda je bio podvrgnut mučenju vodom. Ta vrsta mučenja ima više varijanti, ali suština je u tome da se voda nalije u grlo i nos mučenika, što prouzrokuje osjećaj gušenja i može, zapravo, i dovesti do istog. U modernoj varijanti, mučenik se zaveže za dasku (*board* na engleskom) i onda se nagne kako bi mu se glava potopila u vodu. Otud se taj postupak na engleskom zove *waterboarding*. Nakon pet dana mučenja Benito Garcia je konačno priznao sve što su od njega zahtijevali.

Mnogo godina kasnije, 2002., u jednom od tajnih zatvora CIA-e, čovjek zvani Ibn al Seik al Libi, Libijac koji je rukovodio kampovima za obuku Al-Ka'ide u Afganistanu i koji je nakon pada talibana uhvaćen u Pakistanu, bio je podvrgnut mukama kako bi priznao da je Saddamov Irak pomagao i obučavao članove Al-Ka'ide. Al Libi se konačno slomio i priznao nakon što je prošao kroz potapanje (*waterboarding*), a onda morao u svojoj ćeliji stajati cijelu noć dok su ga isljednici svako malo polivali hladnom vodom. Al Libijevo priznanje omogućilo je predsjedniku Bushu da u oktobru 2002. tvrdi da je Irak sarađivao sa Al-Ka'idom i ta optužba bila je ključna u pripremi za invaziju i okupaciju Iraka. Prema izvorima *ABC Newsa*, Al Libi nije znao ništa o navodnoj vezi Iraka i Al-Ka'ide - što je danas temeljno diskreditovano - i priznao je samo kako bi udovoljio svojim mučiteljima. Pored metoda mučenja u tradiciji Torquemade, Bushov režim je od Inkvizicije (od koje su učili i Gestapo i NKVD) naslijedio i ideju da se uvijek već zna ko je i za šta kriv, pa je jedino što je potrebno da optuženi priznaju vlastitu krivicu. Presuda je uvijek već donesena, samo treba potpisati priznanje, a optuženi to može odbiti samo iz mržnje ili vlastite sebičnosti.

Pet stotina godina nakon poštenog Torquemade, ovo je vrijeme američke inkvizicije. Recimo: u Italiji je podignuta optužnica protiv 22 službenika CIA-e zbog kidnapovanja na ulicama Milana 2003., Hassana Mustafe Osame Nasra, koji je prebačen u neki od tajnih zatvora, gdje isti vjerovatno svakodnevno ronja u američkom čabru. Binyam Mohammed, Etiopljanin uhićen u Pakistanu, proveo je tri godine u CIA-inim kazamatima, uključujući i Maroko, gdje je danima visio obješen za ruke, dok su mu isljednici skalpelima zarezivali prsa i penis; trenutno je u Guantanamo Bayu, čeka da se protiv njega podigne optužnica, zasnovana na njegovim podvodnim priznanjima. Halid el-Masri, njemački državljanin libanskog porijekla, skinut je krajem decembra 2003. sa autobusa na makedonskoj granici, nakon čega je podvrgnut ispitivanjima od strane makedonskih isljednika, koji su ga onda u ime makedonsko-američkog prijateljstva predali Amerima. Prebačen je u Afganistan, gdje je proveo nekoliko mjeseci pod mukama, dok se nije ispostavilo da je nedužan. Vratili su ga u Makedoniju i izbacili u divljini blizu albanske granice. (El-

Masri trenutno tuži CIA-u i Georgea Teneta koji je tada bio direktor poštene američke agencije.)

Prema pisanju *Washington Posta*, u američkim zatvorima i logorima razbacanim po svijetu zatočeno je više od 9.000 osumnjičenih za svakojaki terorizam. Pukovnik Lawrence Wilkinson, šef kabineta Colina Powella dok je bio državni sekretar, tvrdi da je do kraja 2002., kad je on napustio taj posao, sedamdeset zatočenika u američkoj nadležnosti podleglo pod sumnjivim okolnostima i dodao da bi sad taj broj mogao biti oko devedeset. I tako dalje, i tako gore.

U američkom ratu protiv terora - ratu čiji je cilj, veli Bush, da odbrani svete slobode na kojima se zasniva Amerika - ljudi nestaju bez traga i bez optužnice, nakon što prođu kroz srednjovjekovne muke. Na čelu američke države, od Busha prema dnu dna po imenu Rumsfeld, ratni su zločinci, svi mentalno-intelektualni drugari Radovanovi, koji bi vjerovatno bili impresionirani eksperimentima nad muslimanima u Omarskoj ili Manjači. Pored toga, budući da bi zbog mučenja i nezakonitih metoda kojima se CIA služi priznanja i informacije optuženika bile neupotrebljive na sudu, neće biti moguće pred sud dovesti nijednog od osumnjičenih terorista. Čitav sistem nije samo nezakonit, nego i *vanzakonit*. CIA i Bush drugim riječima nemaju izbora nego da nastave sa izgradnjom paralelnog sistema u kojem vrijede specijalni, "ratni" zakoni. U tom paralelnom svijetu mrak može progutati svakoga za koga predsjednik, njegovi došupnici i službenici smatraju da predstavlja opasnost za poredak koji Bush voli da zove slobodom. Izvjesni Jozef Staljin je sličan sistem doveo do savršenstva.

Nevjerovatna je činjenica da državna sekretarica Condoleeza Rice ide u posjetu Evropi kako bi ubijedila saveznike i prijatelje da su američki metodi ne samo prihvatljivi nego i neophodni. Mnogi su životi spašeni, tvrdi Condi, zato što je neki mučenik zaronjao u Afganistanu ili Rumuniji. Da li zbog posvemašnje gluposti ili zbog obijesti - vjerovatno oboje - Condi zanemaruje činjenicu da priznanja i informacije iznuđene mučenjem imaju vrlo malu ili nikakvu obavještajnu vrijednost - kao Benito Garcia ili Ibn al Seik al Libi, mnogi će reći šta god treba samo da izbjegnu muke. Teško je ne vidjeti da američka politika mučenja ima drugačije ciljeve: s jedne strane, u tradiciji slobodarske inkvizicije, treba stvarnost naštelovati tako da odgovara bushističkim fantazijama. S druge strane, svijetom treba širiti strah i strepnju od mračnih konjanika CIA-e, od Amerike koja je spremna i rada da mijenja historiju po svojoj volji.

Benito Garcia je te 1490. priznao da je pripadao grupi Jevreja sa ciljem da u ritualu koji je uključivao hostiju i svježe isčupano srce kršćanskog dječaka proizvede magični napitak - tadašnje sredstvo masovnog uništenja - koji bi nekako pobio sve kršćane i omogućio Jevrejima da zavladaju Španijom i svijetom. Benito je nakon pet dana mučenja imenovao sedmoricu svojih saučesnika, koji su također prošli kroz mnoge muke, sve pod pokroviteljstvom Torquemade. Na kraju te priče, Jevreji su iz Španije prognani, godine 1492., iste godine kad je izvjesni Kristofor Kolumbo otkrio ono što se danas, na žalost, zove Amerika.

Banalnost zla

Nakon što je učestvovao u ubistvu 8.000 ljudi, Škorpion ima problem, ali problem nije moralni, nego električni - slaba mu je baterija, mamu joj jebem

Adolf Eichmann je bio nacista zadužen za logistiku holokausta, radini birokrata koji je koordinirao njemačke genocidne napore. Usred rata je nalazio vozove, tada neophodne za prebacivanje trupa, za transport jevrejske djece iz Francuske u Auschwitz; 1944. je lično išao u Budmipeštu da obezbijedi i ubrza likvidaciju mađarskih Jevreja - žurba mu je bila jer Rusi nisu bili daleko, pa je htio da svoj posao pošteno obavi prije nego što se rat završi. A kad se rat završio, Eichmann se ispalio u slobodarsku Argentinu, gdje se krio dok ga 1961. nisu spazili i spengali agenti izraelskog Mosada. Oni su ga onda lijepo i tajno prebacili u Izrael, gdje mu je suđeno.

Čitav svijet je gledao Eichmanna kako u kabini od pleksiglasa, sa slušalicama na ušima strpljivo i smireno sluša svjedočenja o nepatvorenim užasima holokausta. Svi svjetski mediji su izvještavali sa suđenja, a za *The New Yorker* je pisala Hannah Arendt, čuvena filozofica, koja je na osnovu tih izvještaja napisala knjigu. Njoj je posebno zanimljivo bilo to što Eichmann nije izgledao kao jedan od najvećih zločinaca svih vremena: nisu bile vidljive nikakve patološke sklonosti, nije bilo nikakvih znakova da je organizacija genocida u kojem je nestalo šest miliona ljudi bila izraz njegovog zvjerstva. Eichmann je bio i ponašao se kao birokrata kojemu je bilo stalo samo da dobro obavi svoj posao - što je i bila njegova glavna odbrana tokom procesa - iako je taj posao bio umorstvo nepojmljivog broja ljudskih bića. Teško je bilo vidjeti sitnog, dosadnog Eichmanna kao najveće oličenje zla u historiji, jer on nije došao sa tamne strane čovječnosti, nije bio gigantski monstrum, nego je, naprotiv, izgledao potpuno normalan. Otud se postavljalo pitanje kako se ljudsko zlo uopšte može prepoznati i odakle uopšte dolazi.

Knjiga koju je napisala Hannah Arendt zvala se *Eichmann u Jerusalemu: Izvještaj o banalnosti zla*. Da bi objasnila šta podrazumijeva pod banalnošću zla, Hannah Arendt je opisala sljedeću situaciju: tokom Eichmannovog ispitivanja u pripremi za suđenje, njegov glavni isljednik je bio jedan njemački Jevrej, kojem je gotovo čitava porodica nestala u holokaustu. On je međutim strpljivo i pristojno slušao Eichmanna, ničim ne iskazujući svoju mržnju ili bijes. Eichmann se stoga, tokom davanja svog iskaza, opustio i u svog isljednika razvio povjerenje. U jednom trenutku, pričajući mu o tome kako su ga nacistički autoriteti onomad preskočili kad su ga trebali unaprijediti, Eichmann je od svog isljednika očekivao da sa stavi u njegovu poziciju i to razumije, da razumije njegovo nezadovoljstvo što nije bio unaprijeđen iako je svoj posao obavljao besprijekorno, iako je genocid išao da nije moglo bolje. I toj situaciji je sadržana suština banalnosti zla - u toj patološkoj, nevjerovatnoj nesposobnosti Eichmanna da se stavi u poziciju nekog drugog, da pokuša da shvati kako bi se neko drugi mogao osjećati - njegov isljednik, recimo, od kojeg se teško moglo očekivati da pozitivno ocijeni Eichmannovu genocidnu učinkovitost i nađe razumijevanje za učinjenu mu nepravdu. Eichmann nije bio u stanju da u svom isljedniku, a kamoli u nekoj od svojih šest miliona žrtava, vidi ljudsko biće, pri čemu je bez ikakvog skanjivanja, na ime svoje tričave žalbe, zahtijevao sućut prema sebi kao ljudskom

biću. Zločinci su, drugim riječima, banalne kukavice, ljudi sa permanetnim, bolesnim mentalnim blokom. Kud god da pogledaju, oni vide samo sebe i svoje probleme u svoj njihovoj tričavosti.

Snimak pogubljenja mladića iz Srebrenice od strane jedinica srbijanskih Škorpiona video je zapis čistog zla i sadržava savršen primjer morbidne, umobolne banalnosti: hrabri Škorpion koji drži kameru i koji herojsko pucanje u leđa prestravljenim šesnastogodišnjacima smatra vrijednim bilježenja za buduća pokoljenja patriotskih Srba, neprestano se žali na slabu bateriju, tražeći razumijevanje za svoj banalni problem. Nakon što je učestovao u ubistvu 8.000 ljudi, taj Škorpion ima problem, ali problem nije moralni, nego električni - slaba mu je baterija, mamu joj jebem. To je, što se kaže, dno dna. Škorpionski video je tako, pored ostalog, dokument o patološkom kukavičluku najhrabrijih sinova srpskog naroda, o neljudskoj banalnosti srpskog nacionalnog projekta.

Svako ko nije banalni zločinac morao je biti potresen škorpionskim snimcima, naročito trenutkom u kojem jedan od dječaka zadrhti od straha kad ispred njega Škorpioni likvidiraju jednog od njegovih sapatnika. Taj drhtaj je nešto najstrašnije što sam ikad u životu vidio, u tom drhtaju je sadržana sva jednostavna želja da se bude živ, sav užas pred ponorom beskonačnog bola i ništavila. U tom drhtaju je sadržana neprocjenljiva vrijednost pojedinačnog ljudskog života, a taj drhtaj je kratko trajao - mladić je sljedećeg trenutka ubijen. Strašnija čak i od tog drhtaja je nepokretnost posljednje žrtve, mladića koji pognutih ramena uopšte ne reaguje na pucnje, ne trza se, niti ičim pokazuje da se boji onoga što će se očigledno desiti. Da li se u tom trenutku pomirio sa sudbinom, mirno prihvatio dolazak smrti, možda se molio? Ili se radilo o smrti prije smrti - trenutku u kojem se mozak već strovalio u ponor i čekao da mu se tijelo i duša pridruže?

Nikad to nećemo znati, ali ako u nama ima imalo ljudskosti, moramo to pokušati zamisliti.

***

Prema pisanju *Nacionala*, supruga Branislava Medića, jednog od vođa Škorpiona, pričala je da je Branislav, nakon što je saznao da će se snimci prikazati na televiziji, ajhmanovski uskliknuo: "Ime mi je bilo na TV-u…Poludeću!" - kao da je u svemu tome njegovo ime na televiziji najveći problem. Tata i mama Medić su onda poslali dvije najmlađe kćerke na spavanje, dok su dvije starije (17 i 19 godina) ostale da to porodično odgledaju. Mlađa kćerka je zatvorila oči, mama je zatvorila oči ("Grozim se ubijanja. Ne volim misliti o ratu. To je prošlost. Imam puno briga, školovati decu."), tati su oči za patnje drugih zatvorene odavno, ali je starija kćerka sve gledala do kraja. Kaže mama: "Od tada nije progovorila ni reč. Samo je plakala." To dijete otvorenih i plačnih očiju je možda na toj videotraci, u svom ocu, prepoznala strahotnu banalnost zla. A možda je u sebi osjetila strašne drhtaje i strašniji mir tih srebreničkih dječaka. To dijete je naša nada.

Bosanska formacija

Nakon jedne od mojih prošlogodišnjih kolumni o Bushovom zločinačkom režimu, javio mi se Ismet (ime je promijenjeno), naš mladi čovjek koji služi u Iraku kao podoficir u američkoj vojsci. Ismet je vojsci pristupio za Clintonova vakta, kako bi sebi platio školovanje. U Irak je prvi put poslan u martu 2003., kad se krenulo na Irak, a meni se javio uoči svog ponovnog odlaska kako bi mi rekao da treba da nastavim da pišem o Bushu i da "vojska nije gluha-nijema-slijepa što se tiče ovog predsjednika". U njegovoj jedinici, kaže Ismet, "George Bush je omražen" i svi jedva čekaju "neku novu budućnost".

Ismet je iz Bosne otišao 1994. - izbjegao iz jednog rata, da bi završio u još jednom, besmislenijem. Bori se, kaže, da svoj rodni grad ne zaboravi. Pitao sam ga kako njegovi roditelji gledaju na to što ih ratovi prate kao sjenka. Otac mu je, kaže, zabranio da sa vojskom produži ugovor, koji mu ističe ove godine, ali sva je prilika da će ga, na neki šatro legalan način, u Iraku zadržati još godinu dana. Otac mu je već jednom preživio rat, pa se nagodinu vraća u Bosnu, jer hoće tamo da umre. Ismet planira da svoj rodni grad još jednom posjeti kad se vrati iz Iraka. Ima dvoje majušne djece i teško se je ne upitati koliko će ta nejač znati o Bosni, koliko o Iraku. Neće, akobogda, odrasti deformisani od historije, uvjereni, kao ja, da ih pritišće kao mokro ćebe.

Ismet je u Iraku u taboru koji neformalno nosi ime vojnika koji je tu prvi poginuo, osamnaestogodišnjaka čiji je maternji jezik bio španski. Ismet mi se javlja povremeno, kad nije na smjeni, koja obično traje dvanaest sati u komadu, zato što "nemaju dovoljno vojnika" pa ono što ih ima "mora ići na zadatke non-stop". Stres i umor, naravno, iscrpljuju, pa Ismet misli da će 80% trupa za tri mjeseca biti na antidepresivima. "Ne znam kako se ovo može izdržati", veli, "ali, eto, izgleda da ovi foteljaši što spavaju u svojim krevetima i jedu po najboljim restoranima znaju bolje od nas koji spavamo u blatu, umorni, nenaspavani i u depresivnom stanju". Dodatni razlog što mi se Ismet ne može redovno javiti je taj što "svaki dan neko pogine, pa odmah ukinu i telefonsku i internet liniju dok se ne javi familiji poginulog vojnika". Stvari će u Iraku, nakon onih čudesnih januarskih izbora, biti još gore. Ismet misli da će šijitske grupe imati veću vlast, a suniti će biti uvrijeđeni i prouzrokovat će još više smrtonosnih problema. "Samo oni što gledaju Fox News", kaže Ismet, "misle da je ovo najbolja stvar što se desila u svijetu u zadnjih deset godina."

Čim sam pročitao Ismetovu prvu poruku, ophrvala me je grozna bojazan da mu se nešto ne desi, kao da mi je odmah postao rod rođeni. Ismet je naš, te tako i moj, i još je jedan dokaz da se bosanska tragedija ne završava iseljenjem u Ameriku, nego se ovdje nastavlja i preliva u neku novu formu, u neku skoro jednako tragičnu budućnost. Svugdje nas ima, i svugdje nas je muka otjerala: Ismet je u svom taboru zapazio dosta ljudi iz "drugih zemalja" koji tu rade, a ima i nekih iz Bosne; nije sa njima pričao ali je skontao da su naši. "Mene nisu mogli zapaziti jer sam 90% vremena u panciru, pa mi se ime i ne vidi", piše Ismet. "Ne znam kakva ih je muka natjerala da dođu ovdje i riskiraju život." Ne treba biti pisac da bi se spazila tragična simbolika ove situacije: ljudi koji su krenuli iz iste zemlje, sa iste polazne tačke, sreću se usred iračke katastrofe, nakon što su im životi po svijetu obišli pun krug

muke. Ovako ili onako, u Irak ih je ista muka natjerala.

U proljeće 1994. živio sam u dijelu Chicaga znanom kao Edgewater, gdje se moglo naći dobrog heroina, gdje niko, recimo, u topla ljetnja predvečerja nije po ulicama šetao. A onda sam jednog dana pogledao kroz prozor i vidio grupu ljudi koji su, upadljivo, šetali po ulici Kenmore u formaciji koju sam ja odmah prepoznao kao bosansku: otac naprijed, sa rukama prekrštenim na trtici, u francuskoj kapi; najstariji sin gega se pola koraka iza njega, a iza njih žena, u bosanskoj marami, vodi štrkljastu djevojčicu za ruku. Ta porodica je bila prethodnica velike grupe naših ljudi iz Potkozarja (gdje svi znamo šta se u ratu dešavalo), koja je ubrzo postala sveprisutna u Edgewateru. Bosanci kao Bosanci, brzo se otkrilo mjesto na obali jezera gdje se mogla piti turska kafa, u kafani čiji je vlasnik zaista bio Turčin i koju sam i ja često pohodio. I tu sam jednom spazio bosansku formaciju: oko stola okupljeni muškarci i žene; žene su blijede, ruke su im u krilu, nepokretne kao da su utrnule od umora; nekoliko muškaraca u invalidskim kolicima, svi puše nezasito, malo pogrbljeni, cigarete im u kvrgavoj ruci, blizu usta, da ne gube puno vremena prinoseći cigaretu usnama; iznad njih taman oblak dima i nesreće. I još jedna formacija: u parku pored jezera, porodica i po, bezmalo deset ljudi, gura se na jednom ćebetu, iako je ljeto - trava je suha, a plaža je blizu, mogu sjesti gdje hoće; djeca trče oko ćebeta (ne smiju daleko); svi su na ćebetu nabijeni, kao da se boje da se onaj koji napusti ćebe ili dijete koje ispadne iz orbite ćebeta nikad neće vratiti.

Ismet, tako, može biti američki vojnik, može na zadatke ići i život rizikovati u američkoj vojnoj formaciji. Ali bosanska muka ima svoje formacije, i toj formaciji on pripada koliko i nesretnici koji u tom američkom taboru rade neke mučeničke poslove. Iz te, bosanske, formacije teško da će iko od nas ikad istupiti

Dječije igre

Bratstvo i jedinstvo, Boris Dvornik i Ljubiša Samardžić, Milena Dravić i Silva Košćina, Nijemci i Italijani, četnici i ustaše i ostale bratoubice, mudri Drug Tito i tifusari - sve nam je to bilo stvarno koliko i klikeri u džepovima. Djeca kroz igru proživljavaju i apsorbuju ono što je njihova stvarnost, pa smo se često igrali narodnooslobodilačke borbe

Prvi film koji sam ikad gledao bez pratnje roditelja bio je *Bitka na Neretvi*. Bilo mi je šest godina i moji roditelji su smatrali da taj komunistički spektakl nije posebno opasan za moj krhki dječački um. Film se prikazivao u rahmetli Kinu Arena i išlo je, ja mislim, nekoliko nas iz raje. Svi smo bili potreseni. Ja sam plakao kao dijete kad četnici ubiju Ljubišu Samardžića pa onda Silva Košćina, zvijezda mekih talijanskih pornića u stvarnom životu i sestra Smokijeva u partizanskom životu, istupi iz zaklona iza stećka da ga zadnji put zagrli pa onda i ona padne od izdajničkog kuršuma. A nije lako bilo ni kad Milena Dravić priziva svog brata tifusara: "Nikolaaaaaaaa…!" Ili kad tifusari navale da prelaze Neretvu uz povike: "Preko vode do slobode!" i "Naprijed braćo tifusari!".

U tom filmu, narodnooslobodilačka vojska je bila jedna velika porodica - svi su bili braća i sestre, što je, naravno, bio još jedan simptom sveprisutnog bratstva i jedinstva. Likovi u filmu su bili ravnopravno podijeljeni između Srba i Hrvata, uz ponekog smiješnog Bosanca, Makedonca i Crnogorca, uz neobjašnjivog Slovenca - svi mlada srpsko-hrvatska braća - pri čemu je ta srpsko-hrvatska osovina neophodna za postojanje SFRJ bila izražena pobratimstvom između Borisa Dvornika i Ljubiše Samardžića.

Te kabaste ideološke implikacije nisu nam kao djeci bile vidljive. Ali ideologija je sistem mišljenja koji nestvarne odnose predstavlja stvarnim. Bratstvo i jedinstvo, Boris Dvornik i Ljubiša Samardžić, Milena Dravić i Silva Košćina, Nijemci i Italijani, četnici i ustaše i ostale bratoubice, mudri Drug Tito i tifusari - sve nam je to bilo stvarno koliko i klikeri u džepovima. Djeca kroz igru proživljavaju i apsorbuju ono što je njihova stvarnost, pa smo se često igrali narodnooslobodilačke borbe. Svi smo uvijek bili partizani, dok smo Nijemce i domaće izdajnike uvijek morali zamišljati, pošto niko nije htio, naravno, da bude fašista. Nekad su tu u pitanju bili komplikovani scenariji - svako je u raji imao svoju ulogu, pa smo imali i komandanta i kurira i političkog komesara i ranjenika i tifusara i bolničarku partizanske bolnice koja nam je nježnim ručicama privijala zamišljene zavoje na oderana junačka koljena. Mi smo mislili da se igramo rata, a zapravo smo se igrali ratnih filmova. Sjećam se da sam jednom ja bio engleski komandos koji se padobranom spustio na oslobođenu teritoriju da bi se pridružio partizanima, a onda se zaljubio u bolničarku, u koju je također bio zaljubljen i politički komesar, moj najbolji drug, a pred svima nama je bio proboj ko zna kojeg neprijateljskog obruča. Ta zamršena vojno-emotivno-politička situacija razriješena je tako što su nas majke sa balkona pozvale na ručak.

Vodili smo i druge ratove protiv okupatora. Nakon što su srušili staru željezničku stanicu (koja je bila tamo gdje je sad Kolodvorska ulica), ogradili su bašte ispod stanice, prekoputa naših zgrada, koje smo mi smatrali svojim lovištima - tu smo ganjali guštere i puževe, tu smo krali kupus, tu smo imali loge. Kučke okupatorske su tu onda počeli da kopaju temelje za buduće nebodere i mi smo, poučeni iskustvom narodnooslobodilačke borbe, odlučili da podignemo ustanak. Ponovo su se sastali veterani filmske Neretve i Sutjeske, ponovo su podijeljene dužnosti i na zasjedanju u podrumu naše zgrade dogovoreno je da se okupatori upozore i da im se da prilika da se povuku bez sukoba. U skladu sa donesenim zaključcima, na vratima inžinjerske barake u gradilištu ostavili smo poruku, napisanu nevještom osnovačkom rukom, u kojoj smo im postavili ultimatum - ako se ne povuku, suočiće se sa našim pravednim gnjevom. Potpisali smo se kao *Osvetnici*.

Okupatori se, prirodno, nikad nisu povukli, iako smo se mi junački borili. Spremni smo bili da damo svoje živote za slobodu, kad nismo morali u školu. U prvoj smo akciji razbili prozore na baraci, onda smo građevinske okupatore gađali kamenjem i mokrim pijeskom zamotanim u novine koje bi se raspale po udaru. Vršili smo i sabotaže, po uzoru na *Otpisane*, a krali smo i kante farbe, građevinski materijal i šperploču (od koje smo pravili troku), koje bismo sakrivali u nove loge na slobodnoj teritoriji. Ali borba se okončala kad je jedan radnik-okupator, kojem je neko od nas razbio glavu, uhvatio jednog našeg borca i počeo da ga udara nogama. Borac je imao desetak godina, i vrištao je kao da mu gule kožu, pa su onda komšije izašle da ga spasu od radničko-okupatorskog bijesa. Tada se sve saznalo i naš hrabri pokret otpora je razbijen. Organizovao se roditeljski Dayton, nakon kojeg smo mi bili primorani da potpišemo kapitulaciju. Danas u Kolodvorskoj štrče, kao Republika šumska, neboderi čije smo temelje krvlju svojom dječijom zalili.

Kad se prvi neboder izgradio, ratovali smo protiv raje koja je u njemu živjela - oni su bili Neboderci, mi smo bili Parkaši - i tu se znala krv proliti što iz glave, što iz nosa. To je već bio bratoubilački rat, za razliku od prethodnih, narodnooslobodilačkih. U neko doba to bratoubilaštvo se, srećom, iskaljivalo na asfaltnom sportskom polju: raja protiv raje, na parkiralištu smo igrali lopte, među garažama smo igrali glava, a na košu smo igrali košarke.

Neki dan u Sarajevu sjedimo u kafani znanoj kao Nostalgija i gledamo kako se četiri dječaka igraju. Trojica kleče uza zid, sa rukama na potiljku, a onda ih četvrti, deba u šorcu na štrafte koji mu se malo uvukao u guzu, jednog po jednog likvidira metkom u čelo i oni se, mrtvi, prostru na asfalt. Ne znam koji ih je film inspirisao (vjerovatno snimke *Škorpiona*), ali glavni zaplet u tom filmu sigurno nema nikakve veze sa borbom za pravdu ili herojstvom, a kamoli bratstvom i jedinstvom. Žmarci su jednako prolazili od debe koji hladnokrvno strovaljuje tri svoja druga i njih trojice koji na koljenima mirno čekaju metak u čelo.

Trebalo bi neko da toj djeci napravi film koji bi im pomogao da zamisle bolju stvarnost, inače ćemo sve ispočetka kad oni odrastu.

Filozofija ablendovanja

O svijesti po kojoj su red i zakon samo foliranje vlasti

Nedavno sam u okviru redovnog godišnjeg obilaska rodbine i porodičnih prijatelja u iznajmljenom autu jezdio preko bosanskih brda i dolina, po putevima koji bi se, ako se ikad izgrade novi, morali negdje sačuvati kao što se u Zemaljskom muzeju čuvaju naćve iz osamnaestog vijeka. Imao sam tako priliku upustiti se u vozačke avanture kakvih nemam mogućnosti iskusiti u Americi: od drndanja po kolskim putevima do preticanja kolone na čelu sa nekim kršnim kamionom dok iz suprotnog pravca panično ablenduje neka limuzina sa evropskom registracijom.

Panično ablendovanje je bilo lako razumjeti - radilo se o jednostavnom strahu od spektakularnog gužvanja čelika i mesa. Ali trebalo mi je malo da se prisjetim šta znači ničim izazvano ablendovanje dok na praznom putu pičim punom brzinom. Trebalo mi je, dakle, malo da skontam da mi dobri vozači iz suprotnog pravca daju signal da su ispred mene, iza krivine, policijske patrole koje bi me mogle zaustaviti jer jurcam. Nakon tog ablendovanja bih, naravno, usporio, a u neko doba sam i ja počeo da ablendujem iz solidarnosti. Činilo se da murija može da učoli samo vozače koji su ili poluslijepi ili kompletne ublehe. Na putevima kako B tako i H, konstitutivni narodi i sitne manjine su čvrsto ujedinjeni protiv organa vlasti, kako nisu ni u jednoj drugoj oblasti života i (ne)rada - s jedne strane mi, nevini motorizovani narod koji voli da ne haje za zakon, ograničenja brzine i saobraćajne znake, a s druge su strane uniformisani tlačitelji koji iz čiste pakosti zaustavljaju poštene vozače.

To solidarno ablendovanje je prvorazredan primjer svijesti po kojoj su red i zakon samo foliranje vlasti. Pretpostavka na kojoj se zasniva solidarno ablendovanje jeste da drotovi ne zaustavljaju brzinske prekršioce kako bi nekako održali red na putevima i spriječili nepotrebne pogibije, nego zato da otmu pare napaćenom narodu, koji je na putevima, a i šire, prepušten sam sebi... Prema tom pogledu na svijet, svaka vlast je zulumćarska, korumpirana samim tim što je vlast - zakon je samo frizirano bezakonje, i nemoguće je zamisliti da bi ikad išta radila u interesu građanstva. Država i svijet su podijeljeni na nas i njih, i oni nas vazda razvaljuju.

U izvjesnoj mjeri, taj stav je posljedica ovdašnjeg historijskog iskustva i ponekad čak može biti i zdrav. Lijepo bi, recimo, bilo kad bi se veći broj Amerikanaca dosjetio da Bush i njegova banda sve što rade, rade ne iz ljubavi prema bližnjem svome, nego u vlastitom zulumćarskom interesu. Ali apriorno odbacivanje legitimiteta vlasti i reda i zakona u društvu direktno je uvezano sa anarhijom koja, evo, behara ovom napaćenom zemljom, gdje se svako snalazi kako zna i umije, a zakon nam je svima zajednički neprijatelj.

Posljedice tog instinktivno anarhističkog mentaliteta bile su vidljive i na utakmici u Bruxellesu, gdje su se fudbalski reprezentativci BiH u ime svih nas patriotski izblamirali. Nakon što su u prvoj minuti nekim čudom dali gol, ostalih osamdeset devet minuta su se saplitali i zaplitali i gubili ničim zasluženu loptu. Nakon svakog saplitanja, ti naočiti mladići (čije bi se frizure i ostali ukrasi od dlaka na licu također morali negdje pohraniti kao primjeri seoskih rukotvorina) jurišali su na sudiju kako bi mu drekom predočili da smo zaslužili pravdu u obliku faula, da bi mu u oči rekli da

znaju da iz razloga vlastite zlobe neprestano sudi protiv nas. Teško je povjerovati, međutim, da nisu bili svjesni da sudiji ne pada na pamet da promijeni nepravednu odluku i iz sažaljena dosudi penal, pošto međunarodne fudbalske sudije u principu ne mijenjaju odluke pod pritiskom nesposobnjakovića sa trakom u natapiranoj kosi ili bilo koga drugog.

Naši junaci su paćeničku pantomimu izvodili ne samo za nezainteresovanog, neobjektivnog sudiju nego i za vjerne navijače u napaćenoj zemlji, kako bi im pokazali da je predvidljivi poraz posljedica sudijske i kosmičke nepravde, a ne toga što se sa loptom nisu mogli sastaviti, pošto ne trče i ne trude se. Svrha tih patetičnih izvedbi je bilo pripremanje izgovora za poraz na koji su naši fudbalski šehidi od početka bili spremni. Savršeno su bili svjesni kamera koje su njihove bolne grimase pokazivale navijačkom tijelu ujedinjenom u vjekovnom uvjerenju da je svaka vlast - kako drotana, tako i slovačkih sudija - tuđa vlast i da sve što radi, radi na našu štetu.

Naši mladići su svoju fudbalsku i moralnu lohotinju sakrivali iza fatamorgane rutinske, metafizičke nepravde, igrajući za bosansku javnost dobro znanu i omiljenu ulogu vječite žrtve. Uloga žrtve, usko vezana sa aksiomatskim nelegitimitetom vlasti, ima tu prednost što pojedinca (i reprezentativca) oslobađa svake odgovornosti prema društvu i drugim pojedincima - nisam ja kriv što ništa ne radim, jer svi su protiv mene. Sve što ostaje jeste povremena solidarnost u anarhiji, reprezentacija koja je prepoznatljiva kao tim jedino kad se sudiji u lice unosi.

Sve me to nekako podsjeća na bračni par o kojem sam čuo priču na gorespomenutoj turneji po napaćenoj domovini. Oni su sad negdje u svojim kasnim šezdesetim godinama i svoju uštođevinu su uložili u nadgrobni spomenik, koji je već instaliran na jednom banjalučkom groblju, i u koji su već uklesani njihovi likovi i datumi rođenja. Oni često zajedno odlaze na vlastiti grob da sjede pored spomenika, puše i bezbeli zamišljaju kako će biti kad ih više ne bude. Smisao njihovog života je postalo žaljenje za vlastitim životom, smisao preostalog bivstvovanja je igranje uloge metafizičke žrtve.

U sličnom komplikovanom ritualu samosažalijevanja učestvuje dobar dio svih nas. Svako je sam sa sobom, a vlast i zakoni života i svijeta su protiv svih nas. Jedino što nas veže jesu bespomoćnost i bezakonje. I u tom mraku mi ponekad jedni drugima ablendujemo.

Genocidna moralnost

Najmrža pitanja koje mi iko može postaviti ovdje u Americi jesu: da li znam nekog muslimana i kakvi su muslimani kao ljudi. Jednako mrzim da nekoga izvještavam o tome kakvi su crnci kao ljudi

William Bennett je čovjek sa impresivnom karijerom: bio je predsjednik Nacionalne zadužbine za humanističke nauke (*The National Endowment for the Humanities*) i sekretar za obrazovanje za Reaganovog vakta; za tate Busha bio je naimenovan da bude *drug czar* - državni borac protiv droge i na tom poslu je bio poznat po oštrini. Pored toga, dobri William Bennett je uvijek bio borac za vrline i moralnu čistotu, jedan od onih ultradesnih ideologa koji svima drže predavanje kako i zašto da žive. Autor je *Knjige vrlina* (*The Book of Virtues*), kompendijuma priča i tekstova koji ukazuju na neophodnost kreposnog života (iako je sam sklon strovaljivanju na poker aparatima i tzv. voću - u mnogim kazinima slobodarske Amerike zijanio je milione dolara koje je zaradio od, između ostalog, i *Knjige vrlina*).

Pored toga, Bennett je napisao i knjigu u kojoj dokazuje grešnom čitaocu da je čin cuclanja Clintonove ćune bio napad na američke ideale. Zadnja knjiga mu se zove *Zašto se borimo: Moralna jasnoća i rat protiv terorizma* (*Why We Fight: Moral Clarity and the War on Terrorism*).

Može se William Bennett vidjeti i na televiziji, u nekoj od onih mudroserskih emisija u kojima se palamuđenje predstavlja kao demokratski dijalog, gdje nastupa kao prvoborac kulturoloških ratova i od zamišljenog neprijatelja brani američke vrline i ideale. U slobodnom vremenu igra poker sa nekim od sudija Vrhovnog suda, a vjerovatno mu nije nikakav problem da dobije predsjednika Busha na telefon kako bi malo popričali o vrlinama, mada je mala vjerovatnoća da je predsjednik ikad pročitao ijednu njegovu - ili bilo čiju drugu - knjigu.

Pošto mu trunjenja o vrlinama i idealima nikad nije dosta, William Bennett ima i svoju radioemisiju *Jutro u Americi* (*Morning in America*) gdje voli da trabunja o moralnom liječenju Amerike. U jednoj od svojih nedavnih emisija, u odgovoru na neko nebulozno pitanje slušaoca, dobri William Bennett je rekao i sljedeće: "Ako hoćete da smanjite stopu kriminala, mogli bi - kad bi to bila jedina svrha - abortirati svaku crnu bebu, i stopa kriminala bi vam se smanjila." To bi bila "nemoguća, suluda i moralno neodrživa stvar, ali bi se stopa kriminala smanjila".

Opaska je, naravno, dovela do bure protesta, kao i ustanka Bennettovih ultradesnih jarana koji su se prihvatili kuke i motike i mikrofona da opravdaju njegovu glupost. Bennett odbija da se ikome izvini, jer je, kao i uvijek, njegova opaska pročitana "izvan konteksta". William Bennett, direktno priključen na izvor moralnog savršenstva, nikad ne čini nikakve greške.

Mrsko mi je da tabirim u čemu je problem sa Bennettovom budalaštinom, jer bi to trebalo biti očigledno, ali evo za svaki slučaj: iako je Bennett (licemjerno) pojasnio da on nije za genocid nad crnim nedonoščadima, jasno je da on misli da je kriminalitet pojedinca genetski predodređen - crnci imaju genetski kod kriminalca,

dok su bijeli dupeglavci kao on predodređeni da se bave vrlinama, idealima i poker aparatima. Tako su u Bennettovom bijelom svijetu nerođene crne bebe već kriminalci. Zamislimo nekog dobrog protu iz Republike šumske kako izjavljuje da bi se frekvencija gangsterskih obračuna smanjila kad bi se abortirale sve bošnjačke bebe; ili nekog našeg fašistu kako izjavljuje da bi se stopa ratnih zločina smanjila kad bi se abortirale sve srpske bebe. Strahotno je i to što je sad očigledno da u umu Williama Bennetta i njemu sličnih genocid postoji kao teoretska opcija.

Nema načina da se to zna, ali čini mi se da je lakoća sa kojom je Bennett izgovorio takvu kolosalno rasističku i očigledno kontraverznu stvar, vezana za festival rasizma kojem su povod bili uragan Katrina i potapanje New Orleansa. Danima su po američkoj televiziji prikazivane slike crnih nesrećnika napuštenih od strane države čiji su oni šatro građani, dok je ton mnogih izvještaja pokrivao raspon od snishodljivog sažaljenja (Wolf Blitzer sa CNN-a, koji, komentarišući snimke crnih ljudi koji se probijaju kroz vodu do pasa, kaže: "…oni izgledaju tako siromašni, tako crni…") do blatantnog rasizma (mnogi primjeri fotografija i snimaka u kojima se bijeli ljudi koji kroz vodu nose nešto u rukama bore da prežive, dok su crni ljudi u istoj situaciji pljačkaši). Republikanska, rasistička desnica se razgoropadila i jedva dočekala navodnu priliku da dokaže svoje naopake predrasude. William Bennett je samo dio hora koji pjeva istu staru pjesmu.

Neki dan sam bio na večeri kod jedne crnačke porodice. Sve tri generacije su bile prisutne: deda Bill, koji je penzionisani zubar i sam sin zubara, njegova žena, vrhunska domaćica, njegov sin Brian, koji je nekad radio u filmskoj industriji, a sad dizajnira web stranice, i njegova djevojka (bjelkinja) koja ne znam šta radi. Tu je bio i unuk Cortland, Brianov nećak, koji je učio za kontrolni iz Poznavanja društva (*Social Siences*) sa pitanjima o razlikama između kršćanstva i judaizma. Poslije je Cortland za zadaću crtao političku karikaturu: nacrtao je Busha kako od tajnog službenika traži nekoliko telefonskih imenika na koje bi mogao stati kako bi se vidio iza govornice.

Iako mu je tek jedanaest godina, Cortland zna procijeniti veličinu Velikog vođe, a sigurno već zna i ko mu u slobodarskoj Americi radi o glavi. Poslije smo svi skupa glodali rebarca, pili vino i ćumurali o svemu i svačemu, pa i o Williamu Bennettu.

Najmrža pitanja koje mi iko može postaviti ovdje u Americi jesu: da li znam nekog *muslimana* i kakvi su *muslimani* kao ljudi. Jednako mrzim da nekoga izvještavam o tome kakvi su crnci kao ljudi. Ako ima ikakve razlike između "nas" i "njih", onda se radi o pigmentu, mada ja pigmentalnu razliku između mene i plavokosih ljudi doživljavam mnogo većom. Večeru spominjem iz sljedećeg razloga: gledajući Cortlanda, bilo mi je potpuno emotivno jasno kakav morbidan rasista je William Bennett, kako odsječena od svijeta i ljudskosti je njegova bulumenta bijelih, bogatih, licemjernih moralista, koji Busha smatraju za svog heroja. Da Cortlanta, nedajbože, nema, stopa kriminaliteta bi bila potpuno ista, ali svijet bi bio lišen jednog divnog i pametnog djeteta.

Hvalodavanje

Hvalodavanje je praznik kad se treba sjetiti onih kojih nema, kao što će se, akobogda, nas neko sjetiti kad nas više ne bude

Američki praznik Hvalodavanja (iliti *Thanksgiving*) zasniva se na gozbi, čija je centralna ličnost guzlata ćurka, povodom koje se okupe familija i prijatelji. To je jedan od onih jesenjih praznika obilja, čestih u mnogim kulturama, ukorijenjenih u slavljenju uspješne žetve uoči oskudne zime. Hvalodavanje je uvijek zadnjeg četvrtka u novembru. Kod nas se takav praznik obilja prije rata nekako bio izvrgnuo u 29. novembar, Dan oskudne Republike, kojoj smo se zahvaljivali klanjem sitnih domaćih životinja i spremanjem zimnice.

U Americi, međutim, jedan od običaja vezanih za Hvalodavanje je da se na krkanluk pozovu nevoljnici ili beskućnici ili oni koji nemaju gdje drugo, tako da sam ja u prvoj polovini devedesetih bio nerijetko pozivan u kuće dobrih Amerikanaca. Jedne godine, moj cimer Edwin i ja smo odlučili da organizujemo Hvalodavanje. Protegli smo se za ćurku i kupovni kolac od tikve (*pumpkin pie*), ja sam napravio rusku salatu, i pozvali smo prijatelje koji praznik nisu slavili sa svojim porodicama, bilo zato što nisu imali para da putuju preko Amerike, ili zato što su sa svojima pogubili kontakte ili se popičkarali. Među pozvanima je bila i starica po imenu Rusty, koju sam ja upoznao preko žene s kojom sam tada pomalo furao. Rusty je kao tinejdžerka nekim čudom preživjela Auschwitz, za razliku od njene porodice koja je kompletna iščezla u Holokaustu. Pričala mi je, uz mnogo opsesivnog ponavljanja tipičnog za starije ljude koji su prošli kroz groznu traumu, kako se jednom našla pred Rudolphom Hessom, zloglasnim komandantom logora - Rusty nije bila u stanju da mi opiše ništa iz tog susreta osim nepojmljivog straha koji je tada osjećala. Poslije je preko Švedske dospjela u Chicago, gdje joj je već odavno živio ujak, jedini živi član porodice. Ujak je imao dvije ćerke, rođene u Americi, s kojima je Rusty spavala u sobi, ali koje su je otvoreno prezirale — gurkale su se laktovima, podsmješljivo kikotale, mrštile se kao da Rusty malo smrdi. Nisu znala ili ih nije bilo briga kroz šta je sve Rusty prošla — za njih je ona bila samo daleka, istočnoevropska, kaljava rođaka. Ona je sa njima sobu dijelila mjesec dana, sve dok nije našla posao u fabrici tekstila. Posao je bio vezan za prišivanje dugmadi i tu je Rusty ostala više od četrdeset godina, sve dok se nije penzionisala. Nikad više ni riječ nije progovorila sa svojim američkim ujakom i njegovim kćerkama.

Prvi put sam se sreo sa Rusty u sladoledarnici Baskin Robbins. Nakon što sam joj rekao svoje ime, zahtijevala je da joj ga napišem na salveti. Onda je ona, na drugoj salveti, napisala svoje ime i prezime: "Rusty…prezimena se, na moju užasnu žalost, ne mogu sjetiti (Averman? Averbah? Ariman?...)." Nakon što sam ja naglas pročitao njeno ime, ona je otcijepila komad salvete na kojem je bilo napisano, presavila taj komadić i spremila ga u torbu. Taj čin me do dana današnjeg fascinira i ne mogu da pojmim njegovo značenje, ali čini mi se da je vezan za lični suverenitet — Rusty je imala potpunu kontrolu nad cirkulacijom svog imena; svojevoljno ga je davala svijetu, ali ga je isto tako povlačila iz opticaja kad je smatrala da je to neophodno. Ali ta kontrola je bila usko vezana, čini mi se, za nepovjerenje u svijet koji je više puta napustio — da se ona nije pobrinula o sebi i svom identittetu, da ona nije spakovala svoje ime, svijet bi ga zaturio i zaboravio. Poslije smo jeli sladoled — ja

čokoladu, ona pepermint sa čokoladom — a onda me je upitala da li znam njeno ime i ja joj se, kao ni sad, nisam mogao sjetiti prezimena. Još jednom mi je napisala svoje ime, ponovo sam ga naglas pročitao, i ona ga je ponovo spakovala, a ja ga se još uvijek ne mogu sjetiti. Elem, Rusty je bila nas gost za Hvalodavanje. Dok smo čekali da se ispeče ćurka (budući nevješti u spremanju guzlate živine, trebalo nam je devet sati da je ispečemo), Rusty je zveketala zubalom, pričala priče o Auschwitzu, Hessu i svojim zlobnim rođakama, ali o tome kako joj je omiljena pjevačica Debbie Reynolds, zvijezda broadwayskih mjuzikla. Nekad bi zaćutala i odlutala u svjetove kojima mi nismo imali pristupa, a onda bi se prenula i upitala: "A ko je to u kuhinji?" U kuhinji, naravno, nije bilo nikoga osim ćurke mučenice, ali ja sam svejednako par puta ustao da provjerim ko je tamo. Bez obzira na to, Rusty bi ponovo upitala, nespremna da prihvati tuđe nepostojanje — za nju je svijet bio pun *odsustva*. Kad se ćurka konačno ispekla, žvakali smo suho, žilavo meso, svjesni istetoviranog broja na njenoj podlaktici, svjesni činjenice da za svako živo čeljade ima mnogo onih kojih nema, da je naše prisustvo u svijetu druga strana odsustva mnogih drugih kojima se mi, prisutni, nekad ni imena ne možemo sjetiti.

Ne znam šta je bilo sa Rusty, možda je već i umrla, ali od te naše jesenje gozbe nije prošlo nijedno Hvalodavanje da je se nisam sjetio, da se nisam upitao koga to nema u kuhinji ili među nama — a nekog uvijek nema. Zato je Hvalodavanje za mene praznik koji ima značenje nešto drugačije od onog koje možda ima za mnoge Amerikance. Za mene je to praznik koji omogućava da se okupe oni kojih ima i da se zahvale onima koji to znaju i kojima je do toga stalo.

A takvih ljudi ima puno u Americi, što je lako zaboraviti u vremenu kao što je sadašnje, kad najgori sinovi Amerike, sve zločinac do patriotskog zločinca, odsjedaju u Bijeloj kući. Lako je zaboraviti da u ovoj zemlji ima mnogo dobrih, velikodušnih ljudi koji su spremni svoje jesenje obilje podijeliti sa nevoljnicima, koji su svjesni činjenice da je naše prisustvo plaćeno nečijim odsustvom. Hvalodavanje je praznik kad se treba sjetiti onih kojih nema, kao što će se, akobogda, nas neko sjetiti kad nas više ne bude.

Jutarnje izmaglice

Potreba za vremenskom prognozom je vezana za potrebu da se zna šta će biti sutra, kakva nam to budućnost dolazi

U doba samoupravnog blagostanja, u kojem nije često bilo prekovremenog rada, moji su se roditelji vraćali sa posla oko pola četiri poslije podne. Porodični ručak je, otud, bio oko četiri i svi članovi porodice su bili obavezni ukazati se za stolom. Ručak se poklapao sa popodnevnim vijestima, ali to nije nužno značilo da se svaka vijest morala saslušati. Ponekad je saslušanje moje sestre i mene bilo preče, a znalo se i porazgovarati. Svaka priča je, međutim, morala bezuslovno prestati da bi se čula vremenska prognoza - Titina riječ se mogla propustiti, ali meteorološka besjeda Čede Orlovića ili Vuke Zečevića je bila svetinja. Mojoj sestri i meni nikad nije bilo jasno šta se to nikako nije smjelo propustiti: prvo, nije se jednom znalo desiti da nas Vuko obavijesti da je vrijeme promjenljivo oblačno, dok napolju šiba mećava; a drugo, šta ima veze, pitali smo se, kakvo će vrijeme biti sutra? Kakve je to veze imalo sa tokom naših života? U školu i na posao se moralo ići, bez obzira na sutrašnje padavine, a samo su katastrofalne elementarne nepogode mogle utjecati na svakodnevnicu.

Budući arogantno haustorče, ja sam tada mislio da je iluzija da vrijeme ima utjecaja na naše urbane živote posljedica ratarsko-stočarskih navika naših ruralnih predaka, jer vrijeme je bio važan faktor težačkog preživljavanja: udari ti grad po *kuruzu*, ili ti od suše zakržlja lucerka, i zimski opstanak je doveden u pitanje.

Ali ta teorija je, na žalost, oborena mojom vlastitom životnom praksom: od prije nekog vremena, jedina stvar koju osim fudbala gledam na televiziji je kablovski program na kojem se vremensko prognoziranje odvija dvadeset četiri sata dnevno: u svakom datom trenutku se može saznati je li ili nije promjenljivo oblačno, kolika će sutra biti temperatura i da li će biti ozbiljnih padavina, a baška što se reporteri javljaju uživo sa uraganskog fronta ili iz srca vijavice. Moji roditelji, koji danas žive u Kanadi, potpuno su ovisni o vremenskom kanalu: televizor se odmah ujutro uključi da se vidi kakvo je trenutno stanje i kakve se vremenske promjene mogu očekivati, a onda se tokom dana nebrojeno puta provjeri da se nije šta naglo izmijenilo. Kad sam kod njih u posjeti, uredno pratimo najmanje promjene u temperaturi, analizirajući činjenicu, recimo, da je jutros bilo -4 stepena Celzijusa, a sad je, evo, palo na -6. Tik prije spavanja još se jednom pogleda kakvo će vrijeme biti sutra - pobožan svijet se prije spavanja pomoli, a moji roditelji još jednom provjere sutrašnju jutarnju temperaturu.

Teorija koja je izmjestila ratarsko-stočarske pretke je da je ta opsjednutost vremenom jedan od simptoma ulaska u srednje doba i rapidnog starenja od kojeg se to doba uglavnom sastoji. Kad se čovjeku ili ženi život u neko doba poravna, kad je teško očekivati da će se bilo šta uzbudljivo ili značajno u životu desiti, vremenski događaji (*Područje visokog vazdušnog pritiska noćas zahvata naše krajeve. Povremeni pljuskovi. Postepeno razvedravanje*) unose nešto uzbuđenja, otvaraju mogućnost da se nešto relativno uzbudljivo, ili čak i lijepo, desi - *Sunčano vrijeme ovog vikenda privući će mnoge izletnike*. Ali i ovo objašnjenje je nepotpuno, pošto i mnoge druge životne aktivnosti mogu poslužiti da se život začini malim i lažnim uzbuđenjima: fudbal, tračanje, raskrinkavanje zavjera protiv nas, telenovele, mržnja

prema homosekualcima, poker aparati, raznovrsne sretne droge, itd.

Evo, onda, i moje posljednje, i za sada konačne, teorije: potreba za vremenskom prognozom je vezana za potrebu da se zna šta će biti sutra, kakva nam to budućnost dolazi - pretpostavka na kojoj se zasniva važnost jutarnjih temperatura je da će nas sutra ujutro biti i da nam život neće biti toliko komplikovan ili ugrožen da uopšte nismo u stanju da tu temperaturu registrujemo. Vremenska prognoza prije spavanja ima potpuno istu funkciju kao i molitva - izražava nadu da će protok vremena, koji nosi ovaj kosmos u neku budućnost, sutra ujutro još uvijek nositi i mene. Ova veza je, naravno, vidljiva u jeziku, u činjenici da riječ *vrijeme* ima i atmosferske i filozofske konotacije. Ovo mi je svanulo neki dan, dok sam (opet) gledao vremenski kanal da vidim kakva to snježna oluja nadire prema gradu Chicagu. I u jednom trenutku mi je bilo jasno da vrli američki meteorolozi nemaju pojma o čemu pričaju, iako su im kompjuterski modeli perfektni a sedmična prognoza poprilično bezgrešna. Ali kakve sukobe ciklone i anticiklone nam nosi dalja budućnost, o tome oni ne znaju ništa, niti znaju da li će njih i nas sutra uopšte biti. Nije me ta misao iznenadila; ono što me je iznenadilo je to kakav me je strah ophrvao kad sam shvatio da ti samouvjereni meteorolozi nemaju nikakve kontrole nad budućnošću, kad sam spoznao kako mi je neophodno da mislim da će me u subotu biti samo zato što američki Čedo i Vuko tvrde da će u subotu padati snijeg.

Pukotina koja mi se otvorila u toj meteorološko-eshatološkoj iluziji sigurno je vezana sa strašnim tsunamijem (a i činjenicom da mi je nedavno naprasno umro drag član porodice). Zemlja podrigne, okean se nadigne i, dok trepneš okom, izbriše čitave gradove i ubije stotine hiljada ljudi kojima su tog jutra obećali da će im vrijeme biti ugodno i a temperature umjerene. Tsunami ukazuje na nepodonošljivu činjenicu da se u svakom datom trenutku svaki ljudski život može naprasno i jednostavno završiti, i da nema nikakvog razloga da se vjeruje da će sve biti kao što je dosad bilo samo zato što je dosad tako bilo.

Otud me fascinira nekadašnja strukturalna mudrost *Oslobođenja*: umrlice su bile na stranicama prije vremenske prognoze i TV programa, kao da su novine svojim čitaocima govorile: "A za one koji očekuju da se sutra probude, za razliku od ovih nesretnika na rahmetli-posterima, obećavamo jutarnju izmaglicu i epizodu serije *Opstanak* koja se bavi ugroženim tibetanskim pandama." A sjetim se i kako sam ocu, dok je još skidao cipele po povratku s posla, iz ruku otimao novine i uvijek prvo čitao TV program, uvjeren u apsolutnu izvjesnost vlastite budućnosti. Stvari su se, blago rečeno, od tada promijenile.

Kuća

Ljudska potreba da se ima dom, kakav god da je, toliko je duboko ukorijenjena da je nikakva nesreća ili siromaštvo ne može suzbiti

U New Orleansu sam bio samo jednom, nekoliko dana u februaru 1992. Odsjeo sam u Francuskoj četvrti, motao se, sa ostalim pripitim turistima, po kafanama i restoranima. Bilo mi je lijepo, ali nije bio neki spektakularan doživljaj - malo je oko mene bilo previše turizma - i jedva da se sjećam turističkog dijela grada.

Tek nekoliko stvari mi je ostalo u sjećanju. Jednom sam se obreo u crnačkom dijelu grada, za koji mi je poslije neko rekao da je opasan, i tu sam otišao u kino i niko mi ružnu riječ nije rekao, a kamoli da je bilo neke opasnosti. Sjećam se i izvrsne večere u jednom restoranu na ivici Francuske četvrti, izvan domašaja turista, u koji me je odveo jedan domorodac.

A najjasnije se sjećam - i to se sjećanje pojačalo kad je uragan udario - čovjeka beskućnika kojeg sam viđao svakog dana kako se mota po Francuskoj četvrti. Beskućnik je mijenjao svoje pozicije u Četvrti i, kad bi se premještao, pratio ga je žgoljavo-šugavi pas, a sa sobom je nosio veliki komad kartona. Taj karton bi stavio na ulicu i sjeo, a pas bi legao pored njega. Nije mi bilo potpuno jasno što će mu taj karton - bio je prljav, ulica nije bila mokra, mogao je bez kartona sjesti gdje je htio. Pa ipak, svaki put kad bih ga vidio, sjedio je na istom kartonu.

Funkcija kartona mi je postala jasna tek nekoliko godina kasnije, u ljeto 1997. Tada sam radio kao kurir na biciklu i svakog sam se dana na sabahu vozio u centar grada biciklističkom stazom pored jezera. Put me je vodio pored beskućnika koji je svakog jutra spavao na istom mjestu, ispod jednog mladog drveta koje se ničim - ni visinom, ni oblikom, ni vrstom - nije razlikovalo od ostalog drveća koje je bilo tu. Za to drvo mu je bilo zavezano biciklo, tu su bile sve njegove stvari. Kad bih se predveče vraćao sa posla, nije ga bilo, ali sljedećeg jutra, bio bi ispod istog drveta, u istoj poziciji. I jednog dana sam shvatio zašto jaro beskućnik spava svaki dan ispod istog drveta i zašto je onaj u New Orleansu nosao karton sa sobom - i jedan i drugi su imali potrebu da označe vlastiti suvereni prostor, da ograde komad svijeta kao svoj. I jedan i drugi su, drugim riječima, sebi ni iz čega napravili kuću, obilježili granice svog doma.

Kuća je tamo gdje si svoj, dom je fizički prostor gdje čovjek ima suveren identitet - čak i beskućnici imaju nekakvu kuću. Ljudska potreba da se ima dom, kakav god da je, toliko je duboko ukorijenjena da je nikakva nesreća ili siromaštvo ne može suzbiti. Štaviše, siromaštvo i nesreća upravo povećavaju tu potrebu i nikome to nije jasnije nego izmještenim Bosancima i Hercegovcima koji, diljem svijeta i domovine, traže mjesto gdje će biti svoji na svome. Možda upravo zbog toga me je biblijski potop u New Orleansu toliko potresao. Kad vidim nesrećnike koji su napustili svoje neosigurane udžerice u getu New Orleansa, jasno mi je da su izgubili apsolutno sve, čak i karton na koji bi mogli sjesti. (Uzgred, još jednom je izašla na vidjelo zločinačka glupost kompletne porodice Bush: dok je obilazila izbjeglice smještene u hjustonskom stadionu, Barbara Bush je rekla da misli da im je tu, na tribinama

stadiona, lijepo i udobno, jer su "ionako siromašni" - *underprivileged anyway.*)

Ništa me, međutim, nije tako potreslo kao detalj iz reportaže iz New Orleansa koju je za posljednji broj *New Yorkera* napisao Jon Lee Anderson, čovjek koji inače izvještava iz Bagdada. Anderson je sa spasilačkom ekipom obilazio kraj New Orleansa koji je najviše nastradao i gdje je stanovništvo gotovo isključivo crnačko. Tu je naišao na Lionela Petriea, čovjeka u šezdesetim godinama, kako stoji na verandi na drugom spratu kuće čiji je prvi sprat pod vodom. Gospodin Petrie nije htio da napusti kuću jer, ako je napusti, njegova žena i djeca, koji su se evakuisali, neće znati gdje da ga nađu - da je otišao, čini se, postao bi niko, a ovako je suveren porodične teritorije. Ali nije ni to: nakon uragana, u opustošenom gradu, gospodin Petrie je danima bio sam u kući. Noću je, sa pištoljem u rukama, držao stražu, odupirući se snu, pribojavajući se bandi koje su lutale gradom. Danju je - i ovo me rastura - popravljao krov koji je uragan poderao.

Ima tu nekog rezona - ako se ne popravi krov, sljedeći jak vjetar će sve oduvati - ali priča o čovjeku koji popravlja krov na kući čiji je prvi sprat pod vodom, u gradu koji je potpuno potopljen, podsjetila me je na zen-budističku priču o lutajućem monahu kojeg je u džungli zaganjao tigar. Monah je od tigra bježao sve dok nije stigao na ivicu provalije, odakle je morao skočiti da bi se spasao. Srećom, bila je tu grana za koju se uhvatio te se našao viseći iznad provalije. Situacija je sljedeća: monah visi nad provalijom, grana je krhka, iznad njega arlauče tigar. I u tom trenutku monah vidi jagodu, ubere je, pojede i pomisli: "Kako je slatka!"

Čini mi se da je rad - popravljanje krova na kući - za gospodina Petriea bio ta jagoda. On je, piše Anderson, majstor-varilac, zna svašta napraviti i popraviti i u očajnoj, bezizlaznoj situaciji, vjera u rad, ljepota rada, održala je gospodina Petriea. To popravljanje krova me je potreslo i zato što sam u tom činu prepoznao svog oca, koji bi, bez ikakve sumnje, uradio potpuno istu stvar - on se protiv nedaća i belaja bori čekićem i ekserima. I zato sam zamislio svog (crnog) oca kako popravlja krov, zamislio sam i kompletnu našu porodicu i sve naše prijatelje, sve nas iz Bosne i Hercegovine, sve nas iz vascijelog dunjaluka, bez obzira na pigment, zamislio sam kako popravljamo krov na našoj kući, jer druge nemamo, jer kad sve ode u helać, imamo samo rad i jedni druge.

London Calling

Cilj terorista, kao što je to bio i Radovanov, jeste da pokidaju tkivo grada koje povezuje ljude u mrežu solidarnosti zasnovanu na dijeljenju istog - urbanog - prostora, oni siju smrt da posvađaju komšiju sa komšijom

Moj omiljeni dio Londona je Portobello Road. Tamo su nekad gluvarili i svirali The Clash, uz izdašnu ideološku podršku raznovrsnih rastafarijanaca, beskućnika i besprizornika. Sad je to već malo ušminkano, jer je tu Notting Hill, koji je, zbog Julije Roberts u istoimenom filmu, već dobro ušminkan i prenapučen turistima. Pa ipak, iako Portobellom švrljaju turisti, iako su tu Starbucks i prodavnice turističkih drangulija, mogu se još naći i trošni pabovi i jeftini restorani gdje piju i jedu pijačari koji se svake subote dopelaju iz drugih dijelova Londona, uglavnom West Enda, da tu prodaju voće, povrće, donji veš i one plastične karirane cekere, izmišljene za švercovanje.

Subotom je tu takva gužva da je to raj za džeparoše, pijačari viču na prolaznike, prolaznici kupuju stvari koje im zglave ne trebaju i mršte se na turiste, turisti slikaju gluposti, a neki domoroci - kojima je maternji jezik možda španski ili italijanski - sjednu da piju kafu, čitaju novine, tabire fudbalske teme, i pogledavaju preko novina svu tu zdravu vrevu. Jedan od tih što piju kafu mnogi sam put bio i ja, pošto Guša i Aida, kod kojih uvijek odsjednem kad sam u Londonu, žive u komšiluku. Otud mi je Portobello jedna od mnogih drugih kuća - tu imam i kafanu i mjesto za doručak i samoposlugu i pab gdje je dobar *Guinness* i kolekciju lokalnih sjećanja (u *tom tamo* ulazu su živjeli Guša i Aida kad im je lopov ušao kroz prozor, koji sam ja otvorio da se izrači, i ukrao im štošta, naprimjer). Na Portobellu sam se, ukratko, skontao sa Londonom gradom.

A ljubav smo vodili na mnogim mjestima: recimo, Bar Italia u Sohou, koji je čak i grupa Pulp opjevala, gdje se može piti espresso i gledati grozna italijanska televizija u svako doba dana i noći, ali je ipak najljepše u cik zore. Pa onda Highbury, gdje smo 1997. Guša i ja gledali Arsenal - Liverpool (1:2), onu čuvenu utakmicu kada je Robbie Fowler priznao sudiji da se bacio u šesnaestercu i tražio od njega da ne dosudi penal za Crvene, nakon čega mu je sudija dao žuti karton. Pa onda Brick Lane, gdje se nalaze bangladeški restorani u koje se ide poslije pijanke, kako bi se jeo curry nakon kojeg su garantovani kako čir, tako i hemoroidi. Pa onda zeleni mir Hampstead Heatha, gdje sam za Zrinkom jednom dugo gledao patke, pa Tate Modern, pa The Strand (koji su opjevali Roxy Music), pa stotine momenata na mjestima kojima ni imena ne znam ali kojih se jasno i rado sjećam. London je jedan od najjačih, najljepših, najdražih gradova na svijetu. Zbog toga mi se ona banda vehabijska lično zamjerila kad je prošle nedjelje napala London. Kao što su mi se zamjerili kad su napali New York. I kao što će mi se zamjeriti kad opet napadnu neki veliki, mili grad, pun života i ljudi.

Jer taj fanatični, priučeni polusvijet, ti lažni muslimani koji bi da se vrate u srednji vijek da tamo žive sa zamotanim ženama, ti i takvi povrh svega ostalog mrze gradove. Gradovi su za njih legla grijeha i korupcije, nečista mjesta puna raznovrsnih

nevjernika, neumotanih žena, homoseksualaca, ljubitelja grešnog fudbala, hrane, pića i svega onoga što čini život vrijednim življenja. U urbanim javnim prostorima tijela se dotiču, pogledi se sreću, ljudi pričaju, osjećaju mirise jedni drugih - grad ne postoji bez intenzivne međuljudske interakcije, i zato je napad na javni prijevoz napad na krvotok grada. U gradovima se raznovrsni ljudi sreću i mijenjaju, tu su jednoobraznost, monoreligioznost i etnička čistoća logistički nemogući. Svi su gradovi u tom smislu isti - građanin jednog grada je građanin svakog grada, pa je solidarnost sa Londonom prirodna reakcija svakog poštenog ljudskog bića koje je odraslo u betonu.

Gradovi su uvijek mete raznovrsnih zločinaca koji bi da te gradove poravnaju i opustoše, i tako sve pojednostave. Sjetimo se Pola Pota, koji je od građana Phnom Penha htio da napravi seljake, makar od tog seljakluka crkli. Sjetimo se našeg durmitorskog drugara Raše Karadžića i njegovih elitnih Rurala, koji su više od hiljadu tristo dana mrcvarili Sarajevo iz čiste mržnje prema gradu, gađajući sve što ih je imalo podsjećalo na urbano življenje: od Olimpijskog muzeja do gradske pijace, od tramvaja do građana. Zbog toga me nimalo ne iznenađuju vijesti da binladinovske vehabije imaju ambiciju da atomskom bombom sravne neki grad sa zemljom - takvi vole u pećini i pustinji, gdje nema nikoga, makar i radioaktivnoj.

U londonskim eksplozijama bila je vidljiva ta mržnja prema gradu i svim njegovim građanima, uključujući i muslimane. Niko, osim onih u talibanskim pećinama, nije zaštićen od patološkog, vehabijskog binladinluka: dio oko Edgware Roada, naprimjer, gdje je eksplodirala jedna od bombi, ima jako puno muslimana; jedna od porodica koje pohađaju istočnolondonsku džamiju još uvijek traga za svojom dvadesettrogodišnjom kćerkom. Cilj terorista, kao što je to bio i Radovanov, jeste da pokidaju tkivo grada koje povezuje ljude u mrežu solidarnosti zasnovanu na dijeljenju istog - urbanog - prostora, oni siju smrt da posvađaju komšiju sa komšijom. Oni ne ubijaju samo građane u gradu, nego i grad u građanima. Fizičko uništenje grada je samo korak ka totalitarnoj, zločinačkoj utopiji.

Problem je, za njih, u tome što su gradovi neuništivi. Kad se jednom začne, grad ne umire. Jerusalem i Kijev, naprimjer, već hiljadama godina ravnaju i nikako da ih sravne. Hirošima i Nagasaki, Dresden i Hamburg, Phnom Penh, Sarajevo i New York još uvijek su živi, ni blizu pustinji i pećini. A grad kao što je London, divan i jak, pokopat će svoje mrtve, zacijeliti rane, obnoviti metro i, na kraju krajeva, trijumfalno izdeverati sa šačicom umobolnika kojima se neprestano priviđa lažni Allah.

Mi u snovima

Zašto moram pisati o Georgeu Bushu

Nakon moje zadnje prošlogodišnje kolumne, javio mi se izvjestan broj čitalaca koji su me malo kritikovali što stalno - ili barem često - pišem o Bushu i američkoj političkoj katastrofi koju njegov režim predstavlja. Malo je dosadilo, rekli su mi spomenuti čitaoci, dijelom zato što se tu nema još šta puno reći, a dijelom zato što nije jasno kakve sve to veze ima sa *nama*. Čitaocima se mnogo više dopada kad pišem o stvarima koje su vezane sa nama, sa bosanskim duhom i sarajevskom prošlošću, a možda čak i sadašnjošću. To mi je jača strana, vele.

Iako ove čitalačke primjedbe imaju rezona - a i lijepo je vidjeti da je nekome ono što pišem toliko važno da im nije mrsko da mi se jave - moja prva reakcija bila je samoodbrana. Prvo, meni se u Americi radi o glavi. Drugo, reagujem na stvari koje su mi poznate od prije našeg rata. Treće, pitaće me djeca gdje sam bio, šta sam radio kad je pola Amerike glasalo za ovu bandu. Četvrto…

Četvrto… moram priznati da mi je samoodbrana slaba, iz prostog razloga što pisanju o još jednom poraznom primjeru bushizma, patriotskoj pomami koja niti slabi niti usporava, pristupam sa istim entuzijazmom s kojim pristupam čačkanju čestica čarape iz ćoškova svojih nožnih palaca - volio bih da ne moram, ali moram. A moram ne zato što imam specijalnu dužnost da pisanjem u bosanskohercegovačkom magazinu, koji ne čita ni jedan Amerikanac, pomažem rušenju reakcionarnog režima - moj utjecaj na američki politički proces je manji od utjecaja gramatike na Bushove rečenice. Moram da pišem zato što me goni neka podsvjesna potreba, a ja, kao razmaženi književnik, pišem samo pod pritiskom unutrašnjih (ili, nekad, finansijskih) potreba.

Razlog, dakle, što ne mogu da prestanem da pišem o Bushu - a jako bih volio - jeste to što mi se, šupak, uselio u podsvijest, gdje se pridružio Miloševiću, Karadžiću, Mladiću i Gojku Šušku, plejadi slobodarskih velikana s kojom se povremeno družim u svojim noćnim morama. Prošle godine sam, recimo, sanjao kako se na nekom kauču fatam sa predsjednikovicom Laurom Bush: taman joj ja raskopčao jelek, sijevnuše bradavice, kad se ukaže George, te tu nastanu problemi i ja se probudim obliven američkim znojem.

Bilo je još snova sa Georgeom u glavnoj ulozi i nisu bili nimalo prijatni. Kad ti se političari usele u podsvijest, to nije dobro, ali kad ti u najdubljim dubinama intime, u slatkom snu, počnu operisati prošli i budući ratni zločinci, onda je vakat za neku terapiju. Jedina terapija koja bi mi mogla pomoći jeste da tu bagru neko nekako kazni, da nekako zaplate da se svi ti ratovi u ime nacionalnih fantazija završe, da se izglavljeni svijet vrati u svoje moralno ležište, jer ovo ovako nije dobro, a biće i gore. Zato se ja često probudim a u sabah-mozgu me žulja prisustvo Busha i inih, pa ja onda riječima istjerujem te zle duhove, mada mi je jasno da oni nikud i vjerovatno nikad neće otići. Kolumne o Bushu su, drugim riječima, posljedica mentalno-političke nestabilnosti.

Pored onih o Bushu i Miloševiću, često sanjam i snove koji se ne mogu nikako drugačije opisati nego kao snovi o *nama*. Ti snovi su jako prijatni: u njima se *mi*

sastojimo od porodice i prijatelja - tu su nekad preminuli stričevi, nekad prijatelji ili bivše djevojke koje nisam vidio deset i više godina, plus izabrani, dragi Amerikanci, na čelu sa mojom ženom. Nema tu nekih avantura, nema seksa niti nasilja. Ljudi iz svih dijelova i faza mog života se iz nekog razloga udruže u mom snu i onda se bavimo nekom pitomom kolektivnom aktivnošću: igramo lopte, zimujemo, hodamo po cvjetnom polju, a sinoć smo, ja mislim, jeli ćevape. Prostor tih snova nije nikad jasno definisan - niti je Sarajevo, niti je Chicago. Jedino što je jasno jeste da smo u tim snovima mi *mi*, da glavna uloga u tom snoviđenju pripada ne meni, nego *nama*, i da su svi u tom snu, jednostavno i neupitno, dobri i ima nas puno. Nema straha, nema rata, nema Busha niti Ratka…

Kad se iz tih snova probudim, odmah mi na prsa, kao predebela mačka, sjedne tuga. Jer ono što mi je na javi momentalno jasno jeste da *mi* postojimo samo u snu - ekipa koja igra lopte na terenu moje podsvijesti, a onda poslije maže ćevape ili zimuje, može se samo tamo okupiti - i meni se onda ne budi i ne ustaje.

Ja imam rodbinu u Bosni, Srbiji, Hrvatskoj, Kanadi, Engleskoj, Švedskoj, Francuskoj (uključujući i pacifičko ostrvo Novu Kaledoniju), Australiji itd, a poznanike i prijatelje iz Bosne u svim gorepomenutim zemljama, plus Austrija, Švajcarska, Holandija, Španija, Italija, Južna Afrika, Brazil itd, a sretao sam ljude iz Bosne gdje god sam bio na svojim književnim putešestvijama, uključujući i Tromso, norveški grad unutar polarnog kruga. *Nas* više nema na jednom mjestu, osim u snovima, ili osim ako se vascijeli svijet ne računa kao jedno mjesto. Ili smo svuda ili smo nigdje.

Prisustvo Busha je zato zlokobno kako u svijetu tako i u snovima - postao je, avaj, neizbježan, kao smrt. Otud piskaranje o Bushu proizilazi iz iste potrebe iz koje i pisanje o *nama*, iz potrebe da se ta krhka, isanjana, ljudska zajednica - *mi* sa imenima, licima i životima - zaštiti od suludih projekata koje velike vođe sprovode u ime mnogo nestvarnijih nacionalnih zajednica. Naravno, *mi* se od vođa i njihovih sljedbenika možemo zaštititi pisanjem koliko i sanjanjem. Ali pisanjem barem možemo biti zajedno, možemo nakratko biti *mi*, sve dok nas ne probudi brundanje mesijanskih tenkova ili pištanje patriotskih granata, sve dok ne počne nova mora.

Nataša u inostranstvu

Srpski, a i drugi, kriminalni nacionalisti znaju da je sve što Ashdownu treba iluzija integracije, da oni dođu na posao da se igraju demokratije i države, i da za to dobiju nezasluženu platu

Moj otac je krajiški Ukrajinac, rođen u okolini Prnjavora, gdje je prije rata živjelo petnaestak različitih nacija. Ukrajinci su se tu doselili krajem devetnaestog i početkom dvadesetog vijeka, nakon što je Austro-Ugarska prvo okupirala, a onda anektirala Bosnu i Hercegovinu. U ta doba zapadna Ukrajina - Galicija i Bukovina - također je bila dio Austro-Ugarske, pa su se moji galicijski pradjedovi i bukovinske prababe kretali unutar granica, a u Bosnu su, prema porodičnom predanju, došli zbog šuma - sa obiljem drva bilo je lakše preživjeti zimu.

Duga je to priča, ali jedna od posljedica tog egzodusa je da sam uvijek imao i još imam dosta rodbine po Bosanskoj krajini, uključujući i Banju Luku. Moja sestra od strica Ana, koja u Banjoj Luci radi kao doktor, jedna mi je od najdražih rođaka. Manje-više smo istih godina, a i često smo provodili ljeta na selu oko Prnjavora, pa kad god dođem u Bosnu, ja odem u Banju Luku da je posjetim. Ovaj put, međutim, nagovorio sam je da sa kćerkom Natašom dođe kod mene u Sarajevo. Ana je u Sarajevu bila mnogo puta, ali Nataša je tek malo starija od dejtonske Bosne (11 godina) i u Sarajevo nikad nije zalazila.

Nataša je normalno, pametno, prelijepo dijete. Odličan je učenik, ali prati likove i djela kako stranih, tako i domaćih estradnih zvijezda. Voli da čita knjige, ali ne voli Harryja Pottera. Nedavno je bila na ekskurziji u Tesliću, i jako voli svoju baku, moju strinu. Moja skrivena ambicija je bila da Nataša nikad ne zaboravi svoju prvu posjetu Sarajevu. Otud mi nije bilo lijeno da im Sarajevo pokažem uzduž i poprijeko. Jeli smo impresivne ćevape kod Želje. Sjedili smo u Inat kući i gledali Bembašu, poznatu im iz pjesme. Išli smo na kolače i bozu kod Ramisa, hodali po Čaršiji, sjedili na Ferhadiji. Sa Jekovca smo gledali na Sarajevo i ja sam im objašnjavao kako se odvijala opsada (koliko sam mogao, jer ja za opsade nisam bio ovdje), kakva je bitka bila na Žuči. Prošli smo pored Markala, pokazao sam gdje je pala granata na red za hljeb u Ferhadiji, kojom se ulicom penjao nosač Samuel. Išli smo na Vrelo Bosne, iznad kojeg je sve minirano, truckali se Alejom kestenova u kočiji. Pričao sam im o braći Morić i braći Halilbašić, o Ćeli, Caci i Ćeli i Aliji Delimustafiću i inim patriotskim ubicama i gangsterima, pokazao Morića han i Gazi Husrev-begovu džamiju i medresu i biblioteku. Hodali smo Vilsonovim, prošli pored mnogih ruševina, stali na Vrbanji gdje su pale Suada Dilberović i Olga Sučić.

U stanu moje bake Jozefine vidjele su rupe od snajperskih metaka i gelera, a ona im je pričala kako je snajper u stomak strefio ženu koja ju je u tom trenutku držala pod ruku. Gonio sam ih da jedu svježe rahatlokum, naučio ih šta je ćurokot i gdje je Vratnička kapija, ispričao im o značaju i vrijednosti aščinice Hadžibajrić F. Namika, kojom sad rukovode njegove divne kćerke. Stajali smo i na mjestu s kojeg je Gavrilo strovalio jednu Imperiju, pokazao gdje su Sinagoga i Eiffelov most i razne pravoslavne crkve. I onda sam na kraju te sulude turneje, koja ih je obje iscrpila,

pitao Natašu da mi opiše svoje utiske, kako joj Sarajevo izgleda.

Nataši se Sarajevo jako dopalo. Veći je grad od Banje Luke, ima više prodavnica i kafića i turista, ali joj se činilo, rekla je, kao da je u "stranoj zemlji": građevine su drugačije, ima puno džamija i muslimana (kojih, je li, nema u Banjoj Luci), imena ulica su drugačija (Ferhadija, recimo, kao ona džamija što je više nema u Banjoj Luci) itd.

Sa stanovišta običnog banjalučkog djeteta Sarajevo je ljuto inostranstvo. Zahvaljujući naporima izvjesnog Radovana Karadžića i njegovih nasljednika koji, evo, sjede u vrhu dejtonske države koju su onomad zatirali, Nataša je odsječena od historije i iskustva, ne samo zemlje u kojoj živi nego i vlastite porodice - ja sam onaj ujko iz dalekog inostranstva.

Neko veče sam gledao gospodina Paddyja Ashdowna kako vješto odolijeva naletima Senada Hadžifejzovića - kad bi Senad servirao pitanje čiji je subjekat bila muka "običnog čovjeka", gospodin Ashdown bi uzvratio bekhendom raznovrsnih procenata (porast industrijske proizvodnje u prošloj godini je 25 posto, naučili smo). Kad bi Senad spomenuo "mržnju" koja je gora nego ikad, gospodin Ashdown bi govorio o pozitivnim promjenama i budućnosti - u Bosni je dobro, smatrao je Ashdown, samo to niko iz nekog razloga ne zna. Ne ulazeći u analizu nevjerovatne kombinacije arogancije i namjernog neznanja, sve što ja treba da znam da vidim da je posljedica gospodina Ashdowna i stranog protektorata potpuna katastrofa jeste ono što mi je Nataša rekla - da joj je Sarajevo "strana država".

Srpski, a i drugi, kriminalni nacionalisti znaju da je sve što Ashdownu treba iluzija integracije, da oni dođu na posao da se igraju demokratije i države, i da za to dobiju nezasluženu platu. U međuvremenu, Natašina generacija (a i druge, bezbeli) odrasta obučena da je sve izvan Republike šumske inostranstvo - za desetak-dvadeset godina, dok se Paddy Ashdown bude odmarao u udobnoj penziji na nekom Mediteranu, Natašina i druge generacije neće imati apsolutno nikakve veze sa prijestonicom države čiji su nominalni građani. Nacionalistička vrhuška tzv. međunarodnu zajednicu zamajava i zavlači iluzijom mučne integracije, koreografijom minimalne tolerancije, koja svojevoljno slijepom Ashdownu možda izgleda kao napredak, dok se na terenu, u Banjoj Luci, djeca uče da Bosne tamo nema, da je nije nikad bilo, niti će je ikad biti, da je Bosna preko sedam mora i sedam mora, u inostranstvu.

Nataša će možda sa bosanskim pasošem putovati u pravo inostranstvo, kod tog ujaka ili kod ostalih, kanadskih, Hemona, ali će građanin Republike Bosne i Hercegovine biti koliko i gorespomenuti Harry Potter. Nije to, naravno, njena krivnja, a ona će, možda, uz zalaganje rodbine i ujaka koji će joj pričati priče o Sarajevu i drugim gradovima u svijetu koji se ne sastoji isključivo od Srba, naučiti nešto o zamišljenoj, začaranoj zemlji u kojoj je, nekad davno, prije nego što se ona rodila, bilo gradova gdje je znalo živjeti petnaestak različitih nacija i, što je važnije, raznovrsni dobri ljudi.

Navijači svih zemalja, ujedinite se

Jedina veza između Želje danas i Želje nekad - a to je, naravno, slučaj i sa svakim drugim klubom - jesu boja dresova i zajednička prošlost koju dijele navijači

Vojsku sam, u vrijeme Olimpijade, služio u Štipu, u groznoj pješadiji. Komandant kasarne je bio izvjesni Ratko Mladić. Komandant moje čete je bio Vidoje Milošević, koji ako nije u krvnom, onda jeste u mentalnom srodstvu sa Slobodanom. Ukratko, ja sam mrzio svaki, skoro svaki minut služenja onoj domovini, a naročito sam mrzio oficirski kadar.

Jedina svijetla tačka je bio kapetan Aldin Ruždić, rođeni Sarajlija, koji je bio zadužen za bezbjednost u komandi bataljona. Kapetan Ruždić je bio dobar čovjek, nije nikoga maltretirao, a mene - kojeg niko nikad nije mogao optužiti da je uzoran vojnik - naročito je gotivio. Bio mi je drag zbog svog sarajevskog akcenta, a i zbog toga što je bio navijač Željezničara - često smo znali prokomentarisati rezultate prošlog kola. Kad je Željo 1984. dobio Vardar u Skopju 5:0, kapetan Ruždić je poslao svog kurira da me traži po kasarni (a ja sam tad bio dovoljno velika džomba da svoj vojnički život posvetim skrivanju od kaplara, oficira i dužnosti). Kurir me je našao i onda sam sa kapetanom Ruždićem, koji me je uhvatio pod ruku, šetao po kasarni komentarišući utakmicu, u kojoj se naročito istakao Fićo Bahtić. Kapetan Ruždić i ja smo se složili da je pred Željom bila sjajna budućnost: to je bila generacija koja je pod Štrausovom dirigentskom palicom nekoliko godina kasnije stigla do polufinala Kupa UEFA. Ta šetnja sa kapetanom Ruždićem mi je najprijatnije sjećanje iz vojske, iz prostog razloga što je to jedino prijatno sjećanje.

Svi se mi fudbalski navijači furamo da je to nešto najvažnije na svijetu, da je fudbal, kao što je to rekao veliki trener Liverpoola Ian Paisley, nešto mnogo više od jednostavnog pitanja života i smrti. Sve to može, a i ne mora biti tako. Ali neosporno je da je fudbal - i sport - jedan od načina da se organizuju privatna, lična sjećanja. Ja se sjećam proljetnih nedjeljnih popodneva kad je moja raja gluvarila na zidu kod Kina Arene (zid je i danas tu, ali Arena je nestala), dok se sa Grbavice čuo huk navijača izazvan propuštenom šansom ili skandiranje kad se da gol. Sjećam se i kako su nas puštali bez karte na poluvremenu i kako je jedan iz moje škole hodao okolo sa rukom u gipsu - slomio ju je dok je preskakao zid oko stadiona. Sjećam se i gola koji je Škija dao Španicima u majstorici, kao i penzionera - po kojima je Penzija i dobila ime - kako u danima bez utakmica šetaju po Željinom stadionu i razglabaju složenu situaciju u klubu. Sjećam se i kako je Josip Čilić (kojeg su ti isti penzioneri, prisutni i na treninzima, pred kraj karijere zvali Faraon) dao gol kola sa četrdeset metara; novinaru koji ga je upitao da opiše gol rekao je: "Meni sjela, ja je hekn'o." Sjećam se i kako sam jednom bio kod fizioterapeuta koji je liječio i Željine igrače. Taj put su bili Bahtić i Dautović; Bahtić je, bosonog i u donjem vešu, šutao medicinku unutrašnjošću stopala, sve dok mu nije dosadilo.

Sjećam se i užasnog derbija između Želje i Sarajeva, kojem sam prisustvovao u aprilu 1997., netom nakon što sam stigao u Sarajevo, po prvi put nakon rata.

U opštoj stvarnosti, kojoj navijači nemaju pristupa, jedina veza između Želje danas i Želje nekad - a to je, naravno, slučaj i sa svakim drugim klubom - jesu boja dresova i zajednička prošlost koju dijele navijači. Oni koji danas idu na utakmice i navijaju sa žarom i odanošću koje sam ja nekad, mlad, osjećao, zapravo grade svoju zajedničku prošlost. Jednog dana će se sjećati bakljade na Koševu ili derbija protiv Modriče, kao što se ja sjećam da bi Željo u finalu Kupa UEFA igrao protiv madridskog Reala. Ali današnji navijači će se sjećati i kako u Zenici umalo nisu izgubili glavu i kako je pod drotovskom palicom izdahnuo jedan mladi željovac. Ne znam tačno, ali lako je pretpostaviti, kako su izlivi mržnje postali neizbježni dio zajedničke prošlosti.

Najljepši dio te zajedničke prošlosti su pobjede i titule, kojih, u Sarajevu, nikad nije bilo dovoljno. U prošlosti koja neprestano sivi, osim kad ne crni, te pobjede su svijetli trenuci. U mom sjećanju, vrijeme kad je Željo pod Švabinim vođstvom bio sila u jugoslovenskom fudbalu i tim koji umalo nije igrao protiv Reala u finalu evropskog takmičenja, to vrijeme se poklapa sa jednim od najljepših perioda (ne računajući vojnu depru) mog života u Sarajevu - sredine osamdesetih, kad se sviralo i zaljubljivalo i zajebavalo i grozničavo srljalo u budućnost.

Ovih dana, u Chicagu, grad je u groznici jer je lokalni baseball tim došao u finale play-offa, koje se ovdje ambiciozno naziva *The World Series*. Kao što u Sarajevu postoje dva fudbalska kluba (izvinjenja Vrbanjuši, Vratniku i Pofalićkom), tako u Chicagu postoje dva baseball kluba čiji se navijači međusobno ne podnose i uvijek su radi da napakoste i raduju se porazima i poniženju onog drugog kluba. Ti klubovi su *Cubs* (Medvjedići) i *White Sox* (Bijele čarape), pri čemu su *Cubs* klub sjevernog, a *White Sox* južnog dijela grada. *White Sox* su, dakle, došli u finale, po prvi put nakon 1959., dok se *Cubs* nisu ni plasirali u play-off. Budući da živim u sjevernom dijelu Chicaga, potpadam pod jurisdikciju *Cubsa*, pa bi trebalo da mrzim *White Sox*.

Ali ja sam malo star i umoran da mrzim, pa moram da priznam da mi je drago da ovaj grad, Chicago, ima klub u finalu, i bez ikakve zadrške ću navijati za *White Sox*. Jednog dana, nadam se, sjećaću se ove tople jeseni u Chicagu, sjećaću se kako sam se, oteklog, povrijeđenog zgloba, razvodio, dok su po ulicama navijači *Bijelih* čarapa ostavljali trag grafita, a naslovne stranice novina zahtijevale da se trofej donese kući (*Bring It Home!*). Sjetiću se i kako me je sve to podsjetilo na kapetana Ruždića i doba kad bi Željo, da nije bile Videotona, u finalu Kupa UEFA umalo klepio Reala.

Normalan život

Nema apsolutno nikave kontradikcije u činjenici da volim Chicago dok sam uvijek spreman da kritikujem umobolne i zločinačke operacije Bushovog režima

Jedna od prijatnih posljedica ovog mog piskaranja je to da mi se svijet javi i kaže mi šta misli o mojim razmišljanjima. Kad nisam na putu ili u frci, ja odgovorim na mnoge od tih *e-mail* poruka, osim ako nisu uvredljive i nepristojne. Nakon zadnje kolumne (*Pitanje pripadanja*) lijepim riječima su mi se javili mnogi čitaoci - hvala im kolektivno, jer nisam stigao da se zahvalim pojedinačno.

Bilo je, međutim, i nekoliko čitalaca koji su našli za shodno da me naruže i izvrijeđaju na način koji me, razmaženog, uvijek zaprepasti i uznemiri jer mi nije jasno šta sam im ja to uradio. Pa ipak, iza sve te mržnje i svih tih uvreda, koje su vjerovatno simptom neke mučne traume, uspijevam da razlučim pitanje koje mi većina tih čitalaca postavlja: A što sam u Americi ako mi se tamo ne sviđa? Pitanje je legitimno i zavređuje odgovor, uprkos patološkoj huji s kojom se postavlja.

Najjednostavniji odgovor na to pitanje je: A gdje ću? U Americi sam se našao silom prilika, kao i stotine hiljada Bosanaca i Hercegovaca i milioni izbjeglica i imigranata koji idu ili završe tamo gdje im se zalomi. Taj svijet - moj svijet - ne intervjuiše zemlje-kandidate, a onda izabere gdje misle da će im biti najbolje, inače bi svi išli u Švedsku ili na Novi Zeland ili u raj.

Čovjek se snalazi tamo gdje jeste, a onda se snađe ili se ne snađe - ja sam se snašao. U tom snalaženju, vezao sam se za Chicago: tamo imam puno ljudi koje volim, dosta prijatelja i poznanika, imam ekipu s kojom igram fudbal i sezonsku kartu za čikaški simfonijski orkestar, imam bricu, mesara, kafanu i štele, imam tridesetak hiljada Bosanaca i Hercegovaca, imam znanje o gradu, koje sam nakupio dugogodišnjim njuškanjem i skupljanjem nepotrebnih činjenica, imam navike vezane sa svim tim - to je moja Amerika, mreža veza sa drugim ljudima u Chicagu, odnosi koje sam godinama uspostavljao kako bih se jednog dana, barem donekle, tamo osjećao kao kod kuće.

Pitanje mojih nezadovoljnih čitalaca zahtijeva veće, teoretsko, pitanje: Od čega se sastoji ljudski život? Svako koga ja znam, iz Bosne i bivše Jugoslavije, barem je jednom upotrijebio frazu "normalan život", bilo kako bi (nostalgično) opisao predratno bivstvovanje ili kako bi opisao svoja današnja stremljenja u Bosni ili u inostranstvu. Kad nekog upitaš šta je bio (ili će biti) normalan život, pitanje ih malo začudi i zbuni - normalno je po definiciji očigledno - ali na kraju ispadne da se normalan život sastoji od stabilnog izvora prihoda i druženja (prijatelji, pjesma, ljetovanje itd.) i da je obilježen odsustvom "politike" na izvorištu prihoda i u odnosima među ljudima.

Život nam je, tako, postao nenormalan u trenutku kad je "politika" uletjela među nas, pa se počelo misliti ko je šta, pa su plate i penzije počele kasniti mjesecima, pa su se prijateljstva raspadala zbog besmislenih histerično-historijskih pitanja ("Ko je

prvi stigao na Balkan?"), pa je onda došao rat, koji je, kao što znamo, nastavak "politike" vojnim sredstvima, a i dobar izbor prihoda lopovima. "Politika" je na ovim prostorima pokidala veze među ljudima, zato što im je nametnula život u nacionalističkim apstrakcijama nauštrb normalnosti koja, pored veza sa ljudima i hljeba, zahtijeva i osjećaj da je tvoj život u tvojim rukama. Zato je druga strana čežnje za "normalnim životom" česta žalba da se više niko ne druži: dijaspora se žali da puno radi, pa nema vremena, a u Bosni su svi od nervoze izgubili volju.

Normalan život je uvijek lokalna pojava, odvija se i obavlja se sa ljudima koje možeš rukom dotaći, sa prijateljima i porodicom, lišen političkih i nacionalnih apstrakcija. U normalnom životu himne i zastave i naopake nacionalne misije ne igraju nikakvu ulogu, a ako igraju, život ti više nije normalan i dobro je ako ga uopšte ima.

Ja sam imao sreću da sam uspio obezbijediti relativno normalan život u Chicagu. Relativno normalan, kažem, jer moji prijatelji žive u Montrealu, Londonu, Sarajevu, New Yorku, Berlinu, Parizu, Sao Paolu, Istanbulu itd., a imam rodbine u Kanadi, Engleskoj, Švedskoj, Francuskoj, Italiji, Australiji, Srbiji, Hrvatskoj, a bogami i Bosni i Hercegovini. Da na bilo kojem mjestu u svijetu - u Kini ili Bosni, na Novom Zelandu ili Aljasci, bilo gdje - živi kritična masa mojih prijatelja i rodbine, ja bih se sutra tamo selio. Takvog mjesta, treba li reći, više nema, niti će ga ikad biti, te je tako moj relativno normalni život u Chicagu sve što imam, uspjeh veći od svih nagrada i knjiga i tričave slave.

Pored inherentne sklonosti američkog kapitalizma da kida veze među ljudima, taj relativno normalni život je ugrožen zbog akcija i aktivnosti Bushove vlade; američka politika se uvlači u odnose među ljudima; prijateljstva su pukla zbog rata u Iraku; muslimane odvodi američka tajna policija; Abu Ghraib, Guantanamo Bay i američka vlada koja po svijetu organizuje mučenje zatvorenika ne sekiraju posebno američku političku i inu elitu; životi i umovi se pune apstrakcijama o sukobu civilizacija i ulozi Amerike da širi demokratiju po svijetu itd. Normalan život postane nenormalan postepeno, tako što ljudi - građanstvo - polako počinju da prihvataju nenormalno kao normalno, poričući da se išta mijenja, a onda se jednog dana probude usred ludila. Taj proces mi je poznat iz mog prijašnjeg, bosanskog iskustva, kad sam naučio da je prva linija odbrane uvijek ona temeljna, materijalna veza među ljudima. Tu se brane dignitet i neprikosnovena autonomija ljudskog života, na koje svako ima neporecivo pravo, garantovano, uzgred budi rečeno, i američkim ustavom.

Otud nema apsolutno nikave kontradikcije u činjenici da volim Chicago dok sam uvijek spreman da kritikujem umobolne i zločinačke operacije Bushovog režima. Naprotiv, ta kritičnost je moguća samo zbog toga što sam vezan za ljude u gradu u kojem živim, zato što mi Chicago pripada, zato što znam da u Chicagu i diljem Amerike, kao i u Bosni i Sarajevu, postoji veliki broj ljudi koji se svakog jutra bude u nadi da će ovaj dan biti prvi dan normalnog života.

Pitanje pripadanja

Nostalgija je nemoguća bez izmještanja, ali i neizlječiva, kao reuma

Kraj osamdesetih u Sarajevu sam proveo dozlaboga zaljubljen. Bilo je to, prirodno, divno vrijeme: lipe u cvatu, seks u fići - skoro savršena mladost. Pa ipak, moja tadašnja djevojka je htjela da se iz Sarajeva ispali, negdje u slobodarsko inostranstvo, zato što je osjećala, rekla je, da "ovdje ne pripada". Budući zateleban, ja sam spremno nazvao kanadsku ambasadu da se raspitam da li bi nas možda mlade uzeli, ali je čitav razgovor bio tako obeshrabrujući i ponižavajući da sam ja tu batalio svaku pomisao na odlazak. Svojoj ljubljenoj sam rekao da sam shvatio da se ne radi o tome gdje pripadaš, nego šta tebi pripada. Meni je Sarajevo pripadalo i nisam imao namjeru da napustim ono što je moje.

Razlika između osjećaja da negdje pripadaš i da nešto tebi pripada jeste strašno važna. Da li negdje pripadaš ili ne pripadaš ne zavisi od tebe, tu odluku neko drugi donosi. Ali da bi ti nešto pripadalo, moraš da uložiš trud, moraš da tražiš i identifikuješ i upiješ stvari i mjesta i ljude koji ti onda pripadnu. Tvoj odnos sa gradom tako zavisi od tebe, a glavni čimbenik u uspostavljanju tog odnosa je aktivna ljubav - moraš da tražiš šta da voliš. U takvoj emotivnoj konstelaciji, gorespomenuti grad ti ništa ne dođe, a ako ne možeš da nađeš ništa što u njemu možeš da voliš, onda se lijepo iz njega ispišeš i prebaciš u drugi grad/državu i nikad se više ne okreneš. Silom prilika, neprilika i zločina mnogi se Sarajlija ispisao iz Sarajeva a da se nikad nije upisao u drugi grad, a kamoli državu.

Nostalgija je, naravno, neprebolni osjećaj da si jednom nekom mjestu i vremenu pripadao i da tamo više povratka nema. Nostalgija je tako nemoguća bez izmještanja: to dobro vrijeme je prošlo, tom dobrom mjestu više nema pristupa, a ovo i ovdje nije ni nalik onome onda - nikad više ništa nije kao što je nekad bilo, niti će ikada biti. Jedna od posljedica te bolne iluzije je izvjesna šizofrenija: ako ništa nije kao što je nekad bilo, onda ni ja nisam ono što sam nekad bio, što će reći da fali dobar komad onog mene koji je pripadao tom dobrom mjestu i vremenu. Čovjek se podijeli, kao ameba, na prošlog i sadašnjeg sebe i njih dvojica povremeno razgovaraju, ali nikad nisu na istom mjestu u isto vrijeme. Nostalgija je neizlječiva, kao reuma, te tako nema spasa od povremenog žiganja, a nekada se čovjek ne može ni pomjeriti. Ipak je lakše ako se odnos sa novim i starim mjestom zasniva na onome što ti pripada, na stvarima koje se mogu prenijeti iz nekada-tamo u sada-ovdje i obrnuto.

Iz raznoraznih razloga, od kojih su mnogi vezani za najobičniji očaj, ja sam od početka svog boravka u Chicagu počeo tragati za stvarima koje mogu da mi pripadaju, počevši od onih temeljnih: kafana, bircuz, brico, mesar, pekara, raznovrsne loge, ljudi za lopte, poznanici s kojima možeš da se na ulici pozdravljaš i vodiš besmislene ali prijatne razgovore tipa "Šta ima? - Evo ništa" a da im nikad imena ne saznaš, itd. Za to su bile potrebne godine teškog rada i landaranja, tokom kojih mi je postalo kristalno jasno da je moj odnos sa Chicagom zapravo sarajevski. Moj emotivni tlocrt Chicaga je kopija onog koji sam iscrtao u Sarajevu - isti projekat, drugi materijal. Lični grad koji je na osnovu tog tlocrta izgrađen u mojoj glavi i duši, uključuje osjetilne trenutke koji te za grad zakače kao udica, trenutke duge koliko i

treptaj u kojem se čini da ti kompletan grad bez ostatka pripada: kao što sam u Sarajevu nekad (a i sad) znao iskusiti drhtaj totalnog prisustva u svijetu u momentu kad ramazansko sunce zađe a svjetla na svim minaretima se istovremeno upale, tako u Chicagu danas zadrhtim kad vidim svjetla aviona iznad aerodroma O'Hare dok trepere na noćnom nebu kao zbunjeni svici; kao što sam nekad sa Trebevića slušao huk grada, sve zvuke stopljene u monolitni šum, nalik na šum krvi u ušima, tako danas iz luke Montrose po noći gledam rijeku bijelih i rijeku crvenih svjetala, koja, kao krvna zrnca, kolaju Lake Shore Driveom - prednja i zadnja svjetla automobila koja idu u suprotnim pravcima. U takvim trenucima, grad se ukaže kao živi organizam i u tom trenutku čovjek postane jedna od ćelija tog grada.

Svako malo me neko u Chicagu upita hoću li se odseliti, sad kad sam, kao, postao uspješan pisac, pri čemu bi vrli grad New York bio najlogičnije odredište. Učestalost tog pitanja je usko vezana za kompleks mnogih stanovnika Chicaga da je ovo "drugi grad", zauvijek druga violina u odnosu na New York. Pitaju me, u osnovi, hoću li ih ostaviti sad kad više ovdje ne pripadam. Pitanje me uvijek malo iznervira, a malo me i potrese, pošto pretpostavlja da se moje veze sa Chicagom mogu lako pokidati pošto sam kao stranac slobodan da nigdje posebno ne pripadam. Rijetko im, međutim, održim predavanje o tome kako se ne radi o tome gdje pripadaš, nego šta tebi pripada, a i mrsko mi je objašnjavati vrijednost trenutka u kojem se usred ljute zime, kad je temperatura oko -30 stepeni Celzijusa, mučeni putnici zguraju ispod grijača na nadzemnoj stanici podzemne željeznice, kao pilići ispod sijalice; niti im mogu objasniti značaj specifične sivozelene nijanse jezera Michigan, koja se ukaže isključivo kad puše sjeverozapadni vjetar. A nemoguće mi je i objasniti da je moja odanost Chicagu usko vezana za moju ljubav prema Sarajevu i da bih, da napustim Chicago, nekako - ponovo - napustio Sarajevo, gdje je ostalo toliko toga što mi još uvijek pripada.

Princ tame

Trixie je tolerantna - iako sam u njenim očima ubica, Bosanac i homoseksualac, ona tolerantno priča sa mnom

Neki dan izađem u Chicagu sa svojim gimnazijskim drugom Lindžom. Nakon skromne večere odemo, kao galebovi, u bar hotela Sofitel. Montiramo se za šank, i upustimo u priču: Lindžo se ovih dana bavi prodajom šmirgl-papira i izmišljanjem sistema za profitabilnu trgovinu valutama. Privučena gravitacionom silom šanka, na našem desnom krilu ukaže se pripita dama u svojim kasnim tridesetim godinama i naruči koktel. Ona je natapirana, skockana i usamljena. Ja sam čovjek ters, nikad nisam kupio žene po hotelskim barovima; povrh toga se razvodim, a i dobro sam izvalio zglob na fudbalu - meni nije do priče i srljanja. Ali Lindžo počini grešku, iskolači oči u njenom pravcu, i u sljedećem trenutku ona nas upita: "Jeste li vi Poljaci?" Mi kažemo da nismo. "A odakle ste?" Sa oklijevanjem kažemo da smo iz Bosne, jer znamo da ćemo morati svašta objašnjavati. Slijedi, naravno, zahtjev za sažetkom političke situacije u Bosni od Kulina bana naovamo. Mi vrdamo, ali ona je pripita, pa joj pada koncentracija, te zamalo izbjegnemo ratnu priču. Ali kaže nam da ima prijateljicu koja je Makedonka i koja je udata za Srbina Makedonca (*Serbian Macedonian*); kaže nam i da je posjetila trideset osam različitih zemalja i da je jednom bila i u Zagrebu. Lijepo, kažemo mi. Onda se upoznamo, ja sam *taj-i-taj*, Lindžo je također *taj-i-taj*, a ona nam se predstavi kao Trixie.

Iako smo izbjegli pitanja o ratu, neizbježno je pitanje o identitetu. "A šta su Bosanci?", upita nas Trixie. "Ukrajinci, Hrvati ili Makedonci?" Mi kažemo "Bosanci su Bosanci" i sačekamo da joj opet padne koncentracija. Kaže nam kako je njena makedonska jaranica bila zapela da se uda za Srbina Makedonca i ni jedna druga nacija nije dolazila u obzir. Nju je sve to jako zbunjivalo, kaže Trixie. "Koga ja u svemu tome treba da mrzim?", upita me, sasvim ozbiljno. "Nikoga", kažem, a ona se zamisli i zalije misao gutljajem koktela.

Ali nema duge pauze. Trixie je horna, mi smo joj jako zanimljivi. "Da li ste vi par?", upita nas. "Nismo se još odlučili", kažem, ne bi li joj se učinilo da se mi međusobno muntamo i da je ona tu suvišna. Trixie, međutim, navaljuje da priznamo da smo homoseksualci i ubjeđuje nas da je to sasvim u redu. Nema ona, međutim, vremena za seksualna dvoumljenja. Prije nego što stignemo da priznamo, počne da nas ubjeđuje da moramo da se otvorimo i prihvatimo ono što u dubini duše jesmo - ona je očigledno spremna da nas toleriše.

Pita nas čime se bavimo. Ako joj kažem da sam pisac, pitaće me o čemu pišem, a to je najgore pitanje koje se piscu može postaviti. Te ja kažem da Lindžo prodaje šmirgl-papir i trguje valutama. Ne izgleda to njoj kao opis poštenog zarađivanja korice kruha. Ja podebljam i kažem da sam *biznismen*, na šta mi ona - ni pet ni šest - kaže da izgledam kao psihotični ubica (*psycho killer*). "Trudim se", odgovorim joj ja, "da ne unosim emocije u ono što radim." Izgledam kriv, kaže mi Trixie, neko sam zlo sigurno počinio. "To je sve samo biznis", kažem ja. "Koga god sam povrijedio, zaslužio je to što je dobio."

Trixie je nakon toga ubijeđena da sam ja gangster, a meni nije mrsko da to misli. Ja

samo ponavljam da sam biznismen, da je moj biznis legalan, da se bavim dilanjem kobasice (*sausage dealership*). Tu i tamo sugerišem da sam bio u zatvoru, nevin, i da ljudi u mojoj branši ponekad i nastradaju. Ona mi kaže da u njenoj porodici, čiji su korijeni irski, ima puno policajaca i da bi ona evo sad mogla nazvati neke ljude, da bi me začas spengali i primjereno kaznili. Među nama govoreći, kažem joj, teško će im biti naći dokaze.

Trixie je tolerantna - iako sam u njenim očima ubica, Bosanac i homoseksualac, ona tolerantno priča sa mnom. Da bi mi pokazala koliko je tolerantna, pohvali se da joj je momak crnac, *African-American*, i da to njoj uopšte ne smeta, uopšte joj ne smeta, jer nema predrasuda. I nimalo je se ne tiče, kaže, šta joj kažu prijatelji, što se rodbina brine za nju i njenu bezbjednost. Baš je briga što je on crnac, jer je on dobar prema njoj. Nekoliko puta ponovi da joj ne smeta što joj je momak crnac, bezbeli očekujući da joj čestitam na njenoj veličanstvenoj toleranciji. Očigledno je da ona često fantazira o tamnoj strani i da njen crni momak i ja - koje ona evo toleriše - u njenoj glavi naseljenoj stereotipima vonjamo na opasnost i smrt. Preda mnom se, zato, odvija borba u njenoj duši. Sa jedne strane, zar ne bi bilo odlično kad bi zalegla sa homoseksualnim ubicom; kako li bi tek to nasikiralo njenu rodbinu i prijatelje. S druge strane, ona je upetljana u moralne obzire kao pile u kučine: zavođenje homoseksualca je nemoralno, jer ne poštuje njegovu ličnost i identitet; a ako bi se udarila sa ubicom, bila bi saučesnik u njegovim zločinima. Kaže mi da je nije briga šta radim, jer je tolerantna, sve dok ne prodajem drogu djeci i maloljetnicima. Uvjeravam je da takvo nešto nikad ne bih uradio i vidljivo joj je lakše. "Kriminalac sam", kažem joj, "ali sam pošten."

Još iste večeri, Trixie i mene je život razdvojio, život u obliku neke Ukrajinke koja je donedavno prodavala grobljanske parcele i koja se, u sitne sate, zabrinula zbog činjenice da ja u svojoj četrdesetoj godini još uvijek nemam vječni plac. Ali to je sasvim druga priča.

Koja je poruka ove istinite pričice, upitaće se vjerni čitalac? Iskreno govoreći, ne znam tačno. Znam samo da sam se pred Trixie pravio da sam princ tame, čovjek iz podzemlja, zato što mi je zlo od situacija u kojima moram da dokazujem da nisam kriminalac, iako sam Slaven, da nisam ubica, iako sam Bosanac. Muka mi je više od onih koji misle da imaju pravo da ovjeravaju moju ljudskost pečatom svoje tolerancije. Eto zato se sad ukazujem, nadam se, u mračnim snovima jedne Amerikanke.

Samoostvarivanje kroz fudbal

Ima nešto asketsko, nešto fanatično, u svakoj američkoj vježbaonici: monstruozna mašinerija koja izgleda da služi za mučenje

Jedan od mojih dobrih fudbalskih prijatelja je Kolumbijac znan kao Freddie. Prije nekog vremena mi smo skontali da se naše prijateljstvo zasniva na igranju lopte, te je otud postalo neophodno, u cilju ojačavanja prijateljskih bosansko-kolumbijskih odnosa, da nas dvojica redovno igramo u istom timu. Freddie zna izvjesnog Pedra, Meksikanca koji istovremeno organizuje nekoliko liga u malom fudbalu i koji nam je našao tim za koji možemo igrati jednom sedmično. Svi timovi u ligi se sastoje od Meksikanaca ili drugih Latinoamerikanaca, pa tako i naš - ja sam jedini u ligi čiji maternji jezik nije španski, te sam otud upadljiv. Osoblje u sali u kojoj igramo dobro me zna, zove me *big man* (što će reći, "veliki čovjek" ili, realnije, "strvina"), a Freddie mora da prevodi moje pseudotrenerske naredbe koje ja, uzalud, izdajem na engleskom: "dodaj loptu" i "vrati se". Taj moj nesretni tim, kojem ni imena na španskom ne znam, sastoji se od nevjerovatnih nespretnjakovića, na čelu sa izvjesnim Luizom, koji nikad niti dodaju niti se vraćaju, tako da smo u toj ligi završili na samom dnu tabele, a povrh toga smo izgubili i sve utješne utakmice.

Moje učešće u tom debaklu bilo bi jedno od onih nepotrebnih životnih iskustava koja se brzo zature u sjećanju da nije mlađe sestre gorepomenutog Luiza, tinejdžerke koja je odano odgledala sve naše ponižavajuće poraze, od kojih su se neki dešavali oko osam ujutro, i to nedjeljom, kad se normalan svijet melja u krevetu. Ona je za nas strašno navijala, radovala se rijetkim golovima, a do tog tima očajnika joj je bilo stalo više nego bilo kojem članu istog. Kad sam poslije još jednog poraza morao da joj pogledam u oči, nije mi bilo lako. I nije Luizova sestra jedini član porodice koji prati naše promašaje; ukaže se sabahom i Carlosova žena sa djetetom, a bilo je često i druge rodbine. Zapravo, ta sala u kojoj igramo, nedaleko od dijela grada koji se zove Pilsen i gdje je ogromna većina stanovništva stigla iz Meksika, vikendom je kao košnica, puna svijeta od kojeg samo jedan dio igra fudbal - fudbal im je izgovor za okupljanje. To objašnjava i postojanje tima u kojem se ja blamiram: teško je zamisliti ikakvu svrhu njihovog saplitanja na terenu osim jednostavne potrebe da se zajedno provede vrijeme. Mojim meksičkim suigračima fudbal nije oblik tjelovježbe ili nabijanja kondicije (*fitness*) u nejasne svrhe - fudbal je jednostavno oblik očuvanja veza među članovima zajednice, čak i ako su neki od njih potpuni bezveznjakovići. Navijanje Luizove sestre izraz je njene vezanosti za njega, a Carlosov sin koji je gledao svog oca kako igra pamtiće to cijelog života, možda će u svojim budućim driblinzima prepoznati očevo saplitanje.

To je, brate, lijepo - divno, u poređenju sa, recimo, slikom stroja ljudi u izlogu vježbaonice (*gym*) na ulicu Clark: trče na pokretnoj traci kao hrčci, zure ispred sebe, kačketi im nabijeni na oči, na ušima slušalice, riješeni da ih prisustvo drugih ljudskih bića ne odvrati od zamišljenog cilja. Može biti da sam ja ograničen u oblasti mašte, ali ne mogu da zamislim kakvo uživanje može biti trčanje u mjestu u prostoru koji izgleda kao hala u fabrici tijela. Možda sam zbog tog ograničenja sklon mišljenju da nije u pitanju zadovoljstvo, nego rad na samounapređenju. Taj svijet u vježbaonicama je spreman da prepliva okeane znoja i dosade, da provede čitavu vječnost trčeći u mjestu, zato što je zamišljeni cilj tjelesno - i s njim duhovno -

spasenje.

Ima nešto asketsko, nešto fanatično, u svakoj američkoj vježbaonici: monstruozna mašinerija koja izgleda da služi za mučenje; disciplina koja se ogleda u strojevima odlučnog ljudstva unesenog u trčkaranje u mjestu; sveprisustvo čistoće i zdravlja i zdrave ishrane i odrješitog dobrodušja. Svaka vježbaonica je spomenik tradiciji američkog puritanizma, u kojoj se samounapređenje zasniva na poricanju zadovoljstava, u kojoj je samoostvarivanje stvar između svakog pojedinca i Boga (kao ličnog trenera), a ne kolektivna rabota. Savršenstvo se dostiže disciplinovanom eliminacijom svih štetnih i nepotrebnih aktivnosti i supstanci. Zadovoljstvo se nalazi u tom monaškom samokažnjavanju, u očekivanju nagrade za odricanje od životnih iskušenja i radosti. U Americi nije teško naići na vegetarijanca ili bezalkoholičara koji se zbog svog samoodricanja osjećaju moralno nadmoćni, a da ne govorimo o umobolnim kršćanskim fanaticima - čiji cvijet sad okupira Bijelu kuću - koji vjeruju da im je kraljevstvo Božje zagarantovano samo zato što su nekog razgaćenog tinejdžera spriječili da na televiziji vidi sisu.

Glupo bi, naravno, bilo osjećati se moralno superiornim iz suprotnih razloga. Budala je ko misli da smo "mi" iz balkansko-mediteransko-meksičke kulturne tradicije bolji ljudi zato što se volimo najesti i napiti i ne bismo se svog mesa i svoje cigarete odrekli ni nakon četvrtog srčanog udara. Ako neko voli život (evo, recimo, ja), spreman je na sve da ga produži - ja bih se odrekao svega samo da živim što duže mogu, barem da gledam druge kako uživaju. Svega, to jest osim ljudi i fudbala. Osjećaj koji me obuzme kad vidim mlade ljude i žene kako *hrčkaraju* na pokretnoj traci jeste tuga. Nešto im se - a tako i nama - desilo da misle da tako mogu dosegnuti išta osim savršene samoće, a volio bih im objasniti kakvo blaženstvo donosi šutanje lopte, čak i sa Luizovim lohotnim timom.

Tako su se moja redovna sedmična poniženja sa Luizovim timom isplatila. Ne samo da fudbal još čvršće veže Freddieja i mene nego je uvezao i Luizovu sestru i mene. Dugo ću pamtiti kako sretna je bila kad smo jednom, na vlastito zaprepaštenje, dobili utakmicu, a zauvijek ću pamtiti dragi, nepuritanski osmijeh koji je bljesno kad sam za naš tim gubitnika dao gol.

Sarajevska snoviđenja

Zanimalo me je kako će čikaška publika reagovati na Jergovićevog Grobara, kako će njihova mašta izgraditi moj rodni grad. Vijesti su dobre: moji američki sugrađani gotive Grobara

Na čikaskom javnom radiju, ima emisija koja se zove *Priče na pozornici* (*Stories on Stage*). Poznati čikaški glumci čitaju priče pred publikom u Muzeju savremene umjetnosti, to se snimi i onda emituje na radiju. Slušati kako neko naglas čita priču vrlo je prijatno iskustvo - podsjeća me na vremena kad su mi moji roditelji pričali priče prije spavanja. Prije nekoliko godina, jedna od *Priča na pozornici* bila je i moja priča *Montaža atrakcija* (znana na engleskom i kao *A Coin*). Priča ima dva lika - muškarca i ženu - koji razmjenjuju pisma za vrijeme rata, pa su priču čitali glumac i glumica.

Prije nastupa, glumac me je zamolio da mu pročitam nekoliko paragrafa kako bi skinuo moj bosanski akcenat. Ja sam mu želju uslišio, a onda sjeo da slušam svoja pisanija, koja do tog trenutka nikad nisam čuo da neko naglas čita. Dobri glumac je započeo sa solidnom imitacijom bosanskog akcenta - mekši meki konsonanti, tvrdo "r", upadljivo odsustvo diftonga - da bi se onda u jednom neobjašnjivom trenutku prebacio na irski akcenat i priču dovršio glasom likova iz Fordovog filma *Miran čovjek*.

Bilo je to čudesno iskustvo: priča koju sam ja znao napamet, koja se zasniva na iskustvima mojih bliskih prijatelja, koja je bila našiljenom olovkom traume upisana u moje moždane ćelije, odjednom je pripadala nekom drugom, dolazila je iz nekog drugog, drukčijeg svijeta. U trenutku se činilo da sam svoj život, i rat, i vlastitu priču isanjao. Istovremeno sam osjećao ushićenje i stravu: ushićenje zato što je priča postojala nezavisno od mene - moje iskustvo je postalo nepovratno tuđe; stravu sam iskusio iz istog razloga. Moja priča mi je bila istovremeno intimno poznata i potpuno nepoznata, što je osjećanje koje se često susreće u snovima.

Nedavno mi se desila slična stvar. *Priče na pozornici* su me pozvale da izaberem i najavim tri priče, od kojih je jedna bila *Grobar* Miljenka Jergovića. Priča je, naravno, divna: Sarajlije mogu da zamisle i prate grobarov pogled dok on italijanskom novinaru priča tužnu priču o Rasimu i Mari i pokazuje mu Bjelave, Kovače, Bistrik, Ilidžu, Širokaču, Vrbanju, Skenderiju... Čitav koncept postojanja koji je direktno vezan za gradski prostor, ta urbana geografija života, ukorijenjena je u toponimima čiji zvuk, kad se izgovore, u umu čovjeka ili žene iz Sarajeva popločava poznate ulice, podiže zgrade u čijim smo se haustorima mazili sa gimnazijskim ljubavima. Ne radi se tu o nostalgiji koliko o metafizici čija je osnova prepoznatljiva, zajednička geografija sarajevskog života - izvan sarajevskog prostora, svaki Sarajlija ili Sarajka postaje neko drugi.

Nisam, naravno, očekivao da će to američka publika shvatiti, niti je to zapravo potrebno. Moje uvjerenje je da književnost od čitaoca zahtijeva protezanje mašte, zahtijeva napor da se zamisli iskustvo koje nema nužno veze sa vlastitim. Američki pjesnik Robert Frost je rekao da je poezija ono što se izgubi u prijevodu, ali ono što

se izgubi u prijevodu, barem proznom, može nadoknaditi čitalačka mašta. Otud nikad nisam pisao pod pretpostavkom da nas oni - kod god da su oni, ko god da smo mi - ne mogu shvatiti. Dužnost svakog pisca je da čitaocu da materijal od kojeg može izgraditi Sarajevo, svijet ili Širokaču. Jergović to, kao što svi znamo, radi briljantno, pa me je zanimalo kako će čikaška publika reagovati na *Grobara*, kako će njihova mašta izgraditi moj rodni grad. Vijesti su dobre: moji američki sugrađani gotive *Grobara*.

Ali meni se ponovo desila čudna stvar. Glumac koji je čitao *Grobara*, imao je problema sa izgovorom sarajevskih toponima. Iako me je na probi par dana prije nastupa snimio kako izgovaram "Širokača" i "Bjelave", glumac-mučenik se borio sa muljavim samoglasnicima stiješnjenim među slavenskim suglasnicima, sa imenima koja u mom umu savršeno odgovaraju uskim, strmim, napučenim ulicama tih sarajevskih kvartova. Dok je glumac izgovarao "Bjelave" kao "Bjelaavu", meni su se Jergovićeva priča i moj grad u njemu ukazali kao snoviđenje, u kojem mi je sve istovremeno poznato i nepoznato.

To očuđenje i otuđenje vlastitog iskustva situacija je poznata svakom izmješteniku i ne dešava se samo u inostranstvu. Iskusio sam to i kad sam se prvi put poslije rata vratio u Sarajevo - ulice na kojima sam odrastao bile su mi savršeno poznate, moje tijelo je bilo potpuno spremno da se suoči sa geografijom života koju je poznavalo prije rata. Ali sve je istovremeno bilo i potpuno nepoznato - zgrade su bile izrešetane, na pločnicima ruže, neke od orijentirnih tačaka su bile uništene granatama, a Trebević, koji je nekad bio kao jastuk na koji bi Sarajevo položilo glavu, sad je bio obilježen mračnim šumskim zlom i minskim poljima. Tog aprila 1997., Sarajevo mi se ukazalo u snoviđenju.

Izmještenje je, tako, uvijek u izvjesnoj mjeri snoviđenje, stanje svijesti u kojem se čini da smo svoj prijašnji život sanjali i da je sadašnji život samo nastavak - nakon neočekivanog zaokreta - tog istog sna. Zbog toga je, pretpostavljam, mnogim našim ljudima teško da se vrate u Sarajevo i Bosnu i suoče sa vlastitim isanjanim životom, kao što im je teško da se suoče sa novom zemljom i jezikom na kojem njihov život zvuči kao bajka koju priča glumac sa pogrešnim akcentom.

To nikome nije lako, ali ako iskustvo jednog profesionalnog sanjara išta vrijedi, onda treba imati na umu da svijet može da izgleda čudniji i ljepši ako se gleda drugačijim, pa čak i tuđim očima. Dok sam slušao glumca-mučenika kako se bori sa izgovaranjem Širokače i istovremeno uživa u Miljenkovoj priči, Sarajevo i svijet su, obasjani sunčanim reflektorima iznad pozornice u Muzeju savremene umjetnosti u Chicagu, rasli u mašti dobrih Čikažana.

Srebrenička mreža

S nestankom osam hiljada dječaka, mladića, muškaraca, staraca, naši životi su nepovratno promijenjeni: mi živimo u svijetu koji bi bio drugačiji da Azmir nije ubijen

Na nekom bosanskom skupu u Chicagu, jednom mi je neko pokazao ženu iz Srebrenice koja je tu bila gošća, na putu prema Washingtonu. Rečeno mi je tada da je ta žena u srebreničkom pokolju izgubila oko stotinu članova porodice. Nisam je imao prilike upoznati, a da jesam, ne znam šta bih joj rekao. Šta se tu uopšte može reći? *Moje saučešće*? *Ne ponovilo se*?

Da sam se suočio sa njom, čini mi se da bih joj se jedino mogao obratiti muklom tišinom, zato što su razmjeri njenog gubitka izvan domašaja mog uma, te tako i mog jezika. Bilo bi me stid, sa jedne strane, zbog banalnosti mojih "problema", a s druge strane zbog vlastite bespomoćnosti, kako u julu 1995, tako i poslije, i uvijek. Žao mi je što nisam smogao snage da je zagrlim, ali bi me i toga bilo strah i stid, jer bi je možda fizikalnost moga tijela podsjetila na to da sam, za razliku od svih njenih, živ.

Razmjere zločina dovode do toga da je svaka priča o Srebrenici obilježena tišinom, ispoljenom ponekad u obliku fraza koje se toliko ponavljaju da polako gube svoje značenje. (Npr. *Najveći zločin u Evropi poslije Drugog svjetskog rata* - kao da bi išta bilo drugačije da je u pitanju treći ili deseti najveći zločin u Evropi, kao da se tako nešto pika samo ako je pobjednik finala Kupa zločina.) Srebrenica je zbog toga u opasnosti da pređe u oblast simboličkog - mnogo je lakše zamisliti šta Srebrenica simboliše (patnju Bošnjaka; kalkulantski, sebični idiotizam Evrope i UN-a; zločinačku suštinu Republike Srpske itd.) nego šta jeste - gubitak ogromne količine ljudskog života, gubitka koji se nikad i nikako ne može nadoknaditi.

Svaki je ljudski život obilje jedinstvenih detalja, momenata i osjećaja koji su apsolutno neponovljivi - nikad više niko neće osjećati i znati ono što je osjećao i znao Azmir Alispahić, srebrenički šesnaestogodišnjak koji je htio da bude doktor i kojeg su pred junačkom srpskom kamerom ubili Škorpioni. Nikad više niko neće voljeti i biti voljen kao on, a sve one male i velike sreće koje živi možda uzimaju zdravo za gotovo (jutarnja kafa, miris lipa u junu, miris majčinih njedara) on nikad više neće iskusiti. I ako je svaki ljudski život čvor u mreži drugih, emotivno povezanih, ljudskih života, onda je Azmirova mreža zauvijek poderana.

I tako osam hiljada puta. To je genocid, taj nepojmljivi gubitak života, prošlog i budućeg, pojedinačnog i zajedničkog. To su na umu imali mladićevci - to brisanje ogromne količine života, za šta im je umorstvo Azmira i ostalih osam hiljada bilo neophodno sredstvo. Pravnu definiciju genocida nije teško shvatiti (osim u Republici šumskoj i bradatim dijelovima Srbije i Crne Gore), ali ljudske posljedice genocida su nepojmljive: sve što je život bio, jeste i može biti nestane, čitavi svjetovi su opustošeni. Žena koja je izgubila sto članova porodice jeste čvor bez mreže.

Ali i svi ostali građani Bosne i Hercegovine, i u krajnjem ishodu cijelo čovječanstvo, dio su te mreže - s nestankom osam hiljada dječaka, mladića, muškaraca, staraca,

naši životi su nepovratno promijenjeni. Mi živimo u svijetu koji bi bio drugačiji da Azmir nije ubijen: možda bi do sada završio medicinu, možda bi spašavao nečiji život u srebreničkoj bolnici, možda bi mi ispričao priču vrijednu ponavljanja i pisanja. Uprkos svim srebreničkim simboličkim operacijama i obilježavanjima, svim govorima i frazama, ja mislim da svako čiji je život imalo vezan za ovu nesretnu zemlju, bez obzira gdje živi, svako čiji mentalni sklop dozvoljava koncept svijeta u kojem su sve sudbine neizbježno uvezane, svako zbog Srebrenice osjeća, u manjoj ili većoj mjeri, prazninu u duši i oko sebe. Fali nam Azmir, neprestano.

Svaki put kad dođem u Sarajevo i Bosnu, primijetim permanentni pomjeraj u strukturi stvarnosti, primijetim da je, kao što je to rekao Hamlet, vrijeme izvan svog ležišta. Simptomi su na svakom koraku: usred grada ruševne građevine koje smrde na govno i mokraću, a niko ih više i ne primjećuje; u tramvaju GSP-a stoji izvod iz pravilnika u kojem piše da je strogo zabranjeno unošenje leševa u vozilo; nene prose po sporednim ulicama kojima slabo ko prolazi, vjerovatno zato što se stide; četnik Paravac postrojava deminersku jedinicu bosanskohercegovačke vojske koju priznaje samo kad je treba slati u Irak; prirodno, neprimjetno se u razgovorima prelazi sa fudbala na ratne zločine i obrnuto. A najveći pomjeraj od svih je postojanje dejtonske Bosne kakva jeste, države u čijem predsjedništvu i parlamentu sjede predstavnici političkih snaga koje tu državu ne priznaju, u kojoj ideološki nasljednici zločinaca vladaju njihovim žrtvama, sve u ime zajedničkog života koji ih zanima na isti način na koji ih je Azmir zanimao. Taj pomjeraj u realnosti moždi i mori, rezultira u osjećaju svijeta koji je opustošen, lišen ljudskosti, svijeta u kojem bi Azmir, ponovo i jednako okrutno bio ubijen. Ništa još nismo uradili da ovaj put spasemo Azmira.

Svijet je, dakle, u Srebrenici izvaljen iz ležišta i dužnost nam je da ga probamo u to ležište vratiti, kako bi naše djece djeca mogla barem normalno - šta god to značilo - živjeti, kako bi neki budući Azmir imao šansu da preživi. Da bi to bilo moguće, Srebrenicu treba očuvati u svoj njenoj konkretnosti - treba ljudski pokopati žrtve i osuditi zločince, treba im znati imena, treba znati šta se kad i kako i zašto desilo, treba umjeti zamisliti prošle i buduće živote Azmira i svih koji su u Srebrenici ubijeni, treba slušati one kojima je Srebrenica stvarnija od vlastitog života. Da se danas nađem pred ženom iz Srebrenice kojoj se nisam usudio obratiti u Chicagu, i dalje ne bih znao šta da kažem, ali bih znao da treba da slušam, jer ona zna sve što se može o Srebrenici znati, jer iz njenog čvora moramo isplesti novu mrežu.

Uloga štokrle u tehnološkoj revoluciji

Svaki poraz u suočavanju sa tehnologijom je poraz u suočavanju sa budućnošću, odnosno sa činjenicom da će doći trenutak kad u toj budućnosti za mene više neće biti mjesta. Strah od tehnologije je strah od smrti

Historija ljudskog života je historija borbe sa tehnologijom. Jedna od ranih bitaka koje sam izgubio - i momentalno shvatio da sam izgubio - desila se 1980. godine u Jelsi na Hvaru, gdje sam sa drugovima iz razreda prvi put samostalno ljetovao. Bili smo šesnaestogodišnjaci, što će reći da se samostalno ljetovanje sastojalo od svakodnevne žudnje za djevojkama na plaži i svakonoćnog opijanja u disku gdje su te djevojke izlazile, plus prehranjivanje paštetama umazanim u frtalj hljeba. Osim tih jednostavnih, pubertetskih aktivnosti, često smo znali otići i u lokalnu piceriju, ali ne da bismo jeli, pošto smo se tad furali da je pica šminkeraj, nego da bismo igrali Pacmana. Pacman je, djeco draga, ona elektronska igra u kojoj se kružić sa ustima kreće kroz lavirint i ždere tačkice i tako skuplja poene, a ako naiđe na neka druga elektronska bića, onda ga ona pojedu. Na elektronskoj evolucijskoj ljestvici, Pacman je bio tek korak iznad televizijskog tenisa, igre u kojoj dvije crtice u ekranu igraju tenis jedna protiv druge. Elem, Pacman je bio ogromna mašina, skoro veličine flipera, a u toj piceriji je stajao prekoputa šanka. Borba je bila žestoka, ali Pacman je bio prebrz i prepametan za nas, neprijateljska bića su nas neprestano i lako proždirala, na radost vlasnika picerije, od kojeg smo kupovali mnogobrojne žetone.

Ali, jednog dana, dok smo se po ko zna koji put uzaludno borili sa elektronskim čudovištima, u piceriju je ušao šestogodišnji dječak sa štokrlom pod rukom. Propeo se na prste da stavi novčić na šank, za koji mu je vlasnik dao jedan jedini žeton. Dječak je uzeo taj žeton, došao do mašine, koja je upravo porazila jednog od nas. Razmakli smo se impresionirani dječakovim samopouzdanjem, a dječak je postavio štokrlu ispred Pacmana, popeo se na istu, ubacio žeton i igrao bezmalo sat vremena spojeno, sa jednim jedinim žetonom, da bi sve to napustio više od dosade nego zato što ga je mašina nadmudrila. I u tom trenutku sam shvatio da sam zakasnio na brzi voz koji je žurio u svijetlu tehnološku budućnost. To je bilo davne 1980.

U posljednjih dvadeset pet godina, svijet je doživio takvu tehnološku revoluciju da je Pacman elektronski ekvivalent zarđalih alatki koje sam ja kao dijete nalazio razbacane na babinom i dedinom imanju, alatki čija mi je svrha bila i jeste krajnje nepoznata. U muzeju tehnoloških poraza, Pacman se pridružio mnogim dragim, lijepim stvarima: vodenici, naćvama, parnom vozu, magnetofonu trakašu, longplejki i singlici, pisaćoj mašini, crno-bijelom televizoru, tranzistorskom radiju. Današnja djeca i omladina nemaju nikakav odnos prema ovim stvarima, kao što ja nemam nikakav odnos prema starogrčkoj grnčariji, ali mene ti tehnološki spomenici podsjećaju da život prolazi strahovitom brzinom i da, kad jednog dana kabasti kompjuteri budu zastarjela tehnologija, kad se zvučnici budu ugrađivali u moždanu ćeliju, mene više neće biti.

Današnja djeca i omladina pristupaju najmodernijim tehnološkim drangulijama sa istom samouvjerenošću kao i onaj dječak na Jelsi. Ni u jednom trenutku ne misle da

nisu dorasli najnovijim dostignućima, a čak i oni koji izgledaju nedorasli sigurno imaju neku štokrlu. Mene je, međutim, strah tih tehnoloških dostignuća.

S jedne strane, teško mi je zaboraviti mnoge ponižavajuće poraze u teškim tehnološkim bitkama. Sjetim se, recimo, kako sam jednom rastavio Grundigov magnetofon trakaš da vidim kako radi, da bih ga onda pogrešno sastavio, nakon čega nikad više nije proradio. A povod za ovo piskaranje je to što sam si uzeo iPod, spravicu veličine skromnog novčanika, u koju se može digitalno smjestiti nevjerovatna količina muzike - u moj model može stati više od mjesec dana neprestanog sviranja. Ja zbog iPoda patim evo deset dana, borbe su svakodnevne i krvave i uključuju mnogo psovanja, nepotrebnog brisanja i ponovnog snimanja, suzdržavanja od kršenja iPoda od zid. Nepotrebno je reći da bi za operacije koje mene dovode do ivice ludila normalnom djetetu sa štokrlom trebalo sat do dva lagodne zajebancije.

S druge strane, svaki taj poraz u suočavanju sa tehnologijom je poraz u suočavanju sa budućnošću, odnosno sa činjenicom da će doći trenutak kad u toj budućnosti za mene više neće biti mjesta. Strah od tehnologije je strah od smrti, a za smrt nema dovoljno velike štokrle.

Djeca i omladina se, naravno, ne boje nestajanja - oni misle da će ih vazda biti. Zbog toga im (pri)sjećanje i nije toliko važno. U njihovim memorijama ima još dovoljno prostora za bezbrojne gigabajte. Pored toga, oni imaju neograničen pristup nepojmljivim prostorima elektronske memorije, što će reći da im glave više ne trebaju za pamćenje. Njihova sjećanja se mogu pohraniti u kompjuterske i druge memorije, u iPod i digitalne drangulije u kojima nekoliko čipova sadrži jedan do dva ljudska života.

Moj problem je što nemam štokrlu koja bi mi omogućila da zavirim u te prostore nezaborava, a i da imam, moji porazi su me naučili da se ljudsko iskustvo pohranjeno u mašinama začas izbriše ili, u najboljem slučaju, završi u muzeju. Strah od tehnologije je tako i strah od zaborava. Svaki put kad nestane nešto što sam mislio da sam digitalno pohranio, neizbježno shvatim da sam nezaštićen od zaborava. Kad me više ne bude, nestaće sva moja sjećanja, svi ljudi koje sam ikad vidio, upoznao ili na njih pomislio. A i svi oni koji su me znali, nestaće sa svojim memorijama, neće biti nikog da me pamti. I jednog dana niko neće znati da smo nekad bili, a kamoli kakvi smo bili.

Dječak sa štokrlom, plavokos i preplanuo, obuzet tada Pacmanom, sigurno se ne sjeća ni mene ni mojih drugova: dvojica su u Americi, jedan u Kanadi, jedan u četnikluku, jedan u Berlinu, a ni ja ne mogu tačno da se sjetim ko je sve u Jelsi bio. Da sam bio pametan, ukrao bih mu tada onu štokrlu i sad bih možda mogao zaviriti u budućnost.

Vijesti iz dženenema

Ne znam kako se liječi od tjeskobe do koje dovodi buđenje u svijetu u kojem se dešava ono što se dešava

Prije desetak godina, moj tadašnji cimer Edwin i ja smo skupljali isječke iz novina i pohranjivali ih u fasciklu koju smo zvali Dosje "Živimo u paklu" (*The We-Live-in-Hell File*). Isječci su bili dokaz da zaista živimo u paklu i sadržavali su, recimo, reklamu iz ultradesnog američkog časopisa *The National Review* u kojoj su se dobri čitaoci pozivali da se učlane u Klub vojne knjige i pročitaju, naprimjer, sjećanja američkog snajperiste koji je u Vijetnamu likvidirao devedeset tri "mete". Bila je tu i izjava pjevačice Mariah Carey, koja je rekla da, kad vidi slike gladne afričke djece, poželi da bude tako mršava, mada su one muhe i prljavština malo previše. Bila je tu i pjesma objavljena u rubrici savjeta čitaocima *Chicago Tribunea* koju je, k'o fol, napisao zlostavljani pas koji u pjesmi pjeva: "Ne tuci me tom motkom, o gospodaru / jer ja sam sada domaća životinja." Bilo je tu mnogo isječaka, koji su se izgubili kad smo se Edwin i ja raselili na različite strane, mada smo ostali prijatelji.

Ali nedavno sam opet počeo razmišljati o Dosjeu. Na to su me ponukale vijesti vezane za uragan Katrina i verbalni ispadi umobolnih *bushista*, kao što je izjava Michaela Browna, Bushovog došupnika i bivšeg šefa federalne agencije (FEMA) koja je zadužena za deveranje sa katastrofama. Brown je rekao: "S obzirom na teške uslove u New Orleansu, gradu koji je uništen, stvari se odvijaju poprilično dobro." Ili izjava bivšeg vođe republikanske većine u Donjem domu Kongresa, Toma DeLaya, protiv kojeg je netom podnesena optužnica u vezi sa pranjem novca i koji je trojici dječaka izbjeglica u hjustonskom Astrodomu rekao: "Recite mi pošteno, dečki, zar nije ovo zabavno?" Ili izjava republikanskog kongresmena iz Louisiane Richarda Bakera: "Konačno smo očistili siromašne dijelove (*public housing*) u New Orleansu. Mi to nismo mogli, ali Bog je to uradio."

I začas se napunio Dosje: kud pogledaš, raznovrsno ludilo. U slobodarskoj Saudijskoj Arabiji, naprimjer, neki muslimanski učenjaci su, prema pisanju *Al Watana* i *Guardiana*, izdali fetvu protiv fudbala u kojoj se, između ostalog, zahtijeva od muslimana da ne igraju fudbal na dvije polovine igrališta, nego na jednoj ili tri, "kako bi se tako razlikovali od jeretika, od korumpiranih i neposlušnih". Iskren vjernik također mora pljunuti u lice "onog koji gurne loptu između stativa a onda trči i navodi svoje prijatelje da ga prate i grle, kao što to rade igrači u Americi ili Francuskoj".

Treba spomenuti i kršćanski centar u Rochesteru, država New York, koji je ljetos organizovao nekoliko nedjelja "Duhovne borbe", tokom kojih je pastor Warren Meeks propovijedao u maskirnom odijelu i govorio o neophodnosti borbe protiv demona koji se suprotstavljaju američkim trupama i navode američku omladinu na droge. Na jednu od propovijedi, pastor Meeks je donio i bojevu raketu.

A da ne govorimo o turkmenistanskom diktatoru Saparmuratu Niyazovu, kojeg tamo zovu Turkmenbasi - Otac Turkmena - koji je prije par godina dekretom promijenio imena dana u sedmici, koji se sad nazivaju po članovima njegove obitelji, a onda i imena mjeseci u godini, koji sad obilježavaju važne događaje iz njegovog života.

Nedavno je Turkmenbasi odlučio da napravi veliki rezervat usred turkmenistanske pustinje u kojem će živjeti mnoge životinjske vrste, uključujući i pingvine.

Kad smo već kod diktatora: Kim Jong-il, prema zvaničnim sjevernokorejskim izvještajima, nikad u životu nije zaboravio "broj telefona ili red kompjuterskog koda." Pored toga, Otac Korejca upravlja mlažnjacima, producira filmove, piše opere, a kad je prvi put u životu igrao golf, jedanaest puta uzastopno je isprve ubacio lopticu u rupu.

Ili najnovija moda u Los Angelesu, gdje se povećava broj žena koje plastičnom operacijom zatežu i sužavaju svoje vagine, često na podsticaj muževa, kako bi im *ckavije* bile nalik na mladolike vulve porno glumica. Šta reći o kineskoj kozmetičkoj kompaniji koja za svoje proizvode - od kojih se neki izvoze u Evropu i Ameriku - upotrebljava kožu pogubljenih kriminalaca.

Uzmimo i slučaj Charbela Hamatyja, čovjeka libanskog porijekla, koji je u zatvoru u Sjevernoj Karolini proveo šest mjeseci zbog zlostavljanja svog novorođenog sina, pri čemu se dokazni materijal sastojao od slika na kojima sretni Hamaty ljubi bebin pupak. Kad smo već kod beba: otkako u Americi postoje tzv. *no-fly* liste sa imenima pojedinaca kojima nije dozvoljeno da lete zbog toga što neko (FBI, avionske kompanije, itd.) misli da bi mogli biti opasni, četrnaestero novorođenčadi je skinuto sa aviona.

Ili nedavno objavljeni izvještaj američke vojske u kojem se, na dvadeset trećoj stranici, ukazuju procjene o broju iračkih žrtava. Izvještaj pokriva samo period od 1. januara 2004. do 16. septembra ove godine i tu u njemu stoji da je početkom 2004. u prosjeku dnevno ginulo ili je bilo ranjeno 26 Iračana, da bi se krajem te godine broj povećao na 40. Ove godine, broj je nastavio da raste, da bi krajem augusta dostigao 63 mrtva ili ranjena Iračanina dnevno. Iz tih zanimljivih brojki može se izračunati da je ukupan broj iračkih žrtava u gorespomenutom periodu 25.902. Izvještaj pobrojava samo žrtve "pobunjenika", a ne i broj Iračana koji su žrtve američkih oslobodilaca.

A ne treba da zaboravimo ni naše krajeve. Svjedočenje Šešelja u Haagu; kolumne don Živka Kustića i Fatmira Alispahića; Dejtonski sporazum i Republiku šumsku, kao i podsjetnicu izvjesnog Ljaljević Edhema koji se na njoj predstavlja kao zet generalnog direktora Vodovoda i kanalizacije… Doista, gdje god da smo, živimo u paklu.

Čovjek se tako umori - a, bogami, i ja. Ne znam kako se liječi od tjeskobe do koje dovodi buđenje u svijetu u kojem se dešava ono što se dešava. Znam da bi mi pomoglo da se sa prijateljima gostim za bajramskom sofrom i da pričamo - kako je to nekad znao reći moj otac - kako će nam jednog dana biti lijepo.

Dvojezičnost

O Bosni je izvan Bosne nemoguće pričati na jednom, bilo kojem, jeziku - jedan jezik jednostavno nije dovoljan

Prošlog vikenda u Chicagu je održan Prvi festival bosanskohercegovačkog filma. Prikazani su kako kratki i dokumentarni, tako i igrani filmovi (*Ovo malo duše*, *Gori vatra*, *Kod amidže Idriza*). Bilo je lijepo da se naša dijaspora i američki svijet okupi, iako u nevelikim brojevima, oko nečega na šta možemo biti ponosni - film je, manje-više, jedina stvar koja se u Bosni ozbiljno proizvodi. Neosporna je, međutim, činjenica da se ti filmovi gledaju i izgledaju drugačije nego u Sarajevu i Bosni. Poznati pejzaži, preciznost neprevodivih detalja (npr. vikler kojim se buše jabuke za tufahije), kao i tečna zvučnost jezika neiskvarenog upadima engleskog neizbježno prebiru nostalgične strune dijaspore. Što zapravo znači da se bosansko iskustvo sadržano u tim filmovima može vidjeti samo kroz filter izmještenosti - slike domovine su premazane patinom američkog i dijasporičnog iskustva.

Najbolje je to izrazila jedna naša Azra koja se požalila da su joj, dok je gledala *Kod amidže Idriza*, titlovi na engleskom odvlačili pažnju; nije mogla da ih ne čita i uporeduje prijevod sa originalom. Za dijasporu, Bosna je uvijek titlovana novim iskustvom - ni nova (Amerika, Kanada) ni stara zemlja (Bosna, Hercegovina) više se ni na trenutak ne mogu vidjeti jedna bez druge. Otud dvojezičnost nije samo lingvistička situacija, nego i političko-metafizička. Na panelu o bosanskohercegovačkom filmu, koji je bio dio festivalskog programa, svi učesnici su odgovarali na pitanja i na bosanskom i na engleskom, pošto je to bio jedini način da *svi* u publici razumiju o čemu se priča. O Bosni je izvan Bosne nemoguće pričati na jednom, bilo kojem, jeziku - jedan jezik jednostavno nije dovoljan.

Neko može misliti da je ta prisilna dvojezičnost metafizička tragedija, pošto se čini da dijaspora ima sljedeći izbor: a) može se biti metafizički ujedinjen, tj. može se biti samo Bosanac/Hercegovac ili samo Amerikanac; b) ili se može biti zauvijek podvojen, te tako ne biti ni jedno ni drugo, ni 'vamo, ni tamo. Izbor je, očigledno, težak jer metafizičko ujedinjenje pretpostavlja gubitak onog drugog komada vlastitog života - ako sam Bosanac, nisam Amerikanac, i obrnuto. A ako sam ni 'vamo, ni tamo, onda sam nigdje, niko i ništa.

Sa stanovišta matice u Bosni i Hercegovini, dilema je sumnjiva. U domovini se često misli "jednom Bosanac, vazda Bosanac", što će reći da je američki dio iskustva manje-više nevažan ili, u najboljem slučaju, samo neophodno zlo vezano za novac i boljitak. Američki dio dijasporičnog identiteta, čini se, samo je neizbježni, malkice kaljavi kompromis, koji omogućava da se bolje, ako već ne i sretno, živi. Zbog tog navodnog kompromisa, za mnoge stanovnike domovine, dijaspora nikad nije potpuno bosanska. Za njih smo svi mi koji smo napustili rodno tlo malo izdajice roda svoga, jer smo se, barem do pola - do pasa - izvadili iz permanentnog bosanskog belaja. Istovremeno, za maticu nikad ne možemo biti Amerikanci. U svakom razgovoru o Americi, Amerikanci su "oni", što ne znači nužno da "mi" uvijek uključuje čovjeka/ženu iz dijaspore.

Ali metafizička dvojezičnost se ne smije smatrati tragedijom - dvojnost je prednost, a

ne hendikep. Dupli identitet izgleda kao teret samo ako se o identitetu razmišlja kao o nečemu što je ukorijenjeno isključivo u kulturi. Ako smo do pod stare dane živjeli kao Bosanci, svakodnevno praktikovali bosansku kulturu - kuhali, pili, pičkarali se na bosanskohercegovački, neprevodivi način, kao što to rade u filmovima prikazanim na Festivalu - onda smo u američkoj kulturi nepovratno otuđeni, pošto se nikad ne možemo do kraja prilagoditi ("oni", mislimo, ne znaju ni zapjevati ni okrenuti janje). S druge strane, od bosanske kulture smo otuđeni upravo u mjeri u kojoj smo američkoj kulturi prilagođeni. U životu dijaspore, često pola fali - pola 'vamo, pola tamo.

Da bi se te polovine ujedinile, o identitetu treba razmišljati kao o nečemu što je zasnovano na građanstvu/državljanstvu. Ja nisam Bosanac zato što volim zapjevati i što volim sogan-dolmu i što mi se hrana krčka dok iz lonca ne ispari svaki trag vitamina, nego zato što smatram da imam prava i dužnosti u odnosu na bosanskohercegovačku zajednicu, zato što sam građanin Bosne i Hercegovine (iako mi je pasoš istekao) - to što volim somun više od svega u vascijelom dunjaluku simpatično je, ali i potpuno irelevantno. A Amerikanac sam ne zato što mislim da je George Washington američki drug Tito, zato što gledam *American Idol* (koji ne gledam) ili zato što volim *brzu hranu*, nego zato što ovdje plaćam poreze, glasam, imam pasoš, te tako imam pravo da zahtijevam nešto od države koja mi je neoprezno dala državljanstvo. Sa tim državljanstvom dobio sam apriornu, apsolutnu ravnopravnost sa bilo kojim Amerikancem, te sam tako, u tom smislu, bez ostatka Amerikanac, na isti način na koji sam Bosanac. (Ima začkoljica koja dodatno veže moje dvije države: ni u jednoj ne bih mogao biti predsjednik - ovdje me diskvalifikuje to što nisam rođen na tlu Amerike, tamo zato što sam "ostali", te tako manji Bosanac od četnika koji je u ovom trenutku predsjednik Bosne i Hercegovine).

Smatram da je velika prednost to što sam - politički - istovremeno i Amerikanac i Bosanac, jedan kroz jedan. Ja sam državljanin dvije države - štaviše, na izvjestan način i živim u dvije države - te tako želim da imam upliva i utjecaja, kao građansko lice i glasač, na političku situaciju u obje. Kao Bosanac, mislim i pišem o Bosni; kao Amerikanac pišem i mislim o Americi - i obrnuto. Moja slika svijeta je uvijek titlovana.

Ovo bilježim Prvog maja, 2006. U Chicagu se održavaju demonstracije oko 500.000 imigranata, ljudi koji misle da niko nema pravo da ih politički diskvalifikuje zato što dolaze iz druge zemlje, iz tzv. drugih kultura, koje neki bijeli američki serator-senator i nadriguz smatra neameričkim, zbog čega im je uskraćeno pravo na osnovna građanska prava. Kultura iz koje imigranti dolaze sa tim pravima nema apsolutno nikakve veze - imigrantski pokret, koji je bez sumnje iznenadio i prepao mnoge patriotske Amerikance, apsolutno je politički, te se tako neće zaustaviti dok se nešto politički ne riješi. Na tim demonstracijama biće nas svih naroda i narodnosti i tamo ćemo biti duplo prisutni, kao Meksikanci, Portorikanci, Etiopljani, Bosanci, Poljaci i "ostali", te i kao Amerikanci, svi do jednog bez ikakvog problema dvojezični.

El Hombre

Meksikanac ima pedesetak godina, ne izgleda nasilan pa ako se bacim na biciklo i ispalim, konta Braco, neće me garant zaganjati

Ovo se desilo jednom mom poznaniku, zvat ću ga Braco. Braco je Bosančero, ali se voli voziti biciklom. Vozao se tako po ulicama Chicaga, provlačio se kroz saobraćaj, a malo se, kaže, i usfolirao i zajurcao. Tako je u srkletu zguza naletio na auto koje je stajalo na semaforu. Ništa mu, fala bogu, nije bilo, ali je ručkom guvernale na autu razbio zadnji žmigavac.

Nije bilo nekog udara, veli Braco, te je vozač samo pogledao u retrovizor, vidio da mi nije ništa i očigledno nije imao namjeru da izađe. Ja sam tu lijepo mogao razguliti, ali iz nekog neobjašnjivog razloga nisam, nego sam sačekao da vozač izađe. I dok sam čekao, sto mi je scenarija prošlo kroz glavu: te razbit će me, te sad ćemo se pogađati i zajebavati sa murijom, pisati izvještaje i podnositi zahtjeve osiguranju. A poseban problem je to što sam zaboravio novčanik pa nemam ni dokumenata ni para, ničega. Smrklo mi se, kaže Cober. Znam da sam kriv, i sam bih sebe isprepucao.

Čovjek izađe iz auta, pogleda štetu - žmigavac potpuno razbucan. To je minimum petsto dolara, kaže i maše glavom. Braco ga procjenjuje kao čovjeka: prvo, na košulji mu je logo neke firme, što će reći da je radni čovjek, pošteno zarađuje koricu kruha; drugo, priča sa meksičkim akcentom, te je vjerovatno čestit čovjek, radin imigrant. S druge strane, kosa i gusti brkovi su mu ofarbani - vidi se i pokoja nepodrezana sijeda dlaka - što navodi na pomisao da je sujetan, pa se možda spreman prejebavati kako njega neko ne bi zajebao. Šta ćemo sad, kaže vozač, imaš li osiguranje. Nemam ti ja, jarane, ništa, odgovara Braco, nemam ni auto, a kamoli osiguranje, a nemam ti ni novčanika. Meksikanac ima pedesetak godina, ne izgleda nasilan pa ako se bacim na biciklo i ispalim, konta Braco, neće me garant zaganjati. Ali umjesto da se ispali, Braco mu kaže: "Dat ću ti svoj broj telefona, zovni me i dogovorit ćemo se." Ma kakav broj telefona, ovo je minimum petsto laraša, kaže Meksikanac, daj dokumente. Braco ga pogleda pravo u oči i kaže: "Nemam ništa, nazovi, dogovorit ćemo se." Meksikanac nema izbora, da mu olovku i papir. Braco mu zapisuje broj i konta: Ako mu dam lažno ime i pogrešan broj, nikad ga više u životu neću vidjeti. Ali nešto mu ne da da slaže i zapiše mu svoje pravo ime i broj. Meksikanac ga pogleda u oči i ocijeni da mu Cober ne laže i tu se rastanu.

Poslije ti se Braco živ nasikirao: šta ako je taj jaran šupak, šta ako mi sad navuče advokate na grbaču, izmisli dodatnu štetu i počne ga musti. Braco nije nešto dobrostojeći, teško radi da zaradi koricu kruha - čak i ako je Meksikanac pošten i ako ne doda štete, koštat će ga to par stotina laraša minimum. Jebem ti peh, konta Braco, i jebem ti poštenu budalu. Jebem ti starinsko, socijalističko, bosansko vaspitanje, gdje je obraz važniji od para. Ovo je Amerika, otadžbina kapitalističke pohlepe, oderaće me kao mladog majmuna, a baška što se, kao i sav naš svijet u dijaspori, pribojava zajebavanja sa državom. Čitavu noć nije spavao. Razvili se u nesanoj glavi scenariji u kojima gubi posao, oduzimaju mu papire, završava u nekom američkom kazamatu gdje meću one koje odoka ocijene kao nepodobne. I u neko doba odlučim, priča Braco, ako me ovaj Pančo počne žegati, ako se počnemo lagati i

potkradati, odoh ja odavde, odoh nazad u Bosnu ili u božju mater, ne mogu ja više.

Sutradan, premoren, Braco čitav dan čeka da ga Meksikanac nazove, strepi i nada se. Prođe pola dana i Braco već pomisli da je jaran sve halalio. Ali ne lezi vraže, poslijepodne ga nazove kćerka od Meksikanca, čuje se u glasu da je djevojčica, malo prestrašena. To ti je klasična imigrantska situacija, kažem mu ja, gdje je dijete koje zna engleski primorano da predstavlja i bori se za svoje roditelje. Ma znam, kaže Cober, ali opet pomislim da bih ih mogao lako odjebati. Zbunjeni su to imigranti, ne bi znali kako da me uganjaju, sve kontam, ali džaba je, ne mogu. Kaže dijete da joj je babo odvezao auto kod mehaničara, gdje su procijenili štetu, koja je, da ti ne pričam, X dolara, i da mogu da ih nazovem da potvrdim tu procjenu. Znaš kako ti je to, kaže Braco, čitavo vrijeme mislim dvije oprečne misli. Jedna je: radim ono što treba i kako treba, a druga: potpuna sam ubleha, sad bi se vas izrezao. Istovremeno me je sramota što nisam čista duša pa da nemam nedoumica oko toga šta i kako treba, a sramota me i što sam kreten pa moram nekom levatu davati svoje teško zarađene pare. Nit' sam pošten, nit' sam nepošten, nego sam nikakav, blećak.

Ali sutradan odnesem čovjeku pare, ispostavi se da mi je komšija, dva bloka od mene - da sam ga zavrnuo, sreo bih ga u komšiluku. Žive u skromnoj kući koju dijele sa još jednom familijom. Ćerka mu ima zubnu protezu i zbirku bubuljica, prevodi za oca dok mi pričamo, na dnu stepenica nekoliko parova papuča, k'o u bosanskoj kući. Da sam ih zavrnuo, to bi bilo k'o da sam nekog svog zavrnuo. Dam mu pare, a on kaže da mu je automehaničar našao jeftiniji žmigavac te da nije onoliko para koliko mi je juče rečeno, pa mi vrati nešto od tih para. Tu ti se mi rukujemo, a on mi kaže da sam *hombre*. To mi kćerka nije morala prevoditi - na španskom je *hombre* čovjek.

I bi mi lijepo od toga što sam *hombre* nekom nepoznatom insanu, što me je komšija prepoznao kao čovjeka, a ne kao budalu. Ali onda me muka spopala jer znam da se ni on ni ja nikad bijelog hljeba nećemo najesti, jer živimo u zemlji gdje je predsjednik spreman vascijeloj naciji u oči slagati, u svijetu u kojem je svakakav gad k'o kod kuće. I mislim se, umoran sam, brate. Volio bih otići negdje gdje me neće biti, kaže Bracika, da se malo odmorim.

Kako se na engleskom kaže *zajebancija*

Svaki jezik se zasniva na prevođenju, neprevodivi jezici jednostavno ne postoje

Prijevod je velika zajebancija. Za englesku riječ *privacy*, recimo, ne postoji ekvivalent u bosanskom (ili srpskom ili hrvatskom) jeziku - riječ *privatnost* je nakaradna i očigledno ima strani korijen, i kao i *privacy* potiče od latinskog pridjeva *privatus* (koji je opisivao nekog lišenog javne funkcije, povučenog iz javnog života). Veći problem je što je nama iz bivšejugoslovenskih prostora koncept poprilično stran. *Privacy* se odnosi na prostor ličnog suvereniteta pojedinca i njegovo/njeno pravo da taj prostor zaštiti od drugih, uključujući i državne aparate.

Privacy je jedna od temeljnih anglosaksonskih kulturnih ideja, te je kao takva prisutna i u američkom pravnom sistemu čiji se zakoni trude da garantuju pojedincu zaštitu privatnog prostora od nasumičnih, neopravdanih upada. (Upravo te zakone Bushov režim bjesomučno, bezočno i konstantno narušava, sve u ime zaštite kolektiva od napada unutrašnjeg i spoljnjeg neprijatelja.) Zbog koncepta *privatnosti*, kad se u redu čeka na američkoj pošti, recimo, prostor između pojedinaca je oko jedan metar - ničija se karlica ne trlja o tuđe guzove, dok se u Bosni mora vazda malo prisloniti da se neko ne bi uvalio.

Zbog *privatnosti*, u američkoj kafani se ne dijeli stol sa nekim nepoznatim, poznanicima se ne postavljaju pitanja o bolesti, novcu ili razvodu, niti se komentariše njihov izgled (dok je meni, kad sam se prvi put vratio u Sarajevo poslije rata, neko dobrohotno rekao: "Vidi te što si se udeblj'o k'o krmak."). Nije teško upasti u razmatranje naopakih kulturološko-metafizičkih razlika između "nas" i "njih" vidljivih u konceptu *privatnosti*, ali činjenica je da je prijevod riječi *privacy* velika zajebancija. Kao što su i riječi kao *akšamluk*, *merak*, *zajebancija*, a da ne govorimo o vicevima o Sulji i Muji. Poezija je ono što se izgubi u prijevodu, rekao je američki pjesnik Robert Frost.

Ali ako je to apsolutno i nepromjenljivo tačno, onda smo nagrabusili, onda smo u kulturnom smislu izvaljeni iz baglama - ako je tačno da su kulturni kodovi neprevodivi, onda smo se našli u svijetu sa kojim ne možemo komunicirati, bez obzira da li smo u Bosni ili u Americi. Ako su kulturni kodovi - i u njih uvezana historijska i lična iskustva - neprevodiva, niti svijet može razumjeti Bosnu, niti Bosna može razumjeti svijet. Sve što nam ostaje je da u svom jeziku, engleskom ili bosanskom, u svojoj groznoj državi koju vode kulturno specifični idioti, pričamo jedni drugima viceve i prepričavamo svoja teška iskustva onima koji su ih već ionako preživjeli.

Jedan od simptoma traume je osjećaj da niko nikad ne može razumjeti ono što mi se desilo, osim onih kojima se isto desilo. Trauma je osjećaj da si svojom mukom odsječen od svijeta, zatočen, sa sebi sličnima, u kazamatima vlastitog belaja, gdje dijeliš kako osjećaj moralne superiornosti u odnosu na one čiji je život bio i još uvijek je lagan, tako i osjećaj ukaljanosti pred svijetom koji se vazda gadi tuđe nesreće. Ta beskonačna cirkulacija istog bola nikad ne dovodi do olakšanja, ali dovodi do sve veće (navodne) neprevodivosti kulturnog koda. Ako se uvijek priča o istim stvarima, onda su načini i modeli pričanja sve profinjeniji i sve teže prevodivi - što više

pričamo, to nas manje razumiju.

Krajnji ishod je mrtva tačka barokne nacionalne kulture ispletene oko traume koja *nas* (ko god da smo *mi*) definiše kao naciju, izolovanu, provincijalnu, beznačajnu, ali moralno superiornu u odnosu na one koji su se manje napatili od *nas*. Pitanje prevođenja je, otud, ključno pitanje bosanske stvarnosti, sa kojim se svakodnevno suočava svaki građanin Bosne i Hercegovine, a naročito dijaspora, za koju je dodatna zajebancija prevođenje svog dijasporičnog iskustva i jezika na bosanski. Možda će jednog dana u bosanskohercegovačkom ustavu pisati da je građanin Bosne i Hercegovine svaki čovjek/žena, bez obzira na nacionalnu pripadnost, kojeg/koju niko ne razumije.

Srećom, nije istina da su kulturni kodovi neprevodivi. Poezija je možda ono što se izgubi u prijevodu, ali je istovremeno upravo ono što se dešava u prevođenju. Kad su u jednom intervjuu pitali velikog američkog pjesnika Williama Carlosa Williamsa odakle mu neki neobičan, neidiomatičan izraz koji je upotrijebio u jednoj svojoj pjesmi, on je odgovorio: "Od naših poljskih majki." Vaskolika umjetnost se barem dijelom zasniva na prevođenju, na potrebi i težnji ljudskih bića da se protegnu, dokuče i upotrijebe nešto izvan vlastitog iskustva, da razumiju nešto što im se još nije desilo (smrt, recimo), da promisle ono što im se tek može desiti. Ako prevođenje shvatimo kao proces, onda se taj proces nikad ne može dovršiti - prijevod, zato, nikad nije savršen, nikad apsolutno razumljiv. Tačno je da se uvijek nešto izgubi, ali to je samo razlog da se sa prevođenjem, unedogled, nastavi. To isto znači da kulturni kodovi nisu apsolutno prevodivi iz prostog razloga što njihova izgradnja nikad nije dovršena - svaka kultura se neprestano mijenja i nikad se ne može zatvoriti, što na vjeke vjekova daje razlog nacionalistima i patriotima da je štite od raznovrsnih stranjskih nečistoća.

Mnoge divne bosanske riječi došle su iz "stranih" jezika i postoje samo zato što za njih - nekad, jednom - nije bilo prijevoda: rajsfešlus i himber (njemački), kafa i Kur'an (arapski), jalijaš i majmun (turski), luster i doktor (latinski, preko nekog romanskog jezika), privatluk i pederluk (latinsko-turska kombinacija), kompjuter i intervju (engleski), avion i kreten (francuski), misterija (starogrčki), eki! (starošatrovački). Dok sam predavao engleski imigrantima u Chicagu, znao sam započeti čas riječima koje su ne tako davno u engleski stigle iz drugih jezika: *pogrom*, *chuztpah*, *pita*, *pierogi*, *poncho*, *capuccino* itd. Svaki jezik se zasniva na prevođenju, neprevodivi jezici jednostavno ne postoje.

Da ne mislim da je prevođenje smisao jezika, kao i uslov i razlog književnosti, nikad ne bih radio ovo što radim: niti bih pisao ovu kolumnu, često se upuštajući u prevođenju svog američkog iskustva na bosanski, niti bih na engleskom pisao priče, kao što je *Dirigent* (objavljene ovdje u izvrsnom prijevodu Irene Žlof), u kojima se naprežem da bosansko iskustvo prevedem na engleski.

Otud se na engleskom, odsad pa nadalje, *zajebancija* kaže *forfucking*.

Metafizika fudbala

Jedna od ljepota Svjetskog prvenstva je, naravno, da svaka budala, bilo u kafani, bilo u novinama, postaje analitičar, a svaka besmislena, dosadna utakmica postaje objekat opsesivne analize

Prvu polovinu ovog svjetskog prvenstva u fudbalu gledam u Engleskoj, gdje mogu, za razliku od Amerike, ujutro kupiti i, uz kafu, kako Bog zapovijeda, pročitati novine. Novine su polupune svjetskog kijameta, ali ja kroz to samo proletim kako bih stigao do izvatka u kojem se, bez obzira na ime (*The Guardian*, *The Times*, *Evening Standard*), jednako do besmisla tabire sinoćnje utakmice, a baška što tabloidi podnose podrobne izvještaje o kretanju i šopingu nogometaških gospođa.

O utakmici Engleska - Ekvador u mnogim novinama je istovremeno, na istoj strani, pisalo nekoliko analitičara, a bilo je i šarenih dijagrama koji su predstavljali distribuciju pasova ili tačke sa kojih je Lampard fulao gol. Iako su novinski analitičari često kritični prema engleskom timu (dok su televizijski tvrdili da je u groznoj, groznoj utakmici protiv Ekvadora Engleska pokazala "energiju i efikasnost"), analiza je temeljita, ide se u detalje, izvlače se podaci, izvode zaključci i daju taktičke preporuke. Reklo bi se da je engleska reprezentacija izvor svog fudbalskog znanja i nauke ili, barem, legitiman povod za njihovu upotrebu, a ne daleko najgora reprezentacija koja se obrela u četvrtfinalu.

Jedna od ljepota Svjetskog prvenstva je, naravno, da svaka budala, bilo u kafani, bilo u novinama, postaje analitičar, a svaka besmislena, dosadna utakmica postaje objekat opsesivne analize na osnovu koje se prošli rezultati retroaktivno objašnjavaju kao jedini mogući, a željeni budući ishodi se predstavljaju kao logički neizbježni. Drugim riječima, svako se pravi da sve zna, a niko ništa ne zna. To je, dabome, ugodna razbibriga, tim ugodnija što se doživljava kao najvažnija stvar na svijetu. Ja, recimo, ne samo da se sikiram zbog reprezentacija zemalja u kojima nikad nisam bio, niti ću, akobogda, ikad ići, nego i skupljam Panini sličice (fale mi još četiri), što mi, sve skupa, predstavlja strašno zadovoljstvo.

Ali jedno od zadovoljstava je i mržnja prema nekim reprezentacijama koja je također zasnovana na pseudoanalizama, raznovrsnim predrasudama i fantazijama. Ja, recimo, već godinama tvrdim da mrzim Njemačku, mada se više ne mogu sjetiti zašto: na ovom prvenstvu svi koji mogu već odavno igraju disciplinovani, organizovani fudbal koji su Nijemci davno patentirali. Mrzio sam nekad i Argentinu, ali sad ih volim, kao da sam odrastao sa sezonskom kartom za tribine La Bombonere. Ovih dana, najviše mrzim Englesku, zbog razloga koji su mi sad prejasni, ali koji će možda do sljedećeg Svjetskog prvenstva očvrsnuti u kolekciju predrasuda, a možda ću ih i zaboraviti. Razlozi su, ukratko, sljedeći: sad se vidi, sad se zna, da je mnogi engleski igrač preplaćena talašika; Eriksson je veliki prevarant, ali potpuno lišen prevarantskog šarma; novine i komentatori u Engleskoj spremno kreiraju izgovore za buduće neuspjehe (povrede, vrućina, dehidracija), a jedan TV komentator je, sasvim ozbiljno, rekao da su utakmice protiv lakih protivnika vrlo teške upravo zato što su protivnici laki; to što su Englezi tarabe za mnoge analitičare zapravo znači da će uskoro bljesnuti u punom sjaju; svi su zadovoljni jer su se, eto,

našli u četvrtfinalu.

A ja maštam kako će od Portugala dobiti po ušima, nadam se da će primiti jedno peticu. Jednom riječju, volio bih da se kolektivna engleska fudbalska iluzija raspadne, da se englesko pučanstvo suoči sa zaslijepljujućim svjetlom istine. Ono što je čudno u svemu tome je to što, iako nemam apsolutno nikakve veze sa engleskim pučanstvom, ja sve to shvatam vrlo lično - lično me vrijeđaju beslovesne navijačke fantazije kojima evo svjedočim u Engleskoj.

Jedan razlog tome je to što je navijačka nesvijest samo varijacija nacionalističke nesvijesti, a svaki oblik nacionalizma shvatam lično, pošto me je nacionalizam onomad izvalio iz baglama. Svaka fudbalska reprezentacija je simbol datog naroda, njegovog "identiteta" i oko njega se pletu raznovrsne fantazije o veličini, snazi, hrabrosti, prošlosti, vječnim nepravdama, neostvarenim mogućnostima i navodnim esencijalnim karakteristikama. U odnosu engleske javnosti prema svojoj lohotnoj reprezentaciji prepoznajem mrske simptome kolektivne iluzije koja je neophodan uslov za ratove. Mogao bi se lijep esej napisati o vezi mesijanskih fantazija vezanih za Rooneya, koji će, šatro, odvesti englesku reprezentaciju do finala i Blairovih fantazija o vlastitoj ulozi u istoriji i spašavanju Iraka od samog sebe.

Drugi razlog je više metafizički. Ja gledam svaku utakmicu iščekujući savršeni trenutak u kojem neki igrač doda savršenu loptu ili postigne savršen gol, trenutak u kojem se desi nešto kao što je gol Argentine protiv Srbije i Crne Gore nakon dvadeset četiri uzastopna pasa. Kad se tako nešto desi, sve je kako treba, svijet je na momenat prevazišao vlastiti haos - jer svaka fudbalska utakmica izgleda kao kompletan haos čiji je ishod vezan za nepredvidljive nepoznanice. U trenutku savršenstva, svijet se sredi i to uređenje - divno, logično - na sekundu je vidljivo, što otvara raznovrsne utopijske mogućnosti koje se sve svode na jednu: možda će jednom sve biti kako treba. Kad je Maxi Rodriguez pljusnuo loptu u ćošak meksičkog gola, mene je obuzela metafizička milina, zato što sam prisustvovao momentu kad je sve bilo kako treba, savršeno. Naredni trenutak, a kamoli naredna utakmica, vraća sve na početak, u domen potpunog haosa. Veliki igrači i velike reprezentacije su uvijek u potjeri za trenucima savršenstva, zbog čega mi je lako da se sa njima poistovjetim - jer šta je život ako ne haos, tu i tamo prekinut bljeskom miline. S druge strane, engleska reprezentacija je zainteresovana samo za puko preživljavanje na terenu. Iako su neki od njih (Beckham, Lampard, Ferdinand) najbolje plaćeni fudbaleri na svijetu, potpuno su spremni na postojanje bez metafizičko-fudbalskog stremljenja, za život čiji je jedini cilj da se ne umre - a jebo ti takav život. Kad bi ih neka reprezentacija lijepo naružila i pružila im priliku da nauče da taj metafizički javašluk vodi u duševnu smrt, onda bi se potvrdile pretpostavke na kojima ja zasnivam vlastiti život. Ako dobiju po ušima, ispostavit će se da o životu i fudbalu zaista znam ono što se furam da znam. Ali ako se to ne desi, nema druge nego čekati četiri godine na sljedeće prvenstvo, a onda izabrati jednu reprezentaciju koju ću da mrzim jer mi podrivaju fantazije o boljem svijetu i jednu reprezentaciju koja će igrati za spas moje duše.

Na kapiji Zapada

Bosanci, pristigli iz zemlje u kojoj ništa nije kao što je nekad bilo, grade život kao što je nekad bio, u St.Louisu gdje takvog života nikad nije bilo

Grad St.Louis, u državi Missouri osnovali su davne 1764. godine traperi Francuzi koji su Mississipijem doplovili iz New Orleansa. Kad su 1803. Sjedinjene Američke Države od Francuske kupile Lousianu, dopao im je i St. Louis, koji je tada imao oko 1.000 stanovnika: bili su to Francuzi, Španci, Indijanci, Crnci, kako robovi, tako i slobodni. St. Louis je bio zadnja postaja prije ulaska u neistražene zapadne i južne teritorije, uključujući i Louisianu, pa su upravo odatle u svoje pohode krenuli čuveni američki istraživači Lewis i Clark, koje je tadašnji predsjednik Thomas Jefferson odaslao na misiju čiji je cilj bio da se istraže nove teritorije i iscrtaju njihove mape. Otad pa nadalje, St. Louis je bio ulaz na Zapad - tijekom devetnaestog vijeka odatle su na Divlji zapad kretali mnogi doseljenici, a grad se bogatio od prodaje zaliha i opreme onima koji su se upuštali u neizvjesnost novog života. Jedna od znamenitosti grada je veliki betonski luk koji simboliše St.Louis kao kapiju kroz koju se ulazilo na Zapad.

Otud je nekako prigodno da se najveća bosanskohercegovačka zajednica nalazi upravo u St. Louisu. Tu je nekih 70.000 duša i svi su, naravno, friške izbjeglice. Ima puno svijeta iz Srebrenice i Potkozarja, kao i iz tzv. Zapadne Bosne, a dosta ih je došlo krajem devedesetih, nakon što ih je iz svojih njedara izbacila slobodarska Njemačka. Kad smo već kod simboličnih situacija, Bosanci i Hercegovci su se naselili upravo u bivšoj njemačkoj četvrti u južnom dijelu St. Louisa pod imenom Bevo (što se izgovara kao "pivo" sa začepljenim nosem). Bevom dominira velika, neobjašnjiva vjetrenjača, koja je, možda, bezbeli spremna za bosanskog Don Kihota.

Kad su naši ljudi pristigli, Bevo je bila zapuštena, ruševna četvrt, sa mnogim zamandaljenim prozorima i mrtvom glavnom ulicom. Bosanci su kupili kuće koje su bile poprilično jeftine i popravili ih. Otvorili su kafiće sa italijanskim imenima (Milano, Palermo, Bel Ami itd.) u kojima sad trešti turbo-folk, a usred dana sjede mušterije u trenerkama i služi se espresso po evropskim standardima. Tu su buregdžinice i ćevabdžinice, turističke agencije i frizeraji, prodavnice u kojima se mogu naći proizvodi čiji je glavni sastojak nostalgija: Kiki bombone i Vegeta, bananice i bajadere, paprike punjene kiselim kupusom i ajvar poredan po stepenima ljutine, Minas kafa i džezve različitih veličina: od male samačke do džinovske plemenske. Među policijskim pozornicima u Bevu su i mnogi Bosanci i Bosanke koji red i zakon sprovode na kafi sa građanima. Osoblje lokalne banke, koja je onomad bila na ivici zatvaranja, dobrim dijelom je dvojezično, ali zato u izlozima radnji ima vrlo malo dvojezičnih natpisa - Amerikanci se slabo furaju na Bronhi i feferone. Islamski centar je u neupečatljivoj zgradi bivše banke sa natpisom koji još uvijek objavljuje da je bankomat "otvoren 24 časa " (*Open 24 hours*). U Bevu je arhitektura St. Louisa - turobne zgrade i kuće od mračne cigle - naseljena životom bosanske mahale, američka forma ispunjena je našim sadržajem i sve izgleda kao bosanski grad koji nikad prije nije postojao, ali je zato savršeno prepoznatljiv.

Nakon što su se devedesetih godina dvadesetog vijeka mnogi članovi moje porodice našli u Hamiltonu, Kanada, jedna od prvih, nasušnih stvari koju je trebalo organizovati bilo je sušenje mesa - jer šta je život ako se nema šta narezati. Skoro

svi Hemoni su tada radili kao kućepazitelji u velikim zgradama, u kojima su se povremeno mijenjali šporeti i frižideri, pa bi staru kuhinjsku opremu korporativni vlasnici zgrada bacili na smeće. Otud se neko od mojih dosjetio da te frižidere upotrijebe za pušnicu: stavili bi dva frižidera jedan na drugi, iz njihovih bi utroba potrgali plastiku, probušili jednu rupu između njih i jednu za dimnjak i onda bi u podrumu sušili meso. Imao sam, naravno, vizije stambene zgrade kako nestaje u požaru koji je počeo u podrumskoj pušnici, ali srećom ta naopaka ideja nikad nije postala stvarnost. Moji su roditelji kupili kuću sa dvorištem u kojem je moj stari brzo sazidao pušnicu.

Ovo pričam zato što je bosansko prisustvo u St. Louisu postalo upadljivo i zbog mirisa suhog mesa koji se počeo širiti Bevom. Starosjedioci su pisali pisma lokalnim novinama i žalili se na Bosance koji se izuvaju i ostavljaju cipele pred vratima, voze prebrzo (navika iz Njemačke), a iz garaža se nekad čuje samrtno meketanje janjadi pred klanje. I što je najgore, u svojim dvorištima suše meso - u jednoj mjesnoj zajednici (*ward*) donesen je propis koji zabranjuje sušenje mesa. U drugoj, međutim, gdje ima više našeg svijeta, američki odbornik odbije da po tom pitanju išta poduzme. Bevom se tako miješaju mirisi suhog mesa, ćevapa i bureka - ulica miriše na bosansku mahalu, ali na mahalu nije ni nalik.

Upravo to je glavna priča svake imigracije - nove forme se pune starim sadržajem i u tom procesu dolazi do čudesne transformacije u kojoj ni novo ni staro nisu više prepoznatljivi kao takvi. Bosanci, pristigli iz zemlje u kojoj ništa nije kao što je nekad bilo, grade život *kao što je nekad bio*, u St.Louisu gdje takvog života nikad nije bilo. A kad izumre generacija koja pamti *kako je nekad bilo*, onda će u kolektivnom sjećanju ostati samo čudni američko-bosanski hibrid starog i novog, koji će možda djeci koja sad u St. Louisu odrastaju dvojezična izgledati kao stari život. Mnogi Bosanci se već sele iz Beva u predgrađa, gdje je život drugačiji nego u gradu, gdje su mnogo bliže Americi.

U St. Louisu sam bio tek par dana i jedno veče sam čitao u bosanskom kafeu koji je izgledao kao da je sad preseljen iz Hrasnog. Lijepo smo se družili i pričali, a vlasnik, mladić koji je iz Sarajeva otišao prije pet-šest godina, ispričao mi je kako je nekad preko interneta gledao Sarajevo. *Web*-kamera, koje više nema, bila je postavljena na Ferhadiji kod Markala, blizu Parka "Svjetlost" - vidjeli su se penzioneri i zgubidani koji tamo igraju šaha, vidjeli su se prolaznici, ali se nikome nisu mogle prepoznati crte lica. On bi sebi napravio kafu, zapalio cigaru, i gledao kako sjenke ljudi prolaze, a najljepše mu je bilo, rekao mi je, kad je gledao kako snijeg pokriva Sarajevo, dok sve ne pobijeli, *kako snijeg propadava kroz kosmos i pokriva i žive i mrtve*.

Nagradna pitanja

Ne može više čovjek u Americi ni kafu popiti a da se ne suoči sa glupošću i zločinima Bushovog režima

Mnoga jutra u Chicagu provodim u kafeu na ulici Division. Kafe se zove *Alliance*, iliti Alijansa, i nekad je bio, ja mislim, vezan za nekakvo udruženje - alijansu - Poljaka. Ulica Division je onomad bila poljsko-ukrajinski geto, zloglasni dio grada gdje je Nelson Algren, čikaški pisac koji se pedesetih godina motao po ovim krajevima, smjestio svoj čuveni roman *Čovjek sa zlatnom rukom* - glavnom junaku romana ruka se pozlatila od štepanja heroinom. Danas je Division daleko od geta: obiluje buticima u kojima se prodaje šminkerski šlampava odjeća, prodavnicama italijanskih kundura i šlapa, restoranima sa zdravom hranom, lokalima gdje se žene koje drže do sebe mogu malo banjati ili se podvrgnuti podrezivanju i krečenju noktiju. Nađe se i neki zaostatak iz vakta kad je slavenski polusvijet naseljavao Division: poljska radnja u kojoj se može lijepo kupiti nezdrava hrana (sarma, kobasice, Vegeta), kao i hamam, gdje se nekad znojio Al Capone, a gdje i dan-danas zađe poneki ruski gangster. U Alijansi se još uvijek mogu naći prave krofne, punjene marmeladom ili nekim nezdravim filom, a kolači se prave s puterom i šećerom, po nezdravim, divnim receptima slavjanskih baba.

Osoblje je, međutim, istetovirano, na razglasu svira mrtva alternativa, po zidovima su plakati avangardnih pozorišta, kao i fotografije i akvareli lokalnih umjetnika, pa u kafe zalazi mlađi, urbani svijet. U ovom trenutku, dok ovo pišem, u Alijansi se nalazi desetak mušterija, a ja sam daleko najstariji - ako ćemo pravo, mnogima prisutnim bih mogao biti babo ili u najmanju ruku daidža. Svi su, uključujući i mene, priključeni na kompjuter; svako se svojom digitalnom mukom zabavio; niko ni sa kim ne priča, pošto većina na ušima ima slušalice - u mojima trešti Roxy Music.

Ali to i nije neki problem, pošto ja u Alijansu dolazim da piskaram i time zarađujem koricu kruha; kad sjedim kući spopadne me nervoza, pa se svakih deset minuta dižem da vidim je li stigla pošta ili kopam po frižideru da vidim treba li šta pojesti da se ne baci. Atmosfera u Alijansi nije kafanska, kao što bi to bila na Balkanu ili Parizu, nego više baca na biblioteku ili zajedničke prostorije u manastiru. Paradoksalno, ja sam manje nervozan kad sam okružen svijetom, mozak mi bolje radi dok gledam svijet kako se beči na kompjuterski monitor ili pjevuši. Pokatkad se ukaže neki zanimljiv lik: jednom je mlada, visokokvalitetna prostitutka za stolom do mog pregledavala narudžbe na internetu, a onda mobilnim zakazivala štemanje: budući pisac, što će reći voajer, ja sam utišao muziku i pomno prisluškivao.

A ni kafa nije loša: svakog jutra dođem ovdje oko deset i uzmem jači četverostruki esspresso. Osoblje me već zna, pa me nekad i ne pita šta ću; čim me vide, odmah melju zrno. Mada mi je prije kafe teško progovoriti, nekad se malo upustim u priču: kako je, šta ima, nemoj mi, majke ti, kafu u papirnu čašu, to mi je k'o da jedem iz plastične kese. Nekad su povod za razgovor nagradna, k'o fol, pitanja - ako odgovoriš tačno, dobiješ deset posto popusta. Često su to pitanja iz poznavanja (popularne) kulture i društva: prepoznaj iz kojeg je filma ovaj citat, koje je godine izašao onaj album, koji je glavni grad Bugarske.

Budući da polako ulazim u srednje doba, a i dolazim iz kultura koje cijene

nepromjenljivost rituala i navika, ja ne samo da volim tu rutinu, nego mi je neophodna za svakodnevno funkcionisanje - kad se nešto promijeni, ja se kao beba uznemirim, sve dok se promjena ne utopi u udobnu svakodnevnicu. Tako sam se neki dan jako nasikirao jer je nagradno pitanje bilo: šta je to *extraordinary rendition*? Tu frazu je teško prevesti na naš jezik - najbliži prijevod bi bio "neuobičajeno predavanje" - dobrim dijelom zato što je birokratski zamućena i namjerno zataškava suštinu onoga na šta se odnosi. *Extraordinary rendition* je sada već uobičajena praksa američkih vladinih agenata da pojedince osumnjičene za terorizam predaje u kandže prijateljskih zemalja gdje se mučenje sretno upražnjava, u neki tamni vilajet gdje se američki i civilizovani zakoni ne pikaju. Sumnjivci se prebacuju tajnim letovima u neoznačenim avionima, ponekad nakon što ih agenti CIA-e kidnapuju (kao što su kidnapovali nekog šejha u Milanu ili njemačkog državljanina u Makedoniji), bez ikakvog dokaznog postupka ili znanja javnosti. Pod krinkom američkog mraka i rata protiv terorizma, sumnjivi pojedinci nestaju u globalnim kazamatima, kao u najboljim danima južnoameričkih hunti, koje su američki borci za opštu slobodu bezuslovno podržavali i obučavali.

Drugim riječima, ne može više čovjek u Americi ni kafu popiti a da se ne suoči sa glupošću i zločinima Bushovog režima. Od vrha u Washingtonu (gdje je, rekao mi je jednom Semezdin Mehmedinović, vazduh natopljen zlom), pa do dna na ulici Division, svaki djelić Amerike je obilježen epidemijom moralno-mentalne kuge koja se širi pod barjakom bušovske slobode, sve pod izgovorom borbe protiv "islamizma" (čiji su prvoborci, kako god oni zvali svoju naopaku ideologiju, prvorazredni zločinci). Nakon šest godina upornog uništavanja i napada na sve što je dobro i vrijedno u Americi, skoro da nema više prostora u kojem se može sačuvati lična mentalna i moralna autonomija, niti je taj prostor moguć u pseudoreligoiznim fantazijama onih koji se u ime Allaha raznose bombama ili odrubljuju glave na internetu.

Na stranu to što američka Vlada ima pristup svakoj međuljudskoj razmjeni - telefonskoj, finansijskoj, elektronskoj - pa se o svakome može sve znati, radi se o tome da je sve zagađeno, da su svi zaraženi bušovskim poganlukom sa pravdeničkim licem. Okupacija je temeljita i potpuna, nema više slobodne teritorije. Zbog te ideološke sveprisutnosti teško je sebi predstaviti život i svijet poslije Busha. Morat će jednom Amerika i Amerikanci (uključujući i mene i moju djecu i daidžiće u Alijansi) pogledati u svoju dušu i svijetu u oči, suočiti se s prokockanim moralnim legitimetom, izdajom američke humanističke tradicije. Morat će(mo) se upitati šta i kako poslije Busha, jer njegovo naslijeđe i ideologija onih koji mu plaćaju kiriju za Bijelu kuću neće nestati kad i ako izgube izbore. Alternativa je u ovom trenutku skoro nezamisliva, potreban je izuzetan lični i kolektivni napor da se izmašta budućnost u kojoj će nagradno pitanje u mom kafeu biti: "Koliki je ukupni broj godina na koje su za raznovrsne zločine osuđeni bivši američki predsjednik George W. Bush i članovi njegovog kabineta?"

Nedogled

Sydney je jedan od onih gradova u kojem se čini da iza svakog ćoška, preko svakog brda ima nešto ljepše

Prošlu sam heftu proveo u Australiji, na Festivalu pisaca u Sydneyju. Grad je divan, prostire se po obalama mnogih malih zaliva, ima puno egzotičnog zelenila, a spektakularna Opera i još spektakularniji Most naročito dobro izgledaju u predvečerje. Sydney je jedan od onih gradova u kojem se čini da iza svakog ćoška, preko svakog brda ima nešto ljepše. Jednog poslijepodneva, sjeo sam na brod za Manly, predgrađe sa čuvenom, prekrasnom plažom. Svijet se ovdje vozi na posao i sa posla brodom, pa su ti brodići kao tramvaji - ima ljudi koji čitaju novine ili drijemaju, kojima su obalni pejzaži kao tapete u stanu. Često, naravno, ima i puno turista, ali ih iz nekog razloga nije bilo puno na mom brodu za Manly. Ja sam malo zurio u more i okoliš, a malo čitao ovdašnje novine po imenu *The Australian*.

A u novinama naletim na članak u kojem se spominje Juso Sinanović, naš čovjek koji je u Iraku radio kao stolar i tamo umro od moždanog udara. Jusine su ostatke greškom poslali u Australiju umjesto ostataka australijskog snajperiste Jacoba Kovcoa, pripadnika Treće australijske kraljevske regimente, koji je u Iraku sebi strovalio metak u glavu i tako postao prva australijska žrtva rata. U članku se govorilo o tome da Juso i Jacob nisu bili ni nalik jedan na drugog: Juso je bio dvadeset godina stariji od Jacoba, mnogo teži, a imao je, za razliku od Jacoba, i brkove. Jacob je na leđima imao veliku tetovažu, a oči su mu od udara metka u glavu bile pocrnjele. Juso iz Đurđevika i Jacob iz Briagolonga nisu imali ništa zajedničko (iako je predstavnik australijske Vlade u jednom trenutku govorio o "zaprepašćujućoj sličnosti"), osim što im je iračka katastrofa došla glave, pa se u članku postavljalo pitanje kako su ih to u mrtvačnici jedne kuvajtske bolnice mogli zamijeniti. Prema pisanju *The Australiana*, do zabune je došlo zato što Jacobov drug, vojnik koji ga je trebao identifikoviti prije nego su ga spakovali u sanduk, nije imao snage da u mrtvačnici pogleda u tijelo.

Poslije sam malo o čitavom tom slučaju čitao i na internetu. Jacob je poginuo nakon povratka sa patrole, od pucnja iz vlastitog pištolja. Ispočetka su glasnogovornici australijske vojske i Vlade tvrdili da je pištolj opalio za vrijeme čišćenja, da bi se na kraju, kao što to često biva, sve svelo na "nerazjašnjene okolnosti" što, naravno, Jacobovu porodicu dovodi do ludila. U trenutku Jacobove pogibije, sa njim su u šatoru bila dva vojnika koja su poslije svjedočila da ne znaju šta se desilo, da nisu ništa vidjeli jer nisu u tom trenutku gledali na tu stranu. Za čitavo vrijeme zbrke, australijska Vlada nije ni u jednom trenutku kontaktirala Jusinu porodicu ili bosanskohercegovačku ambasadu - nije im se dalo, iz nekog razloga, pogledati na tu stranu.

Elem, na brodu za Manly čitam o Jusi i Jacobu. Pored mene dvije djevojke pričaju o frajerima. Jedna surferka drijema stojećki, obraza naslonjenog na ogradu. Jedrilice klize na vodi, nagete na stranu. Na horizontu se gomilaju oblaci nalik na šećernu vunu, a kad se pogleda prema pučini, nebo i more izgledaju da su bez šava zavareni. Poslije hodam Manlyjem, sve do plaže gdje surferi u gumenim odijelima plutaju na daskama i čekaju perfektan talas. Ptice koje izgledaju kao da na licu nose malu žutu

masku skakuću okolo, a jato velikih bijelih papagaja sa žutom ćubom kopaju za korijenjem i šute. Spušta se sumrak, krijeste talasa se bijele u kontrastu sa nebom koje tamni, ljudi trčkaraju i šetaju, ali sve je mirno i prigušeno k'o kad akšam pada - da ovdje ima, kao što nema, tananih šadrvana, bezbeli bi zadrhtali. Poslije se vraćam prema pristaništu, pale se neonske reklame i svjetla na glavnoj ulici u Manlyju i ja shvatim da sam, kao što se kaže kod nas, slijep kod očiju.

Radi se o spoznajnom trenutku nalik na ono što se u zen-budizmu zove satori - trenutak kad se um momentalno isprazni, kao kad otpadne dno na buretu punom vode. Ja sam se, spoznam, odvikao od gledanja i dobrim dijelom živim iza spuštenijeh trepavica. A niko više ne vidi ništa oko sebe, niko više ne gleda pravo u svijet, svi gledaju ustranu ili žmire ili zure u televizor. Svijet se premjestio u nedogled, gdje je potpuno indiferentan i zaštićen od naših želja i pogleda.

U povratku, sjedim na palubi iza dvije djevojke sa digitalnim fotoaparatima, koje bjesomučno slikaju pristanište u Manlyju. Noć već uveliko pada, ali tu i tamo se bijele jedra na povratku kući. Kad brod zaokrene i izađe iz zaliva, suočimo se sa svjetlima Sydneyja - zgrade blješte kao da su zvijezde spakovane u uspravne kutije, zgrada Opere izgleda kao da je, nekako, osvijetljena iz vlastite utrobe. Grad izgleda ne toliko nestvarno, koliko *prestvarno*, kao da je neko za razglednicu aranžirao taj urbani pejzaž - vidljiv je višak *prisustva*. I dok brod plovi prema toj prestvarnoj, prelijepoj slici, skoro svi na palubi skoče na noge, uzdignu svoje digitalne kamere, uhvate svjetla Sydneyja na malom ekranu i onda užurbano pritišću okidač, slikaju kao da će Sydney sljedećeg trenutka iščeznuti. Niko ništa ne vidi, ali svi snimaju slike koje će možda kasnije gledati, a najvjerovatnije i neće - sve i da ih gledaju, neće biti mirisa mora, broda i vlastitog umornog tijela, neće biti štrafti na guzici od rebrastih klupa, a baška što će na ekranu boje i svjetla izgledati sasvim drugačije. Slike će ih podsjećati na trenutak u kojem su bili prisutni, ali ga nikad nisu doživjeli. Ja sjedim u mraku iza njihovih leđa, gledam pred sebe. Mladić koji stoji pored mene i slika Sydney nosi japanke.

Kad su Juso i Jacob otišli u Irak, oni koji su ih ispratili nisu mogli znati da ih nikad više neće vidjeti, niti su mogli znati da će vrijednost fotografija na kojima njih dvojica gledaju u fotoaparat i smiješe se biti direktno proporcionalna njihovom nepovratnom odsustvu. Kad ovaj i ovakav svijet iščezne, kao što svakog dana nekome iščezava, nećemo ga moći slikama rekonstruisati. Iz nedogleda se ne može vratiti pogledom.

Nove spoznaje u području dosade

Pored brige za tinejdžere, američki mediji vole ankete i istraživanja. Pa je onda Chicago Tribune pisao o istraživanju koje je došlo do šokantnog otkrića da je američkim tinejdžerima, uprkos nesagledivim mogućnostima za razbibrigu, ipak dosadno

Jedna od najglupljih stvari koje sam u životu uradio bila je direktna posljedica ubitačne dosade. Kao vrlodobri učenik IVm Druge gimnazije, sjedio sam na nekom nezanimljivom času i u trenutku manje-više potpunog pomračenja uma odlučio da malo izučavam kako vatra izgleda u mraku. U tom cilju sam šakom sakrio plamen upaljača, kao kad se pali cigareta, a onda na šaku, kao na ključaonicu, prislonio oko. Desilo se ono što bi nekome manje ophrvanom dosadom bilo predvidljivo - spržio sam trepavicu i umalo oko nisam izgubio.

Moje pubertetske godine su oscilirale između bezumne dosade i suludog ushićenja. Dosada je bila glavno iskustvo u školi, a protiv nje smo se borili na različite, listom nedolične, načine. Na časovima smo igrali turnire u šahu (Mladen D., dobitnik zlatne medalje na matematičkoj olimpijadi, znao je igrati slijepu simultanku sa nas desetak gubitnika) i preferans (nastavnik elektrotehnike je volio kibicovati, a mi smo ga mrškali). Kad nismo imali karte ili šah, igrali smo ručnog anjca u klempe ili podmornica. Ali i to je znalo biti dosadno: pokatkad smo na času igrali fudbal sa kantom za smeće, a nekad i košarku. Kod strožijih nastavnika potajno smo čitali *Džuboks*, stripove i knjige. Maja L. je ispod klupe znala čitati Platona, u vrijeme kad je zadaća iz srpskohrvatskog ili hrvatskosrpskog bila analiza narodne pjesme *Ive jaše kod orašje*.

I nije samo u školi bilo dosadno. Često sam, umjesto da učim, igrao jamba sam sa sobom, a kad bi mi jamb dosadio, iščitavao bih stare *Stripoteke*. A baška jutarnji školski program: *Kocka, kocka, kockica* je bila mnogo zanimljivija od trigonometrije, a epizodu *Opstanka* o afričkim psima hajkačima gledao sam bezmalo četrnaest puta. Volio sam roviti i po stvarima svojih roditelja, čisto da znam šta im je na pameti i kakve su im namjere.

Roditelje je uvijek trebalo držati na oku, kako bi se mogli držati u uvjerenju da znaju šta radim i od čega se moj život sastoji i da me, otud, oni vaspitavaju. Oni su se, mučenici, uvijek upirali da saznaju što više o meni i mom školovanju, u čemu im ja nisam nimalo pomagao. Na pitanje: "Šta je bilo u školi?", odgovor je uvijek bio isti: "Ništa." Pored stvaranja magle, u kojoj sam se ja mogao kriti od školskih i porodičnih obaveza, bilo mi je iz nekog razloga važno da oni vide da mi je dosadno, da ih svojim tinejdžerskim terslukom optužim za dosadni svijet (državu, grad, školu) koji su mi polako predavali u nasljeđe.

A kad bi oni - kao i drugi roditelji - preko vikenda otišli na vikendicu, započinjala bi nadoknada za svu onu dosadu proživljenu u školi i kod kuće. Derneci su bili divlji, sa glasnom muzikom i obiljem alkohola, a posebno uspješnim su se smatrali oni na kojima je neko povratio ili oštetio namještaj. Jednom je Igor Đ. pomiješao jedanaest

alkoholnih pića, a drugi put smo po povraćoki Žakline L. tražili tabletu od koje se, p'jano smo mislili, onesvijestila. Formula tinejdžerskog života je bila jednostavna: u prisustvu odraslih, dosada; u odsustvu odraslih, divljanje. Ja ni dan danas ne znam da li je mojim roditeljima moj tinejdžerski život bio potpuna tajna; ili su oni sve znali ali su vjerovali da će ipak od mene postati čovjek; ili im je sve bilo jasno ali su bili potpuno bespomoćni.

To je, međutim, bilo vrijeme kad se, na kraju krajeva, nije imalo gdje previše zasrljati - i mlađi i stariji su, po narodnom običaju, na derneku pili pa to nije bila neka drama, droge su bile starinske (pilule i marimahuna), kriminalci su bili članovi Partije, u gradu nije bilo pucnjave, nije bilo slobode pa ni pedofila, kockarnica i kupleraja. Roditelji su se sikirali, kao i svi roditelji, ali nije bilo osjećaja opšte opasnosti. Najgore što se moglo desiti je da na derneku neko razbije vazu ili ogledalo ili da, u krajnjem slučaju, divljanje, landaranje i drincanje imaju za posljedicu loše ocjene i sniženo vladanje.

U Americi, u zemlji koja živi i funkcioniše na osnovu raznovrsnih strahova - roditelji, a sa njima i mediji i kultura - briga za djecu i tinejdžere je sveprisutna. Ovdje je zabranjeno mlađariji prodavati cigarete i alkohol, a kamoli gudru. Filmovi i televizijski programi imaju rejtinge koji mladost štite od seksa i nemoralnog ponašanja. Svako malo neko pokrene neku kampanju koja bi da zaštiti tinejdžere od duševne i tjelesne kontaminacije. Tu su i internet filteri na porodičnim kompjuterima ili mikročip koji riječ *fuck* kad god je neko izgovori na televiziji promijeni u *hug*, pa onda *motherfucker* postane *motherhugger* - majkojebac postane majkogrlitelj.

Društvena kontrola je ovdje mnogo jača, jer je, navodno, američki tinejdžer u velikoj opasnosti. Povrh toga, za razliku od moje generacije koja je odrasla u društvu bez industrije razbibrige, današnji američki tinejdžeri imaju televiziju sa 500 kanala, beskonačni internet, iPod i šta god im grešna duša poželi. Reklo bi se da su današnji američki tinejdžeri mnogo drugačiji od nekadašnjih socijalističko-balkanskih - em im ne može biti dosadno, em im ne daju da divljaju.

Srećom, pored brige za tinejdžere, američki mediji vole ankete i istraživanja. Pa je onda *Chicago Tribune* pisao o istraživanju koje je došlo do šokantnog otkrića da je američkim tinejdžerima, uprkos nesagledivim mogućnostima za razbibrigu, ipak dosadno. Pa je tako 75% dječaka i 72% djevojčica između dvanaest i sedamnaest godina izjavilo da im je dosadno uprkos različitim dostupnim oblicima zabave. Izvjesna Shannon Carlson, trinaestogodišnjakinja iz Ohioa, je izjavila: "Kao stalno mi je dosadno, zato što kao nemam šta da radim." (*I feel like bored all the time, 'cause there is like nothing to do*.) Prema drugom (jednako uzaludnom) istraživanju, 80% roditelja živi u uvjerenju da na okupljanjima na koja njihova djeca idu nema ni alkohola ni marimahune, dok je 50% tinejdžera spremno priznati da na njihovim dernecima, fala Bogu, ima kako alkohola tako i travuljine, što će reći da dobar dio roditelja nema pojma šta im djeca rade.

I nekako je bolje čovjeku koji osjeća da ga svijet pretiče kao mercedes na autoputu kad zna da se neke stvari nisu promijenile, niti će se ikad promijeniti.

Pohvala Jasmili

Politika u Bosni je kao loš film koji niko živ ne konta, iako su svi glumci i njihove uloge odavno poznate

Dobri čitaoci će primijetiti da su se moje kolumne u zadnje vrijeme prorijedile. Dijelom je to zbog spisateljskih i ličnih putešestvija, a dijelom zato što mi je sve teže pisati a da se dobro ne naljutim i onda verbalno popizdim. Jutros sam se probudio sa namjerom da bijesno pišem o frazi prominentnoj u diskusiji o ustavnim rabotama - *konstitutivni narodi* - budući da bi trebalo biti očigledno da je bilo koje političko uređenje u kojem je najvažnija i najmanja moguća politička jedinica "narod" suštinski antidemokratsko. Političke partije i institucije koje svoj legitimitet zasnivaju na predstavljanju "naroda" nužno i neizbježno zanemaruju i narušavaju interese i potrebe pojedinca, bilo "ostalih", bilo onih pripadnika "naroda" čiji interesi nemaju nikakve veze sa nacionalnim interesima pa tako nisu zastupljeni u rečenim institucijama i partijama. U slučaju Bosne i Hercegovine, svaka rasprava o promjeni Daytona koja ne teži političkom uređenju zasnovanom na principu "jedan građanin - jedan glas" je zamajavanje. Politička reprezentacija zasnovana na etnicitetu je upravo ono što je dovelo do permanetnog političko-historijskog kijameta koji se zove Republikom Bosnom i Hercegovinom. Dokle god kolektivni interesi nadilaze individualne, dokle god su narodi, a ne pojedinci konstitutivni, niko se neće baviti pojedinačnim sudbinama, životima kojima je neophodan posao, škola, gradski prevoz, pozorište, hljeb, kafa, zdravlje, dostojanstvo u pojedinačnosti, hapšenje raskošne palete zločinaca itd. - ukratko ono što bi svojim građanima morala nuditi svaka država koja se usuđuje sebe nazivati demokratskom.

Poslije je taj bijes, kao varnica, preskočio na frazu "politička realnost" koja obično služi kao izgovor onima koji predstavljaju "konstitutivne narode" nauštrb njihovih pojedinačnih pripadnika. Frazetina "politička realnost" implicira da je ono što se u Bosni dešava izvjesna vrsta elementarne nepogode. Nekako se stiglo do ove "realnosti" i sad nam valja sa njom deverati, pri čemu političke strukture tu dođu kao Crveni polumjesec/krst—one nisu tu da promijene ono što se ne može promijeniti, nego da pomognu preživjelima i da pospreme ruševine. Ali u realnosti - pojedinačnoj, ljudskoj - radi se zapravo o tome da oni koji su katastrofalnu "realnost" konstruisali sada tvrde ili da se ništa ne može promijeniti ili, ako može, oni će je, polako, kad za to dođe vakat, promijeniti, ali ne puno. Nepotrebno je reći da su iz te i takve "političke realnosti" pojedinci isključeni - pikaju se samo "konstitutivni narodi" - pa ne mogu sanjati ni o kakvom uplivu u njene promjene, osim ako ne pristanu na kompromis pripadnosti jednom od "naroda". Otud generalna politička pasivnost bosanskohercegovačkog građanstva: politika jednostavno funkcioniše na sasvim drugom nivou stvarnosti, koja običnom čovjeku ili ženi izgleda daleka i bezumna, zbog čega čak je i neki relativno pošten političar samo lik iz iste, prepoznatljive noćne more. Politika u Bosni je kao loš film koji niko živ ne konta, iako su svi glumci i njihove uloge odavno poznate.

Ja moram priznati da u tom smislu nisam nimalo drugačiji: bijes koji me obuzme kad o svemu tom mislim (povrh lokalnog, američkog bijesa koji me ophrva kad mislim o Bushu i njegovim raznovrsnim glupostima i zločinima) dovodi do iste vrste pasivnosti: ne piše mi se, čini mi se da sam dosadio i sebi i drugima, ne znam šta bih

pametno rekao pošto mi se čini da svi već sve znaju, a ako ne znaju, nema im pomoći. Sve će, čini se, biti isto kao i dosad, bez obzira na pojedinačne, spisateljske ili druge, napore. Sve što čovjek može je da se nada da će se stvari nekako same od sebe popraviti. To je inherentno ponižavajuća situacija, u kojoj je bespomoćnost nametnuta, iako se svi pravimo da je u pitanju izbor. Niko nas ne jebe, a mi se pravimo da uživamo.

Možda sam zbog te sramotne pasivnosti, između ostalog, nepojmljivo sretan i ponosan na lik i djelo Jasmile Žbanić. Ne samo da je ona jedna od onih veličanstvenih bosanskih i sarajevskih pojedinaca (uglavnom, iz nekog razloga, filmadžija) koji uprkos nepostojanju infrastrukture i odsustvu pameti na državnom nivou uspijevaju da nešto, nekako naprave, nego je snimila i film čija ljudskost i ljepota tako nadilaze "političku realnost" da bi nesposobnjakovići i realisti koji se sad prenemažu nad truplom Dejtonskog ustava trebali momentalno dati ostavku i razguliti u Neum, kako bi u obalskom rezervatu proveli ostatak svog beznačajnog života. Stvarnost u *Grbavici* je organizovana oko Esme i Sare - one su konstitutivne pojedinke, koje postoje na našem (a "mi" smo svi minus vlast i država) stvarnosnom nivou, gdje nijedna životna odluka nije laka jer je u poganoj "realnosti" treba donijeti tako da se sačuva samopoštovanje, gdje belaj i kriminal dominiraju, a primjetan je i sveopšti manjak ljudske dobrote, osim u dragocjenim, iako oštećenim, pojedincima kao što su Jasmiline junakinje. Esma i Sara žive u svijetu u kojem su "konsitutivni narodi" i "politička realnost" potpuno lišeni ljudskog značenja te tako pokazani kao ono što jesu - prazne laži. Esma i Sara ne pripadaju "političkoj realnosti", osim kao bezlične, beznačajne pripadnice jednog od "konstitutivnih naroda", i u tome je njihova tragedija. Ali Jasmila spašava takve i slične živote od kolektivnog zaborava na kojem se zasniva "politička realnost", ona se bavi ljudima kojima država odbija da se bavi u ime konstitutivnog kolektiva. I upravo to je etički angažman *Grbavice*, angažman koji je nešto mnogo više od banalnog političkog. Kukavice se bave konstitutivnim narodima, hrabre žene se bave ljudskom sudbinom.

Puno se, i s pravom, govori u uspjehu bosanskog filma u posljednjih nekoliko godina. Nagrade su, naravno, odlična stvar, kao što je vrijedno poštovanja i to da u filmu odrasta jedna izvrsna generacija profesionalaca (Tanović, Žalica, Begović, Žbanić itd.) - oni su sami sebi izgradili infrastrukturu *uprkos* današnjoj bosanskohercegovačkoj državi, koja će vazda da tvrdi da su joj svi do jednog na sisi ćapćali. Ali pravi uspjeh se sastoji u tome da je bosanski film zaposjeo i od konstitutivnih uhljupa povratio stvarnost u kojoj živi velika većina stanovništva Bosne i Hercegovine i pokazao napaćenom stanovništvu da neko poštuje život koji se sastoji od pojedinačnih odluka, da postoji izlaz iz sramotne pasivnosti. Dodatni i mnogo manje važan uspjeh je i to da sam se ja uspio prenuti iz svog tersluka i napisati ovu kolumnu.

Slobo u Mordoru

Za neke, sretnije ljude, historija je ono što se uči iz knjiga. Za ostale - za nas - historija je noćna mora

Sinoć sam se kasno, nakon dvadeset četiri sata letanja preko svijeta, vratio sa Novog Zelanda, koji je, naravno, magičan. *Gospodar prstenova* je sniman na Novom Zelandu (Wellington, u kojem sam obitavao, bio je štab produkcije sva tri nastavka) i pejzaži su zaista filmski: ovdje predivni planinski lanci kroz koje su stupali Hobiti, ondje pitomi, prezeleni, krajolici nalik na *The Shire*, dom Hobita, u kojem mirno pasu ovce i krave. A ne nedostaju ni maslinjaci ni vinogradi (koje su prvi na ostrvu onomad posadili Dalmatinci) ni slatka janjetina, koja lijepo ide sa fenomenalnim lokalnim vinima. Elem, raj na zemlji.

Na Novom Zelandu sam se našao povodom festivala umjetnosti koji je posvetio jednu heftu književnosti, koja također lijepo ide sa vinom. Lokalno stanovništvo je zainteresovano za svijet, možda zato što je isti podaleko, čini se da ih zanima kako drugi ljudi žive, što će reći da vole da čitaju. Novi Zeland je zvanično bikulturan - pored evropske, maorska kultura je dio naslijeđa - pa su nam festivalski zvaničnici više puta poželjeli tradicionalnu maorsku dobrodošlicu, što je istovremeno bilo egzotično i civilizovano. Ta se ritualna dobrodošlica sastoji od vikanja i pljeskanja po butinama i prsima, ali zapravo samo naglašava odsustvo nasilja i sikiracije - jednog dana sam čuo neku majku kako viče na dijete i taj zvuk je parao uši u pitomom zvučnom pejzažu, kao kad neko struže stiroporom po staklu.

I dok sam se ja baškario u tom raju na zemlji - prosječna dnevna temperatura 20 stepeni Celzijusa, pošto je sad tamo kraj ljeta - izvali se Slobo, nespokoj mu duši. Shodno tome, mnogi su me Novozelanđani o njemu zapitkivali, kao da mi je familija, pitali me šta mislim o njegovoj smrti, na šta sam ja necivilizovano odgovarao da se nadam da je umro u groznim bolovima.

A šta sam im mogao reći? Kako mu se na omotu njegove predratne knjige (kako li se ono zvala? *Godine raspleta*, ja mislim.) neukusno, socijalistički preko stomaka prelamala kravata na štrafte, ista ona koju je volio da nosi u Haagu? Kako sam se cirka 1988. svađao sa izvjesnim pripadnicima starije, komunističke generacije koji su tvrdili da nam treba Slobina čvrsta ruka? Kako se skoro svaki put kad vidim finu salvetu sjetim da je sudbina Bosne i Hercegovine bila nacrtana na salveti u Karađorđevu? Kako mu je donja vilica bila srodna Musolinijevoj? Kako sam za vrijeme rata paranoično ubjeđivao mnoge Amerikance da je Newt Gingrich - moćni ultradesni republikanac koji je tada harao Kongresom - isti Slobo, ista zla faca, kao da su rođena braća? Kako je pomračenje uma u Srbiji za Slobina vakta dostiglo takve ponore da je na dan kad je oboren srpski i svjetski rekord u dnevnoj inflaciji (323%) na naslovnoj strani *Politike* osvanuo članak o havajskom poglavaru koji je bio potomak crnogorskog mornara pod imenom Spasoje? Kako su dva srpska biznismena onomad lansirala kolonjsku vodu pod imenom Srbin, čija je bočica imala oblik ručne granate? Kako je cvijet u Mirinoj kosi nekako bio vizualni izraz nepojmljivog zla, kao da je ubran u paklu? Kako je Marko, njegov sin, nekom tipu u svom disko-klubu izvadio oko, zato što ga je nesretnik ružno pogledao? Kako mu je ćerka Marija - dok je Slobo sa pištoljem u ruci stajao opkoljen specijalcima, koji bi ne tako davno prije toga za njega dali život, dok se premišljao da li da strovali kuršum u

sljepoočnicu - vikala: "Pucaj! Pucaj!" nehotično citirajući, manje-više, izvjesnog Alfonsa Kaudersa ("Pucaj, bre, kakav si ti to Srbin?")? Kako sam jednom sanjao da intervjuišem Slobodana: on sjedi za svojim radnim stolom, ja sa druge strane, i sve je u redu dok se on ne digne, dođe do mene, unese mi se u lice i kaže: "A ti voliš Muslimane!", a ja, koji volim Muslimane, ne mogu da prozborim, svjestan da je zrak u mom snu natopljen Slobinim zlom? Kako mi se plače kad vidim neku babu kako sa svijećom u ruci rida pred Slobinom slikom, k'o pred ikonom? Kako se neželjeno i neprestano Slobino prisustvo u mom životu često pretvaralo u osjećaj fizičke težine, tereta oko vrata?

Za neke, sretnije ljude, historija je ono što se uči iz knjiga, historija se sastoji od priča o ljudima koji su živjeli davno ili daleko, o događajima koji nisu ni nalik na ono što se sada dešava, koji nemaju nikakve direktne veze sa njihovim životima, dok se posredna veza održava povremenim simboličnim ritualima, kao što je maorski ritual dobrodošlice. Za ostale - za *nas* -historija je noćna mora iz koje se ne možemo probuditi, narativ nad kojim nemamo nikakvu kontrolu: ja ne bih bio ono što jesam da nije bilo Slobe, ali on bi bio potpuno isti da mene nikad nije bilo. Njemu naši životi nikad ništa nisu značili, pošto smo bili i jesmo lišeni upliva i utjecaja na kroj teške historijske kape koju nam je navalio na glavu. On je toga, naravno, uvijek bio svjestan i otud je dolazila njegova arogancija u Haagu - njemu nijedan ljudski sud nije bio nadležan, pošto mu nijedan ljudski život nije ništa značio.

U *Gospodaru prstenova*, Hobit Frodo, čovjek-dijete, dobije zadatak da spasi svijet tako što će uništiti prsten koji bi snagama zla dao neograničenu moć. Jedino mjesto gdje će taj prsten sigurno biti uništen je Mordor, zemlja mraka i vatre, sjedište snaga zla. Na putu u Mordor, Frodo se probije kroz razne opasnosti i peripetije, i što je bliže centru zla, to mu je prsten teži, sve više nalik na mlinski kamen. Ali kad se na kraju liši tog tereta i baci prsten u vatreni ambis, svijet je spasen. Kako bi lijepo bilo da je historija bajka u kojoj bi Slobu progutale vječne vatre pakla, a mi bismo se oslobodili ovog tereta oko vrata. Kako bi lijepo bilo da je Požarevac malo mjesto u Mordoru.

Stanje fikcije u Americi

Ono što je zaista vrijedno sažaljenja je kultura koja žudi za zrncima istine u Americi čiji se politički sistem zasniva i održava na kolosalnim lažima

Priča prva: JT LeRoy se kao trinaestogodišnjak, devedesetih godina prošlog vijeka, prostituisao po San Franciscu, navukao na heroin i zarazio AIDS-om. Ali onda ga je sa ulice spasila socijalna radnica po imenu Emily Fraiser. Ona ga je odvela kod dr. Owensa, psihologa, koji je mladog LeRoya nagovorio da se sa svojim traumama bori pisanjem. Dr. Owens je bio tako fasciniran ispisanim iskustvima da je dječakove priče pokazao svom komšiji koji je imao neke veze sa književnim krugovima San Francisca, a i šire.

Ovaj ga je povezao sa poznatim piscima koji su ga povezali sa drugim piscima i književnim establišmentom. Povezan i sa šesnaest godina, JT LeRoy je imao priče objavljene u poznatim američkim časopisima i nekoliko antologija. Sa sedamnaest godina, LeRoy je potpisao ugovor za izdavanje knjige, romana *Sarah* koji se, navodno, zasnivao na njegovim iskustvima. Sarah je ime majke desetogodišnjeg glavnog junaka, koja se ne samo kurva nego i podvodi svog sina po kafanama i benzinskim pumpama koje poslužuju kamiondžije. Knjiga je dočekana hvalospjevima, njena sirova snaga je podsjećala na izvještaj sa fronta na kojem je pala nevinost američke djece, jecali su kritičari. Još uvijek dječarac, JT LeRoy je preko noći postao kultna ličnost, ali je bio tako istraumatiziran svojim iskustvima da je bio skoro patološki stidljiv: intervjue je davao preko telefona ili e-maila, rijetko je viđan u javnosti, uvijek sa perikom i tamnim cvikama, a na promotivnim čitanjima potresne odlomke iz njegovih fikcionalnih ispovijesti čitali su kako poznati pisci, tako i holivudske zvijezde.

Njegov kultni status mu je omogućavao da se druži sa Courtney Love, Madonnom, Wynnom Ryder, piscima Michael Chabonom i Dave Eggarsom, a uredno se ukazivao i u trač-rubrikama. Druga knjiga, zbirka priča, izašla je 2001. i odmah su otkupljena filmska prava - film je režirala Asia Argento, koja je, pronosile su se glasine, uskoro trebala postati i majka njegovog djeteta. Život i knjige JT LeRoya sadržavali su tipično američko-hollywoodske kvalitete: kal i slavu, muku i iskupljenje, misterioznost i javnu ispovijest.

Jedini problem je to što se ispostavilo da je tinejdžera JT LeRoya izmislila četrdesetogodišnja žena, ista ona Emily Fraiser, čije je pravo ime Laura Albert, koja je navodno spasila JT LeRoya od prostitucije na ulici. Ona je napisala njegove knjige, ona je odgovarala na pitanja u intervjuima, ona je izmislila njegove muke i traume i ona se u javnosti ukazivala kao njegova pratilja, zajedno sa svojim mužem, čija je sestra, u poodmaklim dvadesetim godinama, od 2000. naovamo pozirala kao JT LeRoy. Iako je u štampi i prije bilo tvrdnji da je JT LeRoy prevarant, aferu je razotkrio *The New York Times*.

Priča druga: James Frey je u svojoj dvadeset trećoj godini bio veteran opojnih supstanci: alkoholičar od trinaeste, ovisan o cracku od dvadesete, probao je sve moguće droge. Dno je dostigao kad se jednog dana probudio u avionu polomljenih zuba, slomljenog nosa, poderanog obraza, ne znajući niti odakle dolazi niti kuda ide.

Tim trenutkom počinje njegov memoar *Milion sitnih komada* (*A Million Little Pieces*), a onda se nastavlja u rehabilitacionom centru gdje Frey prolazi kroz raznovrsne muke, koje između ostalog uključuju i vađenje zubnog živca bez anestezije i gubitak prijatelja i žene koju voli. Na kraju knjige, Frey se snagom vlastite volje izvuče i odbaci upotrebu alkohola i droga. Kad je knjiga 2003. izašla, bila je mlako primljena. (Priznanje: Freya znam pošto imamo istog izdavača i urednika.)

Ali onda je prošle godine Oprah Winfrey preporučila Freyov memoar članovima svog kluba knjige - *Milion sitnih komada* je od oktobra prošle godine prodata u nekoliko miliona primjeraka, stigla je do prvog mjesta na top-listi knjiga u mekom povezu, pri čemu je to među prvih deset povuklo i njegovu drugu knjigu *Moj prijatelj Leonard* (*My Friend Leonard*), koja počinje tamo gdje se prva završava. Ali onda je website *The Smoking Gun* objavio rezultate svog istraživanja koji su pokazali da je Frey ukrasio neke detalje u svojoj knjizi: nikad nije proveo tri mjeseca u zatvoru, kao što je tvrdio, nikad autom nije udario drota, nikad nije bio blizak sa mladom djevojom koja je poginula u saobraćajnoj nesreći itd. Mnogi čitaoci, koji su vjerovali u istinitost Freyove ispovijesti i koji su ga cijenili zbog njegove hrabrosti i jake volje, preko noći su se okrenuli protiv njega - izdao je, smatrali su, njihovi vjeru u njega.

Da bi odgovorio na optužbe, Frey se, u pra tnji majke, ukazao na CNN-u kao sago vornik Larry Kinga gdje je izjavio da jes te ukrasio neke stvari, ali da to spada u domen njegove stvaralačke slobode - memoar je slobodna interpretacija vlastitog života, rekao je, a njegova knjiga je u suštini istinita čak i ako su neke stvari izmišljene ili ukrašene. Na kraju Kingove emisije, nazvala je lično Oprah Winfrey i rekla da je sve to mnogo buke ni oko čega i da ona i dalje stoji iza njega i njegove knjige, na šta je Freyu vidno laknulo. U ovom trenutku, *Milion sitnih komada* je i dalje na prvom mjestu, a druga knjiga je stigla na prvo mjesto liste knjiga u tvrdom povezu. James Frey se povukao iz javnosti, a *The New York Times* gotovo svakodnevno objavljuje članke koji se upiru da pokažu da je sve, zapravo, laž. To uključuje i komentare i kolumne koje se natežu da dokažu da je Freyovo ukrašavanje - koje zapravo samo znači da on ima instinkt pisca - u suštini isto kao i Bushovo ukrašavanje dokaza koji su odveli Ameriku u iračku propast. Frey je, tako, postao ne samo simptom nego i krivac za moralni kal u kojem se valja bushovska Amerika.

Bilo kako bilo, ove dvije afere osvjetljavaju mračno srce američke javnosti, željne javne ispovijesti koja dovodi, istovremeno, do poniženja i iskupljenja. Ali ono što je tu zaista vrijedno sažaljenja je kultura koja žudi za zrncima istine u Americi čiji se politički sistem zasniva i održava na kolosalnim lažima. Jadna je javnost koja predsjedniku oprašta fiktivni rat, a piscima, makar i drugorazrednim, ne može da oprosti izmišljotine.

Sto godina imigracionih reformi u Americi

Američka se politika - i ako ćemo pravo, američka država - zasniva na kreiranju i borbi protiv zamišljenog neprijatelja, a odavno nije bilo više zamišljenih i boljih neprijatelja

U rano jutro 2. marta 1908. godine na vrata kuće George Shippya, šefa čikaške policije, pokucao je izvjesni Lazarus Averbuch. Averbuch je bio devetnaestogodišnji imigrant, Jevrejin koji je sa porodicom pregrmio pogrome u Kishenjovu, Rusija (1903. i 1905.) da bi se u Chicago, gdje mu je živjela sestra, doselio u ljeto 1907. Ne zna se tačno zašto se Averbuch ukazao na vratima šefa Shippya i zahtijevao da ga vidi. Shippy je poslije tvrdio da mu je Averbuch bio sumnjiv čim ga je spazio, zato što je izgledao kao "Jevrejin ili Jermen", i da je u džepu imao revolver. U predvorju Shippyeve kuće, pod nerazjašnjenim okolnostima, došlo je do oružanog obračuna u kojem je Shippy ranjen nožem, njegov sin i vozač su imali prostrelne rane, dok je Lazarus podlegao napunjen olovom - imao je, kao u bajci, sedam rana. Patriotska štampa je spremno povjerovala Shippyu i bez zadrške podržala njegovu verziju događaja - Averbuch je bio strani anarhista koji je pokušao izvršiti atentat na šefa policije. Anarhizam je onda bio što je danas terorizam i američka javnost je bila nervozna: ne tako davno prije toga, 1901., navodni anarhista Leon Czolgosz je u Buffalu ubio američkog predsjednika McKinleya (koji će se zauvijek pamtiti kao predsjednik koji je započeo američku prekomorsku ekspanziju i s kojim je Bush često uspoređivan). A u Chicagu su se još pamtili neredi iz 1888. kada je nepoznat netko bacio bombu među policajce, zbog čega je na smrt osuđeno nekoliko ljevičarsko-anarhističkih vođa.

Anarhizam je tada bio viđen kao pokret koji je imao korijene na stranom tlu i koji su u Ameriku donijeli imigranti. Početkom dvadesetog stoljeća, skoro svaka etnička grupa je imala svoje anarhističko društvo, povrh svih ostalih ljevičarsko-revolucionarnih društava - davne 1908. Chicago je imao *dnevne* socijalističke novine (*The Chicago Daily Socialist*). Otud su na naslovnim stranama novina osvanuli članci o potrebi da se američka sloboda i način života zaštite od imigranata, kao i komentari o neophodnosti razdvajanja američkog žita od stranog kukolja. Jedan od načina razdvajanja je bilo prepoznavanje fizičkih osobina znanog anarhiste: na naslovnim stranama jednih čikaških novina objavljeni su Averbuchova slika i ispod nje legenda koji su upućivali čitaoce kako da prepoznaju njegovu "nasilnu prirodu" u njegovom niskom čelu, velikim ustima i majmunskim ušima (*apish ears*). U drugim novinama, ukazala se karikatura u kojoj je Statua slobode nogom napucavala kavez pun stranaca-imigranata ("Konačno!" pisalo je u legendi.), prepoznatljivih kao takvih po noževima i bombama u rukama, kukastim nosevima i neanglosaksonski kovrdžavoj kosi.

I zaista, čikaška policija se upustila u potragu za sumnjivcem kovrdžave kose koji je viđen u Averbuchovom društvu, a usput su hapsili i sve znane i neznane anarhiste, kao i strance koji bi se iz nekog nepredvidljivog razloga (uključujući i tu smrtonosnu kombinaciju velikih usta i niskog čela) mogli preobratiti u anarhiste. Drugokomandujući u čikaškoj policiji, asistent šefa Schuettler, izjavio je kako je gotovo nemoguće prepoznati nekoga kao anarhistu. "Moramo ih pratiti", rekao je Schuettler, "saznati ko su njihovi saradnici i kakve su im navike od trenutka kad uđu

u ovu zemlju." Organizacija građana Bijela ruka (u kontrastu sa crnom rukom anarhizma), u čijem su članstvu bili uglavnom naturalizovani Italijani, predala je policiji listu anarhista i sumnjivaca koju su sastavili njeni patriotski članovi.

Afera Averbuch našla je odjeka i u Washingtonu: po ubrzanom postupku donesen je zakon koji je omogućavao vlastima da iz Amerike prognaju "ne samo anarhiste nego i sve najgore elemente našeg stranog stanovništva". Po tom zakonu, svaki imigrant koji bi se loše ponašao (*who misbehaves himself badly*) do tri godine nakon dolaska u Ameriku bio bi deportovan da se nikad ne vrati. Zakon je sekretaru trgovine i rada davao skoro neograničena ovlašćenja, dok je istovremeno omogućavao deportaciju nepoželjnih (*undesirables*), bilo da su anarhisti ili ne, bez ikakvog dokaznog postupka.

Priča o Averbuchu se nastavlja, kao što se nastavila i priča o imigraciji, anarhistima/teroristima i nepoželjnima. Skoro sto godina kasnije, po ko zna koji put, republikanci i ini patrioti zahtijevaju imigracionu reformu. Rutinski upotrebljavajući lažni bauk "ilegalne imigracije", uvećan, naravno, sveprisutnim, raspirenim strahom od terorizma kao i tradicionalnom ksenofobijom, jedan od (dva) prijedloga zakona o imigracionoj reformi, o kojima bi se trebalo raspravljati u Kongresu koliko ove sedmice, sadrži stavku po kojoj bi svako ko pomaže "ilegalnom imigrantu" - uključujući dobre ljude i sveštenike sklone pomaganju ljudima u nevolji - mogao biti krivično proganjan. Govori se, također, o građenju zida od sedamsto milja na granici sa Meksikom, gdje, uzgred budi rečeno, patroliraju naoružani patrioti dobrovoljci koji ne vole kad im se preko grane šunjaju nepoželjni. Za mnoge političare glavni cilj uplitanja u raspravu o imigracionoj reformi je jednostavno dodvoravanje svojim glasačima, koji su, što zbog medijske propagande, što zbog porasta u umobolnom patriotizmu, spremni povjerovati da im Meksikanci koji im šišaju travu i čiste stolove u restoranu rade o glavi. Američka se politika - i ako ćemo pravo, američka država - zasniva na kreiranju i borbi protiv zamišljenog neprijatelja, a odavno nije bilo više zamišljenih i boljih neprijatelja.

Paradoks je u tome što niko u Washingtonu niti može niti hoće zaustaviti priliv imigranata. Ne može zato što bi jedini način da se zaustavi priliv bio da se delegalizuju već prisutni imigranti (oko 11 miliona "ilegalnih", 35 miliona nenaturalizovanih, neznani broj naturalizovanih, kao što je potpisnik), što je nemoguće. A neće kako zato što priliv imigranata obara nadnice i omogućava fleksibilnost tržištu rada, tako zato što i dostavlja velike količine zamišljenih, stranih neprijatelja u odnosu na koje se može uvijek graditi američki patriotizam i paranoja, koji omogućavaju mnoge sretne godine političarima u Washingtonu.

Ali ovaj put su se patrioti i političari možda malo zajebali. U Chicagu je početkom marta održan protest na kojem je bilo oko 300.000 demonstranata. (Poređenja radi, na antiratnim protestima u Chicagu nije se nikad okupilo više od nekoliko desetina hiljada, ako i toliko). U Los Angelesu je bilo skoro milion demonstranata, što je bio najveći protest od Vijetnamskog rata naovamo, a protesti su održani i u mnogim drugim gradovima. Ovaj put, antiimigrantska propaganda dovodi do političke mobilizacije i organizovanosti koja nema ekvivalenta u ostatku političkog života. Ovaj put, Statua slobode koja iz Amerike pokuša napucati nepoželjne mogla bi završiti sa drvenom nogom.

Životni trener

Moja prijateljica je smatrala da je prioritetni zadatak njene klijentice bio da se mane krofni i keksa i malo mrdne guzicom, ali instrukcije životnog trenera su bile striktno vezane za psihološko-ontološki mutnu kategoriju "ženstvenosti"

Ozbiljno razmišljam o tome da završim sa spisateljskom karijerom kako bih počeo novo poglavlje u svom životu i postao životni trener (*life coach*). Nisam ni znao da ta mogućnost postoji dok mi jedna prijateljica, maserka, nije ispričala kako je masirala jednu pacijenticu, ženu od dvjesto kila, dok je ova bila na telefonu sa svojim životnim trenerom. Zvučnik je bio uključen i dok je moja jaranica mijesila gorespomenutu tjelesinu, životni trener je svojoj klijentici preporučio da "otkrije svoju ženstvenost" (*discover her feminine side*). Moja prijateljica je smatrala da je prioritetni zadatak njene klijentice bio da se mane krofni i keksa i malo mrdne guzicom, ali instrukcije životnog trenera su bile striktno vezane za psihološko-ontološki mutnu kategoriju "ženstvenosti".

Meni još uvijek nije bilo jasno šta i kako životni trener radi, pa sam se malo raspitao po internetu i saznao da je životno treniranje istovremeno ozbiljan biznis i dobrotvorna aktivnost koja pomaže ljudima bez samopouzdanja, nesrećnicima koji nemaju životnog plana ili, kako to lijepo kaže jedna trenerka, "žive nesvjesno" (*live unconsciously*). Jedan trenerski *web-site* operiše pod parolom "Tamo gdje se samorazvoj susreće sa samoprihvatanjem", dok drugi loži svoje moguće i buduće klijente riječima: "Učini sebi uslugu i priznaj - vrijeme je i spreman si. Prati instinkte koji su te dovde doveli i pozabavi se *svojim* potrebama, *svojim* željama, *svojim* aspiracijama za promjenu. Zaslužuješ to. Zaista. Zato što je to *tvoj život*." A fino se i zarađuje: pola sata osnovnog životnog treninga košta četrdeset dolara u prosjeku, a može se, recimo, uzeti i jednomjesečni program pod nazivom "Ubrzani kurs sreće" (*Crash Course to Happiness*) ili malo duži program "Tajne odličnog života" (*Secrets of Great Life*), koji, bezbeli, više koštaju. A nije potreban nikakav fizički napor: klijent se trenira isključivo telefonom ili e-mailom, što će reći da se trener ne mora pomjeriti sa kauča, a treninge može održavati dok gleda televiziju, istovara se u ćenifi ili na plaži u Tučepima igra preferans.

Postavilo se, međutim, pitanje diplome i kvalifikacija. Što se tiče diplome, to ne bi trebao biti problem jer se na internetu začas nađe bruka dopisnih škola i priručnika za životne trenere koji omogućavaju da se spodbije neka mutna titula (izvjesni Barry K. Zweibel je PCC i CPCC, kao da je član parlamenta u Republici šumskoj). Moram, međutim, priznati da nisam siguran da su moje životne kvalifikacije dovoljno visoke: budući kampanjac, nisam potpuno savladao životno gradivo, često sam prepisivao na kontrolnom, a bilo je i puno neopravdanih. Otud iz predmeta "život" imam samo ocjenu "dobar" što je, dabome, dobro, ali vjerovatno nije dovoljno za ozbiljniju trenersku karijeru.

Ali rješenje za taj problem, kao i za mnoge druge je povratak korijenima. Moram samo da se prisjetim treninga kojima sam bio podvrgnut od strane svojih roditelja.

Iako neprofesionalni životni treneri, svoj su posao radili ozbiljno i predano, treninzi su održavani svakodnevno, a znali smo imati i visinske pripreme na Jahorini. U njihovom radu bili su vidljivi različiti pristupi životnom treniranju. Dok je pristup moje majke bio kondicioni (svakodnevno postavljanje stola, povremeno pranje suđa, pijaca ili usisavanje subotom) ili društveno-politički ("Komšije se moraju pozdravljati."; "Kako ćeš, bolan, zaluftati sa dočeka štafete?"), očev pristup je više bio filozofsko-minimalistički. Na osnovu njegovog trenerskog stila, ja sam zaključio da se djeca (te tako i nedorasli odrasli) mogu obučiti životnim vještinama uz upotrebu samo tri rečenice:

1) "Uzmi malo meda." - rješava sve zdravstvene probleme;

2) "Bolje bi ti bilo da učiš." - rješava sva pitanja intelektualnog boljitka;

3) "Sjediš ovdje u smogu, a na Jahorini raj." - ne rješava ništa, ali sugeriše neophodnost duhovnih stremljenja.

Tako će, razmišljao sam, ono što sam naučio od svojih roditelja biti osnova mog trenerskog stila. Povrh toga, egzotičnost mojih bosanskih korijena bila bi prednost na američkom životnom tržištu. S jedne strane, mogao bih tvrditi da je institucija životnog trenera u Bosni stara koliko i piramide, te da postoji još od ledenog vakta (od kada potiče i jedna od najčešćih trenerskih instrukcija moje majke: "Ponesi džemper, biće ti hladno."). Sa Indianom Osmanagićem bih se mogao dogovoriti da na nekom kamenu kod Visokog ukleše reljefni profil prahistorijskog životnog trenera. Onda bih uvozio klijente iz Amerike, koji bi kod nas bili izloženi ne samo prastaroj bosanskoj životnoj filozofiji ("Da nena ima muda, bila bi dedo.") nego i selekciji lokalnih poniženja i kijameta: od gangsteraja i ulično-moralne prljavštine do masovnih grobnica i ličnih susreta sa ratnim zločincima koje niko ne može da nađe (ne smijemo, naravno, zanemariti ni ekonomski napredak Republike šumske); od opšte pljačke i s njom vezane besparice, do rasističke segregacije koja je, eto, ustavni poredak u Bosni i Hercegovini. Teško je vjerovati da moji američki klijenti ne bi bili ubijeđeni, po povratku sa Ubrzanog kursa nesreće u Bosni (gdje se samorazvoj nikad u životu nije susreo sa samoprihvatanjem), da im životna situacija nije uopšte tako loša, da je, zapravo, odlična i da samo malo treba smanjiti utovar krofni i televizije ili ponekad pročitati knjigu i popričati sa komšijom.

Da ne dužim: razmišljao sam tako da promijenim karijeru, pale su mi na pamet razne poslovne mogućnosti, zasvrbio me dlan od nagovještaja lake i velike zarade, ali onda sam odustao. Iz dva razloga: prvo, mrsko mi je; a drugo, u priči Josepha Conrada *Ispostava progresa* (*An Outpost of Progress*), koja govori o dvojici Belgijanaca u džungli Konga, koji u srcu kolonijalne tame izgube svaku kontrolu, ljudskost i na kraju glavu, našao sam sljedeći odlomak: "Bili su dva savršeno beznačajna i nesposobna pojedinca, čije je postojanje omogućeno samo povišenom organizacijom civilizovanih gomila…Hrabrost, prisebnost, samopouzdanje, emocije i principi, nijedna velika ili beznačajna misao, ne pripadaju pojedincu nego gomili: gomili koja slijepo vjeruje u neodoljivu moć svojih institucija i svog morala, u moć svoje policije i svog javnog mnijenja." Nekako mi se učinilo da bi ta dva Belgijanca danas bili Amerikanci, možda u Iraku, možda u Chicagu - u svakom slučaju savršena klijentela. Pa kontam, ako književnost zna toliko o životu, ako nema bolje škole ili priručnika, sačekat ću da još malo o životu pročitam i naučim. Ništa, dakle, od nove karijere.